

Miroslav Krleža

Drame

Michelangelo Buonarroti

Kristofor Kolumbo

Kraljevo

Galicija

Vučjak

Gospoda Glembajevi

U agoniji

Leda

SADRŽAJ

Michelangelo Buonarroti	4
--------------------------------	----------

Kristofor Kolumbo	31
--------------------------	-----------

KRISTOFOR KOLUMBO: NOVA VARIJANTA	
TEKSTA	54
NAPOMENA O "KRISTOVALU KOLONU"	56

Kraljevo	57
-----------------	-----------

Galicija	79
-----------------	-----------

PROLOG	81
ČIN PRVI	84
ČIN DRUGI	108
ČIN TREĆI	123

Vučjak	141
---------------	------------

PREDIGRA	144
ČIN PRVI	156
ČIN DRUGI	173
ČIN TREĆI	186
BJESOMUČNOSKANDALOZNI SAN KREŠIMIRA HORVATA	191

Gospoda Glembajevi	203
---------------------------	------------

ČIN PRVI	205
ČIN DRUGI	232
ČIN TREĆI	252
NADOPUNA PRVOG ČINA	272

U agoniji	275
------------------	------------

ČIN PRVI	277
ČIN DRUGI	297

U agoniji: varijanta svršetka drugog

čina i treći čin	313
-------------------------	------------

VARIJANTA SVRŠETKA DRUGOG ČINA	314
ČIN TREĆI	316
U AGONIJI: UPUTE REŽISERU	339

Leda	342
ČIN PRVI	344
ČIN DRUGI	357
ČIN TREĆI	366
ČIN ČETVRTI	378
 RJEČNIK	 387

Michelangelo Buonarroti

LICA

MICHELANGELO BUONARROTI
PRVI FAMULUS
DRUGI FAMULUS
NEPOZNATI
PAPA
GLASOVI RUŽA
GLASOVI MIŠEVA
GLAS PAUKA
GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG
PRVI BARABA
DRUGI BARABA
TREĆI BARABA
ŽENA U KRČMI
GLASOVI U KRČMI
BEATRICE LAURA-VITTORIA COLONNA
GLASOVI PAPINSKE PRATNJE
CRV U ORMARU
DVIJE OPATICE
STARA BABA OPATICA
GLAS ČOVJEKA NA LOMAČI
GLAS UTOPLJENIKA
ISPOSNIK koji traži Boga

Redovnici, žene, oklopnici i pijanci u krčmi. Gomila pred lomačom. Tjelesna garda Presvetoga Oca. Kardinali. Paževi. Biskupi. Kler.

Zbiva se jednog proljetnog jutra, u Sikstini, na skelama, kada je Michelangelo slikao "Dan gnjeva Gospodnjeg".

Skele u Sikstini na kojima se Michelangelo Buonarroti bjesomučno bije sa sjenama svojih prividenja i gdje u bolovima bogorodnim rađa i krvave svoje plodove izbacuje. Svijećnjaci srebrni oltarski, baršunaste crne zavjese, kartoni, platneni svici, kotlovi boja, knjige i pladnjevi, sve je to razasuto u neredu. Tu visoko gore pod stropom crkvenim slegla se siva prašina na skele, a lastavice su po rupama u gredama i zidovima posavijale svoja gnijezda.

Stijene polivene su mlazovima bojâ, ali su freske pokidane i rastrgane i žbuka je na mnogima mjestima oguljena, te proviruje goli kamen, tako da se sve te plohe isprepleću u ludi ples razularenih furija kojima nitko ne zna smisla osim samoga meštra.

Svibanjsko modro i toplo svitanje. Polutmina. Na škuroj svjetlosti, što se probija kroz okno i kaplje u ovu sivu i prašnu crninu kao žitka tekućina, razbiri se u prvi hip samo sablasni obrisi skelâ, koji se poslije, kad vani nabuja plima danje svjetlosti, plastično ispupče u ostrim i tamnim potezima.

Dva se famulusa sa zapaljenim uljenicama vrzu i penju po skelama i osvjetljuju mlazove boja po stijeni. Njihove groteskne sjene potiravaju po stijenama i po likovima proroka, bogova i grešnika što su se razlili preko stropa. Famulusi očito nešto traže. Sad, u praskozorje, kad je meštar prekinuo svoju noćnu patničku rabotu da u vrtu dočeka svitanje sunca, prikrali su se famulusi ovamo gore na skele da vide što se to meštar čitave noći kinji, što to u posljednje vrijeme stvara i što to sve razara još istu noć pošto je sve to stvorio.

PRVI FAMULUS: Do đavola sve to! Već su mi se istegle vratne žile što zirkam u taj prokleti strop! Pa tu nema ništa! Uzalud smo se popeli amo! Još bi mogao da zapneš gdje god pa da polomiš kosti, a nizašto! Mater mu sunčanu! Znade ta lija stara zašto nam brani da se popnemo amo! Znade on to, lopov stari! Više ne može da radi! Eto! To je tajna! Stidi se magare da mi to ne otkrijemo! Već imade dvije godine što nije niti sličice izbacio!

DRUGI FAMULUS: Doista! Ništa! Nigdje ništa! A sigurno znam da je čitavu božju noć radio.

PRVI: Što bi radio! Htio je da radi! Pati se, hoće da radi, a ne ide! Bluna bjesomučna! Dotukao bi nas da nas uhvati ovdje! Kao da ćemo mu polizati te njegove bljuvotine! Ta molim te! Reci mi, dragi prijatelju, objektivno: jesu li to slike? Ta to izgleda ko da su vještice krvavim metlama oderale stijenu, to su luđačke magle besmislene, a ne slike za papinsku crkvu. Taj idiot nema ni pojma o pravilima crkvenog slikarstva! Trebalo bi ga staviti pod istragu i navaliti na nj proces pred tribunalom Svete inkvizicije! Taj čovjek ne vjeruje ni u što pozitivno na svijetu.

DRUGI *se proverao po skelama u tmini te se vraća sliježući ramenima*: Ne znam! Čudna stvar! Probudim se oko ponoći i jasno čujem kako radi. Osjećam kako mu teče posao ispod ruke: sve klokoću i žubore boje u kotlovima. Onda sam ujutro skočio prije po mlijeko i ne znam što mu se dogodilo. Pobjesnio je. Bacao je skele dolje kao lud, te je čitava crkva plivala u jednom oblaku prašine kad sam se vratio. Bacio je sa skela na oltar jedno klecalo i kleo je kao kočijaš.

PRVI: Dugo ti ja govorim to, brate moj, da je lud. U lance bi ga trebalo sapeti, a ne ovako mititi ga zlatom i maziti. Svemu je kriv samo ovaj vatikanski snobizam. Kao da mu nema para danas u Rimu! Nitko nije nenadoknadiv, dragi moj prijatelju!

DRUGI: Slabo bismo mi živjeli od tog papinskog zlata da meštar ne prodaje svoju jednu njivu za drugom i da ne kida od svojih rođenih oranica brazdu po brazdu, e, sunca mi, ne znam kako bi bilo i meni i tebi! - Ali ovo je ipak smiješna stvar da ničeg nema! Tu mora da je negdje nešto započeto, jer je radio neprekidno od ponoći do malo prije.

PRVI: Kao stara krezuba vještica, tako sakriva te svoje čarolije! Boji se za svoje stvari kao roditelja za novorođenče. Bogami! Imade takvih pogleda koji uriču. I dijete će od njih umrijeti, a slika ugasnuti. *Razgrnuo je jednu crnu zavjesu. Zavirkuje iza nje te je srdito trgne.* Do đavola! Ništa! Nigdje ništa! Stari nas šarlatan vuče za nos.

DRUGI: Ruku bih svoju, eto, mirno dao u vatru da je radio! Čuo sam ga kako radi. Odbila su dva na katedrali.

PRVI: Možda je crtao kartone! *Čučne i prekapa po nacrtima i svicima platna i kartona.*

DRUGI: Nije crtao! Čuo sam ga kako udara nogom i kune. A kad crta, onda ne kune nikad. Linije samo teku i izviru iz njega kao voda. Urlao je i kleo, i to me je probudilo! A onda je pred jutro letvama gulio i lomio strop. Slušao sam žbuku i zid gdje se odire i truni. Eto! Tu još teku svježije boje! I ovdje je sve još vlažno! *Prstom zamače u goleme vlažne plohe po skelama:* Eto, i ovdje je sve još mokro! Sve je to još mokro!

PRVI, *prevrnuvši sve gomile kartona i razbacujući šestila, kistove i ostali slikarski pribor od bijesa:* Nema tu ništa! Sami sjedobradi starkelje kao i posljednji put! To je ovaj ciklus njegovih proroka koji mu se nikako ne da! Pa da! To su još svježije boje! Ali je opet sve ogulio! Ludak! Ja ti velim da je to luđak!

DRUGI: Samo mu tako dođe od vremena na vrijeme! Jučer se za mnom nožem nabacio.

PRVI: A zašto?

DRUGI: Zbog neznatne sitnice neke! Ne znam više kako je bilo. I potekla mi je krv kao na pipu, te malo da se nisam raskrvario. I kad sam mu to poslije, kad ga je pustilo, pričao i pokazao mu ranu, nikako nije htio da vjeruje. Rekao mi je da sanjam!

PRVI: Životinja! Životinja! Bijesna životinja!

DRUGI: E, sunca mi i boga, sad već stvar pomalo postaje opasna! Već je prošlo godinu dana kako stoji na istome mjestu! Sve ga nešto sapinje i sapinje i ni s mjesta da bi se maknuo. Sve radi i ruši. Maže pa guli. Maže pa guli. Razdire i kune, i lomi, i reži kao zvijer. *Zapazi na jednoj gredi skelâ nabačen neki crtež te se sroza pred njim:* A-a! Brate! Jesi li to vidio?

Prvi se sagne i gleda. Duga stanka.

DRUGI, *radosno se smiješeći, te ga sve jabučica guši u grlu od uzbuđenja:* Što sada kažeš? Je li to čudo ili nije!? Što? Da li se meštar razumije u stvar?

PRVI, *poraženo:* I to, to, takvo objavljenje, to je taj tip nabacio samo tako na gredu. Sa nekoliko crta! Što se njega tiče da li će to netko primijetiti na toj dasci ili ne?

DRUGI, *pobožno:* Koliko silnije će onda stvari izaći iz njega kad se sav istegne u jedan zamah! A ti ne vjeruješ u njegov talenat! Pogledaj! Je li to bedro? Što? Reci! No! Reci! Je li to žensko bedro? To je san, moj dragi! I to samo teče iz njega! Teče! Vjekovi protječu iz njegove ruke i elementi!

PRVI: Sam je Gospodin blagoslovio ruku te životinje! Jest! To je tijelo žensko. To je tijelo antičko, to se priznati mora! Prezirem ga, proklinjem ga, ali, gle, kad ovako zadre u mene, kad ovako zakipi u meni, onda ga mrzim. Ta nije moguće da bi on bio nešto više od nas ostalih! Da bi on mogao da prebire po nama kao po strunama. Ne dam mu se, ne dam. Boga mu luđačkog, mrzim ga! Zašto da ulazi u mene? Reci! Zašto da me baca pred sobom na koljena? Zašto da me ponizi u svoj mojoj vlastitoj nemoći i ništavnosti?

DRUGI: Ne znam! Ja mu se podajem dobrovoljno i zahvalan sam mu za ta divna uzbuđenja!

PRVI: Nije to čist posao, groba mi! Jesi li ga vidio kad u kamenu radi? Bio sam s njime i prošlog ljeta u kamenolomu. Starci tesari čudom su se krstili kad je sjekao mramor. Sve samo pršti mramor pod njegovom rukom dlakavom, a on se sav izgubio u oblaku mramorne prašine, te kida kamen i lomi ga bjesomučno, sav u pjenu i gnjevu. A kip mu samo raste ispod dljeteta i pruža ruku za nama. Osjetio sam onda kako je sve to nečisto i kako to davi i gazi, i došlo mi je... *Stanka.*

DRUGI, *napeto:* Što? Što ti je došlo?

PRVI: Da mu zabijem nož u leđa! Jer sve je to đavolska čarolija!

DRUGI: Mrziš ga! Istina je! Ni jednu jedinu liniju našu nije još ostavio! Sve kudi i razdire i prezire! Ali mi nismo kao on što je! Mi nismo isto! On ima pravo! Mi nemamo talenta! Mi ne znamo što hoćemo! Mi nismo slijepe životinje kao on. Bio sam s njime prošle jeseni u Umbriji u lovu. Imao je prepeličara, i taj bi iz svakoga grma istjerao jato jarebica. Takvu pasju njušku ima i on, a mi smo slijepi i ne vidimo ništa! Mi nismo ista rasa!

PRVI: A zašto mi ne bismo bili ista rasa s njim?

DRUGI: Jer nismo! *Razmatra i osvjetljuje torze oguljenih i rastrganih fresaka*: Eto! To su giganti, bogovi, Prometeji! Ispružili su ruke i bacaju vatru glupim i neukim ljudima. Eto! To su giganti, a mi nismo giganti! Zar bi to ti mogao, zavući se tako u toranj te ne izlaziti na svjetlost cijelu božju godinu? Gdje bi to tko od nas mogao, od nas običnih smrtnika?

PRVI: Kao ranjeni bivol srlja okolo. Uvijek se bojim da će me nabosti! Krvave su mu oči, mrenaste i zalivene bijesom. Luđak je to, luđak zaista! Živi sam kao crni bivol i mrzi sve živo oko sebe kao bijesno pseto!

DRUGI: Ali sveti luđak! Jest! Jutros je opet krvavu muku čitave noći razbio u paklenoj lomljavi. A neku je noć razderao na sebi sve haljine i gol je ovdje urlao s bakljom! Mislio sam, zapaliti će skele.

PRVI: Sve su to znaci nesumnjivog ludila, dragi moj! Luđak je to, izvan svake sumnje! On prelazi granice svih životnih mogućnosti! A to je grijeh. I to se ne smije! Treba ostati u okvirima zapovijedi božjih!

DRUGI: Teška je stvar označiti međe životnih mogućnosti! Po tome bismo mi svi bili luđaci, jer Noa nije u svoju barku ukrcao (koliko je meni poznato) ni jedne životinje koja bi se bila bavila slikarstvom! Slikarstva u prirodi uopće nema! Slikanje već samo po sebi, dakle, znači prelaženje izvjesnih životnih mogućnosti u onome skromnom smislu u kome nam je to Gospodin propisao!

PRVI *ga ne sluša. On je zabavljen svojima mislima te ih slijedi nesmetano*: Jest! Sada mi je jasno! Što on hoće? Reci mi, tako ti sviju zvijezda, što on hoće? Što on hoće?

DRUGI: Što se može htjeti na ovoj kugli?

PRVI: To i jest baš ono da mi ne možemo ništa naročito htjeti na ovoj kugli! To su nama nejasne i nepoznate sile u nama koje nas ganjaju! A zašto da se dademo ganjati od tih sila? A on ne samo da robuje tim nepoznatim silama nego je on čovjek, hulja, koji se poistovetio s tom silom. Zašto on zabada u mene svojim plohama i potezima? Što me svladava i bije? U čije ime on to čini? Što on hoće da postigne tim šarlatanstvom?

DRUGI: Možda to nama ne može biti jasno jer je iznad naše snage. Sve je to iznad snage našega mozga! Popeli smo se, a visine su nam mozak pomutile.

PRVI: Tako je! Pa bi zato trebalo da se ponovno spustimo. Trebalo bi da se smirimo, a ne da tjeramo uvijek navije! Jer to ne vodi dobru! Bilo u čemu što je određeno trebali bismo da se smirimo. U dobrim omjerima, a ne u ludačkim. Jer sve mi je jasnije da to nije dobro! To je grijeh! Sve su te bezglave rastrgane furije grijeh, i megalomanija, i ludilo, i sve to ne može dobro svršiti!

DRUGI: Grijeh! Bože moj, grijeh! Ali je taj grijeh svet! Jedina svetinja u paklu i jedini smisao u ludnici. I kad ovako mislim, vjerujem u te rastrgane bogove na zidu. A što mi i preostaje drugo nego da vjerujem. Da nestanem! To mi je posljednja misao! *Stanka. Onda bolno zavapivši nastavi*: A ne mogu nestati! Drži me život! Ono isto me, eto, drži što je i te furije poginulo tu po zidu! I ja vjerujem u te bojadisane furije. I iznad toga ne mogu više da se popnem. Ne mogu, ne mogu! Iznad tih vidovitih jasnoća ne mogu više. To su moje, njegove, tvoje i naše posljednje jasnoće da vjerujemo u viši smisao toga ludila. Jest! Strašno je zakrvavljenih očiju lizati svoju vlastitu bjesomučnu pjenu kao bijesno pseto! Urlati i ludovati, klati se i razdirati po pljesnivim i praznim skelama pljesnive, prazne i memljive Sikstine. Ali to je posljednji smisao života kao takvog, ako život uopće ima smisla! I ja vjerujem u taj posljednji smisao, i to je, vidiš, jedino što me još u životu drži.

PRVI: Ne znam! Nikako ne mogu da zaboravim onu noć u kamenolomu. Sama mi je od sebe došla pomisao: nije li meštar luda neka životinja? Kao bura i kao vjetar bjesomučno razbijao je kamen, a ja ležim u spilji umoran i pospan i slušam u polusnu gdje radnik neki čita naglas Bibliju. I baš čita o čovjeku koji živi u grobovima, i nitko ga ne može svezati verigama, a muče ga dusi nečisti. I onda mi je došla pomisao: nije li i on duh nečisti? Ustanem i prošuljam se iz spilje, vani se spremalo na buru i u dolinama je grmjelo, a tamo pri svjetlosti slabe luči, u crnini, razbijao je meštar kamen, štektao i stenjao i ludovao. Znadeš ga kad stenje! *Prekrije oči rukama i zamisli se. Duboko i teško provali onda iz njega:* O, zašto ga nisam onda zaklao? *Drugi se trgne i smete. Šutnja. Daleko vani nakon tihe stanke jutarnja zvona.* Jest! Trebao sam ga smrviti! Osjećao sam kako je niži od mene! Kako je samo Sila i nema Razuma! Kako je slijep kao vjetar i mračan kao ljetna olujna noć!

DRUGI: A ako je umniji od tebe i od mene?

PRVI: Umniji! A zašto onda plače i kuka cijele božje noći? Zašto zavija onda kao pobjesnjelo pseto? Ako je umniji, zašto se onda grize za svoj vlastiti rep već jedan čitav život? Ali nije umniji! Lud je! Proklet je! Nečist je! I treba ga zgaziti! Bijesan je! Samo što se njegovi bjesovi ne strovaljuju u krdo svinja, nego se obaraju u kamen i kao poplave bojâ razlijevaju se po zidovima. Eto! Gledaj! Nisu li ta mesnata klupka golih tijela, ti kolopleti puti i strasti, ti grozdovi čovječanstva, što tu vise na niti njegove kompozicije, zapravo jedno gigantsko slijepo, pobjesnjelo svinjsko krdo? Ne valja li se sve to u ponor i ne utapa li se sve to? Govori!

DRUGI *promatra plaho i s počitanjem razlivene boje po stijenama dugo, onda određeno:* Ne znam! Ništa ne znam! Osjećam samo glazbu i osjećam da me poput plime nosi i dolazi mi da plešem... *U nekoj magičnoj hipnozi osvjetljuje obojadisane plohe i obilazi po skelama kao mjesečar i kao da poskakuje uz takt nečujne glazbe.*

PRVI *ga gleda sa čuđenjem:* To i jeste baš ono da svira na ples. O, prokleta je to, plesati pod takvim teretom. Prokleta je to! Pa i koja korist od svega toga? Koja korist? Bolje je živjeti skromno i u pomirenju! Eto! Biti grbavi zvonar, pak zvoniti lijepo ujutro, u podne i u predvečerje. Moliti se spokojno i očekivati smrt! Jer! Što to znači: rađati užase u grču uzbuđenja, pa rađala ta uzbuđenja i čitave sikstinske stijene. Je li to smisao našega života? Nositi crnu kletvu u mozgu i urlati na skelama?

DRUGI: Po tome bi kamen na cesti bio i od grbavog zvonara sretniji. Jer, konačno, on živi, a nije grbav i ne treba da u molitvi očekuje smrt. Pa i nije važna mjera pomirenja, nego Snaga. Snaga, dragi moj! Snaga! Ta Snaga postoji! Kako do đavola da ne postoji kad je osjećam u krvi i u žilicama i u mozgu. Eto! Gibam se, i dolazi mi da letim. - To je zdravlje, to je cjelina, to je zanos ljepote, to je ljepota sama!

PRVI: Bolest ti je to, mili moj! Bolest! Više vrijede pomirenja u soku biljke, malena pomirenja u mozgu zvonara nego zvijezde u grču ludila i strave.

DRUGI: Zaboravljaš da su sve vrijednosti zatvoreni krugovi, te je grč od pomirenja nedjeljiv. A o promjeru se kruga radi! O promjeru! Što je promjer veći, i raspon je između smirenja i emfaze dublji i uzbuđenja sudbonosnija!

PRVI *mahne uvjerljivo rukom:* Pustimo to! Ne vrijede ti te mudrolije mnogo! Sve ti to ne vrijedi mnogo! Sve je to melem na rani! Ali najprije je rana, a onda je melem! A ta prokleta rana jest! I u meni i u tebi, u ovim skelama i u ovim trzajima, u bojama i u crkvi, i u svemu! Sve je to ranjavo! Sve je to ranjavo! I sve to boli. Više vrijedi Žena! Jedna jedina žena vrijedi mnogo, o, mnogo više od tih ludorija po stijenama. Kad ti omota kose oko tijela, pak te pije ko crvena propast. Osjećaš kako te nestaje u Ženi! Guta te Žena kao biblijska riba, i ti među ženskim nogama osjećaš kako je mudrije propasti u Ženi nego ovdje na skelama istrnuti i bjesnjeti. Jesi li gledao našu dragu rimsku gospodu kardinale kada se goste? Kad jedu plamenčev mozak, a sve zalijevaju mađarskim vinom? Ah, dragi moj, mnogo je mudrije postati kardinal, kockati se, opijati se, mamuzama zveckati, sve je to mnogo mudrije! I, sunca mi, ako se ne odmetnem u oklopnike! Šta se ja, do đavola, mučim time

ima li smisla ili nema li smisla ludovati tu na skeli? Što se to mene tiče? Radije ću da jašem i kopljem mašem i da se kockam i ženu silujem nego da ovdje plaćem čitave noći! Kakva korist od svega toga? Od tih boja i kipova i skela?

Drugi šuti zgrčen i zamišljen. Scenom se prelijevaju modre boje. Daleko u Rimu bruje zvona jutarnja. Stanka.

PRVI, *nakon šutnje*: Jest, jest, brate moj! Tako stoje stvari! Tako! Ne vjeruješ ti meni! Zaslijepljen si! O, želio bih da ti objasnim onu noćnu scenu u kamenolomu! Da ti objasnim kako nije pravo smirivanje u čistim ljepotama, kako je sve to prokletu i grešno i ogavno. Čekaj da potražim Bibliju! Sunca mi! Vidjet ćeš! Na vlas se sve pokriva! Izvoli! Pokloni mi svoju pažnju za jedan trenutak. *Traži uzrujano među porazbacanim stvarima Bibliju, lista njom užurbano i konačno počinje da čita Marka, V, 1 -5 i 13.*

"I dodoše preko mora u okolinu Gadarensku. I kad iziđe iz lađe, odmah ga srete čovjek s duhom nečistijem. Koji življaše u grobovima i nitko ga ne mogaše svezati ni verigama. Jer je mnogo puta bio metnut u puta i u verige, pa je iskidao verige i puta izlomio; i nitko ga ne mogaše ukrotiti. I jednako dan i noć bavljaše se u grobovima i u gorama vičući i bijući se kamenjem."

Sad već dalje i nije baš važno! Krist, Gospodin naš, onda satjera te đavole iz njega u svinje, to znadeš, legion đavola satjera u svinje i "navali krdo s brijega u more; a bijaše ih oko dvije hiljade; i potopiše se u moru". Eto! Vidiš li? To je ono! Dvije hiljade đavola! I to se meni objasnilo gore u kamenolomu: dvije hiljade đavola bjesni po ovome stropu, dragi moj! Dvije hiljade đavola, sad ovdje nad nama, u ovaj hip...

Dolje pod skelama zalupe se vrata i čuje se ključ u bravi gdje škripi, a famulusi trgnu se prestrašeni kao oprženi munjom.

PRVI, *zaprepašteno*: A što sad?

DRUGI: Što bi? Skloni se amo za mnom! On se penje preko oltara.

Pogase uljenice, te skoknuvši uzveru se preko letava i prečaka i izgube se u tmini.

Škripa skela iz dubljine. Odulja stanka. Kroz otvoreni prozor čuju se ptice iz vrta, te se probiju dvije-tri laste i cvrkuću glasno i kruže nad skelama. Daleka zvona.

Dolazi Michelangelo Buonarroti. Njegove su geste i kretnje samljevene i teške. Lice mu je obrašteno dugom, pustinjačkom kovrčavom bradom i poštrcano bojama, te se pričinja kao da nosi groznu, iznakaženu, demonsku krinku. U naručju ima bijele ruže te ih sipa po skelama. Sjedne umorno na slamnjaču i teško diše. Stanka. Onda dugo gleda između dvije grede razapetu, ali razdrtu paučju mrežu. Ustane i ide do paučine te je miluje rukom kao da je želi iscijeliti.

MICHELANGELO BUONARROTI: Oh, oh, mudrača moj! Majstore moj kivni! A zar su to bile zle sile koje su rastrgale ljepotu tvoje kompozicije? Oh, te zle sile! Te zle sile! Zar su one uništile djelo tvoje, majstore? Ali ništa to! Ništa to! Nadmudrit će ih već mir tvoj uporni! Nadmudrit će ih već! Oho, i te kako! I te kako će ih nadmudriti! *Onda, milujući razdrtu paučinu rukom, zove: Francesco!*

Tišina duga.

MICHELANGELO BUONARROTI, *glasnije*: Francesco! Francesco!

GLAS DRUGOG FAMULUSA, *ispod skele*: Evo me, meštre! Tu sam!

MICHELANGELO BUONARROTI: Francesco! Jesi li ti bio ovdje na skeli!

DRUGI FAMULUS: Nisam, meštre! Sad sam čas prije skočio po mlijeko! Spavao sam.

MICHELANGELO BUONARROTI, *sumnjičavo*: A zar nitko nije bio ovdje?

DRUGI FAMULUS: Nitko živ, meštre! Eto, ključevi su u mene cijelo vrijeme!

MICHELANGELO BUONARROTI: A tko je onda raskinuo paučju mrežu, Francesco?

Cvrkuću laste.

DRUGI FAMULUS: Valjda su bile laste! Čitav je strop pun lastavica, meštre! Trebalo bi ih sve poskidati! Sve nesnosno prljaju! Ja vam to govorim već čitavo proljeće.

MICHELANGELO BUONARROTI: Laste su mnogo mudrije a da bi raskinule paučju mrežu, Francesco! I od tebe su mnogo mudrije, nevaljanče!

DRUGI FAMULUS: Duše mi, meštre, nisam ništa kriv! Pojma nemam o nekoj mreži! Oslijepio, da bog da, ako lažem!

MICHELANGELO BUONARROTI: No, dobro je! Dobro! Kad donese Mario boje, neka ih ostavi kod tebe! Ne budi me! Spavat ću! Nikoga ne puštaj gore! Jesi li me razumio, Francesco? Ja ću spavati! Nitko živ, Francesco! Umoran sam!

DRUGI FAMULUS: Nitko živ, meštre! Ne ću vas buditi kad donesu boje! Ali, meštre, nešto drugo bi trebalo da vam kažem...

MICHELANGELO BUONARROTI: Što je opet?

DRUGI FAMULUS: Ja, sunca mi, meštre, nemam više nego nekoliko solda! Dao sam posljednje jučer za ulje. A i mesar mi je rekao da više ne da! Jučer me je izgrdio da on nije nikakav mecena "papinskim mazalima".

MICHELANGELO BUONARROTI: No! Dobro! Dobro! Prodaj nešto! Prodaj sve što hoćeš, samo me pusti sad! Pusti me, Francesco!

DRUGI FAMULUS: Neugodno mi je moljakati te filistre, meštre! Stidim se! Molim vas, trebalo bi likvidirati te sitnice...

MICHELANGELO BUONARROTI: Idite do đavola svi s tim svojim računima! Ne ću da čujem o tim glupostima ni riječi više, Francesco! *Milujuć paučinu i mirišući ruže, ide do razdrte i rasporene slamnjače i tamo klone. Lirska jutarnja tišina. Lastavice cvrkuću, daleka zvona plaču i negdje se čuju korovi djece, ali se pjesma jedva, jedva razabira. Michelangelo Buonarroti, u polusnu, umoran leži, a mali se miševi stali da penju po gredama te se čuje kako tuckaju i škripe i trče među priborom boja i kistova. Nekoliko ih se popelo i na slamnjaču te skaču preko Michelangela.*

MICHELANGELO BUONARROTI, *raznježeno*: Oh, vi lopovi mali! Vi tati crni! Vidi ti njih, vidi! Vi biste hljeba svagdanjeg? Je li? Zaboravio sam ja, gad sebeljubivi, vas! Zaboravio! Al' čekajte! Čekajte! Sad ću, sad ću! *Neobično oprezno da ne smete miševe u njihovoj objiesnoj igranci, ispruži se za gredom na kojoj imade isjeckane slanine i kruha, te hrani miševe i razgovara se s njima i smije*: Što je, igrači moji? Što je? Igrate li vi svoj ples jutarnji? Iš, brčino crna! Ne kradi! Ha-ha! Huljo mala! Ha-ha! Eto! Eto vam hrane, djeco moja draga, eto! Tako! Sad je dosta! Sad je dosta! Sad sam ja vama, a sad ćete vi meni! Tako! Ajde, ajde, mali moji crni! Ajde! Ako lijepo utihnete za čas-dva te ja dobro usnem, to će biti znamen Gospodnji da ćemo lijepo Stvar doskora u redu dovršiti. A ako ne odete, onda je ne ćemo dovršiti! Ako ne odete, ne ćemo Stvari dovršiti! Nikad! Ah, nikad je ne ćemo dovršiti! Nikad! Nikad! Jer ta je Stvar mračna i ogromna kao mlinski kamen! I nije se još rodio tko bi mogao da svojim vlastitim rukama podigne taj teret Gospodnji! *Posljednje je riječi izgovarao muklo, bolećivo i nesuvislo, te se osjeća po govoru kako ga polagano svladava umor i kako prelazi granice Sna. Michelangelo je usnuo i čuje se kako diše. Miševi se trgaju i cvile, trčkaraju i ruše i obaraju u priboru kadikad koju kutijicu, batić ili kist; cvrkut lastavica i mir.*

Nad tijelom Michelangela vijore se i prše vela i stjegovu snivanja i čuje se daleko pjevanje djece koje se na hip prelije poput talasa i gubi se negdje u beskrajnu nedohvatnih dimenzija. Ti napjevi postaju tužni, crkveni, mrtvački i bruje u beznadnome motivu umiranja.

Iz duboke crnine nevidljive sile valjaju, nijemo i gluho, golemo vodenično kamenje na tijelo Michelangela u snu. To se kamenje valja nad Michelangelu sablasno, te ga gnječi kao kamena mogila, a Michelangelo stenje pod kamenjem u snu:

Melješ me, mrviš i daviš, Gospodine! O, od onoga dana kako sam provirio iz majčine utrobe biješ me i gaziš, a ja ništa ne mogu, samo stenjem pod tvojom težinom. Gospodine! Gospodine! Eto! Ležim u tome grobu prokletom, mislim na tebe i patim se, a ti šutiš. O, tako krvnički okrutno šutiš.

Sve je postalo crno i čini se kao da Michelangelo leži u grobu, a nad njim je navaljana gomila vodeničnog kamenja. Tišina i šutnja, samo nad gomilom kamenja poigrava plamičak Michelangelove čežnje za životom.

Duga šutnja.

MICHELANGELO BUONARROTI, *očajno i žalobno*: O, zašto šutiš, Gospode? Zašto šutiš?

Crna, okrutna i grozna šutnja.

MICHELANGELO BUONARROTI: Gospode! Gospode! *Zazivlje polomljeno i izbijeno.*

Crna, okrutna i grozna šutnja.

MICHELANGELO BUONARROTI, *beznadno*: O, Gospode! O, Gospode! *Tih čovječji plač i šutnja.* Smiluj se, o, Gospode! O, kako je to užasno! Strašno! Vječno! I nema tvog odgovora! Zašto ne odgovaraš? Zašto dopuštaš da se ovdje teretima zasut davim u patnji? Plačem ovdje u grobu svom, Gospode! Samo uvijek plačem! A ništa! Nikad ništa! Apsolutno Nikad Ništa, Gospodine! Gospodine! O, Gospodine! Smiluj se! *Glas pun kuknjave grozničave.*

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG *grmi u basu, kao daleki tutanj munja*: Što se tu može, čovječe? Reci mi sam! Što se tu može? Zar ti nisi prebacio i posljednju crtu? Nisi li saznao Sve? Michelangelo Buonarroti! Zar nisi saznao Sve? I crninu i svjetlost, bol i radost ljudsku. Stvoren si čovjekom i ne možeš drugo nego živjeti i umrijeti kao čovjek!

MICHELANGELO BUONARROTI: Znam, Gospode! Sve znam! Ali htio bih da ništa ne znam! O, kako bih htio da ništa ne znam!

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG: Prije bio si jedno stvorenje. I sve te je žderalo. A sada si nad Svim i promatraš Sve u Miru michelangelovske Spoznaje. Ne osjećaš li Vječnost u svojim likovima? Pa kako bi da opet postaneš ograničena stvar?

GLAS MICHELANGELA *pod vodeničnim kamenjem biva življi, a maleni crljeni ognjić živo poskakuje nad kamenom gomilom*: O, da, Gospode! Htio bih da opet postanem ograničena stvar! Gospode! Čuješ li me? Ja bih natrag k ograničenim stvarima! O, htio bih da opet ništa ne znam. Da se vratim dolje među ljude, Gospode! Pa da opet zapjevam u koru ograničenih, sitnih, neznatnih, zemaljskih stvari. Kao što sam pjevao nekoć davno prije.

Čuje se Kor sitnih i neznatnih, ograničenih stvari gdje bruji u crnini. I vidi se kroz stijenu Sikstine gola maljušna bijelookrečena ćelija samostana. Kandioce titra po bijelim stijenama, a stara baba opatica davi se sa Smrcu; hriplje i kašlje i do njene su postelje poklekale dvije sestre opatice sa samrtnom svijećom i mole, a crv se čuje gdje rije u ormaru.

DVIJE OPATICE: Smiluj se, Gospode, grešnici! Eto ide na sud Tvoj i drži dušu svoju na dlanu. Vagni je, Gospodine, na tezulji svojoj strogo i okrutno! Kazni je, Gospodine, po zasluži, jer je živjela grešno. Izbičuj, Gospodine, grešnicu umiruću! Izbičuj!

STARA BABA OPATICA *znade da umire, moli se i kašlje*: Velik si, Gospodine, i čekaš me kao Ženik Nevjestu! Mudrost je Tvoja vječna i ja ti darujem sedamdesetogodišnje svoje djevičanstvo! Palim Ti svjetlost svoje čistoće u čast i slušam crva gdje mi se javlja. Pa ako je volja Tvoja, on se meni javlja kao glasnik Tvoj. A ako nije volja Tvoja, on se javlja drugima nad koje Ti šalješ Svoj crni oblak. Velik si, Gospodine, i mudrost je Tvoja vječna!

CRV U ORMARU *toči hrastovinu i moli se*: Ja sam crv, Gospodine, a Ti si Bog! U tmuni živim već vječnost jednu, Gospodine! I rijem crninu i boli me pritisak grozni! O, kako sam ja malen, a kako je Tvoj ormar visok! I ogroman i preogroman je da ga porušim! Ali Ti bdiješ nada mnom i Ti si mi

povjerio da rijem ormar, a Ti si mudar, Gospodine! Ja ne poimljam kakvu svrhu ima beznadna moja patnja u vječnoj tmuni, ali Ti poimlješ? Ja sam crv, a Ti si Bog!

Ta prikaza, koja je bila zamagljena, neodređena i nejasna kao što su priviđenja u snu, ugasne, a ruže - pobacane po skelama što ih je Michelangelo pokidao - svjetlucajući blijedom svjetlošću, venu i gasnu i puše se u modrim kolutima mirisa i pjevaju.

RUŽE: Čuj, Gospodine, pjesmu ruža što venu! Venemo, Gospodine, venemo i kadimo Tvojim mudrosti skup miris! Eto! Pokidala nas je ruka Tvoja premudra i nikad nas ne ćeš više u svitanje polito rosom. Nikad više ne ćemo u crvenoj radosti jutro pjevati Tebi u slavu! Pokidala nas je Tvoja ruka, i mi venemo, Gospodine!

MIŠEVI *se ganjaju preko skela i cvile*: Igramo Tebi u čast, Gospodine, jer nas Ti hraniš i Ti nad nama bdiješ! Ti si naš štit i Ti si naša propast! Igramo Tebi u čast! Čuj, Gospodine, pjesmu miševa što Ti igraju u slavu!

PAUK *prede iskidanu mrežu*: Ja sam pauk, Gospodine, a Ti me bogatim plijenom hraniš. A, eto, ja Ti predem tkivo svečano i čekam sunce da planem u crvenim bojama. Pauk Tvoj, Gospodine, prede Tebi tkivo svečano!

Glas svirala i struna zabrenčalih iz tmine i raspojasana pjesma žena i zveket i udaranje čaša i vrčeva razbije tihu pjesmu ruža i miševa i pauka.

MICHELANGELO BUONARROTI *potreseno i očajno vapi*: To se ljudi vesele i smiju! To su žene! To kikoću mlade crvene žene! To život ključa po krčmama, a ja ovdje gnijem po grobnicama i po mračnim crkvama, a starost dolazi, i ja ću umrijeti a da zapravo nikada nisam ni živio! Da se vratim! Gospode! Da se vratim!

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG, *mirno i okrutno*: A Saznanje, Michelangelo Buonarroti! Kako da zaboraviš svoje michelangelovsko Saznanje?

MICHELANGELO BUONARROTI: O, kako bih da ga zaboravim! Zauvijek da ga zaboravim! Jer koja mi korist od toga mog bjesomučnog Saznanja? Teret je to grozan u tmuni, to moje mračno Saznanje! Hoću da pijem, Gospode! Da se napijem! Da zaboravim! Da se vratim u krčmu! Da poživim u krčmi, da postanem slijep i strastven, da poživim!

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG: A ako se sjetiš Svega? Ako se sjetiš da se više ne može zaboraviti kad se spoznalo?

MICHELANGELO BUONARROTI: Ne ću se sjetiti ničega! *Ropski ponizno*: O, molim, ničega se više ne ću sjetiti! Postat ću mudar kao stara opatica koja je sedamdeset godina čuvala svoje djevičanstvo za ženika koji je onda ubija prvim svojim cjelovom na bračnoj postelji. Slušat ću crva, smrtonosnog vjesnika, uvijek sa pjesmom u duši. Postat ću crv što rije ormare mada mu to prelazi snagu! Uvući ću se u kućicu i pjevati u školjci! Venut ću kao ruža! Lelujat ću se kao paučina i igrati kao miš i cvrkutati kao lasta. Bit ću mudar! I krv će mi zakolati žilama, i bit ću topao i smijati ću se. O, opit ću se i pasti u grabu u nesvijesti i biti sretan. Bit ću sretan, Gospodine! Bit ću sretan! Samo me pusti natrag, dolje, dolje, među ljude! U krčme, na ulice, u ona smrdljiva klupka ljudska, da udahnem vonj njine kože i smrad volujske im obuće, da čujem zveku oružja, da se napijem, pokoljem, zaplešem, da zaboravim! Oh! Da budem opet ljudski jednostavno, glupo, ograničeno sretan!

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG, *pun prezira*: Michelangelo Buonarroti! Sjeti se da si sam želio da podeš! I plakao si za ljudskom srećom kao dijete za igračkom! Pa sad onda idi! Idi!

Divlji životni nagoni potresu Michelangelom te on jednim porivom sruši sa sebe gomilu kamenja koja ga je davila, i osovi se pun poleta i jurne spram rasvijetljenih vrata krčme što se svijetli iza razdrutih stijena Sikstine. Iz krčme se ori bijesan kaos ženskih i muških glasova, udaranje i razbijanje stakla, cilik svirala i žica i tutanj plesa.

MICHELANGELO BUONARROTI, *pred krčmom, a oko vrata vuče golemi mlinski kamen kakav vuku na užetu isposnici na starim crkvenim reljefima*: Hosana Tebi, presveta Krčmo! Hosana! Pozdravljam te nakon duge Tmine! Kunem Ti se, presveta, da ću se utopiti u vinu i da ću podaviti svaku crnu misao! Hoću da zaplešem u Tebi do nesvijesti! Da se okupam u Tebi od pljesnivog smrada i od groba i od crnine, hoću da zbacim taj prokleti kamen sa sebe! O, Krčmo, hosana! *I bijesno se zaleti u krčmu čiji se zidovi raskinu te se vidi obična krčmarska prostorija, kako je prikazuju renesansni majstori! Ta malena rupa nabijena je oklopnici, kočijašima, redovnicima i ženama, te se žute luči i tramovi, masni od čađe i dima, i proliveno vino i svirka luđačka, sve to ispremiješalo u pijani kaos, maglom obavijen, jasan i bliz i plastičan, pa opet nestvaran i kao nedohvatan.*

GLAS: To je moja žena!

DRUGI GLAS: Pa što me briga ako je tvoja! Evo ti žene!

Prasak iz kubura. Krv. Vrisak i poklič: Mrtvac! Mrtvac!

PIJANI GLASOVI: Bacite ga napolje! Što će nam mrtvac? *Bacaju mrtvaca kroz prozor. Hej, pijmo! U zdravlje svetoga Belzebuba!*

Tako je! Zdravo! Živi se samo jednom! Živio! *Bjesomučno kucanje čašama.*

GLASOVI KARTAŠA: Ti varaš, Krista mi! Bilo je pet!

Nije nego tri!

Lažeš, lopove! Ukrao si mi već deset cekina!

Nisam! Nego ti meni! *Kockari se biju i kolju noževima. Krv teče. Vino se loče.*

Bijela cura sjedi fratr u koljenima, vrišti i pjeva, razbijaju se pehari, prašte kubure, i sve to se zbiva u jedan hip. I mačuje se i karta se i pije, smije se i ubija, sve u jedan hip.

Michelangelo Buonarroti stoji na rubu meteža kraj stola gdje piju Barabe neki crni sa crvenim pijanim ženama, i promatra to kolo.

Kad su ga crni Barabe ugledali s mlinskim kamenom oko vrata, stadoše se grohotom kesiti.

CRNI BARABA: A što ti tamo predeš kao krvavi crni mačak? Pa kakvu su ti to ogrlicu dali?

DRUGI CRNI BARABA: Da ti nisi prijatelj malenih, čuješ, ti! Tu kod nas u Rimu hodaju takve ptice za nagradu s tim kolutima oko vrata. Da ti nisi iz pakla zabludio ovamo u Rim? Što te briga! Svejedno je! Pij! Sjedni do nas! *Povuče ga među ostale crne Barabe i crvene žene.*

TREĆI CRNI BARABA: Pa kamo si se ti to zaputio, moj stakeljo? Što ne skidaš tu ludoriju? Svi mi imamo po nešto što vučemo po svijetu! Svatko od nas vuče svoje truplo i po koji smrtni grijeh, ali te se stvari mogu ljudski isprati rakijom. Nema mrlje na svijetu što je ne bi rakija isprala! Pij! U zdravlje! *Kucaju se s Michelangelom i piju svi. Ali tu se sve skida! Do đavola! Skinu mu kamen s vrata.*

MICHELANGELO BUONARROTI *sjeo je među kočijaše i lopove nepoznate i pije ludo. Hoće da se napije mnoštva, vina, glazbe i ženâ, da se u svemu omami. On je jednom rukom uhvatio ženu za grudi, a drugom iskapljuje pehar za peharom*: E, pa eto! Zaputio sam se u Grad! Nisam već dugo bio u Rimu, pak sam ga se zaželio.

DRUGI BARABA: E, zlo je u Gradu danas! Ali je i dobro! Znojimo se mi, bogami, krvavo! Pa i pokoljemo se malo, a onda se i pomirimo! Žganica nas, eto, peče u žilama i ženu ljubimo! Živi se! *Povalio je kraj sebe ženu i grize je luđački, a ona cvili.*

ŽENA: Vraže! Vraže!

PRVI BARABA: Stradava se, istina, danas u Gradu! Ali što je to stradavanje? Sve je to ništa! Čovjek za tri cekina ubije svog bližnjeg, ispovijedi se lijepo i pričesti, a onda ima i toplu večeru i ženu! Kod

nas u Bologni cijena je ljudskom životu mnogo niža. Tamo se može kupiti putnica za pakao već za dva zlatnika!

TREĆI BARABA: Tako je! Sve je to ništa! Pijmo! To je sve!

Kucaju se, grle i ljube.

PRVI BARABA *promatra sumnjičavo Michelangela*: Čuješ, brate moj, izgledaš mi kao da si bolestan! Boli te taj tvoj kameni teret, je li? Ah! Malenkost. Mani ti to! Skinut ćeš to već kad legneš pod leđinu! Zar misliš da mene ne boli? Što? Evo! Gledaj! Sve su to rane! Pa što zato? *Raskinuo je svoju rubaču pa pokazuje Michelangelu Buonarrotiju svoje raskrvarene i izbodene grudi*: Evo ih! Vidiš li ih? Sve je to krv i bol. Al' ništa to! Sad je dobro! Odmori se, brate, odmori i gucni!

DRUGI BARABA *pokazuje Michelangelu svoje probijene dlanove*: A što je ovo? Je li? Zar to ne boli? Što? Malo više nego taj tvoj kamen! Nesrećo! Ne valja ti posao! Previše misliš! Razbijaš sebi glavu glupostima, a već ti je i snaga muška klonula od razmišljanja, po svoj prilici! A to nikako ne valja! *Udari nogom o pod da se dignu oblaci prašine*: Treba pustiti u sve to korijenje! Treba izrasti! A ne ovako lijetati kao truli list! Pij! Sunce ti tvoje! Pij!

MICHELANGELO BUONARROTI, *snuždeno*: Pa pijem! Zdravo, prijatelju! Meni je neobično drago da sam s vama noćas!

TREĆI BARABA: Ne ide to tebi od ruke! Kao da ti se ne će! A zašto si došao onda ovamo ako ti se ne će! Idi do sto đavola! Nosi se van! Evo i žene naše naslućuju da s tobom nešto nije u redu!

MICHELANGELO BUONARROTI: Hoće mi se! Kako mi se ne bi htjelo! O, i kako mi se hoće! Pijmo!

ŽENA CRVENA *udari Michelangela pod rebra*: A što sjediš ovdje ko mrtvac? Zar nemaš krvi? Mi smo za ljubav stvorene, a ne za takve voštane klipane! *Michelangelo Buonarroti je gleda bez riječi*. No! Što šutiš? Što me promatraš tako zeleno? Ti si glupan! Ljudi! To je glupan! To je neki mrtvi glupan!

PRVI BARABA: To je stranac! Nije on naš čovjek! Sve samo šuti i misli! Pusti ga! Neka naprti opet na se tu svoju kamenu ogrlicu. Pa nek ide!

TREĆI BARABA: Ne voli on nas! On nas sumnjičavo gleda! Da nije uhoda? Čuješ pazi! Tu na jabuci vani poslije podne smo trojicu objesili! Još se njišu! Pazi se!

ŽENA CRVENA: Pa gdje se živi tako glupo kao što ti živiš? Pjevati ne znaš, kartati se ne znaš, žene ne diraš, piti ne ćeš, a sve samo zvjeraš pogledom lijevo i desno kao prava uhoda! Odakle si došao?

MICHELANGELO BUONARROTI: Ondje odakle ja dolazim nema žena! Ni krčme! Ni vina! Tamo ničega nema! Tamo je crnina!

ŽENA: Doista! Ti si crn i žalostan kao da si u koroti! Zar ti je umro netko?

MICHELANGELO BUONARROTI *grčevito se muči. Umiješao se među ove barabe i crvene žene, napio se i besmisao mu se svega toga objasnio. Ali on ne će da mu se objasni taj suviše ljudski besmisao te prkosno nazdravlja i smije se. Grli se i kuca sa svima. Pijano*: Haj! Nisam ja žalostan! Ja sam veseo! Ja se smijem! Hej! Krčmaru! Žganice amo, vina, glazbe! Sve amo! Pijmo!

DRUGI BARABA, *ljubeći se s njime*: Sve mi se čini da lažeš i da si uhoda!

MICHELANGELO BUONARROTI, *uvjerljivo i toplo*: Nisam ja uhoda, niti lažem! O, da znate kako vas ljubim! I kako čeznem za vama! Volim ja vas, braćo, krvavo vas volim! I vaše riječi volim i vaše muke i vaše gluposti, sve ja to silno volim! Eto, ja pijem s vama! Ja hoću da igram s vama! Pijmo, braćo! Plešimo! Ludujmo! *Pljesnuo je rukama i dao znak sviračima i poveo ples bijesan i pijan, te je zaplesala za njim čitava krčma u barbarskom zamahu.*

Michelangelo Buonarroti u omamljenoj gorčini sa mlinskim kamenom oko vrata vodi kolo i pjeva, a glazba ječi i ljudi razbijaju stolove i sude, pucaju iz kubura i klikću.

MICHELANGELO BUONARROTI *pjeva:*

O, užasno riče u meni svesilni nagon života
i porivi me mračni u prokletu propast nose.
O, što to vrije u meni? Ludilo crno me mota,
sablasno, krvavo plešem na bridu mrtvačke kose.

Ples postaje rastrgan, bjesomučan, divlji. Michelangelo Buonarroti igra sve luđe, pjeni se od plesa i urla, a vani je počeo vihor da huji. Padaju od vremena na vrijeme zaprepašteni glasovi: Krivo vodi! Krivo vodi! Ali te pokliče nadviče silan glas Michelangela.

MICHELANGELO BUONARROTI:

O, krvniče babe i crva, o, usude trave i puža,
o, gadna praznino, vjetre, titrava paučja nit,
ja sam ludački pijan, ja sam užasa sit,
ja vječno, vječno mirišem miris mrtvačkih ruža.
O, krvniče babe i crva, o, usude trave i puža,
Ti bdiješ nad ovom krčmom i mudrost Tvoja je štit
za sram tih crvenih ženâ, za sitnu paučju nit.

Vani vihor bijesno udara o okna i padaju razbijena stakla. Glasovi sve zabrinutiji i u strahu: Krivo vodi! Krivo vodi! Stojte, ljudi! Stojte!

Ali Michelangelo Buonarroti nadvikuje i glazbu i ljude i vjetar:

Samo mene razdiru kletve ko crni kudravi psi,
samo su meni otrov moji krvavi sni.
Zaludu se mačujem smrću,
i svrdlam u mozgu rupe,
za mene nema mira,
ni posljednje gorke kupe.
O, krvniče babe i crva, o, usude trave i puža,
ja opet mirišem miris mrtvačkih ruža
i ričem u proklesoj krčmi ko ranjeni div,
o, proklet, ni mrtav, ni živ!

Vjetar, okna, vrisak, glazba i grmljavina kroz koju se uz udare truba čuje glas Krvnika Nepoznatog gdje se ori ledeno.

GLAS KRVNIKA NEPOZNATOG:

O, čovječe! Nitko nije tvojim bolima kriv!
Ti si čežnjama svojim krvnik i sudija strog,
Ti rođenoj svojoj sreći zao si bog!

MICHELANGELO BUONARROTI, *kad čuje glas Krvnika, pobjesni i počne da urla izvan sebe, prevaljuje stolove, baca stolice i razbija boce i čaše o tramove u treskotu pijanom i riče: Laž! Ja*

nisam kriv! Ja nisam kriv! Ja hoću da živim! Hoću da skinem sa sebe svoj kamen! Hoću da se operem od groba! Ti si me rodio, ti me ubijaš, ti me mučiš, huljo! *Napadaj bjesomučni divlja.*

MICHELANGELO BUONARROTI *je pograbio svoj mlinski kamen i maše njime po krčmi i više sve lude:* To je sve obmana! To je laž! To je vino! To se pričinja da mi plešemo! Eto, kamen je tu, kamen je tu! Ljudi! Nitko od vas živih ne vuče sa sobom takav teret kao ja! Skini mi teret! Skini mi teret! Skini mi teret! Dosta je, svega je dosta! Skini ga! Ja ne ću više da se mučim kao životinja! Ja ništa nisam skrivio!

LJUDI *su se uskomešali i viču:* Krivo je plesao! Ludak! Ludak! Uhvatite ludaka! Bacite ga napolje! Nabijte mu kamen na glavu! Neka ga nosi!

MICHELANGELO BUONARROTI *viče:* Ljudi! Ljudi! Čujte me! Ja sam u pravu! Vi ne možete shvatiti o čemu se radi! Dozvolite mi, molim vas, da vam objasnim!

LJUDI, *jednoglasno:* Bacite ga napolje! Objesite ga! To je ludak! To je uhoda! To je glupan! Van! Van!

I pobiju se u tučnjavi barbarskoj i porazbijaju cijelu krčmu.

MICHELANGELO BUONARROTI *podigne kamen kao da će ga baciti i viče:* Ljudi! Ljudi!

LJUDI *viču:* Nabijte mu kamen na glavu! Zar će on nas da bije svojim teretom! *I nabiju mu kamen oko vrata i izbace Michelangela napolje u metežu, u gužvi i borbi. Stijene se krčme opet sklope, te se na žutim oknima vide sjene ljudske gdje igraju, i čuju se svirale i žice gdje zveče kao da se ništa nije dogodilo.*

MICHELANGELO BUONARROTI *pred krčmom u tmini stoji, s kamenom mlinskim oko vrata, i izbijen i ranjen na mnogo rana krvari i govori tužno:* Eto! Ganjaju me kao utvaru! I ja njih ganjam kao utvare! Besmisao su užasan, a ja sam povjerovao u njih i u intimnu toplinu njihovog života! Povjerovao sam da se može teret skinuti! A ne može se! Lagao sam sâm sebi i htio sam da se u krčmi utopim i zaboravim! I krčma me je izbacila! A sada kamo da pođem? U drugu krčmu? U treću krčmu? U sam niz krčama što sve tako luduju i opijaju se i kolju. O, kamo da idem? Kamo? Bolje je da se vratim natrag u grob, u tišinu pod kamenje. *I pođe da se vrati, kad pred njim iskrсне čista Žena. Beatrice Laura¹.*

Žena padne pred Michelangelom nice i pokloni mu se. Sa strahopočitanjem mu obujmi koljena i cjeliva mu noge kao robinja u ekstatičnom kultu.

ŽENA BEATRICE LAURA, *svečano, patetično:* O, čovječe, ne idi natrag u grob! Ne idi! Ti si za me središte svega! I toplo je i mirno i sveto bdjeti pod Tvojim okriljem! Osjećam Te i zrela je ljubav moja! *Cjeliva mu noge i klikće:* Vjerujem u Tebe, Vječni Michelangelo Buonarroti! Vjerujem u Tebe, Vječni, vjerujem u legendu naše ljubavi!

Zalizne veliki plamen i proguta krčmu i Žena Beatrice Laura skine kamen mlinski sa Michelangela i sklope se razdrti zidovi Sikstine, te Michelangelo i Žena stoje na skelama, i jutro je modrikasto svibanjsko, samo rasute ruže svjetlucaju kao ognji močvarni.

MICHELANGELO BUONARROTI *u hipnozi gleda Ženu, a oči mu gore bolesno i sukljaju:* Beatrice Lauro, Ti vjeruješ u mene!

VITTORIA COLONNA², *kao jeka:* Vjerujem, vjerujem!

MICHELANGELO BUONARROTI: Hoću da Ti se ispovijedim! Čuj me, Beatrice! Ja sam idol lažni! I ne vjeruj, ne vjeruj mojim inspiracijama! Jer tko sam ja? Ženo! Znadeš li Ti tko sam ja?

¹ **Beatrice Portinari**, pjesnički ideal Dantea Alighierija (1265-1321); **Laura**, mladenačka ljubav Francesca Petrarke (1303-1374) koja je inspirirala brojne njegove ljubavne pjesme.

² **Vittoria Colonna** - talijanska književnica (1492-1547), prijateljica Michelangelova koji joj je posvetio brojne stihove.

VITTORIA COLONNA: Ja ne znam tko si, ali osjećam kakav si! Pa ako se vratiš u grob, što ću onda sama bez Tebe? Kako sam Te dugo čekala? O, čovječe! Pusti da se odmorim u Tvom okrilju!

MICHELANGELO BUONARROTI: Ja sam slabiji od Tebe, kako da Te branim? Ja sam ludak bolesni! Ja sam gnjila hulja! Ja sam nitkov prokleti! Ja sam krčma pijana, i pakao, i ludnica, i sve što je živo dublje je pustilo korijenje u životu nego ja. Jače stoji u životu nego ja! Eto, i trula ova skela ovdje jače stoji od mene u životu. *Gurne trulu skelu nogom i polomi je, i ona se stropošta u dublinu.*

VITTORIA COLONNA, *vjernički, i fanatizam gori u njoj*: Ti si bolestan ludak i hulja si i nitkov, i pakao i ludnica! Ti si pijanac i provalnik, i gad i zvijer, a ja Te ipak ljubim! Ja ipak vjerujem u Tebe! Vjerujem u Tebe!

MICHELANGELO BUONARROTI: Ti sanjaš, Beatrice! Ti samo sanjaš, Lauro! Ja sam otrovan i svi su moji snovi ognji močvarni! O, gledaj, sve je jedna močvara, i čitav taj Rim u kome živim, i Vatikan u kome stradavam, i ova Sikstina u kojoj se mučim, i najbolje je da se utopim! Gledaj! Zovu me svjetlosti, zovu me boje, zove me moje ludilo, sve je groznica i padavica, i ružan san, i utapljanje...

Gledaju ognje močvarne što izgaraju i palučaju po skeli u polutmini.

VITTORIA COLONNA: Ti si Ljepota moja! Kroz Tebe postala sam Beatricom i Laurom, i Monnom Lisom, po Tebi sam Vittoria Colonna! *Obujmila mu je koljena i cjeliva mu noge.*

MICHELANGELO BUONARROTI *vapi*: Spasi se! Ženo! Molim Te! Spasi se! Ja, eto, bježim u životu iz jedne krčme u drugu, opijam se i koljem, o, ja bježim iz jednog zla u drugo zlo i zle rane svoje ispirem bojama i sonetima, i ja jesam fosforna spirala, ali ja zapravo ništa ne znam i ništa ne mogu! Ja sam umoran od obijanja po tima vječnim krčmama i ja sam pakao i ludnica, i gad i hulja, i ja Te molim, Beatrice, spasi se!

VITTORIA COLONNA: Ja vjerujem u Zlo Tvojih boja i Ljepotu Tvojih soneta! Ja Te ljubim!

MICHELANGELO BUONARROTI: Ja Ti ne mogu ništa dati, Ženo! Ništa! Mogu Te samo oteti! A što Ti meni možeš dati? Ništa! Podati mi se možeš! I izdati me! To je sve! O, spasi se! Spasi!

VITTORIA COLONNA: O, ne! Ne ću da se spasim! Hoću da me otmeš! Hoću da Ti se dam! Hoću da Te darujem! Čovječe! Čovječe! Ja sam Ti skinula teret, ja ću Ti isprati rane, ja ću Te cjelovima iscijeliti! I bit ćeš silan, bit ćeš zdrav i vječan, o, divni!

Michelangelo Buonarroti u šutnji promatra tu Ženu pred svojim nogama.

Raskidane furije crnih fresaka na zidovima počnu da bjesomučno igraju i pjevaju i da se razlijevaju kao mutni polipi nad ovim sitnim kreaturama na skeli pod sobom:

Slava Ti, Vječno Crno! Zdravo, o Najveće Ništa!
Mi smo sramotno pali pod udarom Tvoje šake
i sada pjevamo pjesmu kostura, cjelova, rake,
slava Ti, Vječno Crno! Zdravo, o, Najveće Ništa!

Legije žena su pile plamene cjelove naše,
Legije laži su pile bolesno tijelo naše,
Legije bolova mračnih pile su misli naše.

A Mi smo iz bolesnih laži, bolova, užasa, žena
pjevali radosne pjesme, boje, stihove, glazbu,
Mi smo pjevali himne Tebi, o, Najveće Ništa!

Ta pjesma ludih napona obara se na Michelangela i on se odbije od krila Žene i srdito se ceri.

MICHELANGELO BUONARROTI: Laž si, Ženo, slinava i oganj močvarni! O, grozna si obmana na mome putu u grob! Zašto da Te pretvaram u boje i sonete kada Te zapravo mrzim! Kad mrzim Tebe i onoga koji mi Te je iskinuo iz mog mesa. Vрати mi moje rebro! Gade! Kako smiješ da me ždereš? Kako smiješ da mi lažeš! Pusti me da idem! *Otkine se od fantoma te Žene i hoće da pođe, ali mu se ona baci na put pred noge i očajno viče: Čovječe! Ostani! Bojim se!*

MICHELANGELO BUONARROTI *hoće da je pregazi, ali se ona pripila uza nj: Pusti me!*

ŽENA *viče: Bojim se! Bojim se!*

MICHELANGELO BUONARROTI *se istrgne te skoči natrag. Zatim surovo i silovito nasrne na nju: Ah, što? Što me se tiče? Dolje! Sve dolje! Hoću da ostanem sam! Pograbi je i baci u dubljinu, a ona vrišti. Zatim se on orlujski trgne i osovi i sluša. Hip tišine. Stanka.*

MICHELANGELO BUONARROTI, *duboko: Sâam sam! Osjećam svoju vlastitu samoću! Postojim! Što je, Crnino, što šutiš? Što šutiš, Užase? Spremaš mi novu zamku? Ali uzalud ti tvoje čarolije! Ja ne ću više da se penjem niti da padam! Hoću da nestanem! Hoću da nestanem! Ne ću više da trčim za dugama Gospodnjim jer su laži! I pjesme pauka i miševa i ruža, i krčma, ona krvava krčma, i žene, o, i žene, sve je to obmana! Pa dobro! Crno! Nek bude, Crno! Jurne da se sunovrati, ali se u taj tren razderu i raskinu stijene Sikstine i sine svjetlost eterna, te se kroz scenu zavitlaju crvene užarene lopte s dugobojskim prstenjem i zalepršaju bijele zvjezdane magle, a glasovi eterni zapjevaju napjev vječne potvrde:*

Svjetlonošo božji, o, čedo Saznanja,
presmioni Orle, suni u dugobojsni let.
Vječni požar buktu kao crljen cvijet,
a duša Ti je plamen prapočetan i svet!
Svjetlonošo božji, o, čedo Saznanja,
pij vino svetih bojâ i kidaj tkivo sanjâ.
Igraj lud i pijan ko užareni trak,
nad Bogosjaj i nad Bogomrak!

Velika se nebeska duga nadvila nad svime kao obruč, i užarena se kozmička os probila kao stup plameni preko scene, te se Michelangelo Buonarroti u silnom talasu Svjetlosti, što je zabljesnuo i ugasnuo u tren, ukočio na rubu skela, a kose mu se vijore na zvjezdanoj oluji.

MICHELANGELO BUONARROTI *na tren je zaronio u tu kozmičku kupelj, te prkosno osvojen klikće u emfatičnome monologu punom zanosa i snage:*

Svjetlost! Svjetlost! Svjetlost!
Kamo ću da se sunovratim i survam kad stojim od iskona?
Osjećam vječnost podnevnu i zrelu i ne mogu da se survam,
jer i na dnu svih crnina stajao bih, kao i ovdje što stojim,
i osjećao bih vječnost!
Ja jesam! Ja jesam! Ja jesam!
Nema međa, nema tajne, nema crnine!
Ja jesam! Ja jesam! Ja jesam!
Svjetlost! Svjetlost!
Osjećam trake svoga mozga gdje se kao plamene
igle zabadaju u meso svih matera zvijezdâ.

Padne kiša zvijezda, a stijene se Sikstine opet sklope, te Michelangelo Buonarroti viče u polutmini na skelama:

Zdravo, nebeske rodilje, što vičete za Bogom!
Evo me! Ja sam Bog! Evo me! Ja sam Bog!
Evo me! Ja sam Bog!

Taj ekstatični stvaralački napon prodire silno iz tijela pjevača nadahnutog. Michelangelo Buonarroti se propeo sav u jedan jedini nerv po kome kao po struni udaraju svemirski nagoni vječni napjev stvaranja. I riječi mu provaljuju iz usta kao bujica proljetna, u olujnu plimu i bogorodni zvjezdotes. U grčevitu zanosu nadahnuća sunuo je Michelangelo Buonarroti do kotlova s bojama, te ih snagom svih svojih žila i mišićja i moždanih brazda miješa u svebojni kovitlaj, da ga onda snagom svog divljačkog i neukroćenog tijela porazlije po zidovima, pjeneći se bijesno i štekćući. Grčeći strastveno sve zglobove te bijući bijesno nogom o skele, Michelangelo Buonarroti kistovima i rukama, dlanom i nogom izbacuje iz sebe svoje preobilje, a iz srca mu se otkidaju primarni uzvici koji sami od sebe teku u stihove; Michelangelo Buonarroti se kida i trza, poskakuje i igra, urliče i pjeva, a boje teku u plemenite oblike i razlijevaju se po freskama:

O, utrobo sveživotne zvijeri,
što ljude gutaš
i krvavi rađaš plod,
sad je svanulo podne,
sad je plameni god.
S gorućim stijegom na kljunu
jedri moj kraljevski brod.
O, sveživotna zvijeri,
ja sam ti satro rog,
ja plešem ko bog.

Na skelama razlio se, kao crna mrlja, Nepoznati, te se cinički smješka.
MICHELANGELO BUONARROTI *pjeva i lijeva boje po stijeni:*

Ja sam buba što pliva u sunčanoj plimi,
ja sam požar što krvavo se dimi,
ja sam plameni sok što krdo ga đavola srče,
sunca uokrug mene ko ždrebad ržu i trče.
O, bolova sam kralj i ljubavna sam laž i koprena sam sna,
ja sam sve i sve sam ja!

NEPOZNATI *se izazovno podrugljivo i glasno iskesi: Oh, oh, oh, ha-ha! Ha-ha!*

MICHELANGELO BUONARROTI *već od početka osjeća iza sebe crnu mrlju Nepoznatog, ali to prkosnije izbacuje i riga boje u potocima i mlazovima:*

Crnina crnu pjesan poje.
O, igrajte ludo,
presvete boje!

Ko plamena vojska pobijte beskraje crne,
crnina nek utrne!

NEPOZNATI: Sve je to prokleta ludorija! Čuj me! Čovječe! Stani!

MICHELANGELO BUONARROTI *uzrujan i hitno napinje se u radu i teče mu riječ:*

Slava Vam, o, boje, Vi glazbena ste šutnja,
Vi plamene ste pjesme kristalne i jasne.
Nesklad i borba, nesuglasje i bol,
sve u Vama tone, u Vama sve gasne.
Vi plamene ste pjesme kristalne i jasne.
O, boje! O, boje!
Vi bijeloga ste pomirenja vela
i svečana radost svapočetnog djela,
dugobojna hostija svemirnoga tijela.
O, boje! O, boje!

NEPOZNATI *se neprestano upleće u ovu rimovanu viku Michelangela Buonarrotija i govori kao živi refren svakog stiha:* Nema smisla! Nema smisla! *Kad Michelangelo Buonarroti dovrši, on ga nadviče:* Glupo je sve to! I nije te dostojno! Stani! Kako se ne stidiš? Samo bol postoji i laž! Bol i laž! Michelangelo Buonarroti! Popila je svjetlost razum tvoj, čovječe! Napio si se gluposti! Sroza si se pred bojom, kukavče! Pred uresom besmislenim! Ti jesi, i tvoji snovi jesu, i eto ovaj pauk prede ovdje. Sve to jest i sve to doista postoji, ali sve to nema smisla i nema opravdanja! Sve te to samo muči i prlja!

MICHELANGELO BUONARROTI *baca boje:*

O, zadušna pjesmo grozno crnih mrlja!
Na plamu boje
što puše se i gnoje,
slava Vam, o, boje!

NEPOZNATI: Čovječe! Osvijesti se! Čuješ li? Sve to nema smisla! Sjeti se samo svojih bolova! Koliko ih je zgusnuto u svakoj ovoj proklesnoj šarenoj kaplji! O, koliko bolova, Michelangelo Buonarroti! Užasa! Grča! Kletve! Vjeruj mi, da ih vagneš, ne bi boje prevagnule, ne bi! *Michelangelo Buonarroti ne haje, nego plamti dalje u zanosu i trza se kao u padavičavom grču.* Čovječe! Zar se ne stidiš te svoje padavice? Koja korist od toga? O, nema to smisla, taj tvoj padavičavi grč! Mjesečaru! Kukavče!

MICHELANGELO BUONARROTI, *zanesen u nadahnuću, više i šara šarene mlazove hitro, a figure teku zidovima:*

Mrlje! Mrlje! Mrlje! Crno! Crno! Crno!
Ja sam kaos satro,
tminu sam potrno.
Slava Vam, o, boje! Slava Vam, o, boje!
Vimena Vaša svijetlom

moje pore doje.
O, boje! Boje! Boje!

NEPOZNATI *se kesi*: Slabiću! Ti si satro tminu? I to čime? Čime? Tom blijedom tekućinom?

MICHELANGELO BUONARROTI *kovitla oko sebe kolute zapaljenih boja i dere se iz svega glasa pobjednički*:

O, utrobo sveživotne zvijeri,
što gutaš ljude
i krvavi rađaš plod,
sad je svanulo podne,
sad je plameni god.
S gorućim stijegom na kljunu
jedri moj kraljevski brod.
O, sveživotna zvijeri,
ja sam ti satro rog,
ja plešem ko bog.

NEPOZNATI: Stara je to pjesma, dragi moj Michelangelo Buonarroti, i nema više pretjerano mnogo smisla! Meni je jasno da ti nisi bog, pa čak i to da nema nad nama nikakvih naročitih božanstava. To i jest baš ono da ti nisi bog i da boga uopće nema! Nego te začarala tvoja vlastita slika o tom bogu koju si sam sebi naslikao, i sada plešeš kao naočarka po njegovom napjevu i misliš da tebi netko drugi svira! Tebi svira tvoja vlastita fikcija, a ti plešeš! I nije te stid? Ugrizi ga! Ugrizi! *Michelangelo Buonarroti se na hip ukoči i nesvjesno zuri u Nepoznatog. Stanka. Tišina. Ali se odmah trgne i još bjesomućnije zaroni u slikanje.*

NEPOZNATI: Što buljiš u mene? Zar sam ti otkrio nešto novo? Zar ti to nije i prije bilo toliko mnogo puta jasno? Zašto se nisi sunovratio? Tebe treba taj tvoj Gospodin Bog još više nego ti njega! On bez tebe ne bi mogao da postoji! Čuješ li! On tebe treba, a ne ti njega!

MICHELANGELO BUONARROTI *u manijakalnom zanosu se napinje i muči i izbacuje iz sebe odraz svojih prividenja koja su mu još uvijek jasna, i ne da da mu riječi Nepoznatog zaprljaju i zamute svojom sumnjom njegovu inspiraciju. Viče osorno*: Boje i likovi su svetinja i jedini smisao našega trajanja na zemlji! A ti si bolest i grijeh! Hoću da vjerujem u boje i u forme!

NEPOZNATI: Zašto se nisi sunovratio? Sve bi bio razbio! I bolove i prividenja i boje. I već ti je bilo jasno da sve to nema naročitog smisla! Onda te je novim dugobojnim lažima zaslijepio i ti si pao pred njima.

MICHELANGELO BUONARROTI: Šuti! Šuti!

NEPOZNATI: Eto! Ti mene ne ćeš da čuješ! To je ono! Ti mene ne ćeš da čuješ! A glupo je sve to! Ti si hulja jer ne ćeš da me čuješ!

MICHELANGELO BUONARROTI: Pusti me!

NEPOZNATI: Nije mi ni na kraj pameti da te pustim! Baš sam i došao zato da ti govorim! Ta tvoja fiksna ideja upregnula te je kao mulu i bije te kao magare! A ti joj reveš u čast! Bljuješ joj boje u čast! Kako ti nije jasno da je to glupo?

MICHELANGELO BUONARROTI: Pusti me! Ja trebam mir! Mir! Ja ne ću da mislim po tvom načinu mišljenja!

NEPOZNATI: Pa dobro! Pretpostavimo da je način tvog takozvanog mišljenja ispravan i da taj tvoj Gospodin, kao vrelo sviju spoznaja, doista i postoji! Ja te dakle uznemirujem svojim načinom

mišljenja, a objasni mi, molim te, pušta li on tebe u miru? Reci! A puštaš li ti druge ljude u miru? Što? Nisi li sablaznio već tolike? A zašto to činiš? Zašto mu služiš? Zašto obaraš tim svojim čarolijama tolike na koljena pred njim? Služiš mu kao rob! Gdje ti je šija? Gdje ti je karakter?

MICHELANGELO BUONARROTI: A tebi? Gdje je tvoj karakter? I ti postojiš!

NEPOZNATI: Jest! Ali služim sebi! I mirujem u sebi! Samo me onda dira takva čeljad glupava kao ti što si! Ja bih bio suvišan kada ne bi bilo vas! Vas magaradi glupave što revete u čast besmisla. Gdje mi je šija? Dabome! Meni! A jesam li ja ikada ispjevao koji stih ili prolio kap boje "njemu" u počast? Jesam li ja ikada zapjevao "njemu" u slavu? Ali osvijesti se! Baci te kistove! Prolj te kotlove! Polomi i uništi te laži! Pljuni na taj gad! Dodj, molim te, sa mnom i smij se! Samo ne budi "kao on"!

MICHELANGELO BUONARROTI: Nosi se do đavola! Što tu buncaš? Vidiš da radim! Ja nisam danguba kao ti, ja zarađujem svoj kruh svojim vlastitim rukama!

NEPOZNATI: O, da znadeš kako je to ludo biti "kao on"! Ili biti - "on sam"! To je najluđe od svega! I koliko vas ima koji ste u ovaj isti hip "kao on"! Dodj i vidjet ćeš! Nisi ti sam! Imade vas krdo jedno! Bezbrojno jedno ludo krdo koje se već vjekovima valja kroz prostore i rokće i smradi svojim putem što su ga (ne zna se tko, ni zašto, ni kada) prozvali "umjetničkim putem"! He-he! *Nepoznati se kesi demonski, a stijene se sikstinske rastvaraju i vidi se lomača gdje bukti i sikkću i ližu plamenovi, a na stupu u vatri stoji goli čovjek i prži se i viče. Dolje pod lomačom urla gomila i kesi se, ali je čovjek nadvikuje:*

Vjerujem! Vjerujem! Otvorit će se nebo i ja ću ugledati svoje vlastito uvjerenje, svoj takozvani pogled na svijet gdje sjedi s desne strane Gospodnje! I jao vama na Dan gnjeva! Jao vama koji ne vjerujete i da ja vjerujem i da je moja vjera jedinospasavajuća! Vjerujem! Vjerujem!

GOMILA *se kesi i urla:* Ne otvara se nebo! Ne otvara se!

NEPOZNATI *nadviče gomilu:* Jesi li ga vidio? Već su mu kose planule i oči mu se cijede kao gnjile šljive, a on vjeruje da će se otvoriti nebo! A nebo se ne će otvoriti! Ja tebi kažem! Ne će se otvoriti nikakvo nebo, i nikada se još nije otvorilo nikome! Zaludu! Nikada se ne će otvoriti! I zaludu ti meni tu pjevaš o bojama i o formama kao o jedinom smislu tvog takozvanog "umjetničkog pogleda na svijet"! Zaludu! Nisi ti sam! Kor vas pjeva u ovaj hip o svojim vlastitim pogledima na svijet, i u jedinospasavajućoj zbrci tih vaših pogleda nitko od vas zapravo ne gleda ništa i ne vidi ništa! Vi ste svi zaslijepljeni i sve je to žalosno. O čemu vi pjevate, o čemu slikate, što hoćete, što propovijedate, što vjerujete? Znadete li vi zašto pjevate i vjerujete? Zašto se ovaj utapa u noći na Indijskome moru? Reci! On vjeruje da će ugledati novo kopno! On vjeruje i utapa se!

Grmljavina potrese utrobom Sikstine i osjeća se talasanje mora uzburkanog i fijuk vjetra, a daleko negdje vidi se gdje tone goruća lađa. Jedan se čovjek utapa i viče: Gospodine! Gospodine! Vjerujem da ću isplivati! O, svilorepe ptice pjevaju u zemlji novoj! I mirišu ruže! Vjerujem, Gospodine! Vjerujem! Vjerujem da postoji Novo Kopno i da se mogu iskrcati!

NEPOZNATI: Eto, vidiš li ga? Tone! U ovaj hip se utapa! Gori mu lađa, a on pjeva o Novoj Zemlji! A ne će je ugledati! Ja tebi velim: nikad je ne će ugledati! Utopit će se ogavno, ludo će se utopiti, i ribe će ga proždrijeti! Zaludu! Sve je to zaludu! Zaludu vi pjevate "njemu", zaludu vjerujete da vjerujete, zaludu imate vi svoje poglede i uvjerenja! Pusti sve to! Razbij sve to! Što urlaš u koru slijepih, padavičavih, opsjednutih ludaka? Zar te nije stid? Kovitlaš se u krugu kao vještica! Molim te izađi iz toga kruga! Ludo! O tome se radi da progledaš i odbaciš kist!

Stanka. Michelangelo Buonarroti je lijevom rukom prekrpio oči i razmišlja. Nepoznati je stao uza nj i hoće da mu izbije kistove iz ruke, ali mu se on iskine očajno.

MICHELANGELO BUONARROTI: Pusti me! Čuješ li? Hoću da radim!

NEPOZNATI: Lud si! Začarao te! Eto! Krv ti je u licu, peče te žar, naježio si se i oči su ti iskočile kao žabi pod točkom! Zar misliš da samo tebi bije srce od uzbuđenja? O, koliki su u ovaj čas napeli

svu svoju snagu samo da "ga" dosegnu! Da onda iz "njegove" ruke prime posljednji udar! Udarit će te! Udariti! Zato radije udari ti "njega"!

Vidi se renesansni motiv starih slika: isposnik traži spoznaju u duplju čađavom i presvođenom, zgurio se starac žut i ispijen, sjedobrad, sav zatrpan knjigama, pergamenom, globusima i retortama, durbinima i kartama geografskim, te kopa po knjigama i lista i govori.

STARAC: Vjerujem da ću Te naći u sklopu sviju stvari! Ti jesi, Gospodine, u Tajni presvetoga Slova i zapisao si na naša čela plameni znamen vječnosti! Vjerujem da ću Te naći u sklopu sviju stvari!

A sova na hrpi knjiga kriješti i kosturi u pozadini pružaju svoje koštane pandže za starcem, a Nepoznati se smije isposniku kao davao na starim slikama.

NEPOZNATI: Čuješ li? On će ga naći! A ne vidi da mu se već zavukao u kosti i meso, i već mu gudi svoju pjesmu! Zaludu svrdlaš i bušiš ti sve te knjige riocem svojim, čovječe, ne ćeš ga naći! Nikad ga ne ćeš naći! Spali sve te svoje pergamene, razbij globuse, jer te obmanjuje ludo! Čuješ li, Michelangelo Buonarroti! Nisi sam! Igra se vama kao lutkama i muči vas i vuče vas svojim koncima i nevidljivim nitima! Zar ne osjećaš te nevidljive konce gdje te vuku na igru? Cijela jedna mreža nevidljivih niti što ste ih prozvali "nuždom"! Užeta! Lanci! Ali presijeci ti njih! Pokidaj ih! Presijeci! Ne budi lud! Zašto da pjevaš u koru ludaka? Reci! Čuješ li ih gdje tule i nariču? A ne će im pomoći! Ništa im ne će pomoći!

Čuje se kor fanatika iz velike daljine.

KOR:

Gospodine! Gospodine! Mi vjerujemo u Te,
duše naše tužne božanstvo Tvoje slute.
Ti plamen si i voda, glas i riječ i zvijezda,
o, vječno silan, Gospodine, Ti Sve si!
Gdje si? - O, gdje si?

Michelangelo Buonarroti sluša i otire znoj sa čela i kao da se koleba. Sumnje ga muče.

NEPOZNATI: Eto! Znojš se pod njim kao pod teretom! Čovječe! Navaljao je na te kamenje mlinsko i melje te, a ti mu pjevaš! Kamenje je navaljao na tebe i sili te na igru, a ti mu pjevaš u slavu. Stidi se!

MICHELANGELO BUONARROTI: Pusti me! Što me prljaš svojim oblicima! Pusti me da pjevam svoje motive! Što te se tiče što ja radim? To mi je zanimanje da slikam crkve!

NEPOZNATI: Tiče me se! Kako da me se ne tiče? Ti si zrcalo, a ne motiv! Ti si ploha, i on se zrcali u tebi! Majmun si, i držiš u ruci svoje vlastito ogledalo i, promatrajući se u njemu kao žena, misliš da misliš o posljednjim stvarima! Jesi li to ti? O, jadni! Ali mene to vrijeđa! To mene boli! Razumiješ li? To mi se gadi! I razbit ću te - tako mi sviju laži, razbit ću te!

MICHELANGELO BUONARROTI: Odlazi! Ja trebam tišinu! *On sved odbija Nepoznatog, radi usredsrijeđeno i napeto.*

NEPOZNATI: Naravno! Tihe su vode najbolje ogledalo! Ali ja ću duhnuti u tebe, ti močvaru! Prevario te je, močvaru! I mazi se po tebi kao lelujava lirska sjenka! A ti si glup kao voda! Pjevaš mu kao ptica! I letiš kao oblak!

MICHELANGELO BUONARROTI: Nosi se! Lažeš!

NEPOZNATI: Vjeruješ u nadzemaljsku, višu potrebu svoje nadljudske biti! Zašto se nisi razbio? Sunovratio? Uvjeren si, glupane, da kroz tebe probija os svemira!

MICHELANGELO BUONARROTI, *beznadno*: O, molim te! Idi! Dodi koji drugi put. Eto! U predvečerje imam vremena! Onda je lijepo razmišljati i govoriti! Dodi u predvečerje! Ja moram da svršim jutros ovaj posao, jer nemam novaca! To je problem moje egzistencije! Razumiješ li? Samo me sad pusti! Hoću da radim!

NEPOZNATI: Baš sada si poludio! Pa kako da odem? U predvečerje si sam po sebi mudar kad misliš o svemu. Ali sad si opasno lud! Kamo da odem?

MICHELANGELO BUONARROTI: Ne ćeš li da ideš?

NEPOZNATI: Ne ću! Zašto da te ždere glupa i nedostojna ideja da je to što radiš plemenitija funkcija nego bilo kakvo micanje žlijezda u nama ili bilo koja druga trgovina u ovome majmunskom klupku što se zove Rim! Ti prodaješ slike za novac, netko drugi ubija

svoga bližnjeg za novac, a sve je to smiješno prepletanje slijepih sila u nama i oko nas, uglavnom: samo za novac! Ja ne ću to da gledam! Užasno mi se to gadi!

MICHELANGELO BUONARROTI: Idi otale, prljavče! Idi!

NEPOZNATI *se glasno smije i skoči da Michelangelu Buonarrotiju izbije kistove*: Baci ta dlakava ticala, bubo jadna! Što pužeš tu po skelama i prljaš zidove? Dodi! Spasi svoje ljudsko dostojanstvo!

MICHELANGELO BUONARROTI *se otkine u bijesu životinjskom*: Što? Ti ne ćeš da odstupiš kad te molim? Nestani! Zapovijedam ti! Nestani! *Nepoznati se izazovno kesi*. Zar ne ćeš? Michelangelo Buonarroti ti zapovijeda da smjesta nestaneš! Michelangelo Buonarroti!

NEPOZNATI, *u smijehu*: A tko je to Michelangelo Buonarroti? Michelangelo Buonarroti gnjida je neznatna koju mogu da zgnječim svaki hip. *Podje spram Michelangela Buonarrotija u napadu*.

MICHELANGELO BUONARROTI *uzmakne i zavikne*: Što?

NEPOZNATI: Ništa! Zgazit ću te! I proliti ti sve boje i razoriti sve stijene i od tebe ne će ostati ni kamena na kamenu! Jedno vrijeme obožavat će te stare engleske usidjelice s bedekerima u ruci, i govorit će o tebi kratkovidni glupani po sveučilištima, ali ostati ne ćeš! Ugasit ćeš se kao siva prljava stijena, rasplinit ćeš se kao dim! *Razlijeva kotlove i lonce s bojama i razbija ih nogom i viče*: Razbit ću te! Crninom ću politi sve te tvoje šarene laži! Crninom! *Skočio je do jednog kotla u kome je crna boja, te velikom nekom četkom razlijeva crnilo po stropu i smije se demonski*.

MICHELANGELO BUONARROTI *se ukočio, a onda počinje neki paklolomni grčeviti bijes da trese njegovom nutrinom, te se kida gledajući Nepoznatoga gdje razlijeva crnilo po bojama i po njegovim likovima. On osjeća u taj momenat kako kroza nj i kroz njegovo djelo struji pakleni zakon prolaznosti! I, istegnuvši se titanski, rukne kao smrtno ranjeno zvijere, te se u jednome skoku baci na Nepoznatog i ščepa ga i počinje da ga davi*: Ćavle! Prokleti!

Borba. Vrcaju svijećnjaci, kartoni, kistovi i šestila, prolijevaju se kotlovi i puca sude i praše se skele i prašte, te se tutanj ograde što se lomi i pada u dubljinu razlijeva po nutrini crkve kao mukla grmljavina.

NEPOZNATI *se istrgnuo nadmoćno i oborio Michelangela Buonarrotija i više smijući se*: Gnjido! Gnjido!

Michelangelo Buonarroti urla. Spotaknuo se o jednu letvu i pao i povukao je Nepoznatog za sobom. Sad napinje svu silu svojih moždina i riga pjenu i bije se i šakom i nogom, te valjajući se u borbi čas podlegne, a čas opet zakovitla tijelom, ispne se i grize i grebe Nepoznatog.

NEPOZNATI *viče u kaosu borbe*: Ti si zvijer! Huljo! Robe!

MICHELANGELO BUONARROTI: Eto ti! Na! Gade prokleti! Na! *Valjajući se po podu, dohvatio je odnekud veliko dljeto za paranje boja, te ga zabô u leđa Nepoznatog i bode ga bezbrojno puta bijesno i nemilo*.

Nepoznati rukne od bola i još se bije, a onda klone i trza se dotučeno, te mu iz rana klokoće krv i cijedi se silnim mlazovima po skeli.

Michelangelo Buonarroti ustaje i gleda u poraženu i zaklanu crnu prikazu i liže svoje rane. Onda klikne pobjednički, pograbi snop kistova i namače ih u prolivenu krv, te maže tu krv po stropu i pjeva pjesmu pobjednu u zanosu svečanom. Crvene boje krvi teku po stropu, a Michelangelo Buonarroti pjeva:

Ja nadbijam satansku korotu,
korotu crnog đavla, đavla koga nema.
O, lijem svijetle boje iz proklete krvi,
pjevam napjev svih pobjednih poema!
Tmine nema, nema,
tmine nema, nema,
o, nema je, nema!

Michelangelo Buonarroti pjeva i slika. Iz prolivene krvi Nepoznatoga puše se crvene pare u kolutima, a kroz stakla prozora probilo se sunce i obasjalo skele i Sikstinu svijetlim jutarnjim sjajem.

Krv se Nepoznatoga na stropu na slici zapalila i gori polutamnim mističnim osvjetljenjem sviju preporodnih prividenja.

Slomljen od pobjedničke borbe, Michelangelo Buonarroti je klonuo i gleda omamljen u crni i krvavi strop te se uspavljuje svojim bogorodnim bolovima.

Zvona se izvana javljaju glasnije. To Rim zvoni na jutarnje mise. Ptice pjevaju u vrtu i cvrkuću laste pod krovom u crkvi.

Stanka. Michelangelo Buonarroti je usnuo i čuje se kako njegovo tijelo diše jednolično kao mijeh.

Onda zaore udari truba papinske fanfare kao znak da dolazi Presveti i Bezgrešni Otac Papa.

Fanfara ječi glasno i oštro, a dolje na vratima u dubljini čuje se lupa nogama. Tišina, pa lupanje na vratima i opet tišina. Nakon odulje stanke penje se skelama ispod poda Drugi Famulus i čuje se njegov glas.

DRUGI FAMULUS: Meštre! Meštre!

MICHELANGELO BUONARROTI *se trgne oda sna*: Što je? Što se dogodilo? *Budi se umoran i snen i tare oči*: Tko je? Jesi li ti to, Francesco?

DRUGI FAMULUS: Ja sam, meštre! Ja sam!

MICHELANGELO BUONARROTI, *zlovoljno*: Ta rekao sam da me ne budiš! Nevaljanče!

DRUGI FAMULUS: Nisam ja ništa kriv, meštre! Jeste li čuli trube? Dolazi nam Dvor u posjete!

MICHELANGELO BUONARROTI: Kakve trube? Kakav Dvor?

Dolje fanfara ječi i udaraju ljudi nogama o okove crkvenih vrata i lome kvake.

DRUGI FAMULUS: Ta čujete! Papinska fanfara! Stoje dolje pred vratima i hoće unutra. Sveti Otac stoji pred vratima!

MICHELANGELO BUONARROTI, *koji se pridignuo, opet se baci nauznak na slamnjaču*: Do đavola! Rekao sam ti da ne puštaš nikoga! *Hoće dalje da spava.*

DRUGI FAMULUS: To je Presveti Otac dolje pred vratima, meštre! U Vatikanu su već sinoć znali da će jutros amo, ali nama to nitko nije htio da javi! Presveti Otac čeka! Što da uradim?

MICHELANGELO BUONARROTI: Pusti me u miru, Francesco! Molim te! To su stari intriganti prijeko u Vatikanu! Ja sada spavam!

Dolje pred crkvenim vratima mrmor nestrpljivih glasova, trube i lomljava.

DRUGI FAMULUS: Čujete li, meštre? Dolje su! Lome kvake! Što da uradim? Da otvorim? Razgnjevit će se Sveti Otac ako ne otvorim! A bila bi šteta! Lani smo o Uskrsu dobili posljednje dukate! Meštre! Lani o Uskrsu! Čujete li? A rekao mi je jučer mesar da će me izbatinati ako još dodem! Dužni smo svima, meštre, a ja se stidim već moljakati gore od sebe! Ni mljekar više ne da mlijeka, meštre! I vina već nismo pili otkada? I postole su nam poderane, ni plašta ni perjanice nemamo!

Michelangelo Buonarroti je umoran usnuo.

DRUGI FAMULUS *se plaho prikrao gore do njegova ležaja i budi ga i trese*: Meštre! Ta probudite se, meštre, tako vam rana Kristovih! Dolje Presveti Otac čeka! Meštre! Čeka nas Presveti Otac već dugo!

MICHELANGELO BUONARROTI, *umorno i pospano*: Pa neka čeka! I ja čekam! Što je? Što veliš? Trebaš novaca? Dužni smo mesaru? Što? *Dolje buka nasilna.*

DRUGI FAMULUS: Presveti Otac je dolje! Da otvorim? Meštre! Probudite se!

MICHELANGELO BUONARROTI *se pridigne*: O, Gospode! Presveti Otac! Kako je sve to ludo! Čovjeku ne daju ni da se ispava! I ti mesari i mlijeko, i postole, i Presveti Otac! Do đavola i Presveti Otac! Što se sve to mene tiče! Ja sam pospan! Pustite me da spavam! O, kako bih spavao! *Opet se baci natrag na ležaj da usne.*

Buka dolje neprestano traje, a famulus plačljivo jadikuje.

DRUGI FAMULUS: Ta zaboga, meštre! Probudite se! Bacit će nas u okove! Spalit će nas! Meštre! Proklet će nas! O, jao! *Čupa kosu od jada.*

Dolje fanfara ječi, a Michelangelo tupo promatra famulusa.

MICHELANGELO BUONARROTI, *nehajno*: Pa hajde! Nesrećo tužna! Hajde! Otvori! Otvori! Neka dođu! *Sjedne na ležaj i gleda za famulusom koji se skotrljao niza skele i već otvara dolje crkvena vrata koja teško škripe. Dolje se u dubljini uzvikali glasovi ogorčeni i nasilni, i buka grmi i odjekuje po crkvi i lomi se, i ne razbira se ni jedan glas, samo huka i šum gomile što se penje uza skele.*

Stanka. Škripa i pucnjava i prasak skela i razni uzrujanji uzvici. To se penje Presveti Otac gore da vidi djelo Michelangela Buonarrotija.

Presveti Otac s pratnjom. Tjelesna garda u svijetlim oklopima i kacigama, kardinali, paževi i kler.

Michelangelo Buonarroti nehajno i pospano ustaje i gleda hip-dva Papu što astmatično i ugojeno duva i puše, a onda pođe do Pape i poljubi mu ruku.

Poklon tih i napeta šutnja.

PAPA, *tiranski kivno i glasno, ali se vidljivo svladava*: No! Što je to, Buonarroti? Što je? Zar Mi moramo da pred tvojim vratima čekamo pognute glave? Kao onaj ludi kralj u Canossi? Zar da se i pepelom pospemo? Što?

MICHELANGELO BUONARROTI, *pod silu priklonivši glavu*: Milost, Oče Presveti! Milost! Radio sam cijelu noć, pak sam, eto, pred jutro na čas usnuo! Milost, Presveti Oče! Milost! Bezgrešni! *Pristupio je Papi i ljubi mu ruke.*

PAPA, *nešto milostivije*: Tako, tako, sinko! *Pruž mu opet svoje ugojene i prstenjem preopterećene ruke na cjelov, a Michelangelo ih ljubi.* Tako! Tako! Pokajanje! Pokajanje! I treba da se kaješ jer si grešan! Nas sijedog i dobrog zaštitnika ovako naljutiti! Da dolje pred vratima čekamo! E, ptico! No! Dobro je! Dobro! Radio si, veliš! A što si radio? Što si radio? Priča se po Vatikanu da ništa ne radiš i da samo dangubiš!

MICHELANGELO BUONARROTI *gleda papinsku pratnju prezirno*: Lažu u Vatikanu, Oče Presveti! Lažu, Bezgrešni! Radim ja, radim! Samo se teško živi! Eto! Boje i materijal kupujem sam za svoje rođene pare. Već sam i sve svoje zemlje prodao! Očevinu svoju. A, eto, u prnjama hodam i o hljebu živim, o suhome hljebu! Oče Presveti!

PAPA: Ah, ah, pijavico ti krvava! Samo da me nekako ispiješ i oguliš! A kako ono veli Sveto pismo, je li, djeco? Kako se ono veli? *Okrene se k pratinji.*

GLAS IZ PAPINSKE PRATNJE, *ropski poslušno*: Ne živi se samo o hljebu nego i o riječi Gospodnjoj!

PAPA: Jesi li čuo, pijavico? To je važno da se i o riječi Gospodnjoj živi! To je važno znati i od vremena na vrijeme naglasiti! Prodao si svoju zemlju, veliš! Naravno da si je prodao kad si rasipnik grešni! Ti bi progledao i malo dublju kesu nego što je Naša! Pa tu sve po paljevini zaudara! I po smoli! I po sumporu! *Njuška po zraku*: Sve je tu puno dima paklenog!

PAPINSKA PRATNJA *njuška za Papom i čuju se poltronski glasovi*: Jest! Jest! Po dimu zaudara! I po mrtvacima! I po krvi!

PAPA *se sumnjičavo ogledava po skelama i neprestano njuškajući opazi crne mrlje*: A što je to crno? Je li? Da nije Nečastivi tapkao ovdje po skelama? Da nije istina što se po Vatikanu priča, sinko? Da čitave noći bdiješ i napitak pakleni u loncu da kuhaš, da se s vukodlacima razgovaraš po grobljima i da si čarobnjak koji prima posjetu Nečastivoga?

MICHELANGELO BUONARROTI: Lažu, Presveti Oče! Sve što se o meni po Vatikanu brblja obična je kleveta i laž!

PAPA: Pa dobro, sine moj, a zar sve to što radiš baš mora biti tako mračno? Zar osvjetljenje tih tvojih slika baš mora biti tako pakleno?

MICHELANGELO BUONARROTI: To su stvari o kojima je teško govoriti dok nisu gotove!

PAPA: Malo Nam se čine precrnima, dragi moj! I sve nekako zaudaraju te tvoje slike po smoli! Je li, djeco, da je to smola? Pa dajte malko tamjanom zakadite jer ću se još zadaviti od smrada!

GLASOVI PRATNJE, *pognutih hrptenica*: Jest! Jest! Bezgrešni! To su papci i kopita! Prava kopita i smola i krv! Eto ovdje! I tamo! Sve sama smola! Bilo bi dobro sve to malko svetom vodo poškropiti!

Biskupi i kardinali mašu kadionicama i kade i škrope skele svetom vodom.

PAPA *gleda u poderano ruho Michelangela*: Pa ti si se tukao s nekim, nesrećo! I sav si poderan! I krvav! I izgrizen! Da ti doista na metli ne jašeš, ptico, kao što se priča. Zavukao si se amo gore u ovu crkvu te živiš tu pod božjim krovom kao zvijer. Što je to s tobom, Buonarroti? Nikamo na svjetlost ne izlaziš! Nema te ništa k nama u Vatikan, pred Naše lice! A tamo čujemo gdje se sve nešto o tebi govori kako si se odao neurednom životu. Da spavaš čitave dane, da nikome ne gledaš u oči, da bi te trebalo pregledati liječnički!

MICHELANGELO BUONARROTI: Nemam ja kada, Presveti Oče, da se potrudim do vas. U poslu sam. A što Dvor šapuće, to nije važno. Dvor laže kao baba i među vašim ulizicama nema jednog jedinog lica koje bi imalo obraza da mi to kaže u oči. To što vama govore i čime vas obmanjuju, na to ja pljujem!

Gibanje u pratinji Bezgrešnoga i glasovi negodovanja: Oho! Oho!

MICHELANGELO BUONARROTI: Ne vjeruj, Oče Presveti, tim čankolizima i slugama! Oni ti lažu! Oni tebi ne gledaju u oči. Oni bodež nose pod plaštem i udaraju s leđa! *Protiv pratinje*: Neka istupi ako tko imade što da mi kaže! Sada! Okom u oko! *Šutnja i stanka*. Ne vjeruj Dvoru, Oče! Vjeruj meni! Ja radim i znojim se krvavo! Ja čitav život radim i teglim kao marvinče, a nadam se da sam ostavio i tragove svoje muke, Presveti!

PAPA, *uzrujan*: Radiš! Radiš! Lijepo je to što ti radiš i što se znojiš! Tako je to i naredio Gospodin u svojoj mudrosti, i to je pravo, ali je Gospodin isto tako zapisao da nitko ne treba da se uzoholi svojim radom! Svi mi radimo i tako je dobro! Pčele i mravi, ptice i ljudi, sve to se u prirodi pati na slavu Gospodnju! Gdje su, međutim, dokazi vidljivi da ti radiš? Jer, eto, od prošlog Uskrsa kako smo se posljednji put popeli amo k tebi, pod taj tvoj krov, pa do dana današnjeg mnogo je minulo

dana i tjedana! Koliko se toga promijenilo odonda u Nama samima i oko Nas! A eto! Ti se nisi uopće pomaknuo! Jer to još nije dokaz da radiš što su boje prolivene po zidu i po skelama! To nije nikakav dokaz! Ne vidimo ništa! Nikakvog djela ne vidimo, sinko! Gdje je djelo? Gdje? Ili se ono zato ne vidi jer je tama? Djeco, zapalite svjetlost da vidimo Mi ono o čemu ovaj naš prijatelj tako glasno govori uvjeravajući Nas da radi!

PRATNJA je zapalila baklje i osvijetlila tamu crkvenu i razišla se po skelama lijevo i desno, te se čuje kako tutnje njihovi koraci u dubljini, čuju se glasovi pratnje razočarani: Nigdje ništa! Vraćaju se paževi, kardinali i biskupi s bakljonošama i sliježu ramenima.

JEDAN GLAS, *demonstrativno*: Sve je golo i pusto! Svi su zidovi goli kao što su i lane bili, Presveti Oče! Nema tu nikakvog djela, kao što je Vaša Presvetost vrlo mudro blagoizvoljela da se izrazi! Nije tu nitko ništa radio!

GLASOVI: Tako je! Ničega nema! Sve je prazno!

PAPA: Čuješ li, sine, sud svojih bližnjih o svome naporu! Dakle nije to što Nam je Gospod oslabio vid, slava mu budi, razlogom da Svojim smrtnim okom nismo mogli da konstatiramo rezultate tvoga rada! Niti je to što je u crkvi tmina u kojoj gledaju samo vukodlaci i vještice, te mi ostali, bogobojažni, ne vidimo ni prsta pred nosom! Nego je to što tu nema ništa da se vidi! To je ono, sinko moj, i zato ti zaista kažem: ne treba se uzoholiti i ne treba prezirati mišljenje svojih bližnjih o svome djelu. Jer dva čovjeka više vide nego jedan sam.

MICHELANGELO BUONARROTI: Moji bližnji, Presveti Oče, mogu da prosuđuju svoje drugove, vatikanske karijeriste, ali mene ne može od njih da sudi nitko, jer nitko od njih nema pojma o slikarstvu!

PAPA: Od Uskrsa do Uskrsa prošlo je trista šezdeset i pet dana po našem kalendaru, sinko moj!

Pratnja se maliciozno smješka.

MICHELANGELO BUONARROTI: Malo je to, Presveti Oče, od Uskrsa do Uskrsa! Premalo je to da bi moglo dozreti sjeme dubokih misli. Jer sjeme u brazdama moždanim polagano zrije, Presveti Oče! A plod mudrosti Gospodnje ne sazrijeva kao kajsija svakog ljeta! Polagano zrije mudrost saznavanja, Bezgrešni! I nisam tome ja kriv što je Gospodin tako uredio!

PAPA, *udobrovoljeno jer mu se sviđela ta "bogobojažna misao"*: Tako je! Dobro si se izrazio sinko, dobro! Još uvijek živiš u Našoj sjeni, vidi se! I pogadaš Naše najskrivenije misli! Tako je! Sjeme u moždanim brazdama polagano zrije, polagano, doista.

Glasovi negodovanja u pratnji.

GLAS IZ PRATNJE: A što ćemo, Bezgrešni, s onim molbenicama koje padaju kao kiša? A svi se nude da će bez plaće iskititi Tvoju crkvu! U Slavu Gospodnju će je iskititi, a ne za nagradu u cekinima!

PAPA: Istina je! Dobro je da ste Nas sjetili, djeco, da ima i marljivih trudbenika Gospodnjih, pravih pčela koje ne misle da se može godinama živjeti od stare slave!

GLAS IZ PRATNJE: Sva sila ih se nudi koji se obvezuju da će do Božića svršiti crkvu! A mi već treću godinu čekamo zaludu! I nikad ništa ne dočekasmo! Ima za razliku od Michelangela još idealista na svijetu koji stvaraju od potrebe i od svog umjetničkog nadahnuća, a nisu puki i prazni materijalisti i frazeri kojima je jedina ideja: dobra papinska nagrada!

PAPA: Čuješ li, Buonarroti? To bismo Mi mogli već Kralja Nebeskog Novorodenog da pozdravimo u svetoj noći ovdje pod ovim krovom. Čuješ li ti, sinko? Do Božića!

GLAS IZ PRATNJE: Jedan se konkurent obvezuje da će izraditi sve po zapovijedi i želji, i po uzoru, i na rok, o, Bezgrešni! I ne će to biti nikakvi goli luđaci po zidovima niti grešne bludnice! Nego proroci Gospodnji, bogobojažni i pobožni, po najstrožim pravilima crkvenog slikarstva, a ne po luđačkim, furioznim kapricama! Po obavezi i po ugovoru i na rok.

PAPA: Čuješ li ti sve to, sinko? Velika je to napast za Nas! A molbenice stižu! Sva sila ih stiže!

MICHELANGELO BUONARROTI *se trgne osorno*: Pa što ja mogu zato ako molbenice stižu? Nisam ja nikakav zidar niti postolar! Ne šijem ja postolu po mjeri, Presveti Oče! Ja ne mogu da radim po uzoru niti na rok. Ne mogu! Razumijete li vi? Pa ako vi držite da je bolje da odstupim, dobro je! Ja mogu da odstupim ovaj čas! Francesco! Francesco!

DRUGI FAMULUS *se protura između pratnje*: Molim, meštre!

MICHELANGELO BUONARROTI: Skoči prijeko do Marija, neka spremi večeras dvije mule. Pa skupi te naše stvari.

Pratnja se uzrujano uzbiba. Gibanje nemirno i došaptavanje. Napeta stanka.

PAPA: No, no, ne treba da si odmah goropadan! Tko je to vidio? Sve se nekamo trzaš i lomiš! I odmah planeš! Pa jesmo li Mi zato došli da Nas vrijeđaš? Treba da se poniziš, a ne da dižeš glavu! Svi ti tvoji ljudi tu na zidu nad Nama dižu glavu i prijete se! To su same pesnice, sinko! A treba ruke sklopiti na molitvu! Poniziti se treba! I kleknuti treba, i nogu poljubiti, a ne osorno se svađati! Kako smo Mi ono ispjevali pjesmu Gospodnju o poniženju, je li? Dijete! Imaš li tu skromnu naricaljku Našu pri ruci? *Jedan svilokosi paž klekne pred papom pruživši mu svitak pergamene*. Slušaj, Buonarroti! Govor je o jezgri životnoj! Možda ćeš se zanijeti dušom pa ćeš pojmiti jezgru životnu. Pa ti, koga je Gospodin nadario talentom nevidenim, možda ćeš znati da odraziš Naše bolno saznanje. To onda neka ti bude luč i smjer kod tvoga slikanja! A ne taj kaos na zidu koji ništa ne znači! Slušaj Nas, sinko! *Papa je uzeo u oko brušeni dragulj koji su mu pružili na svilenom jastuku, te pri svijetlu luči čita fragmenat diletantske tirade plačljivo, lijeno i dosadno. Razumijevaju se samo neki vokali, budući da mrmļajuć traži ono mjesto kojim je odlučio da objasni Michelangelu o čemu se zapravo radi kada je riječ o problemu umjetničkog stvaranja! Kad ga je našao, lijeno, razvučeno i kroz nos*: U molitvi je spas, a ne u borbi. Nije spas u borbi, nego u molitvi. Tako veli premudri sveti Augustin da je u molitvi spas. Zato se molimo, braćo! I o podne! I navečer! I ujutro! Jer je u molitvi spas! Jer je u molitvi spas iz ove doline suza! Jer je u molitvi spas!

Pratnja kao da je potresena duboko do dna duše.

GLASOVI: O, Božanski! To je mudrost nečuvana! Otkrivenje je to, Presveti Oče! Otkrivenje!

Bezgrešni! Vi kao Jeremija jadikujete u ovoj dolini suza!

I zar bismo mi bez Vas mogli da saznamo što je bit umjetnosti?

Presveti Oče! Presveti Oče! Svjetlosti naša jedina! O, o, o! *Ljube mu ruke klečeći i papuče i klanjaju mu se.*

Michelangelo Buonarroti stoji i šuti. Papa ga promatra. Stanka.

PAPA: No! Sinko! Što je? Ti šutiš? Zar nemaš riječi za to Naše iskreno predanje? Prkosan si, sinko, i to je grijeh! I ne prkosiš ti samo Nama, dragi! Svemu ti prkosiš! Zato ti i ne uspijeva stvar! Ne teče ti od ruke jer si goropadan! Zvekećeš lancima! A to je grijeh! To je smrtni grijeh! Je li, djeco, da je to grijeh!

GLASOVI: Jest, Presveti Oče! Svi se crkveni oci slažu u tome da je to grijeh! I to jedan od najtežih grijehova na ovome grešnom svijetu!

PAPA: Čuješ li, sinko? Čuješ? Treba se smiriti i naći ravnotežu u sebi! Jer što to znači, to tvoje bezglavo šaranje po zidovima? Kao da su se vještice poigrale s đavolima, doista, tako to sve u tebi i oko tebe izgleda! Ništa to ne znači! Pa i ne vidi se ništa! Nema ničega! Što to znači da ti nogama razbacuješ boje? Kao da se rveš s nekim demonima po zidovima! Što znači sve to, sinko? Kamo to vodi?

Michelangelo Buonarroti stoji pred papom, gleda u strop. Blijed je. Šuti. Stanka.

PAPA, *dobroствo, pristupivši Michelangelu Buonarrotiju, tucne ga po ramenu*: No! No! Ništa to! Tebi je već toliko puta uspelo da pogodiš Naše najintimnije misli i Naša najtiša raspoloženja! Sad

malo lutaš, ali naći ćeš ti već put kako da ugodiš Nama i Gospodinu! Samo bogobojazno i mirno, dragi moj! Mirno! A što je glavno, ne brzaj! Nego uvijek imaj pred očima Nas i ono što Mi hoćemo! Onda ne ćeš pasti u takve grešne ludorije, sinko! Jer to je sablazan, a ne slika crkvena! To je pijanka na zidu i ti si pune boce smole i krvi razbijao o strop, a nisi radio, nego si se borio, ali ne kao Tobija, nego kao Belzebub! Treba da se skupiš! Pa kad se drugi put potrudimo amo, da Nas obraduješ i da dokažeš da nisi danguba! Ja te blagoslivljem, sinko! *Papa milostivo dijeli svoj papinski blagoslov, a cijela se pratnja oborila na koljena i bije se o grudi, samo Michelangelo Buonarroti stoji.*

PAPA, *osorno i strogo*: Klekni i ti, sinko, klekni!

MICHELANGELO BUONARROTI *se bije u sebi i koleba, a onda ipak poklekne i sagne glavu i pokloni se, poljubivši Papi nogu.*

PAPA *ga blagoslivlje i daje mu kesu s cekinima i govori mu očinski, dobrostivo i u svetoj milosti*: Sad zbogom, sinko! Ne žalimo truda što smo se popeli amo! Objasnili su Nam se krivi putovi, djeco, kojima ne smijemo da idemo! I nije šteta za to, doista! Bilo gdje da se objavi spoznaja istina Gospodnjih, vrijedna je! I ne treba da žalimo truda! *Papa se zaputio i posljednje riječi progovara već u hodu, a pratnja se jati oko Njega, samo da bolje uhvati po koju riječ Bezgrešnoga. Papa se teško i astmatično odbiba. Fanfara ječi, zvona zvone, skele škripe, lomjava i lupa vratima i mir.*

Stanka. Michelangelo Buonarroti je ostao u letargičnoj ukočenoj pozi da kleči, dugo. Onda se trgne, ustane i umorno ode do ležaja. Tamo se sroza. Stanka. Onda se opet skupi i otvara kesu i broji cekine koji neugodno i resko zvone.

MICHELANGELO BUONARROTI *prigušeno, poluglasno broji cekine*: Jedan-dva-tri-četiri-pet. Tako padaju glasno cekini, sve do trideset. Izbacivši sve cekine na gunj na slamnjači, prebire po zlatu rukama i ponavlja bolno, poraženo i jadno: Trideset, trideset, trideset i uzdiše teško.

Z a v j e s a p o l a g a n o p a d a

"Plamen", Zagreb, I/1919 (1. I), br. 1, str. 7-17; I/1919 (15. I), br. 2, str. 41-59; I/1919 (1. II), br. 3, str. 104-107.

Kristofor Kolumbo

LICA

ADMIRAL španjolske flote Kristofor Kolumbo

NEPOZNATI

KOR GLASOVA uznemirene gomile u stravi na admiralskoj lađi "Sveta Marija"

SLOMLJENI

PRKOSNI

PIJANI

PLAHI

POBOŽNI

GLADNI

BEZGLAVI

DIVLJI

VAPIJUĆI

BOLNI

BEZNADNI

RAZORNI

PRIJETEĆI

BIJESNI

PLAČUĆI

OČAJNI

PROTUSLOVNI

Malodušni

Borbeni

Dobrodušni

KORMILAR admiralske lađe "Sveta Marija"

NAROD

MORNARI

GALIJOTI

ROBOVI

} admiralske
lađe

ČLANOVI KOMPAKTNE VEĆINE

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE-SILNI

JEDAN OD VICEADMIRALA

AGENTI ADMIRALSKI

JEDAN SPASONOSNI GLAS

JEDAN BIJESNI GLAS

JEDAN DIVLJI GLAS

POETA admiralske lađe

KRVNICI

RANJENICI

UTOPLJENICI

Zbiva se na admiralskoj lađi "Sveta Marija" u noći pred otkrićem Novoga Kopna.

Paluba admiralske galije "Santa Maria" s kojom je Kolumbo isplovio u Nepoznato da pobjegne iz Španjolske. Posljednja, očajno vihrovita noć pred Otkrivenjem Novoga Svijeta. Crna tmina, rasparana zelenim odsjevom munja, pa se na hipove vidi gomila razbjasnjenih ljudi u krvavom grču posljednje borbe. Mornari admiralske galije podivljali su od straha, od glada, od tmine, gromova i beznađa; sav onaj zanos što ih je ponio na debelu pučinu rasplinuo se, te u tih discipliniranih ljudi, koji su u slijepom oduševljenju bacili na kocku život svoj i galiju da otkriju Novo, nije sada, kad prijete Crno da ih proguta, preostalo ni mrve dostojanstva. Ta gomila suludog mesa svađa se, urla, kune i luduje bezglavo, ždere se do krvi i kostiju, te će proždrijeti samu sebe još prije brodoloma. To su divlje životinje, praživotni elemenat, to je zbivanje silno i bezumno, kao što su one munje, i to more ustalasano, i tmina, i te goruće utrobe gladnih zvjerova što se proždiru na palubi brodolomne lađe.

I da nema one svijesne Manjine koja se još nije uskolebala, te prkosi i umom i šakom, i nožem i bičem, i psovkom, te bi bestije rastrgale admiralsku lađu i podavile se grizući sebi grkljane i pijući svoju krv. Ali svijesna Manjina prkosi, te se sva ta svađa, psovanje i tučnjava, sve to kovitlanje ljudskih glasova, vjetra i gromova uzdiže do napona groznog i bezimenog. Sve do pokliča admiralovog bjesni u jednom mahu kor nevidljivih ljudskih glasova u svim varijantama bola i patnje. Silni udari i fijuk vihora. Gromovi.

KOR GLASOVA: Natrag! Natrag! Natrag! To je ludilo! Mi se utapamo! Admirale! Admirale!

GLASOVI SLOMLJENI kao jeka vapiju: Admirale! Admirale!

Vjetar je s bijesnom lomljivom polomio nešto u utrobi broda i čuje se kako se ruše predmeti i valja burad.

GLASOVI ROBLJA, *prikovanog na dnu galije*: Prodire more! Prodire more! Davimo se! Očajan zveket okova i lanaca pod palubom. Psovke. To je đavo! To nije admiral! Prokleta živina! Oslijepio da bog da! Gromovi ga satri! Guba ga izjela!

GLASOVI PIJANI: Grom u đavola! Da je boga, saderao bi mu kožu! Trnjem bi mu oči izbo taj bog! Ne bi ga bio stvorio! Al' nema boga! Nema pravde! Pij! Pij! Da se pijan udaviš! Admirale! Proklet bio na sve vijeke vjekova! Bacite ga morskim psima! Pokrepali bi od admirala! Treba ga spaliti! Pij! Žderi! Krepaj! *Suludo udaranje i razbijanje čutura i buradi i prolijevanje vina posljednjega. Vjetar i gromovi.*

GLASOVI PLAHI I POBOŽNI: To je grijeh, ta naša plovidba u Nepoznato. Što će nam more? Što će nam Novo? Imali smo svoga dobrog španjolskog boga, što će nam Novo? To nas naš stari bog bije za naše preuzetne grijeha! Sve je grijeh? Molimo se, molimo se! *Padaju ljudi na palubu, udaraju glavama o daske u očaju, biju se u grudi i zazivlju*: Gospodine! Gospodine! Bože svemogući! Oče! Gospodine! Marijo, Djevice bez grijeha začeta! Zvijezdo morska! Pomozi! Smiluj se! Zaveli su nas! Prevarili su nas! Podmitili su nas!

GLASOVI PIJANI *ismijavaju gromove*: Udri, bogati! Neka se potopi sve! Ha-ha! Udri! Ničega nema, ni boga, ni vraga! Ni nas nema!

GLASOVI ROBLJA, *ispod palube, što sve očajnije zveči lancima, verigama i okovima*: Pomozite, braćo! Prodire voda! A joj! Pomoć! Pomoć! Lada tone! *Sve sablasniji lomot i zveket lancima. Onda očajni trzaji i muklo razbijanje negva i gvožđa.*

GLASOVI PIJANI: To se robovi dave na dnu! Ha-ha! Pa neka se dave! Svejedno je! Krepali danas ili sutra!

GLASOVI GLADNI: Admirale! Kruha! Kruha! Admirale!

GLASOVI MNOGI, *a poziv buja i raste*: Admirale! Natrag! Admirale! Ne ćemo dalje! Hoćemo natrag u Španjolsku!

SVI *viču*: Admirale! Natrag! Natrag! U Španjolsku!

JEDNI pjevaju *sto i trideseti psalam*: De profundis clamavi ad te, Domine!

DRUGI se *bune*: A što će nam psalmi? Da crpemo vodu! Treba raditi! Treba biti stvaran! Potonut ćemo zajedno s bogom i sa psalmima! Prodire voda! Spasimo se! Jao! Pijani đavoli, spasimo se!

GLASOVI BEZGLAVI: Sve to nema smisla! Nema uopće smisla! Tonemo! Utapamo se! Sve je svršeno!

GLASOVI VAPIJUĆI, BOLNI, BEZNADNI, GLADNI I PRIJETEĆI: Natrag! Natrag! Natrag!

I većina urla i zazivlje: Admirale! Natrag! Admirale!

A udarci su u utrobi broda postali silniji. Roblje je u smrtnom očaju porazbijalo svoje okove i polugolo, krvavo i izbijeno, još gdje koji okovan, provalilo gore na palubu, pa bijesno udara po mornarima u osvetnom ludilu. Robovi, bijući se okovima: Zraka! Zraka! Zraka!

MORNARI: Eto gadova! Evo robova na palubi! Pobacajte ih u vodu! To su kriminalni tipovi! *Borba s robljem. Gdje kojeg roba ustrijele i bace preko palube, pa se čuje kako se utapa i više.*

GLASOVI: A tko će sad veslati?

ROBOVI: Idite vi dolje u vodu, udavite se vi dolje za vašu Španjolsku! Baš nas briga za vaše pustolovine! Gadovi! Živine! Ne damo se potopiti kao štakori! Da se bar nadišemo zraka prije no potonemo!

GLASOVI: Natrag! Admirale! Sve to nema smisla! Sloboda roblju! Tonemo! Svejedno je! Pustite, do đavola, i to obračunavanje kuburama.

SVI *viču u koru, jednoglasno*: Admirale! Natrag! Admirale!

GLASOVI SILNI, *jači i prkosniji i svjesniji od gomile robova i mornara. Glasovi Manjine koja o plovidbi ima sliku i ravna se po svome uvjerenju. Oni, mada su u manjini, nadvikuju gomilu zamjetljivo*: Kamo natrag? Nema natrag! Naprijed je natrag!

GLASOVI: To je smiješno, to je besmisleno! To je ludorija! Lažete! Crno će nas proždrijeti! Gladni smo! Tonemo!

GLASOVI GLADNI: Kruha! Kruha! Kruha!

ROBOVI: Šta će nam naprijed? Mi hoćemo gore! Na slobodu! Na zrak! Na zrak! Mi ne ćemo da veslamo za druge!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Pijani ste! Mi se vraćamo. Sutra ćemo ugledati kopno! Zemlja je okrugla! Mi se već davno vraćamo. Smirite se! Mi putujemo najkraćim putem kući.

ROBOVI: Sve je to laž! Vi ste gadovi! Poubijati bi vas trebalo! I admirala bi trebalo ubiti. On nas je prevario! Gdje je admiral? Admirale! Neka se javi admiral! *U koru elementarno*: Admirale! Natrag!

Vjetar i gromovi. Gromovi i vjetar. Vihor je silnim zviždukom zakovitlao brod, razderao posljednje jedro s ornjavom paklenom i, polomivši jarbol, obalio ga s muklim treskotom i pobio mnogo ropskih lubanja i slomio gomilu kosti.

GLASOVI: Bacajte roblje u vodu! Nek se gamad podavi! Dolje s njima u lance! Utucite ih! Natrag pod palubu!

ROBOVI: Hoćemo da umremo kao ljudi! Ne damo se! Idite pak veslajte vi za sebe sami! *Biju se. Zveče okovi.*

RANJENICI, *povaljeni jarbolom, u krvi i mukama smrtnim viču*: Mati moja rođena! A joj! Pomoć! Moje oko! Moje oko! Pomiluj, Gospode! Pomoć! A joj! Moja noga! Polomilo mi rebra! Moja glava! Bože! Umirem! Pomozi!

Opet silni talasi preliju palubu i ponesu sa sobom u tminu gomilu leševa i ranjenika i mnoge koji se nijesu opasali užetom te se dobro ne drže.

Zapomaganje, vika i lelek: Uže! Baci uže! Tonem! Pomozi!

Kuknjava i vrisak i tuljenje: Psi! Morski psi! A joj! Evo me! Nosi me, Isuse! Ljudi! Utapam se! Pomoć! Pomoć! Panika raste. Zazivanje utopljenika, koji se biju s valovima u Tmini i koje žderu psi, bolno para crninu išaranu munjama.

JEDNI viču: Da pustimo sidro!

DRUGI viču: Sidro! Sidro! Ljudi! Nema sidra! Gdje je sidro!

TREĆI viču: Svijetla! Zapalite svijetlo! Svijetla! *Krešu kremen, ali je guba mokra, a vjetar duva pa iskre ne vrcaju.*

GLASOVI: Uzalud! Mokro je! Nema svijetla! Uzalud! Došlo je vrijeme smrti! Smiluj nam se, Bogorodice!

A kroz sve to vrludanje bezglavo neprekidno ječi jeka očajnih robova: Natrag! Natrag! Admirale! Gdje je admiral?

Gromovi biju neprestano jedan za drugim. Prolom neba.

GLASOVI, *ispod palube*: Voda raste! Voda raste! Do koljena je!

GLASOVI: Sidro! Svijetlo! Pomoć! Natrag!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Ljudi! Skupite se! Mi se vraćamo u Španjolsku! Eto, kopno je blizu! Još samo ovu noć. Skupite se, ljudi! Ovako ćemo se svi podaviti! Svijetla! Zapalite svijetlo! Na kormilo!

GLASOVI BEZNADNI: Laž! Laž! Nema kopna! Nema nade! I sidro je odnio vjetar! Tonemo! Smrt! Smrt!

GLASOVI GLADNI: Tjedan dana već nismo vidjeli hljeba! Hljeba nam dajte! Da krepamo siti!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Kruh raste tamo kamo mi plovimo! Eto kruha pred nama! Ljudi! Samo još ovu noć!

GLASOVI: Imali smo kruha! Što ste nas zaveli? Natrag! Natrag! Na našem mesu i na našoj mucu lako je otkrivati nove svjetove!

KRIKOVI: Svijetla! Svijetla!

Jedan je gorostasni val skoro progutao admiralsku lađu te tek što se nije prevalila, i iz grudi se brodolomaca oteo poklič u strahu pred smrću: O-o-oj!

JEDAN SPASONOSNI GLAS: Spuštajmo barke, ljudi! Spasimo se!

I kao hipnotizirana jurne gomila spram barki i tamo se grdno pobije. Davljenje, rvanje, cviljenje, bacanje, gaženje, tučnjava. Grme kubure, blistaju bodeži, padaju ljudi: Pusti mene! A zašto baš ti? Valjda ću ja prvi! Evo ti, lopove! Gade! Mati draga! Mir, ljudi! Jeste li poludjeli? Ljudi, bog s vama! Živine! Proklete živine! Pomoć! Svijetla! Svijetla! Ne vidi se! I ona je crna gomila jedva razriješila lađicu i spustila je, ali se lađica razbila o rebro broda, i samo se čuje zapomaganje onih koji se utapaju.

GLASOVI *se mole*: Pomozi nam, Gospodine! Smiluj se nama! Bože! Veliki bože! To je Dan sudnji, amen!

Svijetla! Sve bi se dalo spasiti samo da nam je svjetlosti.

Admirale! Admirale! Gdje je admiral! Admiral je nestao!

Nema svijetla! Nema admirala!

JEDAN BIJESNI GLAS: A tko je svemu kriv! To je kriv onaj nečastivi! On nas je nagovorio da pobjegnemo iz Španjolske!

DRUGI GLAS: To nije admiral! On je davao sam! Razderati bi ga trebalo! On će nas potopiti! To je Lucifer!

SVI: On je kriv! On nas je zaveo! Gdje je? Admirale!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: On nas vodi u Novu Zemlju! Ljudi! Vode valjaju tamo zlato kao kod nas šljunak! Tamo med miriše i mlijeko! Kruh raste u Novoj Zemlji na granama! Samo još ovu noć ustrajte!

GLASOVI UZNEMIRENE GOMILE: Nema ga! Nema Nove Zemlje! Brodolom! Tmina! Natrag! *I svi viču potresno: Natrag! Natrag! Natrag!*

Silni fijuci vjetra i gromovi. Cijela utroba broda lomi se i stenje muklo. A ljudi gore na palubi bezglavo luduju. Jedni pjevaju bogu, drugi urliču i psuju, treći očajno udaraju glavama o daske palube, a jedni opet viču za admiralom. Ritam je te groznice grčevito upaljen, osjeća se kako elemenat mesa i krvi gori. Tutnje gromovi, sijevaju zelene munje, onda se vide napeti i zgrčeni obrisi ljudski, iznakaženi i smrvljeni, kako se prijetu, kako vrište; uz silan prasak i lomljivu pukao je lanac kormila, a lađa je zaplesala po valovlju.

GLASOVI: Kormilo! Kormilo je puklo! Sada više ne možemo niti natrag! Ide smrt! Potop! Brodolom! Molimo se!

KORMILAR *je dojurio, čupa kosu, grebe lice i viče iza svega glasa: Admirale! Admirale! Gdje je admiral? Puklo je kormilo! Polomilo se! Izgubljeni smo! Bolje je da se utopimo sami! Sune preko palube u more. A iz tmine, iz velike daljine, čuje se kor glasova koji vape za pomoć Muklo u daljini ječe topovski hici.*

GLASOVI, *zaprepašeno: To tone "Pinta"! "Pinta" tone! A za njom ćemo mi! A sve nas je upropastio admiral! Krv naša na njegovu glavu! Gdje je admiral? Sakrio se, kukavac! Boji se! Da nam dopadne šaka! U svojoj je kajiti! Sakrio se u svoju kajitu i tamo broji zvijezde. I jurnu do kajite admiralske. Lupaju nogama o vrata: Admirale! Admirale! Otvori! Izadi! Admirale! Tutnjava sve zvjerskija, i onda gomila polomi vrata i provali u kajitu. Nema ga! Hulja admiralska! Utopio se sam! Živina prokleta! Skočio je u more! Pa neka lete za njim i te njegove knjige proklete! I globusi! Pobjegao je, a nas je ostavio na cjedilu! Divlja gomila dere folijante, knjige, pergamene, razbija sekstante, globuse i sve to, đavolski uznemireno i cereći se zvjerski, baca u bezdan.*

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Ljudi! Čujte! Smirite se! Svi smo mi htjeli da nademo Novu Zemlju! Ljudi! Mi imamo svoj osjećaj odgovornosti, svoj osjećaj dužnosti! Nas je stvorio bog na svoju sliku i priliku! Budite ljudi! Osvijestite se! Eto kopna pred nama! Tamo ima dragulja kao kod nas kamenja! Zlata! Mirodija! Kruha! Vjerujte! Ljudi! Vratit ćemo se kao bogataši!

Iz daljine se čuje zapomaganje utopljenika. Pa opet kanonada. Vjetar.

GLASOVI GOMILE *koja je razorila admiralsku kajitu: On je đavo! On je nečastivi! Eto! Čujete li kako viču sa "Pinte"? A tko je kriv za one bolove i za onaj strah? On, i samo on! Gdje je admiral? Nađite admirala! Da mu pregrizem grkljan prije nego što potonem! Ispit ću mu krv! Razapeti ga treba! Popljuvati! Objesiti! Razderati! Utopiti! Osuditi na smrt! I svi se rastrčali po brodu i traže admirala i laju kao hijene i urlaju da ga razderu: Admirale! Admirale!*

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE *koja zna što hoće: Ljudi! Zar ste poludjeli? Zar smo svi poživinčili? Spasti nas može samo razum! Pamet nam je jedini kompas!*

GOMILA: Jesmo! Živine smo! Poludjeli smo! A tko je tome kriv? I vas ćemo podaviti prije nego što mi potonemo! Prije vi! A onda mi! Admirala ubijte! Ne treba nam razuma!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Robovi! Čujte! Ako ustrajete uz nas, dajemo vam slobodu! Dajemo vam zraka! Ne trebate se više vratiti pod palubu! Proglasit ćemo vas patricijima!

GOMILA MORNARA: Hulje! Roblje uckate na nas? Podavite tu gamad, robovi! Mi smo mornari, a vi ste veslači! Ne treba nam zvjezdoznanaca!

ROBLJE *zvekeće lancima: Zraka! Slobode! Naprijed!*

MORNARI: Natrag! Dolje admiral! Robovi, ne nasjedajte lopovima! Ako se iskrčamo, opet će vas okovati! *I nasrnuli su već jedni na druge, ali iz tmine prodru očajni glasovi zapomaganja. Kanonada bjesni sa "Pinte" koja tone.*

POBOŽNI I OČAJNI *su poklekli pa mole:* Eto, "Pinta" tone. O, bože! Smiluj se dušama grešnih. Čujete li ih kako viču? "Pinta" tone, a onda ćemo mi!

I na hip se sve od straha skamenilo. Gromovi se ore uz kanonadu koja u daljini muklo laje, a onda se po sceni prospe blijedi ruj crvenoga plama i požara. Gromovi su udarili u "Pintu", spržili je, i ona tone i čuju se jako daleko glasovi onih koji se utapaju. Nad admiralskom je lađom proletjela Panika, ljudi su na hip utihli kao nijemi. Gledaju na brod što izgara i tone u daljini, a onda su pružili ruke i izvan sebe viču: "Pinta"! "Pinta"! "Pinta"!

Sada se vide te crne sjene na palubi, polivene crvenim dalekim, krvavim plamom, pa se te sjene isprepleću kao tintasta sablasna prividenja. A tamo, na kljunu lađe, vidi se golema, dominantna, smiona i prkosna pojava admirala. Admiral zuri u brodolom pred sobom, a crveni admiralski stijeg vijori mu se nad glavom. Vjetar i silni gromovi.

JEDAN GLAS *se prodere, spazivši admirala:* Eno admirala! Tamo je na kljunu! Smrt admiralu!

I gomila jurne na admirala. Ali su se članovi Manjine: podadmirali, kapetani, noštromi, zvjezdoznanci, sluga, skupili oko admirala i tako zbijeni priječe poput falange kakve da ga gomila ne smrvi, znajući dobro da je admiralova smrt isto tako i smrt njihova. Bijesna, zapaljena, iznakažena lica, pesnice, šake i psovke što padaju poput kamenja na falangu.

Fuj! Hulja! Dolje! Lopovi! Zar još nijesi skočio u more?

Eto! To je tvoja Nova Zemlja! Gdje ti je kontinent? Ti mrtvi! Tmina! Brodolom!

Kruha nam daj!

Lopove gadni! Obmanuo si nas demagoškim lažima!

Prodao sam ti dušu za kesu cekina, đavole, ali ću se zamastiti tvojom krvlju!

ADMIRALSKA FALANGA *viče:* Ljudi! Mi možemo spasiti sebe samo tako ako spasimo i Njega! On nas vodi, On je naš putokaz, naš kompas i naš mozak!

GOMILA: Nikoga on ne vodi! Krivo vodi! Laže!

Sav on je jedna laž! To je pustolov pakleni!

Sve je laž! I njegova Nova Zemlja je obična demagoška smicalica! To je spekulat na burzi. On je sve nas stavio na kocku svoje karijere!

Nema Nove Zemlje! To je utopija luđačka!

Pljujem ti na Novu Zemlju! Glavu nam dajte njegovu! Dobro nam je bilo u Španjolskoj!

Admirale! Hljeba! Gladni smo! Hoćemo kruha!

Natrag! Natrag! Vratimo se pod naše stare krovove!

Dom nam vrati! Lijepu našu domovinu hoćemo! Naše matere! Naše žene! Našu djecu!

Kralja našega da vidimo opet! Crkve naše! Boga i kardinale! Našu dragu Inkviziciju!

Ljudi! Oteo nas je domovini i nama je oteo domovinu! To je Židov!

Bacimo ga u more! Stat će vjetar ako ga utopimo!

Razderimo ga! Linč! Linč!

Natrag! Natrag! U lijepu našu Španjolsku!

ADMIRALSKA FALANGA: Naprijed! Sami ste odlučili i ugovor ste potpisali!

GLASOVI GOMILE: Ali ste nam govorili da ćemo se vratiti bogati!

ADMIRALSKA FALANGA: Pa mi se vraćamo, ljudi! Sve se vraća na svijetu! Mi ćemo se vratiti kao pobjednici! Kardinal će nas blagoslivljati! Zvonit će zvona! Ljudi! Puni zlata i srebra i dragulja vratit ćemo se i žene naše hodat će u svili! Mi se već vraćamo! Preko Nove Zemlje se vraćamo!

GOMILA: Natrag! I ako ne ćete, pobacat ćemo vas kao parcovu u more!

GLASOVI OČAJNI: Eto! Brod tone! Voda! Smrt! Brodolom! Nema natrag! Potopimo se sami! *Skaču preko palube i utapaju se. Prolom oblaka. Vihor i gromovi.*

GLASOVI SLOMLJENI, *kao jeka*: Pa da! To je bolje nego se tako patiti! *Skaču za njima u Crno.*

GLASOVI: Svjetlosti! Svjetlosti! Admirale! Gdje je admiral! Razderimo admirala!

GLASOVI PRKOSNI: A čemu su topovi? Razderimo nebo topovima!

Pucaj u nebo! Nadgrmi gromove!

Admiralovu glavu! Vina! Krvi! Svijetla!

Nebo! Nebo! Nek se razdre Nebo.

Nek potone sve! *Demonska pucnjava po oblacima. Crveni se oblaci dima puše po tome paklenom plesu. Tmina - pa opet munje.*

GLASOVI: Tonemo! Tonemo! Ubijte ga prije! Tonemo!

ADMIRALSKA FALANGA: Mi još možemo da se spasimo, ljudi! Kopno nije daleko!

GLASOVI: Lažete! Lažete kao i admiral! Eto! "Pinta" je potonula! I mi ćemo za njom! Tmina! Svijetla da nam je! Zapalite, ljudi, baklje! Duva! Ne može se! Pod palubom je voda! Natrag! Admirale! Natrag! Na jedra! Vežite kormilo! Na vesla! Natrag!

GLASOVI PROTUSLOVNI: Kamo natrag? Još takvih pet tjedana? Još takvih pet brodoloma? Jesmo li mi sveci da gladujemo? Nema hljeba! Nema mesa! Nema vina! Nema kormila! Nema jedara! Eto, gromovi nas biju! A kriv je admiral! Pojedimo admirala! Nek on bude prvi! A onda ćemo kockom dalje.

GLASOVI GLADNI: Pojedimo admirala!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE *nadvikuju gomilu koja prijete da će ljudožderski nasrnuti*: Ljudi! Treba nam organizirane snage! Popravimo kormilo zajedničkom snagom. Napnimo nova jedra! Savladajmo tminu! I more! Mi hoćemo Novo! Naprijed, Admirale! Na kormilo! Na vesla! Naprijed! Samo optimizam nas može spasiti!

GLASOVI RAZORNI: Natrag! To govori đavo iz vas! Vi ste nas zaveli! Vi i admiral! Razderite admirala! U propast nas vodi! Vi ste admiralske prirepine i pripuzi!

GLASOVI GALIJOTA: Nama je svejedno! Naprijed ili natrag! Mi hoćemo zraka! Mi hoćemo krv vašu! Osveta! Osveta! Osveta! Svima! Mi ne ćemo više na lanac!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Sami ste htjeli u Novu Zemlju! Nitko vas nije silio. Primili ste za to predujam u gotovom!

GOMILA: Zlatom ste nas podmitili! Bili smo gladni i glupi pak smo vam povjerovali! Nalagali ste nam o toj vašoj utopiji čitave bajke! Da ćemo se vratiti, to ste nam govorili, bogati i slobodni!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Pa mi se vraćamo! Ljudi! Zemlja je okrugla, a pred nama leži mlado kopno!

JEDAN DIVLJI GLAS: Gusario sam svima morima. Krvav sam robio stotine ostrva. Šta će mi mrtvome novo kopno? Ja hoću glavu admirala! Ja hoću da se osvetim!

Vjetar sve silniji. Gromovi. Divlja noć.

GOMILA: Glavu admiralovu! Smrt admiralu!

GLASOVI: Spasimo se, ljudi! More će nas proždrijeti! Tonemo! Ludilo! Grijeh! Bože! Gospodine! Isuse Kriste! Nema Novoga! Ima Crno! Slava Ti, Crno! Ha-ha!

GLASOVI PLAČUĆI: O, sveto staro tlo naše drage Španjolske! Gdje je naša domovina? Nikada više! Nikada više!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Naprijed! Mi se vraćamo domu. Sve se vraća! Naprijed! Mi ćemo se vratiti kao pobjednici i osvajači!

GLASOVI BEZNADNI: I vjetar vas proklinje! Dolje admiral! Natrag! Lašci! Antikristi!

I ljudi se iz ustalasanog trzanja, pjevanja, bulažnjenja, kolebanja, smijeha, urlanja i bune zanesu sa vjetrom i gromovima kao talas i jurnu spram kljuna.

Admiral je kriv! Smrt admiralu! Smrt!

Blistaju mačevi, zveči oružje, odjekuju kubure. Bitka. Falanga se bije oko admirala. Krv teče, mrtvi padaju, talasi prelijevaju palubu, borba, gromovi i fijuk vihora.

GOMILA: Udri! Sijeci! Admirala! Admiralsku glavu! Hulje! Lašci! Živine! Lopovi! Naprijed! Natrag! A joj, mati! Admirala živoga! Spasimo se! Tonemo! Pomozi, bože! Udri!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Robovi! Mi vas oslobađamo, ako pristanete uz nas! Naprijed! Nitko ne mora natrag uz lanac, samo se smirite!

MORNARI: Robovi! Ne vjerujte admiralskim prirepinama! Prikujte tu admiralsku bandu na vesla, neka veslaju za nas! I mi imamo svoje kompase! Vjerujte nama! Natrag! Vratimo se u Španjolsku!

ROBOVI *biju po jednima i drugima*: Nama je svedjedno, mi ćemo se utopiti ili će nas prikovati za veslo! Mi nemamo što da izgubimo! Zraka! Osvete! Kruha!

Vjetar, graja, grmljavina, krv, vika. Ne razabira se niti riječ. Dvije hrpe ludoga mesa, krv što teče, gromovi, munje i more što prijeti i buči glasom podmuklim i bezdanim.

Onda sa kljuna broda, gdje stoji Admiral, sine buktinja i obasja smionu njegovu pojavu. Njegov se glas prolomi i nadviče i borbu pobjesnjelih, divljih mornara, i ornjavu valova, i ludilo mora ustalasanog, i tminu i crnu brodolomnu noć, sve nadviče glas Admirala.

Admiral se kupa u plamu luči što mu planu u desnici kojom je zavitlao borbeno.

ADMIRAL, *glasom nadmoćnim*: Narode! Eto ti svjetlosti!

GLASOVI GOMILE: Admirale! Vрати nas u domovinu! Admirale!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Zdravo, Admirale! Naprijed, Admirale!

Borba je na hip prestala, ali se ljudi deru i nadvikuju: Naprijed! Natrag! Admirale!

ADMIRAL: Narode! Natrag nema!

GLASOVI GOMILE *zalaju bijesno*: Jeste li ga čuli! To je đavo! Ma razderite ga! Što on nama može! Nas je više!

ADMIRAL: Eto sviće blagdan i jutro, narode! I mi plovimo u Novo!

GLASOVI: Što će nam blagdan? Što će nam jutro? Što će nam to tvoje Novo?

Nema blagdana! Znoja ima. I krvi ima. I glada! I okova!

Tebi je vječni blagdan, admirale! Ti svetkuješ admiralujuć! Blagdan je to biti admiral! Ali budi ti galijot pa onda mudruj!

Ne dajte mu do riječi! Laže! Lagati znade! To je demagog!

On plovi u svoju Novu Zemlju na našima krvavim žuljevima.

Zatucite ga! Đavla! Laže! Laže! Huljo! Natrag! U Španjolsku! Povratak ili smrt!

GALIJOTI, *zvečeći lancima*: Vi lažete! Admiral laže! I svi ste vi hulje! Mi smo dolje na dnu! Mi nosimo sve nas naprijed! Mi hoćemo zraka i kruha! Dolje laži! Na nama leži brod, a ne na vama!

ADMIRAL *želi da rekne svoju admiralsku riječ*: Narode!

GLASOVI: Ne dajte mu da govori! On laže! Gladni smo! On nas hrani praznim riječima! Ti si hulja! Ti si đavo! Sve si nas zaveo! Sve si nam uništio! Gdje nam je dom? Gdje su nam uspomene! I sad nas biju gromovi za tvoje laži! Crni lopove! Ubijte ga! Razderite ga!

ROBOVI: Smrt svima prirepinama! Dotucimo admiralsku falangu! Dolje svi vi! Osveta bezimenih!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE *koja stoji oko admirala s golim mačevima*: Zdravo, Admirale! Mi vjerujemo u Novo! Zdravo, Admirale! Mi umiremo s Tobom!

GLASOVI GOMILE: Pljujemo vam mi na Novo! Pljujemo na Novo koga nema! Da se vratimo! Natrag! Natrag! Ne možemo! Kamo ćemo? Gladni smo! Kruha nam daj! Admirale! Laže! Bacite ga u more! Nek leti prvi! *Gomila se opet zatalasa*.

ADMIRAL, *snažno*: Narode! Sviće blagdan! Eto: dolazi sunce! Mi plovimo sigurno! Pred nama je Kopno!

GLASOVI: A otkuda ti znadeš da je pred nama Kopno? Tko je to tebi rekao? Ha-ha!

Eto gromova i oluje, a ti o Kopnu bulazniš!

Ha-ha! Sviće blagdan! Tebi je uvijek blagdan, admirale!

ROBOVI: Huljo! Daj da tebe okujemo ko što si ti nas!

Daj da te išibamo do krvi!

Idi ti dolje k veslu, gade! Pa veslaj među parcovima do smrti! Skote!

Zadavite ga! Hulju!

Sve te gadove zadavite! Svi se oni igraju našim glavama!

ADMIRAL: Narode! Sunce!

GLASOVI *ga nadviču*: Što će nam sunce? Crijeva nam se grče, a sunce nas ne hrani! Dolje! Ne dajte mu da laže!

Silni gromovi i vjetar pakosni.

GOMILA, *u strahu*: Eto! Smrt, a ne sunce! Ali prije će on! Zgazite ga! Razderite ga! Ubijte ga! Đavo! Krvopija! Hulja!

Nek potone, a mi za njim!

Đavle prokleti!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE, *zanosno*: Zdravo, Admirale! Mi vjerujemo u Sutra! Mi vjerujemo u Tvoju zvijezdu!

ADMIRAL: Narode! Sutra...

GLASOVI *ga opet nadviču*: Laže! Laže! Sad ga odmah razderimo! Što da do sutra čekamo? Sutra je daleko!

ADMIRAL, *samosvjesno i okrutno*: Narode! Ja hoću da uhvatiš veslo! Ja hoću da se pobijemo s gromovima i s morem! Ja hoću, narode!

GLASOVI: Hi-hi! Ti hoćeš! A tko si ti da možeš htjeti?

On hoće! Vidi, vidi! On hoće. Megaloman slijepi! Kako može pojedinac nešto htjeti?

Zatucite ga, ljudi! Ustremio se parcov na nas kao da i njega nije krvava majka rodila!

A udavit ćeš se jednako ko i svi mi! Dolje! Natrag!

Zatucite ga! Glupana! Blunu!

Raskolite mu tu lubanju! To je mjesečar! Po krovu hoda!

ADMIRAL: Narode!

ROBOVI: Pa idi ti! Pa veslaj! Veslaj ti!

GOMILA: Dolje! Dolje! A tko si ti da smiješ na nas vikati? A zašto bi ti bio admiral? A tko ti je dao pravo na to?

ADMIRAL: Ja sam Admiral!

GLASOVI: Ha-ha! Admiral! Nema admirala! To je nekoć bilo! Nema admirala! Ubijte ga! Hulju! Svi smo jednaki! Mi smo za ravnopravnost!

ROBOVI, *zvečeći lancima*: Svi smo mi jedno! Svi smo jednaki! Pred morem i pred smrću smo svi mi zajednički jedno! I lađa je isto tako naša kao i tvoja! Eto skota! Zatucite ga! Zatucite sve njih! Razderite ih! Skinite ih s pijedestala!

Vjetar sve silniji. Lađa škripi kao da će pući. Gromovi.

GLASOVI: Gledaj hulje! Još i više! Pred smrt, pa više! Ma ljudi! Dosta je toga! Tresnimo njime dolje! Admirale! Dolje! Mi se ne damo terorizirati ni od koga!

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Naprijed! Admirale! Mi ne damo naše admiralske zastave! Mi znamo što hoćemo!

GLASOVI: Ha-ha! Admirale! Daj! Daj pogasi gromove! Uduhni vjetar ako si admiral! Hi-hi! Ugasi ih ako možeš! Sitan si kao i mi. Udavit ćeš se kao i mi! Huljo! I ništa ne vidiš više od nas! A vičeš! A lažeš! Zašto da se uzvisuješ? Razderimo ga! Natrag! Natrag! Kamo ćemo u Crno? Uduhni vjetar, nadviči gromove ako si admiral! Šta vičeš na nas?

Gromovi.

GOMILA: Pa da! Eto! Nadviči gromove ako si doista admiral!

ADMIRAL: A što ako ih nadvičem?

Silni gromovi i oluja. Smijeh podivljale gomile: Ha-ha! Jeste li ga čuli? On bi i gromove nadvikao! Ha-ha! On se ruga bogu! Pogana duša! Potopite ga!

Dajte! Smrvimo admirala! *Gomila krvava, luda, u pjenu bijesa, jurne na kljun s kopljima i mačevima. Oružje zvekeće. Klicanje, borba, zapomaganje, vjetar.*

ADMIRAL *je uzmaknuo pred naletom mase korak-dva, a onda je kao zvijere sunuo u vrtlog borbe. Kroz metež se probio gorućom svojom buktinjom i ruši svojom kuburom i svojim admiralskim mačem oko sebe gomilu lijevo i desno i više silno tako da mu glas nadvikuje gomilu i oluju, i tminu i gromove*: Haj-hoj! Vjetre! Haj-hoj! Tmino! Haj-hoj! Gromovi! Narode! Haj-hoj! Ja hoću naprijed! Haj-hoj! Ja hoću Novu Pjesmu Novoga Kopna!

Robovi, zemlja je zvijezda i mi se loptamo njom,
a snaga naša pobijedit će taj svečani brodolom!
Pjesma će glasna nadvikati olujno more i grom,
na ostrvu čeka nas sutra blagdan sa plavim snom!

S ovom trulom lađom i s kormilom naših Prava
Mi letimo noćas ko karteča zvjezdana,
i jutros još, u prvom osvit dana,
ko naranča će zlatna objaviti se Zemlja Nova.

I sutra na kopnu, uz blagost bogova,
objavit će se nalog mog Admiralskog Slova:
i skinut će se negve sa svih robova
i slaviti blagdan!

Pjesma admirala nadviče oluju, razderu se oblaci, sine zvjezdana vedrina i stiša se more. Ljudi zaprepašteni gledaju kako je vjetar zamro, a onda potreseni pobacaju oružje i mačeve i srozaju se pred admiralom, a najbliži cjelivaju mu skute.

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE viču: Zdravo, o, Admirale! Mi vjerujemo u Novu Zemlju!

ADMIRAL: Narode! Eto ti svjetlosti! Zavitlao je buktinjom, a od vatre njegove luči zapalili su članovi admiralske falange svoja svijetla i dali mornarima koji pale svjetiljke i fenjere, i baklje i iverje, i svatko na brodu zapali svoju svjetlost i cijela krma admiralskog broda sine u jasnom osvjetljenju.

GOMILA, pognuvši glave, svladana: Admirale, Slava! Vodi nas, Admirale! Slava ti, o, Silni! Slava! I klanja se gomila i puže pred admiralom ropski kao pred svecem ili čudotvorcem. Narode! Eto ti svijetla! Viču ljudi, ponavljajući riječi admiraloze kao papige, i raznose svjetlost po cijeloj ladi koja je katastrofalno postradala. Strši polomljeno i iskidano iverje jarbolâ, leže leševi krvavi i iznakaženi, crna naplavljena burad, izlomljene letve i ograde; sve sama poderotina i ruševina. I obilaze jadni moreplovci i oplakuju mrtvace: A joj, bijedni! Što ste stradali! A joj! Nikad više vaših jakih mišica! Nikad više vaših žilavih ruku! A joj! Kuda ćemo i kako ćemo bez vas?

MALODUŠNI: Nikad više od naše lađe ništa! Što je postradala sirota! O, kako smo nesretni! A kakva je to galija bila! San, divota, radost, a ne galija!

DOBRODUŠNI: Da smo samo prije imali svijetla! Zašto nisi prije zapalio luč svoju, Admirale? *Predbacuju borbenima:* Te mrtvace vi nosite na duši! Samo vi i nitko drugi! Da niste bili tako tvrdoglavi, sve bi se bilo dobro svršilo!

BORBENI: Šta se tu može? Kako je, tako je! Teško je s glupanima boriti se za ravnopravnost.

Moreplovci tako plaču i jadikuju nemoćno, tužni i pobožni i nesretni, a borbeni lunjaju pokunjeno i beznadno i u šutnji, rezignirani što borba nije uspjela. Čuje se kako pod palubom ponovno okivaju robove.

ADMIRALSKA FALANGA, u koru, posred gomile leševa i razvalina. Na noge se, Narode! Eto Svjetlosti, a doskora će svanuti! Treba istesati novo kormilo! Nove jarbole treba osoviti i nova jedra napeti! Na noge se, Narode! Samo još jedan složan napor i mi smo pobijedili!

AGENTI ADMIRALSKI među gomilom kao jeka: Naprijed, Narode! Naprijed! Da jurnemo pa da dohvatimo Novu Zemlju! To nije Utopija, to je realnost!

ADMIRALSKA FALANGA: Narode! Ako si gladan, baci mreže i eto ti ulova bogatog! Narode! Ako si žedan, eto puni su sudovi kišnice nebeske! Napoj se! Mi plovimo sretno naprijed jer eno duva vjetar dobri!

GLASOVI: Naprijed, Narode! Naprijed! Slušaj riječi Admirala i ugledat ćeš Novo! *I ganuo se narod, koji se teško miče, pa dobroćudno mumlja:* Pa hajde de! Da doplovimo nekamo! Pa hajde! Da se trgnemo! Hajde de! U radu je spas! Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari! *I kao praživotinja glomazna valja se narod. I surovo viče na robove:* Na veslo, robe! Ha-ha! Na veslo, robe! Pod palubu, marš!

POJEDINI OSAMLJENI ROBOVI komešaju se i bune: Nema toga više! Zašto baš mi? A zašto baš uvijek mi? Zar nismo dugo skapavali dolje? Mi ne idemo! Idite vi! A što je s našom ravnopravnošću?

GOMILA: A što se buniš, robe? Udri ga po njušci da mu brizne krv! Eto, to je sva mudrost! Utuci marše! *Padaju surovi udarci.* Marš pod palubu! Mi nismo anarhisti kao vi. Nas može spasiti samo organizacija rada! Taylorov sistem! Marš pod palubu na lanac!

POJEDINI ROBOVI: Ne damo se više! Mi ne idemo dolje na lance!

GOMILA: Što? Vi ne idete? A zar ćemo možda mi veslati za vas? Udri roba! Dotuci životinju! Dolje!

I došlo je do komešanja i guranja. Poteci će i krv. Umiješaju se

AGENTI ADMIRALSKI: No, što je, Narode, što je?

GOMILA: A eto! Robovi ne će dolje na vesla!

Robovi tu nešto deklamiraju o ravnopravnosti!

To je destruktivno!

POJEDINI ROBOVI: Mi sami ne idemo! Mi nismo više roblje! Svi smo mi isto! Nek idu i oni drugi s nama! Idemo zajedno! Mi smo za jednakost!

ADMIRALSKA FALANGA: Svi smo mi isto! Tako je! Od noćas smo isto! Vi sad više niste robovi! Vi ste slobodni moreplovci ko i mi! Samo netko mora ipak da svija vesla! Moramo naprijed! Naprijed! Na veslo! Slobodni moreplovci! Vi ste s nama ravnopravni, ali veslanje je vaš zanat! Mi smo za podjelu rada!

GOMILA I ROBOVI *se izmiješaju*: Hajde! No, hajde! Zdravo! Slobodni moreplovci! *I rastrči se narod po čitavome brodu. Jedni blanjaju, drugi cijepaju, napinju užeta i šiju razderana jedra, crpu vodu, bacaju mreže i love lovinu. I zažamori cijela paluba admiralske lađe i cijela utroba lađe, i nadula se jedra i čuje se gdje skladno padaju vesla i bruje glasovi ljudski.*

GLASOVI *posla i muke preporoda*:

De, digni! Pomozi! Pritegni!

Amo te, sokole! Udri! Ha-ha! Evo iskara! Dobro!

Naprijed!

Ljudi! Amo! Prihvatite!

Negdje dižu teret: Hoo-ha! Hoo-ha!

Ha-ha! Divno! Ide! Sve ide! Mora ići! Ljudi! Udri! Dodi! Pomozi! Naprijed!

Jedni bacaju mreže i vuku gomile srebrnih ribâ i klikću od veselja: Ha-ha! Evo riba! Evo mesa!

I zapalili su vatru i peku lovinu na tavama. Čuje se gdje pile cvile i gdje sjekire bubaju, i maljevi odjekuju, i ljudi viču, i nakovnji zveče i iskre vrcaju, sve u jednom zanosnom ritmu, zdravom i poletnom, a Lađa Admiralska siječe modrinu i plovi naprijed.

I taj Ritam preporodnog Rada sve silnije buja, glasovi se slijevaju u jednu pjesmu što je kor ovih, čas prije pobjesnjelih živina pjeva skladno, oduševljeno i zanosno:

Eto, vjetar dobri nosi nas danas,
vijore se stjegov i naši, siječe nam more lađa.
Na admiralskom brodu Nova se Svjetlost rađa.
O, zdravo, vječno more, o, zdravo, modri talas!

Pjevamo ti pjesmu, o, preporodni Rad!
Mi bijemo i Crno i gromove i Glad.
I naš je let let bijelih sunčanih orlova.
O, zdravo, vječno more! O, zdravo, Zemljo Nova!

Robovi, zemlja je zvijezda i mi se loptamo njom,
a snaga naša pobijedit će taj svečani brodolom!
Pjesma će glasna nadvikati olujno more i grom,
na ostrvu čeka nas sutra blagdan sa plavim snom!

S ovom trulom lađom i sa kormilarom naših Prava
mi letimo noćas ko karteča zvijezda,

i jutros još, u prvom osvitlu dana,
ko naranča će zlatna objaviti se Zemlja Nova.

I sutra na kopnu uz blagost bogova
objavit će se nalog mog Admiralskog Slova:
i skinut će se negve sa svih robova
i slaviti blagdan!

Admiral je zanio narod. On se vrzao među gomilom; bio je kod onih što napinju jedra i postavljaju jarbole i razvijaju stjegove, tamo je pokazivao i prednjačio, gdjeokoga tucnuo po ramenu, a onda je stao, odbivši se od svih, i promatra tu gomilu ljudi umorno, pasivno i tromo.

Ljudski glasovi ječe, i roblje u utrobi broda klikće i ljudi se smiju. Admiral stoji i promatra. Onda se trgne i zamjetljivo umornim korakom polazi na kljun broda. Tamo stane na kljunu i gleda zvijezde jutarnje i pruža ruke za njima, a crljeni admiralski stijeg mu leprša nad glavom. A cijeli brod odzvanja od Zanosa, Rada i Pjesme.

Stanka.

Zvijezde padaju, buktinje plamte, a negdje daleko na istoku puca praskozorje. Nijemo pruža ruke admiral za zvijezdama, kad kraj njega osvane Nepoznati. Nepoznati je zaogrnut crnom mantijom. Metne mu povjerljivo ruku na rame. Admiral se trgne: Čuje se gdje ljudi na brodu rade i pjevaju i viču.

NEPOZNATI: Gledaj te majmune! Kako se vrzu, kako kuju, kako love, kako se penju, kako se preporučaju, kako se obmanjuju otrcanim poslovicama, kao stare babe kad čitaju molitvenike! Kristofore Kolumbo! Sve je to gadno i mudrog čovjeka savršeno nedostojno! Sve je to glupo! A zvijezde gasnu. I ti ih ne ćeš dosegnuti! *Admiral šuti. Stanka.* Noćas si još ukrotio te majmune. Ali to bješe posljednji put! Razderat će te prvom prilikom! A zvijezde padaju! Kristofore Kolumbo, ti ne ćeš dohvatiti zvijezde! Zaista ti kažem: još noćas objesit će te na prvom jarbolu!

ADMIRAL: Ne znam! Noćas mi je prvi put da ne znam. Sve je tako čudno! I ono s gromovima bilo je tako čudno, te bi čovjek mogao doista da povjeruje u više sile!

NEPOZNATI: To je čarolija bila i običan trik! Čarolije vole te opice! To one silno vole! Kad koji mrtvac zapleše ili slijepi progleda ili kad gromovi pogasnu, poslije tronoćne grmljavine mora se nebo i razvedriti! To je logično. One vole takve trikove. Tome pljeskaju kao slinava djeca! A da su na brodu ženke, te bi ti i noge cjelivale. Gadovi! Kolumbo! Kako ti se ne gadi te opice trpjeti na svojoj lađi? S majmunima ploviti do zvijezda, to je tebe nedostojno!

ADMIRAL: A s kime ću ploviti, ako ne s njima? Zar sam?

NEPOZNATI: Da si natrpao galiju svoju živinama! Vjeruj! O, zmijske i hijene i vuci prije bi pojмили ono što hoćeš nego ove lude opice! Gledaj ih samo kako se cere! I pjevaju! O! *Fuj! Pljune:* Robovi koji vjeruju u organizaciju rada!

ADMIRAL: Istina je to! Ali to je jedino što se može! Prevesti ih onamo prije nego gdje će zaboraviti da su opice, gdje će se pretvoriti u potpune, dostojanstvene ljude!

NEPOZNATI: Smiješno! Što će njima dostojanstvo? Što će njima to tvoje hipotetično "prije"? Oni ne traže nikakvo "prije"! Oni ne traže Novo! Oni misle da se vraćaju! Oni se hoće vratiti bogati i silni! Silniji no što su prije bili. Gusari su to i misle da je Novo plijen! I zato se vesele! Tome novom plijenu! Čuješ li ih kako pjevaju? *Fuj!* Gade mi se. O, kako mi se gade! Kako se tebi još ne gade, Kristofore Kolumbo? *Admiral šuti.* Zar šutiš? Zar misliš da si ih ti zanio svojim planovima? Zar misliš da ih ti vodiš? Ti da si im Admiral, i ti da im daješ Smjer? Hi-hi! Lađa plovi glupom strujom i ti na njoj, moj dragi Admirale, a zemlja je gnjila dinja, i svi smo mi na njoj gnjilež i žalosna plijesan!

I na prvom će se ostrvu te opice nasukati i iskrcati i najesti se, i onda se vratiti sa papigama i zlatnim pločicama. A i ti s njima, Kristofore Kolumbo! - Kakvo hipotetično Novo? Kakvo magleno "prijeke"? Kakav utopistički smjer? Nije li istina što govorim? De, reci im samo kamo smjeraš! Reci im, pa da vidiš kako će ti rastrgati crijeva!

ADMIRAL: Svejedno je! Bilo što bilo! Naumio sam da noćas otkrijem sve svoje planove definitivno.

NEPOZNATI: Velika je to riječ, Admirale, otkrivati sve svoje planove majmunima! Velika je to riječ! *Šutnja. Padaju zvijezde i gasnu, i pjesma je na palubi utihla i rad se smirio. Momčad je izubijana od napora i noći i straha klonula, utrnula zublje i pozaspala. Svitanje. Ples je jutarnjih boja.*

ADMIRAL: Da! Sve ću im priznati još jutros! I to da ne vjerujem u globus, i to da mi se zemlja gadi, i to da putujemo do zvijezda!

NEPOZNATI: Ludorija! Kakvi su to magleni planovi? Kad već njima lažeš o svemu, Kristofore Kolumbo, to pojmim. Dobro je. Laže ti se. Ali meni barem ne laži o tome svemu i o tima svojim zvjezdanim planovima! Laž je to sve! Magla i utvara!

ADMIRAL: O, koliko se već noći ganjam za tim utvarama!? I za tim maglama! Mora da je negdje put otvoren do zvijezda. Nije moguće da ne bi bio!

NEPOZNATI: Nema ga, Kolumbo! Nema ga! Sve same laži! I sve to nema smisla jer je i zemlja sama po sebi isto tako zvijezda, a zašto si onda odlučio da pobjegneš iz te astralne Španjolske? *Crveni admiralski stijeg vijori se nad glavama tih crnih sjena. - Praskozorje.* Eto tvoga crvenog Admiralskog Stijega! Pobjedonosni Admiralski Stijeg! Bikovi se draže crvenim krpama u arenama, Kristofore Kolumbo! I ne draži li tebe netko tom crvenom krpom? Zašto da mu nasjedaš, Admirale? Kako se vijori, kako draži, kako laže! To je laž, Kolumbo! Taj je tvoj Admiralski Stijeg laž, Kolumbo, strgni tu laž! *I Nepoznati strga i razdere crveni admiralski stijeg. Admiral ga gleda mirno i šuti i ne protivi se.* Laž je tvoje obmanjivanje da se može otploviti do zvijezda! Sve to nema smisla, to oblagivanje majmuna i glupana da je tvoja plovidba stvarna! I sve je crno u crnom i pakleno u paklenom i mračno u mračnom!

ADMIRAL: Pa što da se čini? Što da se čini?

NEPOZNATI *zabacuje svoju crnu mantiju na koplje i mantija se zavijori kao crna zastava.* Ne znam, Admirale! To nitko ne zna što da se radi? O tome se pišu vježbovnici i slabe knjige već stoljećima! Crvena je boja boja zvjezdana! A zvijezde su nedohvatne i gasnu! Nego znaš što? Hoćeš li da i tebi dadem jabuku Saznanja? Dao sam je nekoć davno Ženki, a ona ju je pojela! Ženka je mislila da se jabuka Saznanja jede! I tako ju je Stvoritelj još pravodobno izgurao iz Edena! Eto ti, Admirale, te crne jabuke! Čuvaj je dobro! Zrela je! Eto! Sviće! Idem ja! A ti pazi da te tvoje opice ne razderu! Doviđenja! *Nepoznati skočio je preko ograde u more. A admiral zgurio se i klonuo na kljunu i drži crnu jabuku u ruci, promatra je pomno i oprezno i gleda u Tišini, u nekom saznanju, u vodu gdje je nestalo Nepoznatog. Jedva zamjetljive rumene jutarnje pjege na nebosklonu.*

A članovi admiralske falange, intelektualno najsilniji od silnih, koji su prkosili gomili, oni koji su svijesni da se mogu održati samo na programu admiralske solidarnosti, oni koji su se golim mačevima bili za admirala, uvjereni da se tako bore sami za sebe i za svoje vlastite interese, oni ga sada traže. Oni bdiju nad pozaspalim stadom i traže admirala.

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Admirale! Gdje si? Admirale!

ADMIRAL: Evo me! Tu sam!

Dolaze do Njega i sjedaju oko Njega uokrug. Prva polusvjetlost modroga dana, pa se već razabiru obrisi i vide bijeli pjenušavi talasi kako se prelijevaju i rone kao bijele ptice u modrinu.

GLASOVI se tih najsilnijih, redovnika, oficira, trgovaca, pustolova, viceadmirala, zvjezdoznanaca i pjesnika, isprepleću u besjedu kojom govore ljudi Stare Zemlje, otrcane stare Španjolske, iz koje je Kolumbo odlučio da pobjegne definitivno.

Eto! Već sviće! Danas je nedjelja! Dan Gospodnji!

Ljudi su umorni do klonuća. Određeno je da se straže mijenjaju svakih pola sata. Jedva se drže uspravno.

O, bila je to grozna noć, paklena i đavolska!

I već smo tonuli kao i "Pinta" što je! Jada "Pinta"!

A što se može? Potonula je, pa potonula. Glavno je da plovimo Naprijed!

Još jednu takvu noć ne bi ljudi mogli podnijeti.

Ja sam već noćas držao da su poludjeli.

I bilo je grozno! Kad su i robovi sami od straha pokidali lance, a sve se likvidiralo genijalno!

Još je trebao samo hip i bili bi nas razderali.

Nestalo je stege kao da je nikad nije ni bilo. Ali samo dok dosegne kopno, pak ja malo zvecnem mamuzom, pa fjukne bič, pa da vidiš kako će opet slušati na prvu riječ!

E, bogami! Već bi bilo vrijeme da se domognemo kopna! Prva stvar kada se iskrcamo: obnova stare discipline. Predlažem, gospodo, dvadeset i jednu smrtnu osudu!

Malo dugo traje to naše lutanje. To je noćas bio skoro peti brodolom u ovo pet tjedana. Izgleda mi da je sve to suviše riskantno!

Ludi vjetrovi duvaju na tome moru! I ništa ne znaš! Ni otkuda duvaju, ni kamo te nose! Ništa! Politika neizvjesnosti!

A Ruka je Gospodina nad nama! Ona i upravlja našim kormilom! Jer da nema te Ruke, bili bismo se noćas podavili zacijelo. I kada se iskrcamo, ne treba zaboraviti Boga!

Vrlo pametno, gospodine! I prvo će mi biti, kad se iskrcamo, da zabijem u zemlju krst, visok kao jarbol, u Slavu Gospodnju!

Osmjelilo se roblje! Prvi će nam posao biti da ga opet prikujemo - tu gamad. Nema tu nikakvih koncesija! Igra demagoškim frazama uvijek je vrlo opasna!

E, bogami, već bi bilo vrijeme da se ukaže realno kopno.

I ljudi jedva čekaju realnost pod nogama. Programi plovidbe de longue haleine su stvar iskustva i treninga! A to je, gospodo, opasan sport!

Jedva-jedvice sam toj destruktivnoj bandi dokazao da se doista vraćamo u Španjolsku najkraćim putem!

Mi se već davno vraćamo po mome subjektivnom uvjerenju! Po mome računu već dvije sedmice je kurs broda zapad-istok.

A gdje smo mi to zapravo?

Gasnu zvijezde! Čudne su! Nepoznate. Kao da sam se izgubio! A ustvari nitko ne zna što će biti za slijedeća dvadeset i četiri sata.

Da imamo barem mapu kakvu, ali kad nitko nije napisao knjige ni nacrtao mape kako treba zapravo ploviti u Nepoznato!

Sve su noćas razderale one živine! I mape i karte i globuse! I ono malo naše stare znanosti je uništeno!

Eto jedan globus! Taj je čudom ostao čitav! *Izvukli su odnekud jedan veliki globus i svi se zgurili nad njim i zure napeto u tu tajanstvenu kuglu.*

A zar tu može biti Sumnje? Hvata se strah duše kao kuga! Što tu ima da se misli? Smjera nijesmo mijenjali, to je jasno. I ako smo svaki tjedan prebacili eto toliko - a to jesmo - to onda imamo, čekaj, jedan, dva, tri, četiri, pet, eto, sad bismo već morali biti ovdje.

To bi bilo već na drugoj strani! To bismo se mi već morali vraćati!

Da! To je krivo zaobljeni globus! Star je, a i polutke su mu diletantske!
Ali svakako nismo daleko od kopna!
A, bogami, već je i vrijeme. Teško se tući sa stadom robova i analfabeta.
Koliko je lubanja puklo samo noćas, a sve zapravo bespredmetno!
E, da! Natrag! Natrag! U red! U mir! U tišinu!
Već sam se i ja zaželio doma! Pomislite, ljudi: dom!
Španjolska! O, sveta naša Španjolska! Naše tradicije!
Što sada rade na Dvoru? Naše drage gospode i obitelji!
O, Dvor zacijelo drži da smo se mi potopili! Već nam napijaju karmine!
I već nas oplakuju dvorski poeti! Hej! Poeto! Bogati! Ti ćeš divnije opjevati naš San od onih dvorskih žaba!
Daj! Poeto! Pjevaj! Da se razveselimo.
POETA zabrenči dva-tri puta o harfu pa zapjeva patetično:

Rasparala se modra mješina nebeska
i zvjezdano se mlijeko prolilo u more.
O, oči naše sjajno kao svjetionik gore.
Ocean se u srebru i modrini ljeska,
rasparala se modra mješina nebeska.

A galija naša u Nedogled plovi...
O, golemi Osjećaj! Vječni! Sveti! Novi!
O, plovidba sveta u nepoznate sfere
kad jutarnje zvijezde gasnu i trepere,
i nad morem prši praskozorna Sjen.
Gle, galija naša na sveti plovi Plijen.

Pljeskanje.

GLASOVI ADMIRALSKE FALANGE: Bravo! Bravo! Natpjevati ćeš ti, gospodine, one dvorske žabe!
Gdje su oni? Što su oni vidjeli? Što oni znadu? Spram nas sviju?
Pa kad se vratimo, krcati zlatom i mirodijama i pticama svilorepim!
Pa s dijamantima ko mlinsko kamenje!
Kraljici moramo pokloniti takav dijamant u znak vjernosti!
E - to će biti blagdan! Zvona će zvoniti kao na Uskrsnuće!
I Kruna! Mora nas nagraditi Kruna! Koliko ćemo samo novih zemalja pokloniti Žezlu? Pa kad nas Kralj tucne mačem! Da nas imenuje velikima meštrima Calatrave! Valjda Calatrave i Alcantare?
Crkva nas mora proglasiti svecima! Kolike ćemo pokrajine privesti u njeno Krilo?
A trgovina, gospodo! Trgovina tek! Svi će pojuriti našim tragom! Oslobodit ćemo sve bijele galijote, proglasiti ih ravnopravnim građanima, a na veslo prikovati urođenike. Ta će trgovina obnoviti naš poslovni život! Banke, valute, profiti, dividende.
A mi smo prvi! Ljudi! Mi smo prvi! Mi smo otkrili novu stvarnost! Mi otvaramo nov period historije! Kakav veličanstveni osjećaj!
I žene će padati pred nama! Ko pred čudom.

O, žene! Kad smo posljednji put cjelivali ženu? *I jedan od njih uzima gitaru i zapjeva pjesmu Povratka, a svi su osjećajno priklonili glave pa pripijevaju s njime:*

Preplovili smo more u tragu Zemlje Nove
i pobili se s Crnim i s divljom Vatrom Groma,
a plaćemo za pjesmom vinorodnog doma
i sanjamo o Ženi što nas vječna zove.
O, Sjene u duši Stare Zemlje naše
gdje vino miriše i vjetrenjača maše!

Već je svanulo i sjaju još samo najkrupnije crvene zvijezde. Brod mirno i tiho plovi. Ljudi se rastužili pjesmom. Stanka. Kristofor Kolumbo drži grčevito u ruci crnu jabuku i gleda zamišljeno nekamo u daljinu i ne brine se za pratnju, ni za njihovu dosadnu konverzaciju.

GLAS *prekine šutnju*: I, eto! Svanuo je dan Gospodnji!

NEČIJI GLAS: Pa da se pomolimo!

I svi u grupi kleknu i pomno i razgovijetno se krste: U ime Oca i Sina i Duha svetoga! Amen! Mole Očenaš zajedno, pa se ne razabira jasno, tek kadikad po koja riječ. I dok se mole, preleti u modroj tišini jato bijelih ptica.

GLASOVI FALANGE, *veselo*: Ptica! Eto! Ptica!

Nije daleko kopno! Pozdravljaju nas prve ptice! *I uskomešali se pri kljunu:*

I pun je kljun haluga i trave.

Eto i granja! Lišća!

Admirale! Admirale! Eto haluga i ptica! Admirale! *A admiral tih je i kao odsutan.* Admirale! Eto! Gledaj jato prvih ptica! Navješćuju nam kopno!

ADMIRAL *se trgne i dugo gleda za pticama. Glasom bolnim i tihim*: Sve su to samo prividenja!

GLAS: Admirale! Kako? Prividenja? Ptice su nam znak da smo na pragu ostvarenja tvoga genijalnoga Plana!

Jedan je zahvatio dugom kukom iz vode cijeli snop morskih trava i mokroga lišća i pruža ih admiralu: Eto, Admirale!

I svi kidaju lišće, mirišu mokru travu, i cjelivaju ganuti i viču: O, kako divno miriše! Po zemlji miriše! Admirale! Po zemlji miriše, pa kako da bude prividenje?

ADMIRAL, *ledeno*: Po zemlji miriše? A što se nas tiče zemlja? Čovječe!

GLAS: Pa kako da nas se zemlja ne tiče? Ta eto! Život se jedan patimo da je otkrijemo! A sad, kad je mirišemo, sada da nas se ne tiče? Admirale!

ADMIRAL *još se koleba bi li izrekao ili ne. Tišina. Onda se trgne*: Gospodo viceadmirali! Eto! Vi ste najsilniji! O živinama ovim i opicama ne ću da zborim! Ali vi ste najsilniji! Mogu li da vam reknem riječ?

FALANGA, *uzbunjeno, u tremi*: Što je, zaboga? Admirale! Govori! Zaklinjemo te! Govori! Što je? Što je?

ADMIRAL: Pa nešto što me već dugo muči!

FALANGA: Što je? Reci! Admirale! Slušamo!

ADMIRAL *ih dugo i pomno promatra. Onda odlučno*: Istinu da vam kažem, ljudi! Istinu koju osjećam.

Ljudi se zloslutno lecnu i zbunjeno i plaho šute. Napeta i neugodna stanka.

ADMIRAL: Eto! Poznam vas već dugo. I slušam već dugo besjede vaše o Globusu! Pa što da vam kažem, ljudi? Ja ne vjerujem u Globus!

SVI, *zaprepašteno*: Što?

ADMIRAL: Ne vjerujem u Globus! Ne vjerujem u Zemlju! Niti u Staru niti u Novu Zemlju ne vjerujem, ljudi! U staru Španjolsku ne vjerujem jer je gnjila kao gnjila jabuka, a u Novu Zemlju ne vjerujem jer je nema na Zemlji. Sve zemaljsko je gnjilo!

FALANGA, *puna zgražanja*: Admirale!

ADMIRAL: Ne, ljudi! Ne vjerujem u Zemlju!

FALANGA: Ali Zemlja je okrugla! I ti to znadeš! I s nje se ne može!

ADMIRAL: Zemlja nije okrugla! Pa ako je Zemlja i okrugla, moje misli nisu kružnica! Ja mislim u tangentama! Vama je kružnica nada u povratu! Vama je Novo povratiti se neobretenim putem natrag u Staro!

FALANGA: Pa zar to nije tebi isto? Admirale! Zar nijesi ti sam toliko puta branio tu tezu? I pred Dvorom! I pred Inkvizicijom! Admirale! Zar to nije tvoja vlastita Nauka?

ADMIRAL: Jesam! Govorio sam o Novom! Ali me nijeste pojмили! Noćas mi je postalo jasno da me nikad nijeste pojмили. Novo ne može biti u kružnici. Novo ne može biti u vraćanju. I ja vjerujem u oblike, ljudi, koji se ne vraćaju! Eto! Ja ne ću da se vratim! Ja sam odlučio da otputujemo u Nepovrat!

FALANGA, *zabrinuto*: Admirale! Što ti je, zaboga! Admirale!

ADMIRAL: Ne! Ja ne ću da se vratim.

FALANGA: Pa kuda ćeš otploviti u Nepovrat? To je apstrakcija!

ADMIRAL: Eto - ja plovim naprijed. U Nepovrat. Do onih crvenih zvijezda plovim, naprijed, i preko njih plovim, do apstrakcije!

FALANGA: Gasnu ti zvijezde, Admirale! I nema ih.

ADMIRAL: Nema ih, a ja ipak vjerujem u zvijezde. Eto: u Nedohvatno vjerujem i plovim k Njemu!

FALANGA: Tebi se miješa, Admirale! A tko je nama objasnio te kružnice, ako nijesi ti? Tko je u nas ulio snage i vjere, ako nijesi ti? Admirale! Zar nas nijesi sam prozvao Adeptima?

ADMIRAL: Da! U Novo sam htio da povjerujete, ali me nijeste pojмили! Svoje ste stare snove i laži ste svoje po tome Novom polijepili! I sve mi je to postalo jasno noćas.

FALANGA: A što su haluge i trava i ptice? Što su ptice? Zar to nije znak Novog? Zar to nije ostvarenje?

ADMIRAL: Do đavola i takvo ostvarenje! Da prodajem s vama urođenike? Da postanem burzovni mešetar? Da s vama osnujem D. D. za eksploataciju Kolumbije? Ha-ha! Zar je to ono Novo o čemu ja sanjam?

GLAS: Gospode Bože! Eto! Osijedio sam! Pak satro me Gospodin odmah gromom, ako te sam nijesam slušao, Admirale, kako na ovom istom globusu objašnjavaš Kralju i Dvoru kružnice vraćanja, s istim poslovnim obzirima profita i dividende protiv kojih se sada buniš. Eto: okrećeš globus i kružiš prstom po njemu i vraćaš se! Mi smo te onda slušali i mi smo ti povjerovali da ćemo se vratiti u poboljšano ostvarenje svojih prilika, a, prije svega, naravno: ekonomskih!

Admiral je spustio glavu i šuti.

FALANGA: Admirale! Je li tako bilo?

ADMIRAL: Jest! A jesam li ja mogao sam da se odvažim? Zar sam ja onda znao ovo što znadem sada? Ja sam onda vjerovao da ćete i vi moći zaploviti strujama koje se ne vraćaju u sitne ljudske taštine i gluposti! Ali sada znadem: to je nemoguće! Takvim smjerom čovjek mora da plovi Sam!

GLAS: Admirale! Ovo, što ti govoriš sada, tako je čudno da ja, eto, razmišljam o tome, jesam li ja lud ili ti?

ADMIRAL, *u njemu plane požar fanatički, on sada gleda samo svoj put i čuje samo šum svoje rođene besjede*: Pa što mogu ja vama! Ja plovim Svojim Smjerom, a tko ne će sa mnom, neka se vrati!

FALANGA: Admirale! A ove ptice? A haluge ove? Sviče Jutro i mi otkrivamo Novo Kopno!

ADMIRAL: Novu Laž - a ne Novo Kopno! To će biti priviđenje! Ja sam za to da se plovi dalje - samo uvijek dalje.

FALANGA: Admirale! Ti si poludio.

Mi ne ćemo nikamo dalje! Dosta nam je rizika!

Hvalit ćemo boga, ako ugledamo Kopno i, najposlije, sve se u životu rješava etapno! Postepeno!

Vraćamo se kao pobjednici!

Admirale! Vraćamo se - da, a ti si nervozan! Idi lezi i isjavaj se ljudski! Laku noć!

ADMIRAL: Ja nisam pospan! Ja se ne vraćam! Kamo da se vratim? U ono staro gnjiljenje španjolsko? Utroba mi se diže kad se sjetim svega! U ono dosadno, glupo, ogavno, prazno Staro? Zar sam zato pobjegao iz svega onoga da se vratim? Zašto da se vratim? Ja se ne vraćam!

FALANGA: A što se ti ne vraćaš, to se nas ne tiče savršeno ništa! Brod i Lađa Admiralska to smo mi! Mi samo Admiralska Lađa - a ne ti!

ADMIRAL: Pljujem ja na vas i na vašu "admiralsku lađu"! Opice vi gadne! Vi ćete obreti Novo? Smiješno! Takve opice nacerene! Zar mislite da je to Novo, ako na kakvo ostrvo u vodama prenesete svoje krstove i inkvizicije pa ih pozabijate u pijesak? Zar je to Novo, ako osvojite mačem otočja kakva jadna i zarobite roblja? Glupani! I dvor, i doboše, i vjetrenjače, i topove i ženke, sve ćete to preseliti prijeko, i to će biti Novo? Ha-ha! I to zar da sam htio ja? Majmuni vi prljavi! Pustite me da odem od tih vaših vjetrenjača i laži, i žena, i raskoljenih lubanja! Gadovi! Brod je moj i posada je moja! A vi se izvolite iskrcati!

FALANGA: On nas vrijeđa! Kako on to smije? Kojim pravom? Nas ima više, i mi smo kompaktna većina!

GLAS: Admirale! Ti sanjaš! Probudi se! To su apstrakcije!

ADMIRAL: Ja sanjam? A zar vas nijesam u svome snu poveo na more? Ili zar ste to sanjali vi? Zar nisam satio gromove i nisam li vam dao Svjetlosti? Pustite me!

FALANGA: On je poludio! Držite ga!

Prekrstite ga svetom vodom! Nečastivi je u njemu.

Gospode Bože! Gledajte! Pocrnio je admiralski stijeg!

To je znak najvećeg gusara! Đavla!

Admiral je đavo! Držite ga! Svetom vodom ga dajte! Krstom! *I članovi admiralske falange se uskomešali i bacili se na admirala. Kompaktna većina viceadmirala, noštroma, redovnika, pjesnika, bankira i arkebuzira. Ali on se istrgnuo i leti spram kljuna.*

ADMIRAL: Gadovi! Opice! Krdo! Pustite me da odem! Gadite mi se!

Ali su ga članovi kompaktne većine stigli i rvu se s njim i viču:

Drži ga! Drži! Nije to admiral! To je nečastivi!

Zaveo nas je da nas potopi! To je pirat i mistifikator!

Sad će poletjeti! Belzebub!

¹ V. "Kristofor Kolumbo - Nova varijanta teksta"

Sad će zamahnuti crnim krilima! Lucifer!

Crni stijeg! Crni stijeg! Đavo! *I biju se s admiralom i viču. Onda se admiral otkine i tresne crnom jabukom o palubu silno i bijesno. Ali se jabuka otkotrlja u more jer je krivo bacio, i u moru se podigne silan plamen stup eksplozije.*

GLASOVI: Đavo! Đavo! Vatra! Vatra! Gori!

Razletjeli se ljudi admiralskom galijom i trube alarm i viču: Vatra! Narode! Ustaj! Narode! Na brodu je đavo! Vatra!

Trube ječe i ore se, a narod ustaje sav izlomljen od brodolomne Noći, isprebijan i poderan, polunag, izgladnio, zapečenih očiju, zijeva još i tare vjeđe, i kune, i budi se teško. Što je? Što se opet dogodilo? Zašto nam ne date spavati? Pita se narod lijeno i glomazno i tromo.

FALANGA: Đavo! Đavo je na brodu! Eto! Htio nas je spaliti! Narode! Admiral je đavo! On hoće da nas sve zajedno potopi! Slušajte nas jer mi govorimo u vašem interesu!

NAROD, *u gomili:* Ha-ha! Jesmo li vam mi pravo rekli? Noćas smo mi to već znali! A nijeste nam htjeli vjerovati! Đavo je to, i to onaj od najopasnijih! Ha-ha! Ptico! Evo ga! Drži ga! Dotuci ga! Jeste li ga progledali? Samo ga dobro drž'te! Da vam ne utekne! He-he! Evo đavla! On se gromovima igra! Crn je i proklet! Gade! Dotuci ga! *I narodna je gomila opkolila admirala, gura se oko njega, ruga mu se, pljuje mu u lice i udara ga. A admiral sve to mirno i pasivno dopušta. Gleda nekamo preko gomile i tih je.*

GOMILA *bjesni:* Udri ga! Daj! Koliko puta nas je dao šibati do krvi!

I gonio nas je!

I gladovali smo zbog njega! Nije htio da nas proglasi ravnopravnima!

Prikujmo ga uz veslo!

Utopimo ga!

A što? Što bi s njim kao sa čovjekom! Isjeći treba đavla! *I draže ga prutom i trskom, i vrijeđaju, i biju, i pljuju po njemu i sramote ga gadno.*

A članovi admiralske falange kao reprezentanti kompaktne većine narodne volje donijeli su odnekud koplja pa štite admirala kopljima da ga gomila ne razdere.

JEDAN OD VICEADMIRALA *popne se na doboš neki prevaljeni i digne ruku:* Narode! Čuj me!

NAROD *se teško i polagano smiri:* Čujmo! Čujmo!

JEDAN OD VICEADMIRALA: Narode! Čuj me! Ovaj čovjek ovdje koji se izdavao za admirala i koji te je zlatom namamio na debelo more, taj se gad noćas otkrio!

NAROD *se uzbiba uzrujano:* Čujmo! Čujmo! A-a-a! Čujmo!

JEDAN OD VICEADMIRALA: Narode! Taj čovjek nije admiral! On je lažac! On je nečastivi! Pljunuo je na naš brod i na našu zemlju, Narode! Taj je gad pljunuo na našu staru divnu zemlju!

NAROD: Strašno! Nečuveno!

JEDAN OD VICEADMIRALA: I narugao nam se noćas, Narode! I Dvoru se narugao, i Crkvi, i vjetrenjačama, i svemu, Narode, što je nama Sveto! I eto - sada, kada goli i gladni vapimo za kopnom, ismijao nas je i rekao da nema Kopna! Otkrio nam je da on sam nikada nije vjerovao u Kopno - i da će nas sve potopiti. NAROD *se zgraža:* Grozno! Užasno!

Izmamio nas je da nas podavi radi svojih mračnih računa. *I zatalasa se narod spram admirala, i hoće da ga bije:*

Huljo! Lopove gadni! Poplujte ga! Fuj!

Nikada mi nismo vjerovali njemu!

Ni njegovim knjigama ni njegovim mudrolijama!

Začarao nas! Đavle prokleti!

JEDAN OD VICEADMIRALA *na dobošu glasom kreštavim nadviče gomilu*: Jest, Narode! Spaliti nas je htio! Bacio je požar na lađu! I onda je htio poletjeti!

GLASOVI: Spasila nas je ruka Gospodnja, čast joj i slava budi!

Spaliti nas je htio! Jeste li čuli, ljudi?

Poletjeti je htio da nas ostavi same! Vidio sam mu crna krila!

Pa da vjetrove svoje nauka na nas! I munje!

Gromovima se igra! Lopov! Razderimo ga!

JEDAN OD VICEADMIRALA: Jest, Narode! Eto!

Izvjescio je crni stijeg, i sve nas je htio baciti u Crno!

To je zao duh, Narode! I treba da mu se sudi!

NARODNA GOMILA, *raspaljena, uzrujana i uzbibana*: Prokletnik jedan! Đavo! Vilenjak! Mi ćemo mu potpaliti papke!

Jeste li ga čuli kad se razgovarao s crnim vjetrovima?

I sa zvijezdama!

A jesmo li mi uvijek vikali: natrag! I ne vjerujte mu!

Natrag! Natrag, dok je još vrijeme! Ali vi nijeste htjeli! *Spram admiralske falange koja se skupila oko onog glasnog viceadmirala na dobošu*: Jest! Vi nijeste htjeli! Više ste njemu vjerovali nego nama. I vi ste krivi! I vas treba kao i njega!

Spali ga! Razderi ga! Ubij ga! Raspni! Udavi!

JEDAN OD VICEADMIRALA: Narode! Krivi smo pred Tobom! I vratit ćemo se! Odmah ćemo se vratiti! Samo treba da mu se sudi, Narode! Sudi, evo, nečastivom koji hoće da te uništi!

A narod je pobjesnio. Pruža se bezbroj šaka nad admiralovu glavu i svi ljudi viču. Zapaljeni orkan gromornih glasova: Zakolji ga! Spalimo ga! Treba ga živog peći! Iskopajmo mu oči! Raspni ga! Hulju! Gada! Đavla! Utopi ga! Sprži! Razderi! Raspni! *I klupko se sve više mota oko admirala*: Đavle! Uništi ga!

ČLANOVI KOMPAKTNE VEĆINE *pale srdžbu naroda riječima*: Sudi mu, Narode! Sve nas je zaveo! Sve nas je htio udaviti! I ptice i haluge slao je pred nas samo da nas zavede dalje! Sudi mu, Narode!

NAROD *viče*: Ubij ga! Raspni! Razderi! Da se vratimo! Natrag! Natrag! Raspni ga! *I svi viču jednoglasno*: Raspni ga! Raspni!

Admiral prkosno i mirno gleda u gomilu.

JEDAN OD VICEADMIRALA, *na bubnju*: Narode! Dobro je! Raspnimo ga! Neka se vrši volja tvoja, o, Narode! Mi nismo formalisti, za nas je volja naroda najviši zakon! U tvoje ime, Narode! Ali prije neka se pokaje. Popljuvao je i pogrdio svetu kuglu na kojoj živimo! Neka se kaje! Neka je poljubi!

I podnesu admiralu globus na cjelov. Ali se on silovito trgne i tresne u gnušanju globusom o palubu. Globus se rastreska u komadićke.

NAROD *se lecne i uskomeša*:

A-a! Svetogrđe! Drži ga! Drži! Da ne utekne! Još je silan! *I opet je uhvatilo admirala sijaset ruku grubih i rutavih.*

NARODNA GOMILA: Ne ćeš ti nikamo, crna ptico! Pribit ćemo mi tebe da ishlapiš ko netopir. Udri ga! Gada! Hulju! Koliko nas je namučio! A zašto? Ljudi! A zašto?

Za svoje crne laži! Za svoje bankirske profite!

Sve nas je začarao da nas potopi za svoj račun!

Ali ne ćeš, davole! Ha-ha! Ne ćeš, admirale!

Hi-hi! Admirale! Budi sada admiral! *I gomila kida s admirala odijelo:*

De! Da mu potpalimo papke!

Pripeci mu malo to grešno meso!

Ha-ha! Peče! Je li? I ti si nas htio speći, admirale! *I peku ga buktinjama, i bodu, i štipaju, i pljuju po njemu i sramote ga. U gužvi su ga odgurali do jarbola pa ga povukli gore i tamo ga razapinju. A gomila dolje cikće i luduje. Pod palubom bruje mrtvački bubnjevi.*

Ha-ha! Admirale! Gdje ti je Nova Zemlja?

Gdje je, admirale, tvoja Nova Zemlja?

De sad! Viči! Nadvikuj! Ljuti se! Huljo!

He-he! Admirale! Kako je?

I brizga krv admirala i probijaju mu debelim čavlima noge i ruke. A onda oni krvnici, što su se popeli na jarbol da ga pribiju, krvavih ruku do lakata, stoje i istežu se na katarci. Pridižu ruke k očima i zure u daljinu. Na hip tišina napeta i neizvjesna.

KRVNICI na jarbolu kao izvan sebe: Kopno! Narode! Kopno! Eno ondje kopno!

Kao munjinom polivena, okreće se gomila onamo gdje se u daljini, u modrim jutarnjim maglama, ukazalo kopno. I narod diže ruke i viče: Kopno! Kopno! Kopno!

ČLANOVI ADMIRALSKE FALANGE, *podadmirali, bankiri i fratri, sada predstavnici kompaktne većine, viču samosvijesno, isprsilvi se oko viceadmirala što maše na bubnju kao jedini autoritet lađe:*

Veseli se, Narode! Otkriveno je Novo Kopno! Dolazi nova historijska faza prosperiteta!

Da nije nas bilo, ti bi se bio vratio, Narode, u svoju staru domovinu!

O, nikada se ti, Narode, ne bi usudio u Nepoznato da ne bješe nas! A sada si postao nosiocem jedne nove historijske faze!

Eto! Narode! Veseli se! Kopno! Kopno!

Ubili smo Zloduha i otkrili Novo Kopno! Narode! Neka grunu topovi, neka zaječe trube, neka živi Nova Zemlja!

I narod je pomahnitao od omane radosne. Grme topovi, vijore se stjegov, maše narod i viče, i pleše, i pada pred Silnima i kliče im:

Slava vam, admirali! Slava vam, o, admirali! Da živi većina!

Trube, stjegov, topovi, bubnjevi, svirale i cika. Granulo je sunce i polilo je admiralsku lađu plamenom.

ADMIRAL² *gleda u gomilu, pribijen na jarbolu, i šuti. Onda se trgne i počne se lomiti i kidati i hoće da se otkine, i viče iza glasa: Laž! Narode! Sve je to laž! Svi ti tvoji viceadmirali i tvoji kontinenti i tvoja kompaktna većina!*

I razdiru se njegove rane, a po jarbolu u mlazovima curi crvena admiralska krv.

Z a v j e s a

(Cristoval Colon), "Hrvatska rapsodija", Naklada Đorđa Čelapa, Zagreb 1918.

² V. "Kristofor Kolumbo - Nova varijanta teksta"

KRISTOFOR KOLUMBO NOVA VARIJANTA TEKSTA

U okviru proba za "Kristofora Kolumba", oktobra 1955 na sceni Beogradskog dramskog pozorišta, u režiji M. Dedića, dijalog Falanga i Admirala dopunjen je varijantama teksta koji se ovdje objavljuje kao dodatak.

ADMIRAL*: Meni se ne spava, glupane! Ja se ne vraćam! Kamo da se vratim? U ono staro dosadno gnjiljenje španjolsko? Utroba mi se diže kad se sjetim svega našeg umiranja! U ono dosadno, glupo, ogavno, prazno, staro umiranje da se vratim? Zar sam zato pobjegao od onoga glupog života, čovjeka nedostojnog, da se vratim? Zašto da se vratim? Ja se ne vraćam!

FALANGA: Bog te blagoslovio, Admirale, ti ne znaš što govoriš.

ADMIRAL: Ne znam što govorim, dakako, nisam profesor astronomije u Granadi, dakako, i pojma nemam što znači ploviti pod zvijezdama. Iz mene ne progovara glas Providnosti kao iz vas, gospodo baruni! Vas je stvorio Gospodin Bog na svoju sliku i priliku i dobro izgleda taj vaš bog kada vas je tako divno stvorio na svoju divnu sliku i priliku! Bravo! Bravissimo! Vi ste, gospodo bankiri i krvnici, od boga stvoreni da budete to što jeste: solidna parlamentarna građanska većina, a ja sam glupan koji ne zna što hoće, dakako...

FALANGA: Ti bulazniš čovječe, tebe trese groznica, ti nisi odgovaran za ovo svoje blebetanje. U ime svega što je tebi i nama sveto, mi te zaklinjemo...

ADMIRAL: Ne priznajem i nikad ne ću priznati ni jedne od vaših svetinja. Ne priznajem i nikad ne ću priznati ni banke, ni boga, ni kralja, jeste li me razumjeli? Isplovio sam iz Španjolske, jer nisam mogao više da dišem u onoj odvratnoj tamnici. Španjolska je tamnica, a ja sam pijan od zvijezda!

FALANGA: To je već neka vrsta deklaracije, Kolumbo. Ako je Španjolska tamnica, zašto nam to nisi priznao u Španjolskoj? To je viteški što "urbi et orbi" objavljuješ u što vjeruješ, a u što ne vjeruješ. A bio si mudar da nam zatajiš svoj Credo, bio si zmijski lukav, Kolumbo! Skinimo i mi vizire, gospodo! Ti, dakle, ne vjeruješ u Boga Oca, stvoritelja neba i zemlje? Ti ne vjeruješ u Providnost? Ni u to da smo mi Njegova Slika i Prilika?

ADMIRAL: Ne, gospodo kardinali, ne vjerujem! U kog i kakvog boga želite vi, gospodo krvnici, da vjerujem? U boga koji je stvorio sve vaše materijalne i moralne zakone po kojima ste postali upravo to što jeste: majmuni i krvnici? Ne, gospodo, u tog i takvog vašeg boga ne mogu i ne ću da vjerujem.

FALANGA: Ni u kralja ne vjeruješ, Kolumbo?

Mi smo bili naivni, gospodo, mi nismo uzeli njegove izjave ozbiljno! Zar nam nije govorio da je Španjolska ludnica? Da živimo u tamnici? Čovjek se izražava slikovito, mislio sam ja u svojoj ludoj glavi.

Ti njegovi "okovi", te njegove "verige" i ta njegova "zvona", to su alegorije, mislio sam ja.

Nisu to, brate, nikakve alegorije! To su đavolski principi.

Za te principe postoji jedna jedina i jasna logična formula: apage, satanas, apage, satanas!

Zini, magarčino prevejana, šta prevrćeš očima. Odgovori: vjeruješ li u kralja ili ne vjeruješ?

* Umjesto teksta od "ADMIRAL: Ja nisam pospan! ..." do "... A vi se izvolite iskrcati!" dolazi gornji tekst.

ADMIRAL: Kralj je glupan, to sam govorio. Kralj je glupan, to sam govorio glasno, a to mislim i danas. Jedan kralj kome su dvorjanici takve papige, takvi prosjaci duha i takve mizerije kao što ste vi, gospodo kardinali i admirali, takav kralj ne može da bude drugo nego mizerija! Ludnice, stratišta, zvona, verige, kraljevi, biskupi, krvnici, banke, to su elementi vaše društvene igre. Ne, ne, ne, o, ne, ne, nisam isplovio na drugu obalu da od nje stvorim vašu dvorsku igru. Da ovu zvjezdanu livadu uprljate svojim papcima, to ne ću dopustiti. To je moje kopno i to su moje zvijezde! Brod je moj i posada je moja! I vi se izvolite iskrcati! Tu nema i tu ne će biti nikakvog vašeg boga ni kralja, ni vaše logike, ni vaše inkvizicije, tako dugo dok sam ja admiral!

FALANGA: Jeste li ga čuli, gospodo kardinali? On prijeti smrću Njegovom Veličanstvu! On se odmetnuo u gusare! Taj bulazni o Kruni!

Pardon, pardon, gospodo baruni, tu prestaje već svaki obzir. U ime zakona, gospodo, tog nitkova treba ukloniti u ime zakona.

ADMIRAL: Jedini zakon na ovoj palubi, to je moja volja. Admiral sam ja i tako dugo dok sam ja admiral...

FALANGA: Ti si veleizdajnik, a ne admiral! Ti si zavjerenik pakla, ti si destruktivan elemenat, tebe treba ukloniti u interesu zajednice. Nije tebi Njegovo Veličanstvo poklonilo svoje brodove za ove razbojničke teorije. Ti si ciganin koji misli da prevari boga i kralja, ali si dolijao, nitkove.

Prepredena huljo! Vrijedaš naše moralne principe! Poričeš sve naše intelektualne hipoteze, tumbaš nam kozmogoniju. Dosta je bilo obzira. Predaj se, ruke uvis, u ime zakona.

Ti se usuđuješ tvrditi da je čovjek postao čovjekom od majmuna?

Po tebi našega kralja nije stvorio Gospodin Bog, to je svetogrđe!

ADMIRAL: Ne, ne, samo sam ja majmun, a vas je, gospodo baruni, stvorio bog kao svoje remek-djelo. Prekrasne skulpture. Ja sam nitkov, a vi ste predstavnici ljepote, morala, pravde i svih građanskih ideala na ovoj planeti. Vaš prosperitet, vaši topovi i vaše dividende, to su ideali čovječanstva. Vi ste uzvišeni čuvari reda i morala, vi ste predstavnici pozitivne naučne misli, vi niste materijalisti, vi znate bolje od mene što smo htjeli kada smo isplovili iz Španjolske jer admirali, to ste vi, a ne ja, jer ovo kopno je djelo vaše inspiracije, a ne moje! Ne ću da uprljam svoje ruke vašom pasjom krvlju. Gadite mi se.

FINALNA SCENA. ADMIRAL*, *iza glasa*: Ne vjeruj lažima i obmanama svojih bogova i svojih kraljeva, Narode, jer je sve to laž. Tvoje "Hosana" i tvoje "Raspni ga" - sve je to još uvijek talasanje gluposti, mračno kao ovaj ocean pod našom palubom.

Čovjek, Narode, može da pod zvijezdama očovječi svoj život i da mu dade ljudski smisao. To je jedina svrha Svemira. Čovjek može da stvori svoj vlastiti ljudski život ako je Čovjek, ako ne vjeruje u boga, u kraljeve i kardinale, u banke i dividende. Vjerujući u te sablasti, on još uvijek nije Čovjek i nema smisla da osvaja nova kopna i da se tamo iskrcava sa svojim balastom. U takvog čovjeka, Narode, ja ne vjerujem. Čuj me, Narode, što ti govorim kroz vjekove. Ti ćeš se osloboditi tih sablasti, ti ćeš preplivati na drugu obalu, ti ćeš otkriti nova kopna, ti ćeš pobijediti ovu planetu i ti ćeš otputovati na zvijezde u koje ja vjerujem. U trenutku kad si ugledao plavu jutarnju koprenu kopna što sam ga otkrio u snu o pobjedi čovjeka pod zvijezdama, ja vjerujem, Narode, da ćeš pobijediti i bogove i krvnike, ali u to u što vjeruju tvoji admirali, u to ja ne vjerujem, Narode...

(Bez naslova), *"Legende"*, Zora, Zagreb 1956, str. 281-284.

* Umjesto teksta od "ADMIRAL *gleda u gomilu*..." do "... i tvoja kompaktna većina!" dolazi gornji tekst.

NAPOMENA O "KRISTOVALU KOLONU"

Prosto iz tehničkih razloga, uslijed pomanjkanja prostora, u ovaj broj³ nije mogla ući moja studija o Lenjinu. Osim toga izostavljen je i drugi opsežni materijal, tako da će "Književna republika" na jesen izdati još jedan Lenjinov dvobroj.

Nije u nekoj naročitoj vezi s ovim brojem, ali ipak mislim da je potrebno da objasnim jednu stvar koju dosada još nisam imao prilike da osvjetlim nekom logikom.

U polemici što sam je prije pet godina vodio sa jednim kazališnim direktorom (o stvarima koje nisu s Lenjinom stajale ni u kakvoj vezi), on mi je predbacio, između ostaloga, i to da je moja drama "Kristoval Kolon" bila posvećena Lenjinu, ali da sam ja tu posvetu, izdajući dramu u knjizi juna osamnaeste godine⁴, izbrisao. To je istina. Jeseni godine sedamnaeste, kad sam napisao "Kolona" i kad sam ga predao kazalištu na prikazivanje, ta je drama bila posvećena Lenjinu. Mjeseca juna osamnaeste, kad je ta drama odštampana u knjizi, ta je posveta izbrisana i nema joj traga.

Ja sam "Kristovala Kolona" napisao i posvetio Lenjinu prije šest i po godina, u vrijeme histerično i teško, kada se na svakome koraku osjećala panika kriminalnog i razdrtog zbivanja. Razmišljajući u prvo vrijeme njegova nastupa o Lenjinu, ja sam ga zamišljao štirnerijanski, solipsistički, kao vatreni neki krug u samom sebi zaokružen, otkinut i zavitan u samoću jasne šopenhauerske sumnje. Kako sam ja onda u ono vrijeme (kada su babe bogomoljke plakale pred crkvenim vratima i kada sam u crnim prljavim prostorima, među oklopnici, gubio ravnotežu živčanu i glavinjao bolesno) gledao stvari nejasno, kroz neku mutnu simboliku, ja ni Lenjina nisam zamišljao Lenjinom, nego samoubilački očajnim, bakunjinovski bijesnim prodorom glave kroz najtvrdju materiju. Lenjin je za mene značio u ono vrijeme subjekt koji se odbio na ocean kao crna admiralska figura koja se u svome tragičnom solipsizmu razdire na kljunu lađe i plovi u ništavilo, i tako sam ja napisao jednu pjesmu (nazovimo je tako) koja s Lenjinom kao takvim nije imala nikakve naročite veze. Već su me događaji ranoga proljeća i ljeta godine osamnaeste uvjerali o tome da je ta moja posveta Lenjinu bila hitac u maglu, i ja sam je, spoznavši to, logično izbrisao. Jer Lenjin nije meni već u proljeće osamnaeste mogao značiti ni subjektivizam, ni solipsizam, ni ništavilo, ni sumnju štirnerijansku, nego obratno - kolektiv i volju, i samosvijest i jedrenje punim vjetrom. Kao Marx i Darwin što su dotukli boga i društvo, Lenjin se javio kao zidar konstruktor, stvaralac koji radi po planu, a nije nikakav Ukleti Holandez bolećive simbolike; to mi je sve izgledalo dovoljnim razlogom da, stvorivši sebi o tome pitanju precizniju predodžbu, izbrišem posvetu na štampanoj knjizi.

"Književna republika", Zagreb, II/1924 (V), knj. I, br. 5-6, str. 240-241.

³ "Književna republika" Zagreb, (I/1924 (V), knj. I, br. 5-6.

⁴ "Hrvatska rapsodija", Naklada Đorđa Čelapa, Zagreb 1918.

Kraljevo

LICA

DACAR
KUMEK ŠESTINČAN
PIJANI KOŽAR
KOŽAROVA ŽENA
MALOGRAĐANIN
GOSPON PURGAR
PURGARSKE GOSPE
DEBELI PURGAR, kućevlasnik gospon Blazina
STARO TURE
GAZDA JAPICA, krčmar kod "Crvenoga nosa"
MAMICA
GOST
PEKAR
KONOBARICA
JEDAN GOST
DRUGI GOST
TREĆI GOST
KOČEVER
MAKEDONAC
CUKERBEKER
KOBASIČAR
MARGIT
STELLA
SLIJEPAC
DINSTMAN
MADAM
LOLA
HAJNAL
JEDNA DJEVOJKA
JANEZ, sluga kod Pogrebnog zavoda za svečane pogrebe
BARABA
CURE
ŠTIJEF, utopljenik
PLANETARICA
PRVI GOSPODIN
DRUGI GOSPODIN
ČAROBNJAK
GLASOVI TALIJANA
ANKA, Janezov ideal
HERKULES, Ankin ljubavnik

Tamburaški zborovi, panoramske orgulje, ljudi sa svijetlima, dimećim mesom i igračkama. Kolo purgara, kumeka, Cigana, cura i baraba. Pjevači, pijanci, trgovci, gosti, prolaznici. Fakini, Židovi, stražari, služnici, kočijaši, gospoda, crni psi, pečenjari, sirari, kelneri i kelnerice, djeca, ljudi koji valjaju lagve, sluškinje, momci, soldati, komedijaši, mesari, Turci, Makedonci, cukerbekeri. Rumunji, ćilimari, Kinezi, crnci, čarobnjaci, kanonici, Mirogojci, mrtvaci, samoubojice, obješenjaci, kor mrtvacu, kostur na mrtvačkom šestoropregu. Ptica smrti.

Zbiva se na Kraljevskom sajmu, jedne kolovoske noći u predratnom Zagrebu.

U prvi hip, pošto se zavjesa digla, mora Ritam boja i linija, i ploha, i tonova biti tako silno intenzivan da se ne razabira ništa. Na sceni kovitla se kaos neodređenih oblika. Mlazovi šarenila teku, silne se kaskade zvukova ruše s halabukom, elementarno životno čudo pleše na sceni.

Tek onda počinje ta magla misteriozne životnosti da se rasplinjuje, pa se već i razabira sijaset platnenih čadorova, ozbiljne sjene kestenova, plamenovi kumeka pečenjara, crvene kolovoske zvijezde što padaju, bujice crvenih lica, zmijuljaste geste, pokličići, rakete, bengalske vatre, polutmina i vino što se isparuje u ružičastim parama opijajući živce. Sve to igra na sceni ludu, raspojasanu slavjansku melodiju, praiskonsku i pogansku, na kojoj svi ostali naši poprmljeni, kopirani evropski oblici plivaju tek kao sićušne šajke na golemom ustalasanom moru. Sve to "kraljevsko ludilo" kovitla se do nevjerojatnih, luđačkih dimenzija, koje su - još samo za korak dalje od globusa - u modrom i nepoznatom ništavilu, fantomi i demonsko priviđenje.

Iza scene zvone tamburaški zborovi. Ne jedan. Niti dva. Bezbroy tamburaških zborova, pa sve to buja u praživotni ekstatični zanos koji prijeti da će se pretalasnuti i poput potopa zaliti cijelo to Sajmište i "Kraljevsko veselje" i grad kojemu su zgrade blijede ko u smrtnome strahu. Ta je intenzivnost za cijele igre sablasno prenapeta, te se čini da sve to pleše negdje na jednom strašno visoko napetom užetu. I sve će to pući. I pasti u Crno. Vjetar nanosi arije panoramskih orgulja: sentimentalni barokni "rendez-vous", pa talijanske melodije aristona, negdje iz daljine jedan herojski bariton u fonografu, pa sirene bioskopa u daljini. Trube limeni bombardoni pridušeno ko pod platnom cirkusa, ječe bubnjevi, ciganske se egede liju po pletivu zvukova ko novi crveni motivi.

I svi oni nizovi raznobojnih lampiona, čadavih petrolejki, usijanih žarulja, crvenih fenjerčića, vatrometa, plamenova, zvijezda, ljudi, kola i živina, sve se to čini silno banalnom, pa opet i neotkrivenom još, novom objavom. Ljudi sa svijetlima, mesom što se puši, kruhom i igračkama jure i opet se gube u tmini vašara. Bilo je te gomile, što luduje na sceni, visoko, krvavo. Gomila je u ognjici.

Odnekud padaju blijedi gigantski traci reflektora pa obasjavaju to sajmišno ludilo fosfornom rasvjetom transa. Ljudi plivaju u bijeloj boji, sve blijedi ko kipovi od krede. I onda bivaju momenti užasne, nijeme, kozmičke tišine. Sav kaos potone u bezdan. Sve je tiho. Bezglasno. Samo se giblju živine ko snene prikaze. Pa onda i opet zatutnji jurnjava vašara. Poput talasa pljusne na scenu cilik gusala i gitara i frula, kitnjaste srijemske pjesme, pa kolo - šareno slavensko kolo purgara, kumeka, Cigana, cura i baraba - presavija se ispod šatre ko natekao udav kome se glava i rep gube izvan kulisa. Zanesu sve ko čudni ciklon. Prebace čaše, posude, burad, porazbijaju stolice, pogase svjetiljke - zveket razbijenih stakala - pa se i opet kovitlaju dalje. I muklo tutnje berde, plaču bisernice, mekeću dude i smiju se frule, a kolo trese zemljom i vašarom, i gradom, i scenom ko potres. Neobuzdana, kanibalska, pretpotopna vika.

Za jednim stolom, kod vina, bijedni gradski "dacar" i Šestinčan. Pijani.

DACAR se ogavno, pijano kesí: Je, je! Moj kume. "Ja sam gospon, ti si muž, ti se meni klanjal buš!" Pjeva promuklo, razbijeno tu istu pjesmu u pijanom refrenu.

KUMEK ŠESTINČAN: Kaj? Ja, je li? Prokleti ti zalupanec gracki! Ti vol kaputaški! A kaj je onda bilo kad si zmenom doma pure pasel? Ha! Kaj misliš da si gospon kaj imaš tu "posranu" žutu kapicu?

DACAR skida svoju gradsku kapu: Kaj? Posrana? A kaj ne vidiš to? Gleč samo! No, pogleč! Tura mu kapu pod nos. Ti tikvan božji! A kaj to je? Pokazuje mu srebrni gradski grb na svojoj gradskoj kapi. Ha? A ko pobire dacovinu? Ha? Ti ili ja?

KUMEK ŠESTINČAN: A tak? Zato si ti gospon? Ha-ha! Gospon! A ja ti jes ipak dober kum? Tebi i tvojoj šmrkavoj deci? A kuruza je dobra po zimi od mužeka, kad bi od gladi krepal skup s tvojom posranom kapicom. I sad ti meni tak? Ti - meni? Meni, kaj imam svoju kuću? I mlin. I kravu. I ženu. I livadu. Ti štakor gracki!

DACAR *zlurado i pijano intonira*: "Ja sam gospon, ti si muž, ti se meni klanjal buš!"

KUMEK ŠESTINČAN: Kuš! *Hoće da ga udari, onda se ipak sabere*: Čuješ! Nemoj! Jer znaš! *Opet se udobrovolji i smije*: Ha-ha! Gospon! Bogec! Bogec! A ne gospon. Nit kruha nemaš. Pa je! Muž sam. Mužek. Al' se tebi ne klanjam. Ko si ti? Ti štakor gracki, gladuš bedasti! Prirepek božji.

DACAR: Što?

KUMEK ŠESTINČAN: Štakor! Petolizec! Svinja! A ko je ovo pečenje platil, kaj si ga požrl? A vino? Ha? Ti ili ja? Moj smrdljivi forint je dober bil da si tvoja gracka i dacarska creva napuniš. Tak te šlopnem da buš mam Majku Božju Bistričku videl s tvojimi dacarskimi očalini!

DACAR: Što? Ti mene da biješ? Kaj si ponorel! *Skoči*: No! Evo! Samo probaj!

KUMEK ŠESTINČAN: Kaj hoćeš plusku?

DACAR: Što? Samo probaj! *Autoritativno se isprsi i pruži mu lice*. Molim lijepo, u ime zakona!

KUMEK ŠESTINČAN: A kaj zaistinu hoćeš po tvom dacarskom nosu?

DACAR, *izazovno*: No! Samo daj!

KUMEK ŠESTINČAN *ga glasno čuši*: Ha-ha! Pa na! Da ti boga gospockoga.

Dacar se nemoćno, neurastenično baci na Šestinchana. Ali ga on s lakoćom gorštaka odbije. Tučnjava. Ljudi se upletu pa ih rastave.

LJUDI: Bedaki! Cucki! Muži bedasti pijani! Mir! Policija!

KUMEK ŠESTINČAN *se brani*: A kaj bu meni v lice plival ovaki štakor? Kaputaš! Ja sam svoj gospon, ja nis klatež gracki!

JEDAN PIJANI KOŽAR *se umiješa*: Tako je! Živjela socijalna demokracija! Udri po gospodi, da im boga gospockoga! Na štrik žnjima!

KOŽAROVA ŽENA, *s čoporom djece, uznemirena, za njim*: Ali, Joža dragi! Bog s tobom! A kaj te briga?

DJECA *se vješaju o oca i plaču*: Tata! Tata!

KOŽAR, *pijano*: Udri po gospodi! Na lampu žnjima! Živio prvi maj! Bagaža! Banda!

ŽENA *ga vuče*: Ali, Joža! Hodi! Kaj si nor!

KOŽAR *pljune, pa je odgurne*: Ma pusti me! Što me držiš? Tako ću te! *Žena ga ipak odvuče nekamo u metež.*

DACAR *se istrgne od ljudi*: Lasen si, lasen si mik! Ih bin kenigliher dacer. Dacer. Ja sam gradski činovnik. Und der da ajn gemajner pauer. Ja sam kod dragonera služil. A on ima platfise. Und der hund vil mih...¹ *Trza se. Ljudi ga umiruju.*

KUMEK ŠESTINČAN *viče*: Platiti! Gazda! Platiti! Ja se plaćam, prosim lepo!

GLASOVI: Osli božji! Policija! Pustite ih k vragu! *Vićući, nekamo se odvaljaju.*

Jure mesari sa pečenim odojcima na ražnjevima.

MESARI *urlaju*: Hao! Hao! Vrućega! Vrućega odojka! Hao!

FAKINI *s kruhom pjevaju*: Evo ga! Evo ga! Samoborca beloga!

Uzrujano komešanje, žurba, guranje, prostota, vika, sajam. Pri jednom stolu oveće društvo malograđana. Pijano. Jedan gospodin drži patriotsku zdravicu.

¹ **Lasen si, lasen si mik!** ... (njem. *Lassen Sie mich! Ich bin königlicher Dazer... Und der da ein gemeiner Bauer... Und der Hund will mich...*) - Pustite me! Ja sam kraljevski pobirač pristojba... I ovaj ovdje prosti seljak... I (taj) pas hoće mene...

MALOGRAĐANIN, *patetično*: ... i, moja gospodo, da nema u našim vrućim hrvatskim srcima nade da će ovo starodrevno Hrvatsko Kraljevstvo opet uskrsnuti, da će oni slavni naši hrvatski kraljevi (koji su imali sto velikih i šezdeset malih lađa) i opet jednom zavitlati žezlom, svetim žezlom Hrvatske Kraljevine, mi bismo sad svi plegli u naše rodoljubne grobove. Vjerujte mi! Svi bismo mi plegli u rodoljubne grobove - i ništa. Ni makli se ne bismo od rodoljublja. - Ali tako? U nama živi i buja i gori Nada! Nada da ćemo biti svoji! Slobodni! Veliki! Da će naša starodrevna Kraljevina i opet biti među prvima - velika i slavna! Pa zato dižem ovu čašu u Njenu Slavu! Da bog da doživjeli mi to što prije! I slavu! I veselje! I onih sto velikih i šezdeset malih lađa, i još stotinu takvih kraljevskih sajmovi!

MALOGRAĐANI *kucaju se i piju. I intoniraju*: "Lijepa naša domovina", *pa se grle i ljube u rodoljubivom zanosu*.

Pri jednome drugom stolu piju purgari i agramerske purgarske gospe. I tu jedan gospon purgar drži zdravicu. Pijan je. Tetura.

PURGAR: Ovako fino - ovako lijepo - ovako gospočko društvo, pravo horvacko društvanje. Ovake fine frajlice (kaj svilica tak fine) i gospe, naše gospice, kaj pečene purice - da korica hrusti - pa ovo naše horvacko vince, pa svaki ima svoju kućicu, svoju slobodicu, svaki svoju šalicu i svoju kravicu... *Zapinje u tremi. Znoji se.*

Purgarskim gospama je ta zdravica očito dosadna. One su priklonile glave jedna k drugoj, pa ogovaraju.

GLASOVI PURGARSKIH GOSPA:

A kaj si ti vidla njezinu toaletu? Onu plavu svilu?

A otkud njoj to?

Njezin ima samo sto i pedeset forinti, a ona u svili.

Izvana huj - a iznutra fuj!

Hi-hi-hi-hi! He-he-he!

Pa i Kolačkova! Zato ako je moj trgovac, ona frnji nos.

Tak je! Svoj je! Gospon je, ne živi od prvog do prvog, bog moj.

Pa s fijakerom! Pa u loži! A pogleč joj samo decu!

A gde si ti kupila tu bluzu?

Sama sam je zšila. Metar tri i pol.

A, kak je to jeftino! *Smijeh, šaputanje, opipavanje tkanina. To govornika smeta.*

PURGAR: Hej! Gospe! Posluh, prosim lepo! Čujte! Sad će mi srce da iskoči! Ne znam ništa! Samo to znam - da ljubim svoju domovinu svom ljubavlju svog rodoljubnog srca! Da nas bog poživi! Sve da nas poživi, i nas, i domovinu, i štacune, i naše gospe, i naše profite, i šalice, i kravice, i grad i sve! Na mnogo ljeta, živio, živile!

Svi kliču. Plješću. Smiju se. Kucaju se čašama i piju.

I koliko god se tu stolova vidi, svi viču i smiju se, i drže zdravice, i kucaju se i piju, svi nadaleko uokrug do u nedogled, po cijeloj nam domovini između Save i Drave.

JEDAN GLAS: Pa da zapjevamo: "He, poleg navade stare, društvo se zestalo je."

Svi zapjevaju i pijani ženski glasovi s njima.

Kod jednoga drugog stola već su otprije pjevali drugi ljudi: "Jesen stiže, dunjo moja." Čuvstveno. Silno su utonuli u osjećaj, pa ih ovi hrapavi distonovi pijanog društva smetaju. Prekinu svoje pjevanje. Tipično sajamsko polupijano ujedljivo zadirkivanje.

PJEVAČI: Hej, vi Kranjci, tamo! Mislite li da je to vaše urlikanje baš tako strašno lijepo?

Društvo purgara pjeva dalje. Kao da ih se to ništa ne tiče.

GLASOVI PJEVAČA: Jeste li čuli: vi Kranjci! Kuš!

DEBELI PURGAR *bijesno skoči. Žile mu nabrekle*: Da li to nas ide? Vi Kranjci? Kakvi smo mi Kranjci?

GLASOVI: Vas! Baš vas to ide! Vi ste Kranjac! Tatek vam je bil flosar!

PURGAR: A kojim pravom vi mene vrijeđate? Pa mi nismo Kranjci! Kojim pravom vi mene vrijeđate? Vaš je tatek bil Furlan! Nosil je rinčicu kak Crnec!

GLASOVI: A kojim pravom ne date vi nama da pjevamo?

GLAS: Ma kresni ga! Što ćeš tu dugo diplomacije, to su Vlahi!

PURGAR: Pardon! Molim! S kim imam čast?

ŽENE *se umiješaju*: Pa umirite se, gospon Blazina!

PURGAR, *energično*: Dajte mi mira! Valjda ja znadem što radim, pardon, s kim imam čast?

Sve se uskomešalo. Doći će do tučnjave. Svađaju se sve glasnije.

PURGAR *više, nadglasavši sve*: S kim imam čast? Ja sam Blazina! Građanin i vlasnik trokatnice u gornjoj Ilici.

GLAS: Do đavola i vaša kuća u gornjoj Ilici, Kranjac, flosar!

DRUGI GLAS: Kotac! Kokošinjak! A ne trokatnica! *Smijeh.*

PURGAR: A tako? Kotac? *Pograbio stolicu. Zamahnuo. Razbio dvije svjetiljke na stolu. Sad će doći do sukoba.*

JEDAN GLAS *iz društva purgara*: Zaboga! Kaj si to ti? Oblak? Serbus, Oblak! Halt! Zaboga! Halt! To je Oblak iz Nove vesi. Ma ta prokleta lampa, ništa se ne vidi. Jezus Marija, pa to su gospon Oblak!

GLASOVI: Živio gosponček Oblak! Živio gosponček Blazina! Živili! *Dižu se jedni i drugi. Grle se. Da radije pijemo, gospodo. Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari! Da se preselimo! Da se složimo!*

To je ideja! Hej! Japica! Još pet litrica! Staroga! *Vuku stolice. Razbijaju, naravno, posude i boce. Motaju se. Rukuju. Upoznaju. Grle se. Sve histerički. Nervozno. Luđački.*

URLANJE: Oprostite! Molim pardon! Nismo znali! A ništa! Ništa! Tako je na svijetu!

GLAS: A sad da pjevamo! Živio! Živio! No - naprijed! Jedan, dva, tri!

NAJPIJANIJI *dirigira pa se razlegne u jakom tonu*: "Hej, haj, nisam ja sam! Ima nas šest-sedam..."
Kucaju se. Piju. Žive. Vesele se.

Sve to dosada zbilo se u isto vrijeme. Bez obzira na to što su neki detalji ostali nezapaženi. Ne smeta ako je sve isprepleteno do nemogućnosti. Jer tako to jest.

Prolazi Turčin. Na srebrnom pladnju mnogo fildžana crne kave.

TURČIN: Kahve! Vruće! Fine! Prave turske!

GLASOVI: Hej! Mujo! Amo s tom crnicom! Boga ti!

Turčin dijeli fildžane. Zvecka novcima.

STARO TURE, *ovješeno svilenim, srebrno protkanim velima*: Evo fine, fine, prefine robe! Prava istočnjačka radnja!

Ljudi opipavaju. Pogađaju se pa onda ne kupuju ništa. Kolo se međutim opet vraća pa sve zanosi poput bujice. Iz daljine se odnekuda razabira motiv: "Otkud ideš, Anice?" - Kolo luđački tutnji i čuju se panorame i njihaljke i cirkusi. I vjetar donosi soptanje makina sa kolodvora. Negdje juri voz, čuje se kako preskakuje gvozdeni most.

GAZDA JAPICA *dirigira konobarice*: Evo! Evo! Tamo tri "špricera"! Tu pive! Sode, molim! Odmah! Sode! Platiti! Molim platiti ovaj čaj! Hej, mamice! Platiti!

MAMICA, *beskrajno debela, znojna, svežnjem ključeva zvoni*: Za pet ran božjih! Em ja bum posteklela. *Briše znoj*. Koliko, molim? Tri litre? I jamničku? *Računa*.

GAZDA JAPICA *gostima koji prolaze tražeći mjesto*: Gospodo! Gospodo! Izvolite ovamo molim! Ima još baš za vas! Izvolite!

Gosti zaokreću. Imadu u papiru raznoga pečenja. Sjedaju. Razmataju i režu.

GOST: A to su oni, japica? Pa kak su kaj? A zakaj nemaju muzike?

GAZDA JAPICA, *samosvijesno*: Muzike? A kaj bu muzika mom cimeru? "Crveni nos" ne treba muzike. Tu je kaplica mužikaš. Sama kaplica svira, oh! *Cmokne jezikom*.

GOST: Pa kak su oni kaj, japica?

GAZDA JAPICA: Pa hvala im na pitanju! Tak! Tak! Živi se! Ali, haj, gdi su ona stara vremena? Gdi je ono sveto Kraljevo? Kad je čovjek z grošom došel na sajmišće i živel je kaj mali ban jedan keden na sajmišću - se za groš. Jemput bilo, sad se spominjalo.

GOST: Nema više tog! Nema! Sjećam se ja još vašeg "Nosa" u Vlaškoj vulici! I one stare vure se sjećam. Mi smo, djeca, o podne išli iz škole - a ona je kukala.

GAZDA JAPICA: Vidiju - za onom vuricom mi je žal. Sam vrag nek zna kam to sve propadne! Kam je propalo ono staro Kraljevo? Kam je i ona vura? Kam bumo mi? Nema ga više! Ljudi su onda jeli i pili celi keden! A sad? No! Danas još neka malo, još zutra morti, al' onda budu opet čepeli vu onim luknjama, vu onom prokletom novom gradu kaj ga je Khuen madžarskom lopatom tak po glavi heznul da se ni danas još snajti nemre!

GOST: Pa onda, japica, naj daju jednu litricu na tu prokletu sol! Baš je proketo slano to pečenje.

GLAS *se dere*: Salami! Salamuči! Salami! Ementaler!

PEKAR: Kajzerice! Kruha! Perece!

KONOBARICA: Hej, ti fakin! Daj kruha sim! *Vodi ga za uši k jednom stolu. Prolaze kočeveri sa svojim mirodijskim košarama.*

GOST: Imate li sardelica?

DRUGI: Figa?

TREĆI: Naranča?

KOČEVER: Svega ima, molim! Svega! I Sreće ima! Mnogo Sreće! Po groš ili po krunu? Par ili nepar? Molim! *Vadi svoju zelenu vrećicu, gost vuče brojeve.*

GOST: Nepar! *Krivo je izvukao*: Naravno! Par! Nepar! *Vuče dalje. I opet je krivo izvukao. Par! I opet je krivo izvukao. I uvijek vuče krivo. Plaća.* Nek vas nosi đavo! Švindleri kočeveri!

KOČEVER: Pa nis ja kriv da krivo vlečete!

GOST: Na, eto! I onaj je izvukao krivo - ondje! Uvijek krivo! Svi uvijek krivo!

KOČEVER: Svi mi, dragi moj gosponček, krivo vlečemo. Kaj se tu more?

DJECA SA CVIJEĆEM: Ruže! Ciklame! Za krajcar! Ciklame!

MAKEDONAC: Boze! Friške ledene boze! Turskoga sira!

POSLASTIČAR: Torte, krem, friški krem, indijanci!

ŽIDOV: Čokolade! Amerikanskih bombona! London-bombon! Griz-Pariz! Tope se ko snijeg. Čokolade! London-bombon!

DJECA *se svađaju kupujući*. To je pijesak, a ne čokolada! Pijesak!

POLJSKI ŽIDOV, *s raznim sitnarijama*: Sedam, sedam, sve po sedam, noževa, britava, žlica, lisnica, kolača - sve po sedam!

KOBASIČAR: Kobase! Vruće masne kobase!

GLAS: A muštarde imaš?

KOBASIČAR: Prave! Samoborske! I hrena! Koliko, molim? *Vadi iz kotla vruće kobasice. Prodaje čitave vijence vrućih, zadimljenih mirisnih kobasica. Ljudi u pozadini ijujuškaju pijano i suludo, to iz njih urla pijana zvijer. Plešu. Kolo opet protutnji scenom, padaju rakete ko kiša od modrih i žutih kapljica. Bubnjevi, gongovi, trube. Negdje u menažeriji reže divlje bestije. Od panorama razne melodije.*

Bježi odnekud gomila ljudi i više: Tat! Tat! Policija!

Sve se jače uskomeša. Zavrije. Sve je to golemi kotao u kome se puše i vriju čudne varave pare, divlji zvuci, čarobne boje, bolesna lica. Sve se to talasa, propinje ko podivljali pastuh - pa protutnji, juri, frče, rže, pada ko val, ritmički se cjeliva, ubija, živi, ždere, pije, urla.

Jure mali fakini, kolportiraju posebna izdanja novina.

GLASOVI FAKINA: Velika željeznička nesreća! Trista mrtvih! Posebno izdanje! Novine!

I opet pleše kolo scenom, sve se više ljudi hvata u taj živi lanac ruku i grudi, i spola i krvi, pa plešu crnački, divlje, narodno. Beskrajni zborovi tambura bujaju iza scene. Puze reflektori, cikću djeca, puštaju zrakoplove sa zelenim magnezijem. - Sve treperi u čudnoj crvenoj ekstazi zagorskih saturnalijskih.

Desno naprijed za stolom sjede dvije žene. Stella i Margit. Odmah se vidi da su to žene o kojima se ne misli da su ljudi. Piju i tužne su. Pište sirene bioskopa. A Stella plače.

MARGIT: No! Što ti je? Zašto si opet dijete?

STELLA, *sentimentalno*: Čuješ li? Parobrod! Ide! Daleko na more, nekamo u Japan - i dalje... Zajeca.

MARGIT: Kokica zlatna! Evo! Na! Pij! Eks! Kakve su to gluposti?

STELLA: Eks! Eks! *Piju*. Prošlo je! Već je sve prošlo. Na! Pijmo! Tako me užasno guši. Ovdje! Gore! Kad god čujem parobrod gdje plovi. Onda bih s njim otplovila da se utopim negdje. Tako bih strašno rado s njim otplovila da se utopim.

MARGIT: Pa to nije ni brod, ti guska! Kada se još netko utopio u bioskopu?

STELLA: Svejedno! Meni se čini da je sve što još može da se dogodi sa mnom da se utopim negdje! Da mogu samo da se spasim iz svega toga! Kako je sve to gadno - sav taj gad i blato, ti pijani prostaci, te svinje!

MARGIT: Ma jeste! Gadno je! Ali je još gadnije bilo gore. Tamo nam je madam krv pila. A sad smo ipak slobodne! Možeš barem izabrati onu svinju koja će te zamazati. Pa ako ne ćeš, udariš ga nogom i basta! A tamo ni to nisi mogla! Svatko te je gnjavio tko je samo ushtio.

STELLA: Istina je! Užasno je bilo gore u onim salonima. One papirnate ruže, izjedeni otomani, stjenice, krvavi lavori, raštamani klavir, fuj, prokleti onaj broj pet! *Piju*. *Opijaju se. Jedu s velikim tekom pečenu svinjetinu, a suze im kaplju u špricere.*

STELLA: A zar je sad bolje? Ovo sve! Kako je to sve jadno! O, kako je užasno jadno prodavati svoje vlastito meso.

Jedan dinstman vodi slijepca za ruku. Slijepac je u crno odjeveni gospodin. Dinstman kao da traži nešto. Spazi "ove dvije" i prepozna ih. I dovede slijepca k njima.

SLUŽNIK: Aha! Dobar večer, frajlice! Sem im kontu dopelal, prosim lepo. Jednu dobru, slepu kontu!

MARGIT *se smije*: Kontu?

SLUŽNIK: Pa da! Molil me je gospon da mu neka najdem! Oni sami ne vidiju. *Prišapne im držeći prst na usnama i pokazuje da je to luckast čovjek:* To je fini gospon! Pazite se, frajle!

STELLA: Klanjamo se! Gospodine! Izvolite samo k nama!

SLIJEPAC *se neprestano smije:* Ne smijete se čuditi, frajlice! Udovac sam! Imam doma djecu pak sem došao da si kupim finu pečenu!

STELLA *posjedne slijepca do sebe:* A, ništa to! Imali smo mi već i drugih konta! Gazda! Daj vina!

SLIJEPAC: E! Strašna je to stvar ovako živjeti u tami pa ne vidjeti žene, biti otac, a biti gladan mesa. Ali dajte da pijemo! *Kuću se i piju.*

Pijani kočijaši se tuku i opleću dugim bičevima. Razbijaju posuđe, čaše, flaše, tanjire.

KRČMARICA *viče:* Molim to platiti! Zar ja imam milijune? To su "šlifane" čaše. Molim novce! Jeste li čuli? Novce!

Čuje se harmonika. Ženski glasovi. Kočijaši, fakini, gospoda, talog i skorup života, čudna mješavina ustalasane tekućine. Na vjetru panorame: Vozovi. Rakete. Zvijezde. Povici.

Margit je nekog poznatog opazila u gomili ljudi. Gleda zbunjeno i ne snalazi se.

MARGIT: Stella! Molim te! Gledaj! Zar nije ono madam?

STELLA: Gdje?

MARGIT: Pa ona debela u plavoj bluzi!

STELLA: Naravno da je madam! I Hajnal i Lola! Cijeli broj pet! Naravno, to su one, cijeli broj pet.

OBJE *zovu:* Madam! Madam! Madam!

Madam konfuzno, sa cijelim svojim društvom, zaokrene na scenu. To je debela astmatična gospa, sa damama u neukusnim kostimima. Izgledaju ko tropske ptice u tom vašarskom meteu.

STELLA: Klanjamo se! Mi smo to, draga frauli! Ima kod nas mjesta! Izvolite! Serbus, Hajnal! Serbus! Serbus! *Ljube se djevojke i sjedaju.*

MARGIT: Serbus, Lola! Klanjamo se! Pa koje čudo da vi danas ovamo?

MADAM: Dobro je da barem ima mjesta da se odmorim! Puknut će mi srce. Što se sve ne strovali na čovjeka u jedno veče?

STELLA: Pa što je? Vi ste sve uzrujane! Blijede! Što se dogodilo, za boga miloga, draga milostiva?

LOLA: Molim te, kod Hajnalke na sobi objesio se čovjek!

STELLA: Čovjek?

LOLA: Pa večeras! Otišla ona na čas van po vodu, a on se uto objesio. Pa sad došla policija i što ćemo mi gore večeras, sve su zatvorili, a imale smo posla da nismo znale gdje nam glava stoji!

MADAM: Mogle ste bile ostati da niste ko djeca, imam najmanje sedamdeset forinti kvara! Pa što? Objesio se! Objesio! Otišla je jedna banka ko na prozor, a sve samo zato jer su frajle nervozne.

HAJNAL: Ja bih bila poludjela! Uh! One crvene vlasi! Onaj zeleni jezik!

JEDNA DJEVOJKA: Pa da pijemo? Glupo je tako bez svega! A noćas je Kraljevo!

GLASOVI: Cigarete! Madam! Cigarete! Vina, gazda! Još vina. *Smijeh. Onaj stanoviti smijeh kakvim se smiju naše frajle.*

LOLA: A šta će ovaj stari ovdje?

MARGIT: To je naš kavalir. Samo je slijep! Pijmo! Serbus! *Kuću se. Piju. Smiju se. Puše.*

MARGIT: Pa kakav je ono glupan bio - onaj večeras kod tebe?

HAJNAL: A, bio je prvi put. Posve pijan. Crvenu bradu. Užasan. U onoj crnoj uniformi. Što mrtvace čuva. Funebraš.

STELLA: I kod tebe se objesio?

HAJNAL: Kod mene. Onda je došla policija. A mi smo madam jedva namolile da izađe.

JEDNA DJEVOJKA: Sad će ga fotografirati! Znam ja! I moja se mati objesila. Svakoga fotografiraju. To treba novinarima.

HAJNAL: Ona njegova duga crvena brada. Pa zelene oči, izbuljene, pa one zlatne rojte, gadno kao panoptikum.

STELLA: Bog zna zašto se objesio? Glupan! Valjda zbog žene!

JEDNA DJEVOJKA: Svi se oni vješaju zbog žena. A mi zbog njih. No, to je pametno! Serbus! Nemamo drugoga posla! Prebedasto. *Kucaju se i piju.*

MADAM, *već donekle udobrovoljena*: No, pa kako je, puce, vani? Kakve vi to kavalire imate? *Hvata slijepca za podbradak*: To je pravi don Juan, taj vaš gospodin šef!

Svi hihoću.

MADAM: Lijepa je to pripovijest! Rekla sam ja vama da ćete se vi još vratiti! Nije to šala biti bez krova na ulici. Sa slijepcima i bilo kime. A tamo kod nas ipak: ako je zima i snijeg, toplo je. Ako je glad: ima i pite i vina.

STELLA: Pa imamo mi i ovako pite! I piva! I svega! Dobro je, madam! U zdravlje! A pod poplunom je tamno pak se ionako ne vidi ništa.

Negdje daleko užasno tužno zavija pseto.

HAJNAL *se sva strese*: Čuješ li?

MARGIT: Pseto!

HAJNAL: Užasno! Pseto znači smrt. A onaj je čovjek imao crvenu bradu! One izbuljene oči!

Pogna se preko scene čopor crnih pasâ kao da su bijesni. Gone se vilovito i nadlaju svu onu vašarsku tutnjavu i buku.

HAJNAL, *dršće i privine k sebi Stellu*: Mene je užasno strah! Što se natjeravaju ta pseta. O, one njegove užasne zelene vodene oči. Ko strašne staklenke. Pa ona crvena brada! To je da poludiš! Gore ispod karniše pri prozoru, znaš, kraj zavjese, tamo je visio, ja sam mislila da ću odmah poludjeti.

U onom hipu kad su se scenom pognala crna pseta, talas je kaotične vašarske lude forme dostigao vrhunac. Svi se glasovi naduli do nemogućnosti kao baloni i cijelo se sajmište diglo pod zvijezde. A onda je nastala sablasna tiha pauza. Samo na jedan hip. Ona možda traje tako dugo dok Hajnal govori. I njene riječi dobivaju mesnati oblik. Kraj jednoga stupa šatre stoji čovjek. Blijedi čovjek, crvene brade. U gala-uniformi pogrebnoga zavoda - Grande entreprise des pompes funèbres². Veliki kalpak sa čaplinim perom natukao je na zatiljak. Oko vrata imade uže, pa izgleda kao da visi. Hajnal ga opazi, histerično zavrišti i padne. Sroza se. I opet su se zatalasali tamburaški zborovi i sirene, i trube, i vašar.

MADAM I DJEVOJKE *su ga opazile, skočile i viču*: Mrtvac! Mrtvac! Mrtvac! *Krste se. Klanjaju. Mole.*

Opća konfuzija.

GLASOVI: Dajte octa! Vode! Onesvijestila se! Što je? Jesu li poludjele?

MADAM: U ime Oca i Sina i Duha svetoga! Pomozi nam, bože! Ljudi! Molite se! Sudnji je dan. Mrtvaci hodaju, taj se čovjek kod mene objesio!

DJEVOJKE *se svijaju*: Bože! Bože! Naši užasni grijesi! *Nariču i pokajnički se udaraju u prsa.*

JEDAN GLAS: Ta je li to ludnica? Što li?

² *Grande entreprise des pompes funèbres* (franc.) - Veliko poduzeće za sjajne, svečane pogrebe

Sve je zbunjeno. Nitko ne zna ništa.

MADAM *na koljenima silno dršće i pokazuje prstom na čovjeka s crvenom bradom:* To je - on, on!

LOLA, *prestrašeno:* Onaj čovjek ondje... *Izgubi glas i moli se.*

JEDNA DJEVOJKA *vrišti:* Ono je mrtvac!

GLASOVI: Octa! Vode! Te su žene lude! Društvo za spasavanje!

DRUGI GLASOVI: To je od vina. Loču ko živine, a sada cvile pijano!

UZRUJANI GLASOVI: Ta lajte već jednom! Što je?

Uskomešano je sve. Hajnal taru. Svlače je. Frotiraju. Žurba. Lola se sabere. Druge još cvile i nariču i mole se.

LOLA: Gledajte! Gledajte! Ono je mrtvac! To je on! On se objesio kod nas, na broju pet, večeras, o, užas! Taj se čovjek objesio noćas!

Svi gledaju čovjeka koji stoji kraj stupa šatre. U gali je "funebraša". Ima crvenu bradu. Izgleda sušičavo. Zove se Janez. Zapanjenost. Pauza.

JEDAN ČOVJEK *pristupi oprezno do njega pa ga se dotakne:* Kakav mrtvac? Čovjek od krvi i mesa ko mi svi.

MADAM: Nije! Nije! To je Duh. Došao je da nas satre! To je Duh čovjeka koji se noćas objesio! *Opet se savija, kaje i moli.*

GLAS: Hej! Vi! Recite živu riječ! Tako vam boga! Čemu cirkus! Vidite da vas se žene boje!

Tišina. Janez čudno promatra ljude.

HAJNAL *dode k sebi. Sabere se. Opazi čovjeka pa je opet uhvate grčevi, viče:* On je! O, kako je užasan. I ima štrik oko vrata. Objesio se! Gore na mojoj sobi, na broju pet.

GLASOVI: A tko je on? Tko se to objesio?

Nekoliko je ljudi skočilo do stranca pa ga uhvatili i tresu.

GLASOVI: Ma čovjek je to! Bog budi s vama. Zdrav, živ čovjek!

JANEZ, *u čudu:* Što je? *Iskine se ljudima:* Što je? Pustite me!

LJUDI: Pa da! Pustite ga! Čemu napadati čovjeka zbog ludih žena!

GLASOVI *napadnu Lolu:* No! Recite bar vi, kad su već ove lude - što to sve znači?

HAJNAL *se sabire. Prelazi rukom preko čela:* Bože! To je strašno, a ja sam mislila da je on. *Ustaje polugola, raščupana ide do Janeza:* Zar vi večeras niste bili gore kod nas - na broju pet?

JANEZ: Ja? Ja sada dolazim sa groblja. Gore leži poglaviti Dummkopf. U prvom razredu. Čuvao sam ga do jedanaest. Pa sam se sad usput svratio amo na kupicu vina, ili zar ja nemam prava na svoj špricer na Kraljevo?

HAJNAL: A otkuda vam taj štrik oko vrata?

JANEZ: Ta to mi trebamo kad spuštamo lijesove u grob. To je naša meštija!

HAJNAL: Ljudi! Laže! To mi sanjamo! Sve mi to sanjamo! On laže! On se večeras objesio. Na, evo! Ovaj mi je cekin dao, i vino smo pili u salonu, i onda se objesio gore u mojoj sobi. Evo cekina!

MADAM: Oslijepjela ako nije imao istu ovu crvenu bradu - i oči.

GLASOVI: Lude histerične, kurve pijane! Pustimo ih!

JANEZ: Ja stanujem na Potoku! Pustite me na miru!

GLASOVI: Naravno! Pustite te proklete babe!

KARTAŠI *se vraćaju k stolovima gdje su prekinuli igru:* Kako je ono bilo? Tref-adut? Tref-adut. Herc-as, eto herc-as, mater mu božju, udri banku!

JEDAN ŽENSKI GLAS: Samo još jednu krunu...

Fantastična orgija, pijana i divlja, opet se kovitla dalje. Onda zaore prestrašeni, divlji, životinjski glasovi: Vatra! Vatra! Vatra! Poput munjine prostruji strah po ljudskoj gomili. Kao hipnotizirani trče ljudi u desnu kulisu gdje se crveni požar.

A požar liže među kestenovima pa se kao crvena tekućina razlio po svim licima. Prevaljuju gosti stolove i čaše i boce, preskakuju, guraju se. Panika. Gazda i gazdarica i konobarice tuku se s gostima: Platiti molim, molim platiti, platiti...

Ali gosti se žure. Ne plaćaju. Viču. I svi bježe u smjeru vatre. Čuju se trube vatrogasaca. Režanje prestrašenih krvoločnih grabežljivaca u menažeriji.

GLASOVI GOMILE: Gdje gori? Gdje gori? Panorama. Sve panorame. Menažerija! Cirkusi! Kuće! Bioskop! Barake! Sijeno!

Komešanje. Gomila je bezglava. Samo su dva-tri gosta ostala i pijuckaju hladnokrvno dalje. Što su pobjegli lavovi iz menažerije, to se tih ljudi ništa ne tiče.

GAZDARICA očajno jauče nad izgubljenim lozungom. Zakopala je ruke u sijedu kosu pa je čupa i nariče i svađa se sa gazdom: Evo, na! Sve je bilo puno. A sada nema ništa. Sve je pobjeglo, a ti ne ćeš ajnkasirati na vreme!

GAZDA: Dvije stotine ko iz puške...

GAZDARICA: To si ti, mule jedno, kriv! Ja sam rekla: odmah se plaća! Ali ti ne! Pa ne! Eto, sada fućaj na poštenje gospocko! Prokleti vole! *Plače i nariče.*

Janez je međutim sjeo, naručio vina i apatično pije. Njega se požar ne tiče. Dojure "barabe" sa curama. Razuzdano se smiju. Plešu. Fakini trgaju "ciganske zvijezde". Sjedaju k stolu. Vade pokradene butine. Sira. Salame. Cure licitarovinu.

BARABA: Ti boga! Sve je to za uspomenu od tete Reze! I kod Svetog Duha sam joj zadnji put zdignul za uspomenu kotač trapista. Onda su me ganjali od malte do Vrbika. *Hihoću.*

CURE: Fini si ti dečko. Sam Duh sveti je pripalio ovu komediju! Gdje bi mi ovako gospocki mogli zmeknuti? Vina! Sad samo još vina! Gazda, vina!

GAZDA: Da, molim, ovaj čas! Samo treba odmah platiti!

BARABA, izazovno gizdavo: Platiti? A koliko, molim? *Zvecka kesom:* Da kupim sve ovo ovdje pod ovom božjom kapom? *Plaća. Smije se. Pije.*

Janez je prozirno blijed. Na hipove izgleda da je doista mrtvac, samo je ustao pa hoda po sajmu. Pije. Dotučen je beskrajnom tugom. Onda pristupi k njemu strašna, fantastična figura. Odrpanac. Kakvi se viđaju na "placu". Samo je natekao od vode - kao utopljenik - strašno oblo nabuhnuo, a lice mu je izjedeno ribama. Razgovor te dvojice mrtvih pajdaša, obješenoga na broju pet - funebraša, i utopljenoga u podmuklom nekom rukavu u Vrbiku - šintera, čudan je. Vidovit.

ŠTIJEF: Serbus, Janez! No, tebe bi ovi bili lepo nacifrali da ja nisam malo rasvetlio tamo dolje. Kako možeš biti tako lud? Pa sunuti među babe kad su te još večeras gledale gore! Vidi se da nisi dugo kod nas. Još si uvek preodviše živ! A mi se nismo još niti pozdravili. Ja sad baš idem doma na Mirogoj. Flangiral sam malo po Vrbiku, pa sam si pogledal sve to. Mislim si ovak: ak je Kraljevo, i za pokojnoga Štijefa je Kraljevo, kad vidim gde te gnjave te pijane babe, vrag ih dal i stvoril! Pa onda skok, i planulo je. No sad smo ih se rešili! Serbus! *Grle se. Janez još pravo ne razabira. Ali vidi se da ipak poimlje što se to s njime događa.*

JANEZ: Daj! Kucni se! Serbus. *Pijuckaju.*

ŠTIJEF: O, moj dragi Janez! Tko bi si to bil mislil da ćemo se mi ovako naći. Ti sa "štrikom", a ja iz Save! Ha-ha! Sećaš li se kad smo se po Zelenom bregu ganjali "rauberu i pandura"? Pa sada tako! Dakle, i ti zbog proklete beštije? Pa što ti je bilo do jedne žene? Toliko ih ima drugih.

JANEZ: A što je tebi bilo do tvoje? Zar misliš da si lep? Sa tvojim ribicama! Na, evo ti, i ovde je jedna! *Izbije mu jednu ribicu ispod ovratnika.*

ŠTIJEF: To je belica! Pa da! Istina! Glupo je bilo. E, da sam ja mogao onda ono znati što sada znam kad me belice škakljaju! Ali! Pij! Đavo odnio sve žene! Pusti! Ni reči o njima.

JANEZ: To je baš ono, vidiš, da to nije moguće! Ja sam još večeras mislio da ću barem u grobu imati mira od te napasti! Ali nije moguće! Ja sam sada doduše vani, izvan svega ovoga što se na zemlji zbiva: i sajma, i broja pet, i štrika, i groblja, i svega, pa opet, vidiš, htio bih natrag, počeo bih pametnije.

ŠTIJEF *se smije uzvišeno toj početničkoj lamentaciji*: Vidi se! Još si nov! Proći će te to s vremenom. Posle će ti biti svejedno! Posve svejedno. Sve. Svejedno. Jesi li tu ili tamo. Na Mirogoju ili na sajmu!

Ljudi se vraćaju sa požara. Kao talasi.

GLASOVI, *puni deziluzije*: Da je barem paromlin izgorio! A ne takva komedija! Samo se čovjek uznoji, pa onda ipak ne vidi ništa! Ha-ha! Oni majmuni s gorućim repovima, kako su drečali! Da smo radije ostali ovdje! Bilo bi pametnije. To je vrag kad nismo Englezi!

Opet počinju panorame da sviraju i opet propleše kolo. Čuju se gusle. Madžarske i bečke i srijemske melodije. Pečenjari nose zadimljeno meso i urlaju. Fakini dijele reklame. Negdje se čuje "La Paloma" na orguljicama.

Na malenim crvenim kolicima gura se kljasti bogalj.

BOGALJ *sabire milostinju i pjeva*: "Nadarite, dobri ljudi - kljasta starca siromaha - pa će i vas dobri Bogo - na nebeskim vratim."

JANEZ *mu baca jedan krajcar s lordovskom gestom. Bogalj kupi novce šeširom pa se vozika dalje pjevajući*: "Hvala, hvala, dobri ljudi, Bog će da vam plati."

JANEZ: Evo! Vidiš! Da mogu, htio bih da sam ovakav! Na kolicima. Samo da počnem iznova. Znao bih onda da se porazgovorim s Njom, da joj sve rastumačim i objasnim.

ŠTIJEF: Ma dođi k sebi, čovječe! Proći će te to! Oho! I te kako će te proći!

JANEZ: Sve mi je nekako jasno. Providno. O, užasno providno! Vidim svakom kroz crijeva i rebra. Daj da pijemo! Da bude magleno, zadimljeno, onako ko prije, magla, magla.

ŠTIJEF: Svejedno je da li su magle ili je jasno jer sve se svršava ovako: ili sa štrikom ili na dnu savskog rukava!

JANEZ: Nije svejedno! Ljepše je mirisati dućane u Dugoj ulici u srpnju, u noći, kad ti se čini da je grad na moru. Kad oni štacuni mirišu po ribama i po moru i po cvebama! Ljepše je živjeti na broju pet. O, kidati se sa ženom mnogo je pametnije nego ovo sada! Ovako bespomoćno: ni u grobu ni među živima!

ŠTIJEF: To ti se samo tako čini! Znam ja, svi početnici ponavljaju uvijek jedno te isto: i ja sam mislio da je ljepše živjeti nego biti mrtav, o, užasno sam se mučio od pomisli da nisam živ! Ležim ti ja. Gledam ribice. Somiće. Zvijezde. Čudno je. Pa mislim kako je bilo divno ganjati cucke po gradu. Biti šinter. Voziti se uz kanal što smrdi. Disati dim kožarnice, čađu i smrad, ljubiti! O! Ljubiti. Ali onda je sve to prošlo.

JANEZ: Vraga je meni do meštrije! Ja sam mrzio tu svoju meštrijku. To je krepavanje bilo, a ne život. Nosite one debele drage pokojnike od sto i pet kila po vrućini. Kad se salo rastopilo u ljesu pa kapalo na ruke. Ili kolerične! Pa onda ona zlatna kola, baklje, vijenci, popovi, muzika, i vječno mrtvačka muzika. Ono je gad. Ono kad sjedim na boku pa gledam one mrcine s nojevim perjem gdje klimaju, ono je sve bilo sprovod. Ali žena, ona, žena, dragi moj, žena ipak ne bi trebala da bude sprovod u životu!

ŠTIJEF: Žena! Žena! To ti je posljednja laž! Istina je, ona se i u grobu kod nas najdulje čini istinom. Ali smirit će se sve to polagano i ne će te kopkati i zaboravit će se sve to na koncu kao da nikada ni postojalo nije. Serbus! *Piju.*

JANEZ: Žena! Žena! Ma jasna mi je ko na dlanu! Sve mi je jasno. Nije vrijedno. Pa ipak! Eto! Ne mogu ja bez nje! Niti ovako ne mogu. Sa štrikom oko vrata. O, jučer! Jučer sam je vidio posljednji put. Na Potoku. Padala je kiša, a ona je podigla suknje, pa joj se vide noge, o, one noge! Proklete njene noge! A ja sam pao pred onim njenim glupim nogama u blato, a ona se smijala.

ŠTIJEF: Tako se svaka od njih smije kad mi padamo u blato pred njihovim glupim nogama!

JANEZ: Strašna je to stvar, te ženske noge! Znadeš! Njoj je ispadala kosa, pa je prala glavu petrolejem. A kod mene gore, pod krovom, sve je po petroleju mirisalo: i krevet, i divan, i sve. I jučer onda nisam više mogao da izdržim. Mislio sam parnut ću. Pa sam ispio petrolej, njezin petrolej.

ŠTIJEF: Petrolej je zdrava stvar! Štamperl petroleja je zdrava stvar.

JANEZ: Sav pakao da sam polokao, ne bi mi ništa bilo, a ne od litre petroleja! Pa ždere, ždere, ždere. Htjelo je da me zadavi! Nekakva gadna znojna ruka. Pa se onda zbilom, a, eto, uzalud, uzalud ovaj prokleti štrik, ništa nije pomoglo.

Piju. Negdje iza scene paklena tučnjava pijanih rulja. Orgije. Viču i prodavaju sladoled, pa se ona tri samoglasnika - a - o - e - resko razliježu zrakom.

Bježe ljudi i prestrašeno viču: Krv! Krv! Krv!

GLASOVI: Što se zbilom?

JEDAN GLAS: Ubilo čovjeka! Krv!

POVICI: Krv! Krv! Krv!

Cvile žene. Djeca. Komešanje. Neki crni ljudi valjaju beskraino mnogo buradi pa viču: Hop! Hop! Hop! Čovjek sa raznobojnim balonima i zmijama i zviždajkama. Krekeću drvene žabe. Pucketaju žabice. Pakao.

PLANETARICA S PAPIGAMA. *Stara gušava baba. Viče i kriješti: Sreće! Zlatne, srebrne! Sreće!*

Projuri Društvo za spasavanje. Zviždi. Ljudi bježe. Žandari. Policija. Mesari urlaju sa novopečenim odočetom: Hao! Hao! Vrućega!

Kod planetarice s papigama vuku ljudi "planete". Dva gospodina: sa kaučuk-ovratnicima, izlizanih laktova, dva tipična pisara, činovnika.

PRVI GOSPODIN *viče:* Hej, ti! Baba! Amo te! Kupujemo sreću na veliko!

BABA: Evo me, evo, dragi gosponček!

Gospodin vuče. I jedan drugi gospodin vuče i promatra planete.

PRVI GOSPODIN: No, što si izvukao?

DRUGI GOSPODIN: Golu ženu! A ti?

PRVI GOSPODIN: Mrtvačku glavu! Smrt! Slutio sam nekako da će biti Smrt! Mirišem već čitavo veće smrt! Miris smrti!

DRUGI GOSPODIN *miriše i njuška:* Na! To je pečeno meso!

PRVI GOSPODIN: Nije, nego baš lešina! I sada ta mrtvačka glava!

DRUGI GOSPODIN: Pijan si! Ta, čovječe božji, te su papire nadrljali bogzna kakvi Židovi! Pa što bi bilo u tom istine, u tim planetama?

Čuje se negdje ptica smrti; ne zna se da li je to u onoj buci doista ptica smrti ili se pak samo tako čini.

PRVI GOSPODIN, *prestrašno:* Pardon! Jesi li čuo? Čuk! Sasvim loš znak!

DRUGI GOSPODIN: Ludorije! Ti si pijan ko batina! No! Pij! *Kucaju se i piju. Taj je razgovor upleten u prijašnji dijalog Štije i Janeza.*

JANEZ: Čuješ li ga, moj dragi? To nama pjeva!

ŠTIJEF: Skoro će jutro! Zove nas! Morat ćemo kući! Kasno je! Ni u smrti nije čovjek slobodan od raznih dužnosti!

JANEZ: Ne mogu! Neka zove! Dugo me je zvao. Ali tako dugo dok ne vidim Nju, ne idem. Ona je ovdje! Moram je vidjeti bezuslovno.

ŠTIJEF: Skoro će pijetlovi! Ne bi bilo dobro da nas stignu izvan groblja!

JANEZ: Pa neka me stignu. Šta mi se može dogoditi? Tako dugo ne idem dok je ne vidim! Neka zove. Zvao me je tolike noći kad sam skapavao gore u onoj svojoj rupi pod krovom. Gledam gore u Dugu ulicu. Oni vrtovi i palače gore na brdu su blijedi. Mirni. Iza vinograda na "Šalati" se crveni. Onda on fučka. Tiho. Lijepo. Pa neka, neka zove. Sad već uzalud zove...

ŠTIJEF: Idemo! Idemo! Ne znaš ti još što to znači kad se zakasni do sunca! Ima i s onu stranu groba discipline i paragrafa.

JANEZ: Ona je ovdje! Ja je moram vidjeti! Moram je vidjeti - pošto-poto. Jučer sam mislio da će mi štrik pomoći. Mislim, kad umrem: sve će biti dobro! Sjedim gore u Bosanskoj kavani. Tamo gdje je ona bila kasafrajla! Pa gledam blaženog onog Franca Jozefa na kredenci, pa crvene ruže, pa blatne prozore. A kiša pada. Pa mislim: baš je divno živjeti s takvim Franc Jozefima! Sve će biti dobro kad umrem. A, eto! Ništa nije dobro: umro sam, a ti tvrdiš da ni mrtvaci nemaju auzganga!

ŠTIJEF: Još su ti to prvi dani, još si preodviše jogunast. Ali priužit ćeš se ti već, dragi moj! Vidjet ćeš: nije se isplatilo zbog jedne žene likvidirati sebe! Svi smo mi to uvidjeli, pa ćeš i ti!

JANEZ: Nismo se razumjeli! To je! I sve bi opet dobro bilo samo da joj mogu to sve rastumačiti! Sve bi bilo dobro! Bila je ona karakter. Htjela je od mene čovjeka. Htjela je da načinim karijeru. Da postanem gumiradler. A ja sam bio kriv. Lijen. Ja sam bio svinja. Pio sam, a sada je kasno.

ŠTIJEF: A što lažeš samome sebi? I sada, preko groba, pa lažeš sebi! Dobro znaš da je ona bila, da oprostiš, sasvim obična "mrcina"! Za jednu gumipetu ili batistnu bluzu digla bi suknju svakome. I dvoje je ili troje djece zatukla. I ti to znaš pa što lažeš sebi?

JANEZ: Istina je! Ja to sve znam! Ona je gadna! Povlači se s kim god. I djecu je ubila! I bila je u zatvoru. Ali ja moram da lažem sebi! Ne mogu biti bez te laži! Eto! Ne mogu biti ni u grobu bez te laži!

ŠTIJEF: To je isto bilo i sa mnom. U ono prvo vrijeme dok se još nisam prilagodio podzemnim prilikama: čovjek je poslije smrti još nekako suviše živ i pokretan te ne može nikako shvatiti da je doista umro. I ja sam za "svojom" hodao ko sjena. Ako ona ide na plac, i ja na plac. Ide li u crkvu, i ja u crkvu. I tanjire sam lizao za njom. Navečer, kad je cipele svukla, zavukao sam se u njih. Ili sam s ormara gledao na postelju gdje se ljubila s onim drugim. I srušio sam kadikad po koju jabuku s ormara. Baš u najljepšim momentima kad se ono dvoje smotalo u klupko, srušio bih jabuku i tako im kvario ljubav. Ha-ha! Al' onda ti to dosadi - naprosto dosadi! Uvidiš kako je sve to prazno kvariti ljubav drugima.

JANEZ: Ma ne mogu ti biti bez Nje! Ne mogu biti bez Nje! O, samo da se nije namjerila na onog prokletog atletu. Sve bi bilo dobro. Bili bismo se vjenčali. Ja bih bio otišao u fjakere, imao sam već u "Katoličkoj" oko tri hiljade.

ŠTIJEF: Ne će ti ona dugo niti s njim! Sad on služi novaca! Mnogo novaca! Sad je on senzacija na svim plakatima! Cijeli auto digne sa šest putnika! Što je to njemu!? Ali ispit će ga ko trakavica! Pa kad mu meso bude ikrasto, trulo, haj, ala će ga lijepo ostaviti! Sjeti se samo kako si ti izgledao prije Nje, a pogledaj se sada!

JANEZ: Pa dobro! Da me bar ispije. Dotuče. Uistinu dotuče! I dušu da mi zgazi. A ne ovako napola. Ni živ ni mrtav. Ali što bi! Nije Ona kriva! Ona je janje! Taj Herkules je svemu kriv. Odijeva je u svilu, kupuje joj gips-figure, kikiriki i bombone, njiše je na njihalkama, obasipa je luksuzom...

ŠTIJEF: Nitko nije ničemu kriv! Što bi on bio kriv? Pusti ti samo njega! Doći će i on k nama, u to ja ne sumnjam.

JANEZ: Ma samo da mi je opet jedamput početi iznova! Da počnem iznova kao da se ništa nije dogodilo. Da se porazgovorim s Njom! Da joj sve to protumačim, da joj objasnim što je to zapravo: ljubav.

ŠTIJEF: Idi do đavola s tim glupostima! Ništa više nije moguće! Sad više ništa nije moguće! Prekasno je! *Dijabolično zlobno, demonski se smije. Pije i razbije svoju čašu.*

Čuju se melodije razbludne ciganske glazbe. Zrak je prezasićen romantičnim snovima - komedijama. Polunage Ciganke cjelivaju se sa soldatima. Sluškinje bijele, nabubrele, s momcima, seljaci, gospe, pseta, komedijaši, sve se cjeliva. Gomila sa raznobojnim lampionima piruje, polivena vatrom, razigrana vinom - razdraženo meso gori, žene vrište, bubnjevi, činele, praporci, trube, strune, pa se u mrtvacu budi želja za ženom.

JANEZ: Ženu! Ženu! Natrag! Pa da opet bude nedjelja! Sunčana, mirisna nedjelja! Ona će imati novi kostim! Vozimo se u Maksimiru na jezeru. Hranimo labudove. Idemo na Sljeme. Modro, tiho, divno Sljeme! Šećemo po Ribnjaku. A onda u noći u travi gledamo zvijezde! Miriše sijeno. Pa njene sise, one tople njene sise... *Pjeva ćuk.*

ŠTIJEF: Ne sanjaj! Gluposti! Idemo!

JANEZ: Ne idem! Kamo da idem! Na groblje? Na Mirogoj? U zemlju? Odavle? U Crno? Ne! To nije istina! Ja živim! Ja nisam mrtav! Ja osjećam, ja mislim, ja gledam, ja pipam - zar da ja moram gore u mrtvačnicu? Dosta je bilo groblja!

Štjef se kesi. Demonski. U saznanju.

JANEZ: Ne! Pusti me! *Pjeva ćuk i nadvikuje sve, cijeli vašar.* Idem! Ja moram da je nađem! Da joj objasnim! Da joj objasnim! Da me spasi! Idem da me spasi, pusti me... *Otkine se i odjuri nekamo u glasno sajamsko šarenilo. A Štjef se kesi. Pa zviždi svoju pjesmu koja se ni u čemu ne razlikuje od ćukove pjesme, i ide i on za svojim prijateljem kao vukodlak, sjena i strašilo.*

Ljudi su opet demonski pobjesnjeli. Novi talasi sjedaju za stolove. Naručuju vino. Opijaju se. Mesari, Turci, Makedonci, Židovi, poslastičari, Rumunji, čilimari, Cigani, žene, djeca - sve se vrže, sve više. Plaću gusle. Smije se tamburica. "Otkud ideš, Anice" ko obijesni se skerco miješa s melankolijom "Jesenskih dugih noći".

Pijani, brutalni, hrapavi, neuglašeni glasovi kruže s pjesmom mladarije u čudnim spiralama, pod zvjezdanom nebom. Kinezi prodavaju majoliku i porculan, majmune i Budhe, a Talijani u crnim kalabrezima sadrenu plastiku - Dantea, gole žene i šarene mačke - pa viču: Krunu! Krunu! Po krunu! Po krunu!

Zvijezde glineni kanarinci, dreče harmonike, a u pozadini panorame: vrtuljci, bubnjevi, orguljice, sirene, ariston. Jedan čarobnjak pokazuje svoja umijeća kraj stola, opkoljen ljudima. Samo se kadikad čuje njegov glas koji će ga, sad na, izdati.

GLAS ČAROBNJAKA: To je grif doktora Fausta! Pravo pravcato jajce! Pogledajte molim! A ako ga razbijemo - kunić! Čaša vode - čaša tinte! Zekser u zemlji - još neprerezanoj! Još jedamput! Zekser u zemlji!

Ljudi se smiju. Odobravaju. Guraju se. Tuku. Halabuče. Ondje opet pleše crnac s majmunima. On je "jongleur" bakljama pa ih visoko baca u zrak i opet hvata.

GLAS CRNCA: Hae - hae - hae... *tuli on neke afričke divlje tonove.*

JEDAN IZVIKIVAČ, *na veliki rog*: Haj - haj! Ovdje se pije gorući špirit! Gutaju se sablje, staklovina, živi golubovi!

Dolaze Anka i Herkules. Pripijeni jedno uz drugo, omamljeni vrućinom, vinom, vatrometima; meso im gori, cjelivaju se. Žderu se. Anka je tip ružne prostitutke koja je ipak već osjetila veliku nevidenu Ženu. Neki njeni nagoni poimlju tu Ženu. Zbog toga je već i pregazila toliko glavâ. Zbog toga je i survala jadnog Janeza. A i oplela se oko Herkulesa. Pa ga sad pije.

Kozičava je. Malena. U gorućoj crvenoj boji. A Herkules je golem. On je u ružičastom dresu, trikou, pa mu se vidi mišićje te izgleda kao trobojni plakat i reklama za hrvanje. Ali je zaogrnut kaučukovom mantijom kao pravi profesional. Producirao se večeras u cirkusu. On diže automobile, konje, lomi gvozdene motke, željezo, rve se i ukratko: Herkules.

Anka ima puno naručje ruža. Amerikanskog šećera ko crvena kudjelja, licitarskih kolača, srca. Srebrnih panoramskih vazâ, "drezdenskih" kolača u srebrnom staniolu. Smije se životno. Životinjski. Ženski.

ANKA: Dragi! To je život! Nikad nisam još tako letjela na "amerikanki" ko večeras. Malo ih je koji deru platno na krovu. A mi smo ga poderali!

HERKULES: Naravna stvar, kad sam ja gore, da se dere krov. Šta krov! Amerikanka! Sajmište! Ti boga! Potući ću sve ovo, ove štakore, ko ništa! Što je meni ovo sve potući tebi za ljubav.

ANKA, *obožavajući svoga Herkulesa*: Dragi! Pa baš zato te i volim kad si takav! Velik! Jak! O, kako si jak, kao bog!

Cjelivaju se. Ludo. Vašarski. Vruće.

HERKULES: Jedina! O, samo tebe vidim! I danas u cirkusu. Ne vidim ni "auguste", ni krov, ni acetilenske zvijezde, ni onog crnca koga sam gadno izububao. Da nije crn, vidjelo bi mu se. Ali tako se ne vidi! Bubnem ti ja njega u slabine - a sve mislim na tebe i osjećam kako si ti moja inspiracija!

Smiju se. I idu do jednog stola u centru scene.

ANKA: Sve mi se vrti. Sve je jedan "ringšpil". Sve, vidiš, sve. Dragi, još mi nikada nitko nije zavrtio glavom tako kao ti! *Sjedaju. Dolazi konobarica.*

HERKULES: A što bi, dušo? Vina? Piva? Krampampule, kraherla, špricera, bakarske vodice?

ANKA: Piva i konjaka! Tri štamperla u čašu!

HERKULES: Pa dajte piva! Ali da budu rosne čaše! Ledene! Meni jednu čizmu! *Tare sebi znoj*: Vruće je ovdje užasno! Ko da je sve pod velikim šatorom. Da sam samo malko veći! Pa da razderem ono zvjezdano platno gore! Cijeli taj prokleti šator! Zraka! Zraka! Zraka!

ANKA: Pa ti bi i zvijezde skidao za mene! O, dragi!

HERKULES: To je jasno! Što su meni zvijezde? Sunce, što je meni sunce ako ti samo ushtjedneš da ga skinem. Ništa. Zdrobit ću i nebo kao ovo staklo! Sve samo puca među prstima! *Zdrobi jednu vazu pa je baci. I još jedan vrčić. Na, evo, molim!*

ANKA *ga promatra s udivljenjem*: O, moj jedini! Veliki! *Onda kao da se zamislila. Histerični trzaji. Konvulzije.*

HERKULES *je obujmi ko pticu*: Pile moje! Što ti je?

ANKA, *kao da tjera ispred očiju vizije*: Ništa! Istina je! Jak si ti! Lomiš ti obruče i potkove. Ali se potkova vidi! Naprosto se vidi. A ima toliko toga što se ne vidi! To se ne može slomiti!

HERKULES: Gluposti! Što se ne vidi - toga nema!

ANKA: O, ipak! Ipak! Strah se ne vidi! A ima ga! Kako ga strašno ima! *Trza se.*

HERKULES: Tele moje malo idealno! Što je? No, što ti je!

ANKA: Strah me je! Što si me vodio u panoptikum? Tamo je kao u mrtvačnici! One oči, oči - one užasne oči! Ona crvena brada mrtvoga kralja što diše.

HERKULES: Gluposti. *Puši cigaru. Ispija čizmu piva. I još jednu.*

ANKA: I on ima crvenu bradu! Strah me je. Jučer sam govorila s njim.

HERKULES: Tko je opet taj on?

ANKA: Pa, Janez.

HERKULES: No samo da ga vidim, lijepo bi mu bilo. Dok ja tome tvom Janezu ne pobrojam rebra, ne će se smiriti.

ANKA: Plakao je na kiši. Rekao je: ako se ne vratim, objesit će se! Da mu se nije štogod dogodilo? Ja sam ga posve jasno vidjela, ondje u panoptikumu. Tako je teško disao. Ma što si me vodio onamo u mrtvačnicu? *Plače.*

HERKULES, *despotski, suvereno*: No! Sad je dosta gluposti! Đavo odnio te bapske ludorije! Na! Eto! Pij!

ANKA, *kao u hipnozi. Jeca, ali pije. Ipak pije. Onda se počne histerički smijati*: Ha-ha! Oni mali majmuni! Kako su zlatni! Ti! Dragi! Ne bi li kupio meni onakvog jednog malog majmuna? Tako bih se igrala s njim kao s djetetom! Ja sam zapravo rođena majka! Nitko na svijetu ne može da pojmi kako ljubim male majmune!

Jure momci s janjetinom i viču: Vruće, vruće, vruće!

HERKULES: Sve! Sve ću ti kupiti! Samo da sad skoknem po janjetinu. Čuješ! Kako fino miriše. *Njuška ljudožderski.*

ANKA: Ja ne mogu! Meni je dovde! Pući ću.

HERKULES: A, dabome! Ja baš imam apetit! *Hoće da kupi janjetinu, ali u taj čas dolaze Turci sa svilenim zlatnoprotkanim vezivom. Prozirnim velima, raznobojnim šalovima. - Anka prebire po svili. Ženski.*

HERKULES: Koliko je ovaj žuti?

TURČIN: Tri i pol forinta, gospodine.

ANKA: A ja bih ipak radije ovaj plavi. Gledaj kako su divni ovi crveni cvjetovi!

HERKULES *kiti Anku raznim šalovima*: Ko Mati Božja izgledaš! Eto, nek bude! I plavi i crveni i žuti! A zašto ne bi i bijeli, ovako! Tako! No, koliko je to, Mujo? Nesrećo!

TURČIN *računa*: Ma nešto oko dvanaest forinti i tri zeksera, gospodine!

HERKULES *plaća*: No, dobro, dobro! Evo ti! Sad se samo nosi! *Promatra zaljubljeno Anku*: Lijepa si! Lijepa! *Ljube se*. No sad ja idem da se vratim s janjcem na ražnju!

ANKA: Žuri se samo da ne budem sama!

HERKULES: Za čas-dva bit ću natrag!

Anka ostaje sama. Uzima jednu srebrnu vazu, postavi je na stol pa se koketno gleda u nju. Ženske, mačje geste. Popravlja kosu. Gladi svileni tkivo svojih šalova. Uživa u sebi. Onda vadi iz torbe mirisne sapune. Kida papir s njih pa ih miriše. Opija se sapunskim mirisom kao što to može jedna kasafrajla, gospodična Anka iz kavane na Potoku. Pauza. Čuje se ponovno veliki orkestar kraljevskoga sajma iz pozadine.

Onda dolazi Janez. Bijedni, crvenokosi, jadni, sušičavi, obješeni Janez, sa štrikom oko vrata. Izgleda blijedi i proziran kao sablast. Dvije-tri najpiskutljivije orguljice u pozadini cvile, ali se ne razabira jasno iz mlazova onih drugih motiva da li je to: "Haben Sie den kleinen Kohn gesehen"³ ili

³ *"Haben Sie den kleinen Kohn gesehen"* (njem.) - "Jeste li vidjeli maloga Kohna"

"Circumdederunt"! Stoji dugo iza Anke i gleda je. U jednoj od onih sablasnih pauza, kad je sve utihlo, ona ga osjeti. Trgne se i protrne. Ali se odmah i snađe. I sad više nije prestrašena ženka. Već je opasno zvijere koje se tako zagrizlo u svoj život da će se pobiti i sa mrtvacem. Pauza.

JANEZ: Anka! *U toj pobožnoj riječi rekao je sve.*

ANKA: A! To si ti? A što je? Što želiš? Pa kako to izgledaš? Ti bogec bistrički!

Janez je gleda i šuti.

ANKA: Kamo si se to povlačio? Što? Čemu imaš taj štrik oko vrata? Što? Smiješan si! Izgledaš ko da si se objesio! *Smije se, ali joj ne ide od srca.*

JANEZ *je dugo idiotski gleda. Onda osjećajno, a glas mu dršće:* Anka!

ANKA, *nervozno. Otresito. Suvereno:* Ma što je? Što hoćeš? Što me progoniš?

JANEZ, *tužno kao izbijeno pseto:* Progonim? Ja tebe progonim? *Anka nervozno trga latice cvijeća. Pauza.* Anka! *Anka ne odgovara. Zašto si tvrda kao kamen?*

ANKA, *ženski:* Pa nisam ja tvrda. Ja sam ti sve rekla. Zbogom, pa basta. Zbogom! Pa što hoćeš još od mene?

JANEZ: A! Ne, moja draga! Anka! S jednim zbogom ne primam otkaza! Ne zbogom! Nije to samo tako! Zbogom! Ti si meni uzela mene. Evo - tako, ko da si mi ruku otrgla. A sada zbogom? Pa ništa! A misliš li ti da to ne boli, biti ovako bez ruke?

ANKA: Boli. Pa boli. Pa šta se to mene tiče ako boli. I mene je boljelo! Prestat će. Sve prestaje.

JANEZ: Ne će prestati, draga moja! Anka! Ništa ne će prestati. To ne će prestati! To više! Užasno više! Sav onaj naš stan pod krovom na Potoku, one mjesečne noći na bugarskim poljima, Maksimir, sve ono užasno više. Za tobom više! Anka! Za tobom!

ANKA: Pa što? Nek više!

JANEZ: Anka! Pogledaj me kako izgledam! Zar ti baš ništa nije žao mene? Evo što si učinila od mene!

ANKA: Što sam učinila, smiješnog li pitanja! Pijanica, fakin, bitanga, pilko, eto, to si bio i ostao! Mrtvac. Cijeli si život pokapao mrtvace, pa i sam izgledaš ko mrtvac. Kako ti samo glupo pristaje ta tvoja gala-uniforma! Pa to čapljino pero! *Smije se svome dragom.*

U pozadini počeo se orkestar opet talasati. Javlja se mistični noćni vjetar koji raste do ciklonskih dimenzija na hipove. Prelije se preko scene melankolični daleki prigušeni lavež pasa koji se gubi u zborovima, ciki i orkestrima i bubnjevima. Kiša iskričavih raketa. Pale se samokresi od objesti. Vika i buka luđačka. Jure blijedi klauni kao za reklamu. Vrište žene.

Negdje više netko: Tigar je pobjegao iz menažerije! Spasite se! Bezglava jurnjava. Kolo se opet uhvatilo pa pleše, i cijeli vašar pomamno udara i trese zemljom. Opet duhne vjetar pa pogasi i porazbija masu fenjera. Kolo protutnji, destruktivno, nadzemaljski.

JANEZ *moli:* Anka! Molim te, samo da ti objasnim o čemu se zapravo radi. Meni izgleda da ti ne shvaćaš da me je ljubav ubila.

ANKA: Molim te! Tko hoće ljubiti, ne smije imati prazan džep! O toj tvojoj ljubavi nema smisla da gubimo vrijeme. To nikamo ne vodi! To nema smisla! Sad ćeš opet da praviš komediju ko jučer na Potoku. Šta se to mene tiče ako ti umreš? Umri! Umri, ali mi daj mira!

JANEZ: To i jest baš ono da ne mogu umrijeti! Eto, vidiš. Gledaj! Samo gledaj! *Navlači svoju petlju oko vrata. Štrik! Gledaj kako se duboko urezao. Natečeno je sve. I ruke su mi plave! Anka! Ja sam se objesio! Pa ne mogu umrijeti! Ne mogu bez tebe ni umrijeti.*

ANKA *ga vuče za štrik, pa se smije, divlje, prostitutski:* Ha-ha! Ti si se objesio! Lažeš! Opet lažeš! Kako bi bio ovdje da si se objesio!

JANEZ: Kako ne bih "kad si ti jača od smrti". Mislio sam: ona će mi pomoći! Pa nije pomogla. Sad mi moraš ti.

Pleše kolo djece. Bijele djece. Pjevaju.

DJECA: "Došla mama s kolodvora, a-di, a-di, a-de!"

JANEZ: Moraš mi pomoći! Daj mi ruku! Ruku mi daj, sve ćemo zaboraviti što je bilo. Uskrsnut će doba naše kaptolske škole. Kad smo na Uskrs nosili jaja i kolača i šunke k fratrima. Kad smo ministrirali kod Dizmuša, krali burske kugle u štacunu. Sjećaš se onih burskih kugla?

ANKA, *kao uspavana*: Bile su iznutra crvene, a izvana čokolada!

JANEZ: Pa "gracka" na "špekulama". Pa one lovice. Pod zidom. Ti si uvijek brojila.

ANKA: Ha-ha! "Antantini, saoraka tini, saoraka, tika taka, bija baja bum."

JANEZ *broji s njom Antantini. To djeluje mrtvački sablasno. Smiju se*: Pa onda Zeleni brijeg, i grad ko rasvijetljeni Betlehem na petrolejskoj lampi, i sve ono - i Medveščak i izleti i gora - sve ono bijelo, Anka, oni skrivači po pivnicama kad grmi, sjećaš li se, prvi put sam te poljubio! *Elementarno divlje*: Anka! Ti mi moraš dati ruku! Da izađemo iz svega toga van. Iz ove krvi, groblja, sajma, ludila, tamo - u bijelo, Anka, u bijelo.

Kolo se vraća. To već nije jedno kolo, to je životno apsolutno ludilo. To pleše cijeli sajam. I stolci, i stolovi, i burad, i šatre, i zvijezde, i aleja, i pečenjari, i cirkusi i panorame, sve to pleše kolo. To je nabujala voda, struja poplave koja nosi. Projuri scenom divlji čopor pobjesnjelih pasa, tutnje doboši, samokresi i trube, planetarica pleše s debelim kanonikom, dacar s milostivom, purgari i slijepci i Ciganke sa prostitutkama, sluškinje, soldati, cure, barabe, majmuni, čarobnjaci, sve to kovitla se i pleše. Vijori se crni vihor, laju pseta, poplašili se konji, propinju se pa gaze ljude, pište sirene, mekeću dude, smiju se egede i tamburice. Razbijaju se čaše, tuku se. Ljubi se, proljeva se krv, a djeca se miješaju u tom užasu pa se čuje gdje broje: "Antantini, saoraka tini, saoraka, tika taka, tika taka, saoraka, bija baja bum!"

Janeza je pograbila ekstaza orgije pa hoće da zavitla Ankom i da se baci u vrtlog.

JANEZ *viče*: U bijelo! U bijelo! U bijelo!

ANKA *se počinje buditi i vrišti*: Pusti me! Ruke su ti ledene! Baci taj štrik, što se šališ? Smrdiš ko mrtvac! Pusti me, gadan si, zaudaraš, grobar... *Cvili i bije se.*

JANEZ: Bit ćemo djeca! Opet djeca! Iznova bijela djeca, Anka! Skini ovo s mene, ovaj štrik! Pusti atletu! Dodi, Anka!

Iz velikog kovitlaja uzvitla se kor mrtvaca koji su dosad u metežu plesali. Vihor. Daleka grmljavina. Orkestrioni. To su svi oni pajdaši Janeza sa Mirogoja koje je onamo žena otpremila. Mnogo obješenih, drži jedan drugome štrik što se spetljao oko vrata, pa onda otrovani, grčevito iznakaženih lica, rasplamtjelih tjelesa, načičkani noževima, jedni drže u ruci krvavo srce, drugi svoju glavu, a iz vena im mlazi krv, jedni imaju voštanice u ruci, popovi, klerici. Svi plešu oko Anke. Hoće je u kolo. Ona ludački vrišti i bije se sa vizijama. Janez se smije, glas mu se ori. Kor mrtvaca plešući:

Ave, victrix Eva!
Ave, victrix Eva!
Ave, victrix Eva!
Mi plešemo mrtvački ples,
iz kolijevke u lijes!

U ognju ludačkog gnjeva
goni nas ljubavni bijes!

O, kraljice, kurvo, djeva!
Ave, victrix Eva!

Ta se užasna vizija dalje kesi, mota, puši, vri, pleše, a Anka vrišti, i onda se ko nastrijeljena ptica baci u naručje Herkulesa koji se vraća s janjetinom koja se puši. Čim se pojavio Herkules, vizija se nekamo rasplinula; kolo se u pozadini nekamo kovitla, čuju se panorame i daleka grmljavina. Janez dršće kraj stola. Anka užasno rida u naručju Herkulesa. Pripila se uza nj.

HERKULES: Što je? Dijete! Pile! Što je, moje malo pile? Što ti se dogodilo? Evo vruće janjetine, evo flaša kruškovca!

Anka u strahu ne može da dođe do riječi, samo prstom pokazuje na Janeza. Herkules se nasmije. Onda trgne glavom pa pođe prema Janezu.

HERKULES: Tu je taj grobar! No, što je? Što hoćeš tu s mojom Ankom opet? Je li? Ha? *Energično se isprsi, pa sa mnogo samosvijesti zvižne hajdučki na prste i pokazuje prstom Janezu neka se nosi. Herkules izazovno zvižduče i pokazuje prstom obješenome:* No, što je? Što još čekaš?

Janez ide do stola i uzima goli nož, sad će da se baci na Herkulesa. Anka vrišti u strahu. Ljudi se uskomešali. Gibanje. Ali je Herkules zbacio sa sebe svoj mantil, pa u svom ružičastom trikou sinuo u svoj snazi. Ima mnoge kolajne na vrpcama. Dočekao je Janeza koji je nasrnuo. Oteo mu nož, s lakoćom ga je strovalio i izbio. Istukao mrtvacu. Ljudi se smiju. Onda se trijumfatorski okrene do Anke: Dođi! Idemo dalje!

Anka se ovjesi o njega i odu.

Hihot, surovi hihot ljudi koji jure dalje za novim senzacijama. Janez se izbijen u prašini sabire. Ječe berde i harmonike, glazba, lampioni, vatre, sve luduje sajamski.

JANEZ bolesno, umorno, izbijeno ustaje. Gleda kao u snu nekamo u vašar gdje je nestalo Anke. Onda mahne gazdi: Vina! Vina! Sjeda za stol pa ispija jednu čašu za drugom. Opet sviraju orkestrioni i fonografi pa se odnekud čuje kako tamburaši intoniraju: "Ančice, dušice!"

A Janez svojim pijanim mrtvačkim glasom pjeva uz tamburaše:

Ančice, dušice!
Ti si prevarena!
Da tebe ljubim ja,
To nije istina!

Taj turobni "to nije istina" uvijek se ponavlja niže i niže, taj refren gasne u boji i sad će zanimjeti. Ali sve žalosnije i beznadnije ipak hriplje: To nije istina. - Janez, potpuno opijen životom, plače i pjeva: To nije istina! I ta se njegova mrtvačka, pogrebna ljubavna negacija slijeva s dalekom simfonijom panorama, sirena, orkestriona i plesom pijane crvene gomile u čudnu, žalosnu pjesmu sajamske pijane noći. Onda se jave prvi pijetlovi, a Janez pada pod stol, ukočen, drven, definitivno mrtav kao lutka nad kojom je nevidljiva ruka prerezala životnu nit.

GLAS SMETLJARA: Na, opet se opila jedna svinja!

Pa ga smetljarice dižu i proklinjući život nose u mrtvačka kola što veličanstveno prolaze po vašaru. Crnolakirana kraljevska staklena pozlaćena barokna kola sa svjetiljkama i otmjenim crnim šestoropregom. Opet negdje daleko orgulje kao da grme: "Circumdederunt". Pod velikim crnim kalpakom sjedi na boku golemi kostur kao kočijaš i polagano odlazi šestoropreg sa Janezom u nepovrat.

A mrtvačka kola tutnje kao da se kotači valjaju po lubanjama popločenoj kaldrmi. Pijevci pjevaju. I opet se čuje gdje pleše kolo. Tutnji, igra, poskakuje, živi. Lije se vino. Smije se. Slavi se Kraljevo.

Z a v j e s a

"Hrvatska rapsodija", Naklada Đorđa Čelapa, Zagreb 1918.

Galicija

Drama u tri čina sa prologom

LICA

Kadet HORVAT
Oberleutnant DOKTOR GREGOR
Oberleutnant DOKTOR PUBA AGRAMER
Oberleutnant WALTER
Feldmarschalleutnant VON HAHNENCAMP
Brigadir OBERST HEINRICH
Barun CRANENSTEG
Barunica MELDEGG-CRANENSTEG
Grof SZCEPTYCKI
Pukovnik De MALOCCHIO
Major HOCHNETZ
Artiljerijski kapetan LUKAČ
Husarski ritmajstor JESSENSKY
Dragunski oberlajtnant SOMOGYI MÁLMÓS GÁBOR
Nadliječnik DOKTOR ALTMANN
Feldkaplan ANTON BOLTEK
Kadet lovačke hodne JANKOVICH
Zastavnik ŠIMUNIĆ
Narednik GRADIŠKI
POLJSKI ŽIDOV
Infanteriegefreiter Oberkellner KAPAUNER
Infanterist PODRAVEC
ORDONANC
ROMANOWICZ-RUSSCUKOVA

Oficiri. Vojnici. Kartaši. Sluge. Kelneri. Zbiva se u Galiciji u jesen godine devet stotina i šesnaeste.

PROLOG

Hal u dvorcu grofa Szeptyckoga, u stilu Makart, s otvorenom galerijom i drvenim stubištem koje vodi na sprat. Scena trećega čina koja će poslužiti kao blagovaonica za komandu detašmana Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa. U lijevoj kulisi, do staklenih vrata koja vode na terasu, klavir. Do Horvata, koji preludira, barunica Meldegg-Cranensteg, maštajući uz muziku virtuozu. Kasno poslijepodne. Blage sjenke sumraka postaju sve neprozirnije a iz daljine čuje se diskretna grmljavina topova, ponesena vjetrom na momente glasnija, a zatim tiša, kao ritmičko odjekivanje bubnjeva iz Berliozove "Symphonie fantastique". U tihoj instrumentaciji glas daleke Berliozove trube koji se slijeva s normalnim vojničkim signalima, negdje na dalekoj cesti.

HORVAT, *uz muzičku pratnju, preludirajući Ravelovu "Pavane pour une Infante défunte"*: Da li je muzika samo igra mutnih osjećaja ili noćni šum Guadalquivira što kao poplava nosi uspomene i rutinu, ukuse, mode i konvencije, ili duboko skrivena chopinska misao, tko bi mogao reći da je tako ili da je samo tako, jer muzika je, nema sumnje, goblenska dekoracija ove pozornice na kojoj glumimo sve što se zove "život čovjeka", sa svim svojim slabostima, zanosima, brigama, srećama i nesrećama, a zapravo, ipak, tematika u muzici na prvi je pogled potpuno sporedna, jer ova pjesma nad odrom jedne mrtve Infantkinje, na primjer, baš se ništa ne podudara sa samom temom lamentacije. Ravel je svirao svoju "Pavanu" godinama kao slobodnu klavirsku varijaciju bez neke određene teme, ali isto tako godinama bez uspjeha, a kada je tu svoju bezimenu kompoziciju prozvao pomalo plavokrvno snobovski "Pavanom", i to još "Pavanom za jednom mrtvom kneginjom", počela se plebsu sviđati, čudno, a opet i ne, a zapravo pomalo i kao svjedočanstvo ljudske gluposti, svakako, jer sam bog zna šta zapravo jedan filistar zamišlja, prisluškujući toj vrsti tužaljke za imaginarnom mrtvom kneginjom koja to nije nikada bila, ni kneginja, a ni mrtva?

Dakako, muzika je, prije svega, igra prstima, neobična, da, upravo krvava i opasno riskantna igra prstima, ali samo na prvi pogled, jer, na primjer, ova Polonaise (*Chopin, A-dur Polonaise, Opus 40*) potpuno je konvencionalna varijacija stare, otrcane tradicionalne polke, te nema u sebi baš ničeg tipično chopinskog, mogao bi je bio napisati bilo tko, jedan Karl Maria Weber, na primjer, dok, vidite, ova takozvana veličanstvena polka "La grande polonaise", ona je već tipično chopinska monumentalna orkestracija sa čitavim kaskadama njegove vlastite muzike ili, preciznije, političkog očaja, i tu se jedan najbanalniji seljački, sasvim primitivni motiv plesa pretvara sa pedalom u elegiju, sa tragičnom pratnjom besperspektivnog političkog scenarija, baš kao i ova Polonaise fantaisie u As-duru (*Opus 61*), što prestaje biti balada, prelijevajući se u epsku tematiku sa dalekim horizontima očajno zgažene pobune, u požaru iluzija, grobova i poganih strasti... I uopće: osnovno je pitanje da li je za jednog kompozitora važno da umije svirati klavir ili ne, jer Berlioz, na primjer (*uz valcer iz "Symphonie fantastique"*), smatrao je svojom osnovnom prednošću što nije umio svirati na klaviru, uvjeren kako je za virtuozu svladavanje bilo kakvog instrumenta golema napast, mislim, naime, za muzičara stvaraoca, uvijek izvrnutog opasnosti da ga zavedu vlastiti prsti u otvorene mogućnosti beskrajnih trikova relativno jeftine igre koja se sviđa muzički bezazlenim dušama, jer, vidite, Berlioz je znao, i to duboko intuitivno, šta su korovi davno prije Wagnera, u svome "Rekvijemu", na primjer, ili u "Stabat Mater" ili u "Dies Irae" u "Fantastičnoj" (*uz pratnju klavirsku tih motiva*), a ta se igra upotrebljava kao pouzdano sredstvo za zavodenje labilnih femininih duša, dok opet Chopinu virtuozna klavirska igra bila je idealom; on je svojim nedostiživim uzorom smatrao godinama jednog danas posve nepoznatog klavirista, Kalkbrennera, a tko već danas ima pojma da je takav jedan Kalkbrenner uopće egzistirao? Da Chopin nije toga Kalkbrennera spomenuo u jednome od svojih pisama, taj Kalkbrenner bio bi danas dim i prah i pepeo, a to je, eto, smisao ove hazardne igre slave i uspjeha (*Prélude br. 15, Des-dur, sostenuto, "Kiša sa Mallorke"*).

Barunica Meldegg-Cranensteg ustala je tiho, prošetavši se na vršcima prstiju, kao u crkvi, da ne smeta virtuozu, do staklenih vrata koja vode na terasu i tamo uz raskriljenu zavjesu, promatrajući kako pada lišće sa platana u engleskom perivoju, uz daleku instrumentaciju topova, predala se sentimentalnom maštanju. Stanka. Sasvim banalno, ona maramicom otire lirske suze sa pogledom u daljinu. Duga stanka.

*HORVAT, prekinuvši svirku, prati pogledom nervoznu sentimentalnu damu. Stanka. Topovi nešto glasniji kao da su bliži. U tišini, barunica Meldegg-Cranensteg vratila se do Horvata i, priljubivši se uz čovjeka, miluje ga po kosi. Stanka. Horvat preludira *Prélude Op. 45*. Preludiji, daleki mračni predjeli noćna, netko nosi lampu u noći, pada lišće, kiša, jesen, nesretne ljubavi, pisma, ratovi, a trebalo bi sve to izraziti, to kako je čovjek danas izgubljen usred ovog ludila slaboumnog, trebalo bi histeričnom dramatizacijom i najneočekivanijim obratima intonacije izraziti disakord našeg današnjeg, potpuno besmislenog stradanja ovdje, na ovoj glupoj zemlji, da bukne vertikalno kao plamen katastrofalne sunčane protuberance. Klasičnom muzikom ovaj danse macabre danas, ovaj vakuum ovdje, ovo glupo mumljanje glupih topovskih ždrijela ne bi se moglo izgovoriti. Nedostaju sredstva, nema analogije za te motive, nije onaj njihov život bio takvo prokletstvo kao naš. Dok Horvat svira, barunica Meldegg miluje ga po kosi, pa, pošto mu se priljubila diskretno s leđa, tijelo uz tijelo, dolazi do intimnog prekida svirke.*

Horvat se okrenuo spram barunice, još uvijek sjedeći pred klavirom, i zaronio bespomoćno glavu u njene grudi. Što je, "Gospodo s mora", kao što bi rekao Ibsen, čujete li gdje plaču sirene, plovi moj brod na daleku pučinu, šta znače te vaše suze, ljubi joj ruke otirući maramicom njene obraze, šta je, draga gospodo, molim vas?

Barunica, privinuvši se uz Horvata, našla se u njegovom krilu, diskretno, milujući ga po kosi kao dječaka, iskreno, bez i najmanje nijanse frivolnosti.

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG, sentimentalno, slomljeno: Nisam imala talenta za klavir, nikada, zapravo, o, bože, sirota moja pokojna mama, koliko se, jadna, iznervirala zbog mog klavira, a nije išlo, nisam imala karaktera, a sada, eto, tako, tu, uz vas, da vas mogu tako pasivno slušati, trajno, kao nijema pratnja, slijedila bih vas kao pseto uz vaše noge, putovali bismo po koncertima, lutali dalekim gradovima, a ne ovako, ovdje, ovaj glupi rat, ovi generali, ova gospoda oficiri sa svojim ratovima i vicevima i topovima, gledajte, Horvat, kako bi bilo da se nađemo u Beču, dodite u Beč, to bi bilo pametno.

HORVAT: Da se nađemo u Beču, ali mi nismo u Beču, mila moja, mi smo na Dnjestru, to nije Beč, to je Vorovka Lesna, a večeras ja idem na ovaj koncerat s ruskim topovima, čujete li, zovu me ruski topovi, to nije Beč, to je bal generala Brusilova...

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: Pa baš to nema smisla, mili, šta vi uopće gubite svoje vrijeme ovdje, gledajte, budite pametni, spomenula sam već ekscelenciji Feldmarschalleutnantu da vas otkomandira da biste me pratili do Beča, sasvim normalno, što vas to čudi, ne mogu putovati sama, i ovamo me dopratio jedan Oberleutnant, pa, vidite, budite pametni, dodite u Beč, postoji tamo niz mogućnosti da se vaša stvar uredi, pa kad ste već u Beču, mogli biste tamo i ostati, tamo trebaju virtuozu, privinula se uz Horvata i, milujući ga po kosi, ljubi ga u čelo.

Od momenta kada je barunica pristupila Horvatu čuje se graja iza kulisa. Halabuka uznemirenih glasova u porastu, crescendo sve grubljih uzvika, udaranje vratima, kada je, usred te intimne, sentimentalne, nevine scene, kao karteča sunula na scenu histerično razbješnjena, potpuno vansebn Romanowicz-Russcukova, koja se otela rulji konjanika koja je progoni u stopu, stignuvši babu kao gruba hajka koja ju je šćepala, a baba se ne da i, otevši se rulji i ugledavši barunicu i Horvata u zagrljaju, izbezumila se potpuno.

ROMANOWICZ-RUSSCUKOVA: Dakako, lopovi prokleti, divlji zvjerovi, pobio vas Gospod Bog, otimate blago nevinom gladnom svijetu, hajdučijo pogana, ubijate, robite, palite, vješate nevin svijet, koljete, gazite, a ovdje se kurvate pred licem Gospodnjim, ali ima još Boga, pobit će vas On

još večeras sve i ne će vam ostati ni glava na ramenu, ni spomena na groblju, ni vama ni vašoj djeci, ni djeci djece vaše, satro vas Gospodin, ako Bog da, na ovome mjestu, životinje, kurvetino, fuj, stidi se, otela si mi moju kravu, vrati mi moju kravu, lopovi prokleti, fuj, kurvetino, stid te bilo... *Kako se otela husarima, poletjela je da inzultira barunicu, ali su je spopale rutave šape i oborile je čizmama i tu će je zgaziti i začepiti joj suludu gubicu bez milosti. Gužva. Skandal. Na vratima pojavio se ekscelenc Feldmarschalleutnant von Hahnencamp, batine, mukli udarci, glasne zaušnice, histerično cviljenje babe: Fuj, stidite se, kurve, tu se kurvate, a otimate narodu blago, pustite me, lopovi, čizme, ostruge, zveket sabalja, oružja, baba je svladana, klupko od mesa u jednoj sekundi oboreno, sputano i vezano na podu, žena je postala predmet. Na pojavu generala svi su se ukočili, trenutak strave, general stoji usred te gužve kao statua.*

VON HAHNENCAMP: Šta je, šta ste zinuli, odvedite tu ludakinju, šta čekate, marš, ta će platiti svoj ceh! *Pristupio je barunici, ljubeći joj obje ruke: Da vas nije uprljala ta svinja, barunice, bilo bi mi zaista žao, ja zaista ne razumijem kako se to moglo desiti...*

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG, *u panici, u šoku*: Popljuvana sam, sva, od glave do pete, jezivo, planulo je kao grom, ne razumijem ništa, ni kako ni zašto, sve prosto nerazumljivo, jer što sam ja već skrivila toj ženi?

VON HAHNENCAMP: Ne će ona više nikoga inzultirati, barunice, molim vas, oprostite nam, to su skrivili ovi naši idioti, ne će da vežu lancima to veleizdajničko smeće, te kriju kod sebe ruske špijune, te su im tavani puni eksploziva, i mjesto da su je naši objesili još jutros, na licu mjesta, oni se igraju suda, dakako, i te su nam formalnosti potrebne, razumije se, i to baš u ovome momentu, na dohvat ruskim topova, ta slaboumna igra paragrafima, i to pod ruskim topovima gdje se danas doista radi o biti ili ne biti, i to još tako da je ona svinja mogla da pobjegne i da se tu još vlada kao kverulant, da moralizira, da traži svoju pravdu, mjesto da kušuje, ona se tu još nadima kao žaba.

HORVAT: Ona je tu zapomagala da su joj oteli kravu, ekscelencijo, ako smijem da primijetim.

VON HAHNENCAMP: Njoj nitko ništa nije oteo, zar ne, dakako, oteli joj kravu, sad još i kravu, sad je od onog balavog teleta nastala krava, dakako, glete, molim vas, a nije sakrila ruskog špijuna, nego su joj oteli kravu, preglupo, a vi ste po svoj prilici jurist po svome građanskom pozivu, da možda održimo pledoaje o građanskom pravu, zar ne, da je baba nevina i da smo joj mi oteli kravu na pravdi boga, zar ne, gospodine, a, osim toga, čovjek u vašem činu, kadet, obično ima da odgovara na pitanja pretpostavljenih i viših, a inače ima da šuti, a pogotovo kad brblja gluposti o stvarima u koje se ne razumije, da li ste razumjeli, kadet?

HORVAT: Mislio sam da citiram riječi te žene, tako je izjavila da su joj oteli kravu, drugo ništa, ekscelencijo!

VON HAHNENCAMP: Vi nemate što da mislite, jeste li me razumjeli, i bilo bi mnogo inteligentnije da pomognete dami, šta ste se tu pritajili kao sveti Sebastijan, dignite glavu, pogledajte čovjeku u oči kad razgovarate s čovjekom, kadet, čujete li, glavu gore.

Horvat, ukočivši se u propisanom stavu, upro je svoj pogled u generala i šuti.

Zavjesa

ČIN PRVI

Školska soba pučke škole. Katedra, crna ploča, ormar s knjigama i fizikalnim spravama. Iza stakla punjene ptice, lajdenske boce, globus. Zemljopisne karte. Brehmove životinje. F. J. I i vladika s kamilavkom.

Na dječjim klupama, na sijenu i šatorskim krilima oficirski ležaji: koferi, lagori, revolveri, karabinke, sablje, ručnici. Sve u neredu logorovanja. Kadet Horvat i oberlajtnant doktor Gregor leže i čitaju svaki svoju knjigu. Za katedrom oberlajtnant doktor Agramer manikira nokte: kutijice s garniturom manikira i bočice s lakom, sve osvjetljeno snopom lojanica što gore na paralelogramu poklopca jedne vojničke šalice.

Horvat blijedo, obrijano lice od dvadeset i dvije godine, s mekanim ženskim glasom, djeluje fragilno kao djevojka. Šengajst, apsolvant konzervatorija, suplent na srednjoj školi.

Gregor je oko tridesete. Doktor prava, advokatski koncipijent. U čizmama i ostrugama, s nekoliko odlikovanja, vidi se da je odlakavio po jamama kao ratnik.

Doktor Puba plemeniti Agramer je rezervni oberlajtnant kod hrvatske Pete ulanske džentri-regimente. Odjeven je s neobičnom, gotovo kicoškom pažnjom: sa svojim piskutljivim glasom i briljantinom namazanom bujnom svijetloplavom kosom djeluje namješteno od prve riječi. Dok govori, on kistom vrlo pomno lakira nokte kao da se večeras sprema na ples. On se upravo oprao i obrijao i tek što je navukao čizme; ogledalce, četka za brijanje, britva, sve je to pred njim na jednom štokerlu.

Od vremena na vrijeme čuju se parcovi kako grebu na tavanu. Kroz stijenu, iz kuhinje, tihi plač djece koji se na momenat pretvara u naricanje nad odrom. Provala dječje tuge, potisnuta strahom.

Vani pada teška, mračna jesenja galicijska kiša. Jesen, u posljednjim danima vladavine Franje Josipa. Pjevaju limeni žljebovi uz diskretnu daleku grmljavinu topova; iz daljine glas Berliozove trube ("Symphonie fantastique", kao u Prologu).

Agramer pred toaletnim ogledalcem, pošto se obrijao, grimasirajući masira kremom podbradak, pudra se i lakira nokte, sušeći ih na plamenu od svijeće i zviždukajući jedan bečki valcer.

HORVAT, na slamnjači, prelistavajući bečku štampu, Gregoru: Slušaj, molim te, "Presa" prenosi iz "Journal de Genève" otvoreno pismo Mauricea Ravela "Odboru nacionalne lige za obranu francuske muzike", kojim se Ravel ograđuje od propagandističke teze Nacionalne lige da je "uloga Muzike socijalna i politička" i da je "dužnost Francuske Muzike da odbaci njemačku muziku kao neprijateljsku", i da bi trebalo "poduzeti sve mjere da se u Francuskoj spriječi izvođenje njemačke i austrijske muzike", slušaj, molim te, Ravelove riječi, doslovno: "Ovaj ignorantski stav francuskih muzičara svakako je opasan jer dovodi do nacionalističkog klikaštva i do degeneracije ukusa. Schönberg jeste Austrijanac, pak zar zato Schönbergova muzika da vrijedi manje jer smo u ratu sa zemljom u kojoj se rodio? Austrijanci su isto tako i Bartók i Kodály kao Mađžari, a i Richard Strauss je Austrijanac, i zar da političke granice razdvajaju muziku? Odvajajući se i u tom pogledu od vašeg načina mišljenja i od vaših pogleda na umjetnost i na muziku, ne mogu dopustiti sebi tu čast da bih se mogao smatrati vašim sumišljenikom u tom i tolikim drugim pitanjima, te vas molim i ovom prilikom" i tako dalje, i tako dalje. Hvala bogu da se ipak našao konačno netko tko misli kao normalan čovjek! Šta kažeš, čovjeku je kao da sanja, čitajući takvu stvar, pa ipak, eto, nije još davno odnio svu zdravu pamet s ovoga svijeta!

GREGOR: Ne razumijem, pune su mi uši toga glupog valcera...

HORVAT, *nervozno spram Agramera*: De facto, Puba, čuj, ti bi već zaista mogao prestati s tim svojim tralalikanjem, ne razumije se ni jedna ljudska riječ od toga tvog glupog zviždukanja, molim te, zar ne?

AGRAMER, *ironično*: Pardon, gospodo, oprostite, taj vaš "glupi valcer", pa to je čista austrijska muzika! Čini se da vi gledate na valcere politički, gospodo, a pitam se šta biste zapravo htjeli: ako ga ne sviraju, to vam ne odgovara, a kad ga sviraju, opet se bunite, jer ako ste se zaista uzvisili iznad tih svojih toliko reklamiranih "političkih granica koje razdvajaju valcere", ne razumijem šta vam već može smetati jedan bečki valcer?

HORVAT: Nije riječ o švapskom valceru, nego o tome da nemaš sluha, čuješ li, zviždukaš tu svoju glupu ariju potpuno falš, kao Švabo tralala, to, a osim toga nisi sam u sobi, postoje valjda neki konvencionalni obziri?

AGRAMER, *indignirano*: Gle, molim te, "nisam u sobi sam" i ne smijem fučkati svoj valcer jer nemam čast da me gospodin smatra svojim sumišljenikom, a inače, dakako, bori se za slobodu muzike, veoma ste duhoviti, mladi gospodine! *Zviždukajući dalje nesmetano svoj "Donauwellenwalzer", posvećuje punu pozornost lakiranju nokata. Stanka. Parcovi na tavanu. Plač djece iz kuhinje. Daleko topovi. Od vremena na vrijeme talas kiše na staklima prozora. Daleki glas trube kao u Prologu (Berlioz: "Symphonie fantastique").*

GREGOR, *prisluškujući igri parcova na tavanu*: Pun je tavan ječma, slave parcovi gozbu.

AGRAMER: À propos, gospodo, Feldmarschalleutnant je naredio da večera počne u pola devet i da budemo točni, barunica putuje već večeras, to je neka vrsta oproštajnog déjeunera u čast našega gospodina virtuozu koji mrzi valcere. Da se ne zaboravi: to nije souper, to je déjeuner dînatoire kod grofa Szeceptyckoga, ne će biti dosadno: Côtelettes de poulardes aux petits pois. Rein de chevreuil, sa knedlama, koliko mi je poznato, "à la wild". Bombe à la Renaissance. Fromage. Dessert.*

GREGOR: Boli me glava, a i dosadno je sve to prilično. Odakle ti taj grofovski meni?

AGRAMER: Inteligentno pitanje: citiram svoje vlastito djelo, a vama je sve dosadno. Ima svijeta kome je u životu uvijek sve dosadno. Meni, na primjer, nikada nije dosadno, u svome rječniku ja uopće ne poznajem te riječi. *Zvižduka dalje, dotjerujući nokte.*

GREGOR: Trebalo je da nam još pošalješ i štampani poziv, za taj svoj souper, većih briga zasad nemamo. Pa dobro, doktore, objasni nam, molim te, ti si specijalist za te protokolarne gluposti, zašto je nešto dînatoire, a nešto ne, ja se, bogami, baš ništa ne razumijem u te vaše grofovske déjeunere?

AGRAMER, *naivno, nasjeo je u prvome trenutku*: Déjeuner dînatoire, to je, vidite, kasniji popodnevni ručak, so eine Art Zwischenling: između ručka i užine, a diner je normalan objed u najbanalnijem smislu, a bilo bi dobro, gospodo, da se i vi pomalo adustirate, vi znate kako je Hahncencamp histerično pedantan u tim stvarima kada se radi o njegovoj dami.

HORVAT: O, ta prestani već jedamput s tim valcerom, molim te kao boga, i pusti nas na miru s tim svojim déjeunerima i s tom gospodom komandezom. Ako je netko odgovoran za ono evidentno pravno i političko umorstvo, to je isključivo ova Lady patroness našeg detašmana.

AGRAMER: O, ne, ne, ako je netko moralno odgovoran za tu oproštajnu večeru, to ste isključivo vi lično, mladi gospodine. Madame la baronne inzistira da ta večera bude prava pravcata pijanistička soareja isključivo u vašu čast.

* *Côtelettes de poulardes...* (franc.) - Piletina s graškom. Srneći hrbat... "kao divljač". Kolač a la Renaissance. Sir. Slatkiši.

¹ *so eine Art Zwischenling* (njem.) - nešto po sredini

HORVAT: Poštedi me, molim te, tih depasiranih gluposti! Da ta žena ima samo unču dobrog ukusa, ne bi večeras inzistirala na toj komediji. Uostalom, jedna "dama", jedna oficirska "dama" koja se ispred cijeloga štaba ne stidi biti komandantova metresa, i to je...

AGRAMER: Ti se uvijek nabacuješ najtežim frazama kao korijandolima: barunica je draga i šarmanтна dama koja je doputovala u ovaj smrad galicijski iz plemenitih motiva da posjeti svoga gospodina supruga; ona je tu u krugu našeg Feldmarschalleutnanta jedina svijetla pojava u tom našem dreku, a ti imaš najmanje razloga da se o njoj izražavaš tako problematičnim načinom. Ona lično švermuje o tebi i o tome kako sviraš Ruse, Rahmanjinova i onog drugog Rusa, wie heisst er nur, sie behauptet, dir steht eine grosse Zukunft bevor,² i naročito me zamolila da se večeras svakako pojaviš da joj odsviraš onoga svog Rahmanjinova, za oproštaj i za sretan put.

HORVAT: Da se nije dogodila ona prokleta scena danas poslije podne, tamo kod onog klavira, vi babu ne biste bili osudili na smrt, to je takozvana društvena satisfakcija za gospođu barunicu, anbefohlen von der höchsten Stelle.³

AGRAMER: "Mi smo babu osudili na smrt", a tko smo to "Mi", pardon, taj tvoj, iz tvoje umišljene visine tako patetično apostrofirani "Mi", tko smo to "Mi", pardon, objasnite mi to, mladi gospodine?

HORVAT: Pa svi "vi", od majora Hochnetza do tebe, vi džentlmeni od Divisionsfeldgerichta, svi "vi" koji ste uvjereni, s onim svojim starim idiotom od komandanta, da je za barunicu jedina zadovoljština da se stara Ruščukovica objesi, a zašto: jer smo joj oteli kravu i objesili strica.

AGRAMER: Ona baba osuđena je po strogom slovu zakona, te nismo to bili nikakvi "Vi" ni "Mi", nego je osuda izrečena po jasnim propisima Vojnokaznenog zakona. A, osim toga, pardon, da budemo stvarni, dragi, je li ta baba ulovila in flagranti sa Madame la baronne bilo koga od "nas", džentlmena od Divisionsfeldgerichta, ili nekog drugog? O, to je zaista sjajno, wenn gewisse Mädchen über Andacht moralisieren.⁴ Ja, dakle, doista nisam moralist, ja ne spadam među tipove koji kopkaju po negativnim stranama života.

Uopće ja vas, gospodo, sve skupa ne razumijem! Vi se neprekidno uzrujavate nad svakom sitnicom kao da u životu nije sve tako neizrecivo prolazno; čemu gnjaviti sebe i druge nekim veltanšaungima, kad ćemo već sutra možda ležati tu na toj katedri među ovim smrtonjicima, i jedino nam preostaje da večeras pojedemo jedan rein de chevreuil u saftu ili kakav sir u staniolu, da lakiramo nokte, da nađemo kakvu dobru, pristojno uokvirenu sliku! *Govoreći još taj tekst, on je, svršivši lakiranje nokata, iz jednog paketa razmotao čitav jedan zamot zlatnouokvirenih slika. On te slike postavlja oko katedre i upušta se u razmatranje tih platna kao pravi sakupljač starina.*

Ušao je ordonanc s poštom.

AGRAMER: Za mene?

ORDONANC: Ništa, Herr Oberleutnant, melde gehorsamst!⁵

GREGOR: A gdje je ostao Franjo tako dugo večeras s poštom?

ORDONANC: Ostao je, Herr Oberleutnant, melde gehorsamst, kod ciglane u grabi.

GREGOR: Kod ciglane?

² *wie heisst er nur, sie behauptet, dir steht eine grosse Zukunft bevor* (njem.) - kako se on samo zove, ona tvrdi da je pred tobom sjajna budućnost

³ *anbefohlen von der höchsten Stelle* (njem.) - naredena sa najvišeg mjesta.

⁴ *Divisionsfeldgericht* (njem.) - Divizijski ratni sud

⁵ *wenn gewisse Mädchen über Andacht moralisieren* (njem.) - kad izvjesne djevojke moraliziraju o pobožnosti.

⁵ *Herr Oberleutnant, melde gehorsamst!* (njem.) - gospodine natporučniče, javljam najpokornije!

ORDONANC: Ne znam, melde gehorsamst, Herr Oberleutnant! Tako su mi rekli gospodin Rechnungsfeldwebel Gebeš da su ga našli kod ciglane u grabi. Bio je već hladan. Presjeklo mu žile na vratu! Šprengštik!

AGRAMER: Sasvim naravna stvar kad se ti briftregeri šeću kao gospoda! Za španciranje tih briftregera ja sam uvijek govorio da bi ga trebalo zabraniti! Idiot! Zašto nije pazio? Miško! Izlij ovaj lavor, operi kefice, zapakiraj ove flašice, daj mi kefu, kapu, iskefaj mi kabanicu, pazi da ne izgubiš britvice, skoči prijeko u štagalj, tamo moj Joško pere veš, i pitaj ono magare kamo je stavio mali ključ od malog kofera, na, ali da si natrag za minutu, laufšrit!

GREGOR, *razmatajući novinski krstoplet*: Onog nesretnog Franju doslovno su zaklali! To se sve lijepi kao gumiarabika, to se ne da primiti u ruke! *Baci jedan rastvoren, krvlju natopljen novinski list.*

HORVAT *uzeo je tu krpu i čita letimično, rutinirano prelijeće preko teksta tu i tamo*: Kod nas zabijaju čavle u Slavensku lipu na Jelačićevom trgu! Pišu feljtone o tome kako bi trebalo početi sa skupljanjem novca za ratni muzej! Nekakvi truli morževi žvaču te laži po uredništvima i to se onda zove naše javno mnijenje! Odvratno! Čovjeku se utroba diže od tog bestidnog gada! Dolazi mi na bljuvanje kad uzmem u ruke takvu našu zamazanu novinsku krpu. Već mi se nekoliko dana mota po glavi da im napišem pismo, da toj gospodi objasnim kako to njihovo laganje izgleda iz ove naše perspektive! *Odbacio je novine s gnušanjem.*

AGRAMER, *uživajući u svojim slikama*: Čemu razbijati sebi glavu stvarima koje leže iznad naše snage? Ratovati, pak još osim toga žderati se, to nema smisla! Evo, ja, na primjer: skupljam stare slike, pak ako me bog poživi, imat ću sasvim pristojnu kolekciju: čitavu malu galeriju, ne pretjerano skupocjenu, ali svakako nekoliko prvorazrednih rariteta talijanske škole.

HORVAT: Kada je oberlajtnant von Vuchetich preksinoć u menaži pokazivao svoj dalekozor što ga je prisvojio sebi od onog mrtvog čerkeskog pukovnika, ti si klasificirao njegov postupak, ako se ne varam, kao nešto što baš nije sto posto fer!

AGRAMER: Oprosti, ja nisam rekao nijedne riječi za Čerkezov dalekozor! Dalekozor je Armeemassenartikel⁶, ali za dozu sam se bio izrazio da ipak nije zgodno uzeti sebi na uspomenu nečiju zlatnu dozu, i to još s monogramom!

HORVAT: Pa i ti tvoji blondeli su jedamput visili u nečijem salonu, to je barem logično! A koja je logična razlika između prisvojenja tuđe zlatne doze i tuđe zlatnouokvirene slike?

AGRAMER: Valjda ne ćeš htjeti ustvrditi da je taj postupak identičan? Pardon!

HORVAT: Ti si pravnik po svom građanskom zanimanju, ti bi trebao imati mnogo jasniju sliku o prisvojenju tuđeg vlasništva od mene, ja nisam pravnik. Ja to govorim po logici svoje zdrave pameti!

AGRAMER: Logika, samo uvijek ta tvoja logika! Logike u životu nema, logika je u životu najobičniji blef, a kad bi je i bilo, bila bi suvišna jer bi se time život pojednostavnio do dosadnog silogizma, a baš je u životu lijepo da život nije silogizam, nego igra snage i vlasti, i pravna logika nije nikakav Klavierfingerübung⁸ kao što ti misliš, nego samo opet izraz snage i vlasti!

HORVAT: I Gregor je pravnik pak neka se on izrazi o tome postupku, ako netko ukrade zlatnu dozu, da li je učinio pravno nešto što se pravno razlikuje od krađe zlatnouokvirene slike?

AGRAMER: Pardon, oprosti, ali to su neukusni vicevi, moj dragi! Druga je stvar ako netko spasava umjetnine od propasti, a opet sasvim druga kad netko prisvaja sebi tuđe vlasništvo! Uzmi konkretno: što bi se bilo dogodilo s ovim platnima da ih ja nisam spasio?

⁶ *fer* (engl. *fair*) - ispravno

⁷ *Armeemassenartikel* (njem.) - vojnička masovna roba

⁸ *Klavierfingerübung* (njem.) - klavirska vježba prstiju

Horvat ga gleda s prezirom i šuti. No, daj, odgovori mi kad si tako logičan! Objasni mi po liniji svoje uzvišene logike što bi se bilo dogodilo s tim slikama da nisu kod mene? No, also, siehst du, jetzt kannst du kein Wort sagen!⁹ Da ja nisam uzeo te slike k sebi, barbari bi ih spalili, uništili, nestale bi kao potpuno bezvrijedna materija, a ja ih tako vodim u točnoj evidenciji, i, oprosti mi, ali ja sebi najodlučnije zabranjujem da se tu igraš dvosmislenim riječima na račun mog čistog, savršeno dezinteresiranog idealizma; u svemu gledati samo ružne motive, to je posljedica te glupe materijalističke krame u tvojoj glavi! Sve htjeti pojednostavniti, sve htjeti povući dolje, konzekventno ni u čemu ne htjeti vidjeti nikakve idealne pobude! Ja spasavam ta materijalno potpuno bezvrijedna platna od barbarskog uništenja, a ti ovdje iza mojih leđa stvaraš neukusne šale, pardon, dozvoli mi, to me iznenađuje u najvećem stepenu, i dozvoli mi da primijetim da se od toga najozbiljnije ograđujem! Ti u svakom pogledu prelaziš onu izvjesnu granicu najminimalnije pristojnosti i postaješ pomalo izazovan. A, osim toga, ti si, brajko, histeričan, imaš pune gaće od ruske kanonade, dragec, i prosto ne razumijem kako ti pada na um tako bizarna misao da ja kradem slike, oprosti, ti prelaziš svaku granicu najminimalnije pristojnosti.

HORVAT: Da, da, da, sve je to u mojoj glavi materijalistička krama, a ti si dezinteresirani idealist, i sve je to neobično logično! Dobro je! Danas ljudi ratuju, krađu jedni drugima stvari, prisvajaju sebi tuđe zlatne doze i barokne slike, prelaze okvire privatnog vlasništva po logici te tvoje snage i vlasti, i to prelaženje građanskih okvira zove se u takvom slučaju ratni plijen! U redu! Jedan uzima sebi na uspomenu zlatnu dozu, drugi uljenu sliku, ide u redu, kommt auf eins heraus, schliesslich,¹⁰ to se još i javlja u A. O. K. Befehlu,¹¹ i stvar je u najvećem redu, samo ne uviđam čemu bi bilo potrebno da se o tome toliko govori.

AGRAMER: Jetzt wirst du wieder herausfordernd! Ich bitte mir aus diese deine Art und Weise, verstehst du?¹²

HORVAT, *naglašeno superiorno*: Ti si potpuno u pravu! Čitava štampa dnevno bestidno se hvali ratnim plijenom kao da se u najmanju ruku radi o kakvom dobitku na lutriji! Ali to ne ide u moju glavu: kako može jedan čovjek, koji na jednoj strani govori o slikarstvu, o Rahmanjinovu, o Chopinu, da na drugoj strani krade tuđe stvari? To je, vidiš, moja, kako ti kažeš, "uzvišena" logika, a linija te logike između tebe i mene mnogo je dublja od ovih smiješnih šicengrabena kojima su ljudi ogradili svoje logore! I što mi tu laju o neakvim neprijateljskim taborima? Neprijateljski tabori postoje između takvih udaljenih gledišta kao što su naša, i mnogo je veći razmak između tvoje i moje logike nego između bilo kojeg neprijateljskog šicengrabena na globusu!

AGRAMER: Das ist eben dieser ententophile Nebel in deinem konfusen Kopf¹³ koja mi je potpuno neshvatljiva! Uostalom, ja sakupljam slike već dvadeset godina i ja ti ne dopuštam da se uplećeš u moje privatne stvari! Jesi li me razumio? Ti si nepristojan i izazovan u krajnjoj mjeri, i to je od tebe presumptuozno, jesi li me razumio?

HORVAT: Što? Presumptuozno? Oho!

AGRAMER: Jawohl! Ich will kein anderes Wort benutzen!¹⁴ Već u relaciji naših godina i našeg privatnog odnosa to je bezobrazan način, a da o drugoj (službenoj) liniji i ne govorim!

⁹ *No, also, siehst du, jetzt kannst du kein Wort sagen!* (njem.) - No, dakle, vidiš, sada si zanijemio!

¹⁰ *kommt auf eins heraus, schliesslich* (njem.) - u tome nema nikakve razlike

¹¹ *A. O. K. Befehlu* (njem.) - zapovijedi Vrhovne komande

¹² *Jetzt wirst du wieder herausfordernd! Ich bitte mir aus diese deine Art und Weise, verstehst du?* (njem.) - Sada opet izazivaš! Ja ti zabranjujem taj tvoj ton i način, razumiješ li?

¹³ *Das ist eben dieser ententophile Nebel in deinem konfusen Kopf* (njem.) - Baš je to ta antantofilska magla u tvojoj smušenoj glavi

¹⁴ *Jawohl! Ich will kein anderes Wort benutzen!* (njem.) - Dakako! Ne ću upotrijebiti nijednu drugu riječ!

HORVAT: O kojoj drugoj liniji?

AGRAMER: O liniji najelementarnije pristojnosti kakva bi trebala da vlada između jednog starijeg i jednog mlađeg kamerada!

HORVAT: Ach, so, pardon, Herr Oberleutnant, wir haben uns nicht verstanden! Bitte gehorsamst um Verzeihung, Herr Oberleutnant!¹⁵ A sad te molim da me pustiš na miru, meni se spava; u tri sata ustajem po divizijskom poslu! Ja nemam vremena za diskusiju o privatnopravnim pitanjima! Laku noć! *Ugasi svijeću uzrujano i pokrije se pledom demonstrativno preko glave.*

AGRAMER *u tipičnoj kretnji običnog četnog kujona zaletio se spram ovog kadeta na slami s izazovnom namjerom da toj relaciji dade oblik odnosa kakav treba da vlada između jednog pretpostavljenog i podređenog lica u uniformi*: Ja weisst du, du überschreitest ja alle Grenzen, du bist herausfordernd frech, ich bitte mir aus diese deine Art und Weise!¹⁶ *Ali se onda ipak svladao i, stavljajući na sebe znakove službe, kartušu, revolver, sablju, on se zaogrnuo svojom kabanicom i bez ijedne riječi, zalupivši demonstrativno vratima, izašao.*

Stanka. Štakori. Topovi. Plač dječji iz kuhinje. Žljebovi. Walterov klarinet iza stijene kroz zatvorena vrata sve glasniji.

Poslije odlaska Agramerovog nastala je šutnja. Gregor čita i prelistava svoju poštu, novine, pisma, odbija dimove i pije konjak iz feldflaše. U toj se šutnji osjeća kako je taj incident bio glup i neugodan.

Walterov klarinet sve glasniji uz tihu pratnju dječjeg plača. Walter svira stare slovačke napjeve koji sjećaju na Rákóczijeve motive.

GREGOR: Šteta za svaku riječ što je čovjek progovori s takvim tipom.

HORVAT: Da taj tip nije tako strašno tipičan, ne bih uopće ni govorio s njime! A, osim toga, nekakav mi je rod! Već me deset godina nervira, a nemam dovoljno živaca da se svladam! Njegova je mama prvorodena kuzina mome ocu; taj tip ima sestru, lijepu djevojku, ali kao sestra dostojna je svoga brata: septemvirski veltanšaug u dvije generacije! Kad sam tu gusku jedamput (odmah nekoliko dana poslije objave rata) molio da mi odsvira Schumannovu jednu pjesmu (ona je uostalom dobro svirala Schumanna), što misliš šta mi je odgovorila? Dakle, čovjeku može da stane pamet u izvjesnim momentima, prosto kao stara pokvarena ura! Odgovorila mi je dostojanstveno, patetično, kao kakva rimska matrona, da je ona na dan objave rata svoj klavir zaključala, i neka čekam do pobjede! U kući septemvira Agramera klavir će se svirati samo poslije pobjede! A sada pobjeđuju! Krađu tuđe slike i blondele, i to se onda u njihovim predodžbama zove: biti Schögeist i Kunstsammler!¹⁷

GREGOR: To je sasvim običan i najsvakodnevniji primjer ljudske gluposti! U ratnoj rasvjeti sva ljudska svojstva dobivaju neko posebno osvjettljenje kad se mnoge stvari, što ih u civilnom životu gledamo kao našminkane, prikazuju u svojoj golotinji: kao stare bludnice na stolu za seciranje! Ispod stopala ratne gluposti ostaje zdrava ljudska pamet zgnječena kao mozak s jajetom na tanjiru!

HORVAT: Razlozi te sveljudske ratne gluposti bit će da su dublji no što izgledaju na prvi pogled: taj kreten krade tuđe slike, a uvjeren je o sebi da je džentlmen, pristav višeg plaćevnog razreda Kraljevske zemaljske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade! Njegov otac septemvir donio je kao

¹⁵ *Ach, so, pardon, Herr Oberleutnant, wir haben uns nicht verstanden! Bitte gehorsamst um Verzeihung, Herr Oberleutnant!* (njem.) - Ah, tako, oprostite, gospodine natporučniče, mi se nismo razumjeli! Molim najpokornije za oprostjenje, gospodine natporučniče!

¹⁶ *Ja weisst du, du überschreitest ja alle Grenzen, du bist herausfordernd frech, ich bitte mir aus diese deine Art und Weise!* (njem.) - Znaš li da ti prelaziš sve granice, ti si izazovno drzak, ja ti zabranjujem taj tvoj ton i način!

¹⁷ *Schögeist i Kunstsammler* (njem.) - umjetnički oduhovljeno biće i sabirač umjetnina!

rezervni oberlajtnant jeger iz bosanske okupacije jedan perzer travničkoga bega što ga je taj dobio od padišaha za kairsku ekspediciju 1796. To je septemvirova uspomena na bosanske ratne pustolovine; to se pokazuje kod njih u salonu kao ahtundzipciger-trofej.¹⁸ Kongo! Gdje ima između mene i takvih Kongo-pojava bilo kakvih dodirnih momenata? A kuzeni smo, i djedovi su nam pod jednim krovom rasli.

GREGOR: Mi imamo danas električne žarulje i poznajemo navodno oko tridesetisedam hiljada bolesti, ali usporedo s tim u našoj krvi još uvijek kola dvanaesto stoljeće! To i jest baš ono fatalno da je tempo razvoja tako strašno polagan!

HORVAT: Tempo razvoja? Gdje tu ima nekakav razvoj? Mi smo Crômagnardi, Neanderthal! Oko nas žive nemani iz tercijarnog doba! Gdje smo mi od dvanaestog stoljeća?

GREGOR: Ratna psihoza je pojava koja spada u vrijeme vještica i duhova kad su se u ratovima trovali zdenci! Kada je rat buknuo, bio sam slučajno u jednoj pravnoj stvari pozvan na ručak kod nekog sveučilišnog profesora koji se nevjerojatno uzrujao što sam pio vodu iz vodovoda! On je bio subjektivno uvjeren da su se pojavili u gradu neprijateljski trovači vodovoda i da je sva voda u vodovodnim cijevima otrovana; svi su sifoni u gradu nestali u dvadesetičetiri sata! Nota bene, taj sveučilišni profesor je aktivni katolik, trećoredac, kulturni historičar, i u ono vrijeme pisao je studiju o svetome Franji Asiškom.

HORVAT: U vrijeme tako uznemirenih nagona kad se počinju osjećati između ljudi razmaci mnogo veći nego između psa i čovjeka, čovjek po liniji svog vlastitog ljudskog dostojanstva ima potrebu da govori sa sebi ravnima, a ne s tatovima i provalnicima! *Ustao je uzrujano sa ležaja i ušetao se po sobi zapalivši cigaretu.* To je pas, a ne čovjek! Pas! Gledao sam ga jutros na raspravi one stare Ruščukovice! Ja znam: on je statirao, on je imao unaprijed određenu ulogu, predstavu su drugi izrežirali, i ja ne mislim uopće na tu mogućnost da bi takvom jednom pristavu višeg plaćevnog razreda, septemvirkom sinu, rezerveoberlajtnantu kod Fünferulana, kao Divisionsfeldgerichtsvotantu,¹⁹ uopće moglo pasti na pamet da se tu ne radi ni o kakvoj raspravi, nego o prostom umorstvu, sve ja to puštam po strani! Meni je važno ovo: kako se ta životinja jutros vladala za onim zelenim stolom! Njegov Joško nabavio mu je prije tri dana novi viks za čizme, a taj pušta loj, i on za čitavo vrijeme tvoga govora nije imao druge brige nego da ne zaprlja svoje bričese viksom od čizama! Da mu njegov smrdljivi viks ne bi pustio boju po njegovim hlačama od Jellineka, to mu je bio jedini problem! To kako je ta životinja sjedila jutros tamo za zelenim stolom, to je ono što može čovjeka da uznemiri do krajnjih granica! Kako je unakrštao one svoje glupe noge, jednu preko druge, da ne dotakne čizmom sukno! Konačno mu se javila spasonosna ideja: otkinuo je list iz optužnice, izmodelirao ga na lijevom koljenu oprezno po izbočini jabučice, i zatim je, prebacivši desnu nogu preko tog papira, nastavio drijemanje. Jedan nosorog pokazao bi veći interes za pitanje jedne smrtno osude od toga gospodina pristava višeg plaćevnog razreda! Plemića, patricija, pravnika, kunstzamlera!

GREGOR: Svi suci dosađuju se po sudnicama, to je ljudski. Imao sam u svojoj praksi jedamput jedan slučaj da sam branio jedno umorstvo, a državni odvjetnik, koji je tražio glavu moga klijenta, crtao je za vrijeme moga govora gole ženske sise po papiru optužnice! To je ljudski! Ljudima je dosadno.

HORVAT: Da, to je ljudski, ali za onu staru nisu sve šanse bile izgubljene, i da se samo jedan votant usudio misliti po svojoj savjesti - staru ne bi bili mogli osuditi! Ali, naravna stvar, kad je jednom sucu više stalo do rajthozna nego do ljudske glave, onda s džentlmenima takvog problematičnog

¹⁸ *ahtundzipciger-trofej* - trofej iz sedamdeset i osme

¹⁹ *rezerveoberlajtnantu kod Fünferulana, kao Divisionsfeldgerichtsvotantu* (njem.) - rezervnom natporučniku kod Pete ulanske pukovnije, kao prisjedniku divizijskog ratnog suda

ljudskog dostojanstva nije teško potpisivati smrtne osude! *Došao je do katedre i tamo čita jedan spis iz svog omota.*

GREGOR: Zar je Hahnencamp već vratio osudu?

HORVAT: Donio ju je divizijski Feldgerichtsordonnanz prije pola sata! Tako će popljuvana gospođa barunica Meldegg-Cranensteg dobiti svoju punu zadovoljštinu još večeras! Staroj babi je odzvonilo.

GREGOR: Nije se dalo, nažalost, ništa učiniti. Još prije rasprave rekao mi je major-auditor Hohnetz da je izričita želja feldmaršallajtnantova da se ne uvaži ni jedna olakotna okolnost! Isti slučaj kao s popom u Horovicu: ujutro je pucao, naveče je visio!

HORVAT: Baš kao i ovaj jadnik ovdje, koji je dvadeset godina s ove katedre deklamirao djeci da treba biti pošten, moliti se bogu, ljubiti svoga bližnjeg, raditi, vjerovati u čovjeka, u progres, a onda su ga ustrijelili samo zato jer je pisao ćirilicom.

GREGOR: Sve su to ukrajinske finte, denuncirali su ga njegovi vlastiti Ukrajinci, švarc-gelb austrofil, "Aula est pro nobis", baš kao i kod nas, politički obračuni, kriminal...

HORVAT: Kako se zvao?

GREGOR: Drapczyński Grigorije.

HORVAT: Politički obračuni kao i kod nas, da, a što je preostalo udovici nego da prereže žile, i to je neka vrsta političkog obračuna, šta će biti s tom jednom djecom, no dobro, pop je pucao, onaj je pisao ćirilicom, žena je presjekla žile, a babi su oteli kravu, preglupo, sve su to politički obračuni. Pop se opro rekviziciji silom, a baba se pokorila rekviziciji, a onda su joj napakovali onoga glupog Rusa s dinamitom.

GREGOR: Njoj su ukrali kravu, i zato će je svejedno objesiti! Da nije bilo iskaza svjedoka, mogla se eventualno izvući, ali ni onda sa više vjerojatnosti od dva posto. Čim se doznalo za feldmaršallajtnantovu sugestiju, sve je bilo samo formalnost: stari ima uopće Verfolgungswahn²⁰ pred etapnim pučanstvom; on neprekidno nešto bunca o pokolebanom moralu etapnog pučanstva i on je sinoć naročito naglasio da treba statarijalno podignuti autoritet vojnih vlasti.

HORVAT: Radilo se isključivo o sugestiji staroga Hahnencampa. Začepio mi je gubicu kao kakvom ordonancu: *Habt Acht und kusch!*²¹ A kad sam muzikalnu dušu mnogopoštovane gospođe barunice zamolio da kaže svome cicisbeu da pomiluje jednu babu, odgovorila mi je da je to "politika", gospođa se, dakako, ne bavi "politikom", đavo je odnio. *Čita osudu divizijskog suda.*

Im Namen Seiner Majestät hat das K. u. K. Divisionsfeldgericht der Gruppe Feldmarschalleutnant von Hahnencamp, bestehend aus K. u. K. Hauptmann von Lukács, aus K. u. K. Reserveoberleutnant Raoul von Agramer - auf Grund der von K. u. K. Major-Auditor von Hohnetz vertretenen Anklage, verteidigt von dem ex offo beigestellten Verteidiger K. u. K. Reserveoberleutnant Gregor, in seiner am... geführten Verhandlung - gegen die Witwe des gestorbenen Landsmannes Romanowicz-Russcuk Vazul, Johanna Romanowicz-Russcuk, geborene Vinjenko, wohnhaft in Worowka-Leszna, Haus No. 320, auf Grund des durchgeführten Zeugungsverhöres und Prüfung des ganzen Tatbestandes, das folgende Urteil gefällt:

die Witwe Johanna Romanowicz-Russcuk ist schuldig an dem Tage... Seine Allerhöchste Majestät den Kaiser und König in Gegenwart mehrerer Personen beleidigt zu haben.

Weiterhin den K. u. K. Infanterieobersten von Heinrich auch in Gegenwart mehrerer Zivilpersonen tätlich beschimpft zu haben -

^{*} *Aula est pro nobis* (lat.) - Dvor je uz nas

²⁰ *Verfolgungswahn* (njem.) - maniju proganjanja

²¹ *Habt Acht und kusch!* (njem.) - Mirno i jezik za zube!

ausserdem ist sie überführt worden, dass sie heimlich in ihrem Hause dem russischen Überläufer Infanteristen Aleksius Jakovljevicz Gordenko Zuflucht gegeben, und ihm die Flucht ermöglicht hatte.

Weiterhin, dass sie mit dem überführten und zum Tode durch den Strang verurteilten russischen Spion Avram Samoilovicz vertrauliche Beziehungen gepflogen hat. Weiterhin, weiterhin -

womit sie sich des Verbrechens der Majestätsbeleidigung, §§... des Militär St. G., weiterhin des Vergehens der Verschimpfung der militärischen Personen, §§... M. St. G.,

weiterhin des Verbrechens des Hochverrates und Hilfeleistung dem Feinde, §§... des M. St. G., wonach sie auf Grund der §§... des M. St. G., mit Rücksicht auf die erschwerenden Umstände, dass dieses Vergehen, beziehungsweise Verbrechen in einem Zeitpunkte begangen wurde, wo die schwierige militärische Lage mit besonderer Rücksicht auf die erschütterten Zustände der Etappenbevölkerung - nach den §§... des M. St. G. zum Tode durch den Strang verurteilt wurde. Die Todesstrafe i tako dalje, i tako dalje.

Hahnencamp, Feldmarschalleutnant.²²

Tu smrtnu osudu čitao je Horvat superiori, ne s prevelikim zanimanjem, zgražajući se mjestimično klimanjem glave više od prezira nego od uzbuđenja. Kriminal! Najčistiji kriminal! Od svega toga materijalna je istina samo to da je popljuvala barunicu, a oberstu Heinrichu je rekla da joj je ukrao tele i da se kurvaju! Kriminal! Uostalom svejedno! Kriminal ili ne, savršeno svejedno! S gestom prezira i dosade odbacio je smrtnu osudu na katedru i vratio se do svog ležaja.

Stanka. Kucanje na vratima. Ulazi konjanički narednik jedne dragunske regimente, ordonanc komande detašmana Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa.

²² U ime Njegova Veličanstva, Carski i kraljevski divizijski ratni sud Skupine feldmaršallajtnanta von Hahnencampa, sastavljen od carskog i kraljevskog natporučnika plemenitog Lukácsa, carskog i kraljevskog rezervnog natporučnika Raoula pl. Agramera - na temelju optužbe koju je zastupao carski i kraljevski sudski major von Hochnetz, te uz obranu ureda radi postavljenog branitelja, carskog i kraljevskog rezervnog natporučnika Gregora, na svojoj dne... provedenoj raspravi - protiv Ivane Romanović-Ruščuk, rođene Vinjenko, udovice pokojnog poljodjelca Romanović-Ruščuka Vazula, sa stanom u Vorovki Lesnoj, kuća br. 320, na temelju provedenog saslušanja svjedoka i ispitivanja cjelokupnog činjeničnog stanja, donio je sljedeću osudu:

udovica Ivana Romanović-Ruščuk kriva je što je dana... u prisutnosti više osoba uvrijedila Njegovo Previšnje Veličanstvo Cara i Kralja -

Nadalje, što je carskom i kraljevskom pješadijskom pukovniku von Heinrichu, također u prisutnosti više građanskih lica, nanijela tvornu uvredu. Osim toga je ustanovljeno da je u svome domu potajno pružila utočište ruskom prebjeglici pješaku Aleksiju Jakovljeviču Gordenku i omogućila mu bijeg.

Nadalje, da je podržavala povjerljive veze s ustanovljenim i na smrt vješanjem osuđenim ruskim špijunom Avramom Samojlovičem.

Nadalje, nadalje -

čime je počinila zločin uvrede Veličanstva prema §§... Vojnog Kaznenog Zakona, nadalje prestup uvrede vojničkih lica prema §§... V. K. Z.,

nadalje zločin veleizdaje i pružanja pomoći neprijatelju prema §§... V. K. Z.,

pa je prema tome na temelju §§... V. K. Z., s obzirom na otegotne okolnosti što je taj prestup, odnosno zločin počinjen u času kad je težak vojnički položaj, s osobitim obzirom na pokolebano stanje pučanstva u pozadini - prema §§... V. K. Z. osuđena na smrt vješanjem.

Smrtna kazna itd.

Hahnencamp, feldmaršallajtnant.

ORDONANC NAREDNIK: Gospodina kadeta Horvata molim!

HORVAT: Ja sam, molim.

ORDONANC NAREDNIK: Privatno pismo od gospode barunice, imam zapovijed da vam ga lično predam.

HORVAT *uzima pismo, preletjevši ga smrknuto. U nedoumici što da radi, nervozno savija pismo, koleba se, sjeda za katedru, piše nekoliko riječi perom, stavlja pismo u kuvertu, uzima kopiju smrtno osude sa stola i, stavivši je u pismo, predaje pismo naredniku:* Molim, izvolite, predajte to u ruke gospode barunice, lično!

GREGOR, *promatrajući Horvata s koncentriranom pažnjom, prati svaku njegovu kretnju, odbijajući nervozno dimove:* Nervozni ispadi najpouzdaniji su znak slabosti. Slabosti, kažem. Šta će ti ta komedija s tom osudom? Nema to smisla, to je glupo slati ženi onaj dokument.

HORVAT: Koja komedija, što?

GREGOR: Najprije taj glupi flert s tom šarmantnom damom, te se tu uzajamno šarmirate već puna tri dana, a onda svršava sve sa skandalom, banalno, više od toga, sasvim banalno, a to što toj glupoj Bečanki šalješ sad onu smrtnu osudu, mislim da je čista histerija, to zaista nije inteligentno.

HORVAT: A što da radim, zove me na taj svoj souper kao pijanista, izradila je dozvolu kod staroga da otputujem s njom u Beč, nije inteligentno, znam, a tako, dogodilo se, na kraju, neka đavo sve nosi.

Štakori na tavanu. Topovi, Walterov klarinet. Vani se javila škripa kola, rzanje konja i ljudski glasovi iz tmine kroz zatvorene prozore.

HORVAT: Štakori! Njima je lijepo! Imaju kukuruza i slave gozbu. Štakorski svatovi na tavanu! Najgadnija životinja na svijetu: ljudske oči, svinjska njuška, tapirsko demonsko lice! Uvijek su mi se gadili štakori! Jutros je tu bio jedan na mojoj slamnjači: gledali smo se dugo netremice. On mene i ja njega. O, kako bih bio sretan da mogu biti štakor: živio bih izvan ove logike i izvan ovih prljavih ljudskih okvira! Štakor nije čovjek nego štakor: ima svoj tavan, svoje klipove, svoje nagone, svoja crijeva, svoje radosti, a nije čovjek. Nije umoran, bolestan, prljav, gadan čovjek! Ne kreće se po ratovima, nije predmet u Galiciji, nego nekakav subjekt na svome tavanu, štakor među sebi ravnima.

GREGOR: Vani su počela kola! Rikcug. Opet. *Sluša povorku kola.* Da! To je tren jedanaeste divizije! *Pošao je do prozora, otvorio ga i gleda u povorku u tmuni. Čuje se škripa točkova, taljiga, gacanje konjskih nogu, topot kopita u blatu. Glasovi povorke. Kiša s vjetrom pljušti u sobu.*

HORVAT: Zatvori, molim te! Hladno mi je, imam malu groznicu. Ne tiču me se naši rikcugi, ništa me se, savršeno ništa ne tiče! I sve mi je potpuno svejedno: hoće li staru objesiti ili je ne će objesiti, ni to me se ne tiče; gledao sam jutros mrtvu učiteljicu u kuhinji: još sam noćas osjećao da će umrijeti, upala pluća s defektnim srcem, sasvim logično. I ta tragedija tamo u kuhinji tako mi je savršeno indiferentna. I kad sam Nadvornu vidio preksinoć gdje gori, i to mi je bilo savršeno svejedno: jednu sam staru Židovku gledao kako je spasila svoj porculanski noćni lonac i tako je trčala s gorućom svijećom u jednoj, a s nahtopfom u drugoj ruci. I to mi je bilo svejedno: ni smiješno, ni žalosno, ni tužno, ni zanimljivo. Neko ogromno bezglavo micanje kvantiteta! Ne ću nikada i ni pod koju cijenu dopustiti da se moj razum, ma samo na jednu jedinu sekundu podredi tim kvantitetima. Ja sam izvan toga i ostajem izvan svega toga što je kvantitativno, i to sam sebi strogo preduzeo i tako se držim na visini svoga dostojanstva kao planinar na usponu: lijevo i desno su ponori, ali ja stojim na visini svoga dostojanstva, i to je jedino što me drži u mojoj ravnoteži.

GREGOR: Kada proživiš među ovim (kako ti kažeš) kvantitetima sedamnaest mjeseci kao ja, imat ćeš sasvim drugo mnijenje o visini vlastitog "ljudskog" dostojanstva.

HORVAT: Ne mislim. Stojim u toj ludnici već drugu godinu i dvadeset sam godina imao kad su počeli oko mene to klanje, i tako sam se strašno daleko odbio od svega toga prosječno ljudskog da me se savršeno ništa ne tiče sve to zbivanje oko mene.

Što su stvorili ti barbari od svega oko nas? Od pučke škole kasarnu. Tu pod Brehmovim životinjama i zemljopisnim kartama potpisuju smrtnu osudu. Gimnazije su pretrpali ranjenicima, a u fizikalnom kabinetu na stolu za pokuse sijeku liječnici ljudima glave i noge. To sve treba gledati iz ptičje perspektive, rekao mi je neki dan oberstlajtnant barun Meldegg-Cranensteg. On gleda sve iz svoje generalštaberske ptičje perspektive jedan naprama sedamdeset i pet hiljada; ali ja nisam ni barun, ni ptica ni general; moj mozak nije nažalost ptičji, ja sam čovjek, meni je već u četvrtom razredu gimnazije jedna Bachova tokata bila važnija od flobertice: ja ne ću da budem ptica nad specijalnom kartom, ja to naprosto nisam i ne ću da budem!

GREGOR: Životne pojave oko nas mnogo su stvarnije, nažalost, od jedne fuge.

HORVAT: Nešto što nema smisla barem toliko koliko jedna Bachova tokata, to uopće ne bi trebalo ni da postoji! Bezrazložno prosto, kvantitativno.

GREGOR: Braniti se od Galicije Bachovim tokatama: čista verbalna romantika!

HORVAT: Ja stojim u blatu, ali opet nisam blatan i ne mogu da se zablatim. Nikada još nisam osjećao svu divnu plastiku Horacijevu: *nunc pede libero pulsanda tellus!*²³ Ja upravo divno osjećam kako je došlo vrijeme da zemlju definitivno udarim slobodnom nogom! Ja sam potpuno slobodan od svih tih idiotskih gravitacija oko nas. Ne ću da budem onaj Lisztov polukerubin a polumagare, muzika mi je samo poticaj, ona je veličanstveni momenat kad se prevladava granica glupe stvarnosti i kad se plivajući na drugu obalu, već s onu stranu, osjeća tvrdo tlo pod nogama, tamo je već svanulo sunčano jutro, kao u "Egmontovoj" uvertiri. Još noćas odstranit ću se iz svega toga: svejedno je što će se dogoditi sa mnom tjelesno, ali da u meni postoji volja da istupim iz toga blata, to je sigurno. *Ustao je i vidi se da je uzrujan*. Koliko je kod tebe?

GREGOR: Osam trideset i devet.

HORVAT: Slušaj, Kamilo! Ti si bio na grabovječkom šticpunktu?

GREGOR: Da! Od devetog augusta kad je pao Stanislavov. Zašto?

HORVAT: Koliko ima vode ispod mlina?

GREGOR: Normalno: devedeset i tri. Ali noćas sigurno i sto i četrdeset.

HORVAT: Ja sam se kupao pod vrbom: tamo nije bilo nikada ni trideset. Uostalom, svejedno: u tri i petnaest noćas postavljam španišerajtere na grabovječkom šticpunktu: tamo me čeka Faber. Na vrhu Rusi nisu bili ajngešosen?

GREGOR: Još sam jesenas pekao tamo na ražnju patke. Od vrbe do mlina je sigurno. Ja ne ću da te odgovaram, ali ne znam da li znaš: kotu 203 drži od preksinoć jedan aserbejdžanski bataljon.

HORVAT: *Nunc pede libero pulsanda tellus!*

GREGOR: Kad sam ja bio gore, bili su na koti 203 Čerkezi! Ja ne znam jesi li ikad osjetio kako čerkeski noževi svjetlucaju neugodno hladno? Svoj Verdienstkreuz dobio sam točno onog jutra kad sam se potpuno sam provukao do kote 203. Bio sam već na skoku u ruski šicengraben kad sam se najedamput osjetio pred jednim čerkeskim nožem kao kokoš: fascinirao me onaj modrikasti sjaj metala, i nisam mogao da se maknem ni naprijed ni natrag!

HORVAT: Ja posve sigurno znam da ne ću dobiti nikakav Verdienstkreuz! Ja ću krepiti, mene će zaklati, ja ću vući lađe na Volgi, otići ću do Indije, na Ganges, sunčat ću se na Cejlonu, ali ne ću dopustiti da ovdje padnem ispod svog dostojanstva! Na, slušaj onu svinju! Dovukao je sebi tamo

²³ *nunc pede libero pulsanda tellus!* (lat.) - sada slobodnom nogom udarajmo zemlju!

²⁴ Ludwig van Beethoven (1770-1827), op. 84, 1810.

nekakvu Rebeku i sada luduje tamo s onim šmrkavcem! I to sve zajedno zove se stanje našeg narodnog logora u dvadesetom stoljeću, i upravo je meni bilo suđeno da se nađem u tim prilikama! Prekrasno! Ali! Radije neka me zakolju Aserbejdžanci nego da ostanem ovdje još samo jednu jedinu noć!

GREGOR *ustao je i pošao spram njega. Intimno:* Ja ne znam, ali meni izgleda da situacija nije noćas zgodna za takve eksperimente! Ne bi bilo zgodno da stradaš! Takve stvari ne ispadaju nikada dobro kad se svršavaju sa živcima.

HORVAT: Ti si sentimentalni!

GREGOR: Ja sam umoran, i živci mi pomalo popuštaju. I nisam romantičan. I rezignirao sam iz iskustva.

HORVAT: Rezignirati, to znači ostati pregažen. To je već znak nemoći!

GREGOR: A ti misliš da te tvoje fraze o Gangesu i o Cejlonu nisu nemoćne? U ovaj tren, dok ti sanjaš o Gangesu i o Cejlonu, u Evropi po šicengrabenima od Yperna do Galicije stotine hiljada mozgov sanja isto tako. I to je ono prokletstvo da evropski sanjari kad sanjaju ne znaju da sanjaju ni o čemu drugom nego o Gangesu i o Cejlonu! Slatko je sanjati o Gangesu, ali to je intelektualna onanija, a ne eksodus*. Ako te ne zakolju Čerkezi, žderat ćeš šči po ušljivim barakama, dobit ćeš tifus, bit ćeš stjeničav, krastav, ušljiv, postat ćeš lajtnant s Verdienstkreuzom, a ne ćeš se sunčati na Cejlonu!

HORVAT: Mene se čitava ova ušljiva glupost ne tiče. Jedna baba, koja je popljuvala damu iz carskog društva: što me se tiče to društvo i kriminal tog društva? Jedno ukradeno tele, smrtno osude, topovi, novine, sve je to komično. Nisam tako bezazlen te bih u ovome trenutku osjećao potrebu da govorim apstraktno, to jest ne znam, ne pada mi na pamet bolja riječ, od straha da možda ne brbljam, ali vjerujem mi tako je kako kažem, odbio sam se od sveg ovog gada i sramote ovdje, te mislim da nema tako velikog razmaka između zvijezda kojim bi se mogla usporediti distanca između mene lično i ove gluposti ovdje, sada. Osjećam kako sam izvan te ušljive i svrabljive i krvave gluposti i iznad nje, i to je, vidiš, jedini problem: kako da čovjek vlastitim rukama podigne ovu tešku zemlju i da je udari nogom slobodnom, pede libero... A to se može samo muzikom. Rekao je Chopin da muzika mora biti nadahnuta skrivenim mislima ako je iskrena. Da me ne razumiješ krivo: ne mislim pojačavati svoju kantilenu nikakvim patetičnim romantičnim pedalom, ali osjećam kao da letim, da, letim, punom brzinom, i taj vjetar što svira oko moje glave, to je muzika kakve svijet još nije čuo, samo da je uspijem napisati, to kako udaram ovu današnju zemlju od gađenja slobodnim nogama. Ja nisam pod stvarima kao ti, ja nisam rezignirao! Ta tvoja rezignacija je potpuni debakl ljudskog dostojanstva u tebi! U tebi je čovjek sklopio oči! Ti si se pomirio s tim svojim maglenim socijaldemokratskim budizmom: ti mjeriš stvari na razmake između ihtiosa i sindikata. To je potpuni intelektualni debakl. Ja za to nemam vremena! Ja putujem večeras! Meni je toga dosta!

GREGOR: Debakl? Ne znam! Grčim se u posljednje vrijeme sve više spram unutra. Tako nekako propadam u sebe, u neku prazninu u sebi! Dugo sam se žderao i nisam se dao, a sada se konačno pomirujem: što znači jedan čovjek, jedan osamljeni pojedini čovjek, molim ja tebe? Kakva je to kukavna kreatura? Ali ja sam se s vremenom naučio da gledam oko sebe i ja sam spoznao da ja kao takav nisam sam za sebe i da ne postojim sam za sebe. Lijevo i desno stoje milijuni i milijuni isto takvih lica i obraza i utroba kao što je moja; i meni je postalo jasno da se sva ta pitanja ne daju riješiti pojedinačno. Snaga svijeta nas može pokrenuti ta pitanja, i to samo postepeno, ne pojedinačno, nego dugotrajno, uporno, postepeno, zajednički.

HORVAT: Pojedinačno, postepeno, zajednički, štakori, kiša, rikcug, krepavanje na tim ušljivim slamnjačama; to se krepavanje tu pod tim krovom zove: biti pod zaštitom jednoga generala kao

* *eksodus* (lat.) - izlaz

virtuoz! Zato moram onim kretenima da sviram valcere kao kakav bordelmuzikant! Sve jedan odvratan košmar! Dosta mi je tog kroatenlagera! I tih menaža, i tih palačinka, i tih valcera, i ušljiv sam, i krstav sam, i neokupan sam, a ti me tješiš da je sve to tek početak! Ja ne znam da li je to samo moja stvar, ili nas ima možda mnogo koji tako mislimo, ali meni je sve to tako neizrecivo dosadno, i to tvoje postepeno i pojedinačno i nepojedinačno, te nemam nikakve druge riječi: sivo, dosadno. Uostalom, idem da vidim kako oni moji kmetovi svršavaju one glupe španišerajtere. Jesi li ti njima potpisao ona 362 metra štaheldrata što su trebali da ga dignu od brigade?

GREGOR: Potpisao sam.

HORVAT: Onda, doviđenja. *Izade.*

Stanka.

Gregor se vratio na svoj ležaj, ugasio svijeću i, pokrivši se preko glave, zaspao trenirano slijedećeg momenta. Stanka.

Štakori na tavanu. Daleko topovi. Vani je povorka prestala. Glasovi pijanke iza stijene u porastu. Čuje se lupanje vratima i raskalašen ženski smijeh. Udaranje vratima bjesomučno, kletve, smijeh, piska frule: vrlo bučan ulazak oberlajtnanta Waltera, adutanta brigadnog zapovjednika pukovnika Heinricha, dodijeljenog štabu grupe feldmaršallajtnanta Hahnencampa, u pratnji pješačkog zastavnika Šimunića, dečka od sedamnaest godina koji je prije mjesec dana svršio pješačku kadetsku školu kao odlikaš, a sutra ide u svoju prvu bitku. Walter ulazi zagrljen sa zastavnikom: nose flaše konjaka, rakije, kutije cigara, svijeće, klarinet, sele se u adutanturu. Scena djeluje pijano, prenapeto i surovo s jakim naglaskom spola, vina i bunila.

WALTER: Mali moj, slatki moj mali Fähnrich! Ti još smrdiš po magazinskom kamforu, tebe su zapakirali kao malu igračku, kao porculansku bebu, s tvojim zlatnim portama; i niklenu sablju su ti dali sa zlatnim porte-épéom, kao da se tu kod nas ratuje sabljom kao u Exerzierreglementu! O, draga moja slatka mala gospodice! Ti još ne pojmiš što se s tobom događa, ti još ne pojmiš gdje si ti! Ti si u Galiciji, weisst du, kleines Baby, du bist in Galizien!²⁴ Ti si učio Galiciju, znaš li ti uopće što je to Galicija?

ZASTAVNIK: Ja znam čitavo sjeveroistočno ratište napamet, ja sam imao izvrsno iz vojne geografije: Königreich Galizien und Lodomerien nebst Grossherzogtum Krakau und Auschwitz und Zator, 78.500 km², an der russisch-polnischen Grenze mit Schlesien...²⁵

WALTER: Halt, halt! Stop! Luzk-Rowno-Dubno meinst du, und die Złota-Lipa mit Nebenflüssen, das wäre Galizien! So ein strategisches Dreieck irgendwo an der Karte, so meinst du, jawohl, so ein Ziegelofen und eine Mühle, ein Terrain überhaupt und so, das, meinst du, wäre Galizien, was? Jawohl, ein Terrain wie auf einem Terraintisch: Ziegelöfen und passierbare Waldwege und Stützpunkte?²⁶ Jeste li mnogo prčkali po terentišu? Tko vam je bio profesor taktike?

ZASTAVNIK: Hauptmann Nawratil. Zum Generalstab zugeteilter, achtzehnter Kriegsschüler!²⁷

WALTER: Dann war er ein ganz gewöhnliches Schwein! Alle Kriegsschüler sind Schweine, verstehst du? Klasenersteri, bubanti, štreberi, intriganti, багаža, unsolides Pack, der Teufel soll sie

²⁴ *weisst du, kleines Baby, du bist in Galizien!* (njem.) - znaš li, mali bebi, ti si u Galiciji!

²⁵ *Königreich Galizien und Lodomerien...* (njem.) Kraljevina Galicija i Lodomerija s Velikom Vojvodinom Krakovom i Osvjenčimom i Zatorom, 78.500 km², na rusko-poljskoj granici sa Šleskom...

²⁶ *Halt, halt! Stop! Luzk-Rowno-Dubno meinst du...* (njem.) - Stoj, stoj! Stani! Luck-Rovno-Dubno misliš ti, pa Złota-Lipa s pritocima, to bi imala biti Galicija! Takav jedan strateški trokut negdje na karti, tako misliš ti, dakako, takva jedna ciglana i jedan mlin, uopće nekakav teren i tako nešto, to ti misliš da je Galicija, šta? Dakako, nekakav teren kao na terenskom stolu: ciglane i prohodni šumski putovi i uporišta?

²⁷ *Hauptmann Nawratil. Zum Generalstab zugeteilter, achtzehnter Kriegsschüler!* (njem.) - Kapetan Nawratil. Dodijeljen Generalštabu, osamnaesti čak Ratne škole!

holen! Ich mag sie nicht, diese Pedanten und Kabinettsstreber, Dreckfresser und Speichellecker, alle zusammen! Die schauen auf uns Truppenoffiziere so von oben herab, aus ihrer Vogelperspektive, sie spielen nur so mit uns herum, als ob wir bleierne Soldaten am Terraintische wären! Terrainlehre am Terraintisch: Croquismalerei mit Tusche und farbigen Tinten, jawohl! Hier wirst du die Terrainlehre auswendig lernen, wart du nur, mit deinen blutigen Gedärmen wirst du hier das Terrain rotfärben, weisst du, du blödes Baby!²⁸ A iz geografije si imao izvrsno, veliš? I ti si jedan od onih koji je imao iz geografije izvrsno? No, also, gut! Wir werden gleich sehen, wie es mit deiner Geographie steht, wart nur, wir werden gleich sehen! Also, sag: die Hauptstadt von Madagaskar?²⁹

ZASTAVNIK: Tananarivo.

WALTER: No, also, das war nicht so schwer! Das weiss man auch in den Handelsschulen!³⁰ Tananarivo! Da! Dobro je! Tananarivo! A glavni grad Jave?

ZASTAVNIK: Batavija!

WALTER: Sehr gut!³¹ Batavija! Ali to ne ćeš znati, kladim se za flašu konjaka: dakle, za flašu konjaka, to ne ćeš znati! Gdje utječe Kongo? *Zastavnik misli*. Dakle, molim lijepo! Kod kojega grada utječe Kongo? *Zastavnik misli*. Was tust du, als ob du's wüsstest!³² Ne znaš, nemaš pojma, a da si znao, bio bi dobio flašu konjaka. No, also, schön! Und aus Geographie hast du Ausgezeichnet gehabt, no, also, wunderschön!³³ Biti Fähnrich, a ne znati gdje utječe Kongo! No, also, ich gratuliere dir und deinem Hauptmann Zavrzil, dem Herrn Generalstäbler und Kriegsschüler! Respekt vor solchem Geographielehrer! Kongo utječe bei der Banane!³⁴

ZASTAVNIK: Znao sam to, Herr Oberleutnant, znao sam, samo nisam mogao da se sjetim, ali pitajte me još pak ćete se uvjeriti.

WALTER: Ne ću više ništa da te pitam. Schluss und abtreten!³⁵ Što ću da te pitam kad već unaprijed znam da ne ćeš znati. Es hat keinen Sinn!³⁶ Nemaš pojma o geografiji!

ZASTAVNIK: Pa ipak, Herr Oberleutnant, bitte gehorsamst!³⁷

²⁸ **Dann war er ein ganz...** (njem.) - Onda je on bio sasvim obična svinja! Svi daci Ratne škole su svinje, razumiješ li? Prvi u razredima, koji bez razumijevanja uče napamet, ulizice, spletkari, bagra, nesolidno smeće, davo ih odnio! Ja ne trpim sve te cjepidlake, kabinetske ulizice koje žderu blato i ližu pljuvačku! Oni gledaju na nas trupne oficire tako odozgo, iz svoje ptičje perspektive, oni se nama samo tako poigravaju amotamo kao da smo mi olovni vojnici na terenskom stolu! Nauka o terenu na terenskom stolu: crtanje skica tušem i tintama u različitim bojama, dakako! Ovdje ćeš ti naučiti napamet nauku o terenu, čekaj samo; svojim krvavim crijevima ti ćeš ovdje crveno obojadisati teren, znaš li, ti glupi bebi!

²⁹ **No, also, gut! Wir werden gleich sehen...** (njem.) - No, dakle, dobro! Odmah ćemo vidjeti kako je to s tvojom geografijom, čekaj samo, odmah ćemo vidjeti. Reci, dakle: glavni grad Madagaskara?

³⁰ **No, also, das war nicht so schwer! Das weiss man auch in den Handelsschulen!** (njem.) - No, dakle, to nije bilo tako teško! To znaju i u trgovačkim školama!

³¹ **Sehr gut!** (njem.) - vrlo dobro!

³² **Was tust du, als ob du's wüsstest!** (njem.) - Što se pričinjaš kao da znaš!

³³ **No, also, schön! Und aus Geographie hast du Ausgezeichnet gehabt, no, also, wunderschön!** (njem.) - No, dakle, lijepo! A iz geografije imao si izvrsno, no, dakle, prekrasno!

³⁴ **No, also, ich gratuliere dir...** (njem.) - No, dakle, čestitam tebi i tvom kapetanu Zavrzilu, gospodinu iz generalštaba i daku Ratne škole! Poštovanje pred takvim učiteljem geografije! Kongo utječe kod Banane!

³⁵ **Schluss und abtreten!** (njem.) - Gotovo i odstup!

³⁶ **Es hat keinen Sinn!** (njem.) - Nema nikakvog smisla!

³⁷ **Herr Oberleutnant, bitte gehorsamst!** (njem.) - gospodine natporučniče, molim najpokornije!

WALTER: No, also, gut, noch eine Frage, das ist aber die letzte: also, sag du mir, mein Lieber,³⁸ gdje leži otok Cythera?

ZASTAVNIK *misli*. *Poslije stanke*: Ne znam, Herr Oberleutnant!

WALTER: No, eto, vidiš da ne znaš! A imao si izvrsno kod onog generalšteblera Kratochvila! I ja sam imao izvrsno, aber mein Lehrer war ein ganz gewöhnlicher Truppenoffizier, Hauptmann der Infanterie, weisst du, ali od našeg Jahrganga³⁹ nije nijedan Jahrgang u Evropi znao geografiju bolje, verstehst du? Čitavo rusko-japansko ratište znali smo napamet eins zu zwölftausend fünfhundert! Verstehst du?⁴⁰ A za otok Cytheru ne znaš gdje je? To ne zna nitko gdje je otok Cythera, mili moj mali bedasti Fähnrich! Cythera, to je oblak nad Palmirom, nad Ekvatorom, nad Batavijom, tamo se šeću paunovi po parkovima, vodoskoci, bijeli labudovi, žene, muzika! Ima jedna slika: "L' embarquement pour Cythère"⁴¹, a ja sam je izrezao negdje u kavani u Dreifarbendruckeru,⁴² moram je imati tu negdje u kuferu: "L' embarquement pour Cythère"! Imao sam je pribijenu na dasku u unterstandu: ležim tako, slušam miša na polici kako skače po konzervi i mislim o tom dalekom ružičastom otoku Cytheri, kako mora da je strašno daleko od Galicije. Ich habe die ganze Geographie auswendig gewusst:⁴³ i Amazonku, i Kongo, i Ganges, samo Galiciju nisam nikada instinktivno mogao da pogledam! Rawa-Ruska, Żydaczów, Złoczów, das alles war mir immer antipatisch: so jüdisch ekelhaft!⁴⁴ Jesi li kada gledao hijene u kakvoj smrdljivoj provincijalnoj menažeriji? Kako uvijek iznova krvari hijenska krastava glava kad udari u rešetku: Rawa-Ruska-Rzeszów-Żydaczów-Złoczów-Rawa-Ruska, tu daska, tamo daska, tu rešetka, tamo rešetka, tu krv, tamo krv, tu krasta, tamo krasta, i tako uvijek iznova jesen zima, ljeto zima, jesen zima, godina, dvije, tri: Żydaczów - Rzeszów - Rawa-Ruska - Złoczów - Żydaczów - Brzezany - Grabowiec - Worowka-Lesna - Rawa-Ruska, to je, mein lieber Kleiner, Galicija! Das wirst du alles auswendig lernen!⁴⁵ Ti si sada glup kao mlado ždrijebe, ti si ružičast kao od marcipana, dein Säbel blitzt noch wie unter dem Weihnachtsbaum⁴⁶, ti se veseliš ratu, to se zna, i ja sam se veselio ratu, to se zna, a tko se nije veselio ratu? Svi smo se mi veselili ratu, dragi moj mali slatki Fähnrich, svi smo mirisali po kamforu i bili kao manekeni iz magazina, a sve je to vrag odnio: i lak, i nikal i eau de Cologne! Alles ist eine blutige stinkende Provinzmenagerie geworden, wo Hyänen, Raaben und Aasgeier mit warmen menschlichen Gedärmen gefüttert werden, verstehst du?⁴⁷ U tvoje zdravlje, Fähnrich! Prosit! Du

³⁸ *No, also, gut, noch eine Frage, das ist aber die letzte: also, sag du mir, mein Lieber* (njem.) - No, dakle, dobro, još jedno pitanje, ali to je posljednje, dakle, reci mi, dragi moj

³⁹ *aber mein Lehrer war...* (njem.) - ali moj učitelj bio je sasvim običan trupni oficir, kapetan pješadije, znaš li, od našega godišta

⁴⁰ *eins zu zwölftausend fünfhundert! Verstehst du?* (njem.) - jedan prema dvanaest hiljada i petsto! Razumiješ li?

⁴¹ *"L' embarquement pour Cythère"* (franc.) - "Odlazak na Cythèru"

⁴² *Dreifarbendrucker* (njem.) - otisku u tri boje

⁴³ *Ich habe die ganze Geographie auswendig gewusst* (njem.) - Znao sam čitavu geografiju napamet

⁴⁴ *das alles war mir immer antipatisch: so jüdisch ekelhaft!* (njem.) - to mi je sve bilo uvijek antipatično: tako židovski odvratno!

⁴⁵ *mein lieber Kleiner, Galicija! Das wirst du alles auswendig lernen!* (njem.) - moj dragi mali, Galicija! Tu ćeš ti sve to naučiti napamet!

⁴⁶ *dein Säbel blitzt noch wie unter dem Weihnachtsbaum* (njem.) - tvoja sablja svjetluca još kao pod božićnim drvom

⁴⁷ *Alles ist eine blutige stinkende...* (njem.) - Sve je postalo krvava smrdljiva provincijska menažerija u kojoj se hijene, gavrani i strvinari hrane toplim ljudskim crijevima, razumiješ li?

stehst jetzt vor deiner Feuertaufe wie Seine Majestät vor der Schlacht bei Santa Lucia! "Wo meine Truppen sind, dort ist mein Platz, General!"⁴⁸ Lijepo je to, to je vrlo lijepo, to je Goethe napisao.

Oblaci dima, konjaka, suludog bunila, pijanstva, očaja i gluposti. U tom poluludom, polubunovnom, pijanom štimungu, patos tog citata o krvavome krštenju zakovitlao se daleko iznad stvarnosti. Ta dva lica, u toj žučkastoj rasvjeti lojanice, to nisu više dva ljudska obraza: to su simboli jednog stanja.

ZASTAVNIK, *pod dojmom citata*: Mislim da to nije napisao Goethe, Herr Oberleutnant, bitte gehorsamst, to je stvorio Rechnungshauptmann Czibulka! On je bio kod Santa Lucije odlikovan kronenordenom!

WALTER, *odozgo, kao povrijeđen u svom književnohistorijskom autoritetu starijeg kamerada*: No, ja, es ist ja egal, wer das geschmiert hat⁴⁹, glavno je da je lijepo: "Wo meine Truppen sind, dort ist auch mein Platz, General", so irgendwie! Übrigens, es ist ja egal! Und du glaubst auch, bei dieser deinen Feuertaufe einen Kronenorden zu verdienen, was? Schmarrn!⁵⁰ Dobit ćeš svoj signum laudis poslije dvanaest mjeseci blata kao pas marku! I mi smo tako sanjali o tom ratu kao kadeti, o, gospodine bože, kako smo sanjali o tom ratu kao o kakvom Garnisonsfeuerwerku am achtzehnten August:⁵¹ imali smo u drugome katu ogromnu uljenu sliku: ljudi i konji, sve u naravnoj veličini, znamenita slika od nekakvog španjolskog ili holandskog slikara: Kapitulacija Brede. Herceg Nassauski preuzima ključeve Brede! Du hast natürlich keine Ahnung, wo das ist. Breda war eine Festung in Holland oder in Brabant während des spanischen Erbfolgekrieges!⁵²

Baci ovu cigaretu, smrdi! Ove su cigare bolje! Du musst dich an Zigarren gewöhnen!⁵³ Ta kapitulacija Brede visila je pred našom spavaonicom: lijevo i desno od nje bajonete na puškama, pak se noću svjetlucale kad je čovjek išao na zahod, a vjetar je lomio granje u parku pred školom. Koliko puta sam onda stao pred tom slikom i gledao dugo: konjanici u oklopu, čipkama, atlasni ovratnici, brokatni mantili, safijanska koža, zastave, trompete, jelenje rukavice, brabantске kobile! Ono je meni izgledalo da je Rat! Mit Spitzen und Degen, und Brokat und Seide, a ne ovo blato, diese ewige Allerseelenstimmung bei diesen stinkenden Kerzen, Żydaczów-Złoczów-Rawa-Ruska. Pfui, Teufel! Prosit, auf dein Wohl, du kleines herziges Baby, du dummes rotziges Baby, du Marzipanpuppe, du rosige!⁵⁴ *Draga zastavnika, miluje ga, ljubi ga, privija uza se, uzeo ga je sebi na koljena i poskakuje s njim kao da se igra s djetetom, i pije, i pljuca, i grdi, i kune, i podriguje mu se, i bljuje mu se, i jede sodu, i ima žgaravicu, i gadi mu se sve to, a ipak puši, i pije, i opija se, i sulud*

⁴⁸ *Prosit! Du stehst jetzt vor deiner Feuertaufe wie Seine Majestät vor der Schlacht bei Santa Lucia! "Wo meine Truppen sind, dort ist mein Platz, General!"* (njem.) - Živio! Ti sada stojiš pred svojim vatrenim krštenjem kao Njegovo Veličanstvo prije bitke kod Santa Lucije! "Tamo, gdje su moje čete, tamo je moje mjesto, generale!"

⁴⁹ *No, ja, es ist ja egal, wer das geschmiert hat* (njem.) - No, da, zapravo je svejedno tko je to nadrljao

⁵⁰ *so irgendwie! Übrigens, es ist ja egal! Und du glaubst auch, bei dieser deinen Feuertaufe einen Kronenorden zu verdienen, was? Schmarrn!* (njem.) - tako nekako! Uostalom, pa to je svejedno! A ti također misliš da ćeš u tome svom vatrenom krštenju zaslužiti "red krune", šta? Brus!

⁵¹ *Garnisonsfeuerwerku am achtzehnten August* (njem.) - garnizonskom vatrometu osamnaestog augusta (rodendan F. J. I)

^{*} *Kapitulacija Brede* - Slika španjolskog slikara Diega Velazqueza (1599-1660)

⁵² *Du hast natürlich keine Ahnung, wo das ist. Breda war eine Festung in Holland oder in Brabant während des spanischen Erbfolgekrieges!* (njem.) - Ti naravno nemaš pojma gdje je to. Breda bila je tvrđava u Holandiji ili u Brabantu za vrijeme rata za španjolsku baštinu!

⁵³ *Du musst dich an Zigarren gewöhnen!* (njem.) - Moraš se priviknuti na cigare!

⁵⁴ *Mit Spitzen und Degen...* (njem.) - Sa čipkama i mačevima, u brokatu i svili, a ne ovo blato, ovo vječno raspoloženje Dušnog dana uz te smrdljive svijeće... Fuj, do vraga! Živio, u tvoje zdravlje, ti mali dražesni bebi, ti glupi balavi bebi, ti marcipanska lutka ružičasta!

*je, i vidovit, i strašan, i žalostan. Dim se diže, konjak se cijedi, svijeće se tope i puše crno, čađavo, i sve se topi i rastapa i postaje rastopina krvi, mesa i strasti. Držeći zastavnika još uvijek na koljenu, on je uzeo klarinet i svira konjaničke signale: marš i šurm. Wart nur, Baby, jetzt machen wir einen Kavalleriesturm! Signal na klarinetu. Prosit! Auf dein Wohl!*⁵⁵

U toj pijanoj sceni ljubljenja i svirke vratio se Horvat. Zastao je i gleda tu scenu iznenađeno. Fähnrich se skinuo s Walterova koljena. Stanka. Zabuna.

WALTER, *iz pijane razdragane intimnosti bez maske u shemu krvoločnog pretpostavljenog bez razmišljanja*: Und möchten Sie, bitte, nicht gefälligst klopfen, wenn Sie hereintreten?⁵⁶

HORVAT: Ich schlafe ja hier in der Adjutantur, Herr Oberleutnant!⁵⁷

WALTER, *stisnuvši oči i obrve u ozbiljnu grimasu, primi se za oči prstima skupivši nos, kao da hoće da izbriše svoju zaboravnost*: Ach, ja, ja, Sie sind das? Wie viel Uhr ist es?⁵⁸

HORVAT: Drei nach neun.⁵⁹

WALTER: A što je s vašim španjolcima?

HORVAT: Uzeo sam od brigade 340 štaheldrata.

WALTER: Sie müssen sich um drei bei Grabowiecz melden!⁶⁰

HORVAT: Um drei fünfzehn!⁶¹

WALTER: Dann können Sie sich noch niederlegen!⁶²

HORVAT: Das will ich eben tun!⁶³

WALTER: No, ja, dann also gute Nacht! Servus!⁶⁴

Horvatovo hladno i potpuno rezervirano držanje, čitav ton tog razgovora, Horvatov neobično konvencionalan poklon i način Walterova govora, iz svega toga treba da se vidi neka neodređena ali jaka napetost između ta dva lica. Široko, alkoholizirano raspoloženje od ovoga momenta dalje prelazi kod Waltera u zlovolju koja raste. On nastavlja razgovor samo iz konvencionalnosti da produži, a ustvari je toliko ozlovoljen da bi odmah sve dekomponirao hirovito i histerično.

WALTER: Du hast also die Marburger Kadettenschule absolviert?⁶⁵

ZASTAVNIK: Jawohl, Herr Oberleutnant!⁶⁶

WALTER: Je li vaša škola bila ograđena zidom?

⁵⁵ *Wart nur, Baby...* (njem.) - Čekaj samo, bebi, sada ćemo udesiti jedan konjanički juriš!... Živio! U tvoje zdravlje!

⁵⁶ *Und möchten Sie, bitte, nicht gefälligst klopfen, wenn Sie hereintreten?* (njem.) - A ne biste li, molim, izvoljeli pokucati kad ulazite ovamo?

⁵⁷ *Ich schlafe ja hier in der Adjutantur, Herr Oberleutnant!* (njem.) - Pa ja spavam ovdje u adutanturi, gospodine natporučniče!

⁵⁸ *Ach, ja, ja, Sie sind das? Wie viel Uhr ist es?* (njem.) - Ah, da, da, to ste vi? Koliko je sati?

⁵⁹ *Drei nach neun* (njem.) - Devet i tri

⁶⁰ *Sie müssen sich um drei bei Grabowiecz melden!* (njem.) - U tri se morate javiti u Grabovjecu!

⁶¹ *Um drei fünfzehn!* (njem.) - U tri u petnaest!

⁶² *Dann können Sie sich noch niederlegen!* (njem.) - Onda možete još pileći!

⁶³ *Das will ich eben tun!* (njem.) - To upravo kanim!

⁶⁴ *No, ja, dann also gute Nacht! Servus!* (njem.) - No, da, dakle onda laku noć! Zdravo!

⁶⁵ *Du hast also die Marburger Kadettenschule absolviert?* (njem.) - Ti si dakle svršio kadetsku školu u Mariboru?

⁶⁶ *Jawohl, Herr Oberleutnant!* (njem.) - Da, gospodine natporučniče!

ZASTAVNIK: Visokim zidom i rešetkama. Nije se moglo preverati prijeko!

WALTER: Niti preko našeg se nije moglo, nego smo uvijek ispod zida slušali kako prijeko u krčmi sviraju harmoniku. Gdje je ono vrijeme? Bilo je proljeće, pupalo je, a mi smo iza rešetke sanjali o životu. Mi smo onda sanjali o kupleraju kao vrhuncu svih naših ideala! À propos, du Kleiner, eine diskrete Frage: bist du vielleicht krank?⁶⁷

ZASTAVNIK: Ja? *Stidljivo dječacki*: Ne, još nisam bio, Herr Oberleutnant!

WALTER: Du bist noch ein keusches Mädchen, so zu sagen, ein Fräulein, ein Baby! Dir kommt die ganze Welt noch rosig vor! Du träumst noch von einer Karriere? Von der Kriegsschule! Vom Generalstab!⁶⁸ Blatni egzercirplaci, kacenjameri, ušljiva momčad, kolonenduft, rajoni smrznuti, promočeni, a ne generalštab! Jawohl! Ein Waffenrock mit schwarzem Samt und Garnisons Steeple-Chase am ersten Mai.⁶⁹ Srebrni pokal, kuleri, suncobrani, muzika, die weissen Spitzenkleider und Sonnenschirme! Und ein Duel mit einem Gerichtsadjunkten!⁷⁰ Nikakve ne ćeš imati, ni kasirice, a kamoli lijepe žene! Sissek, Karlstadt, Otochatz, na, also, ich gratuliere dir!⁷¹ Petrolejke, kiša, ferbl, triper! Ovakva kisela rakija, salvarzan, albargin, Galicija, kiša, to je to! Ni oženio se nisam i kod linije služim i tu ću krepiti kao pas! Ist der Mensch mit der Mannschaft gut, dann denunzieren sie ihn und verleumden, dass er homosexuell ist! Bist du mit der Mannschaft so, wie es vorgeschrieben ist, dann verleumden sie dich, dass du die Leute quälst und tyrannisierst! Als ob ich das Anbinden ausgedacht hätte! Lächerlich! Unverschämt!⁷² Tri prsta mi je rastrgala mina, molim lijepo, ovdje, i dlan mi je ostao slomljen, na, slušaj, molim lijepo, kako škripi, četrnaest zubi mi je odnijelo i još me ganjaju, svinje, i ovdje moram da skapavam kao pas! *Na stolu pred Walterom je hrpa smrtovnica što se ovdje prepisuju u statističkoadministrativne podatke gubitaka s listina gubitaka nižih četnih tijela. Tu su i zamoti posljednjih stvari pojedinih mrtvaca. Walter zuri u te smrtovnice i stane mehanički ljuštiti te mjedene pločice.* Na koncu sam postao grobar i mrtvozornik! Brojim mrtvace, pretvaram smrt u administrativno štempliranje: taj bazar niklenih ura, gumba, zrcala i glupih pisama, sve po sedam, to je moj štand i time trgujem kao kakav kramar! Prekrasna karijera! *Očajavanje u polupijanoj omami. Ogadilo mu se sve pak je odgurnuo od sebe flaše, i sve se prevalilo: i flaše i čaše. To ga je razbjesnilo te je bacio sa stola i cigarete, i cigare, i smrtovnice i spise u histeričnom bijesu.* Kako je sve to gadno, kako sve to smrdi, kako taj konjak peče, kakav je to konjak, to je špiritus, da mi je taj kramar ovdje, ustrijelio bih ga kao psa! Žuč mi se prelila od toga glicerina! Zlo mi je! Brzo! Lavor!

ZASTAVNIK *poveo je samaritanski Waltera do njegova ležaja kraj peći, izvukao limeni lavor ispod klupe, nadio vode, dohvatio ručnik, priredio ga za oblog, omotao Walteru glavu i istrčao već u slijedećoj sekundi vičući*: Ordonanc! Ordonanc!

⁶⁷ *À propos, du Kleiner, eine diskrete Frage: bist du vielleicht krank?* (njem.) - Zbilja, ti mali, jedno diskretno pitanje: da li si možda bolestan?

⁶⁸ *Du bist noch ein keusches Mädchen...* (njem.) - Ti si takoreći još nevina djevojka, gospodica bebica! Tebi još izgleda čitav svijet ružičasto! Ti još sanjaš o karijeri? O Ratnoj školi! O Generalštabu!

⁶⁹ *Jawohl! Ein Waffenrock mit schwarzem Samt und Garnisons Steeple-Chase am ersten Mai.* (njem.) - Dakako! Uniforma sa crnim baršunom i garnizonska konjska utrka prvog svibnja.

⁷⁰ *die weissen Spitzenkleider und Sonnenschirme! Und ein Duel mit einem Gerichtsadjunkten!* (njem.) - bijele haljine od čipaka i suncobrani! I dvoboj s kakvim sudskim pristavom!

⁷¹ *Sissek, Karlstadt, Otochatz, na, also, ich gratuliere dir!* (njem.) - Sisak, Karlovac, Otočac, no, dakle, ja ti čestitam!

⁷² *Ist der Mensch mit der ...* (njem.) - Ako je čovjek s vojnicima dobar, onda ga denunciraju i kleveću da je homoseksualac! A ako si s vojnicima onakav kako je to propisano, onda te kleveću da ljude mučiš i tiraniziraš! Kao da sam ja izmislio kaznu vezanja! Smiješno! Bezobrazno!

WALTER: Kako ovdje sve smrdi. Ova je svinja opet naložila kao u paklu! *Udari peć čizmom i sruši gvozdenu čađavu cijev dimnjaka. Dimnjak se počeo pušiti.* Odvratno! Tu nema zraka, tu se ne može disati, tu ću se još zagušiti. *Iza stijene plač učiteljčine djece.* Tako! Sada još i ta muzika! Ta osoba nije imala drugog posla nego da upravo danas umre! A rekao sam lijepo da je stave u drvarnicu! Ordonanc! *Vani je stala četa lovačke hodne satnije. Čuju se glasovi komande. Ordonanc je utrčao s vrčem i čašom.* Daj amo, što se vučeš kao žirafa, svinjo ti lijena! Jesi li čuo? Daj mi vodu! *Istrgne vrč ordonancu iz ruku i žedno ispija čaše na dušak.* Na! Mulo! Što stojiš tu kao drveni svetac? Zar ne vidiš da je pao dimnjak? Zar ne vidiš da se dimi, ti kravo! *Ordonanc je primio usijanu cijev rukama i opet odbacio.* Marš, da si je odmah digao! Čuješ! Neka ti se pricvrlji ta tvoja magareća koža, speci se samo temeljito, vole božji! Već sam ti hiljadu puta rekao da ne ložiš tako blesavo kad je toplo! Tako je, baš mi je drago da su ti se prsti priljepili, sad ćeš biti pametniji drugi put! Tko ne zna misliti glavom, znat će prstima, gluhonijemi se razgovaraju prstima! *Ordonanc je postavio usijanu cijev i opekao ruke. Vidi se da ga peče i da hoće da obliže prste.* Hoćeš li ostati habt Acht⁷³, ti vole gluhonijemi? Mulo! Što si se tu postavio kao drveni svetac, je li? Dođi amo, bliže, bliže, još bliže, sagni se, mater ti lijenu, čuješ li? Kad ti velim, sagni se, svinjo? *Ta je scena surova, pijana, nezdrava, ali istinita. Kad se ordonanc sagnuo spram Waltera, on je uzeo ordonancovo uho i počeo ga šarafiti perverzno, sve jače.* A što cviliš, svinjo, što hoćeš da se izvučeš, marše, opet si naložio kao u paklu, je li? Naučit ću ja tebe već kako se mora ložiti peć glavom! Da zbog tebe padnem u upalu pluća, da se zbog tebe razbolim, zar ne? A zašto nije bilo vode ovdje? A zašto se ona bagaža još uvijek dere prijeko u kuhinji? Što? Je li? Govori! Što sad cičiš, je li, marše gluhonijemo, što je bilo rečeno? Što sam ja zapovjedio, je li?

ORDONANC: Herr Oberleutnant, melde gehorsamst, ja sam javio Dienstführenderu⁷⁴ da su oni rekli...

WALTER: Dienstführenderu si javio, je li, ali meni nisi javio da Dienstführender nije izvršio zapovijed! Sutra Dienstführender s tobom zajedno na raport. Čekajte, svinje! Kad ne ćete ljudski, lizat ćete vi svoje zglobove u drvarnici! A sad marš! Otvori tamo prozore... *Ordonanc hoće da skoči da otvori prozore.* Na, čekaj, daj mi šlake, skini mi čizme! *Ordonanc je pokleknuo preda nj, ali ga je Walter udario nogom u prsa da se prevalio.* Lijevu, marše gluhonijemo, najprije lijevu, dokle ću ti objašnjavati da najprije lijevu. *Zastavnik se vratio.* A što je vani?

ZASTAVNIK: Jägermarschkompagnie, Herr Oberleutnant. Mokri su do kože!

WALTER: To je ta famozna hodna? Čovjek uvijek mora biti na dispoziciji svakome tko kada hoće, kao javna djevojka. Čovjek ima potrebe da stisne na sekundu oči, ali odmori se, molim lijepo, kraj takvih pacera! Koliko je sati?

ZASTAVNIK: Devet i trinaest je prošlo.

WALTER: A gdje su se samo špancirali ti lazari prokleti? Od jutros u sedam španciraju se kao mjesečari! Njih sigurno vodi kakav advokat ili profesor! Uostalom, neka ih vrag nosi!

Okrenuo se zastavniku leđima i pokrio se pledom preko glave. Ordonanc, koga njegove opeklone vidljivo peku, skuplja razbacane predmete, smrtovnice, crepovlje, čaše, flaše, razasute spise, stvara red i otvara prozore. Kroz četvorine prozora tamna, mračna kiša s vjetrom u sobu. Propuh. Kucanje. Ponovno kucanje. Ulazi kadet lovačke hodne u gumimantlu, moka, kao izvučen iz vode. S njega se lije voda. Po kretnjama, po mirnoj samosvijesti, vidi se da je to iskusan ratnik.

KADET: Je li ovo, molim, adutantura brigade Heinrich od grupe feldmaršallajtnanta Hahnencampa? Mene je Transenen-Komanda Tarnovica Lesna uputila ovamo u zgradu pučke škole u Vorovki Lesnoj.

⁷³ *habt Acht* (njem.) - mirno

⁷⁴ *Dienstführenderu* (njem.) - službujućem (dežurnom)

ZASTAVNIK: Adutantura brigade Heinrich.

KADET: Gospodin Fähnrich od adutanture?

ZASTAVNIK: Gospodin oberlajtnant adutant!

Pokazao je rukom na Walterov ležaj. KADET: Spava?

ZASTAVNIK: Ne znam!

Kadet lovačke hodne pošao je spram ležaja adutanta Waltera. Konstatiravši da se ovaj ne miče, okrene se i ode do katedre. Stanka. Gleda zemljopisne karte po stijenama, gleda svoju prokislju figuru, onda skida sa sebe kaučuk i stavlja kapu na jedan štokerl: s nje se cijedi kišnica curkom. Ordonanc je izašao. Kiša. Vjetar.

WALTER, *histerično*: No, šta je? Hoćete li se već jednom udostojiti javiti se? Dokle ću ja još morati čekati vašu milost?

KADET, *neobično mirno i sabrano*: Gospodin adutant, molim?

WALTER: Već pola sata čekam vašu milost da se oglasi!

KADET: Ja sam pitao za gospodina adutanta! Činilo se da gospodin oberlajtnant spava!

WALTER: Nemojte vi meni davati nikakve lekcije, molim lijepo! I vama nema ništa da se čini, molim lijepo! Ništa se nije činilo, molim lijepo! Nego se čini da vi ne znate kako se vlada spram starijega! Jeste li me razumjeli! Dosta je konverzacije! Molim prijavu!

KADET, *sabrano i hladno*: Herr Oberleutnant, kadet Jankovich vom 31. Jägerbataillon meldet gehorsamst, dass die 13. Marschkompagnie des 31. Jägerbataillons von der Station Worowka-Leszna eingetroffen ist. 214 Mann, 3 Pferde.⁷⁵

WALTER: Vas već čitav dan čekam! Ne radim drugo nego telefoniram za vama. Brigada vas već urgira od podne neprekidno!

KADET: Nismo mogli zbog vode.

WALTER: U sedam i dvadeset javila se Vorovka da ste krenuli: da ste se na protezama zaputili kao stopostotni invalid već ste mogli stići!

KADET: Ja ne mogu biti odgovoran što na dva mjesta nije bilo mosta. Mi smo imali sedamnaest kilometara stramputice!

WALTER: To su diletantske isprike! Teško je ratovati s diletantima! Tu su sve vode plitke, pak ste mogli da ih pregazite! Smiješan argumenat! Nismo valjda provincijalne balerine! Ne bojimo se vode, valjda!

KADET: Nisam u tom pogledu imao nikakve zapovijedi i nisam držao da je tako hitno!

WALTER: Što ste vi uopće mogli da držite, molim vas ja! To nije na vama da prosudite je li hitno ili nije hitno! Jeste li me razumjeli? Što vi znate je li hitno? Vi mislite da je to kao u civilu, na univerzi! Mi nismo na univerzi, jeste li me razumjeli? A gdje ću ja vas večeras smjestiti, ako nije hitno, molim ja vas, to vi meni recite ako ste pametni! Ja imam u logoru Vorovki Lesni 9000 ljudi i trista četrdeset i dva konja, a sutra mi stižu pioniri i mužari! Zna li vi kako stvari stoje? Zna li vi da se na našu diviziju, ima tome već dvadesetičetiri sata, nalegnuo čitav jedan ruski korpus? Nije hitno! Takav jedan klajnbirgerski diletant, i tu još filozofira! Uostalom, šta me se tiče! Izvolite lijepo ravno do regimente, to su samo 4274 metra! Prije sna upravo jedna mala knajpovska šetnja s tušem! Dajte ljudima jesti, a spavajte vani kod regimente! Koga ću se vraga ja ovdje uzrujavati? Dajte mi vaše dokumente! *Istrgnuo je arogantno marškompanijske dokumente iz kadetove ruke, a bijes u*

⁷⁵ **Herr Oberleutnant, kadet Jankovich ...** (njem.) - Gospodine natporučniče, kadet Janković od 31. lovačkog bataljona javlja najpokornije da je prispjela 13. hodna kompanija 31. lovačkog bataljona sa stanice Vorovke Lesne. 214 momaka, 3 konja.

njemu sve nervoznije kipti. Čovjek ne može ni jedne jedine sekunde da ima za sebe, i onda mu nešto još tu pod nosom filozofiraju nekakve umišljene blune!

KADET: Oprostite, ali moji su ljudi punih četrnaest sati u vodi i na kiši...

WALTER: Nitko vas nije ništa pitao! Izvolite uzeti na znanje da sam ja na kiši i u vodi trideset i jedan mjesec, pak ni mene nije nitko ništa pitao! *Pregledavajući dokumente:* Koliko ste ono ljudi najavili?

KADET: Dvije stotine i četrnaest i tri konja!

WALTER: Dvije stotine i četrnaest? Ovdje ih imate dvjesto i devetnaest! Gdje su vam petorica?

KADET: Ne znam!

WALTER: Kako ne znate? Jeste li vi zapovjednik ove satnije?

KADET: Da!

WALTER: No, a gdje vam je tih pet ljudi?

KADET: Ne znam!

WALTER: Kako ne znate? Pitam vas ponovno: jeste li vi zapovjednik ove satnije?

KADET: Da! Ja sam!

WALTER: No!?

KADET: Već sam javio da ne znam!

WALTER: Kako? Vi ne znate gdje je vaših pet ljudi? I vi to izjavljujete tako hladnokrvno kao da se to vas ništa ne tiče?

KADET: Izgubili su se putem, a gdje, to mi nije poznato! Poskakali su s transporta još u Mađarskoj! Javio sam već sve nadležnim vojnoželezničkim vlastima, i izdane su tjeralice!

WALTER: Vi izgledate kao da je vama to potpuno svejedno ima li u vašem transportu dezertera ili ne? Jeste li vi poludjeli? Zar vi spavate? Ovo je rat, mi se tu ne igramo soldata! Tu se radi o biti ili ne biti jedne čitave monarhije, a ovakva gospoda civili gube svoje ljude iz transporta kao da su to šibice! Jedan transportkomandant je odgovoran za svoje dezertere lično! Ja ću protiv vas podnijeti pismenu prijavu! Trebalo bi vas predati ratnom sudu na direktni postupak! To je sabotaza! Aus solchem Benehmen spricht ein gewisser Hintergedankenkomplex, der an Sabotage grenzt! Haben Sie mich verstanden?⁷⁶ A sada dodite da vam dam maršrutu.

KADET, *mirno ali odlučno:* Poslije devet dana transporta i dvadeset i devet kilometara vode do zgloba, ja imam pravo na jednu noć odmora! Moji ljudi su gladni!

WALTER: Već sam vam rekao da im date neka večeraju!

KADET: Molim doznaku za brigadnu provijanturu!

WALTER: A gdje su vam sedamdeset i dvije kile sušenog mesa kao rezervni transportprovijant? Ja nisam restoran na Kärntnerici da mogu gospodi servirati souper u ponoći!

KADET: Čekali smo dva dana u Karpatima na transport, tamo sam razdijelio taj špek!

WALTER: Vi ste sigurno filozof, to vam se vidi! Tu me podigao iz postelje i sada još filozofira! Što vam ja mogu ako ste pojeli špek! Idite lijepo gladni do regimente!

KADET: Herr Oberleutnant, bitte gehorsamst...

WALTER: U dvije minute ćete krenuti, pa makar svi krepali putem! Jeste li me razumjeli? S vama tamo računaju, tamo vas čekaju, mi prelazimo noćas u protunapad, protunavalu, jeste li me

⁷⁶ *Aus solchem Benehmen spricht ein gewisser Hintergedankenkomplex, der an Sabotage grenzt! Haben Sie mich verstanden?* (njem.) - Iz takvog ponašanja proviruju izvjesne prikrivene misli koje graniče sa sabotazom! Jeste li me razumjeli?

razumjeli? Mi nismo dobrovoljna vatrogasna četa! Od crkve prijedite preko drvenog mosta, devetsto metara ravno uz potok do slova Z: Ziegelofen! Tu su kod porušene ciglane dva puta: passierbarer Waldweg Nord-Nordwest i ova staza Ost-Nordost⁷⁷ do kote 207, tu se spustite serpentinom do mlina: tamo ćete naći Regimentstrain! *Za čitavo vrijeme njegova razgovora s kadetom plač učiteljčine djece neobično je intenzivan. To se čuje kroz stijenu sve glasnije. Taj plač djeluje tako enervantno na Waltera da je na momenat stao i naćulio uši. U taj tren, u kretanju njegova pogleda, lica i ušiju, u izrazu njegova obraza ima nečega zvjerskog: to je bezumno stanje jednog pijanog mozga kojim vladaju hijenski nagoni i mračna strast poživinčenog čovjeka. Sluša. Pa što, ovu bagažu još uvijek nisu bacili van?*

ZASTAVNIK: Nisu znali što da učine s truplom! Djeca nisu dala da se prenese u drvarnicu. Najstarija djevojčica je bila kod obersta: kleknula je pred njega, und der Alte hat dann dem Dienstführenden gesagt, er soll die Leiche in der Küche lassen: der Alte hat etwas von Pietät gesprochen!⁷⁸

WALTER: A tako? Poslije moje zapovijedi oni nisu znali što da urade? Djeca nisu dala! Do vraga, pa zar ovdje zapovijedaju ta balava djeca? Ja moram slušati tu njihovu deraću čitavu noć, i to je onda pijetet! Fällt mir nicht im Traum ein! Mit einem Darmkatarrh und Paralyse kann man nicht eine Brigade kommandieren!⁷⁹ Kakav je to pijetet da tu kroz brigadu prolaze cijeli dan Židovi i babe, špijuni, kao da su tu karmine, mrtvačnica? Zar je čitav svijet postavljen na glavu? *Istrčao je na hodnik i vani više iza glasa, izvan sebe, uzbuđeno. To nije više vikanje, to je urlanje. Dienstführender, izdana je zapovijed, ništa tu nema pa, jeste li me razumjeli? Prenesite truplo smjesta u drvarnicu, a djeca neka budu kuš! Ja ne mogu da radim, ja radim za devet hiljada ljudi, to je brigada a nije mrtvačnica, ne će se valjda rat zaustaviti zbog jednog trupa!*

Još za scene s ordonancom, Horvat koji je legao, pokrivši se pledom preko glave, nekoliko puta se trgnuo i sjeo na svome ležaju kao da će ustati. Ali se vidljivo ponovno svladao i opet se pokrio pledom preko glave. Kad je sada Walter istrčao na hodnik i podigao vani graju, ostavio je za sobom vrata otvorena, tako da je u sobi nastao propuh. Kroz četiri prozora bije u sobu kiša s vjetrom i propuh je razvitlao smeće, papire, novine, spise i pisma.

HORVAT *ustao je vidljivo uzrujan*: Dokle čovjek mora da šuti, i kada prestaje u nama logika psa, to bi me ipak zanimalo! To je čista menažerija, tako se ne vladaju ni dompteuri u kavezu!

KADET LOVAČKE HODNE: Čudan tempo!

HORVAT: Naravno, kad se ratuje s progresivnom paralizom, onda to tako izgleda! Preksinoć je tu ustrijelio jednog ordonanca kao psa. A nikom ništa! Istraga, administrativni kretenezam, a tu teče krv!

Došao je do vrata i zalupio ih s takvom snagom da se potresla čitava soba u temeljima, a zatim zatvara otvorene prozore tako da se čini da će polupati sva stakla. Na vjetru, u nervozi, razbio je okno. Zvek razbijenog stakla. Gregor se probudio i gleda oko sebe uznemireno, iz prvog sna. Upravo u taj momenat kad je Horvat razbio staklo vratio se Walter. Vani plač djece za mrtvom majkom koju prenose u drvarnicu.

⁷⁷ **Ziegelofen** (njem.) - ciglarska peć, ciglana

⁷⁷ **passierbarer Waldweg Nord-Nordwest i ova staza Ost-Nordost** (njem.) - prohodan šumski put sjever-sjeverozapad i ova staza istok-sjeveroistok

⁷⁸ **und der Alte hat...** (njem.) - i stari je onda rekao dežurnom neka ostavi lešinu u kuhinji: stari je govorio nešto o pijetetu!

⁷⁹ **Fällt mir nicht im Traum ein! Mit einem Darmkatarrh und Paralyse kann man nicht eine Brigade kommandieren!** (njem.) - Ne pada mi ni u snu na pamet! Sa crijevnim katarom i paralizom ne može se zapovijedati brigadi!

WALTER: Tko je zalupio vratima?

HORVAT, *zatvorivši i zadnji prozor, vratio se do svoga ležaja i legao natrag*: Ja.

WALTER: Ja, što je taj ja? Tko je taj ja? Tu nema nikakvog ja!

HORVAT: Ich meine, dass jeder Mensch ein Recht hat im Schlafe nicht gestört zu werden! So viel Rücksicht könnte man schon haben!⁸⁰ Ja ustajem u dva, a nisam još ni oka sklopio!

WALTER, *izbeumljeno*: Tko to govori? Tko nije sklopio oka? Tko je tu nekoga nešto pitao? Tko se usuđuje demonstrirati? Was für Rücksicht? Welche Rücksicht? Mit wem soll ich Rücksicht haben?⁸¹ Šutnja. Halo, halo! Tko se tu buni? Kakav obzir? Ovo je adutantura, a ne spavaonica! To mi je zahvalnost što sam vam dopustio da ne kisnete vani pod šatorom? Je li? A tko je vama dao pravo da demonstrativno lupate vratima? Je li? A tko je vama uopće dao pravo da govorite bez pitanja? Horvat šuti. Jeste li čuli?

HORVAT: Zatvorio sam vrata jer je bio propuh. Tu se ne da spavati na vjetru.

WALTER *ide spram njega*: A tko ste vi da ste uopće imali prava da zatvorite vrata kad sam ih ja otvorio? Je li? A što se vi uopće uplećete u moj djelokrug? Kakav je to način? Halo! Izvolite ustati kad ja s vama govorim! Jeste li čuli? Kadet, habt Acht, stehen Sie auf, wenn Sie mit mir sprechen! Haben Sie mich verstanden?⁸² Horvat je ustao, drži gunj jednom rukom, dršće, bez riječi. Stanka. Stehen Sie habt Acht! Lassen Sie die Decke!⁸³ Horvat je spustio gunj da padne. Duga stanika. So! A sada, molim, dodite da vam izdam jednu zapovijed! Pošao je do katedre i traži nešto među papirima. Kommen Sie her!⁸⁴ Horvat je došao do katedre. Hier haben Sie das Urteil des Divisionsfeldgerichtes in Sache Romanowicz-Russcuk! Bis elf vierzig muss das Urteil vollzogen werden! Haben Sie mich verstanden? Was fixieren Sie mich so?⁸⁵ Horvat stoji nepomično i šuti. Čujete li što vas pitam? Najkasnije do jedanaest sati objesit ćete staru Romanovičku! Sada je devet i četrnaest! Horvat gleda preda se, dršće i šuti. No, dakle, jeste li me razumjeli?

HORVAT: Ja moram u tri i petnaest biti na grabovječkom šticpunktu!

WALTER: A što vi mislite kako dugo traje ta komedija? Höchstens sieben Minuten! Bei den Weibern geht das viel einfacher: die Weiber haben kein Lustgefühl dabei!⁸⁶ U jedanaest ste gotovi, onda se još uvijek možete ispavati do dva!

HORVAT: Ali među mojim ljudima nema nikoga tko bi znao vješati.

WALTER: To vas nisam pitao. Što me se to tiče? To je vaša stvar! Valjda ću se još i za to brinuti? Valjda ću ja još vješati? Das Urteil können Sie der Alten vorlesen, wenn Sie es eben wünschen!⁸⁷

⁸⁰ *Ich meine, dass jeder Mensch ...* (njem.) - Mislim da svaki čovjek ima pravo da ne bude smetan u spavanju! Moglo bi ipak postojati toliko obzira!

⁸¹ *Was für Rücksicht? Welche Rücksicht? Mit wem soll ich Rücksicht haben?* (njem.) - Kakav to obzir? Koji obzir? S kime treba da ja imam obzira?

⁸² *Kadet, habt Acht, stehen Sie auf, wenn Sie mit mir sprechen! Haben Sie mich verstanden?* (njem.) - Kadet, "mirno", ustanite kad govorite sa mnom! Jeste li me razumjeli?

⁸³ *Stehen Sie habt Acht! Lassen Sie die Decke!* (njem.) - Stojte "mirno"! Pustite taj pokrivač!

⁸⁴ *Kommen Sie her!* (njem.) - Dodite ovamo!

⁸⁵ *Hier haben Sie das Urteil ...* (njem.) - Ovdje imate osudu divizijskog ratnog suda u stvari Romanovič-Ruščuk! Osuda ima biti izvršena do jedanaest i četrdeset! Jeste li me razumjeli? Što buljite tako u mene?

⁸⁶ *Höchstens sieben Minuten! Bei den Weibern geht das viel einfacher: die Weiber haben kein Lustgefühl dabei!* (njem.) - Najviše sedam minuta! Kod žena je to mnogo jednostavnije: žene nemaju pritom orgazam!

⁸⁷ *Das Urteil können Sie der Alten vorlesen, wenn Sie es eben wünschen!* (njem.) - Osudu možete staroj pročitati ako baš želite!

Imam usmeni nalog od brigade da se stara objesi na lipu pred crkvom, tako će ostati do sutra o podne! Zna li gdje je crkva? Uzmite od pionirskog Abteilunga nekoliko baklji: baba treba da ostane osvijetljena do jutra!

HORVAT, *melankolično, potišteno, pasji pokunjeno*. Znam!

WALTER: Odredite stražu s izmjenom od svakoga sata do sutra u podne! Još bi je psi mogli pojesti, beštiju staru, bez straže! So! Und Sie, mein Lieber, Doppelreihen rechts um, und marsch Direktion Ziegelofen und Regimentstrain! So! Ich bitte dich, ruf mir den Ordonnanzen, er soll die Fenster aufmachen! Hier ist ja heiss wie in der Hölle!⁸⁸

ZASTAVNIK *istrčao je i više*: Ordonanc!

Kadet lovačke hodne navlači svoj gumimantel. Horvat stoji nepomično, pokunjen, držeći u ruci smrtnu osudu udovice Romanović-Ruščukove.

Zavjesa

⁸⁸ **So! Und Sie, mein Lieber ...** (njem.) - Tako! A vi, dragi moj, u dvoredove nadesno i stupajte u pravcu ciglane i pukovnijske komore! Tako! Molim te pozovi mi ordonanca da otvori prozore! Ta ovdje je vruće kao u paklu!

ČIN DRUGI

Oko ponoći. Pred crkvom pod lipom. Nebo je zastrto oblacima, mjesečine nema, sve je sivo i mračno. Vjetar u omorikama oko cintora. Na granama lipe, oko dvadeset centimetara iznad zemlje, visi stara Romanovička. U krošnjama gavranovi. Od vremena na vrijeme lepet krila i kriještanje. Onda opet tišina mračnog tintastog nokturna kad je stala jesenja kiša te se čuju vode i žubor potoka. U sjaju baklje, što je u ruci drži infanterist Podravec, vidi se na grani Romanovička: pod njom oberlajtnant Walter, neuravnotežen, pijan; koleba se, valja, podriguje mu se. Iza njega zastavnik kao pratnja. Na dva koraka iza Waltera Horvat i Gregor. Horvat ukočen i nijem.

WALTER zastavniku: Sehen Sie sich diesen Fetzen an, sie junger Herr! Damit sie eine Vorstellung von einer Exekution bekommen! Dieses hochverräterische Pack kann man nur auf solche Art und Weise zurückhalten! Verstehen Sie? No, also, gut! Gut, Horvat! Das haben Sie sehr gut ausgeführt!¹ Za jednog čovjeka koji je tako zaljubljen u čovječanstvo kao vi, to ste sasvim dobro izveli! I upamtite ovaj savjet od jednog starijeg kamerada: u vojsci, a i u životu vani, može se nešto postići samo ravnim putem: okom u oko! Denuncijacijama, maglenim klevetama, insinuacijama nije još nikada nitko ništa postigao! Samo direktnim vršenjem dužnosti i istinoljubivošću! A večeras ste se dobro držali! Volim ljude koji bez jedne jedine riječi vrše svoju dužnost? *Udari ga po ramenu i vidi se da hoće naglasiti kako je to gesta omalovažavanja. Spram Podravca: Što držiš tu baklju kao vatrogasac? Ne boj se, ne ćeš joj opaliti frizure! Digni tu baklju kao čovjek! Više, još više! Okrenuo se spram Horvata: Sehr gut! Jeste li joj čitali smrtnu osudu?*

HORVAT, *jedva čujnim glasom, na rubu suza*: Da!

WALTER: No, to niste trebali! Das M. St. G. schreibt es zwar vor, aber mit diesem blöden Vorlesen quält man ja nur die Menschen, und es hat ja keinen Sinn! Ich lese es zum Beispiel prinzipiell nicht!² To je ionako samo jedna formalnost, a ova gospoda su takoreći ionako već jednom nogom na drugoj strani! Sie hören es nicht, und wenn Sie es auch hören, so verstehen Sie es nicht!³ Daj digni tu baklju, već sam ti rekao jedamput, ti čuješ! Jesi li gluhonijem? Hoćeš li da ja tebi posvijetlim pod nosom? No, dobro je, kadet! Ja sam zadovoljan vama! U mojim očima ste se rehabilitirali! S onom svojom izjavom u mojoj istrazi niste imali pravo! Prvo: onaj je čovjek bio padavičav, i ja sam ga uzeo k sebi kada je pao na zemlju, ja sam ga, dakle, pridigao, a sve druge kombinacije, a naročito one iz takozvanog homoseksualnog kompleksa, das alles war ja bei den Haaren herbeigezogen! Das alles ist mir unbegreiflich fern! No, aber jetzt ist alles zwischen uns liquidiert, nicht war? Und merken sie sich für das ganze Leben: der Mensch kann ja seine Hintergedanken haben, aber seine Hintergedanken aussprechen ohne einen Beweis, das machen nur die Schwachsinnigen! So! Haben

¹ **Sehen Sie sich diesen Fetzen an ...** (njem.) - Pogledajte ovu krpu, vi mladi gospodine! Da biste time stekli predodžbu o izvršenju smrtno osude! Ta veleizdajnička bagra može se držati na uzdi samo takvim postupkom i načinom! Razumijete li? No, dakle, dobro! Dobro, Horvat! To ste vrlo dobro izveli!

² **Das M. St. G. schreibt ...** (njem.) - Vojni kazneni zakon to doduše propisuje, ali to glupo čitanje samo je mučenje ljudi, a nema nikakvog smisla! Ja je, na primjer, načelno ne čitam!

³ **Sie hören es nicht, und wenn Sie es auch hören, so verstehen Sie es nicht!** (njem.) - Ona to ne čuju, a ako i čuju, ne razumiju!

sie mich verstanden?⁴ *Zastao je kao na odlasku i gleda lice obješene žene, osvijetljene bakljom.* Die alte Kuh!⁵ Kad se stjenica digna na lokomotivu! Zu blöd! Eine Generalstabsoberstleutnantsgattin zu bespucken, eine wirklich harmlose Dame, ja, also, was den Leuten nicht alles einfällt? Na, also! Servus! Auf Wiedersehen! Gute Nacht!⁶ *Ode sa zastavnikom teturajući. Glasovi se još jedno vrijeme čuju i nestanu. Infanterist Podravec spustio je ruku s bakljom i pošao spram ogromnog raspela desno pod lipom i tu je zataknuo baklju u verige za svjetiljku pod nogom raspetog tijela. Zatim je sjeo tamo na balvan, a minutu kasnije i zaspao u nemogućoj pozi. Horvat stoji nepomično, kao zgažen. U njegovom plačnom, posve klonulom glasu ima prizvuk tužaljke. To je slom na rubu očaja. Depresija.*

HORVAT: Ja ne znam: meni je kao da sanjam! Pribili su me na sramotni stup, i svatko, tko hoće, može da mi pljune u lice! Izgleda mi da sam jedamput negdje davno morao nešto neshvatljivo teško skriviti. *Pognute glave, potpuno potišten, klone u sebe. Izgleda kao da će početi plakati.*

GREGOR: Govorio sam ti uvijek da treba živce imati u svojoj vlasti! Ja se ovih životinja klonim kao bijesnih zvijeri: čovjek nikada ne zna kad može da ga ugrize takav otrovni gušter! Ja sam ti još na početku one istrage govorio da nije dobro izazivati mržnju tih kriminalnih životinja!

HORVAT: Ti si govorio, ti si govorio! Na mene se brigadni ordonanc pozvao kao na svjedoka da sam s njime zajedno vidio onog momka na njegovim koljenima. Ja nisam mogao da izjavim da ordonanc laže, kad je to bila istina! Uostalom, cijela brigada zna da je imao odnošaj s momcima, to nije bila nikakva tajna! Pa i večeras sam mu našao onog šmrkavca na koljenu! Sve je i počelo od toga: da i nisam zalupio vratima, on bi me svejedno bio masreglovao. To je jedan sasvim običan erpreser! On je htio da mi se zagrozi što on sve može u danom slučaju! To da ja sada tu stojim, to nije imalo druge svrhe nego da mi pokaže što on sve može. Da sam znao da ću ući u jednu intimnu scenu, ne bih se bio vratio. Das war seinerseits ein Gegenangriff!⁷ On se boji da bih ja u istrazi mogao da navedem taj novi fakat!

GREGOR: Sasvim je jasno da se njemu ne može ništa! U ruci ustrijeljenog momka nađen je revolver, a dva su metka bila ispaljena: znači, momak je ispalio dva metka na njega! Stvar jasna i po civilnom kaznenom zakoniku, a o M. St. G. ne ću ni da govorim! Na ratištu, u situaciji ovoj konkretnoj, Hahnencamp et caetera, et caetera! Zato baš bilo je pravno potpuno suvišno plesti se u tu stvar!

Iz krošnje sletio je jedan gavran i hoće da sjedne na Romanoviczku. Gregor ga potjera batinom. Lepet krila, kriještanje.

HORVAT: Ako je istina kao što za gavrane kažu da žive više od sto godina, onda ima između ovih sigurno jedan koji je graktao prije sto godina po ovim oranicama: malo sjevernije je graktao kod Smolenska, po Litvi, na Berezini. Još jučer je pojeo masno oko kakvog Bonaparteovog carskog kolonela, a noćas čeka naše oči! Čudno je to s tim pticama!

GREGOR: Osjećaju mrtvaca na pedeset kilometara! A ljudske oči cijene kao delikatesu! Kad je proljetos Brusilov pregazio Dnjestar, gledao sam jednog grobara gdje ih lopatom mlati, a ne može

⁴ **das alles war ja bei ...** (njem.) - sve je to bilo iz prsta isisano! Meni je sve to neshvatljivo daleko! No, ali sada je između nas sve uređeno, zar ne? I upamtite za čitav život: čovjek može imati svoje primisli, ali izricati svoje primisli bez ikakva dokaza, to čine samo slaboumnici! Tako! Jeste li me razumjeli!

⁵ **Die alte Kuh!** (njem.) - Stara krava!

⁶ **Zu blöd! Eine Generalstabsoberstleutnantsgattin ...** (njem.) - Preglupo! Popljuvati suprugu generalštabnog potpukovnika, jednu uistinu bezazlenu damu, dakle, što sve ne pada ljudima na pamet? No, dakle! Zdravo! Dovidjenja! Laku noć!

⁷ **Das war seinerseits ein Gegenangriff!** (njem.) - To je bio s njegove strane protunapad!

da ih otjera. Kao dijete strašno sam se bojao gavrana. Ni Cigani ga ne jedu. Spada među simbole: među stjenice i zmije. A tvoja je straža zaspala!

HORVAT: Neka spava! Leži u vodi, a diše mirno kao u postelji. Čovjek je nevjerojatno jaka životinja: pojeo je sve druge životinje oko sebe, i samoga sebe ždere, i spava u blatu i u vodi, a gavrani mu ključaju oči, a ti sve to zajedno zoveš "postepeno i zajednički". To je postepeno razvijanje nečeg zajedničkog u nama: progres. Imaš li šibica?

GREGOR: Cigaretu?

HORVAT: Ne. Hoću da pogledam još jedamput staru! Daj mi, molim te, šibice!

GREGOR: Bizarna ideja!

HORVAT: Hvala! *Horvat je zapalio šibicu pred obrazom te crne krpe na lipinoj grani. Njeno lice se zazelenjelo na odrazu svjetlosti sablasno.* Lice joj je potpuno mirno! Kao da ju je netko pomilovao! Mnogo je ljepša nego prije pola sata! Izraz joj postaje blag i svetački miran. I krvava je. *Prešao je rukom preko njenog obraza.* Čudno: ljudska krv je masna! Večeras su je još istukli u drvarnici. Orobili su je, osudili je na smrt, a onda su je još i istukli do krvi! *Zanjihao je truplo prstom.* Sada je predmet! Tvrdi nepomična stvar! Dok nije bila stvar, izgledala mi je savršeno dosadnom! A sad kad se ukočila, sada je počelo iz nje da teče jedno čudno strujanje; kao dijete uvijek sam se bojao voštanih svetačkih likova po oltarima. U staklenim škrinjama, u čipkama: obrazi od voska, a na njima usirila se krv; a noćas osjećam čudno tajanstvo te usirene svetačke krvi. Da sam baš ja morao postati jedna krabulja iz Goyinih bakroreza, krvnik u oklopu koji stoji pod raspelom, gorila iz panoptikuma koji je pregrizao grkljan svojoj žrtvi!

GREGOR: Svejedno tko. Personificirati u ratu pitanje lične, individualne moralne krivnje savršeno je glupo. Ovdje u ovim prilikama, neke naročite individualne odgovornosti, ako baš hoćeš, ni pravne ni moralne, u smislu subjektivne krivnje, nema.

HORVAT: Nema, dakako, i onda ovaj kriminal u nama i oko nas, on je po tebi apstraktan, što?

GREGOR: To nisam rekao. Kriminal postoji, dakako, ali kao kolektivna pojava.

HORVAT: Pa ipak, čovjek koji je potpisao ovu smrtnu osudu potpisao ju je lično, a ja koji sam je izvršio izvršio sam je isto tako lično i prema tome sam isto tako lično i odgovoran. Tu se ne da stvar izbrisati kao da je nema. Ja sam tu ženu objesio lično, a, osim toga, što se moje lične odgovornosti tiče, da nije došlo do one proklete scene kod klavira, ne bi se, po svoj prilici, sve to bilo razvilo do ove dramske gluposti.

GREGOR: Ma kako ne bi, čovječe, babina je sudbina bila već zapečaćena, bili bi je objesili kao špijunku, ta je stvar već bila svršena još prije one scene.

HORVAT: Možda, ali lično ja se ne bih bio našao u situaciji da igram ovu slaboumnu ulogu.

GREGOR: Kakvu ulogu?

HORVAT: Pa ipak, kažem, da nije bilo one scene kod klavira...

GREGOR: Kakva scena kod klavira, čovječe, kakva tvoja lična uloga, bože moj, dogodilo se te nisi ni prvi ni posljednji put sjeo za klavir da preludiraš, preludirao si kao što se to već preludira.

HORVAT: Da, da, preludirao sam, ali da nas ta žena nije zatekla licem o lice...

GREGOR: Što znači licem o lice, čovječe, bila je suluda, bila je histerizirana, otela se na momenat gorilama, gonili su je, zvjerka koja se otela hajci, sve je to bilo u ludom, abnormalnom stanju, a ovo tvoje neurastenično preuveličavanje gluposti, oprosti... *Demonstrativno:* Na, zapali cigaretu!

HORVAT: Ne puši mi se. Hvala!

GREGOR: Bilo bi bolje da krenemo! Hladno mi je. Tu stojimo u vodi!

HORVAT: Idi ti, hvala ti, ja ću ostati! Tu nadgrobnu stražu odstražit ću sve do konca. Sada je dvanaest i sedam. Oko dva krećem na grabovječki šticpunkt i odavde idem direktno! *Gleda u truplo*

kao fasciniran. Stanka. Opet se takne leša rukom. Dotičem se tog trupla rukom, i tako mi je sve kao iza koprene: ne shvaćam ništa, samo iza te koprene osjećam nešto čudno, strano! Možda sam ja to sve samo negdje davno sanjao? Stanka. Večeras, ondje u adutanturi, sve ono što sam govorio o odbijanju od materije, o svom ličnom dostojanstvu, sve je ono bilo zapravo naivno! Nikada me još nijedna živa ruka nije pritegla k zemlji bliže od te hladne, nepoznate, staračke ženske ruke! Sasvim sam tu, najednom sam sasvim na zemlji: tako sramotno kao još nikada dosada u životu! Gdje je moje vlastito ljudsko dostojanstvo? Kamo je nestalo? Kamo sam se to strovalio, u kakve blatne dubljine? Na što sam spao? Razmatranje melankolično, polutiho, gotovo u suzama koje se gutaju. S nama kao ljudima stvar stoji tako da se više ne krećemo četvoronoške već smo dvonošci kroz nekoliko geoloških naslaga. Dugo, već neshvatljivo dugo hodamo na stražnjim nogama, i knjige pišemo već mnogo hiljada godina, i vatru smo izmislili, i krov smo nad glavom izmislili, a jednu stvar još nismo izmislili: da je ovo ljudoždersko žderanje zapravo stvar još iz onog vremena dok smo se hranili ljudskim mesom, a danas već mnogo hiljada godina jedemo druge životinje, i to međusobno žderanje zapravo je inercija nekih davnih snaga u našoj krvi, a to bi trebalo već jedamput zaustaviti, te mračne davne snage u nama! Bio sam u situacijama u kojima mi je izgledalo da ću momentano poludjeti, ili kao da sam već poludio davno i da su me pokopali na dnu najtamnije gluposti gdje se ljube škapulari u smrtnom strahu i svete slike, gdje se namata krunica oko golog noža, gdje svima trepere prsti kao morfinistima, a ja sam mogao ostati u sebi miran jer sam sâm sebi izgledao kao normalan čovjek! Ali sada, momentano, ja sam u sebi izgubio svaku mjeru za svoju vlastitu normalu: ja nemam u ruci više nikakve mjere, ja sam izgubio svoju ljudsku mjeru, pojmiš li to ti, za boga miloga! Jer: kako sam ja kao normalan čovjek mogao da se tako pasji pokunjim, da se tako nevjerovatno zatajim, da se tako ponizim, pak da ne smognem snage da kažem: ne ću! Prosto jednu jedinu riječ: ne ću, i gotovo! Takva jedna jedina riječ bila bi dovoljna da pokrene oko mene čitav krug novih mogućnosti! Sve bi se bilo otvorilo ili rastvorilo! Ali ne bi ostalo tako gadno, bljutavo, kukavno, gorilski nedostojno, kriminalno! Gdje je ostala ona moja normalna ljudska mjera, ono moje dostojanstveno ja? Gdje, gdje?

GREGOR: Čim se pitanje postavlja na tako neznatnu pojavu kao što je naše ja, onda je to već kriva pretpostavka. Ne bi trebalo precjenjivati značenje naših subjektivnih doživljaja. Postoje pod nama i oko nas podloge mnogo ogromnije, sastavljene od milijuna takvih neznatnih čestica kao što je to naše toliko razvikano ja! A pitanje treba postaviti na te ogromne podloge.

HORVAT, *nervozno*: Kakve božje podloge? Gdje su tu neke podloge? Tu sam ja izgubio svoju vlastitu podlogu, zar ne možeš pojmiti tu stvar? Moj vlastiti ljudski obraz skinut mi je noćas s lica, razumiješ li, ja stojim tu bez svoje vlastite fiziognomije, a ti me tu tješiš nešto milijunskim podlogama! Još je dobro da nisi počeo sa "postepenošću razvoja"! To su feldkaplanske metode: to znači govoriti citate iz dogmatike nad nekim tko je smrtno ranjen! Molitva nad umirućim! Podloge! Milijunske podloge!

GREGOR: Ti treperiš kao kazalo nabijeno najvišom napetošću: u takvom visokouznemirenom stanju čovjek ne može da gleda jasno! Ja ne odričem doživljajni intenzitet tvojoj subjektivnoj komponenti! Ja samo tvrdim da se mi krećemo na podlogama, i da je naše ja neodvojivo od kretanja tih podloga. Niti mi subjektivno možemo da se odvojimo, niti mi možemo da nešto subjektivno preokrenemo! Govoriti, dakle, o nekoj naročitoj subjektivnoj krivnji u tom i svim sličnim slučajevima nije logično!

HORVAT: Kako naše ja ne bi moglo da se odvoji i da se pokrene? Tko to kaže? Moje ja može izjaviti da ne će! Moje ja je sasvim logično moglo da se suprotstavi tome zbivanju, i ako se govori o dosljednoj liniji mog ljudskog dostojanstva, moje bi ja bezuslovno i trebalo da to učini! Samo to je: mi smo pripitomljeni psi! Mi imamo gladnu pasju njušku, mi smo odgojeni na lancu, i kad nam kažu kuš, mi moramo podvući rep jer smo mi tako dresirani! Mi smo tako batinama dresirani da ne smijemo reći ne ću! I sve ono što ste vi izmislili o tim svojim širokim podlogama, sve je to zapravo pasja logika i panika pred batinom!

GREGOR: A tko to po tebi može da se suprotstavi i da kaže: ne ću?

HORVAT: Ja!

GREGOR: Između petnaest milijuna takvih ja kao što si ti, ti tvrdiš da ti subjektivno možeš nešto htjeti ili ne htjeti? Tvome subjektu je, dakle, dana odluka da slobodno hoće! Od toga do dogme o slobodnoj volji samo je nijansa. To je prava, čista metafizika.

HORVAT: A ovo tvoje gledanje nije metafizika? To da ja izjavim večeras da ne ću objesiti tu nevinu ženu, to je bilo u mojoj mogućnosti! To sam ja mogao učiniti! Unutar toga je moja volja bila slobodna! Ali ja to nisam učinio jer sam ja pseto, i pasja krv kola u meni, a ne ljudska! Kao da večeras nisam ja sama sebe objesio time! Ja samo prividno mičem tu čeljustima, sve je to prividno klepetanje kostima, a zapravo ja više visim na toj grani od ovog mrtvog predmeta ovdje!

GREGOR: To su sve samo riječi! Da si se ti, dragi moj, večeras usprotivio izvršenju ove smrtno osude, tebe bi već bili ustrijelili, a tu staricu bio bi objesio netko drugi! Što bi se time bilo promijenilo?

HORVAT: Mnogo. Prije svega, mene bi bili ustrijelili, i za mene to tijelo ne bi više visilo tu, i mene uopće ne bi bilo, ja ne bih s tobom razgovarao i, uopće, ja ne bih bio sada to što jesam: jedna ruševina samoga sebe. Jedan klimavi zub, sasvim obična kurva, pseto!

GREGOR: Ali, molim te! Ako uopće ima izlaza iz tih današnjih poplava, to su samo regulacije korita: tim strujanjima treba izmijeniti smjerove toka i kretanja. A hoće li se naša subjektivna kapljica izgubiti i nestati u toku stvari, ovdje ili ondje, večeras tu pod lipom ili sutra na grabovječkom šticpunktu, to je irelevantno, to je tako savršeno svedeno u tom zajedničkom zbivanju.

HORVAT: Ja, nažalost, nikada nisam imao smisla za taj tvoj socijaldemokratski budizam! Ja znam, i meni je večeras tu pod tim truplom jasnije nego ikad da jedno odvojeno, samostalno ja može za sebe riješiti sve!

GREGOR: Pa ti si izjavio da si ti za sebe riješio sve, da si se ti odvezao od materije, da nisi više vezan uz nju. Ostani sada dosljedan: kakvi su novi momenti nastupili koji bi mogli da te toliko smetaju, te ti ne bi mogao da kreneš na svoje sunčanje: na Ganges, na Cejlon!

HORVAT: Ja sam do večeras imao pravo da govorim i o Gangesu i o Cejlonu, koliko god to tebi izgledalo smiješnim: svaki čovjek ima pravo da sanja o čemu god mu drago ako tim svojim snovima ne smeta svoje bližnje. Ja sam do večeras bio potpun čovjek i nikada ni jedne sekunde nisam okrnjio svog ljudskog dostojanstva za ova devedeset i tri dana što sam tu u toj ludnici; ja sam za najvećeg tromelfajera čitao partituru "Tristana"; ja sam igrao šah dok su drugi brusili noževe; pisao sam pisma, gledao oblake, ja nisam do dana današnjega opalio ni jednog jedinog metka i ja sam se zavukao ovamo u diviziju ne od straha pred smrću, nego od straha da ne padnem u situaciju u kojoj bih mogao prestati biti čovjek! A to se večeras dogodilo, i to je ono što ti ne možeš pojmiti!

GREGOR: Sve to što govoriš, čitav tvoj način mišljenja i gledanja je zbunjen i histeričan i besmislen! Same krive pretpostavke! Od čega se čovjek može zakloniti u jednoj takvoj katastrofi? Čovjek nije stjenica da se sakrije u nekakvu pukotinu, a skrivati se u pukotine, to je stjeničavije i nedostojnije od toga: ostati s događajima okom u oko. Stvarima treba pogledati u oči, treba se pomiriti s tim da smo do lakata krvavi, i treba naći način da se operemo od toga smrada. Ali tu se hvalisati: "Pardon, ja nisam lično ništa kriv, ja nisam opalio ni jedamput iz revolvera", to nije muževno, dragi moj! To je mnogo kukavnije zapravo u posljednjoj konzekvenciji nego opaliti i ubiti! Ja sam pucao i ubio i svijestan sam toga i znam da se onda nije moglo ništa drugo nego pucati i ubiti. To je olakotna okolnost!

Horvat je otvorio svoju revolvertašnu, izvadio je revolver i pregledava ga.

GREGOR: Kakve su to gluposti?

HORVAT: Gledam da li mi je revolver nabijen! Ti si čudan čovjek: tebi se čini kukavnim ako čovjek ne puca, a kad čovjek hoće da puca, to ti je glupo. Ja sam krvav: jedna mrlja na mom obrazu više ili manje, to sada već kod mene ne igra nikakve uloge!

GREGOR: Čovjek pojedinac sa svojim revolverom ne može da ustrijeli ništa! To je najčistija romantika!

HORVAT: Tako? I ta mrtva žena tu na grani, i to je romantika? A vidiš: nju sam objesio ja sam, kao čovjek pojedinac! *Zapalio je šibicu i promatra truplo*. Ima lijevo oko otvoreno: gleda me ravno u oči! Ima pravo! Sastao sam je juče kad je bila na diviziji, u školskom hodniku, pod dječjim klinčanicama. Osjetio sam njen vonj, miris štale, kravlje balege, i pitala me je nešto, nisam joj odgovorio: što je za mene bila u onaj tren jedna stara baba koja zaudara po kravljnoj balegi? A ona je onda već (upravo u onaj tren našega sastanka pod klinčanicama u školskom hodniku) stajala pred katastrofom. Dvije minute kasnije došla je barunica Cranensteg u pratnji obersta Heinricha, i onda se dogodila katastrofa. A stara je dolazila tri dana prije toga i plakala na kiši pred divizijom: njoj su soldati sa zelenim aufslagima provalili pod krov i oteali joj njene krave i ukrali joj njeno tele. A kad je došla da se prituži na te provalnike sa zelenim aufslagima, onda su je ispljuskali i udarili nogom i bacili je u blato i raskrvarili je u drvarnici, a onda su je dali u ruke meni, a ja sam je objesio! Kako je neugodno hladna! Smrdi joj iz usta, i to njeno žuto, mrenavo oko, siva mutna rožnica iza koje više nema ničeg: ni krave, ni batina, ni krvi, ničeg; sve sivo i mutno kao zgnječeni mozak. Krvava je, masna je od krvi, i sve je to zapravo masno od ljudske krvi! Tu se na svim stvarima lijepi ljudska krv, na mojim prstima, na mome suknu, po stvarima, riječima, sve crno, masno, krvavo. Mi smo zapravo umorili jednu ženu: to je grabežno umorstvo, a zaklao sam je ja lično s Weiningerom i "Tristanom i Isoldom" u ruci. Kundacima smo je dotukli, nogom, pljuskama, pljuvačkom, raskrvarili smo je, ponizili smo je, a na koncu ja sam je objesio! I sve je to neizrecivo pasji podlo i kukavno: a najkukavnije je što sam još nekoliko minuta prije toga govorio da me se sve to ništa ne tiče: cinizam okorjelog provalnika! Biti šengajst i ubojica u jednom licu, od tih protuslovlja graditi nekakve svoje poglede na svijet, rugati se drugom isto takvom licu jer krade tuđe slike, to je moja logika! Sve to brbljanje o knjigama, o partiturama, o Bachu, sve je to glupo kao mela na klaunskoj gubici, a zapravo je sve ispod te šminke kriminalno grabežno umorstvo: potajno, gadno, sramotno grabežno umorstvo! Da sam ubio u gužvi, u pokolju, u halabuci i metežu kakve glupe bitke, u grčevitom kakvom klupku nagona, u sljepoći strasti, u predsmrtnoj stravi, ali ne, ja sam zavrnuo tim suhim ženskim vratom tako hladnokrvno, logično, mirno kao da se tu radi o vratu kakve operušane svrake, a ne jednog nevinog čovjeka! Ubojica bez olakotnih okolnosti, to, i ništa drugo! Zločinac koji je zaklao s unaprijed smišljenim planom, kreatura koja je zaslužila da isto tako omasti štrik kao i to smrdljivo truplo tu na grani!

GREGOR: Na, izvoli, zapali cigaretu, tim pljuvanjem po samome sebi čovjek ne pomiče stvari s mjesta. Najveća je hrabrost u životu: imati snage pogledati stvarima u oko. Dalje se sve raspleće samo od sebe. Kad sam ja prošle godine na Uskrs objesio onog Židova, tri nedjelje poslije toga nisam mogao da zaspim. A poslije sve je ishlapilo, te danas, na primjer, ne mogu više da se sjetim ni kako je izgledao: sjećam se samo da je stajao pod telegrafskom štangom i da su meni one porculanske šalice na štangi izgledale neobično bijele! A Židov je molio da mu damo malo kruha, da je gladan, i dali smo mu kruha, ali nije mogao da jede, laloke su mu mljele tijesto, ali nije mogao da stisne zalogaj čeljustima, nego je samo tako mljeo i mljackao kao da jede, i drobio kruh među dlanovima, a crveni je organj pucketao pod čađavim kotlom, i to je sve čega mogu da se točno sjetim: tamnocrvene boje ognja pod čađavim kotlom.

Puše cigarete. Stanka. Dolazi oberlajtnant Agramer sa svjetiljkom u ruci.

AGRAMER: Halo, Gregor, jeste li vi to?

HORVAT: To je opet onaj tip! Ni na stratištu čovjek ne može biti sam od tih stjenica!

AGRAMER: Halo, Gregor, jeste li to vi tu? Javite se! Tražim vas već čitavo veče!

GREGOR: Halo, mi smo! Tu pod živicom lijevo ima mostić, pazite!

AGRAMER, *dobroćudno pijano, široke volje, glupo*: Servus, grüss Gott, meine Herren!⁸ Sluga sam pokoran, gospodo! Und was machst du noch hier, um Gottes Willen? Du bist ja vollkommen nass! Geh, ich bitt' dich! Mach dir nichts draus! Was geht dich an! Lächerlich!⁹ *Posvijetlio je na tren truplo*. Nach der Vorschrift müsste eigentlich das Gesicht mit einem weissen Tuch bedeckt werden! No, schön schaut sie nicht aus! Übrigens, à propos:¹⁰ barunica je blagoizvoljela da ti po meni isporuči da ona sutra ujutro u devet putuje, ona te po meni vrlo blagonaklono pozdravlja i moli te da joj pokloniš nekoliko minuta: ona bi svakako željela da čuje onog Rahmanjinova, dieses Nocturno von gestern, von deiner durchgeistigten Hand noch einmal, so wie sie sagte, zum letzten Geschenk! Also, das Essen, Kinder, war wirklich erstklassig!¹¹ Onom magarcu gefrajteru Kapauneru se vidi da je bio prvi kelner kod Sachera! Also dieser Rehrücken: rein de chevreuil mit dem lombardischen Zeller,¹² ja vam kažem, djeco, na svoju ste vlastitu štetu izostali. Barunica putuje sutra autom do Stanislavova mit dem Anschluss an den A. O. K. Sleeping Car in Stryj: kolossale Verbindungen muss eigentlich dieses Weib haben. Ja, sie ist ein Schöngeist und belesen, und eine wirkliche Weltdame, das ist sie wirklich!¹³ A o tebi šverma čitavo veče i o tvojim rukama: molim lijepo, izjavila je pred čitavim stolom da je diviziji čast što si se ti tu našao, jer da ti kao virtuoz stojiš pred svjetskom karijerom. Was willst du noch mehr? Ich bin, also, gekommen um dich abzuholen, mach keine blöden Witze, du musst mitkommen!¹⁴

HORVAT: Pusti me k vragu, što me smetaš? Ja sam službeno spriječen!

AGRAMER: Das hab ich ihr gesagt, ich hab ihr gesagt, du wärest dienstlich verhindert, ali je ona rekla Hahnencampu, und der Graf Szeptycki hat mir das gesagt, Exzellenz lässt dir sagen, du kannst sofort kommen ohne jede Rücksicht auf deinen Dienst!¹⁵

HORVAT: Ja nemam vremena. Za jedan sat krećem na grabovječki šticpunkt!

AGRAMER: Pa dobro, a što da javim tamo?

HORVAT: Javi što hoćeš i pusti me na miru! Schick sie alle zusammen zum Teufel!¹⁶

AGRAMER: A što je tebi, dečko? Bist du besoffen? Was für eine Art und Weise?¹⁷ Ja sam doskakutao ovamo preko blata, wie ein messenger-boy,¹⁸ u tvome interesu, a ti si spram mene nevjerojatno

⁸ *Servus, grüss Gott, meine Herren!* (njem.) - Zdravo, dobar večer, moja gospodo!

⁹ *Und was machst du ...* (njem.) - A što ti još radiš ovdje, zaboga? Pa ti si potpuno prokisao! Idi, molim te! Baš te briga! Što se to tebe tiče! Smiješno!

¹⁰ *Nach der Vorschrift müsste eigentlich ...* (njem.) - Prema propisu lice bi zapravo moralo biti pokriveno bijelim rupcem! No, lijepo baš ne izgleda! Uostalom, doista

¹¹ *dieses Nocturno von gestern ...* (njem.) - onaj Nokturno od jučer, još jednom od tvoje produhovljene ruke, kako je rekla, kao posljednji dar! Dakle, djeco, jelo je bilo uistinu prvorazredno!

¹² *Also dieser Rehrücken ...* (njem.) - Dakle, ona srnetina: srneći hrbat s lombardijskim celerom

¹³ *mit dem Anschluss an den ...* (njem.) - s priključkom na spavaća kola Vrhovne komande u Striju: ta žena mora zapravo da ima kolosalne veze. Da, ona je divna duša i načitana i prava pravcata svjetska dama, to je ona uistinu!

¹⁴ *Was willst du noch mehr? Ich bin, also, gekommen um dich abzuholen, mach keine blöden Witze, du musst mitkommen!* (njem.) - Što još više hoćeš? Došao sam, dakle, po tebe, nemoj praviti nikakve glupe šale, ti moraš poći sa mnom!

¹⁵ *Das hab ich ihr gesagt ...* (njem.) - Ja sam joj to rekao, rekao sam joj da si službeno spriječen, ali je ona rekla Hahnencampu, a meni je to rekao grof Szeptycki da ti ekscelencija poručuje da možeš smjesta doći bez ikakva obzira na svoju službu!

¹⁶ *Schick sie alle zusammen zum Teufel!* (njem.) - Pošalji ih sve zajedno do vraga!

¹⁷ *Bist du besoffen? Was für eine Art und Weise?* (njem.) - Zar si pijan? Kakav je to ton i način?

arogantan! Ti sebi, moj dragi, u svakome pogledu suviše mnogo dopuštaš, hast du mich verstanden? Eingebildet bist du jedenfalls ein bisschen zu viel!¹⁹ Izvolite uzeti na znanje da sam dobio nalog od ekscelencije feldmaršallajtnanta da vam poručim da dodete gore! Ja sam vam to poručio und weiter geht mich die Sache gar nicht an! Servus, Gregor, auf Wiedersehen!²⁰ *Pode desno, padne preko stražara infanterista Podravca, razbije svjetiljku i sav se uprlja.* Und wer ist da? Was ist denn das?²¹

INFANTERIST PODRAVEC: To sam ja, Herr Oberleutnant!

AGRAMER: A tko je to? Wache?²² Pa što ne znaš da se javiš? Zar me nisi vidio gdje idem? Što? A gdje ti je lozung?²³ A zašto me ne haltuješ, mater ti tvoju pospanu? Tu pod nosom fronte, tu ti mene čekaš na straži da ti se prvi javim? Zar su te tako naučili kod kadera? Ja tebe moram da nadem, i to još lampom? Što? Kakva si ti straža? Što ti stražiš? Govori, tako ti boga pospanoga, jer ću te ustrijeliti kao psa!

INFANTERIST PODRAVEC: Molim, ne znam!

AGRAMER: Što moliš, koga ti to moliš, je li? Boga moliš? Javi se kako treba jer ću ti prilijepiti jednu za uho tvoje krastavo!

INFANTERIST PODRAVEC: Herr Oberleutnant, melde gehorsamst, ja ne znam ništa. Mene su ovdje postavili na stražu, ja sam ovdje pao...

AGRAMER: A tako, ti ne znaš što stražiš, a što vruga držiš tu pušku kao financ? Baci pušku fertig, jesi li čuo? Svinja ti pospana, ti si pao, ti tu stražiš, je li, fertig, ti spavaš, još su ti oči krmeljive kao smrdljivoj svinji, na, sav si blatan, po rumu smrdiš, pijan si, i mene si zablatio... *Tura mu svoje blatne ruke pod nos i tako mu prlja lice blatnim rukama, a infanterist Podravec stoji nepomično i drži pušku na sprem.*

AGRAMER: Na, liži, svinja pospana, polži sve to da se naučiš što je to straža. *Posvjetlio je svjetiljkom u lice blatom zaprljanog infanterista Podravca, a onda ga pljusnuo od gađenja.*

HORVAT: Kojim pravom tučeš ti tog čovjeka? To je moja straža, jeste li me razumjeli? Ja sam mu dozvolio da legne!

AGRAMER: Vi ste dozvolili straži da legne? A tko ste vi da vi možete dozvoliti straži da legne? Vi ćete mene smetati u vršenju moje dužnosti? Ich bin Lagerinspektionsoffizier und ich frage Sie, wer sind Sie, dass Sie sich erlauben zu sprechen ohne gefragt zu werden? Was? Ich kann den Infanteristen auf der Stelle niederschieszen lassen, haben Sie mich verstanden? Schritt vom Leib und stehen Sie bitte habt Acht, wenn Sie mit mir reden! Haben Sie mich verstanden?²⁴

HORVAT, *neobično hladno i mračno, trgnuvši revolver:* Marš!

AGRAMER: Bist du verrückt?²⁵

¹⁸ *wie ein messenger-boy* (njem.-engl.) - kao kakav teklić

¹⁹ *hast du mich verstanden? Eingebildet bist du jedenfalls ein bisschen zu viel!* (njem.) - jesi li me razumio? Svakako si nešto malo odviše umišljen!

²⁰ *und weiter geht mich die Sache gar nicht an! Servus, Gregor, auf Wiedersehen!* (njem.) - i stvar se mene dalje više ništa ne tiče! Zdravo, Gregor, doviđenja!

²¹ *Und wer ist da? Was ist denn das?* (njem.) - A tko je to? A što je to?

²² *Wache* (njem.) - straža

²³ *lozung* (njem.) - lozinka

²⁴ *Ich bin Lagerinspektionsoffizier und ...* (njem.) - Ja sam logorski inspekcioni oficir i ja vas pitam tko ste vi da sebi dopuštate govoriti a da niste zapitani? Šta? Ja mogu dati pješaka ustrijeliti na mjestu, jeste li me razumjeli? Korak od mene i stanite molim "mirno" kad razgovarate sa mnom! Da li ste me razumjeli?

²⁵ *Bist du verrückt?* (njem.) - Zar si poludio?

HORVAT: Marš!

AGRAMER *osjeća ozbiljnost momenta, spram Gregora*: Ja was ist ihm? Ist er verrückt?²⁶

GREGOR *postavio se pred Agramera*: Idite, molim vas, dragi doktore, pustite me da riješim s njim tu stvar, samo, molim vas, idite!

HORVAT *istrgne se od Gregora*: Reci mu da momentano ode jer ću ga ubiti tu na mjestu!

GREGOR: Doktore, molim vas...

AGRAMER: Dobro je, i to je dobro! Glaubt dieser exaltierte Trottel wirklich, dass ich mich als Lagerinspektionsoffizier von ihm so behandeln lasse? Ich bin ja nich verrückt, ich werde ihm schon zeigen! Ich lass ihn auf der Stelle verhaften!²⁷

HORVAT *opet se istrgne Gregoru*: Marš!

Agramer nestane. Stanka. Od te scene uznemirili su se gavranovi u krošnjama. Baklja pod nogama raspetoga tijela pucketa i puši se čadavo.

HORVAT: Jesi li ga vidio? To je jedan naš inteligent: doctor iuris sub auspiciis regis²⁸, perovođa višeg plaćevnog razreda, odbornik Crvenoga križa s tenis-reketom i plemićkim grbom iz godine osamnaest stotina devedeset i osme!

INFANTERIST PODRAVEC: Ja nisam spavao, gospodin kadet, prosim, ja niti sam ne znam kako se to dogodilo.

HORVAT: Samo ti dalje spavaj! Laku noć! Ne boj se ti ništa! Ja sam ti dozvolio da legneš! *Infanterist Podravec je uzrujan i tako je počeo svoju stražarsku šetnju pod obješenim truplom neumorno, gore-dolje.*

HORVAT: Milijardu puta više volim dvadeset hiljada aktivnih nego jednog rezervnog oficira! Onaj Walter, ono je životinja, moralni kreten, paralizik, crno-žuti pustolov, za njega je rat neka vrsta floreta, on misli da je to pitanje njegove privatne časti, on se tuče pod ovim zastavama, a tamo na drugoj strani pod drugim zastavama, tu se kod nas zove Hahnencamp, a prijeko kod Rusa Frederiks ili Štafeljbaum, on je vitez neke vrste međunarodno organiziranog templarskog reda, plaćenik, kondotjer, đavo ga odnio! I koliko god to paradoksalno izgledalo, tog Waltera, onog malog Fähnricha, Hahnencampa, Cranenstega i Štafeljbauma i baruna Frederiksa, te ljude mogu da razumijem! Ali kad vidim jednog takvog našeg slaboumnog agramerskog pristava višeg plaćevnog razreda kako tu igra nekakvog fešaka, Fünferulanera, lagerinspektionsoficira, ja ne znam, meni pada mrak na oči, meni se magli! I da nije nestao, ja ne znam što bi se bilo dogodilo!

GREGOR: Umiri se, molim te, ti sav dršćeš! To bi bilo savršeno glupo što bi se bilo dogodilo! Ja moram priznati da se bojim, ja imam osjećaj da bi ti taj gospodin Lagerinspektionsoffizier mogao postati doista veoma neugodan: pijan je, naime, i ako preda prijavu, uhapsit će te još prije nego što kreneš na grabovječki šticpunkt!

HORVAT: Životinja odvratna! Nažderao se rein de chevreuila i kokoši s graškom, i kvargla i burgundera! Da te svinje ne žderu po menažama, sve bi to drukčije izgledalo! Ali oni šnicli, pilići, palaćinke, rizling, burgunder, crna kava, konjak, to je onaj cement na kome je sazidan M. St. G. Onda se međusobno ubijaju, krađu sebi međusobno dalekozore, zlatne doze, gravirane satove,

²⁶ *Ja was ist ihm? Ist er verrückt?* (njem.) - Pa što je njemu? Zar je poludio?

²⁷ *Glaubt dieser exaltierte Trottel ...* (njem.) - Zar taj mahnuti glupan doista misli da ću ja, kao logorski inspekcioni oficir, dopustiti da on sa mnom tako postupa? Ja nisam lud, ja ću mu već pokazati! Dat ću ga na mjestu uhapsiti!

²⁸ *doctor iuris sub auspiciis regis* (lat.) - doktor prava pod kraljevim pokroviteljstvom (formula pod kojom su promovirana na čast doktora kandidati koji su sve ocjene položili s najboljim ocjenama)

konje, skupljaju stare slike, krađu sirotama krave, a ja nemam obraza da na sve to pljunem i da kažem: ne ću! *Uznemirio se pod lipom jaguarski i grize nokte. Stanka.*

Uzrujano kretanje. Lepet gavranskih krila. Kriještanje. Ponovno šum kiše. Još od odlaska Agramerovog počelo je, na cesti što se vijuga iza scene, u tmini kretanje divizijskog podvoza. Povorka konja i taljiga vuče se gustim galicijskim blatom, gacaju kopita konjska, kloket vode i blata, škripa nenamazanih točkova, podvikivanje kočijaša, glasovi ljudski u povorci koja se kreće kroz tminu. Logor se hrvatski opet seli uz tihu pratnju kočijaških grla; to ojkanje, ta monotona logorska pjesma, uz očajan šum kiše, taj topot konjskih nogu, sve raste pod koprenom mračnog nokturna do avetne neshvatljivosti. Tiha i polagana kanonada u pozadini, glasnija nego u prvome činu.

Horvat je u svom uznemirenom kretanju zastao na stražarskoj stazi infanterista Podravca i ponudio ga cigaretama.

HORVAT: Na, zapali!

PODRAVEC: Hvala lijepa, gospodin kadet! *Zapalili su cigarete.*

HORVAT: Odakle si ti?

PODRAVEC: Iz Vučjaka!

HORVAT: A gdje je to?

PODRAVEC: U varaždinskoj županiji, gospodin kadet, prosim! Kotar svetojanski, bumo rekli - općina Sveta Jalžabeta.

HORVAT: Koliko rali imaš?

PODRAVEC: Dobre podravske zemlje, prosim, imam devet rali. Ali imam i vinograda tri rala, gospodin kadet! I dva pastuha! I malo šume, prosim.

HORVAT: A djece imaš?

PODRAVEC: Sina jednog jedinog, prosim, imam, taj je zarobljen kod Dobre Noći. Još petnaeste, i piše da mu je dobro: tamo gdje on živi su gole Turkinje i jako je toplo: svi ljudi idu goli. A služio je kod ulana u Tolni. A ja sam u Americi radio devet godina u majni.

HORVAT: U majni? A gdje?

PODRAVEC: U Los Angelesu, prosim. Dva puta sam, da mi oprostite, pomokrio onu vodu između nas i Amerike. I moj brat je radio prijeko. A kada sam prvi put išao preko vode, rekli su mi, kada sam se krenuo, da ću vidjeti divlje jelene kako plivaju po vodi, ali nisam vidio nijednog divljeg jelena a prostajao sam dva dana na lađi da ih vidim! Ali bijele ptice sam vidio američanske kad su doletjele pred nas!

HORVAT: Kakve bijele ptice?

PODRAVEC: Američanske bijele ptice, gospodin kadet! Kad se lađa, bumo rekli, krene od nas u Ameriku, onda, bumo rekli, lete s njom do pola puta naše ptice crne kao gavrani, a kad je lađa na pola puta, onda se javljaju pred njom bijele ptice, i po tom se onda zna da je sada pola puta prošlo. To sam vidio svojim očima, ali za morske jelene ne znam!

HORVAT: Pa kako ti na domu? Može li se kraj s krajem skupiti?

PODRAVEC: Da pastuha nemam, ne bi se moglo, gospodin kadet, prosim. Ali, bumo rekli, imam jednog finog oldenburgera, i tak mi za svaku kobilu po priskoku plaćaju po osamdeset krajcara, a i po forint! To mi dobro dojde, hvala na pitanju! I Singer-mašinu mi ima žena, i dobro je, hvala na pitanju, gospon kadet!

HORVAT: Koliko si na fronti?

PODRAVEC: Ovo je mi četrnaesti mjesec. A tu sam kod divizije već tri mjeseca. Tu mi je sada lijepo. I dobro.

HORVAT: To se kod tebe zove dobro? Pa zar ne vidiš da stražiš tu pod jednom obješenom ženom? Kakvo prokleta dobro?

PODRAVEC: Bog moj, tako mi nije kao onoj gospoštiji u dvoru, tamo se gospoda vesele, puše, piju fino vino, imaju automobile, piju čokoladu u jegerhauzu, a sve to stoji na golom dlanu oficirsdinera, ordonanca i infanterista: i tople peći, i vazelinom namazane cipele, i čiste lovačke puške, i pilići, i palaćinke, i menaža i separatcug! Bumo rekli "dobro". Tak opet ni ja nis bedast kak to oni misliju, gospon kadet, prosim. "Dobro", bog moj! Ali zato ni meni ni tak kak je bilo kod Havrilovke gdje smo četiri dana ležali u štelungu do koljena u vodi. Tu ak človeka gda kakšna vuš i vgrizne, ima ju gda i vremena vloviti! To je u tome to "dobro"!

Horvat mu bez riječi mahne rukom, i Podravec mehanično nastavlja svoje stražarsko kretanje pod lipom.

HORVAT: Čudno je to s tim našim infanteristima. Njihov pogled na svijet je uglavnom: osamnaesto stoljeće. On vjeruje u boga, čeka morske jelene i bijele američanske ptice, ima Singer-mašinu i pastuha oldenburgera, a sin mu živi s golim Turkinjama. Sve jednodimenzionalno, dekorativno, jedno uz drugo, bez ikakve uzročne veze, jedna ravnina na kojoj su bez smisla i reda postavljene razne stvari: ova mrtva žena, onaj lagerinspektionsoficir, moji živci, tvoj socijalizam, "Tristan i Isolda", barunica Meldegg-Cranensteg, topovi ruskog baruna Štafeljbauma, rikcug divizijskog trenaja, gavranovi, tmina, kiša! Strah me je, sve više me je strah da je sve to teško povezati u jedan dublji smisao i već me od Havrilovke progoni jedna neugodna misao: stajao sam tamo nad toplim klupkom raspoređenih crijeva jednog mladog bečkog dečka i mislio sam ovo: a što onda ako sve to zbivanje nije ništa drugo nego jedno isto takvo krvavo klupko raspoređenih crijeva, bez mogućnosti raspleta? Strah me je da sve to zbivanje uopće kao takvo nema nikakve unutarnje ni vanjske razumne veze: čokoladu pije gospoštija u jegerhauzu, smrtna osuda na Romanowiczki je izvršena, barunica Meldegg putuje u spavaćem vagonu, morski jeleni, crne ptice, straža, Agramer kao pristav višeg plaćevnog razreda, sve jedno uz drugo i pokraj drugog, odvojeno, nespojivo, neshvatljivo, mračno, glupo, pakleno! Osjećam kako se u svemu tome počinjem nemoćno gubiti: to su kvantiteti, a ti kvantiteti postaju polagano jači od moga razuma!

GREGOR: Jasno, posve obična neurastenija! Živce u takvom slučaju treba prenapeti da klonu: gucni malo - to je holandski rum!

Horvat pije iz feldflaše. Dugo i žedno. Kiša. Kola na cesti. Valjanje taljiga. Rzanje konja.

Horvat je načulio uši i sluša glasove povorke. Gleda u tminu, uz pratnju ojkana koje traje do konca.

HORVAT: Rikcug! Uvijek samo jedan rikcug za drugim! Polagano tiho bubnjanje, noćno perverzno bubnjanje nad jednim logorom koji je osuđen na smrt i ne radi drugo nego se po blatnim cestama vuče s jednog ratišta na drugo! I to je ono grozno da nama nikada ne će pročitati posljednju osudu, i nas ne će zgaziti noćas ni barun Frederiks ni Štafeljbaum, nego ćemo se tako ranjavi i blatni vući još dugo, dugo, i dugo će ta kola stenjati pod našom bijedom: i te naše brigade, i naše divizije što nose pred sobom vješala kao jedinu zastavu! Gdje nismo klali i ubijali, u kojoj crkvi nismo hranili konje? Lombardija je ostala puna naših vješala, bečki drvoredi ostali su za nama puni sagnjilih trupla: bečke barikade mi smo savršeno sa zemljom, u Budimu, u Aradu, na Kufsteinu, na Špilbergu - gdje nismo bili krvnici, tamničari, suci?

GREGOR: To je potpuno konfuzno! Koji narod nije klao i vješao? Koji narod nije po crkvama hranio konje, koji narod nije rušio barikade? To je sve potpuno nesuvislo!

HORVAT: To je nesuvislo? Ja sam vješao, ja sam robio, ja sam provalio, ja sam pokrao, ja stojim noćas tu pod vješalima, ja sam krvnik! A tko sam ja? Ja sam ti, a mi smo samo mali dio ovog hrvatskog logora koji se seli okolo po svijetu već nekoliko stotina godina: i htjeli mi to ili ne, dragi moj, nama je sudbina odredila da se vučemo za hrvatskim uzmacima svezani kao pas na logorskim kolima: podvinuta repa, s lancem oko vrata, ližući toplu masnu ljudsku krv!

GREGOR: Takav lirski nihilizam znači samo precjenjivanje svog vlastitog žalosnog slučaja! U tome da se ovaj divizijski tren ovdje pred nama vuče po blatu nema ničeg specifično našeg! To je samo jedan divizijski detalj, a takvih divizija, kao naša, krvari noćas nekoliko stotina!

HORVAT: Da, ali između nekoliko stotina krvavih divizija ova ovdje pred nama znači moju ličnu stvarnost i moju ličnu sudbinu: *an dieses Regimentssprachenkomplex bin ich gebunden wie ein Verfluchter, ich kann mich nicht losreißen, verstehst du das nicht?*²⁸

GREGOR: Ti govoriš tu noćas hirovito kao bolesno dijete: sat prije citirao si Horacija, oslobođen svega zemaljskog pod sobom, a sada tu jaučeš kao žena! Ili idi, ili ostani! Ali tako tu na kiši drhtati da ne možeš ni cigarete pripaliti, tu plakati nad fikcijama, oprosti mi, to nije ozbiljno! Nije noćas ovo klanje počelo. Ako se noćas osjećaš krvavim i krivim, onda si bio već kriv i krvav i jučer i prekjučer, a ako nisi bio prekjučer, nisi ni noćas!

HORVAT: Za mene je to ubijanje počelo noćas! Do noćas ja sam slušao grmljavinu topovsku s takvim prezirom i bila mi je tako glupa kao da se pijanci tuku u krčmi lavorima i flašama i svjetiljkama: pijana halabuka u krčmi, to je do noćas bilo sve to oko mene. Najveća sramota što se može dogoditi čovjeku dogodila se meni: zaklao sam u jednoj sramotnoj pijanoj tučnjavi čovjeka, a bio sam pri tome trijezan! Čuješ li te glupe topove kako laju? Čuješ li taj prokleti hrvatski logor kako se vuče od Amsterdama i Lützena do Austerlitz i Santa Lucije i Königgratza? I to je ono što nisam znao do noćas: da tu u tim našim blatnim sudbinama nema druge: ili vješati ili biti obješen! To mi se objasnilo tu pod tim truplom, i mene je strah, ja se bojim biti obješen, ne možeš li to pojmiti?

GREGOR: Ti si u groznici, ti ne znaš što govoriš: čitava Evropa stoji danas pod vješalima, što je tebi?

HORVAT: Da, noćas čitava Evropa stoji pod vješalima, a nikoga nema tko bi imao snage biti obješen zato jer ne će da vješa! A to je ono što mi se noćas objasnilo isto tako: da treba da se u čovjeku pokrene takva jedna snaga, da se otme strahu i da kaže: ne ću! Oni mladi dečki u Sarajevu imali su tu snagu: onim mladim dečkima došla je ideja o tome da ne treba sve htjeti! Imali su gonoreju, bili su zaljubljeni u kasafragle, čitali su Stirnera, pisali su anzihtskarte, pili su po smrdljivim krčmama a onda su imali snage da kažu ne ću. Oni su to rekli pred čitavom Evropom vrlo jednostavno, s browningom u ruci, i dokazali su da se Evropa mogla ustrijeliti kao kakva kurva iz revolvera u bordelu!

GREGOR: Da, pak što mi imamo od tog njihovog browninga? Da pred nama visi jedna nevina žena kojoj su ukrali tele, a onda je osudili na smrt! To su sve magle, a ne način mišljenja! Živcima se ne da misliti, moj dragi!

HORVAT, *s mirnim smiješkom superiornosti*: ja sam ti vrlo zahvalan na pažnji koju posvećuješ mojim živcima, ali, dragi Kamilo, ja ne znam da li je tebi jasno, ja priznajem, ja sam uznemiren, ja dršćem, ja bih mogao vikati od straha, mene guše suze, ali, na moju časnu riječ, ja ti izjavljujem da nikada nisam u sebi bio mirniji nego noćas tu pod tim truplom! Meni se moje subjektivno stanje u ovom logoru objasnilo, meni je pala mrena s očiju, ja sam progledao: biti vezan kao pas na lancu pod kolima naših uzmaca, biti krvav, sâm vješati ili biti obješen, to je naš pravi obraz bez obrazine. To što sam ja večeras mislio da se može riješiti bijegom, to je bilo kukavno (stjeničavo, da upotrijebim tvoju riječ), ali ako ti misliš da to tvoje brbljanje o stvaranju nekakve "objektivne slike", o "postepenom i o zajedničkom" nije isto tako stjeničavo, onda se ti varaš! A to je ono što se ja stidim biti stjenica! Sramim se zavući u bilo kakvu pukotinu, zvala se ona materijalizam ili Bachova tokata! Čuješ li onaj glas na kolima? To nije vuk, to je glas hrvatskog logora! Taj logor strijeljao je

²⁸ *an dieses Regimentssprachenkomplex bin ich gebunden wie ein Verfluchter, ich kann mich nicht losreißen, verstehst du das nicht?* (njem.) - za taj kompleks pukovnijskoga govora ja sam privezan kao kakav prokletnik, ja se ne mogu otkinuti, zar ti to ne razumiješ?

po milanskim ulicama djevojke, stražio je kraj noćnog lonca bečkih princeza, vješao je po Beču, po Budimu, po Aradu, po Munkaču, taj logor objesio je ovu staricu, a taj logor, to smo mi, to sam ja, to si ti, to smo mi, jučer, danas, noćas, sutra, dugo, dugo: kao ta stara tu pred nama, tako je visila pred nama Četrdesetosma! Tko ju je objesio? Generali von Kempen, von Dietrich, von Kriegern ili oberst barun Jellachich? Ne, ja sam je objesio, kao noćas staru Romanowiczku, ja, lično ja, a ne von Hahnencamp ili barun Cranensteg! Jedan marcia-funebre-motiv bez svitanja, logorske vatre i tmina. Vješala. Tmina. Pasja strava podvinuta repa.

GREGOR: Generali Hahnencamp i Cranensteg ne stoje s našim hrvatskim logorom ni u kakvoj vezi! To je sve carski logor, i u tome nema ničeg specifično našeg. Zar misliš da pod obješenim truplima Četrdesetosme nisu stajali subjekti s isto tako krvavim protuslovljima kao što su naša?

HORVAT: Pa to i jeste ono prokleta na nama da sa svojim protuslovljima stojimo već tako dugo pod krvavim vješalima i da tako prolaze grozničave noći, a gavrani ključaju na smrt osuđenima jetru! Sve su ove krošnje pune obješenih trupla! Nad nama se krevelje sami nacereni obrazi, i jedino što se čuje, to su glasovi gavrana! Na, gledaj onog martoloza na kolima! Ne sjedi li on tamo na boku u crvenom suknu serežana, graničarskog haramije? U toj svojoj krvavoj čohi putuje od Wallensteina i Isolanija do baruna Jellachicha i feldmaršallajtnanta von Hahnencampa i sigurno je ukrao nečiju zlatnouokvirenu sliku ili dozu ili dalekozor! Kroat! Wo hast du das Halsband gestohlen?²⁹ I gdje je čovjek koji bi imao toliko dara da ovu misao izrazi muzički? Kako? Na koji način? Melodija, tema, motivi ove lamentacije imperativno traže vlastitu harmonijsku formulu, a ta ne može više da bude klasična, jer lako je bilo Verdiju, njegova kantilena "Va, pensiero, sull' ali dorate" imala je svoj iredentistički, garibaldinski zanos, on je vjerovao da će se talijansko ropstvo jednoga dana raspliniti kao prividenje, ili Wagnerova instrumentacija, ta niebelunška, pangermanska melasa na kojoj pliva njegov lohengrinski Labud kao bazarska igračka od kaučuka, ali za ovu našu prokletu hrvatsku, graničarsku dodekafoniju treba imati dobro uho da bi se tankim sluhom mogao čuti glas vučjeg zavijanja, urlik ranjene zvijeri u toj proklesoj menažeriji. Impresionistički, kao Debussyjeva mjesečina, to bi bilo komično, Carl Maria Weber, Gluck, suviše patetično, Händel, promenada, vatrometi, možda Bachovi korovi, da, Bachovi korovi, to da, jer slušaj, čuj tragičnu dosadnu monotoniju proklete hrvatske teme, a ona je naš vlastiti udes, carsko grencersko krepavanje bez kraja i bez konca, bez Händelova patosa biblijskog, tu bi politička misao trebala da bude osnovnim tonom, jer poslije sve ove krvi, "Kroat, wo hast du das Halsband gestohlen", čuješ li, ja mislim taj pogreb jednog Naroda mogao bi se izraziti samo ciganskim cimbali, flaute, klarineti, trompete, carske trompete, jedan violončelo i trideset kontrabasa sa korovima i bubnjevima marcia funebre", da, to bi bio dostojanstveni izraz muzičkog oslobođenja od te groze. *Počeo je jecati iza glasa, klonuvši.*

GREGOR: Pa kakav bi to bio izlaz za sve nas, čovječe, individualno tvoje muzičko oslobođenje, koncerti, zar ne, pune dvorane, pljusak kritika, pa kakav je to izlaz za sve nas, danas i ovdje, tu, sada, na ovome mjestu, u ovoj noći, pod ovim vješalima, kod ovog rikcuga u ovom brodolomu? *Pristupio mu je samilosno, nježno i umiruje ga.*

Kiša pada.

Topovi. Pjesma kočijaša, povorka konja i kola.

HORVAT, *glasom potpuno slomljenim kao nad grobom kroz suze*: U tim našim povorkama najžalosniji su od svega konji. Koliko su te životinje plemenitije od čovjeka! Konji imaju svoj

²⁹ **Kroat! Wo hast du das Halsband gestohlen?** (njem.) - Hrvate! Gdje si ukrao ogrlicu? (citirano iz trećeg čina Schillerove drame *Wallensteins Lager*)

· **"Va, pensiero, sull' ali dorate"** (tal.) - "Poleti, misli na zlatnim krilima" (poznata arija iz Verdijeve opere *Nabucco*)

· **marcia funebre** (tal.) - posmrtni marš

ogromni izgovor: konji nemaju razuma i prema tome nisu ni za što odgovorni. Ali mi, ljudi, koji se krećemo po našim cestama u takvim mračnim kišama, mi ne upropaštavamo samo sebe nego i nevine konje. Na sebe još imamo pravo! Ali tko nam je dao pravo da ta nevina tužna stvorenja vučemo sa sobom kroz te svoje glupe historije?

Stanka.

Iz tmine, kao sjenka, obasjana tamnim sjajem baklje, između raspetoga na križu i lipe pojavio se bradat čovjek, u crnom kaftanu, s pinklom na leđima. Njega je po svoj prilici privukla ovamo svjetlost buktinje, ali, opazivši na grani truplo a pod njim oficire, on se trgnuo. Ne zna se tko se koga više prepao. Stanka.

GREGOR, *osorno, s prizvukom straha i neugodnosti*: Woher kommen Sie?³⁰

ŽIDOV, *servilno, skinuvši svoj pusteni klobuk i poklonivši se do zemlje*: Aus Ägypten, mein Herr Hauptmann, bitte sehr! Guten Abend, meine Herren, wünsch ich den Herren! Guten Abend, meine Herren! Ich habe in Tarnowitz einen Tabakladen gehabt, ist mir gestern aber abgebrannt. Wünschen die Herren Offiziere einen guten Schnaps vielleicht, bitte sehr, oder Pfefferkuchen ist gefällig vielleicht, gekochte Eier, Salami...³¹

GREGOR: Und was machen Sie hier? Wohin gehen Sie?³²

ŽIDOV: Einen Ausweg suche ich, Herr Major, bitte schön! Vielleicht find ich ihn wo! Wir suchen schon lange einen Ausweg. In Holland hab ich Verwandte, in Rotterdam, Herr Major, ich werde auswandern irgendwohin! Nach Indien. Nach Ceylon. Nach Kalifornien! Gute Nacht wünsch ich den Herren, ich empfehle mich...³³ *Nestao je kao sjenka u tmini. Stanka. Topovi.*

HORVAT: Sedam hiljada godina putuje tako s rakijom i s kuhanim jajima, a mi tu krepavamo kao psi na kiši, u blatu. U Holandiju ide iz Egipta! Sretan čovjek!

GREGOR: Hu, noćas još bit će svašta. Čuješ li Frederiksa kako gruva? Kad ovi žohari počinju svoje sumnjivo kretanje i ostavljaju svoje pragove, znači sigurno rikcug! A počeli su poslije podne već da plaze. Gledam ih tako već drugu godinu: najsigurniji strategijski barometar! Čovjek faktično ne zna je li to špijunaža ili dobar sluh! *Kiša se spustila pljuskom.* Gledaj, nema smisla ovdje kisnuti! Ako ozbiljno misliš da kreneš preko grabovječnog mlina, onda bi bilo dobro da se bezuvjetno nađeš s Pubom: on je doista u stanju da ti učini najveću psinu, a to bi ti moglo pokvariti sve! Budi sada sabran, ne popuštaj živcima! Treba da nađemo Agramera i da mu kažemo da ne čini gluposti: takav bornirani prezidijalni pristav sve je u stanju - a pijan je osim toga...

HORVAT: Ali, molim te, ja principijelno...

GREGOR: No, dobro, ti ne trebaš ništa, ja ću urediti čitavu stvar, samo mi omogući formalno da preuzmem inicijativu i da spriječim da ne poduzme nikakav pismeni korak! *Odvuče tako u riječima Horvata i obojica nestanu u kiši.*

Stanka.

Topovi.

³⁰ **Woher kommen Sie?** (njem.) - Odakle vi dolazite?

³¹ **Aus Ägypten, mein Herr Hauptmann ...** (njem.) - Iz Egipta, moj gospodine kapetane, molim lijepo! Dobar večer, moja gospodo! Dobar večer, moja gospodo! Imao sam u Tarnovicama trafikku, ali mi je jučer izgorjela. Da li gospoda oficiri možda žele dobre rakije, molim lijepo, ili je možda po volji paprenjaka, kuhanih jaja, salame...

³² **Und was machen Sie hier? Wohin gehen Sie?** (njem.) - A što vi radite ovdje? Kamo idete?

³³ **Einen Ausweg suche ich ...** (njem.) - Tražim izlaz, gospodine majore, molim lijepo! Možda ću ga negdje pronaći! Mi već dugo tražimo izlaz. Imam rodbine u Holandiji, u Rotterdamu, gospodine majore, nekamo ću se već iseliti! U Indiju. Na Cejlone. U Kaliforniju! Želim gospodi laku noć, preporučujem se...

Kola su prestala da plaze. Straža se kreće neumorno. S lijeve strane glasovi.

INFANTERIST PODRAVEC: Halt, wer da?³⁴

ZASTAVNIK ŠIMUNIĆ, *na čelu priprave od šest bajonetom na pušci oboružanih momaka:*
*Brigadewachenabteilungsbereitschaft als Lagerpatrouille!*³⁵

INFANTERIST PODRAVEC: Feldruf?³⁶

ZASTAVNIK: Budapest! Losung?³⁷

INFANTERIST PODRAVEC: Bajonett!

ZASTAVNIK: Hallo! Wache!³⁸ Je li gospodin kadet Horvat bio tu?

INFANTERIST PODRAVEC: Bio je, melde gehorsamst, Herr Fähnrich!

ZASTAVNIK: Je li dugo što je otišao?

INFANTERIST PODRAVEC: Ima već jednu uru!

ZASTAVNIK: A ne znaš kamo?

INFANTERIST PODRAVEC: Ne znam, Herr Fähnrich, melde gehorsamst!

Priprava odlazi sa zastavnikom. Topovi.

Zavjesa

³⁴ **Halt, wer da?** (njem.) - Stoj, tko je?

³⁵ **Brigadewachenabteilungsbereitschaft als Lagerpatrouille!** (njem.) - Priprava brigadnog odreda straže kao logorska patrola!

³⁶ **Feldruf?** (njem.) - Bojni zov?

³⁷ **Losung?** (njem.) - Lozinka?

³⁸ **Hallo! Wache!** (njem.) - Halo! Straža!

ČIN TREĆI

Ogromna Makart-blagovaonica u dvorcu grofa Szceptyckog. Desno u pozadini otvorena vrata u crveni salon s kineskim vazama i sijamskim polubogovima, s draperijama od teške svile, a lijevo salon za primanje u teškom damastu, sa skupocjenim naslonjačima tamnosmede kavine boje. Svijećnjaci, sagovi, teške zlatnouokvirene slike, monumentalna zrcala uokvirena kornjačinom korom.

U prednjem planu pozornice pokriven je ogroman stol za dvadeset i četiri osobe, sa svijećnjacima, damastom, srebrnom; srebrnim posudama za pranje ruku, velikim zdjelama koje su prenatrpane sirom i voćem, s masivnim srebrnim pepeonicima; soba pliva u oblaku dima. Tu kod toga stola pojela je divizijska svita sa štabom generala zapovjednika grupe Hahnencamp, Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa, bogatu večeru koju je komponirao ulanski rezervni oberlajtnant Raoul plemeniti Agramer, u počast oproštaja s barunicom Meldegg-Cranensteg, suprugom šefa generalnoga štaba grupe Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa, baruna potpukovnika generalnog štaba Cranenstega. Tu se vrzu dva livrirana sluga grofa Szceptyckoga servirajući na ogromnim srebrnim pladnjevima crnu kavu, viski, konjak, raznovrsna vina, likere, a infanterigefrajter oberkelner Kapauner u fraku nadzire sve kao maître d' hôtel, upravljajući sa tri divizijska ordonanca (tri kelnera u uniformi) na vojnički način.

U crvenom salonu svira se glasovir: "Leise, ganz leise klingt's durch den Raum", i u zvuku toga valcera smije se, pleše, pjeva i zabavlja se prilično pijano, gemütlich, elita toga društva, oko tri fokusa te svečane oprosne večere: Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa, barunice Meldegg-Cranensteg i grofa kućedomaćina, mladoga gospodina od dvadeset i četiri godine.

Desno u svijetlodamastnom salonu gospoda se kartaju, a jedna kartaška grupa igra ferbl za kartaškim stolom pored zida lijevo.

Monotonija uzvika "dam, ne dam, vier besser, acht blind, wie gesehen, sechzehn blind". Tu se igra hazard.

Za makartovskim stolom u prvom planu do pukovnika de Malocchija skupila se grupa divizijskih štrebera i debatiraju.

Artiljerijski kapetan Lukač, krunskim redom odlikovani junak od Rawa-Ruske, s dubokim basom, ispičutura, hrapav, stari razbijač, ženskar, krakeler, sjedi lijevo na čelu stola i pije viski iz čaše za vodu.

U sredini stola brigadir de Malocchio, astmatičan, devedeset i devet kila težak stariji gospodin, s trbušinom, flegmatičan debeljko, puši virginiju i svađa se s Lukačem o principijelnom pitanju: kako bi zapravo trebalo ratovati? Slušaju taj razgovor s priličnim počitanjem rezervni nadliječnik doktor Altmann i feldkaplan Anton Boltek. I liječnik i svećenik kao jahači u čizmama su, s ogromnim konjaničkim ostrugama.

Desna grupa pukovnika brigadira Heinricha, potpuno ćelavog, od želučanog katara ispijenog, žutog dugonje, hipohondra, sastoji se od potpukovnika pješadijskog Jorge, auditora majora Hochnetza i

· **maître d' hôtel** (franc.) - glavni konobar, šef sale

.. **"Leise, ganz leise klingt's durch den Raum"** (njem.) - "Tiho, posve tiho razliježe se kroz prostor"

... **vier besser, acht blind, wie gesehen, sechzehn blind** (njem.) - kartaške fraze: "... bolje četiri, osam naslijepo, kako je viđeno, šesnaest naslijepo"

oberlajtnanta Waltera, koji je potpuno pijan te se jedva drži u ravnoteži. On pije jednu crnu kavu za drugom i vrlo se vješto suzdržava od podrigivanja: oči su mu krvave, podbuhle, on prisluškuje i lijevo i desno, plete se u razgovore, odobrava i buni se, ali ga tu nitko ne uzima ozbiljno.

LUKAČ: Ja najozbiljnije ponavljam, gospodo, ovo: wenn wir unsere Kriegsführung nicht von A bis Z industrialisieren - dann geht der alte Kram unter!¹ Moderan rat treba da se vodi moderno, a ne srednjovjekovnim manirama! Das behaupte ich und kein Wort mehr! Jede andere Deutung meiner Worte ist nicht objektiv!² Rat se mora industrijalizirati! Einen Maschinenkrieg kann man doch nicht mit den Feldkaplanen gewinnen!³

DE MALOCCHIO: Alles feldgrau anstreichen, was, das war auch einmal Tagesparole!⁴ Glupost! Za aneksione krize kupio sam sebi svijetloplavi Feldgraumantel, bei Jellinek in Pressburg, und dann hat sich gezeigt, dass die Farbe eigentlich nicht entsprechend war und ich hab mir wieder einen neuen Mantel kaufen müssen...⁵

LUKAČ: Pardon, erlauben Sie mir, Her Oberst...⁶

DE MALOCCHIO: Erlaub mir, ja, ja, was ich eigentlich sagen wollte? Ja, molim lijepo: also, bitte schön,⁷ kirasirska brigada Marguerite spasila je kod Sedana čast francuske zastave u svojoj šturmatiki u blankpancerima s kacigama, sa crvenim repovima! Wenn man sein Leben für den Herrscher opfern will, wenn man in sich ein felsenfestes Pflichtgefühl hat, dann kann man sterben, ohne dass man sich wie eine Wanze in den Schützengraben verkrochen hat: diese Feldgraumimikrie ist eigentlich eine demokratische Wanzentheorie, eine Art feldgrauer Verfolgungswahn.⁸

LUKAČ: No ja, es ist durch den russisch-japanischen Krieg schon längst bewiesen...⁹

DE MALOCCHIO: Nichts ist bewiesen! Durch den russisch-japanischen Krieg ist gar nichts bewiesen! Im Gegenteil! Es ist bewiesen, dass diese feldgraue Wanzentheorie die mährischen

¹ **wenn wir unsere Kriegsführung nicht von A bis Z industrialisieren - dann geht der alte Kram unter!** (njem.) - ako mi naše vođenje rata ne industrijaliziramo od A do Z, onda će čitava ova ropotarija propasti!

² **Das behaupte ich und kein Wort mehr! Jede andere Deutung meiner Worte ist nicht objektiv!** (njem.) - To ja tvrdim, i ni riječi više! Svako drugo tumačenje mojih riječi nije objektivno!

³ **Einen Maschinenkrieg kann man doch nicht mit den Feldkaplanen gewinnen!** (njem.) - Mehanizirani ratovi ne dobivaju se pomoću dušobrižnika!

⁴ **Alles feldgrau anstreichen, was, das war auch einmal Tagesparole!** (njem.) - Sve obojadisati sivom ratnom bojom, šta, i to je jednom bila parola dana!

⁵ **Feldgraumantel, bei Jellinek in Pressburg, und dann hat sich gezeigt, dass die Farbe eigentlich nicht entsprechend war und ich hab mir wieder einen neuen Mantel kaufen müssen...** (njem.) - kabanicu sive ratne boje, kod Jellineka u Bratislavi, pak se pokazalo da ta boja zapravo nije odgovarala, te sam morao ponovno kupiti kabanicu...

⁶ **Pardon, erlauben Sie mir, Her Oberst...** (njem.) - Oprostite, dopustite mi, gospodine pukovniče...

⁷ **Erlaub mir, ja, ja, was ich eigentlich sagen wollte? Ja, molim lijepo: also, bitte schön** (njem.) - Dopusti mi, da, da, šta sam zapravo htio reći? Da, molim lijepo: dakle, molim lijepo

⁸ **Wenn man sein Leben ...** (njem.) - Ako čovjek hoće da svoj život žrtvuje za vladara, ako ima u sebi osjećaj dužnosti čvrst poput klisure, onda može umrijeti, a da se ne zavlaci u streljački jarak kao stjenica: ta mimikrija ratnosive boje zapravo je demokratska teorija o stjenicama, neka vrsta ratnosive manije progona.

⁹ **No ja, es ist durch den russisch-japanischen Krieg schon längst bewiesen...** (njem.) - No, da, rusko-japanskim ratom već je odavna dokazano...

Textiljuden ausgedacht haben, das ist bewiesen, bitte schön!¹⁰ Molim lijepo, onda bi trebalo likvidirati kavaleriju! Zašto se onda i konji ne farbaju feldgrau, wenn nach dir etwas bewiesen sein sollte? Bitte schön, dann soll man die Pferde auch feldgrau anstreichen! Die Sache wäre nach dir ganz logisch!¹¹

LUKAČ: Industrijalizacija, Herr Oberst, amerikanizacija, tajlorizacija, das laufende Band,¹² to su parole dana! Rat je fabrika, a oficiri danas nisu ništa drugo nego krvavi forarbjateri! Maschinenkrieg, sve drugo je predratna romantika, Herr Oberst!

HEINRICH: Herr Oberst de Malocchio hat recht!¹³ U vođenju rata mnogo je važniji moralni profil pojedinog ratnika od tehničke strane: der französische Typus, zum Beispiel, meine Herren, der französische Guerrier-Typus,¹⁴ molim lijepo, s onim svojim republikanskim parlamentima i advokatskim floskulama, mit seiner Kaffeemaschine in seinem Tornister¹⁵ ima iza sebe i novaca i industriju cijelog svijeta, er ist satt und gut angezogen, und trotzdem ist ihm unser Bundesbruder weit überlegen: warum? Weil wir eine konservative Weltanschauung haben, weil wir unseren Feinden moralisch überlegen sind! Weil wir kaiserliche Soldaten sind und keine Franc-tireurs!¹⁶

WALTER: Sehr richtig, Herr Oberst! Mi smo kao Japanci: der berühmte Kuroki-Armeebefehl vor dem Nachtangriff in der Schlacht bei Liaoyang am 3. September 1904: "Jeder ziehe ein frisches Hemd als Leichenkleid an." Das ist unser Ideal! Wir haben uns alle Leichenhemden angezogen, wir sind bereit zu sterben!¹⁷ *Prolio je butelju crvenog vina po stolu.* Hopla, lassen Sie das! Soll nur so bleiben! Danke schön! Merci, monsieur Kapauner! Je pars pour la Cythère! Ich gehe bald weg!¹⁸

Stolnjak ostaje crven sa crvenim mrljama. Sluge to pokriju servijetama, ali mrlje ostaju.

DE MALOCCHIO: Da, mi starije generacije, mi smo odgojeni u čistom idealizmu i osjećaju dužnosti! U našim žilama teče druga krv! Aber die Verbände haben sich jetzt in der letzten Zeit

¹⁰ **Nichts ist bewiesen! ...** (njem.) - Ništa nije dokazano! Rusko-japanskim ratom nije baš ništa dokazano! Naprotiv! Dokazano je da su tu ratnosivu stjeničavu teoriju izmislili moravski Židovi, producenti tekstila, to je dokazano, molim lijepo!

¹¹ **feldgrau, wenn nach dir etwas ...** (njem.) - ako po tvome mišljenju nešto treba da se dokaže? Molim lijepo, onda bi također i konje trebalo premazati sivom bojom! To bi prema tvojim izvodima bilo potpuno logično!

¹² **das laufende Band** (njem.) - tekuća vrpca

¹³ **Herr Oberst de Malocchio hat recht!** (njem.) - Gospodin pukovnik de Malocchio ima pravo!

¹⁴ **der französische Typus, zum Beispiel, meine Herren, der französische Guerrier-Typus** (njem.) - francuski tip, na primjer, moja gospodo, francuski tip ratnika

¹⁵ **mit seiner Kaffeemaschine in seinem Tornister** (njem.) - sa svojom spravom za kavu u svom telećaku

¹⁶ **er ist satt und gut angezogen ...** (njem.) - on je sit i dobro odjeven, a unatoč tome njemu je naš bratski saveznik mnogo nadmoćniji: zašto? Zato jer mi imamo konzervativan nazor o svijetu, jer smo mi moralno nadmoćni svojim neprijateljima! Jer smo mi carski vojnici a ne strijelci iz busije!

¹⁷ **Sehr richtig, Herr Oberst! ...** (njem.) - Sasvim točno, gospodine pukovniče! Mi smo kao Japanci: znamenita armijska zapovijed Kurokija uoči noćne navale u bitki kod Liaoyanga 3. rujna 1904: "Svatko neka obuče novu košulju kao košulju za pogreb." To je naš ideal! Svi smo mi obukli košulje za pogreb, mi smo pripravnici da umremo!

¹⁸ **Hopla, lassen Sie das! ...** (njem.-franc.) - Ništa, ostavite to! Neka samo ostane tako! Hvala lijepa! Hvala, gospodine Kapauner! Ja polazim na Cytheru! Ja naskoro odlazim!

stark gelockert!¹⁹ Molim, izvolite pogledati naše mlade generacije: Apfelstrudel und Grieskoch zum Mittag, das ist ihnen das höchste Problem und die wichtigste Frage!²⁰

HEINRICH: Ja, also, bitte:²¹ rakove jesti, šparge, artičoke, jarebice, to je od nas svatko znao tadellos! Einen Brief schreiben, nämlich die Adresse so, dass man sie dann auch lesen kann, die Zigarette wegwerfen, wenn man eine Dame auf der Strasse grüsst, das waren ja Selbstverständlichkeiten, ali ovi naši kameradi, diese Sparkassenbeamten, Messerfresser und Kanzelisten, diese unangenehme Gesellschaft tötet langsam den alten Geist! Wir sind heute schon so weit, dass man sich nicht so frei untereinander fühlt wie früher! Das sind eben diese fremden Elemente, die langsam demoralisierend wirken.²²

WALTER: Sehr richtig, Herr Oberst, heute hab ich gerade mit so einem Mittelschullehrer zu tun gehabt: er übergibt mir seine 264 Leute und dann sagt er mir so mir nichts dir nichts, dass ihm fünf Stück davongelaufen sind! Bitte: ein Marschkompagnietransportkommandant, der seine Leute so verliert wie Zündhölzer!²³

HEINRICH: Od koje je to marškompanije bilo?

WALTER: Vom 31. Jägerbataillon die dreizehnte!²⁴

HEINRICH: Wer was das? Wie heisst er?²⁵

WALTER: Ein Kadett, mit einem kroatischen Namen, ich erinnere mich nicht mehr, Herr Oberst!²⁶

HEINRICH: Haben Sie die Anzeige eingerichtet?²⁷

WALTER: Jawohl, Herr Oberst!²⁸

HEINRICH: Vidite, moja gospodo, to je, na primjer, takav jedan slučaj u kome bih ja postupao drakonski: ich, zum Beispiel, liesse diesen Kadetten exemplarisch auf der Stelle niederschliessen!²⁹

¹⁹ *Aber die Verbände haben sich jetzt in der letzten Zeit stark gelockert!* (njem.) - Ali povezanost je sada, u posljednje vrijeme, jako olabavila!

²⁰ *Apfelstrudel und Grieskoch zum Mittag, das ist ihnen das höchste Problem und die wichtigste Frage!* (njem.) - savijača od jabuka i kolač od krupice za ručak, to je njima najveći problem i najvažnije pitanje!

²¹ *Ja, also, bitte* (njem.) - No, dakle, molim

²² *tadellos! Einen Brief schreiben ...* (njem.) - bespriječno! Napisati pismo, naime adresu tako da se onda može i pročitati, odbaciti cigaretu kad se pozdravlja kakva gospoda na ulici, to se sve razumijevalo samo po sebi, ali ovi naši drugovi, ovi bankovni činovnici, gospoda koja oblizuju noževe i kancelisti, ovo neugodno društvo ubija polako stari duh! Danas smo već tako daleko da se među sobom više ne osjećamo tako slobodno kao prije! To su upravo ti strani elementi koji polako djeluju razorno.

²³ *Sehr richtig, Herr Oberst, heute hab ich ...* (njem.) - Vrlo ispravno, gospodine pukovniče, danas sam upravo imao posla s jednim takvim srednjoškolskim nastavnikom: on mi predaje svoja 264 čovjeka i kaže mi, kao da to nije uopće važno, da mu je pet komada pobjeglo! Molim: jedan zapovjednik transporta hodne čete koji svoje ljude tako gubi kao šibice!

²⁴ *Vom 31. Jägerbataillon die dreizehnte!* (njem.) - Trinaesta od 31. lovačkog bataljona!

²⁵ *Wer was das? Wie heisst er?* (njem.) - Tko je to bio? Kako se on zove?

²⁶ *Ein Kadett, mit einem kroatischen Namen, ich erinnere mich nicht mehr, Herr Oberst!* (njem.) - Jedan kadet, s neakvim hrvatskim prezimenom, ne sjećam se više, gospodine pukovniče!

²⁷ *Haben Sie die Anzeige eingerichtet?* (njem.) - Jeste li podnijeli prijavu?

²⁸ *Jawohl, Herr Oberst!* (njem.) - Dakako, gospodine pukovniče!

²⁹ *ich, zum Beispiel, liesse diesen Kadetten exemplarisch auf der Stelle niederschliessen!* (njem.) - ja bih, na primjer, dao toga kadeta primjera radi na mjestu strijeljati!

LUKAČ: Rat se mora, gospodo, industrijalizirati! Gospoda "rezervni" misle da oficirom biti znači imati ekstrakabanicu i fotografiju u izlogu: a pravi je oficir forarbijter, krvav, čađav od baruta, blatan, kao monter u tvornici, a ne profesor i dentist und dann noch mit diesem gewissen Hintergedankenkomplex! Das müsste man eigentlich ausrotten! Das ist das Gefährlichste: dieses blöde Spiel mit der Politik! Eine kamuflierte Ententophilie auf jedem Schritt!³⁰

DOKTOR ALTMANN: Ich bin zwar Laie in diesen Fragen, aber eine bescheidene Bemerkung, meine Herren, werde ich mir doch erlauben:³¹ ja mislim, gospodo, da je moderan Massenkrieg nezamisliv bez moderne medicine. Samo moderna medicina sa svojom savršenom kirurškom tehnikom onaj je faktor koji omogućuje da se ove milijunske mase mogu tako brzo mijenjati po kaderima: moderna medicina digla je Kampfeskapazität³² modernih trupa za osamdeset posto.

WALTER: Ach, was, Quatsch, lieber Doktor! Trinken wir lieber ein Glas ex, was reden Sie da nicht alles zusammen? Dann könnte sich unser Herr Feldkaplan auch melden als eine wichtige Komponente, die man auch ernst nehmen müsste!³³

BOLTEK: Oprostite mi, dragi Walter, u jednoj tako strogoj rimokatoličkoj armadi kao što je naša...

DOKTOR ALTMANN: Pardon, dozvolite mi, prečasní, da svršim: osamdeset posto ranjenika vraća se za boj spremno kaderu. U staromodnim ratovima, na primjer, gdje su se rane dezinficirale još vrelin uljem, trideset posto ranjenika umiralo je po lazaretima. Jučer, na primjer, ja sam operirao jedan lungenšus i pacijent je jutros već pušio: dim je kuljao kroz otvorenu ranu ispod lopatice kao na cigaretšpic: ich habe ihn für das "Illustrierte Blatt" photographieren lassen!³⁴

BOLTEK: A na onu primjedbu gospodina oberlajtnanta Waltera samo toliko, gospodo: svi se tu slažemo da je ovaj rat zapravo rat dvaju veltanšaunga: našeg konzervativnog, idealističkog i onog na drugoj strani, materijalističkog, nama neprijateljskog, inovjernog...

WALTER, *pijano*: Quatsch, der grösste Feind der römischen Kirche war ja Luther!³⁵ A zar naši saveznici nisu luterani? Meine selige Mutter war auch eine Augsburgerin! Ich spreche aus der Erfahrung eines Truppenoffiziers in der vordersten Linie: deine Feldmessentalare, diese unmöglichen Spitzenhemden, die wirken wirklich wie Leichenhemden, als ob Euch der selige Kuroki kostümiert hätte: ein unangenehmes Gefühl, im Schützengraben diese Todessymbole zu sehen!³⁶ Ja znam, gospodo, iz iskustva: napetost pažnje, diese innerliche Spannkraft der

³⁰ *i dentist und dann noch mit ...* (njem.) - i zubar i onda još s tim neakvim neiskrenim primislima! To bi se zapravo moralo iskorijeniti! To je ono najopasnije: ta glupa igra politikom! Prikriveno antantofilstvo na svakom koraku!

³¹ *Ich bin zwar Laie ...* (njem.) - Ja sam doduše laik u tim pitanjima, ali ću ipak, moja gospodo, dopustiti sebi jednu skromnu primjedbu

³² *Kampfeskapazität* (njem.) - sposobnost za borbu

³³ *Ach, was, Quatsch ...* (njem.) - Ah, koješta, dragi doktore! Ispijmo radije jednu čašu na dušak, vi govorite doista koješta! Onda bi se također mogao javiti i naš gospodin vojnički kapelan kao jedna važna komponenta koju bi također valjalo uzeti ozbiljno!

³⁴ *ich habe ihn für das "Illustrierte Blatt" photographieren lassen!* (njem.) - dao sam ga fotografirati za "Ilustrovani list"!

³⁵ *Quatsch, der grösste Feind der römischen Kirche war ja Luther!* (njem.) - Kojesta, ta najveći neprijatelj rimske crkve bio je Luther!

³⁶ *Meine selige Mutter war ...* (njem.) - Moja pokojna majka bila je također augzburške vjeroispovijesti! Ja govorim iz iskustva trupnog oficira u prednjoj liniji: tvoji misni ornati, one nemoguće košulje sa čipkama, one djeluju doista kao mrtvačke košulje, kao da vas je kostimirao pokojni Kuroki: neugodan je osjećaj vidjeti u streljačkom jarku te simbole smrti!

Kampfbereitschaft fällt bei der Mannschaft augenblicklich³⁷ čim se čuje cinkanje posljednje pomasti! Das wirkt zweifellos moralisch hemmend!³⁸

BOLTEK: Nije istina! Kada je ovoga proljeća šturmbrigada gospodina pukovnika Heinricha zauzela natrag Havrilovku na goli nož, ja sam bio zajedno s našim ljudima, svi smo zajedno pjevali: o, Marijo, rajski cvijet! To su bili nadljudi, upravo nadahnuti božanskom snagom. Und man sollte eigentlich aus solchen Heiligtümern keine Witze machen!³⁹

WALTER: Jedno te molim, dragi Boltek! Ako mi je suđeno da umrem, dann bitte ich mir aus, dass Du dabei sein solltest!⁴⁰ Samo popa, molim, nemojte mi ostaviti da nada mnoom više! Ja, als Weinbruder, als Kamerad, als guter Freund, das ja, aber nur kein circumdederunt!⁴¹ Polijte me vinom, gospodo, polijte me konjakom, samo ne rokete i sveto ulje, molim!

DE MALOCCHIO: Crkva i smrt su svete stvari. To su posljednje stvari, Walter! Tome se ne treba rugati! Svi mi visimo na niti, i nikada čovjek ne zna što ga čeka! Ja to govorim iz iskustva, ja sam toga već mnogo doživio...

Ulazi adutant šefa generalnog štaba, štabu dodijeljeni dragunski oberlajtnant Somogyi Málmós Gábor i traži nekog od gospode iz štaba.

SOMOGYI MÁLMÓS: Wo ist der Baron?⁴²

HEINRICH: Spielt Poker hier im Salon! Servus, Gábor! Wie geht es? Was neues?⁴³

WALTER: Banzai, Gábor! Éljen! Hogy van főhadnagy úr?⁴⁴ *Ovo afektirano, namjerice smiješno izgovoreno dirkanje pobudilo je veselost među gospodom.*

SOMOGYI MÁLMÓS: Eigentlich nichts gutes, Herr Oberst, bitte gehorsamst! Grabowicz ist unter Sperrfeuer, in dieser Minute wird die Kote 203 gestürmt! Oberstleutnant Jakovac ist gefallen! Rittmeister Baron Lenbach verwundet! Bauchschuss! Oberleutnant Faber-Fabrizy von der Maschinengewehrabteilung vermisst! Ausserdem bei der Infanterie starke Offizierverluste: die Marschkompagnie des Jägerbataillons vollkommen vernichtet!⁴⁵

³⁷ *diese innerliche Spannkraft der Kampfbereitschaft fällt bei der Mannschaft augenblicklich* (njem.) - ta unutarnja napeta snaga spremnosti za borbu smjesta kod momčadi opada

³⁸ *Das wirkt zweifellos moralisch hemmend!* (njem.) - To djeluje nesumnjivo tako da sputava moralnu snagu!

³⁹ *Und man sollte eigentlich aus solchen Heiligtümern keine Witze machen!* (njem.) - I zapravo se takvim svetinjama ne bi trebalo izrugivati!

⁴⁰ *dann bitte ich mir aus, dass Du dabei sein solltest!* (njem.) - onda te molim da pri tome ne budeš prisutan!

⁴¹ *Ja, als Weinbruder, als Kamerad, als guter Freund, das ja, aber nur kein circumdederunt!* (njem.) - Da, kao vinski brat, kao drug, kao dobar prijatelj, to da, ali samo nikakav pogrebni psalam!

⁴² *Wo ist der Baron?* (njem.) - Gdje je barun?

⁴³ *Spielt Poker hier im Salon! Servus, Gábor! Wie geht es? Was neues?* (njem.) - Igra poker ovdje u salonu! Zdravo, Gábor! Kako je? Što je novo?

⁴⁴ *Banzai, Gábor! Éljen! Hogy van főhadnagy úr?* (jap.-mađ.) - Živio, Gábor! Živio! Kako ste, gospodine natporučniče?

⁴⁵ *Eigentlich nichts gutes ...* (njem.) - Zapravo ništa dobro, gospodine pukovniče, molim najpokornije! Grabovjec je pod baražnom vatrom, ovoga časa izvršen je napadaj na kotu 203. Potpukovnik Jakovac je pao! Konjanički kapetan barun Lenbach je ranjen! Hitac u trbuh! Natporučnik Faber-Fabrizy od mitraljeskog odjeljenja nestao! Osim toga, kod pješadije jaki gubici oficira: hodna četa lovačkog bataljona potpuno uništena!

WALTER: No, ja, natürlich, wenn die Herren Mittelschullehrer dabei sind! Selbstverständlich! Der Trottel ist direkt in's Sperrfeuer hineingegangen!⁴⁶

HEINRICH *ustao je i pošao spram oberlajtnanta Málmósa zbunjeno*: Was? Wie? Ja wie denn? Oberstleutnant Jakovac gefallen? Ja wann?⁴⁷

SOMOGYI MÁLMÓS: Vor einer halben Stunde! Nachtangriff um 11 Uhr 45 eröffnet! Die Einzelheiten sind mir noch unbekannt! Zwischen Cucilów und Kote 203 bei der Mühle die dritte Bataillonslinie durchgebrochen!⁴⁸

Heinrich odlazi zajedno s oberlajtnantom Málmós Gáborom desno u salon. Kartaši kod stola za ferbl igraju mirno dalje kao da se nije ništa dogodilo.

GLASOVI KARTAŠA: Dam, ne dam. Viere besser! Wie gesehen! Sechzehne blind. Auf!⁴⁹

DE MALOCCHIO: Jakovac? Pa on je ovdje sa mnom do pola pet igrao preferans, und ich hab ihn noch zurückgehalten! Ich hab ihm schön gesagt, er soll hier bleiben!⁵⁰ *Ostaje pod impresijom te smrtne vijesti i prestao je pušiti, prepustivši se melankoliji.* Merkwürdig:⁵¹ ja sam imao gore na koti 203 burša, zvao se Ignac Marčec! Ignac! On je znao da baca žeravku u vodu i da po tom proriče ljudima smrt! Er war der Sohn einer Zigeunerin und hat diese Schwarzkünstlerei von ihr geerbt!⁵² Mnogima je prorekao sve točno, ob sie verwundet werden oder nicht, und alles hat aufs Haar gestimmt!⁵³

LUKAČ: Das ist eine Geschichte für die Baronin! Sie soll angeblich auch eine schwarze Magierin sein!⁵⁴

DE MALOCCHIO: Ne, ozbiljno, taj Marčec je de facto mogao da vidi: so eine Art unglaublicher clairvoyance!⁵⁵ Svoju vlastitu smrt prorekao je isto tako neugodno: došao je k meni ujutro u unterstand, donio mi je cipele, postavio ih kao obično na klupu i rekao: gospon obrst, ovo sam jim zadnji put očistil cipele! I da bih mu dokazao da nema pravo, poslao sam ga istoga jutra ovamo k diviziji: naveče našli su ga u šlagu kraj puta: kopfsus!

LUKAČ: Die reinsten Weibergeschichten, Herr Oberst!⁵⁶ Čisti slučaj!

⁴⁶ *No, ja, natürlich, wenn die ...* (njem.) - No, da, naravno, kad su pri tome gospoda srednjoškolski nastavnici! Glupan je zašao ravno u baražnu vatru!

⁴⁷ *Was? Wie? Ja wie denn? Oberstleutnant Jakovac gefallen? Ja wann?* (njem.) - Što? Kako? Pa kako to? Potpukovnik Jakovac pao? A kada?

⁴⁸ *Vor einer halben Stunde! ...* (njem.) - Prije pola sata! Noćni napadaj započeo je u 11 sati 45! Pojednostiti nisu mi još poznate! Između Cuciluva i kote 203 kod mlina probijena je treća bataljonska linija!

⁴⁹ *Viere besser! Wie gesehen! Sechzehne blind. Auf!* (njem.) - Četiri bolje! Kako je viđeno! Šesnaest naslijepo! Pokaži!

⁵⁰ *und ich hab ihn noch zurückgehalten! Ich hab ihm schön gesagt, er soll hier bleiben!* (njem.) - i ja sam ga još zadržavao! Rekao sam mu lijepo neka ostane ovdje!

⁵¹ *Merkwürdig* (njem.) - Neobično:

⁵² *Er war der Sohn einer Zigeunerin und hat diese Schwarzkünstlerei von ihr geerbt!* (njem.) - Bio je sin Ciganke, i to je čarobnjaštvo baštinió od nje!

⁵³ *ob sie verwundet werden oder nicht, und alles hat aufs Haar gestimmt!* (njem.) - da li će biti ranjeni ili ne, i sve se slagalo na vlas!

⁵⁴ *Das ist eine Geschichte für die Baronin! Sie soll angeblich auch eine schwarze Magierin sein!* (njem.) - To je nešto za barunicu! Ona se navodno također razumije u crnu magiju!

⁵⁵ *so eine Art unglaublicher clairvoyance!* (njem.) - neka vrsta nevjerojatne vidovitosti!

⁵⁶ *Die reinsten Weibergeschichten, Herr Oberst!* (njem.) - Najobičnija ženska naklapanja, gospodine pukovniče!

DE MALOCCHIO: Slučaj ili ne, tako je bilo. A ovoga ljeta, moglo je biti oko Male Gospe, posjetio me oberstlajtnant Jakovac, i onda je nama taj Marčec bacao žeravicu! Još ja nisam dao, ali Jakovac je čuo za tog Marčeca i inzistirao je na tom, und er war mein Gast und so konnte ich mich nicht widersetzen. Und so hat uns der Marčec vorausgesagt, mir und dem Jakovac zusammen, dass wir beide den Allerseelentag nicht erleben werden! Bitte, in ein paar Tagen haben wir Allerseelen!⁵⁷

WALTER: Das alles sind nur, wie soll ich sagen - ja, Herr Oberst,⁵⁸ i meni su prorekli već toliko puta razne stvari: in Nadwórna hab ich bei einer Jüdin gewohnt und sie war eine Chyromantin,⁵⁹ ona je znala čitati s dlana, i ona mi je prorekla da je sasvim sigurno da ne ću umrijeti u šicengrabenu, a ja ipak osjećam mutno da se ne ću izvući živ: aber der Krieg ist halt Krieg und den Tod muss man schon in Kauf nehmen!⁶⁰

Ušao je narednik Gradiški.

GRADIŠKI: Den Herrn Oberleutnant Málmós bitte! A. K. ruft, und Herr Rittmeister Jessensky ist aus der Stellung gekommen!⁶¹

GLASOVI: Málmós, A. K. Telefon!

S Málmósem izlazi i barun Cranensteg.

Iz kartaške sobe desno vratio se major-auditor Hochnetz. Spram de Malocchija.

HOCHNETZ: Dakle, Herr Oberst, ja sam dobio dvije flaše konjaka! Flagenbaum je navalio na grabovječki šticpunkt prije ponoći!

DE MALOCCHIO: Ja, ich habe verloren!⁶² Tko bi to mogao misliti da je taj generalski trotl tako inferiorno glup? I pravo mi je kad se kladim na takve figure! Schon zwei Monate macht er einen Blödsinn nach dem anderen! Wo hätte ich das gedacht? Ausgerechnet Grabowiecz! Ein saublöder Trottel!⁶³

LUKAČ: Eigentlich Schade um den Jakovac, das war ein schneidiger Truppenoffizier!⁶⁴ U njegovom je šicengrabenu bilo uvijek sve tako sauber und nett⁶⁵ da je bila zapravo milina prošetati se onim

⁵⁷ **und er war mein Gast und ...** (njem.) - a on je bio moj gost i tako se nisam mogao opirati. I tako je nama taj Marčec prorekao, i meni i Jakovcu, da obojica ne ćemo doživjeti Dušni dan! Molim, a za nekoliko dana imamo Dušni dan!

⁵⁸ **Das alles sind nur, wie soll ich sagen - ja, Herr Oberst** (njem.) - Sve su to samo, kako da kažem - da, gospodine pukovniče

⁵⁹ **in Nadwórna hab ich bei einer Jüdin gewohnt und sie war eine Chyromantin** (njem.) - u Nadvornu stanovao sam kod neke Židovke, a ona je bila hiromantkinja,

⁶⁰ **aber der Krieg ist halt Krieg und den Tod muss man schon in Kauf nehmen!** (njem.) - ali rat je rat, a sa smrću treba računati!

⁶¹ **Den Herrn Oberleutnant Málmós bitte! A. K. ruft, und Herr Rittmeister Jessensky ist aus der Stellung gekommen!** (njem.) - Molim gospodina natporučnika Málmósa! Zove Armijsko zapovjedništvo, a gospodin konjanički kapetan Jesenski došao je iz postava!

⁶² **Ja, ich habe verloren!** (njem.) - Da, izgubio sam!

⁶³ **Schon zwei Monate macht er einen Blödsinn nach dem anderen! Wo hätte ich das gedacht? Ausgerechnet Grabowiecz! Ein saublöder Trottel!** (njem.) - Već dva mjeseca pravi jednu budalaštinu za drugom! Gdje bih ja mislio na to? Upravo na Grabovjec! Svinjski glupa budala!

⁶⁴ **Eigentlich Schade um den Jakovac, das war ein schneidiger Truppenoffizier!** (njem.) - Zapravo šteta Jakovca, bio je odličan trupni oficir!

⁶⁵ **sauber und nett** (njem.) - čisto i uredno

štelungom: nigdje jednog papira ni ljuske od konzerve: jedamput je kod Toporoutza za ruskog tromelfajera vježbao sam samcat gelenksibunge! Ein schneidiger, guter, solider Offizier!⁶⁶

HOCHNETZ *Walteru*: Also, ich gratuliere!⁶⁷ Tvoja je stvar likvidirana!

WALTER: Kako likvidirana, Herr Major?

HOCHNETZ: Ich hab das sehr geschickt gemacht!⁶⁸ Danas, kad sam starome dao na potpis slučaj Romanowicz, dao sam i onu tvoju stvar! Der Alte hat den Akt zerrissen und einen Wutanfall bekommen: ein Truppenoffizier, der über dreissig Monate vor dem Feinde steht, hat doch das Recht einen Rebellen niederzuschliessen! Ohne weiteres: ad acta! Also, ich gratuliere dir, mein lieber Walter!⁶⁹

WALTER, *patetično*: Najpokornija hvala, gospodine majore! Vama, lično vama najljepša hvala! To mi je najbolja zadovoljština, die einzige Genugtuung, die mir eigentlich gegeben werden konnte. Danke schön, Herr Major. Die Sache ist eigentlich logisch liquidiert.⁷⁰

Ulaze Gregor i Horvat. Poslije nemoćnog, uzrujanog, histeričnog trzanja pod lipom i pod obješenom ženom, Horvat je potpuno slomljen; on je došao ovamo više pod sugestijom Gregorovom nego od svoje vlastite volje. On je blijed, njemu ruke dršću, potpuno je klonuo. Izgleda apatičan. Uprljan je blatom, po sebi ima krvave mrlje, ali iz tog njegovog mrtvila, ispod toga dotučenog stanja probija neugodan mir kakav ulazi u ljude uvijek prije katastrofe. Kad su se ta dvojica pojavila na vratima i kad su ih pijani oficiri primijetili, nastao je pljesak i nadvikivanje.

OFICIRSKI GLASOVI: Bravo! Der Musiker ist gekommen! Die Musik ist da!⁷¹ *Pljesak je glasan i neugodan i prilično dugo traje.*

DE MALOCCHIO: Bravo, mali, gdje si ti? Mi čekamo tebe već jednu uru!

GREGOR: Wir waren dienstlich verhindert, Herr Oberst!⁷² *Spram jednog subalternog oficira*: Gdje je Agramer? Što, zar nema ovdje Agramera?

WALTER, *kome to Gregorovo pitanje nije bilo upućeno, vrlo uljudno, gotovo blagonaklono*: Agramer je, koliko ja znam, pošao da traži ovog našeg maestra! Barunica je svakako htjela da mali večeras dođe i da joj svira! Gdje ste ostali tako dugo? Servus, mali! Dodji ovamo! Da se kucnemo! Du hast dich heute ganz gut gehalten!⁷³

Kao u polusnu, okružen tim pijanim licima, tim pljeskom, vikom, kretnjama, u tom oblaku rasvijetljenog dima, Horvat se dovukao do ruba stola i tu je klonuo. Walter mu je natočio ogromnu vinsku čašu konjaka, i on ju je ispio. I još jednu. Gleda u mrlje prolivenog vina na stolnjaku kao u polusnu.

HORVAT: Od čega je sve tu krvavo?

⁶⁶ ***gelenksibunge! Ein schneidiger, guter, solider Offizier!*** (njem.) - vježbe za rastezanje zglobova! Okretan, dobar, solidan oficir!

⁶⁷ ***Also, ich gratuliere!*** (njem.) - Dakle, čestitam!

⁶⁸ ***Ich hab das sehr geschickt gemacht!*** (njem.) - Uradio sam to veoma spretno!

⁶⁹ ***Der Alte hat den Akt zerrissen ...*** (njem.) - Stari je poderao spis i dobio napadaj bjesnila: jedan trupni oficir, koji više od trideset mjeseci stoji pred neprijateljem, ima ipak pravo da ustrijeli nekakvog buntovnika! Bez svake daljnje riječi: među spine! Ja ti, dakle, čestitam, moj dragi Walter!

⁷⁰ ***die einzige Genugtuung ...*** (njem.) - jedina zadovoljština koja mi je zapravo mogla biti pružena. Hvala lijepa, gospodine majore. Stvar je zapravo logično završena.

⁷¹ ***Bravo! Der Musiker ist gekommen! Die Musik ist da!*** (njem.) - Živio! Došao je muzičar! Muzika je tu!

⁷² ***Wir waren dienstlich verhindert, Herr Oberst!*** (njem.) - Bili smo službeno spriječeni, gospodine pukovniče!

⁷³ ***Du hast dich heute ganz gut gehalten!*** (njem.) - Danas si se sasvim dobro držao!

WALTER: Das ist kein Blut, Maestro, das ist roter Wein! Burgunder! Verstehst du? Auf dein Wohl! Geh, nimm deinen Mantel ab, du musst uns jetzt etwas Schönes vorspielen! Etwas Lustiges! Wir warten auf dich, denk nicht nach! Was geht es dich an! Prosit! Wein, Weib und Musik!⁷⁴

Horvat pije još jednu čašu konjaka i zuri preda se nepomično i pogled mu se ne miče sa crvenih mrlja na stolnjaku. Gregor i još jedan mladi oficir uslužno su mu skinuli kabanicu. Barunica Meldegg-Cranensteg u pratnji grofa Szeptyckoga dolazi iz salona u pozadini.

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: Ja wo ist er denn, unser kleiner Maestro? Ah, da ist er, na, das ist schön und liebenswürdig von ihm, dass er gekommen ist! Das freut mich sehr! Guten Abend, Maestro, wo waren Sie denn? Warum sind Sie nicht gekommen? Wir haben schon zweimal nach Ihnen geschickt! Wir warten auf Sie schon mehr als eine Stunde!⁷⁵

HORVAT *ustane i gleda preda se slomljeno. U depresiji hladno, udaljen od svake kurtoazije*: Ich war dienstlich verhindert, Frau Baronin! Ich konnte nicht kommen!⁷⁶

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: Ja sam vas zvala, maestro, poručila sam vam da dodete, da se javite, pisala sam vam, a vas nema, imam da vam javim radosnu vijest, njegova ekscelencija bila je tako ljubezna da vas oslobodi dužnosti, imate dobru priliku da me pratite do Beča, zar ne, mi bismo krenuli odmah, poslije večere.

HORVAT: Hvala, gospodo, ne mogu, nisam u kondiciji, oprostite.

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: Ali to je nezavisno od vaše volje, to je neka vrsta zapovijedi, ali, maestro, to nema smisla, vi ste nervozni, i uopće kako vi to izgledate, pa gdje ste se to skitali za boga miloga, ta sasvim ste blatni, da, bože moj dragi, krvavi!

HORVAT: Jawohl, Frau Baronin, ich bin blutig. Ich habe soeben das alte Weib, das Sie bespuckt hat, aufgehängt!⁷⁷

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: Diese Kriegsgreuelgeschichten interessieren mich nicht, nicht wahr? Diese Geschichten machen mich nur nervös, und ich habe eine ganz andere Bitte an Sie, lieber Maestro! Möchten Sie uns lieber etwas vorspielen? Kommen Sie zu uns hinüber, wir haben dort Himbeereis und Ananas, erfrischen Sie sich ein bisschen und kommen Sie; nicht war, Graf, das Nocturno von Rachmaninoff vorgestern, das hat er exzellent vorgetragen! Wissen Sie, dieser weiche und doch durch und durch männliche Anschlag, den Sie haben, Maestro, ist einzig, also, kommen Sie, bitte, ja...⁷⁸ *Već Horvatov odgovor sam po sebi, kako je bio izgovoren, djelovao je kao konsternacija. Barunica Meldegg-Cranensteg se preko toga vješto prekrijumčarila svojim*

⁷⁴ **Das ist kein Blut ...** (njem.) - To nije nikakva krv, maestro, to je crveno vino! Burgundac! Razumiješ li? U tvoje zdravlje! Hajde skini kabanicu, ti nam moraš sada odsvirati nešto lijepo! Nešto veselo! Mi čekamo tebe, nemoj misliti ni na što! Što se to tebe tiče! Živio! Vino, žena i glazba!

⁷⁵ **Ja wo ist er denn ...** (njem.) - Pa gdje je on, naš mali maestro? Ah, evo ga, no, lijepo je i ljubezno od njega da je došao! Tome se veoma radujem! Dobar večer, maestro, a gdje ste bili? Zašto niste došli? Već smo dvaput slali po vas! Čekamo vas već više od jednog sata!

⁷⁶ **Ich war dienstlich verhindert, Frau Baronin! Ich konnte nicht kommen!** (njem.) - Bio sam službeno spriječen, gospodo barunice! Nisam mogao doći!

⁷⁷ **Jawohl, Frau Baronin, ich bin blutig. Ich habe soeben das alte Weib, das Sie bespuckt hat, aufgehängt!** (njem.) - Da, gospodo barunice, ja sam krvav. Upravo sam objesio onu staru ženu koja vas je popljuvala!

⁷⁸ **Diese Kriegsgreuelgeschichten interessieren mich nicht ...** (njem.) - Te priče o ratnim grozotama me ne zanimaju, zar ne? Te me priče samo čine nervoznom, a ja imam na vas sasvim drugu molbu, dragi maestro! Ne biste li nam radije nešto odsvirali? Dođite prijeko k nama, imamo tamo sladoleda od malina i ananasa, osvježite se malo i dođite; zar ne, grofe, onaj Nocturno od Rahmanjinova prekučer je odlično odsvirao! Znete li, onaj mekani a ipak posve muški udar koji imate, maestro, jedinstven je; dakle, dođite, molim, da...

rutiniranom spretnošću prelaženja preko takvih i sličnih neugodnih događaja; ona ga je zasula komplimentima, smijehom, uzvišenom koketerijom jedne visoke, dobro odgojene dame, ali Horvat ostao je i dalje nepomičan, potišten.

HORVAT, *tiho, melankolično*: Verzeihen Sie, Baronin, Sie sind sehr liebenswürdig, aber ich bedauere sehr, ich kann nicht spielen! Ich kann nicht! Ich bin so - wie soll ich sagen - mit einem Wort, ich kann nicht!⁷⁹

Strava u sobi vidljivo raste.

BARUNICA MELDEGG-CRANENSTEG: No, ja, gut, das wird wahrscheinlich nur eine vorübergehende nervöse Indisposition sein, ich begreife, ich bedauere sehr, das sind konventionelle Artistenmanieren, und ich habe geglaubt, dass Sie über solche Sachen schon längst hinaus wären, ich hoffe doch, dass Sie mir meine Bitte nicht abschlagen! Beruhigen Sie sich ein bisschen, ja? Und dann kommen Sie, ja? Auf Wiedersehen! Wir hoffen noch immer! Ja? Also, auf Wiedersehen!⁸⁰

GROF SZCEPTYCKI: Wenn Sie Migräne haben, Maestro, ich hab ein vorzügliches Mittel gegen Nervenschmerzen!⁸¹

HORVAT: Danke...⁸²

Barunica se udaljila uvrijeđena, s prizvukom vidljivog negodovanja, u razgovoru s grofom natrag u crveni salon. Horvat je sjeo na svoje mjesto za stolom i zuri apatično preda se.

Ulaze barun Cranensteg i husarski ritmajstor von Jessensky.

CRANENSTEG *von Jessenskom*: Also, servus, Jessensky. Danke schön. Setz dich bitte da nieder, ruhe dich aus. Wünsch Dir einen guten Appetit.⁸³ *Ide dalje do crvenog salona u pozadini.*

WALTER *Horvatu*: No, dakle, dozvoli, tako se vladati spram jedne dame, i to još supruge svoga šefa? A što je tebi? Jesi li ti potpuno poludio?

Horvat pije konjak i šuti.

Jessenskome su sluge međutim servirale, on jede i pije. Oko njega skupila se grupa radoznalih: feldkaplan Boltek, major-auditor Hochnetz, Lukač, oberst de Malocchio i drugi.

JESSENSKY: Dakle, moja gospodo, ovakva je stvar: glavna prodorna linija je Grabowiecz-kota 203-Mühle. Das war schon übrigens bekannt seit gestern früh.⁸⁴

HOCHNETZ: Auf das habe ich ja meine zwei Flaschen Cognac gewonnen!⁸⁵

⁷⁹ **Verzeihen Sie, Baronin ...** (njem.) - Oprostite, barunice, vi ste veoma ljubezni, ali jako žalim, ja ne mogu svirati! Ne mogu! Ja sam tako - kako da kažem - jednom riječju, ja ne mogu!

⁸⁰ **No, ja, gut, das wird ...** (njem.) - No, da, dobro, to je vjerojatno samo prolazno živčano neraspoloženje, razumijem, žalim veoma, to su uobičajene manire umjetnika, a ja sam vjerovala da ste se vi takvih stvari već odavna oslobodili, no ipak se nadam da mi ne ćete odbiti moju molbu! Umirite se malo, zar ne? A onda ćete doći, zar ne? Doviđenja! Mi se još uvijek nadamo! Da? Dakle, doviđenja!

⁸¹ **Wenn Sie Migräne haben, Maestro, ich hab ein vorzügliches Mittel gegen Nervenschmerzen!** (njem.) - Ako vas boli glava, maestro, ja imam izvrsno sredstvo protiv živčanih bolova!

⁸² **Danke...** (njem.) - Hvala...

⁸³ **Also, servus, Jessensky. Danke schön. Setz dich bitte da nieder, ruhe dich aus. Wünsch Dir einen guten Appetit.** (njem.) - Dakle, zdravo, Jesenski. Hvala lijepa. Sjedi molim te ovdje, odmori se. Želim ti dobar tek.

⁸⁴ **Mühle. Das war schon übrigens bekannt seit gestern früh** (njem.) - mlin. To je uostalom već bilo poznato od jučer ujutro.

⁸⁵ **Auf das habe ich ja meine zwei Flaschen Cognac gewonnen!** (njem.) - Na tome sam ja dobio svoje dvije flaše konjaka!

JESSENSKY: Aber, meine Herren, die Sache steht nämlich auch so, dass die neunte magyarische Honvéd Brigade Hohenthurm, die seit heute Mittag die Stellung von Tarnowicza-Leszna fallen lies - vollkommen aufgerieben.⁸⁶

LUKAČ: Dakle, molim lijepo, Herr Oberst, treba li moderan rat tajlorizaciju? Naravno! General-major Hohenthurm, der befasst sich mit der Botanik mehr, er sammelt Pflanzen und Schmetterlinge...⁸⁷

JESSENSKY: Ukratko još ovo, gospodo: izgleda da je Cranensteg sve što je imao još o podne bacio na Tarnovicu Lesnu und das ist gerade das Pech.⁸⁸ Flagenbaum ne forsira 203 preko Tarnovice, nego preko grabovječnog mosta: Sieben Tscherkessen-Regimenter soll er angeblich hingeworfen haben.⁸⁹

DE MALOCCHIO, *s prizvukom iznenadenja*: Ach, so? Sieben Tscherkessen-Regimenter?⁹⁰

Pogledi čuđenja. Glasovi kartaša. Zveket čaša.

LUKAČ: Dieser Baron Flagenbaum ist doch ein schneidiger Kerl!⁹¹ On ne može zaboraviti prošlogodišnje uskršnje Havrilovke: unser Baron und der Flagenbaum spielen schon mehr als ein Jahr diesen gespannten Damengambit um Havrilowka. Ist eigentlich lustig das Ganze! Und nicht ganz uninteressant.⁹²

BOLTEK: A kako je vani?

JESSENSKY: Vrlo veselo: ich habe die Hohenthurmsche Reflektorabteilung um 11 Uhr Vormittag mit brennenden und nich abgeblendeten Lichtern durch Rossulna durchgaloppieren gesehen.⁹³

HEINRICH: Das ist ja die reinste Panik schon.⁹⁴

LUKAČ: Die Partie scheint langsam ernst zu werden, meine Herren...⁹⁵

Međutim se vratio Cranensteg do Horvata i položio mu ruke na rame, žovijalno ali potpuno hladno, par distance.

CRANENSTEG: Exzellenz Feldmarschalleutnant hat Ihnen befohlen, uns etwas vorzuspielen. Stehen Sie jetzt, bitte, auf und spielen Sie, bitte, hier keine Komödie, ja?⁹⁶

⁸⁶ **Aber, meine Herren, die Sache ...** (njem.) - Ali, moja gospodo, stvar je naime također i u tome da je deveta mađarska honvédska brigada Hohenthurm, koja je od jučer o podne napustila postav Tarnovica-Lesna - potpuno razbijena.

⁸⁷ **der befasst sich mit der Botanik mehr, er sammelt Pflanzen und Schmetterlinge...** (njem.) - General-major Hohenthurm bavi se više botanikom, on skuplja biljke i leptire...

⁸⁸ **und das ist gerade das Pech** (njem.) - a upravo to je smola

⁸⁹ **Sieben Tscherkessen-Regimenter soll er angeblich hingeworfen haben** (njem.) - Navodno je ubacio onamo sedam pukova Čerkeza

⁹⁰ **Ach, so? Sieben Tscherkessen-Regimenter?** (njem.) - Ah, tako? Sedam pukova Čerkeza?

⁹¹ **Dieser Baron Flagenbaum ist doch ein schneidiger Kerl!** (njem.) - Taj barun Flagenbaum je ipak vraški momak!

⁹² **unser Baron und der Flagenbaum ...** (njem.) - naš barun i Flagenbaum igraju već više od godine dana taj napeti damin gambit za Havrilovku. Čitava je stvar zapravo vesela! I nije sasvim nezanimljiva!

⁹³ **ich habe die Hohenthurmsche Reflektorabteilung um 11 Uhr Vormittag mit brennenden und nich abgeblendeten Lichtern durch Rossulna durchgaloppieren gesehen** (njem.) - Vidio sam Hohenthurmovo odjeljenje reflektora kako je u 11 sati prije podne projurilo u propanj kroz Rosulnu sa zapaljenim i nezasjenjenim svijetlima.

⁹⁴ **Das ist ja die reinste Panik schon** (njem.) - Pa to je već najčistija panika

⁹⁵ **Die Partie scheint langsam ernst zu werden, meine Herren...** (njem.) - Partija čini se da polako postaje ozbiljnom, moja gospodo...

Horvat ustao je i pošao sa Cranenstegom u crveni salon: tamo glasovi odobravanja, ali vrlo diskretni, tu i tamo po koji osamljeni pljesak.

Jessensky priča dalje, glasovi kartaša, micanje slugu.

JESSENSKY: Ja ne ću, gospodo, da dajem pesimističke prognoze, ja nisam nikada bio pesimist, ali tamo u grabovječkoj šumi, ja ne znam da li je strah moga konja prešao na me, ja sam osjećao kroz znoj kobile pod svojim nogama da nije dobro. Konji su mnogo dalekovidniji od nas; još tu pod hrastovima horovičkog parka tuklo joj je srce kao lumbarda; neobično je noćas mračno vani, und ein unangenehmer Wildwestregen. Ich bin nass wie ein Hase!⁹⁷

HEINRICH: Der Kerl spielt aber schön. Ein wirklich begabter Kerl.⁹⁸

Horvatova svirka u salonu postala je dominantnom u tim sobama. On je počeo slobodnu varijaciju na jedan Straussov mol-valcer, a zatim prelazi u teške i mračne akorde pogrebnog vojničkog marša, s bombardonima i fligelhornima koji se slijevaju s grmljavinom topova u jedan zvuk. Njegov udar je težak i lapidaran; njegove ruke počele su cijepati klavijaturu kao sjekire: akordi sprovoda, tamni, mračni i neugodni, odzvanjaju u tim pijanim glavama dvostruko glasnije, a čitava situacija oko grabovječke kote 203 daje toj svirci stravičnu podlogu. Uznemirivanje postaje sve glasnije: sa snopovima tamnih zvukova Horvatovo glazbalo postaje sve bučnije i neugodnije, sve simboličnije.

GLASOVI: Ja was ist ihm? Was macht er? Was spielt er? Ist er besoffen?⁹⁹

Glasovi negodovanja u crvenom salonu. Nemir. Ustajanje. Baruničin glas, glas feldmaršallajtnanta. Kretanje likova.

GLAS BARUNICE: Was ist Ihnen? Was soll das bedeuten? Es wäre das beste, Sie hören auf. Genug, bitte, es ist genug, danke schön!¹⁰⁰

GLAS CRANENSTEGA: Hören Sie nicht, dass Sie aufhören sollen!¹⁰¹

GLAS FELDMARSCHALLEUTNANTA: Hören Sie, bitte, auf!¹⁰²

HORVAT: Ich will nicht!¹⁰³ *Horvat svira sve demonstrativnije svoju pogrebnu svirku i ne će da stane.*

GLASOVI: Haben Sie nicht gehört, dass Sie aufhören sollen?¹⁰⁴

HORVAT: Ich will nicht! Ich will nicht!¹⁰⁵

⁹⁶ **Exzellenz Feldmarschalleutnant hat Ihnen befohlen, uns etwas vorzuspielen. Stehen Sie jetzt, bitte, auf und spielen Sie, bitte, hier keine Komödie, ja?** (njem.) - Ekscelencija feldmaršallajtnant vam je zapovjedio da nam nešto odsvirate. Molim, ustanite sada i nemojte, molim, glumiti ovdje nikakvu komediju, da?

⁹⁷ **und ein unangenehmer Wildwestregen. Ich bin nass wie ein Hase!** (njem.) - i neugodna kiša kao na Divljem zapadu. Mocar sam kao miš!

⁹⁸ **Der Kerl spielt aber schön. Ein wirklich begabter Kerl** (njem.) - Ali klippan svira lijepo. Uistinu nadareni klippan.

⁹⁹ **Ja was ist ihm? Was macht er? Was spielt er? Ist er besoffen?** (njem.) - Pa što je njemu? Što to radi? Što to svira? Zar je pijan?

¹⁰⁰ **Was ist Ihnen? Was soll das bedeuten? Es wäre das beste, Sie hören auf. Genug, bitte, es ist genug, danke schön!** (njem.) - Što je vama? Što ima to da znači? Bilo bi najbolje da prestanete. Dosta, molim, dosta je, hvala lijepa!

¹⁰¹ **Hören Sie nicht, dass Sie aufhören sollen!** (njem.) - Zar ne čujete da imate prestati!

¹⁰² **Hören Sie, bitte, auf!** (njem.) - Prestanite, molim!

¹⁰³ **Ich will nicht!** (njem.) - Ja ne ću!

¹⁰⁴ **Haben Sie nicht gehört, dass Sie aufhören sollen?** (njem.) - Zar niste čuli da imate prestati?

¹⁰⁵ **Ich will nicht! Ich will nicht!** (njem.) - Ne ću! Ne ću!

Iz glasa feldmaršallajtnanta glas kasarne.

FELDMARSCHALLEUTNANT: Hören Sie auf!¹⁰⁶

HORVAT: Prisilili ste me da sviram krvav, ja sada sviram krvav i ne ću da prestanem. Ich will nicht aufhören. Ich will nicht!¹⁰⁷

Komešanje, strava, neugodna gužva, glasovi, netko je srušio stolicu, nekome je pala čaša, netko je udario poklopcem glasovira tako nasilno da se čula mukla grmljavina. Kroz to sve grme topovi prilično glasno uz vibraciju stakla na prozorima. Tišina.

VON HAHNENCAMP: Ustanite, razumijete li me, stidite se, zar je to vladanje dostojno jednog umjetnika, stidite se.

Horvat prestao je svirati i ustao kao u hipnozi.

Od prvoga trenutka kako je počela da se razlijeva iz klavira njegova suluda pogrebna pjesma i kako je gužva rasla u sve dramatskijem porastu, pojavila se na vratima Ruščukovica, voštano blijeda, ona ista Ruščukovica, u svojoj bijednoj crno-bijeloj ukrajinskoj nošnji sa lipove grane, i kao priviđenje, zaslijepljena tolikom svjetlošću, ona, ne snalazeći se kao u snu, silazi polagano niza stepenice i prolazi kroz taj tumult glasova i kretnja kao sjenka koja se javlja s onu stranu dobra i zla.

Horvat, koji je ustao na zapovijed svoga generala, prekinuvši klavirsku improvizaciju, fasciniran pojavom Ruščukovice, ostavlja zabezeknutu svitu, zaputivši se spram mrtve seljakinje koja gluhonijemo voštana prolazi kroz gužvu te sulude stvarnosti po dubljjoj logici i smislu sablasnog svijeta. Horvat je prati, ispitujući pogledom njenu prikazu i rukama dodirujući njene imaginarne konture kao da je miluje, a kada je nestala na vratima, rasplinuvši se, on se zaustavio i, kao da ne vjeruje u istinitost priviđenja, on dodiruje prstima svoje usijano čelo, u visokoj temperaturi. Svi ga prate pogledom kao što se prate lude koje igraju neugodnu luckastu scenu, jer Ruščukovice osim Horvata ne vidi nitko. Ruščukovica je nestala. Stanka.

HORVAT okrenuo se spram oficirske družbe koja se na momenat smirila u punoj tišini; on promatra ljude kao maske oko sebe, ne snalazeći se kao da se probudio. U punoj tišini: A šta me gledate, šta je, zar je ova žena jedina koju ste objesili, i mene ste objesili s njom, vješate svoje vlastite građane kao bijesne pse, paroha u Horovicu objesili ste, a i onog jadnog učitelja Drapczynskoga, jer su učili djecu da mole Očenaš staroslovjenski...

JEDAN GLAS HISTERIČNO: Nije ovo politički miting, sve to lažete.

DRUGI GLAS: Dosta je toga skandala, gospodo, sramota, dokle ćemo trpjeti taj politički teror?

WALTER: A što tu gubimo vrijeme, gospodo, to je očita veleizdajnička provokacija, sve te rebele treba postrjeljati kao pse.

Horvat je još uvijek pod dojmom događaja u crvenom salonu. On je u živčanom zanosu i on razumno ne razabira što se oko njega zbiva. Sve ono za pedalom i klavijaturom on je učinio u potpuno besvijesnom stanju, u vansebnom transu, kao logičnoj posljedici svog krvavog noćasnog razmatranja o samome sebi, na autosugestivni motiv "da ne treba uvijek sve htjeti". Tek sada kad se vratio u ovu sobu, među ova pijana i antipatična lica, među ove njuške i odvratne obraze, sada tek prelazi u stvarnost. Walterov glas ga je probudio. On se od toga glasa nije ni sabrao kad je uletio u sobu oberlajtnant Agramer. Jednim pogledom zaokruživši po sobi, njemu je jasno da se tu nešto dogodilo. On pojuri spram Waltera.

AGRAMER: Šta se dogodilo?

WALTER: Skandal! Ovaj rebel ovdje izazvao je skandal! So etwas ist eigentlich noch nie dagewesen.¹⁰⁸ Nezamislivo u jednom pristojnom društvu...

¹⁰⁶ *Hören Sie auf!* (njem.) - Prestanite!

¹⁰⁷ *Ich will nicht aufhören. Ich will nicht!* (njem.) - Ne ću da prestanem. Ne ću!

AGRAMER: Taj je tip potpuno poludio. On je htio noćas da me ustrijeli! Ja sam ga dao uhapsiti po Brigadewacheabteilungsbereitschaftu, als Lagerinspektionsoffizier. Er hat auf mich, auf den dienstausübenden Lagerinspektionsoffizier Revolver gezogen, und er hätte geschossen, wenn ihn Oberleutnant Gregor nicht zurückgehalten hätte. Ich hab ihn verhaften lassen. Es wundert mich, dass er nicht verhaftet ist.¹⁰⁹

DE MALOCCHIO: Ja aber warum?¹¹⁰

AGRAMER: Ja sam mu našao stražu gdje spava. Ich habe seine Wache schlafend gefunden, Herr Oberst, bitte gehorsamst! Evo oberlajtnanta Gregora, on je bio svjedokom!

WALTER: S takvim rebelima trebalo bi učiniti kratak proces.

GREGOR: Ali, doktore - molim vas, dragi doktore...

AGRAMER: Što doktore? Da ga vi niste svladali, da se vi niste postavili između nas, on bi bio odapeo.

GREGOR: Ali, doktore, to nije istina. On se bio uzrujao jer ste vi ispljuskali njegovog momka.

AGRAMER: Ne! On je mene izazivao čitavo večer, on mene sistematski izaziva već dugo. On je povukao na mene revolver kao na lagerinspektionsoficira, i ja sam ga dao uhapsiti. On je uhapšen.

GREGOR, *sve uzrujanije*: To je laž, on nije imao revolver u ruci.

DE MALOCCHIO: Einem Kameraden können Sie doch nicht sagen, dass er lügt!¹¹¹

GREGOR: Ne govori istinu. Gospodin oberlajtnant Agramer je došao na mjesto izvršenja smrtno kazne i tamo je ispljuskao stražu. A kadet Horvat, koji je sa mnom stražio pod truplom, uzrujao se zbog toga, a bio je već prije u uznemirenom raspoloženju: to je njegova prva egzekucija u životu. Budimo, gospodo, ljudi!

WALTER: Was Menschen, Menschen. Die Pflicht erfüllen muss man. Man muss, haben sie mich verstanden?¹¹² Time što je izvršio svoju dužnost nije stekao nikakve privilegije.

GREGOR, *koji osjeća da se situacija mijenja za Horvata u bezizlaznu glupost, posljednjim naporom svog uravnoteženog i superiornog mozga*: Ali, gospodo, molim vas, pa to je u svakom slučaju nesporazum. Ta, gospodo, um Gottes Willen, pa kadet Horvat bio je prvi put pod vješalima, to je kod njega bio ispad živaca, ja sam bio čitavo vrijeme prisutan, a nisam vidio nikakva revolvera, to je bilo sve samo verbalno mišljenje, nervozno, gospodo...

AGRAMER: To nije bilo samo verbalno, to je bila stvarna i najozbiljnija grožnja revolverom: ja sam sve to naveo pismeno.

WALTER: Pa nismo mi tu advokati da se natežemo! Hände hoch, sonst erschieße ich Sie wie einen tollen Hund!¹¹³

¹⁰⁸ *So etwas ist eigentlich noch nie dagewesen.* (njem.) - Tako nešto zapravo se nije još nikada dogodilo.

¹⁰⁹ *po Brigadewacheabteilungsbereitschaftu, als Lagerinspektionsoffizier. Er hat ...* (njem.) - po pripravi brigadnog odjela straže, kao inspekcioni oficir logora. On je na mene, na logorskog inspekcionog oficira, trgnuo revolver i bio bi pucao da ga nije zadržao natporučnik Gregor. Naredio sam da ga uhapsi. Čudim se da nije uhapšen.

¹¹⁰ *Ja aber warum?* (njem.) - A zašto?

¹¹¹ *Einem Kameraden können Sie doch nicht sagen, dass er lügt!* (njem.) - Jednom drugu ne možete ipak reći da laže!

¹¹² *Was Menschen, Menschen. Die Pflicht erfüllen muss man. Man muss, haben sie mich verstanden?* (njem.) - Šta ljudi, ljudi. Dužnost se mora izvršiti. Mora se, jeste li me razumjeli?

¹¹³ *Hände hoch, sonst erschieße ich Sie wie einen tollen Hund!* (njem.) - Ruke uvis, inače ću vas ustrijeliti kao bijesnog psa!

HORVAT: Vi ste pseto, a ne ja. Ja nažalost nisam rebel!

WALTER: Wa-a-s?¹¹⁴

HORVAT: Ja nisam rebel! Ja sam ubojica! Moje ruke su krvave! Ali ja sam ubio na vašu zapovijed! Ja se stidim samo toga što nisam imao snage da vam kažem ne ću.

DE MALOCCHIO: Den Kerl sofort verhaften! Der ist verrückt!¹¹⁵

To nadvikivanje nakon ulaska Pube Agramera dogodilo se u jednu-dvije neobično uzrujane sekunde. I još su te kretnje uznemirene i glasovi povišeni, kada je utrčao oberlajtnant Somogyi Málmós Gábor i trči preko sobe u crveni salon.

SOMOGYI MÁLMÓS: Vor drei Minuten ist der Grabowieczer Stützpunkt gefallen, meine Herren. Von den Russen um 12 Uhr 45 gestürmt. Tarnowicza brennt.¹¹⁶

Ta vijest je prsnula kao karteča. Strava. Čuju se

GLASOVI KARTAŠA: Viere besser. Wie gesehen. Sechzehne blind.

WALTER: Hände hoch, den Revolver her!¹¹⁷

HORVAT: Ne ću! Revolver ne dam! Pustite me, idem sam!

WALTER: Kuš, Hände hoch!

HORVAT: Kuš vi! Ja se ne dam vrijedati!

Iz crvenog salona pretrčao je preko blagovaonice oberlajtnant

SOMOGYI MÁLMÓS: Wir ziehen uns auf Havrilowka zurück! Gegenangriff ist anbefohlen! Rückzug, meine Herren!¹¹⁸

WALTER: Hände hoch, ich schiesse!¹¹⁹ *Walter je opalio po Horvatu. Ovaj je zajauknuo i primio se za lijevu podlakticu odskočivši dva-tri koraka, a zatim je zaviknuvši nadnaravno glasno otvorio paljbu po Walteru, a zatim po svima. U isti momenat kad je Walter opalio po Horvatu, Gregor je posve mehanički, ne razmišljajući ni trena, povukao svoj revolver i ustrijelio Waltera. Vidjevši Gregora kako puca, nastrijeljen i sam od Horvata u lijevo rame, Puba Agramer je otvorio pucnjavu. Gužva u koju se zapleo i kapetan Lukač; oberst de Malocchio, koji je stajao u sredini između ovih boraca, vuče se krvareći uza stol vidljivo teško ranjen, pa kad se dovukao do stola, on posrne, povukavši stolnjak, držeći se grčevito toga platna kao jedine spasonosne mogućnosti.*

DE MALOCCHIO: Den Allerseelentag werde ich nicht erleben!¹²⁰

Ta je bitka provalila tako iznenada da se sada usred te pucnjave ni po čemu ne može znati tko je zapravo opalio prvi. Horvat, odmah od prvog trena ranjen u lijevu podlakticu, otvorio je paljbu spram crvenog salona i tamo se čuje vrisak barunice i komešanje likova. Hahnencamp je došao na prag vrata u namjeri da prijeđe preko blagovaonice, ali je pao na istome mjestu preko praga ranjen. Horvat padne bez riječi. Sviječnjaci, staklo. Oficiri, livrirani sluge, očajno vikanje.

¹¹⁴ **Wa-a-s?** (njem.) - Šta-a-a?

¹¹⁵ **Den Kerl sofort verhaften! Der ist verrückt!** (njem.) - Klipana smjesta uhapsite! Taj je poludio!

¹¹⁶ **Vor drei Minuten ist der Grabowieczer Stützpunkt gefallen, meine Herren. Von den Russen um 12 Uhr 45 gestürmt. Tarnowicza brennt.** (njem.) - Prije tri minute palo je grabovječko uporište, moja gospodo. Rusi su ga u 12 sati i 45 zauzeli na juriš. Tarnovica gori.

¹¹⁷ **Hände hoch, den Revolver her!** (njem.) - Ruke uvis, revolver ovamo!

¹¹⁸ **Wir ziehen uns auf Havrilowka zurück! Gegenangriff ist anbefohlen! Rückzug, meine Herren!** (njem.) - Povlačimo se natrag na Havrilovku! Izdana je zapovijed za protunavalu! Uzmak, moja gospodo!

¹¹⁹ **Hände hoch, ich schiesse!** (njem.) - Ruke uvis, pucam!

¹²⁰ **Den Allerseelentag werde ich nicht erleben!** (njem.) - Dušnoga dana ne ću doživjeti!

GLASOVI: Hilfe! Tolle Hunde! Rebellen! Niederschiessen! Hochverräterisches Pack! Bereitschaft! Wache! Bagage! Telephonieren Sie an den Lagerinspektionsoffizier. Die Wachabteilung her! Laufschrift!¹²¹

Pada staklovina svijećnjaka, prozornih stakala, staklenih posuda. Strava.

Gregor, zvjerski, čuvajući vješto svoje zaleđe u borbi, dovukao se do ulaznih vrata i tu je ustrijelio jednog narednika koji je utrčao s karabinom, a onda ga je nestalo.

LUKAČ viče: Halten Sie den Oberleutnant Gregor zurück! Gregor hat geschossen.¹²²

VIKA vani: Wache! Bereitschaft! Oberleutnant Gregor!¹²³

Pucnjava se prenijela na stube i u noć. Trčanje po drvenim stepenicama.

Agramer je klonuo krvav na jednu stolicu.

Rezervni nadliječnik

DOKTOR ALTMANN: Kuhati instrumente. Laufschrift!¹²⁴

JEDAN GLAS: Was ist der Baronin?¹²⁵

DOKTOR ALTMANN: Ein leichter Schenkelschuss!¹²⁶ *Pregledavajući Horvatovo truplo: Gerade in den Kopf, durch die Nasenhöhle!*¹²⁷

CRANENSTEG: Was ist mit Walter?¹²⁸

DOKTOR ALTMANN: Kopfschuss!¹²⁹

LUKAČ: Das hab ich gesehen! Den Walter hat dieser kroatische Advokat - wie heisst er nur - erschossen. Der Gregor. Ich hab ihn immer im Verdacht gehabt! Hochverräterisches Pack, diese Kroaten!¹³⁰

GLAS: A što mu je bilo?

DRUGI GLAS: Poludio je!

ORDONANC: Der Feldwebel Gradiški liegt draussen vor der Tür! Gregor ist verschwunden!¹³¹ A siromah stari de Malocchio: den Allerseelentag wird er wirklich nicht erleben!¹³²

¹²¹ **Hilfe! Tolle Hunde! Rebellen! Niederschiessen! Hochverräterisches Pack! Bereitschaft! Wache! Bagage! Telephonieren Sie an den Lagerinspektionsoffizier. Die Wachabteilung her! Laufschrift!** (njem.) - U pomoć! Bijesni psi! Buntovnici! Postrijeljati! Veleizdajnička bagra! Priprava! Straža! Bagra! Telefonirajte logorskom inspekcijom oficiru. Straža, ovamo! Trkom!

¹²² **Halten Sie den Oberleutnant Gregor zurück! Gregor hat geschossen.** (njem.) - Zadržite natporučnika Gregora! Gregor je pucao!

¹²³ **Wache! Bereitschaft! Oberleutnant Gregor!** (njem.) - Straža! Priprava! Natporučnik Gregor!

¹²⁴ **Laufschrift!** (njem.) - Trkom!

¹²⁵ **Was ist der Baronin?** (njem.) - Što je barunici?

¹²⁶ **Ein leichter Schenkelschuss!** (njem.) - Lak hitac u stegno!

¹²⁷ **Gerade in den Kopf, durch die Nasenhöhle!** (njem.) - Ravno u glavu, kroz nosnu šuplinu!

¹²⁸ **Was ist mit Walter?** (njem.) - Što je s Walterom?

¹²⁹ **Kopfschuss!** (njem.) - Hitac u glavu!

¹³⁰ **Das hab ich gesehen! ...** (njem.) - To sam vidio! Waltera je ustrijelio onaj hrvatski odvjetnik - kako se samo zove - Gregor. On mi je oduvijek bio sumnjiv! Veleizdajnička bagra, ti Hrvati!

¹³¹ **Der Feldwebel Gradiški liegt draussen vor der Tür! Gregor ist verschwunden!** (njem.) - Narednik Gradiški leži vani pred vratima! Gregor je nestao.

¹³² **den Allerseelentag wird er wirklich nicht erleben!** (njem.) - Doista ne će doživjeti Dušni dan!

GLAS JEDNOG AĐUTANTA: Schnell packen! Wir fahren sofort nach Havrilowka! Rückzug!¹³³
Grabowiecz je pao! Što gledate kao krave? Marš! Instrumente ovamo! Ochsen! Instrumente her!¹³⁴

*Trka ordonanca. Spremanje stvari. Topovi sve glasnije. Zveket stakla od topovske grmljavine.
Prenose se kovčezi.*

Zavjesa

¹³³ *Schnell packen! Wir fahren sofort nach Havrilowka! Rückzug!* (njem.) - Hitro pakirati! Odlazimo smjesta u Havrilovku! Uzmak!

¹³⁴ *Ochsen! Instrumente her!* (njem.) - Volovi! Instrumente ovamo!

Vučjak

*Drama u tri čina
s predigrom i intermecom*

LICA PREDIGRE

POLUGAN, suradnik "Narodne sloge"

Dr. ZLATKO STRELEC, suradnik "Narodne sloge"

VENGER-UGARKOVIĆ, bivši urednik i osnivač "Narodne sloge"

ŠEF-REDAKTOR "Narodne sloge"

ŠIPUŠIĆ, meter

KOREKTOR

KREŠIMIR HORVAT, apsolvent filozofije, invalid i suradnik "Narodne sloge"

OSOBLJE UREDNIŠTVA I TISKARE

SLAGARI I KOREKTORI

LICA PRVOGA, DRUGOGA I TREĆEGA ČINA

KREŠIMIR HORVAT, dekretom vlade imenovani namjesni učitelj na mjestu Lazara Margetića na jednorazrednoj pučkoj školi u Vučjaku

MARIJANA MARGETIĆKA, udovica učitelja na jednorazrednoj pučkoj školi u Vučjaku

EVA, Amerikanka. Bivša vlasnica crnačkog bordela u Chicagu

JURAJ KUČIĆ, vojni bjegunac. U civilu kelner peštanskoga hotela

VJEKOSLAV HADROVIĆ, ravnajući učitelj dvorazredne pučke škole u Svetoj Nedjelji

PANTELIJA CRNKOVIĆ, narednik, postajevodnik oružničke postaje u Svetoj Ani

MITAR, žandar kapralskog čina

LUKAČ, predsjednik školskog odbora

GRGA TOMERLIN, lihvar, član školskog odbora

STARAC, drugi član školskog odbora

PEREKOV JURO, foringaš

LAZAR MARGETIĆ, učitelj koji je nestao u Galiciji

MARGETIĆKINA DJECA

EVINA MATI

EVIN OTAC

CURE, BABE, DJEČURLIJA

RULJA SEOSKA

LICA INTERMECA

NEVJESTA (*Illusio sacra*, *Virgo aeterna*¹, zvana u običnome životu i *Fortuna*²)

OTAC (*Pater diabolicus*, *legitimus*, *lupus*³)

MATI (*Mater dolorosa*⁴)

VENGER-UGARKOVIĆ (*Mentor infernalis*⁵)

ŠEF-REDAKTOR (*Doctor mysticus*⁶)

POLUGAN (*Figura misera neurasthenica*⁷)

POLUGANOVA ŽENA (*Mulier samaritana*⁸)

MARIJANA MARGETIČKA (*Magna peccatrix*⁹)

ZLATKO STRELEC

KELNER JURO

GRGA TOMERLIN

RULJA CRNACA

ULANSKI OFICIR

Radnja se odvija u gradu i provinciji ranoga proljeća godine devet stotina i osamnaeste. Razmak između predigre i prvoga čina je nedjelju dana; između prvoga i drugoga čina dva mjeseca. Treći čin jedanaest dana poslije drugoga.

¹ *Illusio sacra*, *Virgo aeterna* (lat.) - Sveta obmana, Vječna djevica

² *Fortuna* (lat.) - Sreća

³ *Pater diabolicus*, *legitimus*, *lupus* (lat.) - Đavolski otac, zakoniti, vuk

⁴ *Mater dolorosa* (lat.) - Žalosna majka

⁵ *Mentor infernalis* (lat.) - Paklenski vođa

⁶ *Doctor mysticus* (lat.) - Tajanstveni doktor

⁷ *Figura misera neurasthenica* (lat.) - Bijedna neurastenična osoba

⁸ *Mulier samaritana* (lat.) - Milosrdna žena

⁹ *Magna peccatrix* (lat.) - Velika grešnica

PREDIGRA

Redakcija "Narodne sloge"

POLUGAN, *čovjek ćelav, lošega zubala, u starom i odrpanom kaputu, za svojim pisaćim stolom, na telefonu (puši nervozno cijeli čin jednu cigaretu za drugom):* Halo! Ovdje "Narodna sloga"! Halo! Presbire molim! Gospodice, molim vas! Imao sam spoj sa presbireom! Prekinuli su me! Gospodice, molim vas! Presbire! Halo! Molim vas! Molim lijepo dalje! Prekinuti smo! Halo! Čekajte! Francuski generalštab javlja (*raskinut diktando, slog po slog*): Tokom današnjega dana naše su čete uznapredovale preko Hama na Sommi i Chaunyja na Oisi u pravcu Saint-Quentina! Halo! Molim lijepo! Saint-Quentin sam već imao! Kako? To sam već imao! Molim vas samo konac od generalštaba! Halo! Konac molim! U Vogezi i Belgiji položaj nepromijenjen, kod Verduna i na Ypernskoj fronti lagana artiljerijska vatra! *Na hodniku vani čuju se glasovi koji se na moment stišaju, a onda trajno rastu. Poslije lupanje vratima i trka osoblja.* Dalje! Halo! Molim dalje! Govor ministra predsjednika u francuskoj komori. Ministar predsjednik držao je u komori dvosatni ekspoziciju o položaju republike. Rekao je da će se republika boriti do posljednje kapi krvi, do potpune i ničim neograničene pobjede. Halo! Dalje! Memorandum doktora Trumbića! "Chicago Tribune" javlja iz Rima da je doktor Trumbić u ime jugoslavenskog emigrantskog odbora predao vevlastima novi memorandum od šest točaka.

Netko je prije toga dva-tri puta istrгнуo vrata od hodnika a onda ih zalupio i otrčao. Ulazi meter nervozno i hoće da prijede u drugu sobu.

POLUGAN, *bijesno:* No, što je to večeras? To je ludnica! Tu se ne da raditi tako! Koji je đavo ovaj kući? Halo-o-o! Gospodice! Molim vas! A, do đavola! Nisam ja svoje nerve našao na cesti! *Baci slušalicu.*

METER, *koji je zavirio u pokrajnu sobu, zalupivši bijesno vratima:* Ja ne znam gdje je taj prokleti doktor? Ja još trebam tri stotine redaka, a njega nema.

POLUGAN: A kakva je to vika vani? Što se dogodilo?

METER: Ništa! Što bi bilo? Dolje u haustoru, kod onog rotacionog papira, leži mrtvac!

POLUGAN: Šta-a?

METER: Mrtvac! Pozlilo čovjeku i umro u haustoru! Pao tamo među papir! Pak ga našle cure iz slagarne i stale da vrište i, eto, strčao se cijeli personal kao da još nikada nisu vidjeli mrtva čovjeka! Naš je svijet zalupan! Kao krava! A doktora nema! Ja ne znam gdje mi glava stoji od posla, a njega nema! Koliko ćete vi imati, gospodin Polugan?

POLUGAN: Ja još ništa ne znam, dragi! Imadem još interurban! Ne znam koliko će on! A bit će već nešto. *Meter izlazi.* Mrtvac u haustoru! Čudna stvar! Da ga vidimo! *Izade.*

Stanka. Scena ostaje prazna. Glasovi izvana na hodniku. Telefon zvoni. Iz pokrajne desne sobe dotrči jedna odrpana bohemska figura.

STUDENT KOREKTOR *telefonira:* Halo! Ovdje "Narodna sloga!" Klanjam se! Ne! Njega nema ovdje! Klanjam se! *Izlazi.*

Stanka. Opet telefon. Nitko se ne javlja. Vraća se Polugan. Sjeda za svoj stol i frče cigaretu. Daleko vani soldačka glazba. Marš. Stanka.

POLUGAN: Mrtvac! Čudna stvar! Za mrtva je čovjeka sve svršeno. *Sluša daleku glazbu.* Eh! Dabome! Što to sve koristi? Čovjek živi, a tu neke fantazije plesti kako je kada nije, nema to sve koristi! Halo! Gospodice! Ovdje "Narodna sloga"! Molim vas, draga gospodice, nemojte se ljutiti! Molim vas, pazite kada zovne interurban! Dajte molim vas! Velite da vam je dosadno! A kome nije dosadno? Kod nas je u haustoru umro neki čovjek. Da! Malo prije. Prije nekoliko minuta! Ima crnu

bradu. Da! Tako! Ne znam! Izgleda bolji čovjek! Baš je stiglo društvo za spasavanje! Halo! Gospođice! Molim vas. Trinaest trideset i sedam! Ovdje Polugan! Zdravo! A što je s tobom, čovječe božji? Čeka te pun stol posla! Da! Da! Daj! Daj! Nema to mnogo smisla! He-he! Lopove! Zdravo! Dovidjenja! *Piše. Puši. Sluša glazbu. Iz druge sobe čuje se pisaća mašina. Ulazi*

METER *i opet zaviruje prijeko u drugu sobu*: Što, još nije došao?

POLUGAN: Sekundu prije toga sam mu telefonirao! Veli da će ovoga časa doći!

METER: Da, vraga će on doći! Opet će gospodin Horvat mjesto njega potegnuti! Vjerujte da mi je žao Horvata! I prošlu je noć ostao ovdje do jutra! A doktoru se broji noćna služba! Kakav je to red! To nije način! To nije kolegijalno!

POLUGAN: A koliko još trebate, Šipušić?

METER: Pa ostalo je od sinoć kojih - stotina i dvadeset po prilici! S time još sto i pedeset, bez telegrama!

POLUGAN: Čekajte, ja ću vam dati presbiro. Odmah sam gotov! A interurban mora da se javi svaki tren! Čekam ga već jedan sat!

METER: To je sedamdeset! Dakle još šezdeset! A tko će telegrame? A tko opet posljednju stranu? Ah! Ništa ne vrijedi takav posao, vjerujte mi, gospodin Polugan! Imate li jednu cigaretu, molim vas? Već nisam pušio bosanca, a, ni sâm ne znam kako dugo. Nema ga nigdje u čitavom gradu! A gdje vi kupujete svoj?

POLUGAN: Evo! Izvolite! Od jedne babe u svojoj pivnici! Već sedam godina kupujem od nje! Ja sam joj najstarija konta, još iz studentskih vremena; za mene uvijek ima!

METER: Ništa čovjek nema na tome svijetu, pa da bi se barem toga dima prokletoga mogao da naužije! Ali ni to! Ništa! *Strastveno uvlači*. Najbolje je tako živjeti kao naš doktor, bogami! Sve na laku ruku! Sve samo izvana! Eto, već je deset i pol, a njega još nema! Šta njega briga za nas? Opet ćemo zbog njega doma u tri! Ali to njemu ništa! *Ide do prozora i sluša glazbu. Stanka*. A meni žena leži kod kuće u trudovima. Svaki čas čekam da dođu po mene! Ne znam ni sam gdje ću opet uzeti novaca? Oh! Sve je to proketo! *Gleda van*. Snijeg, kiša, bljuzgavica! Fui! *Glazba na talasu vjetra*. Čujete li? Opet idu na frontu! Sada više nemaju pušaka! Sada idu tako bez svega! Puške fasuju tek vani, na fronti. Boje se bune, pak zato! Kakvo gadno vrijeme. *Vrati se do Poluganova stola*. A jeste li vidjeli dolje mrtvaca? Došla su kola za spasavanje!

POLUGAN: Da! Baš sam onda bio dolje kada su došla. Pak što? Jesu li ga odvezli?

METER: Ne! Ostao je ležeći! Treba da ostane ležeći dok ne stigne komisija! Takvi su propisi! Imade tvrdi plastron! Mora da se spremao za ples nekamo! Na zabavu! He-he! Ideš na ples, pa ostaneš u haustoru!

Telefon zvoni.

POLUGAN: Halo! Halo! Tko govori? Ovdje "Narodna sloga". Ne! Nema ga! On je valjda u kasinu! Ne znam! Ne! Možda! Da! Ne znam! Klanjam se!

METER: Za šefa pita netko?

POLUGAN: Da.

METER: A jeste li čuli novost, gospodin Polugan?

POLUGAN: A što?

METER: Šef se ženi!

POLUGAN: Da. To znadem!

METER: Ali bogato, gospodin Polugan! Bogato! Šef se strašno bogato ženi! Kuzina moje žene služila je kod mlade u kući. Stari je udovac, jedinica je! He-he!

Ulazi doktor

STRELEC: Zdravo, gospodo! Dobar večer! Klanjam se! Sluga sam pokoran! Ha-ha! Sada sam doslovno preplesao preko lešine! I to ne alegorično, nego doista u potpunom smislu riječi! Two-step¹⁰ na mrtvacu! He-he! To je veliko vrijeme, ovo naše vrijeme! Fronte, ratovi, mrtvaci na putovima leže! Klanjam se, gospodine Šipušiću! Sluga sam pokoran! Oh, molim vas, što znače te vaše mrke brazde? He-he! "Mrke brazde". Čovjek treba da se uvijek metaforično izražava! To je dobro! No! Što je? Što se mrgodite? Bit će sve u redu! Koliko još treba? Da znate, ah, gospodin Šipušić, da znate kakvih divnih žena imade na tom svijetu! Čekajte! Čekajte! Da vas okitim! No! No! No, čekajte! I vas, maestro Polugan! I vas, domine clarissime et illustrissime!¹¹ *On je u crnom odijelu. Očito je došao s neke zabave. Crvenom ružom kiti metera, a Polugana pospe korijandolima iz džepa i u smijehu prelazi s meterom ispod ruke u sobu lijevo. Stanka. Glazba daleko, glasovi u hodniku.*

KOREKTOR, *zdesna*: Oprostite, gospodin Polugan, što vam smetam! Ali to je vaš rukopis! Ne mogu nikako da pročitam, ovo ovdje, čekajte, evo, tu!

POLUGAN: A što je opet što vi opet nešto ne možete?

KOREKTOR: A da, evo ovdje! To nema smisla, gospodin Polugan! Ministar predsjednik Tisza izjavio je u klubu munkapárta da je bezodvlačno za agrarnu reformu i za njeno - kako? Tisza za agrarnu reformu? To sve tu dalje ne može da se čita!

POLUGAN: Pa bacite van! Napišite što hoćete! Meni je svejedno. To nije agrarna reforma, nego izborna! A, uostalom, do đavola! Bacite van sve! Šta je meni stalo do Tisze i do reforme i do svega!

KOREKTOR: Kako?

POLUGAN: Bože, alaj ste vi lirici glupani! Bacite van sve! Dajem vam plein pouvoir!¹² Bacite van!

KOREKTOR: Dobro! Dobro! Jeste li vidjeli mrtvaca? Grozan čovjek! Zlatno zubalo mu se vidi kako je zinuo! Nevjerojatno upravo kako je zinuo! Noćas su pred mojom kućom ubili čovjeka. Ja sam čuo gdje pucaju, ali ništa. Kad poslije graja za dvije-tri minute! Zamislite: srednjovjekovna šekspirska scena: krvav čovjek na pločniku! A jutros se u kavani jedan ustrijelio! Mi pijemo kavu, kada: pif, pif, pif! Što je? Ustrijelio se čovjek nasred kavane! I tako to ide iz dana u dan! Mi to i ne zapažamo! Konačno: živci su nam otupjeli! Napili smo se senzacija kao spužve. No ipak, uzme li se pravo: čudno je kako mi živimo, gospodin Polugan! *Kucanje*. Nad nama će se zgražati slijedeće generacije! Ma to je najprimitivniji način života koji samo može da se zamisli! *Kucanje energičnije. Korektor skupi svoje papire i skokne desno. Ulazi Venger. Bohemski odrpana figura. Egzaltirane geste. Patos, pijan i sulud. Tipična paranoja.*

VENGER: Klanjam se! Klanjam se, moja gospodo od naše slavne "Narodne sloge". Klanjam se! Moja poštovana gospodo! Je li, molim, ovdje presvijetli gospodin šef? *Polugan piše dalje kao da Vengera i nema*. Vidim ja silnu svjetlost kao da stotinu svjetionika svijetli i svjetlost sipa u ovu balkansku našu tminu. Vidim ja silnu svjetlost, pa me ona privukla kao magnet! Nisam mogao da odolim! Ona me je privukla, ta vaša golema svjetlost! Vjerujte vi meni, moja slavna gospodo! A mogu li se ja mrvu zgrijati? Ja turoban putnik! Dok ne dođe presvijetli gospodin doktor šef i, kako se čita, zamalo i narodni zastupnik i sretan mladoženja! He-he! Dok ne dođe on, naš slavni kandidat! *A da mu Polugan nije odgovorio ni na nj se osvrnuo, on je sjeo do peći na škrinju za ugljen i tamo ušutio.*

Stanka. Zvoni telefon.

POLUGAN: Halo! Halo! "Narodna sloga". Ta već sam vam sto puta rekao da je u kasinu i da će doći za jedan sat.

¹⁰ **Two-step** (engl.) - "dva koraka", vrsta plesa

¹¹ **domine clarissime et illustrissime** (lat.) - veleslavni i presvijetli gospodine

¹² **plein pouvoir** (franc.) - neograničena punomoć

VENGER *tiho se smije*: Mrtvaci leže po pivnicama naših tvrđava! "Na tornju se vije zastava čista, zastava bijela! Na tornju vijore stjegovci sveti, stjegovci bijeli, a temelji stoje na lešu i krvi!" Tako bi mogla da započne jedna pjesma o tome! Imade neke čudne istine u svemu tome zapravo da u haustoru "Narodne sloge" leži mrtvac! Baš tu! He-he! *Ustaje i ide do Polugana*. Zdravo, Polugan! Dobar večer! Što ti misliš o tome, što? Da li naš presvijetli gospodin šef i komandant ove tvrđave, da li on imade mrtvaca u svojoj pivnici? He-he? O, moj Polugane! Vidiš, ti nisi praktičan! Netko tko hoće da kod nas igra rolu, taj mora imati dva imena! Kod nas minimalno dva! Ime i predikat! Bez toga se kod nas ne da postići nikada karijera! Apsolutno nikada! Ni novinarska, ni politička, ni literarna! He-he! Literarna najmanje! Petričević-Bolski, Winter-Studenković, Rožnar-Milanov! He-he! Ili zar ti misliš da bi naš gospodin doktor Fortunato bio postigao sve ono što je postigao da nema predikata Fortunato i još dva-tri pseudonima (za koje mi uostalom svi dobro znamo da su to njegovi pseudonimi). He-he! Vidiš! Ja nisam vjerovao u to! Ja sam mislio da je to obična floskula! Ali to nije nikakva floskula, to nije laž, nego to je princip. A pred principom treba pravi čovjek da se pokloni! Samo ludaci se ne klanjaju principima! Eto! Ja sam se, na primjer, poklonio! Ja se zovem Venger-Ugarković! I meni je odonda bolje, vjeruj mi, na moju poštenu riječ! I ti da si mudar, i ti bi se zvao "Polugan-Hebelovski"! Ali ti nikada nisi imao smisla za praktičan život! Ne! Ti ne, clarissime! A molim te! A propos! Imadeš li, clarissime, duhana? Već nisam dimio puna dvadesetičetiri sata.

POLUGAN, *dajući mu dozu*: A gdje si ti? Otkud opet ti? Nigdje te nema!

VENGER: Bio sam u Fijumi, zaželio sam se mora! Ali ono nije more, ono je tvrđava! Bajonete, straže, bodljikave žice, mine, ratne lađe, he-he! A na elevatorima raste mahovina! Skandal! I tamo je još gore nego ovdje! Još te jače izrabljuju! Pišeš neke feljtone o Solovjovu i o bogu, o vječnim istinama, skandal, za tanjir ričeta kod kapucina, braće Kristove! To nije ni za psa, ona njihova košta! Pak sam se razljutio i otputovao na erarski trošak!

POLUGAN: Kako na erarski?

VENGER: Lijepo! Vrlo jednostavno zapravo! Šupirali su me! Zapravo je najpametnije živjeti muke! Na erarski, na državni konto. Konačno, zašto je čovjek zapravo državljanin jedne izvjesne države? A ja, uostalom, poznajem taj takozvani državni konto iz svog vlastitog lepoglavskog iskustva! A sada sam ovdje. Ne baš briljantno! Spavam na divanu kod neke svoje takozvane nećakinje. A reci ti meni, dragi moj Polugan-Hebelovski, kada će doći presvijetli gospodin doktor, kandidat? Htio bih tom prilikom da mu nešto kažem. Jer kad se netko sprema da zastupa narod, to, amice, nije mala stvar! Konačno, i ja sam dio naroda! Ako se pravo uzme, ja imam pravo da konzultiram svoga zastupnika!

POLUGAN: Ti šefa tražiš?

VENGER: Da, njegovu presvijetlost! Pa što je u tome čudno? Pokušat ću sreću! "Audaces fortuna juvat."¹³ Tako su nas učili u gimnaziji, i tako smo mi učili druge! A ja sam - animal audax de genere journalistico.¹⁴ He-he! Pak ću riskirati! Apelirat ću na njegovo kolegijalno srce! Na srce mladoženje! Možda će se njegova presvijetlost ipak smilovati!

POLUGAN: Slušaj, Venger! Ako trebaš novaca, to mogu i ja da ti dam! Evo na! Izvoli! To je sve što imam! Ali, molim te, idi! Sve to nema smisla! Samo ćeš se zaludu poniziti! Čemu opet to? Čemu ti cirkusi? Ti dobro znaš da on na tebe reagira, gotovo bi se moglo reći, bolesno, a čemu to? *Hoće da mu dade neku banknotu.*

VENGER: Ne treba meni tvojih deset kruna! Ti si ništica kao i ja! Ja hoću svoj kapital! Jesi li me razumio? To ja hoću! Ja hoću da se u ime pravde i ponizim! Sve su mi uzeli, i meni je ostalo samo poniženje! Ja imam svoju slobodnu volju! Ja sam dijete crkve katoličke! Ja mogu sâm da se barem

¹³ "Audaces fortuna juvat." (lat.) - "Hrabre služi sreća."

¹⁴ animal audax de genere journalistico (lat. i franc.) - hrabra životinja od novinarskog roda

ponizim! Ako već ništa drugo! To je moje! Skandali! Poniženja! Sramota! Pljuvačka na licu! To da, to je moje!

POLUGAN: Slušaj me, dragi! Ti si u pravu, ja ti vjerujem sve! Samo, molim te, budi kršćanin, budi čovjek! Eto gledaj koliko imadem posla! Uvaži, molim te, da ja moram biti gotov s time! Ja nemam vremena!

VENGER: O, molim lijepo! Sa mnom se može ljudski! Molim lijepo! Zdravo! Doviđenja! Idem ja na minutu prijeko! Nisam doista imao namjere da te smetam! Zdravo, amice, doviđenja! *Klanja se i izlazi desno. Čuje se kako pozdravlja otvorivši vrata. Klanjam se, moja gospodo od naše slavne "Narodne sloge"! Prijeko u sobi smijeh korektora.*

Stanka. Polugan radi. Kroz sobu prolaze dva-tri slagarska dečka i meter s rukopisima. Iz hodnika graja, jači glasovi kao svađa. U pivnici počele su da grme rotacije i one grme do konca scene.

Ulazi Krešimir Horvat i baci šešir i kaput temperamentno, i vidi se da je bijesan.

HORVAT: To je ipak preglupo! Čovjek ne može niti da pljune od te proklete policije! Na svakom koraku policija!

POLUGAN: Što je, što se opet dogodilo?

HORVAT: A, molim te! Hoću da uđem, a dolje u haustoru policija i ne pušta me! Ma dobro, k vragu! Ali ja tu radim gore! Svejedno! Dokaži životinji! Nalog! Takav je nalog! Ne možeš preko naloga! Dok komisija ne stigne, ne može nitko unutra! Mrtvac u haustoru! Kretenizam! *Sjeda na stolicu.*

POLUGAN: Ti si koji put egzaltiran! Pa prirodno je da se stražar drži naloga!

HORVAT: Razumije se da je prirodno! To i jeste baš ono da je sve to prirodno! Čovjek ne može da učini koraka, a da se ne bi udario o koji nalog, zakon, o red, o propis! Sve je zazidano! Beton! Idiotija!

POLUGAN: Pitao je za tebe Vlado! Ima nešto važno da ti kaže.

Horvat kod stola prekopava po kupovima razbacanih novina i hoće da piše, a onda baca pero.

HORVAT: Bio sam na kolodvoru! Opet je išla marškompanija! Vodio je ljude Matković, moj drug iz gimnazije! Prepisivao sam od njega matematiku. Ide na čelu kompanije, a uz njega neka trudna žena!

POLUGAN: Onaj koncipijent kod doktora Münzerbergera? Dugonja tuberkulozni!

HORVAT: Da, on! Nedavno se oženio, i žena mu je trudna! Na mene trudne žene uopće snažno djeluju. Đavo bi znao kako i zašto! Trudna žena vrši na mene neki neobjašnjivi upliv. Stupala je baš pred zastavom i crvene je ruže nosila! Cijelu kitu crvenih ruža. Onaj grozni, nacereni, krvavi, prokisli Kristuš, i trudna žena sa crvenim ružama! Uostalom, svejedno! Sve to postaje strašan apsurd, i najbolje bi bilo da se čovjek naglavce baci u to i potone! Ja, bogami, na momente nikako ne mogu da vjerujem da je sve to istina! Vjeruj mi da mi se pričinja kao da ja sve to sanjam! Na moju poštenu riječ! Sve je to samo obična novinarska laž i senzacija! Sav taj rat i te marškompanije i ti skandali! Sve je to žurnalistika! Sve je to odurna jedna laž!

POLUGAN: To je sve neurastenično, ekscentrično, hiperestezija! Ne, nemoj se uvrijediti! Ali oprosti! Samo jednu riječ! Molim te slušaj!

HORVAT: Ali! Smiješno! To su plitke i neozbiljne fraze što ti govoriš! To nije nikakva hiperestezija! To je duboka dijagnoza, i svi bismo trebali da budemo još sto puta hiperestetičniji, razumiješ li, hiperestezija na milijuntu potenciju, i onda još ne bismo bili dovoljno objektivni da ocijenimo tu idiotiju našega života! Ta je idiotija uštrcana nama u krv! Od prvoga dana kako smo počeli usisavati materinje mlijeko! Od prvoga slova abecede mi učimo kretenizam tih životnih klišeja! Zato ne možemo dovoljno jako i dovoljno ispravno da reagiramo! A što ti govoriš o nekoj hiperesteziji? Gledaj stvarno! To je ludnica i kasarna! Nismo li se mi još kao djeca igrali u uličnoj prašini soldata i generala? Svi smo bili soldati! No! Pa i sada smo ostali ono isto što smo i bili.

POLUGAN: To je vic!

HORVAT: Nije to nikakav vic, nego je to tako! Mi smo soldati i to smo oduvijek bili, i ništa drugo! Sjeti se samo onih streljana na pučkim zabavama, gdje se puca iz flobertice na ratne lađe. One srebrne kuglice na vodoskocima što poskakuju. Na našim sajmovima pucalo se cijele dane!

POLUGAN: Da! Pak što onda?

HORVAT: Pak što onda? Pak što onda? Smiješno! Što onda? Valjda je to ipak simptom nečega! Valjda je to ipak neki simptom, do vraga! Ljudi još uvijek vole da strijeljaju! Puni su bazari i dućani drvenih pušaka! Streljačka društva, manevri, soldati! Ideš u šumu na randevu, a park grmi od infanterijske vatre! Ideš da se kupas u rijeci, tamo mitraljezi! Pa dvoboji, pa sveopća vojna dužnost.

POLUGAN: Pa da, pa dobro je! Ali ja svejedno ne razumijem ni slova! Što hoćeš time da kažeš?

HORVAT: Što hoću da kažem? A zar ja znam što hoću da kažem? Ne znam ni sam, eto, to je! Ne znam, to je ono pravo! Samo užasno mrzim sve oko sebe! Mrzim ove filistre, ove glupane, ove soldate, ovu ludnicu, sve to grozno mrzim! Ako se dobro promisli, što se, vraga, ja danas čudim da teče krv? Što se ja, do vraga, uvijek iznova tome čudim? Ta mi smo bokseri! Spram nas bi Homerovi ljudi izgledali kao ništice! Sjećam se još vrlo dobro kako sam kao dijete u drugom razredu pučke škole dobio na dar slikovnicu iz prusko-francuskog rata! Mostovi što eksplodiraju, konjaništvo na jurišu! Juriš na St.-Privat. Les dernières cartouches!¹⁵ Sedan! To sam još kao dijete gledao! A sport? A nogomet! A mačevanje? A olimpijade? I to sve što se danas događa, i to sve je jedna evropska olimpijada! Boks! Atletika! Nietzsche je slušao topove pod Metzom! Platon i Sokrat bili su dobri vojnici! Krist je bio, po svoj prilici, rimski regrut, samo to nisu nigdje zapisali! Hm! Matković! Marke smo zajedno sakupljali! Gvatemala, Kostarika, Brazilijska! A sada vodi kompaniju s trudnom ženom! I on je tuberkulozan, i ja sam tuberkulozan, i ti si tuberkulozan, i svi smo mi tuberkulozni, i to je naš život! I tu ne koristi ništa! I tu ne koristi ništa! Ja dobro znadem da je sve to uzrujavanje glupo i besmisleno i jalovo, i već sam milijun puta odlučio da se ne ću žestiti i o tome misliti, niti me se tiče, ali, eto! Čovjek formalno gazi po lešinama! Kako tu može da se ostane slijep, nad tim činjenicama? Bogati, jesi li vidio onoga dolje u haustoru?

POLUGAN: Jesam! To, međutim, doista nije ništa strašno! To se događalo i događat će se dok bude haustora i ljudi da se smrt nenadano javi! Pozlilo je čovjeku pak se sklonio u haustor.

HORVAT: Pa da, naravno, to mogu i ja da pojmem da mu je pozlilo, i da se sklonio, i da je umro! Ali je ipak isto takav fakat da sam ga ja pregazio! Razumije se! Mrtvac kao mrtvac! Ali, opet! Jesi li vidio onu njegovu ruku? One nokte crne, prljave, kako su se zadrli u rotacioni papir? Silni su nagoni u nama! Osjetio je organizam da pada u nepoznato, pak se zario u materiju. He-he! Alaj mi živimo u tamno prethistorijsko doba! Šta misliš na što sam pomislio nad mrtvacem? Trebao sam da ga pregazim, baš je tako pao da ne možeš proći a da ga ne pregaziš! Sjetio sam se u onaj čas nad njim da je to grijeh. I onda sam ga ipak, razumije se, pregazio, ali mi je baš nad njim palo na um da je danas petak, i da sam jutros prvo vidio opaticu, i da su to sve loši znaci! Čovjek je nevjerovatno glupa životinja. *On je već u posljednjoj partiji toga govora stao da piše mehanički, i tako je nastala na tren stanka. Slijeva projuri doktor sa snopom rukopisa i više oponašajući metara.*

STRELEC: Materijala! Molim, gospodo! Materijala! Strojevi stoje prazni! Materijala! *U smijehu izlazi.*

HORVAT, *prekopavajući po materijalu*: Francuska komora, Trumbić, podmornice. Engleski parlamenat, revolucija u Irskoj! Kako je sve to dosadno! Sve uvijek jedno te isto! Ti Trumbići, ti memorandumi, ti parlamenti! Oh! Kako je to sve gadno! Šta me se sve to tiče? Trebalo bi živjeti! Trebalo bi iz toga svega izaći. *Radi dalje mehanično. Stanka.* Odakle si izvadio onu vijest o Zelenom kaderu?

¹⁵ *Les dernières cartouches!* (franc.) - Posljednji meci!

POLUGAN: Ne sjećam se više! Valjda iz provincijalnog kojeg lista!

HORVAT: To će cenzura sigurno brisati!

POLUGAN: Što me se tiče, neka briše!

HORVAT: To je otvorena revolta! Vele da imaju svoje mašingevere! To je očito rezultat Rusije! Ipak je dobro da ima naših ljudi u toj Rusiji!

POLUGAN: I to je tebi dobro da razaraju željezničke pruge, kolodvore, i da robe ljude i kolju?

HORVAT: Eh! Ljudski je to! Bolje je i to nego ovo kako mi živimo! Uostalom! Do đavola! Jesi li primio generalštab?

POLUGAN: Jesam.

HORVAT: Gdje je?

POLUGAN: Ovdje je! Izvoli!

HORVAT *ustao je, pošao do Poluganova stola i vraća se čitajući generalštab*. St.-Quentin, Aisne! Gdje je ta Aisne? *Ide do zidne karte i tamo traži*. Eh! Tu je nekoć Cezar stajao! *De bello gallico*!¹⁶ Mene je onaj ludi Venger gnjavio Cezarom!

POLUGAN: Tu je! Došao je večeras! Veli da je bio u Fijumi!

HORVAT: Gdje je?

POLUGAN: Prijeko negdje kod korektora!

HORVAT: Da, on je bio moj profesor iz latinskoga! Tri godine! Venger-Ugarković! Već je onda bio polulud! On je služio kao dobrovoljac kod pionira, i svi smo morali znati onu Cezarovu pionirsku službu iz treće knjige, ako se ne varam! I to se zove "srednjoškolska nastava"! Nauka o tome kako je Cezar gradio mostove na Aisni! He-he! Eh! A danas su Nijemci na rikcugu! Tamo je sada uzmak! Ma ja nisam sentimentalni! Ali zamisli se ti, čovječe, u ono što se u ovaj momenat, dok mi ovdje sjedimo, ondje događa! Vjetar sa snijegom i kišom, i nema toga kaučuka ni kože kroz koju se vjetar ne bi mogao da provuče! Do kostiju! Do kostiju! Sada tamo vjetar svira kroz stotinu hiljada rebara! Uostalom, neka sve đavo nosi! Europa heroica! Beethoven, Wagner, Nietzsche! Revolucija? U Petrogradu barikade! Kod nas Zeleni kader! Mašingeveri, mostovi u zraku, pruge, kaos! He-he! Robespierre, Fouquier-Tinville, Bonaparte, Lodi, Marengo! Apsurd! Uostalom! Meni se mota! Ja imam temperaturu! Daj mi, molim, primi puls!

POLUGAN *mjeri mu bilo sa satom u ruci*. Stanka. Sto i sedam!

HORVAT: Pa da! Najmanje trideset osam i jedan. Opet mi je zlo, već nekoliko dana. Nije to dobro s mojim nervima! Da imadem barem poštenu sobu gdje bih se mogao ispavati! Ja već ne spavam nekoliko mjeseci! Tako me boli glava! Imaš li aspirina kod sebe?

POLUGAN: Mora tu biti negdje u stolu! Čekaj! Evo! Izvoli!

HORVAT: Ne vrijedi ništa! Ratni švindl! Nije to dobro sa mnom! Danas poslije podne mi se pričinilo da sam vidio jednoga čovjeka za koga je isključeno da bi mogao biti ovdje! A vidio sam ga posve jasno! Prijeko, na drugoj strani ulice! I potrčao sam za njim, a nigdje ništa! Ja već trčim za fantomima! He-he! *Pije aspirin i vodu*. Fuj, kako je to odurno! Sve je gadno!

Prijeko u sobi korektora glasan smijeh. Svi se smiju glasno i kao da se ganjaju i bacaju stolice i viču. Ali se ne razumije, što. Polugan je ustao i pošao do vrata i opet ih zatvorio, pogledavši što se tamo zbiva.

POLUGAN: No, to će večeras biti opet prekrasan skandal ako se ovaj ovdje sastane sa šefom!

HORVAT: Kako je mogao samo gore? Izdan je strogi nalog na porti da ga ne puste!

¹⁶ *De bello gallico* (lat.) - O galskom ratu

POLUGAN: Večeras su svi izgubili glavu zbog onog mrtvaca dolje, pak se nekako provukao! Ja sam ga nagovarao da ode, ali on ne će ni čuti o tom!

HORVAT: A što hoće?

POLUGAN: A tko zna što hoće? Istina hoće iz njega van!

HORVAT: Meni uvijek izgleda tako kao da je Venger doista u pravu! Ti znadeš tu cijelu aferu. Ti sve znaš, samo ti šutiš kao riba. A zašto šutiš, to ne bi valjda ni ti sam znao da kažeš!

POLUGAN: A šta ja znam? Ja ne znam ništa pozitivno! Kad sam kao student došao ovamo, onda je Venger pisao uvodnike! I baš u ono vrijeme nekako uzeo mu je šef uvodnike i dao mu dnevne vijesti! To je fakat! Počelo se onda govorkati po redakciji da jest nešto na stvari! Fama je rasla, i zapravo se rodile dvije fame! Jedni su govorili da šef drži Vengera iz milosti i da bi ga mogao baciti na ulicu preko noći, a drugi opet da je šef Vengeru nekom transakcijom oteo novce, dionice, što li! Dugo su išli ti glasovi tu po redakciji, a onda se sve preko noći povuklo na sud, i Venger je bogme odsjedio jedanaest mjeseci zbog krađe; i to zbog provalne krađe!

HORVAT: Da! To znam! To je meni sam Venger pripovijedao! To on nije tajio da je provalio u šefov stol. Ali on veli da je šef njega okrao jer da je on pokretač i vlasnik "Sloge".

POLUGAN: Pokretač! Pokretač! Šta to znači, biti pokretač nečega? Stvar stoji danas na dioničarskom temelju!

HORVAT: Pa da! De, de! Sveto filistarsko pravo! Ali Venger je onda svojedobno jasno i logično debatirao sa mnom cijelu jednu noć o toj stvari i nikako nije htio da dopusti da bi on uzeo što je tude. On je uzeo samo svoje natrag, što je njemu šef ukrao! To je njegovo subjektivno stanovište!

POLUGAN: Dobro! To je bila posljednja provala kad ga je meter uhvatio! Ali on je ukrao najprije neke novce, tako je ta čitava stvar i počela, s krađom!

HORVAT: Ne znam! Bilo kako bilo! Šef je pregazio Vengera, mada je puno slabiji od njega! Venger ima pod noktom više nego što je cijeli šef težak! On je pregazio njega materijalno! A što to znači? I sa jednog višeg, principijelnog stanovišta, ima zapravo Venger pravo! Venger se bori na našoj strani! Istina je to da je ovdje sve gnjilo i otrovno! Same perfidne bolesne kreature! Propali tipovi! Oh! Kako mi se sve to gadi! Cijela ta redakcija ogavna! I, eto, kad to sve gledam tako jasno kao u ovaj čas, uvijek osjećam da bi trebalo uzeti u ruke nekakvu zastavu, i tu bi se trebalo tući! Ali ne onako ludo bez sistema kao Venger! Ne glavom o zid! Trebali bismo izaći iz svega toga van! Zgaziti sve to! Pobjediti! Jer ako čovjek ostane ovdje pod ovim užasnim pritiskom, zgnječit će se kao stjenica! Trebalo bi se izolirati od svega toga! Te njegove banke, interesi, partije, transakcije! To će sve samljeti čovjeka! Pregazit će ga kao lokomotiva!

Ušao je meter i ostavio otvorena vrata. Čuju se rotacije iz podruma kako grme kao lokomotive.

POLUGAN: Da! To je istina! To bi trebalo! Izolirati se! Izaći! Ali kako izaći? Gdje je to kamo se može izaći!

HORVAT: Gdje je to? Čudnoga li pitanja? To se ne može točno odrediti gdje je to i što je to! Glavno je da se iz toga svega izade. Jer ovdje će se čovjek utopiti u skandalu. Skandal za skandalom. Tu, bogami, nijedan čovjek nema kože na licu! A što se u tom životu i može? Tu čovjek samo poriče sve, i samo bježi sam iz sebe nekamo van, te ni sam ne zna ni kamo, ni zašto, i pljuje po svemu, i gazi sve, i grize sam sebe za rep i osjeća uvijek jedno te isto naše: blatno, glupo, bolesno! Zar je čudo da čovjek malakše? Da padne u bolesnu rezignaciju?

Vraća se

METER *kroz sobu*: Gospodo, molim materijala! Strojevi stoje prazni! *Uzima materijal sa stola i izlazi. Smijeh iz druge sobe glasno.*

HORVAT: Više puta mi se tako sigurno, matematički jasno pričinja da se ovdje živeći mora propasti! Da se ovdje mora postati onakav živi grob kao onaj ondje prijeko! Ili svinja! Prodana

svinja! Prodaš se kao kurva! Transakcije, politika, dugovi, žene, djeca, mjenice! Ali meni je svega toga preko glave! Čovjek konačno vuče, vuče, ali onda mu jednoga dana dogori do nokata. Meni je dogorjelo.

POLUGAN: Da! Pak što ćeš učiniti?

HORVAT: Idem!

POLUGAN: A kamo, ako smijem pitati?

HORVAT: Na selo!

POLUGAN: Na kakvo selo? Imaš li kakvog roda vani u provinciji?

HORVAT: Idem za pučkog učitelja na selo! *Polugan prasne u smijeh spontano i glasno.* Što je na tome smiješno? Idem na selo, položiti ću ispit, ali ovdje više ne ostajem! Šta je tako smiješno, ako netko ide na selo? To je stvarno! To je mnogo stvarnije nego sve ovo tvoje! To je jedino moguće.

Polugan se smije od srca. Ulazi.

STRELEC: Djeco! Gospodina Mayera više nema! Odvezli su ga ovaj čas! Onaj prijatelj dolje u haustoru bio je gospodin Mayer! Gospodin Mayer lično! Jozef Mayer, veletrgovina jajima. Eksport i import. Još se večeras personalu tužio da mu nije dobro. Srčani grč. Od policije prisutan: doktor iks. Domaća vijest. Jedna od njegovih namještenica, gospodica Omikron Micika, ga je prepoznala! Publika je plakala dirnuta. Golema senzacija u kapiji "Narodne sloge". Mrtvac u haustoru! He-he! Senzacionalna domaća vijest! Smrt Jozefa Mayera, eksport i import! Jaja na veliko i malo! *Sjeo je na stol Poluganov i piše noticu i smije se. I Polugan se smije.*

POLUGAN: Doktore, znadeš li što je novo? Ako pogodiš, plaćam ti sve na svijetu!

STRELEC: A što?

POLUGAN: Horvat ide za pučkog učitelja na selo. Odlučio je da pusti sve i da ide!

STRELEC: To je njemu slično! Ha-ha! "Tanka crta gore, debela crta dolje." Urin, uši, svrab, he-he, nicht schlecht! Pas mal!¹⁷ Eh, gospodo moja, svi ste vi diletanti, to je ono što ja vama iz dana u dan pripovijedam, a vi samo ne ćete da razumijete! Vi ste svi diletanti! Nitko od vas nema pojma kako treba da se živi! Na selo! Ići na selo! Pa znadem ja to! Čuo sam ja za to! Neku noć mi je time pamet solio. Živjeti treba znati! S tim se treba roditi kao sa sluhom ili laganom rukom. Nauči ti gluhoga violinu ako možeš! To je talenat. To je prirođeno! Vi ste diletanti! Vi ne znate da živite! To je ono, moja gospodo, što biste trebali da dadete sebi uštikati u svoje ručnike: živi se samo jedamput?

Zvoni telefon.

POLUGAN: Halo! Tko govori? Kako? Molim? Što želite? Da! Ovdje je "Narodna sloga". He-he! Draga moja! Doktora Zlatka zapovijedate? Eto, molim, ovdje je doktor Zlatko! Molim lijepo, gospodin doktor Zlatko! Molim! Izvolite!

STRELEC, *na telefonu*: Ovdje doktor Strelec! A, to si ti? Ha-ha! Serbus, beba! Ha-ha! Ne znam! Ne! Ne znam! Vidjet ćemo! Da! Da! Svakako! Svakako! Serbus! Doviđenja! *Zaklopi telefon.* Da, živjeti treba znati! To je talenat, moja gospodo! A vi nemate ni pojma o životu! Tamo gdje je stvar glupa, suvišna, prozirna i jasna, tamo stvarate probleme! A preko važnih stvari prelazite kao preko sitnice! Ha-ha! Uvijek za sto i osamdeset stupnjeva obratno! Treba samo pogledati vaše žene, s kojima se... Uostalom! Da! Molim te, Horvat! Eto vidiš, bogati! Moram da idem! Sudbina! Na moju poštenu riječ, za jedan sat sam natrag! Na moju poštenu riječ! Molim te! Samo još ovaj put! Tamo leži "Journal". Označeno je sve crvenom olovkom. Za jedan sat sam natrag! Na poštenu riječ!

Čuje se kako zviždi niza stube zalupivši vratima. Prijeko u korektorskoj sobi galama raste. Stanka.

POLUGAN: Jesi li ti ono ozbiljno mislio sa selom ili je to bio vic?

¹⁷ *nicht schlecht! Pas mal!* (njem. i franc.) - nije loše

HORVAT: Nikakav vic! Najozbiljnije! Ja više ne ću ovdje da gnijem! Idem van iz toga! Van! Tamo su brda, zrak, samoća! Tamo ću se lijepo srediti, koncentrirati, položiti ispite! Da! Početi iznova! Jer ovo je sve krivo postavljeno ovdje. Ovdje čovjek mora da ode do đavola! A tamo ću biti sam! Svoj! Jednorazredna škola, nema ni sedamdesetoro djece u četiri razreda! Vidio sam fotografiju! Lijepa zidanica! Simpatična! U voćnjaku! Zamisli, trešnje u cvatu, sunce.

POLUGAN: Ja još uvijek mislim, na svoju riječ, da se ti šališ!

HORVAT: Što bih se šalio? Još ćeš doći k meni na dopust! Bio sam jutros na vladi! Predao sam spise! Dekret će biti potpisan, sutra, najkasnije prekosutra! Škola je već od početka rata prazna! Prijašnji učitelj je pao na fronti, još odmah u jeseni četrnaeste!

POLUGAN: Uostalom! Što ja znam! Što ja znam! *Telefon zvoni.* Halo! Tko tamo? Ovdje "Sloga"! Polugan! Klanjam se, gospodine doktore! Ne! Nema ništa! Da! Da! Kasino vas je zvao dva puta! Da! Klanjam se! *Zatvara telefon.* Šef! Veli da će doći za deset minuta! Bilo bi najbolje onoga ondje prijeko ekspedirati za vremena!

HORVAT: Šta me se tiče? Sve me se to ne tiče ništa! Eh, kada se sjetim da ću odahnuti! Ispavati se! Biti sam! Ne ću slušati rotacije! Ne ću mirisati novine! Ispavati se! Selo! Natrag na selo! To je jedino mudro rješenje problema!

POLUGAN: To su sve papirnate iluzije, moj dragi! Naše selo je centralna Azija! Kmetovski mentalitet, tlaka, batine, blato. To je neko nebulozno slavjanofilstvo, te naše iluzije o našem selu! Romantika! Konačno, bili smo u kasarni! Vidjeli smo tu našu Aziju!

HORVAT: Ti govoriš apsolutno plitko jer, prije svega: dva koljena unatrag na svim našim lozama, i svi smo mi bili seljaci. Mi smo kaputaši u drugoj generaciji! I prirodno je da moji nervi ne mogu da podnesu grad! Svi su moji djedovi živjeli s plugom u ruci, a ja da tu krepavam? Ja trebam horizont! Ja mrzim zidanu ulicu! Zamisli: orem, slušam pčele kako zuje, idem životu na korijen! Mudra je stvar život, samo treba da je dobro postavljen! Sve ovo: kavane, redakcije, sve je to bolest! A treba živjeti! Duboko. Mudro živjeti!

POLUGAN *piše dalje i muči se. Telefon.* Halo! Ovdje "Narodna sloga"! Dobar večer! Molim lijepo! Slušam! *Zatakne slušalicu za uho, piše. To traje do konca scene, dok ne dođe šef. Od toga diktanda ponavlja Polugan svaku petu-sedmu riječ tako da se ne razabira smisao, nego tek pojedine riječi:* U Rimu... neodgodivo... interes... konferencija sviju naroda... humanitet... interes čovječanstva... javljati ubuduće... čovječanstvo... naravna stvar... Pariz... *Stanka.*

Desno buka raste. Onda se istrgnu vrata i uđe Venger. Jako je uzrujan, s nekim gorućim svjećicama u ruci.

VENGER *bijesno viče:* To je skandal! To nije način! Vi ste plaćeni banditi! Ja, Venger-Ugarković, ja sam jedini vlasnik "Sloge"! Ja sam pokrenuo "Slogu"! Meni su "Slogu" ukrali! A vi ste plaćeni lopovi! Fuj! Stidite se! Meni hoće ovdje netko da zapovijeda? Mene hoće da smetaju u mom religioznom obredu? A tko je taj što će da me smeta? Gdje je taj da mu ja pokažem? Ja se zovem Venger, jer su moji pradjedovi nosili vengerku! Mi smo Poljaci porijeklom, a Poljaci nisu šuške ni buške! To je slavna katolička nacija! I ja sam katolik, slobodni mislilac! To se danas sasvim krivo shvaća da se slobodna misao i katolicizam ne podudaraju! Dapače! Dapače! Katolicizam je ona jedina baza na kojoj bi se mogla saizdati nova, moderna renesansa Evrope! Na katolicizmu! Jeste li me razumjeli? A ostalo je sve šmarn! Banda! Fuj! Stidite se! *To on sve viče i pljuje na vrata korektorske sobe.* Eto! Molim! Tako izgledaju naše mlade generacije! Molim lijepo! Kupuju ljude za novac! Vas su kupili da tu sjedite! I vi da imate samo mrvu poštenja, vi ne biste ostali tu ni minute! Jeste li me razumjeli? Tako je sve tu prljavo! Sve su to same hulje! Fuj! Ogavne hulje! Tko će tu meni diktirati, ima li boga ili nema? Ja sam jedini slobodni mislilac cijele kraljevine! Ja jedini imam u cijeloj zemlji karaktera da slobodno mislim! Ja imam poštenja, ako mislim da boga nema, da to onda i napišem: boga nema!

A ako mislim da boga ima, imam toliko savjesti, one Nietzscheove intelektualne savjesti da to priznam! A ja priznajem da ga ima! Da je velik i pravedan, i sve vidi, i sve zna, i ja hoću da mu se klanjam i da ga slavim, i tko može da mi to zabrani? Gdje je taj? Gdje je taj? *Zapalio je svjećice i polijepio ih kod peći na škrinju za ugljen, i tamo kleknuo i moli se, sagibajući se pobožno u pasu kao orijentalac. Stanka.*

HORVAT: Što je, gospodine profesore? Što se vi toliko ljutite? Što se to dogodilo?

VENGER: A što bi se dogodilo? Banditi oni prijeko ne daju čovjeku da slijedi svoje religiozno uvjerenje! Oni su slobodni mislioci i oni znadu - da boga nema! Oni misle, ako su oni podvinuli rep, da sam ga i ja podvinuo! Ja vjerujem u boga i hoću da mu se molim, i ja mu se molim, i tako je to!

HORVAT: Glavno je, gospodine profesore, da čovjek s ljudima u miru živi! Mir ljudima dobre volje! A drugo je sve sporedno.

VENGER: Mir! He-he! Mir! Samo kakav mir, moj gospodine, to se pita! Nije to mišljen neki tjelesni mir! Nije to nikakva pacifistička floskula ni parola! Tu se misli pod "mirom" materijalna harmonija u nama! Bio sam danas poslije podne na propovijedi! (Kod nas su propovijedi uglavnom sve loše, ali se nađe tu i tamo po koja dobra!) Govorio je onaj pop danas poslije podne da čovječji mozak važe hiljadu i pet stotina grama! Tu smo mi istinu već u gimnaziji znali! A poslije smo tu istinu, naravno, zaboravili! A ustvari nije to baš sve tako jednostavno, ako se pravo uzme! Što je to hiljadu i pet stotina grama? Ništa! Sive kaše dvije žlice! Kojim pravom smije čovjek da sebi umišlja da on može u tih hiljadu i pet stotina grama da potrpa bilijune bilijuna i trilijune trilijuna takozvane materije, kad nije još ni mrve potrpao! Otkud čovjek smije da govori nešto, da znade nešto, da zaključuje nešto, sa svojih hiljadu i pet stotina grama? Vjerujte mi na moju poštenu riječ, vjerujte, ja nisam nikakav ultramontanac, ali to je istina! Mi ne možemo da stvaramo ni o čemu zaključke, naši sudovi ne vrijeđe.

Polugan, koji sve dalje piše diktando, glavom maše Horvatu da makne Vengera.

HORVAT: Gospodine profesore, ne biste li pošli sa mnom na jednu čašicu prijeko k "Grozdu"? Izvrstan pelinkovac toče prijeko već dva-tri dana.

VENGER: He-he! Pelinkovac, velite vi, dragi gospodine kolega! Konačno, čovjek se slobodno giba u prostoru! Čovjek može što hoće! Njegova je volja slobodna! Indeterminirano je htijenje čovjeka! A pelinkovac, bože moj, nije grešna stvar, he-he. *Gasi svoje svjećice i trpa ih u džepove.*

HORVAT *sprema se*: Za deset minuta ja sam natrag.

Hoće da pođu kad iz korektorske sobe uđe šef.

ŠEF: Klanjam se, moja gospodo! Dobar večer!

Za šefom ulazi meter s olovom u ruci. Zabuna. Šef opazi Vengera i hoće da produži kao da ga nije ni primijetio.

VENGER: Vaša milost, illustrissime, ne će ni da vidi takvu gnjidu nesretnu kao što je moja malenkost! Niti da pljune na nju! Gospodine doktore, čujte me! Slušajte! Ja imam da vam kažem samo jednu riječ. *Šef je pošao lijevo i hoće da prođe, ali Venger za njime kao sjena.* Slušaj me, mladoženjo! He-he! Jednu riječ!

ŠEF *meteru*: Dajte ga bacite van! Već sam vam rekao da tu mizeriju ne puštate unutra! Baš su nam potrebne te komedije, do đavola! *Bijesan je i više i hoće da izade, ali se Venger zatrčao pred njega i tako mu zakrčio put.*

VENGER: Tko je mizerija? Ja sam mizerija? I ti to meni smiješ da kažeš? Ti ćeš mene nazivati coram publico¹⁸ mizerijom? Gospodo! To prelazi već sve granice! Taj tat tu koji je mene okrao, koji

¹⁸ *coram publico* (lat.) - javno

je mene upropastio, on... *Bacio se u bjesnilu na šefa. Meter i personal, koji je dojurio iz pokrajne sobe, pograbili su Vengera. Tučnjava i guranje.*

VENGER viče: Pustite da mu pljunem u lice, samo to me pustite! Gospodo! Gospodo! Gospodo od "Narodne sloge"! "Narodnu slogu" sam ja osnovao! *Istrgnuo se i pojurio na šefa furiozno i pljuje po njemu i hoće da ga grebe.*

ŠEF *pobjesni*: Šta, taj će tu meni da pljuje po licu? *Bije Vengera batinom. Tučnjava. Venger se bije nogama i pljuje i grebe.*

ŠEF viče: Van!

Meter udario je Vengera olovom i ovaj je bolno zavapio i stropoštao se kao da se onesvijestio, ali nije.

VENGER viče i *hropti*: Mrtvac leži u pivnici! Ovdje ubijaju ljude! Ubojice! Tati!

ŠEF: Van! Van!

Pograbili su Vengera, koji krvari, i vuku ga van.

POLUGAN: Pa čekajte! Kakav je to način! Zar ne vidite da krvari? Svi protiv jednoga! Čekajte! *Priskočio je da pomogne ranjeniku. Vode dajte!*

ŠEF *tonom višega*: Tko to govori?

POLUGAN: Tko to govori? Ja govorim! To nije način tako izmrcvariti čovjeka!

ŠEF: Nisam te ništa pitao! Ja sebi to izmoljavam.

POLUGAN: Kakvog to smisla ima na jednom abnormalnom...

ŠEF: Nisam te ništa pitao!

POLUGAN: A kakav je to ton, molim ja tebe?

ŠEF: Šuti! Jezik za zube! Jesi li me razumio? No! Što čekate? Dajte ga bacite van! Zar ću vam valjda sto puta reći?

Bila je panična scena toga sukoba, i personal je zastao na čas, a Venger hropti. Sve se dogodilo koliko bi čovjek udario dlanom o dlan. Iznijeli su Vengera, i čuju se glasovi po hodniku, a šef kopča rukavice i govori neke nesuvisle fraze. Razabira se samo: Preglupo! Ide lijevo i zalupi vratima.

Stanka. Polugan se vraća k svome stolu. Horvat je čitavu scenu promatrao pasivno. Poslije dulje stanke

HORVAT: Ti si stao na sredinu sobe i htio si još nešto da kažeš, ali si progutao. Ja sam gledao to kako si gutao. I kad si pošao do svoga stola, ja sam čuo lance. Dragi, čuo sam lance kako zveče. Teški lanci. To je burg. Tu mrtvaci leže po stubama. Ludaci tu u tom burgu jedini govore istinu! I ti sada zuriš u telegrame kao izbijeni pas, i ja te gledam i pasivan sam! "Šuti, jezik za zube!" Kasarna! To sam ja slušao tako u kasarni oficire! Veliki gospodin, gospodin doktor! Oficiri! Komandant! He-he! Homo laureatus¹⁹, političar, narodni zastupnik, ličnost, javni radnik, šef-redaktor, he-he! Jezik za zube! Povuci rep! Gaža! Mjesečna gaža, žena, troje djece, povuci rep, poliži sve! Oh, a ja sve to jasno vidim i ja sam pasivan. Zašto nisam čuio tog lopova da ga krv oblije? Skandal! Skandali nemaju smisla! Živjeti treba! Izaći treba! Na zrak! Na horizont! Na silne horizonte! *Izašao je i zalupio vratima. Polugan zuri pred sebe nijemo. Rotacije grme. Zvoni telefon.*

POLUGAN: Halo! Halo! Ovdje "Sloga"! Ovdje "Narodna sloga".

Zavjesa

¹⁹ *homo laureatus* (lat.) - lovorom ovjenčani čovjek

ČIN PRVI

Soba udovice Marijane Margetičke. Čuje se tamburica i mundharmonika; pjevanje iza zavjese.

Eva, Marijana, Pantelija Crnković, Juro, stari Hadrović, žandar; za stolom, kod čaše kuhanoga vina, mamurni, pripiti, pjevaju. Odulja stanka.

PANTELIJA: Marijana! Marijana! Kumo moja prepoštovana! Da vas bog poživi! U zdravlje! Nema to sve smisla sada mozgati! Što jest - jest! Sada je svejedno. Nisu još izigrane posljednje karte! Imate vremena još za sve! Čujte me, Marijana! Kumo! U zdravlje!

MARIJANA, *panički rezignirano od prvoga slova pije mnogo*. Boli me glava, i sve mi je crno pred očima. Sve je tako strašno crno. Tu me steže da jedva dišem! Oh, grozno je to sve! Grozno! Grozno! Ja mislim da će se nešto dogoditi! Tako je sve crno, nigdje nema nikakvog izlaza, nigdje nade. Niti toliko nade, na - eto! *Kvrcnula je noktom o nokat*. Ništa! Nigdje ništa!

PANTELIJA: Ali, molim ja vas! To vi sve gledate, kako bi se reklo, na crne naočari. A ako se pravo uzme, pitam ja vas što oni vama zapravo mogu? Da? Što? Oni vama ne mogu apsolutno ništa! Pitao sam ja predstojnika: poglaviti, molim pokorno, molim ja vas recite vi meni, poglaviti, što oni njoj mogu? Nju štiti banska naredba, sad već ne znam koji broj, ali pozitivno znadem da je bila izdana ta banska naredba! Bilo je tamo jasno i glasno zapisano u toj banskoj naredbi, molim lijepo, da se udovica "paloga ratnika, učitelja, imade do daljnjega", molim lijepo, "do daljnjega", "ostaviti u erarskoj nastambi"! Podvučeno i usklik! To je jasno kao sunce! O deložaciji dakle kakvoj ne može biti ni govora!

HADROVIĆ *puši lulu, čita novine formata "Timesa" i sluša stražmeštra*: Pa da, to sam i ja čitao, tu bansku naredbu! Toga se i ja sjećam! A šta predstojnik na to?

PANTELIJA: A šta da kaže? Jurist! Doktor juris! Zna valjda jedan "doktor juris" da je banska naredba svetinja! "Razumije se", veli sam predstojnik (a njegova riječ nije bogme mačji kašalj), "razumije se da Margetička ostaje u stanu! Nju iz stana ne ćemo deložirati! O tome nema ni govora!"

MARIJANA, *u paničnome strahu koji ostaje jednako potišten i jak*: A škola? A što će biti sa školom?

PANTELIJA, *stražmeštarski mudro*: E, škola! Škola spada opet pod "bogoštovlje i nastavu". Jedno je administracija, a drugo "bogoštovlje i nastava"! Jedno za sebe, drugo opet za sebe. Ako je učitelj imenovan od bogoštovlja i nastave, to je onda pravovaljano. Protiv toga nema nigdje utoka. Tu se onda ne može ništa!

MARIJANA: Oh, gospode, gospode, to je da poludiš! To je da poludiš! *Zaplače glasno.*

Juro koji je dosada svirao tamburicu, prestane na čas.

Eva prebire na mundharmonici dalje tiho. Nje se to sve savršeno ništa ne tiče.

JURO: Sve je to selo krivo, ne dao mu bog sreće, prokleta bilo! Sve su to oni skuhali! Bili su kod samoga bana na Markovom trgu i tamo lajali sve šta je i šta nije!

PANTELIJA: Da, bili su kod bana! Eto im njihovoga bana! *Gesta kojom se kažiprstom navlači koža podočnjaka*. Šta vi mislite da je do bana doći samo tako, a?

JURO: E, sad bilo kako bilo, ja ne znam. Bili, ne bili! Tako se govori da su bili! A šta im ja mogu? Ja bih i sam radije da nisu bili!

PANTELIJA: Dabome, kod bana! Njegova preuzvišenost odmah će primiti vizitu te bagre, kako ne? Još ih je valjda i šljivovicom počastio, je li? Dabome! Odmah! Kod bana. Ni manje ni više! Pa što onda ako su i bili? Ali! Dabome! Ban nema sada u ovo ratno vrijeme baš nikakvog drugog posla nego da prima u audijenciju gospodu iz Vučjaka! Ah! To je smiješno! Ako su i bili, nisu ništa postigli! Lajali su! Eto, to je sve! Lajali su! Nema tu ništa! Neka samo laju, psi prokleti! Psi! Bijesni

psi! Naš je čovjek kao pas! Dok ga gledaš u oči, repom maše, a čim okom kreneš, eto ga, grize! Ja bih njih sve postrijeljao! Bih! Postrijeljao bih ih i povjешao kao bijesne pse! Na lanac psa! Na lanac! Kad bi samo mene poslali, u dvadeset i četiri sata bilo bi reda.

MARIJANA *neprekidno guta suze i grize rubac; u istom potištenom strahu*: Strah me je, ljudi božji! Strah me je! Što ću ja ako me bace na cestu s ovom mojom sirotinjom? Što ću ja? Mi ćemo svi pomrijeti od gladi! Sada je zima, ljudi božji, pomislite vi to, snijeg do koljena! Sada je duboka zima! To je neopisivo grozno!

JURO: Ah, o tome ne može biti govora!

MARIJANA, *histerično razdraženo*. *Već se po tom ispadu vidi da je to duboko rastrovana duša*: "Nema govora, nema govora, nema govora, nema govora!" Što blejš uvijek jedno te isto? Kako nema govora? Rekao mi je kancelist na kotaru da je stigao spis od vlade da je novi učitelj imenovan! Spis je dolje na kotaru još od Sveta tri kralja!

PANTELIJA: A tko je vama to rekao?

MARIJANA: A što se vraga pričinate kao da ne znate? Tko mi je rekao? Štiglić mi je rekao! A tko drugi? A što da mi i taji? I svi vi to dobro znate pak se samo kao tobože pretvarate! Nema govora, nema govora! Što tu nema govora! Bacit će me na cestu, o tome nema govora, da, na cestu, oh, prokleta bila ona minuta kad sam se rodila! *Zaplače glasno. Stanka.*

HADROVIĆ: Drago moje dijete, to nema smisla! Glavom o zid nije nikad dobro! Ja sam tebi i tvom pokojnom bio uvijek dobar i iskren; i koliko puta sam tvom pokojnom znao reći: Lazo, Lazo! Ta tvoja ženica je suho zlato! Samo je veliko dijete! Da! Da! Tako je to. Dijete drago! Slušaj ti mene, ja ti velim, na svoju poštenu sijedu hrvatsku rodoljubnu riječ, eto, kunem ti se na svoju poštenu riječ da ja mislim kako je to isključeno da bi tebe deložirali na cestu! To ne može biti nikako! To je prvo! A drugo: sve ako je učitelj i imenovan (to može biti da je imenovan, zašto ne, to nije isključeno), ali to je još sve na papiru. He-he! Daleko je od vladina imenovanja do Vučjaka! Recite vi meni svi skupa koliko god vas tu ima, recite vi meni tko će sada u ovo vrijeme ovamo u Vučjak? Moji dragi! Trideset i jedan kilometar od pruge u ovo blato, u ove šume, sada u Zeleni kader (gdje čovjeku na kotaru nije glava sigurna, a nekmoli ovdje u pustinji), ta ni vrag ne bi došao da mu milijune platiš! Pak onda, konačno, sve da je i tako kako se govori, zar si ti, dijete drago, sama? Zar nema tu nas? Eto, kum je tu, ja sam tu, moj krov u Nedjelji je tu, svi smo mi tu! Nema to smisla glavom o zid, ludo mala! No, no, no! *Miluje Marijanu drhtavo.*

MARIJANA: Ah, da, da! To vi sve samo tako, da! Spis je već četiri nedjelje na kotaru! Pa i ja sama često mislim da je to sve samo papir i da je to sve izmišljeno i da to ne može biti! I sam Štiglić mi veli da su to neki čudni papiri! To da nije učitelj pravi, nego nekakav student, filozof, što ja znam! Ni Štiglić sam ne zna o čemu se radi! Invalid je, veli, tamo su mu dokumenti u spisu! Bolestan je, invalid - profesor!

HADROVIĆ: To će biti preparand kakav propali, a ne profesor.

MARIJANA: Ja ne znam! Ja sasvim ništa ne znam! Meni se sve to mota! I samoj mi se čini da je isključeno da bi me bacili! A onda opet tko zna? Sve može biti današnji dan! Na županiji vele neka budem mirna! Ali ono su lažljivci! Što su ovi sve nalajali kod bana? Rekla mi je Lojza Frateršekova da su banu predali spis i kao tužbu da sam ja od školske sobe načinila trafik! Da je tu krčma! Da tu cijele noći pijandure dolaze i odlaze, i vojni bjegunci i žandari, da se toči rakija.

PANTELIJA, *uzrujano, bijesno i energično*: A tko je taj tko je to rekao?

MARIJANA: A šta ja znam? Šta ja znam! Svi! Svi to govore! Svima sam ja trn u oku! Svi bi mene utopili u žlici vode. A zašto? To bih ja htjela da znam! Ta ja ne mogu da živim od zraka. *Plač raste.* To su tigrovi, to nisu ljudi! To nije život, to je pakao! Da sam djecu u utrobi ubijala, ne bi mi bilo žao! Ali ništa nisam kriva, neka mi je bog svjedok, eto, sasvim ništa nisam kriva! Ta moje su muke neopisive! To se više ne da izdržati, ja ću poludjeti! Ja ne mogu, vjerujte mi, cijelu noć ni oka da

stisnem! Sve mislim i mislim i čekam, kao nož pod vrat! Još minuta, još dvije minute, a nešto grozno crno raste, raste. *Plać joj podavi riječ.*

JURO *ustao je, pošao do nje i tješi je:* No, no, nije sve tako strašno!

PANTELIJA: E, u zdravlje, ljudi! Koja korist od suza? Najbolje je živjeti kako se može! Šta bog da - da! Čovjek tegli život kao vol jaram! Pak što? U zdravlje! Bog!

Eva, koja najviše pije i neprestano puši cigaru britaniku, iskapi bez riječi ne kucnuvši se ni s kime, i opet stane da prebire po mundharmonici tiho, odbijajući guste dimove. Starina Hadrović pije isto mnogo, te se vidi da mu kuhano vino prija; on čita svoje novine "Timesovog" formata više kao "pro forma".

ŽANDAR *kapralskog ranga koji čitavo to vrijeme stoji kraj vrata kao da čeka stražmeštra da podu:* Gospodine postajevodniče, pokorno molim, ne bismo li mi krenuli! Već je devet sati minulo, pokorno molim, a snijeg, gospodine postajevodniče!

JURO: A kamo ćete k vragu sada u noć? Kum bi lijepo mogao kod nas mirne duše, a za vas bi se tu u kuhinji našlo. Nego, eto, gucnite i vi! U zdravlje vama!

PANTELIJA: Što je, Mitre, što se ti kostriješiš kao mačak, he-he, he! Ima vremena! Idemo! Eto, gle! Idemo! Ovaj čas! U zdravlje, Mitre! Na, gucni i ti, bogati, Mitre, nije otrov!

ŽANDAR: Hvala vam, gospodine postajevodniče! Pokorno molim, gospodine postajevodniče, nas patrula čeka kod Mlinova već od šest sati!

PANTELIJA: E, jest, jest, pravo imaš! Da! Eto, vidiš! Ti Mlinovi prokleti! Ovako kod čaše vina čovjek sve zaboravi! Kod Mlinova su noćas opet ustrijelili jednoga kaderaša! Pak će sutra komisija ako ne zamete snijeg! I kod Jaruge leži jedan već dva dana! Kao da su na kotaru znali, nije im se žurilo, pak će sada i ovoga i onoga usput! He-he! Kao psi leže po grabama! Čovjek bi morao da se rastrga na sedam strana! Sutra opet natrag na Mlinove, a poslije podne na Rakovu Jamu! Tamo su silovali dvije žene, i ono još nije istraženo! Ništa nije istraženo! A ljudi nema! Sada smo dvije garniture i uvijek na nogama dan i noć! Čovjek ne može mirno da gucne ni čašu vina! Odmah, Mitre! Idemo! Ovaj čas! Imaš ti pravo! Treba da se krene! Ovaj čas! Nego znaš što? Ti bi ipak mogao da skokneš, bogami, da vidimo kako to vani stoji? Što? Ajde, ajde, bogami, da znamo!

Žandar izlazi s gestom negodovanja. On već izlazi tako valjda iksti put. Stanka. Kucanje čašama. Svi piju.

PANTELIJA: Dobar je dečko, taj moj Mitar! Točan kao ura, a odan, gospodine ti moj! Taj zna što je disciplina! Ne bi taj gucnuo ni kapi alkohola da ga na križ pribijaju! Prostrijelilo mu bokcu na fronti sve kosti pod grlom mašingeverom! Nije se on bojao fronte kao ovaj naš prijatelj ovdje - he-he!

JURO: Ja mislim da sam dosta bio! Sedamnaest mjeseci, to je dosta! Da ste vi, kume, bili samo dvadeset i četiri sata - znali biste vi što je to!

PANTELIJA, *strogo, na osjetljiv stražmeštarski razmak:* Dosta je sada viclanja, moj dragi! Tako je to kako sam ti rekao! Nisam ni ja gospodin bog na kotaru, to valjda i sam znaš! Najbolje bi bilo da izdimiš jer đavla nije dobro dugo tražiti! Dobro je, bogami, ne velim ništa za ovaj put! Dobro je! Neka ti bude! Ovaj put još mogu da javim da sam istraživao i da te ovdje nema! To mogu. Ali ja ne mogu da sve one denuncijacije bacam u peć! Još da nema tjeralice od divizije, još, još! Ali ovako, bogami, recite sami svi vi što ja mogu? A opet ja mislim da je valjda Pešta ipak veća od tog prokletog Vučjaka! Tamo imaš bataljone svojih kelnera, i, konačno, ja po iskustvu znadem: čovjek je u gradu kao u krtinjaku sa sedam rupa! Uvijek može na jednu van. He-he! He-he! *Stražmeštar se smije sam. Stanka.* E, u zdravlje! Ljudi! No, što ti je? Što šutiš? Kao da sam ti na rep stao? Pa, bogamu, moraš i sam da priznaš da je dosta bilo!

JURO, *preko volje:* E, da, istina je! Što je istina, to je istina! Od Martinja, kume.

PANTELIJA: No, eto! Lako je to sa čovjekom! I sam znadeš kako je! Još da su ovo ljudi u selu pak da drže gubice! Ali da! Zar misliš da sutra ne će cijeli kotar znati da sam tu bio i da smo gucnuli jedno cijelo vedro, hekto, pečeno prase, sto im aleluja, ja bih ih povješao sve kao pse! Tabane bih im palio.

JURO: Ništa, ništa, kume! Imate vi pravo! Ja i sam tako mislim da bi najbolje bilo da se maknem! E, u zdravlje! Bog vas poživio, kume, u zdravlje!

Kucanje. Ispijanje flaše na silu. Natakanje.

EVA: Eh! Sav taj vaš "old kontri", taj ne vrijedi ni centa prebitoga! Kakav je taj vaš život tu? To je svinjac, štala, a ne život! Sve te vaše soldačije i patrulle, i tjeralice i Zeleni kader, he-he, kako je sve to glupo! Žandari se u Ameriki na automobilu voze. He-he! Ono jesu žandari! Gospoda! Ban bi mogao da ih poljubi u ruku! Ban! Ah! Svejedno! Bog! *Hoće da pije, ali joj se vino zgadi. Gesta gnušanja.* Fui! Eh! Pola sam kile cukora ukuhala, i još je kiselo! Blatno je sve tu kao neočešano blašće! Ono prijeko, ono ja zovem život! Ono! Da! Otvoriš jednu pajpu: topla voda! Druga pajpa: ges! Zavrneš: elektrika. Sjedneš u lift pak samo letiš gore pod nebo! Ovo je ovdje skandal, a ne život! Sada Čikago, Njujork, Picburg, San Francisko, Ohajo, sad sve ono blista kao ponoćka! Oni tramvaji, muzike, gramofoni! Ono je život! Amerika! Junajted stets of Amerika! Ono!

JURO: A što ti znadeš o Evropi, molim ja tebe? Ti o Evropi nemaš ni pojma! Ti misliš da je cijela Evropa kao ovaj naš kotar: dvije krčme i Sveto Trojstvo? Kao da, na primjer, Pešta nije ono isto što i Amerika? Da vidiš sada "Astoriju", "Britaniju", "Hungariju", "Kontinental"! He-he! Eh, godinu rešta dao bih na ovome mjestu, bih, bogami, da mi je u fraku još jednu noć po onom ravnom crvenom tepihu kao po ravnanu. *Kelnerske geste.* Hajčik, terlej, tokaji, vilanji, oštrige, šeribrendi, koantro, kiraso, ekscelencije, ministri, baruni, husari, karte, vajnkarte, garderobe, separe, he-he, to, to, to, moja draga, to je ono!

EVA: A šta ta Evropa! Ja sam bila u Parizu četiri dana, pak što je taj Pariz? Može da se sakrije za San Franciskom stotinu i pedeset puta! Sve same stare i zamazane kuće, a ulice uske, sve tamno, ništa se ne vidi ni po danu! I ako se baš pravo uzme, i dobro je da je taj rat! Sad će taj pišljivi "old kontri" otići k vragu! Ne vrijedi ionako ništa! Eh! A što! Pijmo! *Kucaju se. Piju.*

EVA *surovo Marijani*: A što ti tu, molim te, sjediš kao da su ti sve lađe potonule? Što ti je? Što se vraga toliko brigaš za sve to? Kao da se izvan Vučjaka ne može živjeti? Kao da je sve ovo ovdje samo jedan jedini život! Ljudskije i gospodskije se živi prijeko na Pacifiku, moja draga! Pusti to sve k vragu! Što ti je stalo? Idemo prijeko - prijeko...

MARIJANA: Da! Lako je tebi, moja draga! Ti si sama, ti imaš novaca, ti si bogata!

EVA: He-he! Bogata! Da znadeš samo kako sam bila bogata! Ja sam, moja draga, kod jedne kompanije osam stotina metara pod zemljom prala Japima rublje. A Jap smrdi još gore od tvora. Da! To je bilo moje bogatstvo! Ali se nisam dala! Izašla sam van, ostala sam! Nisam, bogami, izgubila glavu kao ti! Imaš tu krov nad glavom i dobre ljude i zdvajaš! Koga ti davola zdvajaš? Spis, nekakav spis na kotaru! Kakav vražji spis? Učitelj dolazi! He-he! Pak neka dođe! Udovica si, to je tvoje pravo, ne daš se! A selo neka samo dalje laje! Što je tebi stalo do sela, moja draga? Mlada si, zdrava si, pak čemu da gubiš glavu, molim ja tebe? Kad svrši taj prokleti rat, još ćemo se nas dvije lijepo ukrcati na Kenard lajnu: Hamburg-Đorđ Vošingtn, Kanada, Kolumbija, he-he! Pa na Pacifik, he-he, u zdravlje! Pijmo, djedo, u zdravlje.

Svi se kucaju i lupaju čašama o stol: Aha!

EVA *kuca se naročito sa starim Hadrovićem*: Aha!

Žandar vraća se pun snijega; tiha glazba vjetra.

PANTELIJA: No, dakle, bogati, kako stoji, Mitre?

ŽANDAR: Dobro, gospodine postajevodniče! Vjetar je nešto stao, i sada tiho sniježi. Bit će kojih trideset i pet centimetara otprilike, pokorno molim! Bilo bi svakako dobro da krenemo, gospodine postajevodniče!

JURO: A imate li svjetiljku?

ŽANDAR: Imamo, ali smo je ostavili kod onih u Mlinovima! Mi smo već u pet sati morali biti dolje u Rakovoj Jami!

MARIJANA: Dakle, ipak? Idete? Juro, molim te, daj, naša lampa je tamo iza tanjira! Žao mi je da već idete! Tako mi je strašno teško!

PANTELIJA: Kad se mora! Što može čovjek protiv nečega što se mora?

JURO *kod ormara čije je gornje krilo stakleno; tamo stoji posude. Pregledava svjetiljku*: Samo ako su stakla cijela? Imate li šibica? Ja sam išao sa svojom u nedjelju iz kleti pak sam udario prečkom stazom od lipe preko potoka. A nisam imao šibica, pak kako je vjetar duhnuo (a moja je na sve strane potrta), zgasla se, i ja sam ostao stojeći. Kiša, vjetar, nemam šibica, ne mogu da zapalim, te idem tako od vrbe do vrbe uz potok, i idem i idem, a brvna nema pak nema! Cijeli sam jedan sat tražio brvno tamo gdje je Perek ljetos ciglu palio - he-he! *Smijeh. Juro je zapalio svjetiljku, i svi se smiju.*

PANTELIJA: Da, to je istina, čovjek je bez lampe kao slijep! To se lako događa da se izgubi put i orijentacija! I meni se to desilo u okupaciji sedamdeset i osme! Idemo ti mi, moj dragi, cijeli jedan polubataljon u koloni...

ŽANDAR: Gospodine postajevodniče, pokorno molim...

PANTELIJA: Eh, da, jest, jest! Idemo, Mitre, idemo! Mora se! Idemo! U zdravlje! Još jedamput, bog vas poživio sve zajedno, bog...

Kučaju se i piju.

MARIJANA: Dakle, idete! Ja ne znam! Tako sam polomljena sva! Jedva se mičem! Kao da ću oboljeti! Sve me boli! I glava i ruke i noge! Sve! Grozničava sam! Tako ne bih htjela da ostanem sama! Ah, najradije bih da i ja mogu otići iz svega toga!

PANTELIJA: Draga moja, što vi tu cijelu stvar toliko k srcu uzimate? Nije to sve ništa! Banska naredba jasna je i glasna! I tu ste vi pokriveni od pete do glave! A ono "bogoštovlje i nastava" može da radi na svoju ruku! To da! To je i normalno, uostalom! Škola treba da stoji u pogonu! Ona treba normalnu učiteljsku silu! A što je na stvari glavno: vama penzija teče sigurno, i krov vam je nad glavom garantiran! A to je konačno glavno! *Ustao je i pošao do bračnih postelja gdje na jednoj leži njegova kabanica i oprema. Tamo se oblači, opasuje, oprema, naoružava i govori. Stao je onda i zagledao se u djecu što spavaju u drugoj, raspredjenoj bračnoj postelji, te im se glave vide kako proviruju ispod poderanih perina i popluna. Blažena djeca! Spavaju i ni o čemu nemaju pojma! Bog ih blagoslovio! Baca krst na djecu; onda se okrene brutalno. Veliš brije, Mitre? A? Ha-ha! E, dobro bi bilo sada imati saone, pak cincin, cilincin, cincin, he-he. Ah! A šta? Dobro je i tako! Pregledava svoje patrontaše i revolver i remenje i tuče se po prsima, po uniformi. E! A sada u zdravlje, dragi moji! Laku noć i onda doviđenja! Ako bude što bude, i ako se što izvanredno dozna, ja ću već javiti! Ako ne prije, eto mene u nedjelju, ako bog da! Mitre, naprijed, zdravo, zbogom, kumo, zbogom, laku noć!*

Rukovanje. Opraštanje.

MARIJANA: Pa dajte javite se, kume! I javite mi odmah ako što doznate!

PANTELIJA: Ne bojte se! Kada ja nešto velim, to je onda moja stvar! Za to ste sigurni! A ti, sunce ti tvoje kelnersko, zna-a-aš dobro kako to s tobom stoji! Divizijska tjeratica je dolje u mojoj ladici! Da te ni pas ne vidi vani, jer možemo grdno stradati! Bogami, ja ne bih htio zbog tebe pod istragu pa u Galiciju!

HADROVIĆ, koji je ponešto omamljen od glivajna, te se kao zadubao u svoje novine "Timesovog" formata, smeteno i kao iznenađeno: A, vi ste krenuli, kume? Pak onda, molim vas, ne zaboravite svratiti k meni u nedjelju i ne zaboravite mi "Ilustrovani list"! Laku noć i sretan put! He-he!

PANTELIJA: Zdravo, direktore! Laku noć! Sretno! *Kucanje na prozoru. Općenito iznenađenje.* Oho! Netko kuca! Što bi to moglo biti?

EVA ide do prozora i tamo diže roletu platnenu: Šta je? Tko je?

PANTELIJA: Tko je?

HORVAT izvana: Ja sam! Otvorite!

MITAR izašao je na vrata, vani, u hodniku. Tko je?

HORVAT: Ja sam! Novi učitelj! Imenovala me vlada!

PANTELIJA: Šta-a? Novi učitelj? Mitre, čekaj, stani.

HORVAT izvana: Ja sam! Horvat Krešimir! Ja sam ranjen! Otvarajte! Ja sam se jedva dovukao dovde!

PANTELIJA: Šta-a? Kako? Ranjen? Tko vas je ranio? Gdje ste ranjeni?

To se pregovaranje zbivalo u izlaženju. Mitar se vratio i iznio goruću svjetiljku.

HORVAT: Ne mogu! Ne mogu ni koraka na stube! Boli me, boli, joj! Čekajte, stanite!

I Juro je izašao. Vani glasovi Mitra, Pantelije, Jure. Stanka. Eva je ostala mirna, a onda nenadano ustala i hitro izašla. Marijana je ustala. U paničnoj, ukočenoj pozi čeka što će se zbiti. Pošla je do svetih slika što vise nad bračnim posteljama i krsti se tamo očajno i uzrujano. Starina Hadrović senilno benavo gleda što se to zbiva. Ruka mu je klonula s novinama.

Juro, Pantelija i Mitar unose Horvata i posjednu ga na stolicu kraj stola skidajući mu kaput.

PANTELIJA: Ajde da vidimo, dakle, gdje ste vi to ranjeni? Pokažite!

HORVAT: Proboli mi nogu u stegnu! Sav sam krvav! Eto, na! *Pokazuje krvavu ruku.*

PANTELIJA: Dajte! Ili ne! Čekajte! Položit ćemo vas ovamo! Dajte ga na divan! A ja ću da se skinem. Odmah ćemo mi to! Ovamo na divan! Tu glava, tu noge! Tako! Eto! Odmah! *Upravlja prenošenjem ranjenika na divan i istodobno skida sa sebe opremu i sve baca na jednu stolicu. Horvat za prenošenja stenje od boli.* Eto, tako! Sada će sve biti odmah dobro! Čekajte! To vas boli! I to? A? No, no, ništa, ništa! Čekajte! To treba da skinemo! To je sve ionako razderano! Mitre! Periš! Ovamo! Tako! No, no! Samo jedan momenat! Ide to sve, na, eto, tako! *Perišem para Horvatovu nogavicu. Horvat stenje.* No, no! Eto! Gotovo! E, kumo, dajte vode! I ti, Mitre, bogati, skoči po vedricu-dvije! Brzo! Lavor! Ručnike! Brzo! *Eva se ustrčala a Marijana dalje stoji kao uzeta.* Lavor, kumo, lavor! I rublja kakvog starog ili platna! Još je platno bolje!

EVA izdere se: Marijana! Čuješ li?

Marijana se trgne kao omamljena od teškoga sna; pođe makinalno do ormara gdje prekapa po rublju. Pantelija je rastvorio ranu i pregledava je.

HORVAT: A-a-a! To boli!

PANTELIJA: No, nije to ništa! Sasvim ništa! To je debelo meso! To će brzo zarasti! Ne bojte se! Razumijem se ja u rane bolje nego najizučeniji felčer! Povezao sam ja mnogo rana! He-he! To će sve brzo zarasti, moj gospodine! I kost zaraste brže od grane, a meso, to nije ništa! To je malenkost! A tko je to vas izmrcvario tako, molim ja vas?

HORVAT: Napali me u šumi.

PANTELIJA: A tako, u šumi? To su sigurno bili zeleni!

HORVAT: Ja ne znam! Tri soldata su bila!

PANTELIJA: Ručnik, kumo! Još jedan čisti ručnik! Tako! Vode! Izlijte to, i još vode molim! Tako! Dobro je! Ovamo tu vodu! Mitre! Najbolji lijek je ledena voda! Ta-ako! Dobro! Čekajte! Zebe? A? Ništa to! To je dobro! To vuče van!

Mitar i Juro unijeli su vedricu svježe vode i opet izašli. Lavor i neke zdjele, sve je to puno krvave vode koju Eva iznosi i izlijeva vani. Marijana i stari Hadrović pasivno promatraju događaj. Horvat stene.

PANTELIJA *zavija ranu*: Ta-ako! Lijepo se ispružite! Tako! Ništa se ne trebate uzrujavati, sasvim ništa! Sve je to malenkost! Dobro je da niste ostali u šumi! Čovjek se smrzne kao balega! A, zatim, sve je to suvišno! He-he! A ja sam, moj dragi, Pantelija Crnković, postajevodnik oružničke postaje u Svetoj Ani! U zdravlje vam bilo! Na Uskrs ćete plesati!

HORVAT: Oprostite! Drago mi je! Hvala vam lijepa! Doista! Ja sam Krešimir Horvat!

PANTELIJA: A vi ste bili kazali, ako se ne varam, da ste vi - "taj naš" novoimenovani?

HORVAT: Da! Mene je imenovala vlada za namjesnog učitelja u Vučjaku! Ako je to Vučjak, da ja nisam možda udario krivo?

PANTELIJA: He-he! Da, da, dobro ste došli! To je Vučjak! Kotar svetojanski, baš na medi županije! Vi ste preko Mučne morali ovamo?

HADROVIĆ, *stupivši bliže sa mnogo sumnje*: Pak zar vam u županiji nisu znali da kažu da bi vam mnogo bolji put bio preko Svete Ane? Čudno, čudno!

HORVAT: Mene je vlada imenovala u Vučjak izravno, i ja direktno dolazim od vlade! Ja sam Horvat Krešimir, izvolite molim, ovdje su moji dokumenti - molim... *Predaje dokumente koje je teškom mukom izvukao i stavlja ih na stol. Pantelija napušta zavijanje rane i pregledava papire žandarskom vještinom bacajući suvišne na stol.*

HADROVIĆ, *koji makinalno ponavlja*: "Direktno od vlade", čita dekret pod svjetiljkom.

PANTELIJA: Gospodin je dakle apsolvent filozofije? Hm! Kako to? Pa filozofija spada na sveučilište!

HORVAT: Pa da! Ja sam svršio univerzu! Ja sam apsolvent!

PANTELIJA: Ja, ja. Da, da! He-he! Razumijem! U redu! Sve u redu! Tu jasno i glasno piše! Bogami! Sveučilište! I po novinama ste radili! Eto, na! Veli, član novinarskog društva! Hm! I tu je invalidska iskaznica! Bogami! Invalid sto posto! Zar ste i na fronti bili? *Opet je počeo da previja ranu, sada sa mnogo više učtivosti i pažnje.*

HORVAT: To jako boli s-s-s-s!

PANTELIJA: To je samo za prvu minutu! Dok se ne priviknete! To se mora remenom stegnuti da vam krv stane. Dozvolite, gospodine, samo sekundu! Izvolite se samo pružiti! Ta-a-ako! Samo još to! Odmah smo gotovi! Ta-ako! Sada ćemo vas malko raskomotiti i pokriti lijepo! Ta-a-a-ako! *Podmeće mu jastuk i pokriva ga svlačeći s njega krvave prnje.*

HADROVIĆ: Direktno od vlade! Direktno od vlade! Apsolvent filozofije u Vučjaku? To je sve meni nekako na glavu postavljeno! Eh, eh! E, pa dozvolite, gospodine kolega, da vam se predstavim: ja sam ravnajući učitelj Hadrović Vjekoslav iz Svete Nedjelje. Ovo je moja kuma i mila prijateljica i udovica vašega pokojnog predšasnika na ovome mjestu: Margetićka! Pokojni se vaš predšasnik, bog mu dao duši lahko, zvao Lazar, a to je njegova gospoda, Marijana! Da!

Tih, nespretna naklon. Eva gura Marijanu da pođe do ranjenika da se rukuje, i sve ispada zbunjeno. Ona se odrvenjela i ne može.

HADROVIĆ *spasava situaciju*: Eh, da, da! Dakle, vi niste preparandist, nego filozof? Tko bi to mislio? Mi smo se nadali nekom preparandistu. Vidimo da je imenovan "namjesni, privremeni"! Mi smo već znali za vaš dolazak! Vaši su spisi već dolje na općini dvije-tri nedjelje. Da! He-he! I da ste došli preko općine, bili bi vas tamo zadržali.

HORVAT: Ja sam stigao na Marof jutarnjim vozom pak pješke na Mučnu! Rekli su mi u gradu da je to dobar put!

PANTELIJA: A vas su napali odmah poslije Mučne, je li, u jarku?

HORVAT: Ne! Nisu! Tu, nedaleko samoga sela, gore gdje su klijeti!

HADROVIĆ: Svejedno! To meni nikako ne ide u glavu da su vas pred noć iz Mučne pustili! To ja ne pojmim! To ja ne mogu da pojmim! Ne, to nikako!

HORVAT: Ja sam htio sâm da krenem! Oni me nisu puštali, i ja sam svemu sâm kriv! Ja, i nitko drugi! Nisu me puštali, ali ja sam htio!

PANTELIJA: Pa da! Naravna stvar! To su bili zelenaši! To je njihova metoda! Oni bocnu svakoga koga sretnu! Lopovi prokleti! E, vidiš li, Mitre, da sam jutros imao pravo? To su gadovi bili jutros na Črnoglavcu! Vidiš li, Mitre, da sam ja jutros imao pravo? Nije htio da mi vjeruje! Kada smo jutros bili na putu ovamo u Vučjak, a meni se ono pričinilo kao da sam u šlagu vidio dvojicu. A Mitar veli da su srne! Vraga su ono bile srne! Eto ti sada srna! Tko bi i bio drugi nego oni! A jesu li vas orobili?

HORVAT: Pa jesu! Sve su mi uzeli što je bilo kod mene! Oko tristo i pedeset kruna, tako nešto! Digla se bila silna vjetrina i stao vijati snijeg u mokrim krpama; ja sam počeo gubiti smjer i stao se u meni javljati umor. Bio sam duboko u šumi od Mučne prema ovamo te sam svaki čas mislio ugledati klijeti u vinogradima, jer mi je tako učitelj u Mučnoj bio rekao da, kada desno ugledam klijeti, onda nema više ni deset minuta dolje u jamu, i eto me u selu. I tamo je već bio puknuo livadak neki, i dva su se puta rašljala: jedan lijevo, drugi desno.

JURO: To je kod Majke Božje!

HORVAT: Da! Baš pod bukvom, sa nekom svetom slikom! Nisam valjda od te bukve bio ni pet koračaja kad desno iz guštare stala pred mene tri soldata! Ja dobro poznajem te zelene kabanice i manliherice i bajonete i nisam se prepao ništa! Ja sam bio na fronti, zašto da se bojim soldata? Ruke uvis, komandirao je jedan od trojice, a ja sam dignuo ruke i čekao mirno. Tko sam i kamo idem! Rekao sam da sam učitelj i da sam invalid i da sam bolestan! Da nisam invalid, da lažem i neka dam novce! Izvadio sam novčarku i srebrnu uru i nožić. To je bilo sve što sam imao. Tako sam spustio ruke. Ruke uvis, izderao se jedan na mene i prekleo mi mater da će me kao psa. Da nije to sve što sam dao, da imam još! I tako su me natezali i prevrnuli mi sve džepove, a onda me jedan udario bajonetom. Bio sam se jako raskrvario i nikako nisam mogao da ustavim krv i mislio sam da ću još tamo ostati! Ali nisam! Otkinuo sam granu i tako sam se vukao i vukao ni sâm ne znam kako dugo. Tu je bilo svijetlo, mislio sam da je krčma... *Klone umoran.*

PANTELIJA: E, sada kako jest - jest! Moglo je i gore biti! Ja ću odmah, čim stignemo, napisati prijavu! Za to ne treba da se brinete! To je sigurna stvar! Niti zapisnika ne treba tu da sastavljamo, čemu da se mučite? Nego mi samo lijepo potpišite tu blanketu, evo ovdje, molim lijepo! Kumo! Tinte, ako imate - da potpišemo! Ja ću onda već sve to dobro sastaviti, ne brinite se vi ništa!

Eva i Marijana ustrčale se za tintom i perom. Razvodnjuju neku staru isušenu tintarnicu nervozno; iza nekih prašnih ormara i kutija traže pero.

PANTELIJA: E, vidite, tako! A mogli ste ostati i zaklani! A tako to ide već dvije godine dana, a mi ništa ne možemo. Eto! Zapisnike sastavljati! Uh! Gospode ti moj presveti! Tu bi trebala dva bataljona sa mašingeverima da se pročisti kraj od te gamadi. A ne tako! Ti lopovi zeleni vladaju dandanašnji, a ne mi! Tako! Izvolite ovdje, molim lijepo, potpisati! Tako! Hvala lijepo! *Stane opet da se oprema.* Sada ćemo mi na frontu, Mitre, što? He-he! Što bog da i sreća junačka. Ne bojim se ja nikoga dok je uz mene moj stari. *Tucka po pištolji.* Laje on dobro! A vi lijepo ostanite mirni! Krv će stati sama od sebe! To nije ništa! To je malenkost! A sutra ili prekosutra lijepo saonama na općinu, pak će vam doktor tamo sve premotati iznova. Mi, oprostite, moramo da krenemo. Mi smo bili baš

na odlasku. A prijava, to je moja stvar! Ne brinite se vi, to ću ja već udesiti! E! Pa onda doviđenja! Laku noć! Zdravo! Zbogom! Laku noć, kumo!

Mitar i Pantelija opraštaju se i izlaze. Marijana za njima. Horvat je klonuo. Stanka. Eva je sjela do peći i puši cigaretu. Ustala je i pošla spram vrata. Čuju se vani glasovi žandara i Marijane.

JURO: Psst! Tiho! Zaspao je!

HORVAT *osovi se, blago se nasmiješivši*: Nisam uopće zaspao! Samo tako! Mala omaglica! To je od gubitka krvi!

HADROVIĆ: Dragi kolega, a možda biste vi nešto zagrizli? Vi ste sigurno ogladnjeli?

HORVAT: Ne, hvala na svemu! Ne bih ništa! Tek žedan sam! Čašu hladnoga mlijeka ili vode bih molio. Drugo ništa!

HADROVIĆ *Evi*: Daj ti, molim te, pitaj ima li mlijeka? Bit će, dragi kolega, odmah, kako zapovijedate! Ovaj čas! E, da, da! Eto na! Tko bi to bio mislio da ćete vi ovako pasti amo! Krvav i ranjen kao prvomučenik. Ali dobro je, hvala bogu! Mogli su vas i zaklati, ako se pravo uzme! Prije nedjelju dana zaklali su mlinara i ženu mu i slugu! Jedan jedini mali dečko se spasio jer se bio sakrio pod postelju; i taj je pripovijedao da su im lica sva čadava bila.

HORVAT: Slušao sam ja po kasarnama i špitalima o Zelenom kaderu. Tamo se o njemu mnogo govori. Ali ja doista nisam mislio da je stvar zauzela takve dimenzije. A šta vlast?

HADROVIĆ: E, vlast! Čuli ste malo prije što vlast! Vlast, izgleda, tu ne može baš mnogo! Što može vlast? Izašalje, eto, patrule žandarske! A i žandari su konačno ljudi. I oni se boje izgubiti glave! Bile su već cijele bitke jesenas po šumama, te se pucalo kao u pravom ratu! I soldati su došli! Cijele velike oficirske patrule. Bilo je svega jedanaest mrtvih, a sedam ih polovilo. Ali koja korist, molim ja vas, od svega toga kada se nakote opet novi kao štakori! Ne može se istrijebiti taj gad prokleti! Ja, vidite, samo to ne mogu da pojmim kako mogu da žive po tome vremenu u šumi? Je li to pošteno? Je li to ljudski?

HORVAT: E, da, ljudski! Ljudski! Da! A ni ono nije bilo ljudski kako su na fronti živjeli! Na fronti je bivala i gora bljuzgavica i mećava nego što je ova danas. Pa ništa! Živjelo se! Moralo se!

HADROVIĆ: Da! To je istina, ako se pravo uzme. Da! Ali ono je bila fronta! Ono se baš moralo! Ali tu kod nas nije fronta! Tu nema nikakve fronte! To se ne mora! To su životinje, a ne ljudi! Šta je njima do ljudskoga života?

HORVAT: Pa ne zna se baš, dragi moj gospodine, gdje fronta počinje, a gdje svršava! To se ne zna! A pitam ja vas tko je prvi dao tim ljudima goli nož u ruke? Oni su orali i kopali i bili dobri ljudi, i od njih su načinili ubojice, bacili ih u kriminal - da! Kad sam ja prvi put primio голу bajonetu u ruku, ja sam protirnuo! Ali mi smo tobože kao nekakvi pišljivi ljudi od intelekta? Mi nismo pigra massa.²⁰

HADROVIĆ: Vi velite da su ti ljudi bili dobri ljudi! A tko je to vama rekao? Rousseau? He-he! Je li? Rousseau? Čitao sam ja toga vašeg Rousseaua, dragi kolega! Izdao ga naš Hrvatski pedagoški zbor, osamdeset i treće ili devedeset i treće! Bogme se više ne sjećam dobro! He-he! Ali velim ja vama da taj Rousseau nije poznavao našega čovjeka! Jer da ga je poznavao, tako meni svega što mi je drago na tome svijetu, on ne bi bio napisao da je čovjek dobar! Gledajte što rade ti zeleni đavoli, samo gledajte, molim ja vas! Robe, pale, siluju, krađu, kolju lijevo i desno dokle segnu. Prije pet dana zapalili su dolje na stanici magazin pun žita, a noćas je majur kaptolski planuo, i sve blago pokrepalo. Milijuni i milijuni - fuć! Imade ih cijela četa, pak se sprema kao prava soldacija i u pol bijela dana padnu u selo, te rekviriraj, gospodine ti moj, sve što im treba: mast, svinje, blago, žito, platno, sve. Pod bogom sve! Cijeli provijant. Prava pravcata rekvizicija. I još svijet mora da dade podvoz za svoje rođeno blago!

²⁰ *pigra massa* (lat.) - lijena, nepokretna gomila

HORVAT: A vi niste nikada bili pod puškom?

HADROVIĆ: Bio sam sedamdeset i osme u okupaciji. Ali samo kao straža. Takozvani pučki ustaša. Čuvali smo teren. Ali je i nama bilo zlo. Trovali su onda zdenice Turci i Bosanci!

HORVAT: Zar vam onda nije nikada došla misao da odbacite pušku i da pobjegnete?

HADROVIĆ: Nije! Kako bi! Mi, hrvatski soldati, mi smo se onda mnogo nadali od one proklete okupacije! A, eto! Sve je propalo! Sve naše narodne hrvatske nade propadaju jedna za drugom! Sve naše hrvatske nade! I ja vama velim: mi ćemo prije ili poslije sigurno propasti!

Ulazi

MARIJANA, *zbunjena je i glas joj dršće u tremi vidljivo*: Ako gospodin zapovijeda, ima i šunke i jaja, kako gospodin želi - odmah može biti...

HORVAT: Hvala, gospodo! Najljepša vam hvala, doista! Ja ne mogu ništa! Ja bih molio samo čašu vode ili hladnoga mlijeka, žedam jako... *Marijana konfuzno izlazi*. A ona gospođa što je tu prije bila, je li ono sestra gospođina?

HADROVIĆ: Ne, ne, nije! Ono je Eva! Tu od susjeda preko puta, pod onom visokom lipom ako se sjećate! Ali da, bila je već noć, da, da! To je vražja žena, ta Eva! Ona je naime Amerikanka! Baš nekako pred rat ili na početku rata, više se bogme ne sjećam dobro...

JURO: Bio je već rat onda, gospodin ravnatelj! Ja sam onda bio prvi put ranjen! To je bilo nekako oko Uskrsa petnaeste.

HADROVIĆ: No, da, svejedno! Uglavnom prije tri godine umro joj muž tu na gruntu, te se ona vratila roditeljima u posjete; a onda se nekako odmah po tome i Amerika zaratila, i tako je ona tu zapela i nije mogla više natrag. Bogati ljudi su joj starci. Više od dvadeset jutara! A ona jedinica, te joj se tako i muž priženio, i tako sada planduje.

HORVAT: Ona je dakle Amerikanka? Seljakinja! A ja gledam te njene lakirane cipele...

HADROVIĆ: E, vražja je to bila glavica, ta naša Eva! Imao sam je u školi! (Ja sam naime do godine devet stotina i prve služio ovdje na ovoj istoj jednorazrednoj školi u Vučjaku! A onda su me premjestili u dvorazrednu u Svetu Nedjelju, sedam i pol kilometara odavde.) Eva je bila prvi đak u razredu. Pročitala je ona "ex privata"²¹ u opetovnici svu knjižnicu: Šenou, Tomića, Kumičića, Kozarca. Šta ja znam šta sve ona nije pročitala? Ja sam onda tražio od staraca da je daju školati dalje. Ali da! Naš muž! Zabij ti to u glavu našega muža. Jedinica, pa u školu! I tako je ostala na domu i udala se u osamnaestoj godini; nisu minule dvije godine, pustila je dom i starce, i muža i grunt, i pobjegla preko oceana! I veli sada da će opet natrag, prvoga dana kada rat stane.

Čuje se daleki pucanj.

HORVAT, *načulivši uši*: Oho! Što je to?

JURO: To je signal. To kum Panta silazi u jarugu, pa signalizira. Sada ih čeka grdi put!

Stanka. Horvat je vidljivo klonuo. Pati se očito.

HADROVIĆ *u refleksijama*: Eh, da, da, Amerika! Mnogu i mnogu našu dušu je progutala ta nesretna Amerika! I moj je jedini sin u Americi, ne dao mu bog sreće! Osrarmotio lice roditelja! Pokrao banku, defraudirao hiljade, pa na šif, pa prijeko. A dobro mu tamo ide! Pripovijedali mi tu neki Ježušovčani da su ga vidjeli i razgovarali s njime. Imade veliku trgovinu sukna! Tat! Defraudant! Moj sin! A tamo trguje suknom, negdje na meksikanskoj granici! I piše mi, a ja sva njegova pisma retur. Križ preko svega crvenom olovkom, pa retur, u Meksiko!

Marijana i Eva vraćaju se. Marijana donosi šolju kipućeg mlijeka što se puši vidljivo.

MARIJANA: Evo, izvolite, molim, ako će vam biti dosta vruće...

²¹ **ex privata** (lat. *ex privata diligentia*) - iz vlastite marljivosti

HORVAT: Ja žedam, gospodo! Ja sam mislio da bi bolje bilo hladno - ali sada svejedno!

MARIJANA: Kad nam voda nije dobra, molim! Ali ja mogu hladno mlijeko donijeti... ako... kada... jer... *Zbunila se potpuno, i kako daje Horvatu šolju, vidi se kako dršće i proljeva mlijeko.*

HORVAT: Svejedno! Dobro je! Dobro će biti i tako! Hvala lijepa! Svejedno! Ne, ne, hvala, dobro je! *Stanka. Horvat duva u mlijeko i polagano ga pijucka. Stari Hadrović opet prčka po luli koja nikako ne će da vuče, a Marijana i Eva nešto poluglasno šapuću. Eva je očito smionija i energičnija. Ona hoće nešto.*

EVA: Oprostite, gospodine, ali mi bismo svakako morali da vas predignemo da presvučemo divan. Vi ne možete ostati ovako!

HORVAT, *plaho*: Oprostite, ali ja doista nemam namjere da vas inkomodiram bilo u čemu! Meni je ovdje sasvim dobro! Hvala lijepa!

EVA: Ne, ne, nikako ne! To je sve sitnica!

MARIJANA: Ah, valjda ne ćete tako! Tako je nemoguće! Mi smo odmah gotove! Naravna stvar! Daj, Đuro, pomози nam, molim te!

HORVAT: Najljepša vam hvala! To je doista suvišno!

Prenose Horvata, koji nešto mrsi kroz zube, u poderani naslonjač; Juro mu podmeće pod nogu stolicu i daje mu čašu s mlijekom, sve kelnerskim gestama i spretno.

JURO: Oprostite molim! Izvolite molim! Oprostite molim, ali dopustite da vam se predstavim! Ja sam Juraj Kučić, konobar.

HORVAT: Hvala vam, hvala! Ja sam Horvat Krešimir! Milo mi je! Izvinite me što se nisam prikazao napose svima, doista, tako u žurbi, he-he...

JURO: He-he! Ništa, ništa, he-he!

HADROVIĆ, *koji se također pleo oko tog prenošenja*: Da, da, to je naš prijatelj Juro! On je naš dvorski tamburaš! He-he! On je isto antimilitarist kao i vi! S njim ćete se dobro slagati! On je u Pešti naučio svakoga vruga i kojekakvih faksna! He-he! Gdje si ti samo ono bio? Kod "Königin von England"²² ili kod "Jägerhorna"?²³

JURO: Ja sam bio u "Hungariji", gospodine ravnatelju! U "Hungariji".

HADROVIĆ: Ah, da, da! U "Hungariji". Meni se već sve mota, ne sjećam se više ničega! Davno je to bilo kad sam ja bio ono u Pešti! Lijep grad je ta nesretna Pešta! Za milenija smo mi učitelji putovali gore na državni trošak u drugom razredu tamo i natrag! Da! Eh, bože moj, bože, kako vrijeme prolazi! Ja sam još onda školnikovao u Vučjaku, devet stotina i prve. Onda je još bila tu stara drvena škola što ju je grof otvorio još četrdeset i osme, za narodne vlade. Eh, eh, gdje je sve to? Mili moj mladi gospodine kolega! Četrdeset i četiri godine sjedim ja po tim rupama i sam ne znam koji me đavo zabio ovamo! Četrdeset i četiri godine, mladi moj prijatelju! Vi se još ni rodili niste kad sam ja ovdje u Vučjaku sa svojom pokojnom slavio srebrni pir. To je bilo devedeset i druge na samo Katarinje! A gdje je to, molim ja vas? Gdje je to? Ja sam onda slavio svoj srebrni pir i bio sam već onda star, a odonda, pa eto sve do dana današnjega, još uvijek jednako tešem! Četrdeset i četiri godine, osamdeset i osam poljeća, slava im budi i dika! I danas, kad gledam unatrag preko cijelog tog vremena, danas vidim kako je cijelo moje življenje tu bilo jalovo. Čemu sam ja živio tu u toj odurnoj pustoši? Čemu? To ja vas pitam, mili moj! Žena mi je umrla ravno prije devetnaest godina. Prehladila se bila na samu ponoćku, a o Uskrsu poglela. I petoro mi djece leži tu prijeko na groblju! Eno! Ondje su im grobovi! Vidjet ćete ih sutra kad svane, odmah kroz prozor prijeko u porti pod

²² *Königin von England* (njem.) - Engleska kraljica

²³ *Jägerhorn* (njem.) - Lovački rog

tornjem. Petoro djece! To i jeste ono što me vuče ovamo, te sam često ovdje kod kume u gostima! Ti moji tužni grobovi! *Natače vino iz pletene boce pod posteljom.*

EVA: Gospodine! Oprostite, ali sada biste mogli natrag! Mi smo svršile! Dopustite!

HADROVIĆ: Možda čašicu vinca zapovijedate? Dobro je rodilo ove jeseni, hvala mu budi i dika!

HORVAT: Hvala vam najljepša, doista! Hvala! Ne pijem! Eto! Gucnuo sam mlijeka! To doista nije bilo potrebno! Hvala! Samo, molim, oprezno!

Prenose ga natrag i plegnu na divan i pokriju pledom. Marijana nakon toga ide do bračnih postelja. Tamo sprema neke perine i navlači gunjeve i to sve slaže na daske što ih je postavila na veliku crnu škrinju uz "šubladenkasten". Improvizira tamo u kutu kraj ormara kao neki ležaj. Eva je sjela k stolu i puši mnogo. Juro uz peć prebire pojedine tonove na tamburici. Stanka.

HADROVIĆ, *pospano, zijeva mu se, popravljajući lulu*: Eh, eh, eto vraga i po! Došao mladić ovamo s idealima, a oni njega nožem! Raskrvario se mladić, gospode ti moj! (A koji je davio taj prokletoj luli večeras?) U što smo mi to pali? U kakav pakao? To je Sodoma i Gomora, to nije više život! Je li to život možda? (Uh, ta lula! Ta se napila moje krvi!) Jeste, znate, nikada na našem selu nije bio raj zemaljski! To su životinje, ti naši ljudi! Životinje! Četrdeset godina sam ja s njima živio kao pas i mačka. Grizli smo se i klali da to nije bilo ni lijepo ni pošteno! Ako sadim vrt, a to mi svinje susjedove sav vrt ispreruju i isprekopaju. Gradim plot stotinu puta, a oni meni noću sjekirom po plotu! I znam dobro tko je bio, a ne mogu ništa! "Dokažite da je on" - veli sud. A tko može da dokaže? Dođu pak vam psa rođenoga ustrijele iz osvete, gospodine moj! Psa vam ustrijele! Da li vi to meni vjerujete? Vodu vam u zdencu uzmete i ispiju do dna! Njihovi volovi vam ispijaju vašu vodu pred nosom, i znate li, dragi moj, što će vam se dogoditi? Oni će vam ispiti vodu iz zdenca, a kad budete hodali s vrčem po selu da se napijete, ne će vam dati ni kapi! Otjerat će vas od vode, gadovi! Da! To će vam se dogoditi! Znate! Htio sam ja da izbijem klin klinom i dugo sam se povlačio po sudovima! Ali onda sam sve bacio k vragu! Nema to smisla ni rezultata! I već sam htio da nekamo pobjegnem, da ostavim sve to, pak da pobjegnem od svega kako tu stoji, nekamo dalje! Ali kamo ću dalje! Tu su mi grobovi žene i djece, i još je najbolje da i ja sam tu legnem. Da tu legnem! Da!

Izbija ura nad divanom tugaljivo deset.

EVA, *zijeajući*: Eh, kasno je, bogami! Gospodin će da spava! Dosta je bilo za danas. Idemo mi, Juro! Eto deseta bogme!

Hadrović natače vino iz pletene boce i zove Evu prstom. Onda pije sam.

EVA: Hvala vam! Ne ću više! Laku noć, Marijana! Laku noć!

HORVAT: Ne morate zbog mene, gospodo! Meni bi bilo vrlo neugodno - da...

EVA: A ništa, ništa! Vidjet ćemo se mi još sutra! A vi treba da se dobro ispravate! Laku noć!

Eva i Juro rukuju se sa svima i izlaze. Marijana za njima. Glasovi izvana.

HADROVIĆ *ne može da zapali lulu i tresne njome o stol*: Prokleta bila! Imade svoje kaprice kao da je živa! Kad ne će, onda ne će! A svejedno! Dosta je za večeras! *Počeo je da skida sa sebe neke šalove i prnje i krenuo spram improviziranog ležaja na škrinjama; tamo sprema posteljину. Zijeva pospano.* Kasno je. Kasno! Vrijeme je! *Uhvatio ga kašalj hripavac. Kod peći grije neke vunene zavoje i zamata leđa unakrst.*

HORVAT, *sa mnogo tankoćutne uljudnosti*: Sada sam ja vas sigurno dignuo iz vašeg ležaja, gospodine! Meni je doista jako žao, ja...

HADROVIĆ, *sve u kašlju hripavcu*: A, a, ništa to, ništa! Ništa, molim ja vas! Samo se vi ne brinite za mene! Dobro je meni i ovdje! Dobro je, dobro! Ho-ho! Tvrdio sam se ja već naspavao u životu, moj dragi domine i amice! Tvrdio bogme! A da ja vama pomognem razvezati kravatu i skinuti kaput? Što? He-he! Sve samo kao da ste doma! Ta-ako! *Pomaže Horvatu pri skidanju ruha.* Da, da, mladi moj prijatelju! Tako je to! Tako je to! Ona gospoda kod visoke Zemaljske vlade na Markovom trgu

što tamo u onim zlatnim dvoranama, u onom sjaju, vedre i oblače, ne znaju ona gospoda što znači selo. Ona gospoda na Markovom trgu papirnato misle. Naredbe piskaraju i paragrafe, a mi tima njihovim papirima da oprostite, da! E, da, da! Tako je to! Baš tako! A i šta bi čovjek s tim silnim papirima? Molim ja vas koja korist od tih vladinih okružnica, statistika i opomena, i paragrafa i statuta? Jedna je stvar život, dragi mladi moj prijatelju, a druga je papir! Naše selo! Što značim ja cio, što znače moje riječi u tome selu? Ne zna to nitko što znači četrdeset i četiri godine sjediti u toj praznini i gledati kišu kako pada! Četrdeset i četiri godine! Moj dragi! Četrdeset i četiri godine! A ništa! Sasvim ništa!

Ulazi

MARIJANA, *puna snijega i stresa snijeg sa sebe*: Do sutra će biti metar ako tako potraje cijelu noć! Mečava prava! Imat će kum nepritika putem!

HADROVIĆ: Nije to njemu ni prvi ni posljednji put što gazi iz Vučjaka u Anu.

MARIJANA: Da, istina je! Ali ipak! Ovi zelenaši, pak vuci! A, eto, gle! Ura je stala! Otukla je deset, pa stala! Čudno! Uvijek zaboravim da navijem tu nesretnu uru. Otkako je bila kod urara, ne vrijedi više ništa. A fina je ura bila. Dao je pokojni za nju osamnaest forinti! *Uzima stolicu i navija uru nad divanom. Ona to čini naoko kao prirodno, a ustvari to je navijanje ure puno bolesne i rastrovane koketerije jedne histerične žene koja je osjetila muško. Stanka.* Tako! Sada je i to u redu! A kako je vama, gospodine? Ako se niste nahladili, od te rane vam ne će biti ništa! Krv je već sigurno stala! Samo da ne nazebate možda? Da vam možda ciglu zgrijem za noge?

HORVAT: Vrlo ste ljubezni, draga gospodo, ali ja doista ne trebam ništa! Meni je dobro! Hvala vam!

Marijana nalaže u peć drva, sprema i redi stol i sude. Izlazi i ulazi dva do tri puta. Pregledava prozore i priređuje kuću za noć, onda izađe.

HADROVIĆ *svukao se u gaće i rubaču*: Da, da, mili moj kolega! Vi ste još mladi! Vi ste još puni idealizma i, da tako kažem, vi sve to još ružičasto gledate! Da! Ružičasto! Ali vjerujte vi meni! Ja sam četrdeset godina sjedio tu za katedrom kao pas na lancu i lajao u ovu noć! A sve to nije imalo nikakva smisla! Ja sam, ako se pravo uzme, lajao neke gluposti u prazninu! "Radojica mali pred mamom se hvali: mamo moja mila, da l' si opazila, kako malo prvo - popeh se na drvo?" Bob o zid! Molim ja vas! Bob o zid! He-he! Radojica mali! Gdje može jedan jedini čovjek, siromašniji od svog najsiromašnijeg đaka, gdje može on da pokrene silno, beskrajno blatnu masu? Je li to čudo da se čovjek tu proda za vreću kukuruza? Da postane kurva? Vlada se brine za svaku cjepiku u svojim statistikama, ali za učitelje se ne brine. Nas bi trebalo financirati. Milijune bi trebalo investirati, onda bi možda sve to imalo smisla. Ali tako? Tako je sve to luksuz! Sva ta naša "nastava i školstvo"! Čemu sve to? Da, čemu sve to? I dobro je, boga mi moga, napisala "Narodna sloga" neki dan da je sve to kod nas trulo i da bi trebalo sve da propadne. Dobro je napisala ta "Narodna sloga"!

HORVAT: A vi čitate "Narodnu slogu" redovito?

HADROVIĆ: "Narodnu slogu" da li čitam? *Nervozno traži po svojim stvarima novine*: Naravna stvar da je čitam! To je jedini naš pravi opozicionarni narodni list! Ja sam mu pretplatnikom od prvog dana kako izlazi! Pisali su divno, upravo klasično, o našem narodnom problemu! Čekajte samo! Aha! Evo ga! Izvolite! Čitajte molim ovdje, da ovdje, eto, "Naše narodno Pitanje". "Propast ili Preporod?" *Našao je bio one zgužvane novine "Timesovog" formata i onako u gaćama i rubači pošao kao sablast s "Narodnom slogom" u ruci spram Horvata na divanu.*

HORVAT: Hvala vam, dragi gospodine! Mene vam naša štampa ne zanima mnogo! Ja ne držim do naše štampe ništa! Ja sam i sâm radio po redakcijama. I u "Narodnoj slozi" sam pisao! Još sam onda bio dijete!

HADROVIĆ: Vi, vi ste pisali u "Narodnoj slozi"?

HORVAT: Da! Pisao sam! Pa što onda? I kad biste znali kako izgledaju oni ljudi što pišu u tu vašu "Slogu", ne biste je ni vi više čitali! He-he! I vi još potcrtavate te članke crvenom olovkom, vama je

sve to važno, te ideje i ti programi na tom papiru! Ha-ha! Čekajte! Stanite! Samo jedan momenat! Ništa! Više ništa! Dobro je! Već je dobro! *Vizionarno se zagledao u staroga kao u priviđenje.*

HADROVIĆ: Što je, što vam je?

HORVAT: Ništa! Tako mi se pričilo kao da sanjam! Kao da sve to nije istina, i ja sanjam! Kao da sve to nije živo, nego načinjeno, izmišljeno, postavljeno, grozno! Gospodine moj, mili, dobri stari gospodine! Ja bih vam mogao biti unuk možda! Vjerujte mi, na moju poštenu riječ, to je grozno! Kako vi tu živite, kako tu preda mnom stojite, sve, sve je to neopisivo! Oh, i vi, i vi čitate "Narodnu slogu" i vjerujete što ona piše, i potcrtavate te članke već dvadeset i tri godine! Već četrdeset godina! Ma vjerujte mi! To sve nema smisla! Tamo u redakciji sjede idioti, kreteni, hulje, nitkovi, paranoici! Ja sam i sâm sjedio tamo, i meni se sve ono zgadilo - to je sve laž, to nema smisla!

HADROVIĆ *nije od svega toga pojmió ni slova. On je umoran:* Da, da! Možda! Vi ste akademski obrazovani! Vi ste ono sveučilište naše svršili! Vi niste običan preparand! Možda je to istina! Pa i meni je sve više puta mutno u glavi! Meni je sve to nejasno! Kako može netko sveučilište svršiti i na selo poći?

HORVAT: Ja sam invalid! Ja sam se dugo po frontama povlačio! Moji su živci svi izderani! Meni je svega već preko glave u gradu! Ja sam mislio da ću tu moći da se sredim, da odahnem, da nađem malo mira...

Ulazi Marijana definitivno. Zaključava vrata, svršava neke posljednje stvari.

HADROVIĆ: Vi ste idealist! Vi ste romantik! Vi sve gledate ružičasto! Tu kod nas nema nikakvog mira! Tu je pakao, moj dragi amice! Trideset i devet godina brije seoski šinter moje lice onim istim rukama kojima guli crknute krave i svinje! Vi mislite da ćete vi sa svojim rusooovskim idealizmom moći nešto učiniti u ovom blatu? Da sam ja svršio sveučilište, ja bih ostao u gradu! Bih! To bih ja učinio! Sretni ljudi koji mogu da žive u gradu. Pošta tri puta dnevno! A što tri puta! Sto puta! Kolodvor, asfalti, kazalište, crkve, koncerti - a ne kao ovdje: blato, blato i blato! *Stari se vratio, legao na ležaj na škrinjama i tamo se pokriva sa stotinu gunjeva.* Eto! Jedva ste došli, već su vas nožem do kosti! Prvi dan, a već ste se raskrvarili! Kako to da vas u Mučnoj nisu zadržali? To su oni u Mučnoj krivi! To im je bila dužnost da vam kažu kako je to kod nas. Tko ide šumom, nosi glavu u torbi! A ne tako čovjeka baciti u smrt...

HORVAT: Nisu me puštali! Ja sam kriv sâm! Ja sam pošao na svoju vlastitu odgovornost!

HADROVIĆ: Da, da! Znađem ja onoga nitkova! Znađem ja njega u dušu! Bilo mu je žao da prikolje kokoš za juhu! Neka se čovjek raskrvari! Neka strada! Samo da njemu njegova kokoš ostane! Fuj! Je li to karakter? Je li to čovjek? Čekajte, upoznat ćete vi njega, mladi moj amice! Upoznat ćete vi njega! Žena mu je rublje prala u jednoj praoni, pak bi ovdje htjela da igra milostivu ravnajuću! Sluškinja, a ne dama! Madžarončina stara ogavna! Nije njemu naša narodna stvar nikada k srcu prirasla. Za prošlih izbora narod je listom htio da se digne, a kod njega se nazdravljalo vladi - ah! Bože moj! Čovjek sjedi na zidanoj cesti, imade tarok-partiju kad samo hoće, na općini, ne sjedi sam kao sova u ruševini, kao ja u Nedjelji, pa, eto ipak, nema srca. Eh, eh, nemaju ljudi srca! Zaklati čovjeka, raskrvariti ga onako nepošteno, eh, gospodine moj, čovjek, gdje je čovjek? *Prijelaz u san. Teško staračko sipljivo disanje koje prelazi u hrkanje.*

MARIJANA: Gospodine, molim, trebate li vi još svjetiljku?

HORVAT: Ne, hvala vam! Ja je ne trebam!

MARIJANA: Morate da oprostite što se tako tiskamo svi tu! Ali tamo prijeko u drugoj sobi je magazin! Tamo držim malu trgovinu! Tako: biks, pa šibice, pa cilindre za svjetiljke. Cilindri se, he-he, mnogo lupaju! Ne vrijedi materijal! Rat je! Rat je, da, znate, a čovjek mora da se stisne da preživi! Otkako sam ostala sama sa djecom, bez pokojnoga, mora se, znate, da, he-he!

HORVAT: Hvala vam, draga gospodo! Sve je u redu i sve je vrlo dobro! Ja ne trebam ništa, ja sam zadovoljan! Glavno je da je čovjek pod krovom!

MARIJANA: E, pa onda ću ja da ugasm! Želim vam da se dobro odmorite! Laku noć!

HORVAT: Laku noć!

Marijana uduhne svjetiljku. Svlači se u tmini i legne u postelju a onda zapali na noćnom ormariću do svoje postelje zeleno noćno svjetlo. Ta uljenica osvjetljuje čitavu sobu nekim neugodnim zelenim osvjetljenjem. Odulja stanka. Vjetar u dimnjaku. Poslije štakori na tavanu. To grebanje po zidovima traje do konca scene.

HORVAT *uspravi se na divanu. Gleda po sobi i ne može da spava. Tišina. Panična intonacija.* Troje djece! Tri dječje glave! I tko bi to mogao biti? Veronese? Del Sarto? A ono je po svoj prilici fotografija pokojnoga? To je on! Visoki provincijalni "štekragn"²⁴ i fabrička gotova kravata! To je sve rafinirano glupo, zapravo. On je umro, a ja sam došao ovamo! Oni krvavi lavori, ono ružno barbarsko lice u šumi, debeli žandarski palci na rani, na mesu, na mozgu! A sada boli nema, kao da ničega nije ni bilo. Mogu da mičem nogom, sasvim! Vino u flaši! Kako se dobro lomi crvena svjetlost u vinu. I ta slaba nesretna žena! Kada je navijala uru, vidio sam iznad čarape trokut bijeloga mesa! Zašto je zapravo ona išla navijati uru? Njoj je to moralo biti jasno da netko, tko leži pod njom na divanu, vidi... Uostalom! Ženska pamet! Tko to može da znade? Tko može da zna nešto o ženi! Troje djece, tri dobre renesansne glave. Lijepo je to sve. "Upravo klasično", kako je rekao stari! He-he! "Upravo klasično." Stil osamdesetih godina! Žena u tome svemu je zapravo jedino što jest i postoji. Da te kuće po kojima štakori grebu i vode cure po zidovima, da te vizije ostanu bez žena, što bi bilo? Koliko je samo gracioznosti bilo u tome kako je ona skidala svoje suknje! Bedra ženska, gnjatovi! Jedno bogato žensko tijelo u krpama! I još su joj pletenice tucnule o polituru! U tom pljesnivom paklu, na dnu negdje, jedna harmonija!

MARIJANA, *uspravivši se na postelji*: Trebate li šta? Kao da ste rekli nešto?

HORVAT: Hvala! Nisam ništa rekao! Gledam ovu vlagu na zidu. Tu vam voda curi u sobu! Zašto niste dali da se to popravi?

MARIJANA *nasmije se bolesno, demonski*: He-he! Već tri pune godine tako curi, moj gospodine! A šta velim tri? Pet godina, ne tri! Ja sam već cijele knjige dopisa uputila na općinu. Još je pokojni bio živ kad je isposlovao da su izaslali komisiju, i komisija je našla da bi se rogovi tavanski imali da izmijene jer su bili truli sasvim. A onda je eto propalo sve zbog rata, i sada tako!

HORVAT: Dopustite još samo jedno. Je li ono gore fotografija pokojnoga gospodina?

MARIJANA: Da! To je on! To nam se baš bila rodila prva curica kad smo se dali slikati! Moja slika visi prijeko u drugoj sobi! Pa su došli onda nekakvi agenti, hauzireri, Židovi mađarski, te nas eto povećali! Da, da! To je on! Moj pokojni siromah! Kao da je slutio da se više ne će vratiti! Kad je ono odlazio, u prve dane mobilizacije (baš se bilo mašinalo žito u selu), ja sam bila pošla s njime da ga pratim do stanice. I tako je bio zaključao stan i pošao za mnom do kola, najednom se okrenu, zamahnu i baci ključ preko plotu na groblje. Tu je nama vizavi groblje, naime!) Što ti je? Kakve su to šale, pitam ja njega, i možete misliti kako mi je bilo neugodno! "Nije to nikakva šala, draga moja! To je istina!" (Tako se izderao na mene glasno pak se uspeo na zic.) Još ga i sada vidim bokca na onom zicu!

HORVAT: A on je pao odmah na početku?

MARIJANA: Odmah u rujnu četrnaeste. On je bio nezakonito dijete i po majci nadležan negdje u Kranjskoj, i tako je služio u Austriji! Odmah su ga bacili u Galiciju, i tako je ostao zgažen kad su ono bili veliki rikcugi! Odmah nekako poslije Nove godine dobila sam od kancelarije španjolskoga kralja sve njegove papire i dokumente. I Crveni križ mi je pisao i ta španjolska kancelarija. Sve sam dobila u redu. Samo ne znam kako je španjolski kralj došao do svega toga?

²⁴ *štekragn* (njem. *Stehkragen*) - tvrdi ovratnik

HORVAT: Španjolska je neutralna! Tako! *Štakori na krovu, kao da se nešto srušilo. Stanka.* Tako mi se čini kao da je nešto palo!

MARIJANA: A, nije to ništa! To su štakori! Puna ih je kuća! Zato moram da palim svjetlost cijelu noć! Navalili bi inače na postelju! Nikako ne možemo da se oslobodimo te gamadi! *Stanka. Horvat se okrene na divanu koji je star i poderan, i tako zvone svi federi.* Vi valjda ne ležite dobro? Trebala sam vam dati još jednu perinu?

HORVAT: Hvala! Ja vrlo dobro ležim! Zahvaljujem! Sada sam staroga izbacio iz njegova ležaja.

MARIJANA: Nije to njemu ništa, siromah stari! Naučen je on na sve!

HORVAT: Probudit ćemo ga!

MARIJANA: Spava već on kao zaklan! Gucnuo je čašu glivajna, i tako. Nije naučen na kuhano vino, pak mu je udarilo u glavu! On je pokojnome i meni bio vjenčani kum! A sada je ostao sam na svijetu kao palac! Svi su mu pomrli, a jedan mu je sin u Americi, ali se ne javlja. Već davno pred rat trebao je u penziju, ali ga nisu u županiji puštali, te se sve nekako zaplelo, i uto planu rat, i tako je tu i ostao! A kamo će sada? Sada ne može nikamo. Ni lijevo ni desno! Sada je sve zatvoreno! Oh, da znate kako je sve prokleta! Kako je sve teško! Kako je meni teško živjeti u tom paklu s tim đavlima! Ja sam sada ostavljena, nemam nigdje nikoga svoga. Potpuno sam sama! Eto, krov mi curi nad glavom, a ovo troje siročadi svaki dan hoće nešto u zube. Mama, jesti! Mama, jesti! Sirota djeca! Ona nisu ničemu kriva! A ne daju im živjeti! Vjerujte mi! Ne daju im živjeti! Najradije bi dotukli tu bokčiju i mene s njima! *Odulja stanka. Prve suze. Štakori. Vjetar u dimnjaku.* Čovjek ne bi vjerovao kako je taj svijet pokvaren i zao! Slame mi ne daju da napunim slamnjaču! Krov mi eto ne daju da se popravi! Digli su na mene kuku i motiku! Ja sam im trn u oku! Da mene nema, odmah bi sve u selu bilo u redu, a tako sam svakom zlu i skandalu, svemu samo ja kriva! Ja sam kriva da žene varaju muževe! Ja sam kriva da su oni pijanci! Ja sam svemu kriva! To nisu ljudi! To su psi! Vidjet ćete sutra odmah! Čim saznaju da ste stigli, kako će lajati! A to ništa što su vas za pozdrav malko priklali i orobili! To nije ništa! Šta mislite da oni nisu znali da ste vi iz Mučne krenuli? I da ćete kroz šumu?

HORVAT: Ta ono su bili soldati!

MARIJANA: Da! Soldati! Kaderaši! Tu iz Vučjaka! Imaju oni svoj telegraf bez žica, ne bojte se vi! Znaju oni sve što treba da se zna! Poznam ja njih kao svoju staru šlapu. Diplomati su to veliki! Odmah će sutra htjeti da vas nauckaju na mene. Ali vi njima ne vjerujte, to je sve laž! To je sve iz konkurencije! Samo iz konkurencije! Ja moram od nečega da živim! Od one trideset i dvije forinte, ja to ne mogu! Pak sam otvorila malenu trafikku. I tako! Dućančić za silu! Ali da! To je konkurencija predsjedniku školskog odbora, nekom gadu od čovjeka, Lukaču! Vidjet ćete ga sutra odmah! On će biti prvi tu! On ima trafikku i krčmu, pak je počeo protiv mene rat da me makne. Tužakali me i tužakali, i na kotar, i na općinu, i na županiju, da sam od škole stvorila trafikku, da ne učim djecu, nego im prodajem cigare. A kad nije išlo tako, onda da se kod mene seoske žene sastaju sa pisarima općinskim, da je tu krčma i randevu, da ljubakam sa dezenterima! Izmislili su da mi je onaj kelner s tamburicom ljubavnik! Molim vas! Jedan kelner! A ja, sve tako sama i ostavljena, što ja mogu protiv toga? *Plać je prigušen, ali tako dobro namješten da djeluje. Stanka. Jedna žena plače u zeleno rasvijetljenoj sobi. Neurastenik i dekadent Horvat osjeća kako je to sve teško, i duboko uzdahne. Stanka.* A je li još tko s vama? Jeste li vi oženjeni? Imate li roda?

HORVAT: Kako to mislite?

MARIJANA: Pa tako! Hoće li tko doći ovamo s vama? Žena, majka, teta? Može uvijek netko da dode!

HORVAT: Ne! Ja sam sâm! Ja nemam nikoga!

MARIJANA: Da samo znate kako su me izmučili s vama! Tako su dugo kopali i kopali i rovali dok me nisu digli! (Ljudi su na županiji bili uvažili moju situaciju te me imenovali namjesnom.) Ali da! Oni su proveli bojkot škole i nisu slali djecu i javljali su na vladu da ni pisati ne znam. (A što ne bih

znala pisati! Smiješno! Toliko uvijek koliko oni!) I napokon uspjelo im! Digli me! *Suze bujaju*. A otkada su dolje na općinu stigli oni vaši spisi da ste imenovani, otada je počela hajka. Da ću na cestu. Da mi je doigrano! Da je svršeno! I ja ni sama ne znam što će se dogoditi! Ove dvije nedjelje što su ti spisi dolje ja mislim da ću poludjeti! Vele mi da me štiti neka naredba, da sam udovica paloga ratnika, da mogu biti sigurna! Ali eto! Vi ste došli! Vi imate svoje pravo, a kamo ću ja? Što ću ja? Što će moja nesretna djeca? Ja ne znam što ću! Ja ću morati da se ubijem, da djeci vratove prerežem, pak gotovo... *Napadaj. Suze. Glasan plač.*

HORVAT: Gospodo, molim vas! Smirite se! To sve nema smisla sada! Niste vi sami nesretni na svijetu! Svi mi vučemo po nešto sa sobom! Već će se nekako stvar udesiti! O tome nema ni govora da bih ja vas bacio na cestu!

MARIJANA: Vi ste dobri! Ja sam se vas tako strašno bojala! Vjerujte mi na sve što mi je sveto da od nedjelje nisam ni oka stisla, a sve od straha što će biti kada vi dodete! Ali kad ste došli, odmah, onaj prvi momenat kako ste tu stupili na vrata, odmah mi se objasnilo da ste vi dobri! Gospodine, molim vas! Ja sam majka! Ja vas kao boga molim ne vjerujte ništa tim gadovima! Sve su izmislili, sve je laž! Oni mene mrze iz konkurencije! Govore da sam vještica, da čaram, da krave sušim, da djecu ubijam. - Gospodine! Ako ste ikada imali majku, sjetite se nje, molim vas kao boga ne vjerujte, smilujte se! *S egzaltiranom je gestom skočila na pod i bacila se na koljena i puže, savija se, plače, moli, ponizuje se.*

HORVAT, *zbunjen*: Psst! Mir! Umirite se! Probudit ćete djecu! Gospodo! Nemojte se uzrujavati! Sve će biti u redu! Vidjet ćemo što se daje učiniti! Budite mirni! Sve će biti dobro! Samo se smirite! Molim vas!

MARIJANA: Ja sam tako nesretna! Ja sam tako nesretna! Oprostite! Pomozite! Vi možete! Ja sam majka! Ja sam nesretna!

HORVAT: Molim vas kakvog to smisla imade, to sve? Djeca će se probuditi, i nastat će skandal. Budite tako dobri pak mi dajte radije čašu vode! Žedan sam! Sve mi se lijepi u grlu!

MARIJANA, *osvijestivši se potpuno*: Pa da, pravo velite! Sve je u božjoj ruci! Oprostite! Ja sam slaba, već mi se sve smelo u glavi, ni to ne znam gdje stojim! Vode zapovijedate? Odmah! Sve je to užasno! Čovjek izgubi glavu, a sve nema smisla! *Zagrнула se nekim rupcem; obukla se, zapalila svijeću i izašla. Štakori. Vjetar. Stari hrče. Horvat uzdiše. Stanka. Čuje se izvana lupa limenoga škafa. Vraća se Marijana s vodom i daje čašu Horvatu. On pije jednu čašu i drugu. Na dušak.*

MARIJANA: Nemamo dobre vode! Sve imaju tek po fosforu! Sam fosfor!

HORVAT: Žedan sam strašno. *Pije treću čašu. Marijana ga gleda i popravlja mu gunjeve i poplun, a onda je sjela do njegovih nogu. Stanka.*

MARIJANA: Dobri ste! Oh, divno ste dobri! Blažen čas kad sam vas ugledala! Pao mi je kamen sa srca! Ja sam imala ujaka po majci, a bio je mlinar, i ja sam odrasla kod toga mlinara, u mlinu, na vodi. Nekako oko Terezinja (bila je voda visoka), jedne su noći izvukli dečki utopljenika! Jedan kalfa mlinarski, zvao se Franjo (umro je poslije, bog mu daj duši lako), a bio je onda zaljubljen u mene, dao mi je zlatno srce što ga je našao kod onoga mrtvacu! Utopljenik nosi sreću! Ja to zlatno srce i dan-današnji nosim oko vrata, eto, ovdje, i ja vjerujem da me brani od zla! I čim ste stupili u sobu, sjetili ste me onog utopljenika! Imate nešto od njega! Glavu, kosu, bradu, sve, sve isto! He-he! A onaj je utopljenik meni donio sreću! Ja nosim njegovo srce! Sve je dobro! Ja se vas ne bojim! Vi ste dobri! Vi ste jako dobri! *Ljubi mu ruku, a onda zaplače očajno i glasno. On je miluje po kosi, a po tome je privine uza se.*

Zavjesa

ČIN DRUGI

Soba Marijane Margetičke kao u prvome činu. Kišno predvečerje.

GLAS HORVATA *iza zavjese*: Bilo bi bolje da govorimo o vašoj savjesti i poštenju, a ne o mome! Jeste li razumjeli? Ona afera s drvima mogla bi vrlo nemilo da se obori na vaše glave! *Glas Krešimira Horvata nadvikao je buku koja neprestano traje dok on govori.*

GLASOVI: To nije istina! To ne stoji! To nije tako istina!

HORVAT: Šta-a? To nije istina?

GLASOVI: To nije istina! Ne! Nije!

Zavjesa

Horvat se svađa s predsjednikom školskog odbora Lukačem i sa dva školska odbornika: Tomerlinom Grgom i Djedom, patrijarhalnim nekim bradonjom. Vidi se odmah iz prvih riječi da je sukob žestok. Starac kao treći živo prati svađu, ali ne sudjeluje u njoj.

HORVAT: Šta-a? I vi meni u lice smijete da lažete? To nije istina?

GLASOVI: Kad nije, onda nije! To nije istina!

HORVAT: Tako je! To sada nije istina? Dakle, znajte, meni će pamet da stane! Ja tako gadnih ljudi još u svome životu nisam vidio! A što vi zapravo mislite da sam ja lud? Samo tati i nitkovi mogu da se tako podlo vladaju!

LUKAČ: Tko je tat, taj je sebi tat!

TOMERLIN *šepa na lijevu nogu*: Tako je! Samo tat tatu smije da kaže da je tat! Pošten poštenome nikada! Mi nismo nikakvi tati! Mi znamo što hoćemo! Pokažite nam školski škaf! Mi ne ćemo ništa drugo nego školski škaf! Mi imamo na to pravo! Mi smo taj škaf platili svojim žuljevima! Nemamo mi bijele gospodske ruke! Ne hranimo se mi na tuđoj muc!

LUKAČ: Tako je! Nismo mi tati! Ne damo se mi vrijeđati!

Starac odobrava kimanjem glave.

HORVAT: Škaf ne ću da vam pokažem! Jeste li me razumjeli? Ne ću! A za drva ću vas tužiti sudu! Vi ste prodali moja drva, hvat po dvije stotine! Odakle da ja vama platim po četiri stotine? Je li to pošteno? Je li to ljudski? To je prevara, obična prevara za sto posto! Mjesto hiljadu i dvije stotine, dvije hiljade i četiri stotine! Ja ću vas tužiti zbog toga na sud! To je skandal! A škaf vam ne dam! Škaf je meni predan na uporabu, a ne vama! I ja odgovaram za njega općini, a ne vama! Jeste li me razumjeli? Općini! Ako imate što protiv toga, a vi pišite na općinu!

LUKAČ: Mi hoćemo samo naše! To mi hoćemo! Mi hoćemo naše metle i škafove i stolce da u redu držimo! Mi smo zato školski odbor! Eto, to je! I to je naše pravo, i to nama ne može nitko živ uzeti!

TOMERLIN: A ono zbog drva, bog i mati božja i svi sveci na nebu i na zemlji, ono, gospodine, niste u pravu! Cijena je drvima skočila trista posto.

HORVAT: Da, na stanici je skočila! Ali ne trista posto! He-he! Trista posto! (Fantastično! To je naprosto fantastično! To je izmišljeno!) Ali gdje vam je stanica, vi mudrijaši božji? Idite trideset kilometara slobodno.

TOMERLIN: Svejedno je to! Ne mjere se drva na kilometre, nego na hvate! Da! Tako je to! I cijena je drvima poskočila i još uvijek skaće! (Židov u Mučnoj bogme debelo plaća! He-he!) Da! To je prvo! A ono drugo: mi smo prodali drva na jednoglasan zaključak cijele zemljišne zajednice! Drva su bila

vlasništvo zemljišne zajednice, i ona valjda ima pravo da proda svoja drva? Mi smo već dobro znali zašto to činimo! Mi ne možemo valjda dopustiti da tuđe i strane osobe lože tu našu imovinu!

HORVAT: A tko je taj tko loži vašu imovinu? Kome je to stalo do vaše imovine?

LUKAČ: Ona! Da! Bogme je "ona" lanjska drva prošle zime popalila! I smijala nam se! Mi smo se mučili s tih šest hvati u šumi! (Šta-a? Ha-ha! Baš su bila drva dolje u jarku, i teško ih je bilo izvući!) A tu smo ih poslagali vani u dvoru da je bila prava milota gledati! A koja korist? Koja korist? Propala naša muka, a ni za što!

TOMERLIN: E, da smo mi znali da ćete vi doći, mi ih ne bismo prodali! Eto vam se kunem svim svecima na nebu i na zemlji, samim gospodinom bogom i materom božjom, ako bismo ih prodali! Ali "ona" nas je prevarila, ne dao joj bog sreće, ona nas je već toliko puta prevarila.

HORVAT: Prije svega, što to znači, ta vaša "ona"? Tko je to "ona"? Ja tu ne znam ni za kakvu "onu". Tu sam sada ja, a nije nikakva "ona"! Tu imate sada sa mnom da razgovarate, licem u lice! Da! Da! Dobro! Kad je zemljišna zajednica već prodala tih prokletih šest hvati, dobro, neka je! Ali zašto mi onda niste tu postavili novih šest hvati? To bi bilo logično! Zemljišnoj zajednici novci, a meni drva! Kratak i jasan račun.

TOMERLIN: Mi ne znamo kako bi to bilo i kako to ne bi bilo, ali mi smo vama pošteno isplatili hiljadu i dvije stotine na ruku! Eto, ovdje je ta potvrda da ste pošteno primili hiljadu i dvije stotine.

HORVAT: Da, isplatili mi jeste! A tko govori da mi niste isplatili? Isplatili ste mi hiljadu i dvije stotine za šest hvati školskih drva! A sada za tri hvata hoćete isto toliko natrag koliko ste dali za šest! Zašto da vam ja popustim? Kakav je to račun? Zašto da ja plaćam školska drva? To se vaša djeca griju na tim drvima, a ne moja! I tih šest hvati spada još u prošlu školsku godinu, a za ovu ste mi ionako za tri hvata manje zavezli.

LUKAČ: Nismo mi ništa manje zavezli! Sada eto ožujka! A i za to nam je žao što smo zavezli, vjerujte nam! U tom i jeste stvar, baš! Vi velite da se naša djeca griju na tim drvima! Niti su se naša djeca ikada grijala, niti će se grijati! Da! Djeca naša zebu! Vi ste drva naša prodali!

HORVAT: Šta-a?

LUKAČ: A šta se derete na nas? Kao da se mi vas bojimo! Kao da mi nismo jeli velikom žlicom isto kao i vi. Nismo mi tu nikakvi regruti, nego smo mi svoji! Da! Mi ako i nismo u škole velike išli, mi zato svejedno znamo kako se ono računi slažu! N-da! Što se derete? Prodali ste školska drva, pak se tu još pričinjate kao da ništa ne znate!

HORVAT: (C'est incroyable!²⁵) Dakle, ta je infamija doista irealna! To je infamija! Što je? Što blejite u me? To je infamija! Da li znate što je to? To je svinjarija! *Pada u afekt*. Pa da! Pa to je nečuveno! Dakle, ja sam prodao vaša drva? Ma to je skandal! Tko to veli da sam ja prodao nečija drva? Vi, vi velite to, je li? Čujete li, ja ću vas tako zviznuti da će vas krv obliti... *Navalio je na Lukača kao da će ga udariti. Guranje.*

TOMERLIN *miri ga*: Polako, polako, gospodine! Znamo mi što radimo!

LUKAČ *buni se*: A, pusti ti mene! Ja se ne bojim nikoga! Jest! Tako je! Pa što? Prodali ste naša školska drva Vajnrebeu u Mučnu! Po osam stotina hvat! To je dvije hiljade i četiri stotine! Mi ne ćemo ništa drugo nego naše novce natrag! Naših hiljadu i dvije stotine na ovu ovdje potvrdu! Pa što onda? Pusti me!

TOMERLIN: Čekaj, čekaj! Stani!

LUKAČ: Pa što onda? Istina je to! Gola živa istina! Isplatio Vajnrebe dvije hiljade i četiri stotine.

HORVAT, *u snebivanju*: Dakle, to doista prelazi sve granice! Ja da sam prodao neka drva Vajnrebeu u Mučnoj! Ja i ne poznajem Vajnrebea u Mučnoj! Kakav Vajnrebe prokleti! Tko je to vama sve

²⁵ *C'est incroyable!* (franc.) - To je nevjerovatno!

ispripovijedao? To mora da je neka zabuna, ljudi! *Šutnja. Stanka.* No, što je to? Što šutite sada? Što je? Govorite! Govorite da ja čujem onoga tko je pripovijedao da sam ja prodao drva Vajnrebeu! Da ga čujem!

LUKAČ: Gospodine, tako je kako je! Tu se preko toga ne može nikako fiškalski! To je vidio Perekov Juro! On je vozio foringu!

HORVAT: Perekov Juro? A tko je to, taj Perekov Juro? On je vozio foringu za drva? Perekov Juro?

LUKAČ: Hm! Tko je? Da! Eto ga tu pred vratima, pak možete odmah da vidite tko je to, he-he!

TOMERLIN: Polako, samo sve polako!

HORVAT: On je tu pred vratima! Dakle, mene doista zanima taj vaš svjedok! Dajte neka dođe da ga ja vidim, sveca mu njegovog!

Tomerlin izlazi na prstima i mahne Pereku. Ulazi Perek naoko servilno.

HORVAT: Dakle, to je taj? Ljudi, ja vam se kunem da ja toga čovjeka u životu nikada vidio nisam! Nikada! Ni vidio ni govorio s njime. *Stanka. Šutnja.* No, što će biti sada? Gospodo! Izvolite molim! Da čujemo toga gospodina! Čujte vi! Jeste li vi ikada sa mnom progovorili jednu jedinu riječ? Jeste li se vi ikada sa mnom razgovarali do ove minute? *Perek šuti.* Dakle! Jeste li ili niste? Ja vas ne poznajem! Nikada vas vidio nisam, nigdje, nikada. *Perek kimne glavom kao da to potvrđuje.* Čujte vi! Vele ovi ljudi da sam ja prodao školska drva Vajnrebeu u Mučnoj! I da ste to vi njima pripovijedali, i da ste vi foringu dali!

PEREK: E, šta je istina, to je istina! Tako je baš kako vele! Vozio sam ja školska drva u Mučnu! Prisegnuti sada ne bih baš mogao da li su ta drva bila školska ili nisu! Ali da sam ih iz školske šupe izvezao, to je istina! Tako jest! Tri sam hvata izvezao, i još sam foringu dobio! Po hvatu trideset kruna!

HORVAT: E, ljudi, meni to nije jasno! Čovjek koji priznaje da me ne pozna, taj čovjek tvrdi da je vozio neka školska drva Vajnrebeu u Mučnu! Ja da sam prodao ta drva Vajnrebeu? Ma kakve su to smicalice? Ma šta je to? Do đavola! Jeste li vi abnormalni ili ja? Da li se vama mota ili meni? To je ludnica! To je formalna ludnica!

PEREK: Gospodine! Tako mi svijuju rana Isukrstovih, ja sam na ove svoje oči rođene vidio kako je Vajnrebe gospi isplatio na ruku dvije hiljade i četiri stotine! Osljepio ovdje na mjestu ako nisam! Eto! Osljepio, da bog da! Još je Mara Jankovička (to je stara majka što vam mlijeko nosi), još je ona baš tu vani u kuhinji sa ćupom stajala kad sam ja dobio svoju foringu!

Stanka. Horvatu se objasnila stvar! Šeće okolo po sobi zbunjen i nesređen; onda sjeda na stolicu duboko se zamislivši.

TOMERLIN, *lukavo i na svaki kompromis spremno i nekako kao povjerljivo šepesajući:* Kada se s vama ne može ljudski, nego vi odmah - fu - kao vatra planete! Vi odmah vičete! Nismo mi uopće htjeli da vičemo! Sve se može lijepo, mirno i pošteno obaviti! Eto, vidite! Tako je kako je! Znamo mi šta radimo! Imamo za sve svjedoke! Pokrili smo se mi od pete do glave! (Nismo ni mi baš goli na svijet došli! Ima i naš muž tikvu, hvala budi bogu jedinome!) Eto, čujte, gospodine! Mi smo tu taj naš takozvani školski odbor! Eto mu ovdje predsjednik, pošten i svoj čovjek, koji ni od koga kruha ne prosi, i eto nas dva odbornika, sve sami svoji dobri ljudi! I vjerujte vi nama, gospodine, da i mi znamo što tamo u onim paragrafima i u onoj knjizi piše, te i mi znamo što se može, a što se ne može! Pa kad ja vama velim da je naše pravo da mi naše škafove i metle i stolce u redu držimo, onda vi nama vjerujte da je to svakako naše pravo! Jer, ako se baš pravo i pošteno uzme, zašto da na školskom stolcu sjedi šoštari pak da nam se bezobrazno u brk smije? To nije red, to je sramota, gospodine!

HORVAT: Kakav šoštari, kakav stolac? Što vi tu buncate?

TOMERLIN: Eh, već vi to znate dobro, samo ne ćete da znate! Ali pustimo to sa šoštarom! To je stara stvar, za to nitko ne pita više! Neka! Svejedno! Evo! Vjerovali vi meni ili ne (nama je to svejedno, gospodine), ali majkice mi božje svetojanske, ako smo mi imali u pameti da dižemo protiv vas eto i toliko glasa koliko je ova moja dlaka ovdje, eto na, ne dô joj bog sreće! *Istrgnuo je jednu dlačicu iz kose.* Nismo, tako nam svega najljepšega na svijetu, nismo! Ali se stvar sada tako okrenula da bi ipak najbolje bilo, gospodine, da vi nama pokažete naš novi školski škaf. Novi plehnati škaf što ga je odbor na samu Sviječnicu kupio kod Vajnrebea za sto i sedamdeset kruna!

LUKAČ: Sto osamdeset i dvije krune!

TOMERLIN, *kao galantno*: Pusti, sad svejedno! Tko bi to!

Stanka.

HORVAT, *sabranije i tiše*: Ljudi! Rekao sam vam da ne ću! Školske stvari predane su meni lično na ruke, a što je meni predano u inventar, za to ja odgovaram općini i bogu ocu! Jeste li čuli? Idite pak pišite na općinu! Ja ću tu vama valjda vaše škafove i metle da svaki drugi dan slažem u red kao ordonanc? Jesam li ja vaš ordonanc? Raport! Ja sam upravo zato imenovan ovamo da ovdje vama na raportu stojim? Jeste li vi prisebni? Ne ću! O tome nema ni govora! Amen!

LUKAČ: A mislite li vi da se nas može samo tako za nos? Mislite li vi da mi ne znamo da je škola svoj škaf prodala? Eto tamo Hajdička lijepo kuha i kropi u njemu svoje rezance! U našem školskom škafu - eh, he-he, da!

HORVAT, *rezignirano*: Rekao sam vam: pišite na općinu! To je svršeno! Amen! Basta!

LUKAČ, *drsko agresivno*: A što bi bilo svršeno! Ništa nije svršeno! Imamo mi još računa!

HORVAT *uskipi*: Naravna stvar da imamo! Prevarili ste me na najpodliji način! S vama bi morao čovjek sve pismeno, sa sedam pečata! Recite vi meni jednu jedinu stvar koju ste učinili od onoga vagona vaših obećanja? Je li? Samo jednu jedinu stvar! Rekli ste da ćete mi krov popraviti, a, eto, gledajte kako ste ga popravili! Zemlju ste mi rekli dati! Gdje je zemlja? Vrt ste mi rekli uzorati, a sada dvije stotine tražite za oranje! Je li to pošteno? Dvije stotine! He-he! A žito? Što je sa žitom? Zar to nije vječna sramota i skandal da ja žito u svome selu skuplje plaćam nego kod trgovca? Lihvari! Gulikože! Stidite se! Posudili ste mi onako krvavom i ranjenom novce, uz sto posto! Najprije nožem u leđa, a onda mjenicu!

LUKAČ: I još nam niste vratili! Niti glavnicu, ni kamate, ništa! I kao da mi ne znamo da je to sve fuć! Znamo mi to! Nikada ni krajcara od toga!

HORVAT: Vi ste svinja stara! Jeste li me razumjeli? A tko je zavezio te novce? Je li? Zar mi niste sve to za foringe natrag ukrali? Tati rafinirani! Otkuda da vam, do đavola, vratim? Ja nemam novaca, ja nisam gazda! Ja sam prosjak, razumijete li? Ja ništa nemam! Već sam dva mjeseca ovdje, a nisam još ni krajcare primio! Ono što sam imao, to ste mi orobili prvu noć! Pak što mi pijete krv? Na, eto, kako se peč puši! I to ste popravili! Ali neka učitelj krepa, neka se uguši u dimu! Što vas briga za to? Je li to ljudski gdje ja stanujem? Kravama vašim je bolje, kravama!

LUKAČ: Kako vi nama, tako mi vama!

TOMERLIN: Gospodine, čujte me! Istina je to sve što ste rekli! Mi smo vam obećali i krov, i peč, i zemlju, i volove i žito! Sve je to baš tako! Sve je to istina! A, eto, to mi i dan-danas potpisujemo! I da je to vaš stan, mi bismo ga odmah popravili! Popravili bismo! Tako mi boga i Isusa sina svemogućega, oslijepio sada na ovome mjestu, ako ne bismo! Jest! Sutra bismo mi svi zasukali rukave, cijelo selo, sutra, da je to vaš stan. Da vi ovdje stanujete kao naš učitelj u svome stanu! Ali to je ostala trafika kao što je i bila trafika!

HORVAT: Da! Znadem ja što vi hoćete! Dobro ja to znam! Ali to ne spada na vas! Jeste li me razumjeli? To ne spada na vas! Ja školu u redu držim!

LUKAČ: A ja vama kao zaprisegnuti predsjednik školskog odbora ovdje glasno i jasno velim da to nije nikakav red! Eto! Tako! Škole već opet nije bilo od prošloga četvrtka, i djeca se natežu čitave dane.

HORVAT: Ja držim školu u redu! I ja sam vam već milijardu puta i rekao i pisao (pisao, pazite dobro, ja imam sve potvrde u ladici) da šalžete djecu uredno! Ja ne ću da tamo pred trojicom vaših svrabljivih balavaca gubim cijelo svoje jutro i cijeli svoj dan! Jeste li me razumjeli? Ja imam i svojih poslova! Ne ću! Ja da sjedim u praznoj sobi, toga nema! Neka sva djeca polaze školu lijepo, redovito, kao što je propisano, i sve će biti u redu!

LUKAČ: To je vaša stvar!

HORVAT: To nije istina! To nije moja stvar, nego vaša! Vi ste školski odbor, a ne ja! Ne brinite se vi za škafove, nego za djecu! Da! Za to se vi brinite!

TOMERLIN: To nije čovjek!

LUKAČ: A što bismo se mi tu natezali? Jesmo li odbor ili nismo? Lijepo ćemo sastaviti zapisnik, pak gotova stvar!

HORVAT: Ne ćete vi tu sastavljati nikakav zapisnik! Vas imade šest u odboru, i ako vi hoćete sastavljati zapisnike, a vi se izvolite skupiti kao što je propisano: natpolovična većina! Jeste li me razumjeli?

LUKAČ, *naprasito*: Dakle, vi ne ćete da sastavite zapisnik na nalog školskog odbora?

Horvat, okrenuvši im leđa, otišao je do zida i tamo stoji. Stanka.

LUKAČ, *sa mnogo prijetnje*: E, dobro! Kad je tako, onda dobro! Kad ne ćete zapisnik, a mi onda znamo što ćemo! Mi smo već bili na vladi, pak ćemo i opet, tako dugo dok ne dobijemo što nas ide! Da vidimo onda!

HORVAT *usplamti i vrati se natrag hitro kao da će navaliti*: A šta je meni stalo do vašega zapisnika i do vaše vlade? Zar mislite da se ja možda bojim te vaše pišljive vlade? He-he! He-he! A što tu toliko lažete već cijelo jedno popodne? I vlada, i škola, i zapisnik i što ja znam što sve ne! Kao da vama nije svejedno imade li škole ili je nema! Baš je vama silno stalo do toga da vam djeca znadu čitati i pisati! Baš se vi brinete za svoju djecu! *Intimniji i pomirljiviji ton*. Ljudi! Molim vas! Mene ne vrijeda ništa toliko kao to da vi ne ćete sa mnom da govorite ljudski i iskreno! Konačno, čemu da mi tu obilazimo jedan oko drugoga kao mačak oko vruće kaše? Jer, ljudi, ne radi se vama tu o školi! Šta mislite da sam ja tako glup da ne vidim da je škola vama deveta briga! Ne radi se tu o meni i o vama, nego o nečem drugom, o nečem sasvim drugom!

LUKAČ: Ne ćete vi nas da razumijete, gospodine!

STARAC, *patrijarhalni bradonja, koji je čitavo vrijeme u šutnji promatrao razgovor sa mnogo pažnje, starački suvereno*: Čekajte, ljudi! Stanite, molim vas! Da ja progovorim s njime! Gospodine, molim vas! Pogledajte vi, molim vas, ove moje sjedine! I slušajte, molim vas, da i ja jednu velim, jer ja dobro znadem kako je to sve i kako nije! Ja sve to dobro znadem! Ja sam prije pune pedeset i dvije godine služio kao regrut u Aradu, i tamo je nama onaj general Preradović (bio je onda brigadir, a poslije su mu onda u gradu spomenik digli, i ja sam vidio toga generala kako stoji: baš feš i fajn muž kao što je bio i u životu, feš i fajn, prava živa istina), dakle, reče nama taj general (a sjedi na crnom pastuhu da je bila milota prava): "Ljudi! Tko je pošten, sebi je pošten! A tko nije pošten, sebi nije pošten!" E, vidite, ja sam poslije toga poživio pedeset i dvije pune godine i doživio sam da je baš to istina. Tko nije pošten, sebi nije pošten! Ja sam ovom svojom rođenom rukom sadio stabla što već danas trunu, i vašem ocu lako bih bio otac! (A i djeda vašega bih vam lagano držao na krstu!) Gospodine! Ja sam već koješta doživio! I mnogo se tu učitelja izredalo na toj školi, došli i opet otišli, a mi smo, hvala budi bogu, ostali kao što smo i bili! Otkako je banska vlada sagradila tu u Vučjaku prvu školu (drvena je bila i baš tu na tome mjestu), eh, mnogo je i mnogo školnika tu bilo, ali, eto, ni jedan jedini nije pustio korijenje! Onaj nesretni Matković bio je pijanica

i razbijač strašan, pak je svoju rođenu ženu po cijele noći mlatio, tako da je ona sirota znala da skoči kroz zatvoreni prozor u noć i da sva krvava lupa kod mene dolje na okno da je spasim! (Koliko puta sam ja onu nesretnicu morao sjekirom da obranim od onog pijanog gada!) I ostala je sirota ovdje! Eno je gore na groblju, pod onom granatom vrbom! Onda opet onaj tužni Lacko, kakav je opet bio to čovjek, ne dao mu bog sreće ni dan-današnji! Taj nam je opet svu djecu iskvario, te su ga odavde u Lepoglavu odvukli. Prije ovoga pijanog Hadrovića što je sada u Nedjelji (i sami ga poznate), bila je tu nekakva frajla što se uvijek samo po posteljama povlačila, a škola joj je bila sedma briga! Poslije Hadrovića je onda došao pokojni Lazar! On je bio dobar i pošten čovjek, i njega je narod volio, bog mu daj duši lahko! Njega je narod jako, jako volio! I on bi bio možda i ostao ovdje, nego ga je, eto, taj rat smlavio, a nama je ostala ona njegova pokora! I bog sam sveti znade što smo s tom nesretnicom prepatili, i od vas se nadali mnogočemu, i sada ste, eto, i vi tu, a šta? A šta sada, gospodine? Eto, vidite kako je to sve sada! A baš ne bi trebalo da je tako! *Uzdisanje, šutnja i odulja stanka*. Gospodine! Ja sam doživio mnogo i mnogo štošta u tome životu, ali ja uvijek samo jedno vidim jasno da u svoj toj gospodi koja k nama dolaze nema volje za sve to! I to ja i u vama vidim, mladi moj gospodine! Nema u vama volje za sve to! A recite vi meni pobogu, zašto ste vi onda došli ovamo kad u vama za sve to volje nema? Gospodine, molim vas, nemojte da se uvrijedite, ali ja tako mislim da bi najbolje bilo da vi sve to pustite, pak da se rastanemo kao ljudi!

HORVAT: A tko to vama, djedo, veli da ja nemam volje? Imam ja volje, djedo! Ja sam došao ovamo k vama sa mnogo radosti i volje, vjerujte mi na moju poštenu riječ! Ali, eto, prvo je bilo da su me noževima! A onda ono sve drugo! Ljudi! Sve ono drugo! I sada ta nesretna škola! Ljudi, čujte me! Ja ne ću da sjedim u praznoj školi! Sada je zima, sada sav posao stoji, i ja ne uviđam zašto djeca ne bi mogla u školu? Nije istina da moraju na pašu! Nego vi štrajkate, vi ne ćete!

STARAC: Gospodine! Ja opet mislim da u vama za sve to baš nikakve volje nema! Jer da ima, ne bismo mi trebali da se tako u vjetar natežemo, nego biste vi tu sami od sebe napravili red! Da! Jer tako se dalje ne može! Mi smo hodali po vladi, po Markovom trgu, po županiji, i pisali i pisali, cijele knjige ispisali, i konačno nam vlada poslala, eto, vas! Mi smo se od vas ponadali spasu!

HORVAT: Laž! To je laž! Jer, eto, ja sam ovdje, ja točno vršim svoju dužnost, pak zašto sada ne šaljete djecu u školu? Zašto sada taj bojkot i taj štrajk?

TOMERLIN: Mi bismo slali u školu kada bi je bilo! Ali mi nemamo škole!

LUKAČ: To nije nikakva škola! To je kupleraj!

STARAC: Šuti! Oprostite, gospodine! Ja nisam htio da vas vrijeđam! Oprostite, molim! Šutite! Stanite! Čekaj! Ti! Mir! Ja ću s njime! Gospodine! Molim vas! Vi ste još mladi i vi ne znate što je svijet! Vi ste iskreni! Vama se u očima vidi da ste iskreni! Rekao sam ja ljudima već stotinu i stotinu puta: pustite vi njega! On je iskren! Nije on ništa kriv u toj stvari! Ali, gospodine! Čujte me, gospodine!

HORVAT, *temperamentno*: Ne ću da čujem ni riječi! O tome ni riječi!

LUKAČ: Mi smo vam odmah drugi dan po vašem dolasku razložili čitavu stvar! I, eto, već su dva mjeseca prošla odonda!

TOMERLIN: Vi ste nam sve obećali!

HORVAT: Ništa, sasvim ništa vam nisam obećao!

Glasovi i temperamenti bujaju.

STARAC: Čekajte, ljudi! Polagano! Gospodine, molim vas! Molim, čujte me! Zašto da se tu svađamo i vičemo jedni na druge kad se sve može i u miru! Gospodine! Lijepo vas molim! Sada je eto rat, i naši sinovi su u ratu, i tamo im teče krv za cara i kralja, i...

HORVAT: No, što je? Što vi hoćete od mene?

STARAC: Ne ćemo mi od vas ništa drugo nego da vi sada kada je rat i kada treba da je red, da vi ovdje napravite red kako to po propisima spada!

HORVAT: A kakav red? Kakav vražji red? Što vi tu buncate?

STARAC: Kakav red? Već vi vrlo dobro znate kakav red! Ako hoćete da se vaš učiteljski stan popravi, onda vi i stanujte u njemu kako se pristoji i šika! To je vaš stan i ničiji drugi! Po propisima u učiteljskom stanu ima da stanuje samo učitelj, i nitko drugi!

HORVAT: Da! Ja to znam! Ali, ljudi, gospođa Margetićka...

LUKAČ: Nije to nikakva gospoja, nego jedna, da oprostite, obična...

HORVAT: Šutite dok ja govorim! Gospođa Margetićka je udovica moga predšasnika! Ona je udovica vojnika koji je pao na fronti! Ona je udovica s troje djece! I sami ste prije rekli da je sada rat! Valjda ne ćete od mene tražiti da ja jednu udovicu s troje djece bacim na cestu? To je prvo! A drugo je ovo: već sam vam milijardu puta rekao da se mene savršeno ništa ne tiče što vi imate s tom gospođom ili što ste s njom imali! To je stvar vaša i njezina, a ne moja! Da! I dajte me već jedamput pustite u miru, jer ja sam dugo strpljiv, ali sve ima svoje granice!

TOMERLIN: A tko vama veli da je vi bacite na cestu? Nitko živ to vama nije rekao! Mi samo hoćemo onako kako je propisano! Svakome svoje! Vaš stan pripada vama, i samo vi imate pravo na taj stan, i nitko drugi!

HORVAT, *otresito i kao definitivno*: Da! Tako je! Moj stan pripada meni, i ja raspolazem njime onako kako ja hoću, a ne kako vi! To na vas nikako ne spada što ja sa stanom radim, jeste li me razumjeli, već ne znam po koji put!

Stanka.

STARAC: Hm! A vi uvijek na svoju! Vi nikako ne ćete onako kako mi! Gospodine! Molim vas, slušajte me mirno! Nemojte skočiti u zrak! Jeste li vi baš sigurni da je ta žena poštena?

HORVAT: O tome ne ću ni riječi da čujem!

STARAC: Dva puta je bila u špitalu.

HORVAT: Nisam vas ništa pitao!

STARAC: Da, ali mi hoćemo baš to da vam kažemo! Čovjek mora da govori pravu istinu kakva jest pod nebom!

HORVAT: Svejedno je to meni sve!

LUKAČ: Da, ali da ona vaše dijete zaludi kao što je meni moje, sigurno vam onda ne bi bilo svejedno! Eto, moga sina žandari zbog nje ganjaju! I sada se nekako opametio otkako ste se vi našli ovdje s njime u konkurenciji! Sada je i on progledao! He-he!

Frivolno smijeh puka. Stanka.

STARAC: Gospodine! Bili smo kod velečasnoga, te i sam velečasni veli da to nije ni dobro ni pošteno da se baš to sve u školi događa; i veli velečasni...

HORVAT, *rezignirano*: Pozdravite lijepo velečasnoga i poručite mu s moje strane da mu od srca želim da ga vrag odnese! Jeste li čuli! Što se mene tiče vaš velečasni? Ljudi, bogamu, oh, molim vas, mene boli glava, pustite me na miru! Ja nisam zdrav, ja sam invalid, meni su pluća prostrijelili! Meni je sve to dosadno! Molim vas! Ja sam vam već sto i sto puta rekao da me to sve ništa ne zanima! Pak onda dajte pustite me već jedamput na miru! Što vraga uvijek počinjete iznova?

STARAC: Dragi moj gospodine! Ja ne mogu da sebi pomognem, ali ja sam uvijek govorio da ste vi dobri! Vi ste dobar i mlad čovjek, i ne znate vi što je ona! Gledajte, molim vas, da se spasite tog zloduha! To nije žena, to je zloduh! Dva puta je bila u špitalu, to je živa istina! Umro eto ovdje na mjestu ako nije! Na prošlo Nikolinje napila se u krčmi tako da je četvoricu primila k sebi na goljoj zemlji, jednoga za drugim, pred svima, i cijelo je selo to gledalo svojim očima! Pa je li to onda

poštena žena! Zar tako radi jedna gospođa učiteljka? To ja vas pitam! *Horvat se uzrujano ušetao po sobi i lomi članke na prstima.* A kad još vas tu nije bilo, svaku je noć tu bio drugi netko, i to je istina! Tu se pilo, tu se kartalo, tu su bili muzikaši, i pola sela se prošetalo kroz te sobe, moj dragi! Ona je eto onu kuhinju vani iznajmljivala našim ženama i kuhala im crnu kavu s rakijom, a one krale žito po domovima u vrijeme tog rata i gladi, krale žito, pak se poklalo sve selo zbog toga prokletoga bludnoga gada! Da! Tako je to bilo! Pitajte slobodno, eto, Lukačevog Juru što još i sada tu okolo hoda, ili stražmeštra svetojanskog, oni će vam već sve to dobro znati ispričati, da, he-he! Bolje nego ja! Tako je to! *Smijeh. Stanka.* I bili smo mi na Markovom trgu i rekli smo mi to isto u lice preuzvišenoga gospodina bana, da to - oprostite - nije škola, nego svinjac i krčma i kupleraj! Pa kako da onda to i vama ne kažemo? To je naša škola! Mi smo u njoj svoji gospodari!

LUKAČ I TOMERLIN: Tako je, da!

LUKAČ: I ako vi ne ćete htjeti da učinite ovdje reda, učinit ćemo mi! Vi tu morate učiniti red! Zar vi ne vidite gdje živite! Zar ste vi slijepi?

Horvat stao je, gleda pred sebe i šuti.

STARAC: Čekajte, ljudi! Čekajte da ja kažem svoje! Gospodine, molim vas, čujte me! Ja ne znam kako to s vama zapravo stoji, ali se tako govori na općini i na kotaru da vi niste pravi učitelj, nego da ste za doktora učili! Da ste u visoke škole išli i da ste učen čovjek. I pitao sam ja našega gospodina predstojnika da on meni veli kako to s vama stoji, a veli meni predstojnik: "E, djedo moj, kako je to s njime, to ja ne znam! Ali da on kod vas u Vučjaku ne bi trebao da bude da ne će, to je sigurno! On je visoke škole svršio i ispite položio!" Eto, to su iste, baš iste riječi gospodina predstojnika, i ja u to vjerujem! Ali da će jedan učeni čovjek, tobože kao neki pravi doktor, da će se on oženiti jednom takvom ženom...

HORVAT: Šta-a-a?

STARAC: Ja ne znam! Ali ona govori po selu i to da ćete vi postati veliki gospodin, profesor, i da će ona postati gospođa doktorica!

HORVAT: Šta-a-a?

STARAC: Da! Ona govori po selu da će postati doktorica i da njoj ne treba naša pučka škola, jer da će ona s vama u grad. Mi to sve ne znamo, ali, eto, tako izgleda kao da će nešto biti na stvari!

HORVAT: A šta je vama?

STARAC: Da, da! Smotala vas je! Okolo širi glas po selu da je zatrudnjela s vama i da ćete je vjenčati.

HORVAT, *u kome se bijes nagomilavao, plane violentno:* Dosta! Napolje! Marš van! Što je? Što blejite u me? Marš van! Marš van! *Glas mu raste. Ali ljudi iznenađeni ispadom zastali su u nekoj kao slaboumnoj inerciji i ne miču se u prvi mah, nego samo začuđeno promatraju Horvata koji vrišti kao histeričan i pjeni se i bije nogom o pod. Jedan tren potraje tako nijema stanka. Horvat uzrujan, vidjevši da ne može da pomakne seljake, okrene se i brzim korakom izjuri lijevo, zalupivši za sobom žestoko i divlje vratima. Ljudi gledaju za njime u čudu i sve bi htjeli nešto da kažu, kimaju glavama kao da im je zastala riječ u grlu, a onda, nakon stanke, izlaze bez riječi jedan za drugim.*

Stanka. Čuje se lijevo u vratima ključ kako je dva puta zaškrinuo. Tek što su seljaci izašli i što je soba u kasnome sumračju ostala pusta, uđe zdesna Marijana. Ona je omotana nekim rupcem i vidljivo je uzrujana. Gleda po sobi gdje je Horvat. Misli da je na divanu. Tamo ga nema. U polutmini iza peći. Ni tamo nema nikoga.

MARIJANA, *plaho:* Krešo! Krešo! Gdje si? Krešo! *Instinktivno hoće da uđe lijevo u sobu. Ne može. Natisne se na vrata, ali ne može ni tako. Kuca plaho. Stanka. Nitko se ne javlja. Nervozno kuca jače. Ništa. Onda se bespomoćno okrene i prođe dva-tri puta sobom, pak se opet vrati. Ponovno kucanje. Nervozno kucanje s mnogo panike. Stanka. Krešo! Molim te! Krešo! Stanka. Ponovno kucanje.*

Otvori! Čuješ li? Otvori! *Stanka*. Krešo! Otvori! Čuješ li? Eto imam za tebe jedno pismo! Pošta je došla! Krešo!

HORVAT: Šta hoćeš? Daj mi mira!

MARIJANA: Otvori, molim te kô boga! *Šutnja. Stanka. Kucanje sve histeričnije i glasnije*. Čuješ li? Otvori! Pošta je stigla! Imaš pismo!

HORVAT: Daj mi mira! Ne ću da te vidim!

MARIJANA: A tako, dakle? A tako? Ti više vjeruješ njima nego meni? Tako, dakle? *Smijeh i suze i kucanje sve napetije i abnormalnije*. Otvori! Čuješ li? Otvori! *Šutnja. Stanka*. Otvori, molim te kao boga jedinoga. *Stanka. Iz nje provali abnormalan i težak plač, i ona poklekne i stane da bije glavom o vrata. Mukli udarci o drvo*. Otvori! Otvori! Ne budi okrutan! Otvori! Nemoj tako! Čuj i mene! Sve je to laž! Krešo! Otvori!

HORVAT *otključa vrata, bijesno i divlje i brutalno*: A kakva je to luđačka komedija? Zar se ne stidiš? Opet hoćeš da igraš cirkus pred djecom! Svaki čas mogu djeca da dođu! Stidi se!

MARIJANA: Pa neka samo dođu! Neka vide što ti to radiš od njihove majke! Neka samo vide!

HORVAT: A šta ja radim? Kome šta radim? Gdje je pismo? Daj ovamo to pismo! *Marijana ustaje i daje mu iz džepa zgužvano neko pismo. On ide do okna da bolje vidi u polusvijetlu*: Opet si otvorila pismo! Kako to izgleda! Je li to pismo? To je saktuh zgužvani, a ne pismo! Već sam ti rekao što će biti ako se samo još jedan jedini put dogodi da ga otvoriš! A eto opet! Ti si, bogami, abnormalna! Ne! Ti nisi normalna!

MARIJANA: Ja nisam ništa kriva! Ja sam ga dobila tako! To je cenzura!

HORVAT *u čitanju pisma pada u bijes*: To je ipak preglupo da čovjek niti poštu ne može dobivati bez tvoga nadzora! To ipak prelazi sve granice! I ne samo da si bezobrazna, luđački drska, nego čovjek mora zbog tebe da od ovih prostaka smrdljivih sluša lekcije! Je li? Kakav je to način otvarati tuđa pisma? Tko te je na to ovlastio? Što? Ja to ne mogu da pojmem, boga mi moga! Ja ne znam što bi trebalo da se tu uradi! Preglupo! Ma to je ipak preglupo! Skandal! *Razdere i zgužva pismo i zgazi ga i stane da šeće sobom gore-dolje*. Jednom Lukaču i jednom Grgi Tomerlinu ja ne smijem da u oči pogledam zbog takve nakaze lažljive i neiskrene, je li? Pred njima treba da poniknem i da se stidim i da mi krv udara u lice, je li? Mene će jedan Perekov Juro da natjera u laž, mene koji još nikada u životu nisam bio u takvoj situaciji? Mene, mene? A zbog koga? Zbog koga? Zbog koga? *Stao je uza stol i bijesno bije šakom po dasci*. Ja sebi to zabranjujem jednom za svagda, jesi li me razumjela? Meni nema nitko otvarati moja pisma, jesi li me razumjela? To je da čovjek pobjesni na licu mjesta! I ne samo to, tiranija, skandalozna, luđačka tiranija, nego čovjek se zapleće u nekakve afere, njemu kmetovi dokazuju da ih čovjek vara i krade. Meni, meni će netko dokazivati da ga ja varam! A kako ja dolazim do toga? Kako ja dolazim do toga da moram da zagrizem u jezik i da stisnem pesnice i da šutim, mjesto da onakvoga gada analfabetskog koji po meni pljuje i vrijeđa me - zgazim! To je nevjerovatno! Tu bi trebalo da se sve to kako stoji demolira, zgazi, uništi! Polupa! Satre! Sve, sve! Sve!

MARIJANA *pošla je spram Horvata, mekano i podatljivo i naivno*: A što je? Što sam opet kriva? Što sam opet počinila?

HORVAT: Tako! To je sada najljepše! Dakle, to je doista kulminacija svega! I ti još pitaš što si učinila! Ti imaš obraza da pitaš što si učinila. Drva si školska prodala iza svojih leđa! Školska drva si prodala Vajnrebeu u Mučnu! Četiri hvata školskih drva, a ja o tome nemam ni pojma! A ška? Gdje je školski ška, je li? To nije ništa! Stolce, metle, škafove, drva, sve to oni mogu meni da natru pod nos: i da sam tat, i da sam došao ovamo da ih pokradem i da se na njihovoj sirotinji potkožim! Skandal! Nečuveni skandal, a ona još pita što je - ona kriva?

MARIJANA, *u nekom kao stalozenom i smirenom stavu; taj mir je prividan i tišina pred burom*: Pa jest! To je sve istina! Ja sam prodala školska drva! I ška sam prodala! I to je istina!

HORVAT: Da! Pa kakav je to ton, taj tvoj ton? Što se tu isprsuješ, kao da je osobito časno što si učinila? Što se ti tako bezobrazno tu kočiš, sada, pošto sam ponižen niže od posljednje - ne ću da kažem koga ni čega! Što znači to?

MARIJANA: Što znači? Ništa ne znači! Prodala sam! A zašto sam prodala? Je li? Na to ne misliš zašto sam prodala! A molim ja tebe, a tko je platio doktora i lijekove i foringe dolje pa natrag! A koliko je tu bilo foringa? Svako prematanje po jedna foringa! Da! A oni lopovi ne voze bogme badava, to ti valjda i sam znaš! I što se onda pretvaraš kao da ti to sve isto tako dobro ne znaš, baš kao i ja! Što je? Što me gledaš kao novorođenče? Kao da sve to nije istina! Kao da sam ja sve to izmislila! Ja imam sve to zapisano, moj dragi, crno na bijelom, sve crno na bijelom! Čekaj! Evo, na! *Ide do šubladekastena i tamo nervozno prekapa po ladicama lupajući bijesno poklopcima.*

HORVAT: Da, dobro, dobro! Ali ja sam bio posudio neku oveću svotu!

MARIJANA: Na, evo! Izvoli! Tu su samo recepti, molim lijepo! Samo recepti iznose više od četiri stotine! A gdje je još novi kaput? I šešir! I cipele! Čime si se ti obukao onda? Čime? Da! Čime?

HORVAT: Pa ja sam posudio...

MARIJANA: Da! Što misliš da bismo mi mogli one pohance i kolače, i race i vino, dva puta dnevno, da bismo mi sve to mogli od onih tvojih pišljivih pet stotina forinti? Ti valjda ne misliš da mi cijelo ovo vrijeme živimo od zraka? Ajde, molim te, držiš se tu kao da ne znaš pet nabrojiti, a salo ti je iza uha tri prsta debelo!

HORVAT, *smeten tom agresivnom gorkom ozbiljnošću*: No, dobro, dobro! To je jedna stvar! Nije to sve tako važno! Ali reci ti meni kako ti smiješ da širiš selom glasine kao da si sa mnom zatrudnjela? Kojim pravom?

MARIJANA: A tako? E, ako su ti rekli da sam ja trudna, onda su ti dobro rekli! Ja i jesam trudna! To je tvoje dijete! Da! Tako je to! To je tvoje dijete, i to je sveta istina!

HORVAT: Ženo! Jesi li ti normalna?

MARIJANA: He-he! Naravna stvar! Sada nisam normalna! Sada ćeš me još i ludom proglasiti! Ismijati me! Pljunuti po meni, je li? Da! Takvi ste vi svi! Da! Svi do jednoga! Kad više žene ne trebaš, a ti onda po njoj nogom! Svi ste vi isti! Gadni! Šuftovi! Zato sam ja bila tako naivna i dobra, zato sam te na rukama nosila, je li? To mi je sada za hvalu da sam te primila pod svoj krov? Bio bi skapao kao gladan pas da te ja nisam ozdravila i izliječila; a sada za hvalu ti ćeš tu da vičeš na mene? Ha-ha! Kako si samo izgledao, kao utopljenik gol i bos, a ja sam te obukla, ja sam te pridigla, ja sam te prihranila, a ti eto sada tako! Fuj! Sramota!

HORVAT: Lažeš! Sve to lažeš! Sve je to laž!

MARIJANA: A tako, ja lažem? A čiji to kaput imaš na sebi, ako ja lažem! Je li to odijelo pokojnoga ili nije? Obukla sam te od pete do glave! Izgledao si kao romar gladni, a ne kao čovjek! A sada lažem! I to lažem da sam trudna? He-he! Sve lažem! Je li? Ne lažem ja ništa! Vi svi lažete! Svi ste se vi urotili protiv mene, svi ste se digli na mene! Svi ste vi šuftovi! Što hoćete od mene, prokleti bili? Što hoćete od mene? Što sam vam ja kriva! Zar ti nisam bila uvijek dobra i ponizna? Zar se nisam svijala pred tobom kao mačka, i kuhala ti, i držala te u redu i dvorila te? Pak što hoćeš sada od mene? Jest! Ja sam trudna, to je živa istina, tako mi bog pomogao! Ja sam trudna, pak što hoćeš sada od mene? Na cestu, je li? Sada hoćeš da me baciš na cestu? Da krepam tamo na cesti, je li? To biste vi htjeli! Ali ja se ne dam! O tome ni govora! Čuješ li? Ja se ne dam! Tako dugo dok mogu da mičem jednim jedinim svojim prstom ovdje, dok imam ove svoje nokte ovdje, ja se ne dam živa! Vi ste svi životinje, gadovi, zvijeri, vi niste ljudi, vi ste užas! Užas! Užas! *Glas Marijane postepeno raste, i ona iz onog mrtvila nekog paničnog prelazi u razdraženo, bolesno i furiozno stanje.*

HORVAT: A šta cviliš? Kakav je to cirkus kretenski? Tko hoće da te baci na cestu? Ne će tebe nitko na cestu! Šta vičeš kao da te režem? Nije riječ o cesti, nego o tebi!

MARIJANA: O meni je riječ! Ako je o meni riječ, zašto vjeruješ onda drugima više nego meni samoj? Zašto pitaš one tate blatne i ušljive, one svinje stare? To je tebi sveto pismo što ti oni vele, a ja sam ti sedma svirala! Je li? Zašto pitaš svakoga đavla šepavog, a nikad ne ćeš mene samu? Zar misliš da ja ne znam što su ti oni sve nalajali o meni? He-he! Sve ti to ja napamet znam! Ja sam ti to isto sama mogla da kažem, ha-ha! *Duboko iznutra*. Dva puna mjeseca već spavaš tu sa mnom u istoj sobi, pod istim poplunom, i da si me barem jedan jedini put zapitao kako to sa mnom zapravo stoji? Samo jedan jedini put! Ali ne! Nego kad ti jedan smrdljivi Lukač koješta nalaje, ili ona stara šepava svinja (da bog da krepao ovaj čas), onda si odmah njihov! A mene zašto nisi nikada direktno pitao? Mene! Mene! *Ton raste u furiozno ludilo, prenapeto, zapjenjeno, demonsko*. Istina je! Sve je ono istina što su ti rekli! Bila sam Lukačeva, da, istina je! On je predsjednik školskog odbora, a imao je vlast nada mnom! I onaj šepavi vrug (uh, fuj!), on mi je potpisao mjenicu. Stiglo me, morala sam! Da! Ali to ti nisu rekli kako su polagano svoje mreže raspinjali i oko mene hodali i oblizivali se kao oko pečenke! A kad nije sve išlo glatko, onda je Lukač počeo svoju staru pjesmu: da će mu tužiti predstojniku, da će pisati na županiju, da sam nemarna, da nemam kvalifikacije za namjesnu, da ne držim školu, da ne radim ništa! (A ja i nisam mogla onda držati školu kad sam šila cijele božje noći!) Što sam mogla! Ja ni mislila nisam kad sam Tomerlinu potpisala obveznicu da vragu dušu zapisujem! On je počeo da se grozi da će mi prodati singericu, a mi smo svi onda (i ja, i djeca) od singerice živjeli! Što sam mogla? Oh, kako je sve to bilo gadno! A kada mi se sve to zgadilo, kad više nisam mogla (dva gada stara, čovjeku se utroba dizala), kad sam htjela da se osovim, oslobodim, da poživim, kad sam počela prodavati duhan i malo špeceraja, onda su digli hajku! I ne samo oni nego svi: udri po Margetički! I financi i žandari, kancelisti, općina, županija, svi, svi, cijeli svijet; svatko tko je samo htio, taj je došao i pljunuo po meni, i gurnuo me nogom i ponizio! Svi! Svi! Oh, tko tu sve nije bio? O, o, o, o! *Kosa joj je raščupana, usta zapjenjena; očajno se hvata za glavu i nariče*.

HORVAT: Tko te pita za to? Nitko te nije za to ništa pitao!

MARIJANA: To i jeste baš ono da ti mene nikada ni za što ne pitaš, nego uvijek podmuklo šutiš i misliš svoje! To i jeste baš ono, ta tvoja podmukla šutnja! Da si me ikada zapitao samo jednu jedinu riječ, ja bih ti bila sve rekla! Ja sam od prvoga dana pred tobom kao otvorena knjiga! Ja nisam pred tobom nikada ništa htjela da zatajim!

HORVAT: Pusti me, molim te, u miru! Sve je to tako prljavo i dosadno!

MARIJANA: Prljavo i dosadno! Zar misliš da mene nije grizlo i žderalo držati kavanu za tu smrdljivu bandu? Kuhati cijele noći crnu kavu toj neopranoj, zamazanoj marvi! To meni nije bilo dosadno, šivati bluze njihovim curetinama i babama, staru kramu prodavati i švercovati duhan, to sve meni nije bilo dosadno? Oh, kako se to sve meni gadilo! Oh! Oh! Da! Dosadno je to bilo, sramotno je to bilo, sve ljude mititi i mititi! I na kotaru, i na županiji, i na općini, i žandare, i finance, i kanceliste, i zemljišnu zajednicu, i školski odbor, i još, i još i još. A nikada dosta, i uvijek, vječno: mito i mito! A čime čovjek da podmićuje? Jednu jedinu batistnu bluzu opere čovjek sedamdeset puta i opet je opere i oblači i pere, vječno bijelo, oprano, mlado, ha-ha, interesantno, šta ne? Interesantno! To je gadno, to je prljavo, to je dosadno, da, ali kad čovjek nema ništa drugo nego svoje rođeno meso u batistu, što da radi? A zašto? Pitam ja tebe zašto sam ja to sve činila? Živjeti se mora! Mora se živjeti! Tu nema pardona! Djeca hoće da žive, djeca hoće da žive, djeca nisu ničemu kriva! Djeca hoće da jedu! *Plač. Stanka*.

HORVAT: Pa dobro! Dobro! Sve ja tebi vjerujem! Ali kako ja dolazim u čitavu tu pripovijest? Što se to mene tiče? Ja te nisam pozvao ni na kakav račun! Ja ne trebam tu nikakve tvoje ispovijedi! Ništa mi se na svijetu ne gadi kao ispovijed! Što se to sve mene tiče? Ja ti vjerujem da ti nisi ništa kriva! Ja te pitam samo to kako si smjela da prodaš školska drva, a da ja to ne znam! To je ipak preglupo, da netko, koga si iz smilovanja pustio pod svojim krovom i nisi ga bacio na ulicu, prisvaja sebi neka prava koja mu ne pripadaju! Ti valjda ipak uviđaš...

MARIJANA, *smijući se bolesno ekscentrično*: Ha-ha! Alaj si ti dobar i plemenit čovjek! Doista! Iz smilovanja me nisi bacio na ulicu! Da! Iz samilosti! Idi, molim te, da ti ne pljunem u lice! I ti si kao i svi drugi! Zar ti misliš da ja ništa ne vidim? Da sam ja slijepa? Ako ti misliš da ćeš sa mnom kao sa starom košuljom (s tijela pa u prljavi veš!), onda se ti varaš, moj dragi! Zar ti misliš da sam ja tako glupa pa da ne znam da se ti s Evom sastaješ gore u vinogradu u klijeti? Kao da ja to ne znam! Ha-ha! Kunem ti se živim bogom i grobom svoje pokojne matere da od one noći kako si ti došao nisam bila ničija, samo tvoja! I ti mene varaš, a ne ja tebe! I ti si meni neiskren, a ne ja tebi! I ti meni ne smiješ da pogledaš u oči, a ne ja tebi! Ha-ha! Zar misliš da ja ne znam da tebe u tima tvojim pismima vija jedna žena iz grada! Da ja ne znam kakav si ti fini gospodin!

HORVAT: Molim te, šuti! Sada je već doista dosta! Ja da tebe varam? Kako da te ja varam? Eva je u svakom slučaju i zgodnija, i pametnija i ljepša od tebe! Eva je karakter! Eva zna što hoće! Eva nije gnjilo tijesto kao ti! Jesi li me razumjela? I što ja s Evom imam i što ja s njom nemam, to na tebe ne spada!

MARIJANA: Eva liferuje Zelenom kaderu hranu! Eva prodaje kaderašku otetu robu! Ja sam putovala s njom u Austriju, i onamo je ona nosila da proda nakit i prstenje bilježnikove žene iz Križa što su je zaklali u šumi! I još je prodala cijelu tašku zlatnine! To je Eva ako hoćeš da znaš! I pazi dobro! Meni ne treba mnogo! Otići ću dolje u Janu k žandarima, i onda možeš da sviraš za njom!

HORVAT: Šuti! Ni riječi više ne ću da čujem! Ja sam te dosta dugo slušao, i sada gotovo! Ni riječi! Jesi li me razumjela? To je ipak preglupo! Tako se govori po krčmama, a ne među ljudima! *Bije po stolu šakom.*

MARIJANA *plače i ide spram Horvata i hoće da ga zagrlji*: Oprosti! Molim te, oprosti! Ja nisam ništa kriva! Ja sam tako strašno nesretna! *Očajno jecanje.*

Još pod konac dijaloga između Marijane i Horvata čula se izvana neka graja kao da raste. Glasovi ti nabujali su, i tako izgleda kao da se pred kućom nešto zbiva. Glasovi rastu u pokliče gomile, i to privuče Marijanu k prozoru.

MARIJANA: Što je? Što se dogodilo? Netko trči ovamo! Nešto se dogodilo! Ljudi! Žene! Gospodine ti jedini moj, smiluj nam se, što se to događa? Oni idu ovamo! To je neka buna! Pobunio se narod! Gospode presveti, smiluj se nam!

Utrči jedna

SEOSKA CURA: Gospa! Gospa! Gospodin se vratio!

MARIJANA: Kakav gospodin? Tko se vratio?

CURA: Vaš gospodin se vratio! Eno ide od Lukača! Navratio se do Lukača! Gospodin Lazo! Eno ga, vratio se! Jest, jest, živ i zdrav!

MARIJANA: Bog budi s tobom, što je tebi, dijete?

Ušla je jedna baba, a za njom više drugih. Graja raste. Baba se jedna krsti i krsti Marijanu koja se privila uz nju sva uplašena.

BABA: Eno se vratio pokojni Lazo! Bog nam budi u pomoći! Živ i zdrav hoda po bijelom danu! Eno ga, dolazi! Kod zdenca je! Sve se skupilo, draga moja! Cijelo se selo diglo na noge! Marijana! Bog te blagoslovio! Došao ti je muž!

MARIJANA: Kako? Kako? Gdje? Meni se mota! Ja ću se onesvijestiti! Gdje, gdje? Šta? *Izjuri napolje. Glasovi rastu, kao da se nešto dogodilo, što je još intenzivnije od senzacije koja je već sama po sebi velika. Babe, cure, djeca, dječurlija, ljudi, starci, rulja. Stanka.*

Horvat stoji nijemo kao drven.

Glasovi izvana.

Babe vode Marijanu koja se po svoj prilici onesvijestila, ali se opet pridigla. Posjeli je na stolicu i napajaju je vodom. Odmah iza Marijane sa djecom Lazar. Crna brada i crne naočari. Sve se babe krste kao da je ustao mrtvac. Panika.

LAZAR: Vode joj dajte! Nije to ništa, drago dijete! Sve će biti dobro! Je li? Ništa! To je samo tako u prvi čas od uzrujanja! Ja sam! Da, ja sam! Ljudi! Ja sam živ! Sve je to bila zabuna!

BABA: To je čudo! Bog nam pomogao! Crnu smo misu otpjevali, a, eto, on je ustao i hoda! Vratio se!

LAZAR: Događa se i to u svijetu, majko! Sve može da bude! Sve je prirodno! *Evandeoski, kao vizija koja je doista ustala iz groba, došao je do Marijane i miluje je sa mnogo nježnosti:* Što je, Marijo, mila moja, što ti plačeš? Meni je, braćo, tako veliko, tako svečano u duši! Marijo! Dijete moje milo! Nema to smisla! Te tvoje suze nemaju smisla! Ljudi treba da budu dobri jedni drugima! Tako jedino mogu te naše rane da zacijele! Ti si mnogo patila! Vi to nikako niste znali dovoljno da ocijenite! Ja sve znam! Oh, ja sve to tako dobro razumijem i pojmim! *Cjeluje Marijanu i ruke joj cjeluje i miluje ju. Okrenuvši se spram Horvata:* Ja te poznam, prijatelju, družo moj! Zdravstvuj! Ja te pozdravljam ovdje u svojoj kući od srca! *Cjeluje Horvata i rukuje se s njime.* To je sve zabuna! Sve će se to izravnati! Najslavnije je u životu ispravljati zabune! Nesklade skladati, to je najslavnije! Zdravstvuj, mili moj! Kako je to sve čudno, kako slavno! Bože Gospode, meni je sve tako svečano! I ja bih htio nešto da vam kažem, da se izrazim kako mi je silno svečano! Ljudi! Čujte me! To je istina! I, eto, danas nakon četiri duge godine kada sam opet prestupio preko praga svoga doma, ljudi, danas kad sam se vratio (a vi ste svi mislili da mi nema više ni traga ni kostiju), ah, eto, ja osjećam kako smo mi svi na krivome putu kada tako razdrto živimo! Mi svi živimo zagnjuren timer preko glave u svojim brigama, i tako se gledamo preko svega! Ne vidimo tako od malih svojih života to da je život beskrajan, silan, velik! Boga ne vidimo! Boga, ljudi, ne vidimo! I, eto, vidite! Dok sam ja u ovoj sobi ovdje živio prije pet godina i prije deset godina, ja nisam ni vidio ni poznao boga! A onda tamo daleko na Uralu, pod zemljom, osam stotina metara pod zemljom, gdje je i danju i noću tama da čovjek oslijepi, ondje sam ja našao boga! I, vjerujte mi, ja nisam imao nikakve druge želje nego da izađem iz onoga rudnika, da se vratim, da vam donesem glas: vjerovati treba u boga i ljubiti treba svoga bližnjega! To je rješenje problema! Sjednimo, braćo i prijatelji! Kume, sestre, mile moje bakice, majčice dobre, sjednite, ja vas sve pozdravljam! Sjedni, Lukaču, sjedni, Tomerlinu! Djedo! Majko! Curice! Tebe još nije bilo kada sam ja otišao! Slatko dijete! Sjednite svi! Ja vas pozdravljam! Ja sam se vratio! Zdravstvujte, mili moji! Ovdje su slike, postelje, ormari, kuća, oh, ženo moja, djeco, mili, ja sam sretan! *On grli i cjeliva i miluje i klanja se svima. Marijana je ustala i pošla do njega i tamo pala pred njim zaridavši očajno.*

Zavjesa

ČIN TREĆI

Ognjište u Evinom domu. Sve je čadavo, crno i pakleno. Puši se dim gusto jer je jugovina s kišom pritislala. Eva sjedi u ognjišnom smradu na nekom tronošcu do vatre i puši cigaretu. Strastveno. I pije rum iz flaše. Gramofon svira divlje negerske pjesme. Stara mati Evina sjedi na praga i zvrnda vretenom. Ona kao da večeras ponavlja jedno te isto već hiljadu puta, jer Eva od neke strašne dosade uzdiše duboko.

STARA: E, sad, da li ti meni vjeruješ ili ne, ali kad ja tebi velim, onda, moja draga, tri prsta mogla bi da digneš na to! Šest visokih ormara stoji tamo, sve jedan do drugoga, lijepo politiranih, moja draga, i ja sam ih sama, eto, ovom svojom rođenom rukom otvarala! Tvrda, fina, prava orahovina, da je prava milota!

EVA, *otresito*: Jesam li vam već sto puta kazala da mi ne zvrndate ovdje s tim svojim vragom! Kvarite mi glazbu! I dajte mi već jedamput mira i sa tim svojim prokletim Štijeфом i njegovim ormarima! Neka budu njemu njegovi visoki ormari! Meni ne trebaju! Jeste li me čuli! Idite k vragu! *Stara je nagluha, jer Eva tako govori kao da viče, da bi je stara bolje razumjela.*

STARA: Jesu li te tako u toj tvojoj Americi naučili psovati po majci? Je li? Ti nisi žensko stvorenje! U tebe je sam nečastivi ušao! Ti i te tvoje proklete mužike! Blago nam tamo krepava u štali, a ti tu mužikaš! Neka stara baba sa svojim potrtim kostima nastire i doji, a ti tu po cijele dane mužikaš i pušiš! Zar tebe nije strah boga? Tko je to ikada vidio? (Mužača, pa u svili!) Ali kaznit će tebe još bog! Dobar je bog! Dat će on tebi što te ide! Tako postupati sa rođenim starcima, o-o, o!

EVA: Kada ćete već jedamput utihnuti? Šta imate od toga da cijelo veče tu nada mnom lajete te svoje litanije? Ta šutite već! Dajte mi mira! Nosite se do đavola! Šta mi tu zvrndate pod uhom? Kvarite mi glazbu! (Ludakinja stara prokleta! Tu liže povjesmo kao pauk!) Stara! Bog vas dao! Da li vi znate da jedna jedina mašina u jednoj jedinoj uri više zasuče nego cijelo to vaše pišljivo selo u čitavoj godini! Mašine, mašine, moja draga! Od Kolumbus Ohaja²⁶ pa do Čikaga sve same mašine! Jes! To, jes! A ne tako kao pauci! He-he! Pauci vi, glupi, prokleti!

STARA: Šta-a? Šta si kazala! Hajo, ohajo! Ne dao ti bog sreće sa tim tvojim hajom ohajom prokletim! To ti je ubilo muža, taj tvoj ohajo!

EVA: E, jest! Bio je on sav nagrizen i gnjio, i nije bio čovjek za Ohajo, zato se vratio! Da je bio čovjek kakav treba, ne bi se bio vratio! I tu je njega Vučjak ubio, a ne Amerika! Ja se nisam vratila! A i sam me đavo smotao kad sam stala nogom na šif za stari kraj! Da se samo nikada nisam vratila, kamo sreće! *Navija gramofon i pije rum.*

STARA: E, pa sada, kad si se već vratila, da si se vratila kao čovjek! Ali glava ti je ostala prijeko na drugoj strani! Tebe ovdje nema! Ti ovdje samo tako hodaš okolo! Takve prilike, moja draga, nikada više! Sreća se u životu sreta samo jedan jedini put! Šest visokih ormara on tebi nosi i šest pari konja...

EVA, *rezolutno*: Slušajte me, mati! Idite u svoju sobu i dajte mi mira! Šta ste se prilijepili uza me kao sjena? Cijeli se dan lijepite uz mene, ne mogu ni da odahnem od vas!

STARA, *nagluha*: Šta-a? Šta si rekla? Ha? Boli me srce! Da! Srce me boli, eto, tako! Imaš tu svoj rođeni dom, i što tebi fali u njemu, je li? Tu se cijele noći povlačiš po sjenicama! Je li to itko pošten ikada čuo i vidio da žena na sijenu spava, pokraj zidane rođene kuće?

²⁶ **Kolumbus Ohajo** - grad Columbus u saveznoj državi Ohio

EVA: Već sam vam, mati, hiljadu puta rekla da smrdi u sobi! Smrdi! I stari hrče! Ne mogu da zaspim od staroga! I ne ću! Jeste li me čuli! Ne ću! A sada, dajte mi mira! Posljednji put vas molim! Sada mi je već svega dosta! Stanite već jedamput s tom svojom prokletom zvrndalicom!

STARA: Šta-a? Ti ćeš tu meni zapovijedati? Ti ćeš tu da se dereš na mene? Nema tu meni nitko zapovijedati! To je još moja kuća! To ne! Ja tu radim što je mene volja! Još nije tako bog preuredio da bi pile kokoši komandjeralo! A, to ne! A, bogme ne!

EVA: Ja ne komandjeram vama ništa, nego vam samo velim da me pustite na miru sa Štijefovim ormarima! I da mi ne kvarite glazbu! Da stanete, već je vrijeme...

STARA: Da stanem? Ne ću ja ništa da stanem! Stat ću kad mene bude volja, a ne na komandu!

EVA: Ne ćete da stanete?

STARA: Ne ću!

EVA: Ne ćete?

STARA *bez riječi zvrnda dalje. Eva skoči, odgurne staricu, otme joj vreteno i baci ga u vatru. Plamen je visoko zalizao iz ognjišta. Stara je poskočila do vatre i htjela da izvuče vreteno, ali je kudjelja planula, i stara je nadnaravno zavikala. Svi patrijarhalni nagoni viču iz nje: Šta-a-a? Moje vreteno? Baba je moja na njemu prela! Baba moja! A joj! A jooooj! Prokleta bila, jooj, nikada sreće ne imala, jooj, oslijepila tu na mjestu, da bog da, gromovi te božji spalili tu na tome mjestu, da bog da, crvi te živu izjeli, nesretna bila, umrla da bog da prelomljenih kostiju, a jooj, djedo, djedo, a joj, prokleta bila, što si učinila, djeedo, a jooooj!*

Djedo, pognuti gorostas, izašao je na sobni prag i tamo nijemo bez riječi glavom maše, kao da pita babu što se to dogodilo.

STARA, *u očaju strgla je rubac s glave i čupa kosu kao da je poludjela: A Jooj, nesretni bili, šta je učinila, vreteno je u vatru bacila! Vreteno je u vatru bacila! A jooj!*

Djedo mahne rukom (neka vas vrag nosi obadvije!) i bez riječi okrenuvši se zalupi vratima. Gramofon svira dalje.

Eva mirno je sjela na tronožac natrag i odbija dimove, a

STARA *suludo trči, maše rukama i nariče: A jooj! Nesretna bila! Žene! Žene! Što učini? Vreteno! Moje vreteno! Nesretna bila! A jooj! Moje vreteno! Izjuri u noć, i njen se glas još čuje iza scene.*

Stanka.

Eva opet hladnokrvno navija gramofon, frče cigarete, gucka rum i zuri kroz dim u tminu. Magle se guste valjaju, vatra plamti, depresija. Čuje se kiša na strehama i žljebovima.

Eva bulji u noć i gleda rasvijetljene lađe, Ameriku, gradove. Vide se crveni i zeleni fenjeri lađa kako plove po tmini, i svijetla iluminiranih dalekih gradova titraju u njenoj fantaziji kao krijesnice. To se sve vidi. I rasvijetljene lađe na vodi i gradovi. Daleki, daleki, jedva čujni plač sirena i muzika.

EVA: Lade! Prekrasne rasvijetljene lađe! Muzike sviraju na njima, pleše se, pije, gradovi gore, sve je veselo, veliko, živi! Oh, sve živi! Da sjedim na lađi, da gledam vodu, crnu silnu vodu, a lađa plovi tatatatata - tatatatatata, i sve ostaje iza mene! Nikada više natrag! Oh! Oh! *Duboko uzdisanje. Potištena šutnja. Stanka. Dolazi Horvat i sjeda na stup do vatre bez riječi. On je potišten i napadno blijed. Tako zuri u vatru, i to traje dulje vremena. Vjetar. Kiša. Horvat pije rum iz flaše što mu je Eva odmah ponudila.*

EVA: A što je tebi?

HORVAT: A ništa! Šta bi mi bilo! Ništa mi nije!

Stanka.

EVA: Hoćeš li crne kafe? Ima je još!

HORVAT: Pa daj! *Frče cigaretu i puši, Eva mu nalijeva crnu kavu u razbijenu kriglu.*

Stanka.

HORVAT *njuška*: A koji to đavo smrdi kao u paklu! Da se nije što pripalilo?

EVA: A ništa! To sam bacila preslicu staroj u oganj! Već mi je bila dovde. *Kažiprstom dodiruje čelo.*
Stanka. Tebi jest nešto!

HORVAT: Ni govora! *Pije crnu kavu, gucne ruma, nervozno odbija dimove.* *Stanka.* Ono dolje je ludnica! Ono ja više ne mogu da izdržim! Ono je sve prokletu! *Eva šuti.* Onaj ludak lažljivi opet je skupio tamo oko sebe sve one svinje podmukle i govori im o bogu. Šepavi Tomerlin se razgovara o bogu! He-he! I Lukač je tamo! Lukačev sin! Svi! Svi! Svi tati i lopovi cijeloga svijeta čuče tamo kod njega i o bogu razgovaraju. On je boga našao dolje pod zemljom, trista i pedeset metara pod zemljom, trista i pedeset metara duboko dolje pod zemljom našao je boga!

EVA: I ja sam bila pod zemljom i Japima sam rublje prala tamo, a nisam nikoga našla! Nego to ti sve samo tako u zrak govoriš! Pa onda! Ni ti ne možeš bez onoga dolje da živiš! Sada se tu tobože nešto buniš, a ništa od toga svega opet biti ne će! Opet ćeš natrag!

HORVAT: Kad je sve to tako strašno zapleteno! Sve je tako zapleteno! Ništa se jasno ne zna! Eto! Ja sam dekretom vlade imenovan na njegovo mjesto! A on je opet sam logično nastupio svoje mjesto, i, sada, je li on učitelj ili nije, ili sam ja učitelj ili nisam, i što je sa dekretima, i kako će to sve biti? Već su spisi prije mjesec dana otišli, a još ništa! Ja sam htio da odem, da odstupim, ali on ne će, i htio sam...

EVA: Zalijenio se on! Ljepše je njemu tako o bogu razgovarati nego se sa djecom navlačiti! Da! He-he!

HORVAT: I htio sam da odem! Da odem natrag u grad! Ali kako? Kako? Ah, opet natrag u onaj prokleti grad! A ja i ne mogu da sve to tako pustim! I ti si tu, i ona je tu! Kako mogu nju da pustim, sada, u tome svemu?

EVA: Koga?

HORVAT: Pa Marijanu!

EVA: Kako da je pustiš?

HORVAT: Pa nju! Sada kada se sve tako zaplelo, ne mogu da je pustim! A što će biti s djetetom?

EVA: A s kakvim djetetom?

HORVAT: Pa s onim djetetom! Marijana se kune da je ono moje dijete!

EVA: He-he! He-he! *Smije se od srca i ne može da dode do riječi:* Ha-ha-ha, ha-ha-ha! Ti si još dijete! Balavo dijete! Ona je već bila trudna s kelnerom kad si ti došao! Ja to znam! Na to mogu opet ja da prisegnem! *Navija gramofon koji je bio stao.*

HORVAT: Da! Ja to znam! Ali ona se kune da je tako, i što joj ja mogu! Veli, ako odem, da će prerezati žile na rukama onaj isti dan! Večeras su opet bili tamo skandali s britvom i žilama, i šta ja znam sa čime! Meni se sve to gadi! Ja ne mogu da izrazim kako mi se sve to gadi! Ona! Ona je bolesna, zamazana, strašna, brbljava, glupa! Ona tiranizira sve tom svojom prokletom britvom! I tim žilama prokletim! Djeca se navlače i drobe orahe i smiju se i grozna su! A on sjedi kao mumija i vječno samo o bogu! A kamo ću? Što ću? Da se vratim natrag u grad? Oh, u grad! Ženo, da ti znaš što znači onaj odurni grad! Tamo je sve još groznije i još zatvorenije nego sve ovo ovdje! Ja ne mogu! Ja savršeno ništa ne znam!

EVA: Na, pij! Sve će biti dobro! Pusti to sve! Cijeli taj old kontri neka vrug nosi! Mi ćemo na Pacifik. Tiket, pa na prvi šif! Pusti to! Zdravo! Još smo mladi! Zaboravit će se sve to kao da nikada nije ni bilo! He-he! I kako! He-he!

HORVAT: Htio bih ja da to sve istrknem iz sebe! Htio bih da ustanem iz svega toga, naprosto u dvadesetičetiri sata da ustanem i da odem! Zar misliš da ja to možda ne bih htio? Ali ne mogu! Preduboko je sve to zadrlo u mene, a da bih mogao! Preduboko! Jest! Ja sam mislio ovako: položiti

ću te pišljive rigorozne pak otići nekamo u provinciju na koju gimnaziju za profesora. (Konačno netko mora biti profesor.) Tamo ću na gimnaziji odlajati onih svojih petnaest ili sedamnaest sati na nedjelju, a drugo će vrijeme biti lično moje! Bit ću u ona četiri zida, razumiješ li, sam sa sobom, odmorit ću se u onoj tišini, živjet ću svoj život tamo kako mene bude moja sveta volja! Izliječit ću se od svega onoga! Zaboraviti sve ono glupo, idiotsko, kretensko, sve ću ono zaboraviti! Frontu ću zaboraviti i to da sam bio carski soldat! Znaš li ti, ženo što to znači biti carski soldat? One užasne i beskrajne noći kada se čovjek smlavljen i umoran kao dotučeni pas povlači po onom blatu i osjeća u nosnicama dim što kulja ispod slamnatih krovova, i sve je crno, čađavo, zadimljeno, i sve je zagušljivo! Ne vidi se nigdje ništa! Samo jedna uš plazi po vratu! Bijela masna sita uš! Oh, pa onda ona redakcija! Ženo! Pakao gdje novine smrde! Tko bi mogao da uči za ispit u onom paklu? Tko bi to mogao? Sjediš na onim noćnim inspekcijama i živiš i osjećaš kako to nije nikakav život! Poniženi, zgaženi, otrovani ljudi žive s tobom zajedno, i ti osjećaš kako truneš s njima zajedno, kako ste svi gubavi i gnjili i kako vam nema pomoći! Cijele beskrajno duge noći i noći sjediš i pišeš u smrdljive novine, i sve je tamo kal, blato, smrad, smrad! Osjećaš uvijek jasno samo to kako si zaglibio, ti i svi drugi, cijela redakcija, cijeli grad, cijeli život, sve to kako je zaglibilo u nekoj tinkturi otrovnoj i gnjije. I patiš se i patiš se, i osjećaš duboku, silnu potrebu da pregaziš sve, da izadeš iz svega jer ćeš se udaviti! Grozan će te polip neki zadaviti, treba da se spasiš! Oh, ti nemaš pojma kako je sve to teško! Kako je to neizrecivo teško!

Stanka. Kiša.

EVA: Ja tebe, bogami, ne mogu da razumijem! Ti samo kukaš i tužiš se i ne možeš nikamo da se makneš! Ja ne znam što ti hoćeš da kažeš time. Ja to, bogami, ništa ne razumijem! Ja sam bila mlada žena od devetnaest godina: kao posjećena cjepika, tako sam stajala bez ikoga svoga u Picburgu! Ingleški ni beknuti, a svega još tri centa. I bacili me na ulicu oni lopovi! Štrickari lijevo i desno signaliziraju, svijetla se pale, cineme, dajningrumi, oteli, svira to sve, a što ću ja? E, stislo me tu u grlu kao da mi je sva kuća pomrla u onaj čas! A ništa! Bila je tamo u jednom stritu odavde iz Vučjaka jedna žena koja je već deset godina bila u Americi, ja sam imala njen atres, ali opet nisam pošla k njoj onu prvu noć. He-he! Ona je držala hotel za nigere! He-he! A onda sam ipak pošla! A poslije sam i sama otvorila svoju radnju i auto sam imala! I to još kakav! Oni bogataši tu u gradu što se vozikaju autom, eh, zinuli bi da vide moj! Eh! He-he! A sada i opet ništa! Dok je čovjek mlad i zdrav, što tu ima da se zdvaja? Laktovi su tvrdi, hvala bogu, i šake, pa baks! Baks! Nok aut! He-he! Ol rajt! Zdravo, ti moja dešperacija! *Nalijeva crnu kavu u kriglu i miješa je s rumom.*

HORVAT: Sanjao sam noćas o tvojim nigerima! Tako čudan san!

EVA: He-he! A što? O nigerima veliš? He-he! Nigeri sreću nose! He-he!

HORVAT: Čudno! Sve tako čudno! Došli su s harmonikama i razbili moj pir! To je sve izgledalo kao da je bio moj pir s nekom gospođicom iz grada što je poznam još iz djetinjstva! A opet i nije bilo kao pir, nego kao sprovod, karmine, neka čudna gozba na mrtvačkim suknima i draperijama! Sve lovor i srebrni kandelabri, i crne draperije i jedan dugi sto! Bilo ih je trinaest sa tim stolom! Trinaest! Ja sam prebrojio sve i točno se sjećam broja trinaest! Moja pokojna mati i moj pokojni otac, i još neki znanci iz grada i Marijana! Marijana s prerezanim žilama! (Sve su joj ruke bile krvave!) I Lazar! Lazar je govorio o bogu i imao je dugu bijelu bradu! I Juro je gitaru svirao, i sve je bilo tako strašno komplicirano! Svi su se svađali i vikali jedni na druge, skandal, jedan strašan skandal, vika, razbijanje suda; ja sam htio to sve da pomirim, da složim to sve, da zagrlim mladu, da se vjenčam, da izađem iz toga, da otputujem! Da budem sretan! A sve zapleteno, sve nevjerovatno zapleteno! Marijana nije dala, vriskala je, mlatila se!

EVA: A ja? Gdje sam bila ja?

HORVAT: I ti si bila za stolom! A onda su došli tvoji nigeri, strašno mnogo tvojih nigera, i harmonikama i metlama sve rastjerali...

EVA *smije se*: Ha-ha! To je dobro! To je dobar san!

HORVAT: Sve kao živo! Tako sam jasno gledao kao da sada gledam! Moja pokojna mati! Njeno blijedo mučeničko lice! Njena crna svila u kojoj su je pokopali, i veliki broš od crvenih granata! I otac pokojni sa svojim halbcilindrom! (Nije mi bio baš posve jasan! Nešto je silno nalikovao na staroga Hadrovića!) I svi ostali! Sve je bilo živo! Sjedili su na tome piru ili sprovodu, karminama, šta ja znam, i svađali se, užasno se svađali, kleli, skandal, nečuveni skandal, od svega je nastao strašan skandal!

Orgulje.

BJESOMUČNOSKANDALOZNI SAN KREŠIMIRA HORVATA

*Intermezzo furioso*²⁷

Taj stol, o kome govori Horvat, vidi se. Sve je pompozno; ne zna se, doista, je li to pompa po mrtvačkom ceremonijalu ili se slavi slava. Crne draperije, svijećnjaci, svila, lovor, srebro.

I. U sredini stola sjedi NEVJESTA (*Illusio sacra, Virgo fidelis aeterna*²⁸, zvana vulgarno Fortuna²⁹). Maska idealno lijepe žene. Dvadeset i dvije godine, plavokosa, vitka, s neobično fino modeliranim rukama. Bijela svila, bogate čipke, mirtov vijenac, kita bijelih svježih rosnatih ruža. Do nevjestice lijevo mjesto prazno.

II. Do toga mjesta MATI (*Mater dolorosa*³⁰). Žena prosjeda, korpulentna, gologlava. Stara svila, moda devedesetih godina, crveni broš od granata, molitvenik i svileni rupčić.

III. Do nevjestice desno OTAC (*Pater diabolicus, legitimus, lupus*³¹). Alkoholičar na rubu senilije. Prevelik salonrok, opšiven baršunom. Halbcilindar, lulica, bijele rukavice. Potpuno je pijan te se jedva drži okomito.

IV. VENGAR-UGARKOVIĆ (*Mentor infernalis*³²). Pelerina, kalabrez, alkohol.

V. ŠEF-REDAKTOR, u bundi i cilindru (*Doctor mysticus*³³).

VI. POLUGAN, u sivom žaketu (*Figura misera neurasthenica*³⁴).

VII. POLUGANOVA ŽENA (*Mulier samaritana*³⁵). Otmjena, tiha, u plesnoj toaleti diskretne boje.

VIII. MARIJANA, u višem stepenu trudnoće. Povezane kucavice na rukama kroz koje probija krv. Umjetni makov cvijet u kosi. Mnogo puši. Plebejski viče (*Magna peccatrix*³⁶).

IX. ZLATKO STRELEC, frak, bijeli glase.

X. KELNER JURO, s gitarom.

XI. LAZAR MARGETIĆ.

XII. GRGA TOMERLIN.

Kad se zavjesa digna, zbiva se ovo:

Polugan svađa se sa svojom ženom. Tomerlin Grga ustao je i pušeci cigaretu šepesa oko stola nervozno i htio bi svima da nešto kaže, ali ga nitko ne sluša. Marijana svađa se s nevjestom preko stola i hoće da skoči prijeko da je bije. Juro, kelner, miri Marijanu i zadržava je da se ne svađa s ocem, koji ne da Marijani da psuje po nevjesti i htio bi da je napadne tvorno. Nevjesta i šef mirni su

²⁷ *Intermezzo furioso* (tal.) - burna međuigra

²⁸ *Illusio sacra, Virgo fidelis aeterna* (lat.) - Sveta obmana, Vječna vjerna djeвица

²⁹ *Fortuna* (lat.) - Sreća

³⁰ *Mater dolorosa* (lat.) - Žalosna majka

³¹ *Pater diabolicus, legitimus, lupus* (lat.) - Đavolski otac, zakoniti, vuk

³² *Mentor infernalis* (lat.) - Paklenski vođa

³³ *Doctor mysticus* (lat.) - Tajanstveni doktor

³⁴ *Figura misera neurasthenica* (lat.) - Bijedna neurastenična osoba

³⁵ *Mulier samaritana* (lat.) - Milosrdna žena

³⁶ *Magna peccatrix* (lat.) - Velika grešnica

kao od voska. Venger i Lazar debatiraju o bogu i kartaju se. Zlatko Strelec pije, a poslije se udvara nevjesti i fućka neke vesele melodije.

POLUGAN *natače, pije i puši*: Zaboraviti, ah, da mi je sve samo zaboraviti!

ŽENA, *pogođena*: A molim ja tebe, već si mi dosadan s tim svojim vječnim zaboravljanjem. Što imaš ti toliko da zaboravljaš?

POLUGAN: I ti imaš smjelosti da to mene pitaš? Je li? Dakle, to je i za tebe već suviše! Tako drska može da bude samo jedna žena!

ŽENA: Oprosti! Ja se ne dam ovdje živa gristi! Što ti tu imaš vječno da zaboravljaš? *Glasan plač*. Ovdje čovjek žrtvuje svoju mladost, svoju sreću, a to mu je hvala! Eto! Tu imaš večeras delikatan karfiol! Ti uvijek sanjaš o karfiolu, a danas nisi okusio ni mrvicu! Zašto ne jedeš, molim ja tebe?

POLUGAN *frče cigaretu za cigaretom*: Ne jede mi se! Pusti me na miru!

ŽENA: Ne jede mi se! Ne jede mi se! Kakav je to način? To je demonstrativno! Tu pušiš, dok drugi jedu! Ideš mi na živce!

MARIJANA *viče preko stola na nevjestu*: O tome ne može biti ni govora! Jeste li me čuli, draga moja? Mene ćete ovdje prije pokopati mrtvu nego da ja vas vidim s njim pred oltarom! Šta vi mislite? Da sam ja krpa sa ceste? Dabome!

JURO *s gitarom u jednoj ruci, miri Marijanu*: Ali, Marijana! Slušaj, Marijana! Marijana, molim te!

Marijana istrгла se i potrčala oko stola i navalila na nevjestu. Nevjestu brane otac i majka i Zlatko Strelec.

STRELEC: Molim vas, gospodo, uvažite situaciju u kojoj se nalazimo! Je li to pošteno tako kvariti slavu nečiju?

MATI, *uhvativši oca za ruku*: Molim te, tata, ne muči me! Ko boga te molim, smiri se! Čekaj! Ima još za sve vremena!

OTAC, *brutalno i alkoholom zamućeno*: Nije istina, nema vremena! Da čovjek ovdje za svojim rođenim stolom ne može da radi što i kako hoće! *Pada u bijes, udara po stolu razdraženo i razbija jednu čašu*. To je ipak skandal! Ovdje pri svom vlastitom stolu!

MATI, *očajno*: Tata, molim te, svladaj se! Vidiš da nismo sami! Stidi se!

OTAC: Što da se stidim? Čega da se stidim? Baš lijepo društvo? Ovakve neke pijane ženetine! Je li! Lijepu je to poparu skuhao sebi taj tvoj gospodin sin! I to si ti sve kriva! On je tvoje dijete! Čujete vi? Jezik za zube! Nosite se natrag, marš, marš...

MARIJANA: Fui! Sramite se! Mene ćete vi, je li! Takav kočijaš! Ja ću njoj oči iskopati! Pustite me! *Juro je drži da ne padne u furiozno bjesnilo.*

STRELEC: Gospodine! Molim vas! Umirite se! Evo, tu ima sekta, burgunca, pelinkovca, što izvolite? *Natače čašu sekta i napaja staroga. Otac je senilno popustio i sjeo. Strelec i Juro mire Marijanu, i ona se vraća mamurna natrag na svoje mjesto.*

POLUGAN: Tako je! Ja tebi idem na živce, a ti meni ne? He-he! Daj mi, molim te, mira jer bih mogao večeras još da ispadnem iz forme!

ŽENA: Znađem ja kamo ti smjeraš! Znađem ja to! Ti mene već godinama ždereš tom svojom šutnjom prokletom! To je od tebe podlo!

POLUGAN: Podlo, da! Od mene je sve podlo! Ja sam najpodliji čovjek na svijetu, naravna stvar! Haha! Hulja! Ja sam podlac, nitkov, đavo, hulja, užas! He-he! Hajde, molim te!

ŽENA: Što uvijek gutaš u sebi te svoje misli? Daj se izjasni već jedamput! Konkretno nešto navedi! Da čujem! Da čujem! Da ti imaš samo atom jedan nečeg ljudskog u sebi, ti meni ne bi tako pio krv kap po kap iz dana u dan! *Glasno jeca i briše suze rupčićem.*

POLUGAN: A kome ja pijem krv? Gdje je taj kome ja pijem krv? Ja sam miran i, eto, tu na svome mjestu mislim svoje stvari i ne činim nikome ništa! Mislim svoje!

ŽENA: To i jest baš ono što ti neprestano podmuklo šutiš, i to traje već godinama!

POLUGAN: A što bi ti htjela? Da se smijem? Pa dobro! Ja ću se smijati! Ha-ha, ha-ha! *Abnormalan, prenapet, egzaltiran smijeh.* Što si ono izvoljela kazati? Da ima dobar, delikatan karfiol? Ha-ha! Da vidimo taj slavni karfiol! Ha-ha! Vrlo dobro! Delikatno! Ha-ha! Izvrsno! *Uzima mnogo od tog karfiola. Demonstrativno mnogo. Jede na silu smijući se.*

ŽENA: Ja to više ne mogu izdržati! To prelazi moju snagu! *Ustala je i lupila viljuškom o tanjir histerično. Tanjir je prsnuo, žena se ustrčala i plače i cvili.*

POLUGAN *skočio je za njom:* Cijeli dan treba da gutam tuđu tiraniju, je li, a kad bi bilo normalno da tu u toj takozvanoj obiteljskoj stanici odahnem, onda moram da trpim takav cirkus! Ja to sebi izmoljavam! To nije način!

Do toga trenu promatrali su Eva i Horvat tu viziju potpuno pasivno. Tek tu se Horvat uživljava u problem i, kao da se sve to njega lično tiče, ustaje.

HORVAT: To je Poluganova žena! On je moj prijatelj i kolega iz redakcije! Ona je tiha samaritanka koja mi je bila dobra. (He-he!) Ispila mi je nekoliko litara krvi i uvijek me uvjeravala da mi je dobra! Samaritanka! Tu se ždere sa svojim mužem! Tu nastaje scena zbog mene! To je neukusno! Oh, kako je to neukusno! *Pošao je do Polugana i miri ga prijateljski intimno:* Čovječe, molim te! Ipak! Bolje je da se svladaš! To nema smisla!

POLUGAN: Tebi za volju, mili moj! Ali isključivo tebi za volju! *Grle se i idu do stola i tamo se kucaju i piju.*

ŽENA POLUGANOVA *stala je i gleda u Horvata zaljubljeno:* Kako mu je glas divan! Tih i slavan glas!

MARIJANA: A što vi to njemu ne date mira? Što vi to njemu pišete pisma? Zar vi mislite da ja nisam čitala vaša pisma? Čitala sam ja sve do jednoga! Ali čujte vi mene dobro što ja vama velim: izbijte vi sebi njega iz glave! Ja sam majka njegova djeteta, ja njega ne dam!

ŽENA: Što je vama, gospodo? O čemu vi buncate?

MARIJANA: Ne buncam ja ništa! Izbijte vi sebi gospodina Horvata iz glave! On je moj!

ŽENA: Ja ne razumijem! Tko je to vaš? Kako je gospodin Horvat vaš? On nije vaš, on je moj!

MARIJANA: Vi imate svoga muža! Što se tu motate u moje interese? A tko će uzdržavati dijete! Lako je to po banketima hodati u dekolteu i flertovati! Ali to! To vi meni ne ćete uzeti.

ŽENA: Šta-a? Zar je gospodin Horvat s vama? Ne! To je laž! To nije moguće!

MARIJANA: Razumije se! To nije moguće! To sam ja izmislila! Evo, molim, izvolite! A šta je ovo? *Pokazuje na visoki stepen svoje trudnoće.* He-he! Molim!

ŽENA, *očajno pokolebana:* Dakle, tako? Tako je to? Fuj! Gadi mi se! Mogla bih mu u lice pljunuti kako mi se gadi! Jest! U ovaj mi se hip objasnio u cijeloj svojoj beskrajnoj podlosti! Hulja! Gdna prokleta hulja! A ja? Što sam ja učinila? Razderala sam sve ono što je bilo pošteno i čisto, zaprljala sve, izdala sve! *Čupa kosu, poklekla je i plače u očaju nekog fiktivnog kajanja.*

POLUGAN *ljubi Horvata i cjeluje mu ruke i piju prijateljski:* Ti si moj dobar drug i prijatelj, svijetla moja iluzija! Ti ne ćeš tako propasti kao ja! Ti ćeš izaći van iz svega toga, pobijediti! Ti si jak, dobar, moj, mili moj, oh, kako sam ti ja nesretan!

Plać drugova u alkoholu.

ŽENA *gleda ih sa mnogo mržnje; ustala je i odlučno pošla do Horvata:* Stidite se! Eto, u kakvu ste me aferu upleli! S takvim ženama moram tu da stojim! To ste mi mogli uštedjeti! Oh, Gospode, što sam ti skrivila? *Zaplače glasno.* Zaprljali ste me! Na! Sva sam blatna! Sve mi se lijepi od smrada!

Strašno ste me zaprljali! I tebe je zaprljao, čovječe! Oprosti! *Poklekla je pred Poluganom.* I tebe je zaprljao! On tebi laže, on tebe vara! To je hulja! Ja sam ga ljubila kao boga, a on je mene zaprljao! Oprosti mi, oprosti! On je svemu kriv!

POLUGAN, *krvavih očiju gužva stolnjak*: Šta-a?

ŽENA: On te vara, on nije tvoj prijatelj! On je meni prisegao da me ljubi i drži tebe za kretena, za paralitika, da, on!

POLUGAN: Ženo! Ti si poludjela!

HORVAT: Gospođa je uzrujana! Ona ne zna što govori!

ŽENA: Nisam ja ništa uzrujana! Meni je ova nesretna žena sada otvorila oči! Sada mi je tek jasno što vi zapravo značite! Stidite se! Stidite se! Dragi! On je sve naše upropastio! On se bacio na mene kao lešinar i razderao me! I ne vjerujem mu ni jedne jedine riječi! Sve je laž!

POLUGAN *navali na ženu*: Dakle je ipak bilo nešto na stvari? Bilo je, što? A zašto se to nije meni odmah priznalo? Nego se pušta da se ja cijele noći patim kao pribijen čavlima! Žuč da mi kipi u srcu i da mi kaplje na mozak, kap po kap. Fui! Gadiš mi se! Fui! Sve je to odurno! *Kao da će ženu udariti, a Horvat je priskočio da to spriječi.*

HORVAT: Ma, čovječe božji, što je tebi? Kakav je to barbarski način?

POLUGAN *odgurne ga kao da će se pobiti s njime*: Marš! Ne mogu da te vidim!

VENGER, *koji je prekinuo debatu o bogu s Lazarom*: E, vidiš, dragi moj sinko! U boga treba vjerovati i ćudoredno živjeti! Onda se ne događaju takve stvari!

HORVAT: Lažete! Vi sve lažete! Ja vama ne vjerujem ni jedne jedine riječi! Vi ste paranoik lažljivi! Vi ste onda lagali pijani kad smo Cezara s vama prevodili u gimnaziji! Baš ste i onda tako zaudarali! Grizli ste te svoje četine pod nosom, i tukli ste me, i lagali mi, i pijani ste bili! I tko zna, možda bi se bilo sve to drugačije u životu okrenulo da me niste odmah otrovali u početku! Vi ste me prvi počeli tući!

VENGER: Vi lažete, a ne ja! Sjećam se ja vas vrlo dobro! Oho! U trećem be, peta klupa desno, na kraju zida! Bili ste površni, indolentni, arogantni! I svađali ste se izazovno! A ja sam pio! To je istina! (Ali ja sam morao da nekamo glavu turim i da zaboravim!) Žena mi je onda umirala, a njena je bolest gutala; a drva, a djeca, a cura, a mjenice, a kamati? He-he! Pa kad se čovjek nainstruirao kao marše, zašto da ne gucne?

Žena Poluganova jauče i udara glavom o pod.

POLUGAN *pokleknuo je do nje i moli je za oprostjenje*: Oprosti, oprosti!

EVA *tek je sada stupila za Horvatom u okvir ovih događaja*: Molim te, pusti to sve! To sve nema smisla! Idemo! Ja imam spremne tikete! Šif čeka!

MARIJANA, *bijesno*: Kamo ćete? U Ameriku? A dabome? A ja da ostanem ovdje sama? Nema ni govora o tome! Nikamo ni koraka! Samo preko moje lešine! Ljudi! Gospodo! Žene! Gledajte ovu bestiju! Zar vi mislite da je to Amerikanka? Da je dolare donijela i da zato svilu nosi? He-he! Ona je liferant Zelenoga kadera i ona prodaje robu koju su oni pokrali! Krvavo prstenje i naušnice! Ja ću nju prijaviti žandarima! Nju će žandari uhapsiti i odvesti! He-he! Ne će gospodin nikamo u Ameriku! Nema govora o tome dok sam ja živa!

TOMERLIN *viče*: Gospodo! Molim riječ! Ja treba da vam kažem u ime školskog odbora da je gospodin prodao školski škaf i da mi imamo svoje pravo! On treba da nam vrati školski škaf!

STRELEC: Gospode i gospodo! To je sve sporedno u životu što vi mislite da je glavno! Najvažnije je ovo: znati živjeti. Život je blagodat božja, i glavno je da čovjek zna da živi! Gospode i gospodo! Pitam ja vas čemu tamo stvarati probleme gdje problema zapravo i nema? Sjednite ovdje! Zaboravite sve to! Ja dižem ovu čašu u zdravlje nas svi! U čast životne mudrosti! U čast svetih životnih talenata! Sjednimo! Pijmo! U zdravlje!

EVA: Ako ti sada sjedneš tu, onda je opet sve propalo. Šif odlazi, i ne zna se kada ćemo opet dočekati drugi! Molim te, budi pametan! Propast će nam tiketi!

HORVAT: Pa da, naravna stvar! To sve nema smisla! Naravna stvar!

MATI: Sine, dušo! Molim te, budi dobar! Slušaj majku! Sjedni tu do nas! Molim te, eto vidiš, sklopljenim te rukama molim!

STARI, *potpuno je pijan, u buniu. Alkohol ga pridiže i podriguje mu se:* A što ti to uvijek u rukavicama s njime? I sklopljene ruke! Je li on svetac da ga ti sklopljenim rukama moliš! Ja ti zabranjujem! To je lopov i bitanga i ništarija, a ne svetac! Najbolje bi bilo da sam ga još u zipci zadavio! *Hoće da ustane i da navali na sina, ali tetura i klone natrag.*

MATI *lomi rukama, zdvojno:* Za Isusa raspetoga! Što će to biti? Dragi tata, molim te, daj se barem večeras uzdrži! Kao boga te molim, ne viči!

STARI: A što da ne vičem? Kako da ne vičem? Je li to pošteno, takav skandal učiniti iz svoga života! Na! Pogledaj to! To je život tvog poštovanog sina! To je on od sebe učinio! Tvoj sin! Tvoj bog! To je on od sebe učinio! Policija bi morala tu da uređuje! Oh, da sam ga ovim svojim rođenim rukama zadavio!

HORVAT, *u meditaciji:* Ja to sve pravo ne mogu da shvatim! Što bi tu trebalo da se uradi? Kako da se to pograbi, ta stvar? Što ima to sve da znači?

LAZAR: Sve je to vrlo jednostavno! Svatko od nas ovdje ima s vama još neke račune da riješi! A to se sve može, mili moj, u ljubavi i harmoniji! U međusobnom objašnjavanju. Nema između čovjeka i čovjeka takve dubljine da se preko nje ne bi mogao da baci most! Samo treba imati dobre volje i priznati svoju krivnju! Onaj momenat, čim se čovjek osjeti krivim, stvar je sama po sebi riješena!

HORVAT: Ja to ne razumijem! Ja vas ne razumijem! Šta sam ja kome kriv? Zašto bi bilo u mojoj vlasti da se to sve izravna?

LAZAR: Krivi ste! Kako da niste krivi? Svaki je čovjek kriv!

HORVAT: I oni svi su meni baš toliko krivi koliko i ja njima! Ja ne uviđam da bih ja bio tu neki faktor! Što ja tu mogu? Ja nisam ništa više kriv nego i svi ostali!

MATI: Mnogo se tu može, sine! Ah, mnogo! Sine, molim te, čuj me! Mati te tvoja moli! Pusti da se objasnimo! Nije moguće da ne bismo mogli da se razumijemo! Molim te dodi! Dod! *Taj pomirljivi ton majke djeluje. Svi su posjedali natrag za stol. I Horvat i Eva.*

MATI: Nitko nije kriv da je tako, sine moj! Dijete moje! Jedino moje dijete! Sve to kako sada stoji nije nikako dobro! Sve bi se to moralo pograbiti s druge strane! Sine moj! Tu se mora nešto učiniti, boga radi! Jedini moj! Dijete moje! Bože! Kada si bio još malen i vikao po kući, ja sam mislila da ti nad glavom sja zvijezda! Ja sam vjerovala u tebe! Pa kad je ono sve onda bilo tako grozno, i krpanje, i ribanje, i dugovi, i kuhinja, a ovaj tu, uvijek, kakav je i sada (*glavom na oca*), ja sam htjela da se utopim, da umrem, ali si ti bio moja nada, moja jedina nada! U crkvama sam sanjala o tebi, sine moj! Dijete moje! Ti si bio moja sreća, moje spasenje, a, gle, kako je to sve strašno ispalo! Sine moj, gdje je ta naša sreća? *Pláč. Sentimentalna scena. Sve žene plaču kao na sprovodu. Svi su priklonili glave. Stanka.*

HORVAT: To su fraze! Sreće uopće nema! To sve nema smisla!

STARI: Eto, ljudi! S njime se ne može ništa! To je tvrdoglavo kao ovaj kamiš ovdje! *Bije lulom o stol.*

POLUGAN: To je pas, to nije čovjek!

ŠEF, *sa mnogo prezira:* Izraziti tipus destruktivnog elementa!

EVA *maše glavom Horvatu da ustanu i da pođu:* Idemo! Idemo!

HORVAT: Čekaj! Pusti me! Ne mogu sada dok se ne objasnim! Tu treba da se nešto kaže! Da! Tako stoji stvar! Kad vas gledam tako tu skupljene, sve za jednim stolom, kako svi gledate u me, i kad osjećam mržnju, groznu mržnju koja liže iz vaših očiju, kad bih htio da skupim sav svoj mozak da se dosjetim zašto vi mene zapravo mrzite, ja to ne bih mogao da učinim! Što vi tu režete na mene kao da sam vam ja nešto kriv? A sve sam ja vas teglio na svojim leđima! (Koliko sam samo noći probdio zbog vas i koliko suza prolio?) A šta ste vi meni dali za to? Ništa niste dali! Niste mi ništa dali! To da su me vaše žene obujmle dva-tri puta? Smiješna stvar! Zar je to tako veliko nešto? Smiješno! Zar stoji negdje zapisano da je žena privatno vlasništvo čovjeka? Vi me mrzite svi, od moga rođenog oca počevši pa do ove ovdje! A to ne ćete da uvidite da sam vas ja ljubio! Svakoga sam od vas ljubio! (U najfinije tkivo svojih misli zamatao sam vas po čitave noći!) I ovu ženu tu, i ovu pijanicu smrdljivu, i ovoga jadnika tu, i njegove žute zube, i krvave oči! Koliko sam puta osjetio da bih bio mogao da dam život svoj rođeni za svakoga od vas! Toliko sam vas ljubio! *Smijeh. Ima nečega čudnog u tome smijehu.*

ŠEF: Dakle ste nas ljubili, mladi gospodine?

ŽENA POLUGANOVA: Ha-ha! On je nas ljubio!

MARIJANA: Fuj, kako laže! Ljudi! To je najobičniji tat i lopov koji me je okrao! Pio mi je krv kap po kap, dok mi nije ispio svu! Ja sam njega nahranila i napojila i obukla, sa ceste ga digla pod svoj krov, a onda, kad je našao ovu Amerikanku, udario me je nogom! Onda me je htio da zadavi! Jest! To još nikada nisam rekla nikome! (To bih bila i na smrtnoj postelji prešutjela!) Ali kad tako ogavno lažete, neka se čuje! Ljudi! Čujte! Ovaj je tat ovdje htio da me zadavi! *Panika. Stanka. Mati je ustala i dršće.* Jest! Ustao je noću, tiho došao k meni, ha-ha, ali ja sam ga vidjela, ha-ha, ja sam ga vidjela kad je prelazio preko prozora, i onda sam djecu probudila i digla kraval, da, ha-ha, ha-ha, ovaj ovdje, došao je, oh, da me ubije. *Plač ludački. Lazar je privinuo Marijanu i miluje ju kao bolesnika.*

MATI: Sine, za boga svemogućega! Što ja to čujem?

HORVAT: Laž! To je sve laž! Sve je to ona izmislila!

ŠEF, *juridički*: Naprotiv! To je vrlo vjerojatno! Molim vas, gospodo, pogledajte samo tu nesretnu ženu! Ta to je žuti i ispijeni kostur tu pred nama! Evidentno je da je taj nečovjek to od nje stvorio! I takve figure destruktivne hoće da ruše temelje našega morala i uvjerenja! Oni laju na naš moral! Oni govore o nama s nekom superiornošću? Ha-ha! Kojim pravom, moja gospodo? Takav lukavi, proračunani don Juan! Apaš koji siše svoje žrtve!

HORVAT: Molim vas! Pogledajte ovdje gospodina Polugana i Vengera. Pogledajte što ste učinili od tih mizerija! Ha-ha! Vi koga bi trebalo optužiti kao ubojicu i tata, vi ćete tu meni da sudite! Vi utjelovljenje hipokrizije! Nitkove! Vi, vi...

POLUGAN: Pardon, ja ne trebam tu nikakve tvoje advokature! Daj se ti pobrini za svoje stvari! Eto! Ništa ne možeš da kažeš u svoju obranu! Sve je protiv tebe! Sve je kontra. Sve! Sve!

HORVAT: A što biste vi htjeli? Da pokleknem tu pred vama i da se udarim u prsa i da vas molim za oprostjenje? Da se tu pred vama svima ostružem od blata i ogulim do krvave kože? Što biste vi htjeli od mene? Da mi svi pamet solite i da mi dokažete da sam glupo živio? Pustite vi mene! Ja sam toliko mudar kao i vi, i ja sâm vidim da je sve to glupo i razbijeno! A kakvog to smisla ima, prevrtati nad time farizejski oči i kukati i kajati se? Trebalo je ići lijevo mjesto desno! Onda opet desno mjesto lijevo! Uvijek obratno, i tako dalje. Uvijek sve obratno, nego što je bilo! A ja sam uvijek išao krivo, to ja i sam uviđam! Zato vi meni niste potrebni tu kao zorna obuka! Ali ja sam se patio! Ja sam se uvijek patio! I lijevo i desno, ja sam se uvijek patio! I uvijek i uvijek, i drugo nisam mogao! Da! To! Uvijek sam se patio!

LAZAR: Više dobrohotnosti treba čovjek da ima u životu nego što je vi imate! Čovjek sam sebe ždere i grize do kostiju kao bijesna životinja, ako živi tako kao vi: bez boga i bez ljubavi! Treba sve

osvijetliti simpatijom kao reflektorom, i onda se sve mehanički samo od sebe harmonizira! To je taj princip, moj dragi, koji vi nikako ne ćete da primijenite na sebe! Zato sve i stoji tako, bez rezultata!

HORVAT: Vi ste strahovito dosadni, moj dragi gospodine, s tim svojim farizejskim simplicizmom! Već sam ne znam po koji put ponavljam da iz mene - duboko, iz najunutarnijega mene - izbija neka strašna negacija! Ja bih htio da živim, a, u isti mah, ja ne bih htio da živim! *Žena Poluganova smije se podrugljivo i sa mnogo sarkazma.* Da, gospodo! Tako je to! To je istina! U momentima kad ja ženu ljubim, i kad ja za životom čeznem, i kad se meni tako pričinja da bih ja mogao da živim, onda ja lažem samome sebi. Jer, zapravo, ja ne ću da živim! Ja nikada nisam htio da živim! Ja sam već kao maleno dijete htio da se bacim iz drugoga kata! (Imali smo ribice u drugom katu na prozoru! Ribice su se bacale iz staklene kugle u blato!) I ja sam htio da se tako bacim na ulicu kao ribica iz stakla! Boljelo me živjeti! Boljele su me one duge noći kad sam bdio i gledao noćnu svjetiljku gdje titra pod Majkom Božjom! Majka Božja Lurdska s modrim velom i krunicom! Ja sam već onda htio umrijeti, a nisam imao ni pet godina! I to je bilo najdublje saznavanje mene kakav ja zapravo jesam! Sve druge moje tendencije i nagoni i čežnje, sve je drugo sporedno! *Ti protesti i to gledanje u sebe samoga, sve je to irealno. Obrat u verizam i stvarno.* I ja bih se sigurno ubio da me nisu uhvatili na prozoru i istukli! Ovaj me je čovjek ovdje istukao! Eto! Onaj tamo što lulu puši!

OTAC: I dobro je da sam te istukao! Šteta je živa da te nisam još jače! Bio bi se opametio!

HORVAT: Jest! Istukao me je do krvi! I samo u strahu pred batinama nisam se usudio da se po drugi put ubijem! Kojim pravom je taj čovjek zadro u mene? I vi svi? Kojim ste vi pravom zadrli u mene? Dajte sudite po paritetu! I ja sam vaša žrtva, niste vi samo moja!

ŠEF: *Summum jus, summa injuria!*³⁷

TOMERLIN: Škaf je školski ukrao i prodao! Mi imamo pravo!

Dok je Horvat analizirao sebe, ušao je na scenu jedan ulanski oficir u potpunoj paradi i pristupio do nevjeste. Ona je ustala, poklonila mu se, prihvatila njegovu ruku, i oboje se uspelo crvenim sagom i stepenicama do portala crkve. Portal se za njima zatvara. Himnički akordi orgulja. Tek kad orgulje zabruje, Horvat primijeti da je nevjeste nestalo.

HORVAT: A gdje je "Ona"? Kamo je "Ona"? "Nje" nema! Ljudi! "Nje" više nema!

Svi su poskakali. Glasovi panični.

TOMERLIN: E, gospodo! A škaf! Šta je sa škafom? Ne može se to samo tako na laku ruku! O tome treba sastaviti zapisnik! To tako ne ide!

GLASOVI: Gdje je? Kamo je?

STRELEC, *u smijehu*: Ha-ha! Dok ste vi ovdje vodili debatu i analizirali i pravdali se u vjetar, došao je jedan oficir po nju! Sada su otišli svatovi u crkvu! He-he! Oficir u paradi, elegantan mladić, ha-ha! Ja sam htio da vas upozorim, ali tko bi vas, u vatri diskusije, smetao?

HORVAT, *prihativši se za glavu kao da sanja*: Pa ja sam to negdje doživio! To je bila Sreća! Stanovala je pod nama u prvome katu, i karamele je jela, i ja sam je za kečke navlačio! I u pivnici smo se cjelivali! Nije bilo sna modrijeg i tišeg od nje! Ta ona je bila maksimum moga života od početka! Da! Istina! Došao je po nju jedan oficir, po crvenom sagu, kroz portal crkve, orgulje su brujale, svijeće titrale, jesen je bila, to sam ja sve sanjao! *Ide kao da sanja crvenim sagom na crkveni portal, koji stoji masivan, okovan i zatvoren. Lupa po portalu i klone.* Srećo! Srećo!

Portal se otvori i navali iz crkve rulja crnaca u apaškim majama, crvenim frakovima, sivim žaketima, cilindrima, sa crvenim kišobranima, harmonikama, škafovima, lavorima, kantama, orgulje i crnci i harmonike, udaranje o škafove i lavore, negerske pjesme, razbijanje svijetala, suda, čaša, zveka

³⁷ *Summum jus, summa injuria!* (lat.) - Najveće pravo, najveća nepravda!

smrvljenoga kristala, divlje negerske pjesme, gramofon, tratarata, tratarata, sve se to razlije u kaos i šimi, apsurd i tminu, i svega nestane.

Stanka. Gramofon svira negerske melodije kao i prije toga, a Eva i Horvat sjede uz vatru i piju rum.

HORVAT: Jasno, sasvim jasno gledao sam lice svoje pokojne matere! Sirota! Ona se mnogo patila u životu! I sve je to bilo zapravo bez rezultata! Ja sam sve jasno gledao, ali nikako nisam mogao (razumiješ li?) da zahvatim u stvar! Da se bacim u borbu! Uostalom, u snu često puta čovjek mnogo jasnije vidi stvari nego na javi! I zapravo i jesam neka nemoguća kreatura! U boju s maglama i fikcijama, da, tu sam ja tvrd i intransigentan! Ovako s fantomima mogu da se borim cijele noći! Cijele duge noći! A sve se to može oduhnuti kao ovaj dim ovdje!

EVA, *koja se vidljivo dosađuje za te autoanalize, zijeva, pije i navija gramofon*: Ja nisam nikada vjerovala u snove! Sve je to laž! Sve to nema baš mnogo smisla!

HORVAT: Izaći, izaći bi trebalo iz svega toga blata! Ja sam bio iluzionist! Ja sam sve to dekorativno shvaćao! Ja sam sebi utvarao da ću negdje u vinogradu ležati i oblake gledati kako mi nad glavom prelijeću! Ha-ha! Oblaci nad glavom! Kako možeš gledati oblake nad glavom kad pakao u sebi nosiš?

EVA: Pusti to! U zdravlje! Pij!

Piju. Stanka.

HORVAT *tare oči*: Peku me oči od toga dima prokletoga! Sve tu tako smrdi! I ta kiša prokleta! Već danas jedanaesti dan! Da se nije barem onaj glupan iz Rusije vratio!

EVA: Bolje je da se vratio! Ti si mekan kao puž, i ona bi se bila sigurno uz tebe priljepila! A meni ti nisi nikako htio da vjeruješ! Tko je ne bi poznavao, skupo bi tu Marijanu platio! Bogme skupo!

HORVAT: Ako se pravo uzme, a što je ona toliko kriva? Nesretna je, eto, to je sve! Svaka druga na njenom mjestu bila bi isto tako stradala! Suviše je to za jednu jedinu ženu! Ostavljenu i samu!

EVA: Daj me pusti u miru s tom svojom Marijanom! Svi su ljudi nesretni! Živjeti se mora! Svatko zna najbolje kako treba da živi! Ja samo proklinjem onaj čas kada sam se ukrcala za taj prokleti stari kraj! A šta sam mogla? Tu muž na gruntu umro, a starci ostali sami; i eto povjerovala telegramu i došla. (A da i nisam došla, sve bi ostalo isto.) Eh, taj život tu! Tu i marše lipše pod tim životom! Te životinje tu! Šta je, ti moja gospojice? Imaš fine ruke kao gospojica! Ha-ha! Što sjediš tu kao izgubljen? *Miluje ga kao što se djeca miluju*. Ništa nije izgubljeno! Eto dana kada ćemo uzeti tikete, pa gudbaj, Vučjak! Nevermor! Nikada više! Što, gospojice? Što? He-he! Gudbaj, old kontri! Na! Čekaj! Nešto ću ti pokazati! Samo čekaj jedan čas! *Ustane i uspne se ljestvama, što su uz ognjište prislonjene, na tavan. Čuje se kako hoda po tavanu. Stanka. Vraća se s jednom škrinjom. Otvara je i vadi iz škrinje zlatne kaleže, sakramente, misni pribor, skupocjen, draguljima ukrašen, masivan. Stanka.*

HORVAT *gleda to skupocjeno blago s nekim naivnopaničnim ushićenjem*. To vrijedi stotine hiljada! To je sve masivno! To vrijedi čitav imetak! Odakle tebi to? *Eva smije se mistično i značajno*. Što-o? Kako si došla do toga?

EVA: To je iz Svete Ane! Ha-ha! Žandari spavaju odmah do crkve! Ali, konačno! Što te briga, odakle je! Glavno je da je tu! Za to se može u Kaliforniji kupiti farma! Ti veliš da voliš naranče! Sadit ćemo naranče, gledati more, piti bolu, moja gospojice. U zdravlje! Gudbaj! *Nalijeva rakiju u kaleže i kuca se s Horvatom, s mnogo podatljivosti frivolne. Čuju se nečiji koraci.*

Eva osjeti da netko ide i pospremi kaleže u pretjeranoj brzini u škrinju i sjeda na nju.

GLAS LAZARA, *negdje vani u tmini*: Eva! Eva!

EVA: Što je?

GLAS LAZARA: Gdje si?

EVA: Ovdje! Što je!

GLAS LAZARA: Je li on tu kod tebe?

EVA: Da! Ovdje je! Zašto? Što treba?

LAZAR *ulazi*: Marijana je prerezala žile na ruci! Hoće da vas vidi! Oprostite što vam smetam! Ali ona hoće da vas vidi pod svaku cijenu! Poslala me da vam to isporučim!

HORVAT *ustaje*: A šta je? Je li zlo?

LAZAR: Ne znam! Krvi je isteklo za labor valjda! Već smo legli, i nisam opazio odmah!

HORVAT, *u nervozi*: Oh, oh, Gospode ti moj!

LAZAR *miri ga i miluje*: E, a šta! Sada svejedno! Samo dodite, molim, žena je na samrti. Radi se o posljednjim stvarima.

Horvat kao da će poći. Pod argumentom "lavora krvi" on se zbunio do potpune odsutnosti duha. Njegova je reakcija neurastenična, bespomoćna. Iz Eve koja je uvjerena da se radi o triku, kad vidi gdje ova mizerija od zbunjenka ne zna što bi, da pođe ili da ne pođe, bukne vulkan. Taj bijes je uslovljen njenom antipatijom spram Marijane; te su dvije žene postale suparnice, i Eva osjeća da joj Marijana radi o glavi. Da se Marijana prijetila Horvatu kako će prijaviti Evu kao "kaderašicu" koja je prodala zlato iz svetojanske crkve, doprlo je i do Eve. To nisu samo glasine koje kruže. Radi se o stvarnoj životnoj opasnosti. I sada, u ovome trenutku kad taj neurastenik sa mekanim lirskim rukama, taj čovjek, koji Evi govori o stvarima o kojima do susreta s njime ni od koga nikada nije čula ni riječi, ne zna što bi, i kada je nastupila opasnost da će se taj glupan doista vratiti zbog onog prokletog "lavora krvi", Eva ne će da se preda. Njoj je taj mladić postao simbolom nečega što ona zove "svilena bluna" i ona ne će da ga pokloni onoj ludakinji koja ga ucjenjuje trudnoćom.

EVA, *temperamentno, divlje, superiorno*: Šta, gospodine moj, kakav "Gospode ti moj"? Kakav ti je to "Gospodin"? Fućkam ti ja na toga tvoga Gospodina, pa ako je i bog, razumiješ li? I ti ćeš sada da kreneš s tom slaboumnom blunom? Taj je glupan zapio svoju pamet u Sibiriji. Pa to je laž, tu nema nikakvog "lavora krvi", kakav pišljivi "lavor krvi"? I ti misliš da si ti tata onog kelnerskog kopileta? Ta čitav Vučjak zna da je hodala do babice već prije dva mjeseca! Idite, molim vas!

HORVAT: Sve su to gluposti, razumiješ li? Pa zar ne čuješ da je žena prerezala žile? Treba to ljudski shvatiti... *Koleba se kao da će poći.*

EVA: Ma kakve žile? Ona reže sebi žile godišnje najmanje dvaput! To su njeni trikovi, te njene glupe žile! Friške fige, a ne žile, evo joj njene žile! *To je popratila vulgarnom gestom.* Trebalo bi njoj po goljoj dvadeset i pet šiba, to bi njoj trebalo, to bi za tu babu bio jedini lijek! Ali ovaj bogomoljac ovdje, ovaj pijani glupan, mile-lale, dakako, pak onda gospodin profesor, gospodin doktor, dakako, gospođica djevica, prečista djevica, dakako, evo joj njenog djevičanstva, idite svi do vraga.

MARGETIĆ, *iskreno toplo*: Ali, Evo, za boga miloga...

EVA: Beee... Šta tu blejiš, glupane? Nosi se napolje! Marš! Jesi li me razumio? Šta čekaš, koga čekaš, tko te je zvao, to je sve laž, kakav labor krvi, ima ona praseće krvi pun mjehur, kad god joj ustreba krv, ona reže žile i poslije ždere prasetinu, pa to su komedije za fašnik!

MARGETIĆ: Bog budi s tobom. Evo, dijete moje, smiri se, ti ne znaš što govoriš!

EVA, *izvan sebe bijesno*: Idi ti sa svojim bogom, razumiješ li? Pametnije ništa nisi izmislio nego da nama sada prodaješ te svoje ruske gluposti! *Povišenim glasom*: Jesi li čuo? Šta blejiš kao krava? Tornjaj se napolje, razumiješ li? Ta tvoja baba je obična svinja i kurvetina, a ne čovjek, ona je mene, guska jedna, prijavila Panteliji da sam ja orobila svetojansku crkvu, ona hoće da me objesi, a sama nosi popov prsten! *S vulgarnom gestom*: Evo ti njenog labora! Evo ti Zelenog kadera! *S prstom pod okom, brutalno*. Na, evo ti, svi ste vi uši, trebalo bi vas sve istrijebiti noktom, ovako, kvrc, marš, tornjaj se, bagro, idi pa ljubi oltare s onom svojom djevicom prečistom! Marš! Jesi li čuo? Maarš!

HORVAT: Ali, Evo, molim te, budi pristojna!

EVA: Kuš! Nisam te ništa pitala! Sad još da budem i pristojna? Ti ne znaš što govoriš! Ti ostaješ ovdje, jesi li me razumio, ne ćeš se maknuti s mjesta! Ja sad nemam vremena za gluposti! A ti poteci k onoj svojoj frajli da ti ne crkne, šta čekaš, marš! *Izgura Margetića napolje, nervozno, grubo, tek što ga nije nogom. U temperamentnoj gužvi Margetić je nestao u tmini kao pasivna sjenka.*

HORVAT, *zabezeknut*: Ti, ženo, nisi normalna...

EVA, *brutalno*: Ja da nisam normalna? Žena prijeti meni konopom i smrtnom osudom, i ja sad nisam normalna? A šta si zinuo? Tako je kako sam rekla, tu se radi: tko će koga! Ti ostaješ ovdje, jesi li me razumio, ni koraka, prije ću te ustrijeliti kao pseto!

HORVAT: Pa to je sve životinjski, to nije ljudski! Došao čovjek da mu pomognemo...

EVA: Kome da pomognemo? A tko pomaže nama? Glupane! Zub za zub! Nego ću u rukavicama s lopovima? Gospodice, molim vas, je li, salon-bombone da joj pošaljem? Ta kurvetina radi o mojoj glavi, a ja ću s njom po receptu onog sibirskog majmuna! *Povišenim glasom*: Ne pada mi na pamet! Nego sad, razumiješ li, uzmi ovu vreću i prenesi ovaj pleh k sebi u školu, razumiješ li, i stavi ga u stakleni ormar, iza onih svojih punjenih ptica, a sutra u zoru predat ćeš ga Pereku kao školske rajngle za Vajnrebea. *Horvat se ne snalazi. Ona mu je doturila vreću, a zveket zlata u vreći potpuno ga je zbunio. Stanka.* Pa dobro, do vraga, a što čekaš? Pa mi nemamo vremena! Šta si zinuo? *Pakuje zlato i baca monstrance i kaleže u vreću nervozno. Zveket skupocjenog metala.* Pa zar ne shvaćaš da se radi o tvojoj i o mojoj glavi? Tu treba da se izvučemo živi! Svaka je minuta važna!

HORVAT, *još uvijek u snebivanju*: Ali, Evo, ti si poludjela, ti ne znaš što radiš, to je sve kriminal...

EVA: Ja da sam poludjela? A ti što hoćeš da priznaš ono kelnersko kopile, ti nisi poludio? Pa ona će te ščepati! Pa tebe će uhapsiti kao i mene! Sutra putujemo u Kanižu, razumiješ li, pak via Beč - Zurrigo, adio, zbogom, gudbaj, old kontri, nevermor, na, pij, curice moja slatka, život je pred nama, položiti ćeš doktorat u Čikagu, postat ćeš profesor u Junajted stets of Amerika, učinit ću te filozofom, dobit ćeš doktorsku suknju i ćepicu, putujemo na Floridu. *U povišenom stanju Eva navija gramofon, loče rum iz flaše, natače rum u čašu, nudi Horvata rumom, a on, pasivan u vrtlogu, bez jedne jedine riječi, snebiva se kao lutka, promatrajući tu zbrku.*

Kroz vrata, koja su poslije Margetićeva odlaska ostala nezaključana, ulazi iznenada Pantelija, sav zadihan od brza uspona na Evin brijeg, na kraju sela. Pijan je.

Pojavivši se iznenada na sceni, komandant žandarmerijske postaje u Sv. Jani zatekao je ovo dvoje na djelu. Tu već ne može da bude nikakve sumnje. Ti kaleži, te zdjele, te monstrance, to su corpora delicti. Za Panteliju to nije nikakvo otkriće, ali formalno, policijski, u smislu pozitivnih zakona, to jeste u svakome slučaju nešto što se ne može poreći. Kako ih je tu našao sa gramofonom i sa zlatom, mehanički, bez ikakvog naročitog voljnog akta, više refleksivno, Pantelija hoće da izvuče revolver, i onako pijan petljajući tom revolveretinom, na kraju ga je i izvukao iz futrole i maše njime više mehanički nego prijeteći.

PANTELIJA: Dobar večer, dobri ljudi, ako boga znate, po bogu milom, a što je ovo?

EVA, *mirno i sabrano*: A što kvrcas tom svojom škljocom? Kakve su to gluposti? Šta će ti to? *Te riječi izgovorila je Eva hladnokrvno i tako na momenat sredila to napeto stanje u okviru kojega se još ne razabira kako će se sve to svršiti.*

PANTELIJA: Pa dobro, pobogu, ženska glavo, blagoslovila te djevica svetojanska, a znaš li ti, u ime zakona i sv. Pantelije, šta je to, pobogu, ako boga miloga znaš i poznaš? Isukrste ti moj preblagi i sveti Simeone Mirotočivi! Znaš li ti šta je to? Pa to je kriminal! Pa to je grabežno umorstvo, ako boga znaš!

EVA: E, sad ne znam, nego je to brada sv. Pantelejmona, ubila te tvoja krsna slava, da bog da, mamlaze pijani! Mamlaze pijani! Šta je to? To je svetojansko zlato, to je svetokriško zlato, to je zlato prebendara ladanjskog, a ti to isto tako dobro znaš kao i ja, i što me onda gnjaviš?

PANTELIJA: A prebendara su zaklali...

EVA: Nego ga nisu zaklali, bolvane. A šta me pitaš kad ti to znaš vrlo dobro isto tako kao i ja da su ga zaklali, i zašto su ga zaklali, i tko ga je zaklao.

PANTELIJA: U redu, naravna stvar, zaklali su ga, ali te je Margetička prijavila na županiju, ne na kotar, razumiješ li, nego na županiju, i meni je danas moja brigada telegrafirala tjeralicu sa uhidbenim nalogom da te uhapsim i da te predvedem, razumiješ li ti to, ženska glavo? Vrag je rekao laku noć! Stigao sam da ti to javim, a sada, hvala ti lijepo i na ovom dočeku.

EVA, *impresionirana izjavom žandarmerijskog narednika, tvrdo i logično*: Na županiju me prijavila?

PANTELIJA: Pismeno. Na županiju.

EVA: Uhidbeni nalog od brigade?

PANTELIJA: Od brigade, naravna stvar, od koga nego od brigade, gle, evo ga, molim lijepo! Kotarski mi je predao taj nalog lično, izvoli! *Pantelija vadi iz manšete svoje kabanice uhidbeni nalog, pokazujući ga Evi kao dokaz da je stvar ozbiljna*. Molim lijepo, je li to nalog ili nije? A sad evo još i ovo sve ovdje, i kao da sam ja Svevišnji pak mogu sad da ti kumujem, ako boga znaš!

EVA, *sabrano i trijezno. Osjeća se da je stvorila odluku*: Jesi li došao sam ili s Mitrom?

PANTELIJA: Ma kako sâm? Stigla je brigadna patrola.

EVA: A gdje je ostala!

PANTELIJA: Ostavio sam ih kod Lukača.

EVA: A Mitar je li s njima?

PANTELIJA: A gdje bi bio nego s njima?

EVA: A zna li Mitar za uhidbeni nalog?

PANTELIJA: Kako ne bi znao?

EVA: A oni drugi?

PANTELIJA: A valjda su čuli kad su telefonirali od brigade.

EVA, *u mislima*: Znači: čuli su. Znači: znaju! Znači: znaju svi. *Stanka*. Pa dobro, a što sad?

PANTELIJA: Što sad? Sada mene pitaš, kukavice sinja? Dobru si kašu skuhala svima nama. Govorim ja tebi već od Uskrsa, pamet u glavu, ženska glavo! Šta sad, po bogu dragom i jedinom? Sad nema kuda, sad moraš sa mnom na kotar, i ti, i ovaj tvoj mladi gospodin doktor ovdje, sa svim ovim vragom prokletim božjim, razumije se, a šta ja tu sad mogu? I više bih volio da to sve nisam nikada doživio i da me je kaplja oborila ovdje na ovome mjestu, tako mi svetog Pantelije i svete Trojice svetokriške! *Stanka*.

EVA: Pa dobro! Ako nema drugog izlaza, u redu, idemo, molim lijepo. Ali ne mogu, čovječe, tako u snijeg! Već će se nešto pokazati! Dobro, u redu, idemo! To mi je sve Marijana zapaprila, a sad je još prerezala žile, pa dobro, u redu, olajt, oke, u redu! Samo da obučem čizme, da uzmem bundu, bolje je da me objese u bundi i u čizmama, bit će mi toplije! *Tu posljednju frazu Eva je izgovorila veoma sabrano i uvjerljivo, tako da je Pantelija prati gotovo sažalnim pogledom kad je nestala u komori*.

Pantelija je potpuno ošamućen. On je svijestan da je i s njim svršeno. Zinula je pod njima svima crna propast. Zvono je počelo da zvoni, stoga je u njemu obamro svaki elan. Stanka.

Horvat i Pantelija stoje bez riječi, promatrajući jedan drugoga okamenjeni.

Pantelija je pristupio do vreće i od znatiželje počeo raskapati po skupocjenome metalu. Jedan je sakramenat zablistao u njegovoj ruci.

PANTELIJA, *sa sakramentom u ruci, spram Horvata kao argumentum ad hominem*: I pri tome svemu vi ste kumovali, gospodine profesore? Učen čovjek, a evo do čega je dotjerao, da ga cigani

popnu za pedalj više od zemlje! *Snebiva se da bi sebe rasteretio.* A ja o svemu tome nisam imao pojma! Da sam samo mogao da slutim kakva je sve to banda...

Eva iz komore, u bundi, u čizmama, poslovno, brzo. U jednoj jedinoj sekundi iz njenog revolvera odjeknu dva hica: Taf, taf.

Pantelija se skljkao nad vreću zlata bez riječi, kao rasparana vreća.

EVA: A šta si se zablenuo? Strpaj sve to u vreću, šta čekaš, nemamo vremena!

HORVAT, *promatrajući je stuporozno*³⁸: A što, a kuda?

EVA: Imam ja konje kod Lukačeve klijeti! Kuda? U Ameriku, beno jedna! Gudbaj, old kontri! *Potrpala je zlato u vreću i izjurila sa Horvatom napolje. Vjetar.*

Zavjesa

(Vučjak. Malograđanski događaj u tri čina), "Savremenik", Zagreb, XVII/1923 (I), br. 1, str. 1-13; (II), br. 2, str. 106-115; (III), br. 3, str. 164-172.

³⁸ **stuporozno** (lat. *stupor* - neosjetljivost, tupost) - tupo

Gospoda Glembajevi

Drama u tri čina

LICA

Naci (Ignjat Jacques) Glembay, bankir, šef firme Glembay Ltd., pravi tajni savjetnik (šezdeset devet godina)

Barunica Castelli-Glembay, njegova druga legitimna supruga (četrdeset pet godina)

Dr. phil. Leone Glembay, sin Ignjata i prve mu supruge rođene Basilides-Danielli (trideset osam godina)

Sestra Angelika Glembay, dominikanka, udovica starijeg Glembajevog sina Ivana, rođena barunica Zygmuntowicz Beatrix (dvadeset devet godina)

Titus Andronicus Fabriczy-Glembay, kuzen bankira Glembaja, veliki župan u miru (šezdeset devet godina)

Dr. iuris Puba Fabriczy-Glembay, advokat, pravni savjetnik firme Glembay Ltd., njegov sin (dvadeset osam godina)

Dr. med. Paul Altmann, liječnik (pedeset jedna godina)

Dr. theol. et phil. Alojzije Silberbrandt, informator baruničina sina i njen ispovjednik (trideset devet godina)

Oliver Glembay, sin barunice Castelli i bankira Glembaja (sedamnaest godina)

Ulanski Oberleutnant von Ballocsanszky (dvadeset četiri godine)

Kamerdiner. Sobarice. Gosti.

Zbiva se jedne noći, kasnog ljeta, godinu dana prije Rata 1914-18. Prvi čin u noći između jedan i pola tri. Drugi čin između pola tri i pola četiri. Treći čin oko pet.

ČIN PRVI

Crveni salon sa žutom brokatnom garniturom šezdesetih godina. U pozadini dvokrilna vrata, otvorena, s perspektivom na nekoliko otvorenih i rasvijetljenih soba. Lijevo terasa, odvojena od scene staklenim pomičnim vratima. Na terasi kaktusi, paome i slamnata garnitura s dva šaukelštula, a niz kamene stube silazi se u vrt. Vrata desno u blagovaonicu. Na zidovima crvenog salona oko petnaest portreta gospode Glembajevih. Marijaterezijanski, ampir i bidermajer. Dvije-tri glave su moderne kopije po fotografiji. Nekoliko modernističkih figura u pleinairu. Čitav je stan bogato rasvijetljen. Kasno je. Gosti odlaze iz blagovaonice desno i prolaze sobama u perspektivi pozadine, onda lijevo. Upravo kad se je zavjesa digla, prešao je preko scene jedan austrijski Feldmarschalleutnant sa suprugom generalicom. Iza generala jedna reumatična matrona, opirući se o štap, pognuta u križima od svog išijasa. Jedan pukovnik infanterijski s pukovnikovicom i jedan kavalerijski dragonski major bez dame. Živa, banalna i glasna konverzacija na odlasku, od koje se čuju samo pojedini uzvici, nerazgovijetne riječi i smijeh, sa mnogo njemačkog, agramerskog teksta: *Küss' die Hand*,¹ presvijetla! Ljubim ruke! Servus! Doviđenja, ekselenc! Preporučujem se, moj naklon, auf Wiederseh'n, grüss dich Gott!² Adieu! Sluga sam pokoran, illustrissime! Moj najdublji naklon, laku noć! Servus, grüss dich Gott!

Poslije neznatne stanke izlazi jedna sjedokosa dama s marabu-ogrlicom u pratnji illustrissimusa Glembay-Agramera, sa svojom četrnaestogodišnjom unukom, koju prate dva mladića. Barunica Castelli-Glembay, supruga bankira, prati jednoga nepoznatog gospodina i damu. Na verandi smiju se mladi studenti i bakfiši, a kada izlazi grupa obitelji Agramer-Ballocsanszky, pretrči preko scene jedna osamnaestogodišnja djevojčica u bjelini, da na verandi stigne svoga brata. Na verandi između ostalih Oliver Castelli-Glembay i ulanski Oberleutnant von Ballocsanszky. Svi oni bučno izlaze preko scene u grupi. Stari kamerdiner i dvije sobarice izlaze i ulaze u žurbi sa šalovima, zaboravljenim tašnama i repovima kuna i marabuima. Još odmah u početku čuo se iz pozadine klavir: "Geschichten aus dem Wienerwalde", valcer od J. Straussa, ali je naglo prestao. Sva gospoda uglavnom u fraku, dame u večernjoj gali. Gdjegdje po koji banskosavjetnički salonrok. Oficiri svi u vafenroku, laku i Pejačević-hlačama. Kao jedan od posljednjih izlazi biskup, kratkovidan, sa zlatnim naočarima, opirući se o štap s drškom od slonove kosti, u reverendi od listera, s briljantnim krstom, biskupskom crvenom kapom i crvenim rukavicama, u pratnji svog ličnog tajnika, koji na pristojnu distancu od dva koraka nosi za biskupom njegov pusteni šešir i svileni ogrtač. Biskupa prati sam kućedomačin Ignjat Glembay. Za ovoga kretanja, žamora gostiju, glazbe i smijeha, na sceni stoji Sestra Dominikanka Angelika, udovica Glembay, rođena barunica Zygmuntowicz Beatrix (dvadeset devet godina) i promatra portrete po zidovima. Ona je vitka, otmjena i dekorativna, bez jedne jedine kapi krvi u obrazima, s prekrasnim ljiljanskim prozirnim rukama, koje koketno skriva u bogatim naborima svojih rukava. Uz nju Leone Glembay. Figura dekadentna, plješiva i prosjeda, sa gotovo potpuno bijelom rijetkom švedskom bradom, bez brkova. U fraku, s engleskom lulom u ustima. Igra ruku i živaca oko te lule abnormalno je intenzivna.

LEONE: Mutno je sve to u nama, draga moja dobra Beatrice, nevjerojatno mutno. "Es gibt zwei Stämme der menschlichen Erkenntnis, die vielleicht aus einer gemeinschaftlichen, aber uns unbekannten Wurzel entspringen, nämlich: Sinnlichkeit und Verstand, durch deren ersten

¹ *Küss' die Hand* (njem.) - Ljubim ruku

² *auf Wiederseh'n, grüss dich Gott!* (njem.) - doviđenja, zbogom!

³ Vidi Nadopunu prvog čina.

Gegenstände gegeben, durch den zweiten gedacht werden!" Sinnlichkeit und Verstand,³ jasnije od toga nije ni jedan Kant mogao da odredi sve to mutno u nama! Da! À propos: Kant! Našao sam noćas na ormaru u svojoj sobi jedno dobro achtundvierziger⁴ izdanje Eulerove Mehanike! Taj Euler gledao je sa svojim diferencijalom svakako mnogo jasnije od Kanta! I to, molim lijepo: četrdeset godina ranije! Eulerova Mehanika izdana je prvi put u Sankt Petersburgu upravo sedamsto trideset i šeste! A Kritika je, ne varam li se, izdana negdje oko sedam stotina osamdeset i devete! (To je pad Bastille! Čudna igra prirode: La Grange je rođen iste godine kada i Eulerova Mehanika: trideset i šeste!) Da! Što sam htio da kažem? Ah da! Ono apsolutno, matematički kristalno, to je Euleru bilo jasnije četrdeset godina prije Kanta, i Euler je logičniji i konzekventniji: on je sve Nepoznato izrazio formulom! Ovo je bitno: matematika je, ako se govori simbolično, bliža Nepoznatome od govora ili od slike. Matematička formula može jasno da kaže ono što ne mogu ni govor ni slika, pa ni glazba, koja je još uvijek relativno najmatematičnija! Govor govoriti i govorom se izraziti, to je artizam, to je već problem umjetnički, a Kant je pisao, u stilu svoga vremena, krilato i uzvišeno švapski: "auf den Flügeln der Ideen!"⁵ On nije znao da nađe adekvatnu, preciznu materiju svome izrazu: u tome, upravo u tome, bio je Euler dosljedniji i veći! I ja, što više slikam, sve sam više uvjeren da je da Vinci potpuno u pravu: stvar se može precizno odrediti samo apstraktnom matematičkom koordinacijom. I, eto, to je moje unutarnje protuslovlje: mjesto da sam matematičar, ja slikam. S tim raskolom u sebi, što može čovjek postići više od diletantizma?

ANGELIKA: Ja ne znam, Leone, molim te lijepo, nemoj se naći uvrijeđen, ja ne bih htjela da te uznemirim, ali ja se poslije sinoćnjeg našeg razgovora nisam nikako mogla oteti mislima (ja sam mislila gotovo čitavu noć o tebi), ja nikako nisam mogla da se otmem impresiji, da ti mnogo pretjeruješ u riječima! Ja se bojim, sve je to kozerija u tebi! Ti si neobično duhovit kozer, ti si u stanju radi jedne duhovite kombinacije upropastiti sve svoje dugogodišnje napore, sav iskreni intenzitet svojih napora, ti si u stanju kompromitirati se radi jedne duhovitosti! A ja sam mnogo šutjela za ovih sedam godina i meni je neobično strano misliti radi kozerije! "Der Unterschied einer deutlichen Vorstellung von einer undeutlichen ist bloss logisch, betrifft nicht den Inhalt!"⁶ A u stvarnu istinu može se ući samo srcem, Leone, samo srcem: logikom ili duhovitim riječima nikako! Jede Logik ist nur eine Scheinlogik, ein Blendwerk.⁷

LEONE: Preostaje nam dakle dominikanska qualitas occulta?⁸

ANGELIKA: Da, qualitas occulta, ja se ne bojim te riječi! Ja sam otkad postojim, gledala život u slikama: postoji u našem subjektu vani i unutra. Što se nalazi između toga? Nešto, kao što ti veliš, tamno i mutno: nervi, mozak, meso, nešto što se zove naš subjekt. Jedna tužna šupljina u našem takozvanom subjektu. A sve se to razvija u vremenu i u nečem nepoznatom, transcendentalnom. I ako ti misliš da je tvoje slikanje logično poniranje u to transcendentalno nešto izvan našega Ja, ti se varaš, Leone! Tu se razumom ne može ništa! Danas se to zove intuicija, a nekoć se zvalo qualitas occulta! Ja se ne bojim te riječi!

³ *Es gibt zwei Stämme ...* (njem.) - "Postoje dva stabla ljudske spoznaje, koja možda proizlaze iz jednog zajedničkog, ali nama nepoznatog korijena: čulnost i razum. Prvim od njih stvari primamo, a drugim zamišljamo!" Čulnost i razum,

⁴ *achtundvierziger* (njem.) - iz g. 1848

⁵ *"auf den Flügeln der Ideen!"* (njem.) - "na krilima idéjâ!"

⁶ *"Der Unterschied einer deutlichen Vorstellung von einer undeutlichen ist bloss logisch, betrifft nicht den Inhalt!"* (njem.) - "Razlika između jedne jasne i jedne nejasne predodžbe samo je u logici, a ne u sadržaju!"

⁷ *Jede Logik ist nur eine Scheinlogik, ein Blendwerk* (njem.) - Svaka je logika samo prividna logika, opsjena!

⁸ *qualitas occulta* (lat.) - tajna kvaliteta

LEONE: To sve miriše po dominikanskom sumporu, Beatrice! Ja dopuštam: u ovakvom veltanšaungu živjeti je jeftino. To su hiljadugodišnji propisani pogledi; ta je tvoja dominikanska kostimirana hijerarhija oklopljena: vi kao crkveni veltanšaung, vi ste diluvijalni mastodont u oklopu, vi živite u crkvenoj tvrđavi, u panceru jedne verbalne laži: *qualitas occulta*! A to, da ja ne bih bio na svojim platnima materijalist, to ja decidirano poričem! Ja se gibam po formama euklidovski, helenski! I danas, u vrijeme impresionističke palete, govoriti o posljednjim stvarima klečeći, u dominikanskom kostimu, sagnute glave, s krunicom u ruci, to je čista gotika! To je danas, u vrijeme bezbožnog simbolizma, u vrijeme infinitezimala, Beatrice, moglo bi se doista reći: pseudointeligentno...

Angelika se blago, neprimjetno, no ipak prilično odlučno, promatrajući slike po zidovima, udaljuje od Leonea i od njegovih riječi, u šutnji.

LEONE *stane uz nju, mekano, vrlo toplo i intimno*: Beatrice, jedino u što vjerujem u ovoj glembajevskoj kući, to je tvoja visoka i iskrena inteligencija! Pa ipak, sve to u nama nije tako jednostavno kao veltanšaung kakve sluškinje! Za jednu je nepismenu sluškinju pitanje o bogu i posljednjim stvarima koordinacija tako jednostavna kao što su dekoracije jedne katoličke uskršnje slave. Uskršnje jutro, na bijelom stolnjaku farbana jaja i kuglof, uskršnja zvona i pjevana velika misa!

ANGELIKA: Svi mi vrvimo u životu kao crvi u kvarglu. I nitko od nas ne vidi iznad zbivanja, Leone! Ukoliko živimo, živimo samo tako da se pokoravamo nekoj tihoj, nevidljivoj zakonitosti; u nama i oko nas sve je isto tako tamno kao u termitskom mravinjaku. Ja mislim da je ovo tvoje romantično uzdizanje nad okvire životne mogućnosti sterilno, a pomalo i staromodno. Das ist die reinste Vormärzromantik!⁹ A ako ti misliš da u veltanšaungu jedne nepismene sluškinje ne može biti više harmonije nego u tvom bezbožnom simbolizmu, ti se varaš! Ovo je "pseudointeligentna gotika" što ja govorim, možda, ali to što ti govoriš, to je kaos, to je nemir!

LEONE: Ja sam te večeras gledao neprekidno, Beatrice, i ja ne znam, možda je to indiskretno, ali ja bih silno intenzivno htio da znam da li si ti doista tako spokojna, kako se čini, ili se to u mome nemiru samo pričinja - možda ja tu tvoju koncentraciju samo sanjam?

ANGELIKA: Ja sam svakog dana sve manje nemirna.

LEONE: Sedam je godina prošlo od Ivanove smrti. Beatrice, i ako si ti doista ovih sedam godina svakog dana sve manje nemirna, ti mora da si danas već nevjerovatno mirna. A ne boli te nikada?

ANGELIKA: Pa i boli me! Ali se onda opet, kao što ti veliš - koncentriram, i bolje mi je!

LEONE: Gledam te već drugi dan, drago dijete, i tu tvoju koncentraciju gledam, i nikako ne mogu da shvatim: gdje je to mirno u tebi? Gdje je ta točka u tebi o koju se opireš?

ANGELIKA *odbije ga odlučno*: Ne znam, Leone!

Prelomivši tako razgovor, ona pođe spram svoga portreta što je prikazuje u žutoj brokatnoj večernjoj gali, s dubokim dekolteom i ogromnom lepezom od nojeva perja; tu stane i dugo gleda u svoju vlastitu prošlost. Iza scene se u taj tren oglasi klavir s Mondscheinsonatom i traje u kontinuitetu dalje od prvoga stavka sve do dolaska barunice Castelli-Glembay. Nakon stanke Angelika klone u jedan naslonjač, sklopi ruke kao na molitvu i šuti u unutrašnjoj kontemplaciji.

LEONE *promatrajući je, tiho i egzaltirano*: Tvoje lice sjeća me jedne Holbeinove glave: mislim da sam je vidio u Baselu. Lice ovalno, lice jedne gracilne gejša, dječje, nasmijano, boja mliječna s prozirnim pastelnim preljevom! Oči holbeinske, inteligentne, svijetle, negdje duboko u jednoj transcendentalnoj nijansi sa jedva primjetljivim fosfornim svijetlom erotike.

ANGELIKA: Leone, molim.

⁹ *Das ist die reinste Vormärzromantik!* (njem.) - To je najčistija četrdesetosmaška romantika!

LEONE: Ja govorim o Holbeinu, draga sestro Angeliko! O jednom starom baselskom Holbeinu, o kome mislim sedam godina! Ono lice bilo je nasmijsano, upravo toliko da su se na jagodicama zaokružile dvije malene, diskretne jamičice kao dvije simetrične sjenke iznad pravilne dijanske usne, ruke ljiljanske, bijele, mirišljive, prsti engleski, fini, duguljasti Holbeinovi prsti, divna plavokrvna ruka kakvu je mogao da vidi samo jedan jedini Holbein!

Angelika je bez riječi ustala i pošla spram terase sakrivši svoje ruke u rukave. Leone za njom.

LEONE: Ja već sedam godina nosim ideju tvoga portreta, Beatrix! Najprije sam te vidio u crnini, ali sada te vidim u ovom dominikanskom kostimu, taj ti pristaje divno, kao kakvoj dvorskoj gospodi iz Trecenta! Ti si feudalna dama, i ja tebe ne vidim kao dominikanku nego kao feudalnu damu iz Trecenta: tako bi te trebalo naslikati! Kako vrijeme brzo prolazi i kako se kostimi nevjerovatno brzo mijenjaju na našim predstavama! U tom istom tvom dominikanskom kostimu gledale su gospođe turnire, slušale viteške pjevače, i ja ne bih htio da te povrijedim, Beatrice, ali ideja da bi se moglo još dogoditi da za sedam stotina godina budu crkveni ženski redovi kostimirani u second empireu, ta ideja govori kako je doista sve na svijetu relativno i prolazno: i naši kostimi i naše dominikanske koncentracije! Za sedam stotina godina mogu second-empire-kostimi biti isto tako konzervativni kao što su danas feudalni. A čitav se impresionizam rodio u sjeni onih preciznih i mondenih second-empire-kostima: posljednje krinoline, tokovi "à la Eugénie", sa svilenim liliput-suncobranima u žarkim bojama.

Taj tihi flert Angeliki je stran i dalek a istodobno i bliz; ona s neprikrivenim interesom sluša te tople riječi njoj simpatičnog čovjeka koga nije vidjela već sedam godina, i pri tome promatra svoj vlastiti portret, sliku svoje mladosti.

Ulazi illustrissimus Fabriczy u pratnji doktora Silberbrandta. Presvijetli gospodin Titus Andronicus Fabriczy, umirovljeni veliki župan, stari je bonvivan, čija je svaka pojedina skupocjena nit frizure virtuozno položena preko plješive lubanje, s jakim, konjaničkim mađarskim brkom, vidljivo tamnocrno nafarbanim. Njegova uspravna još i besprijekorno elegantna pojava, s monoklom na staromodnoj žnori, s rozetom jednog visokog reda u zapučku, njegove kicoški ispeglane hlače, njegovo zubalo, fine, odnjegovane gospodske ruke sa zlatnom narukvicom i ogromnim pečatnjakom, sve je to starački uredno i pedantno čisto. Stari iskusni epikurejac, koji ljubomorno pazi na svaku minutu svoje šezdeset i devete godine. Na lijevom obrazu zarasla mu je brazgotina od zareza sabljom. Dr. theologiae et philosophiae Alojzije Silberbrandt, eksjezuit, sada informator bankirskog jedinca Olivera Glembaja, ima oko četrdeset godina. Suhonjava, sušičava pojava s blijedim bezličnim licem kao da je od gumije, ima u sebi nešto eunuško, antipatično i lakajsko: u svojoj reverendi od listera figura crna i vitka.

FABRICZY: A vi gledate svoju prošlost, barunice? Wie die Zeit vergeht, mein lieber Gott!¹⁰ Devet je godina prošlo od ovog vašeg portreta, a koliko smo mi večeri tu pod ovom slikom razgovarali o vama, još u ono vrijeme dok ste vi bili, ako se ne varam, u Shanghaiu.

ANGELIKA: U Hongkongu, illustrissime, u epidemijšpitalu bila sam pune dvije godine. Tamo smo imali i lepre i tifusa mnogo. Tome je davno, i sve mi se čini kao da sam sanjala. Od ove slike prošlo je sada u martu osam punih godina. Tu sam toaletu imala na bečkom "Rotes-Kreuz-balu",¹¹ a to je moglo biti nekako polovicom februara. Na tom istom plesu dogovorio je Ivan s Ferenczyjem ovaj moj portret! Mislim, za osamsto i osamnaest funti! U martu sam sjedila Ferenczyju, a u junu umro je Ivan. U junu slijedeće godine bila sam već u Hongkongu! Gledati ovakav svoj vlastiti portret sasvim je čudan doživljaj: kao da se čovjek gleda u čarobnom ogledalu: je li moguće da sam to zaista bila ja? Je li moguće da u životu ima distanca iz kojih čovjek samog sebe više ne prepoznaje?

¹⁰ *Wie die Zeit vergeht, mein lieber Gott!* (njem.) - Kako vrijeme prolazi, Bože moj dragi!

¹¹ *"Rotes-Kreuz-balu"* (njem.) - "Plesu Crvenog križa"

FABRICZY: Jawohl, das ist ein typischer Ferenczy! Von demselben Ferenczy stammt auch das berühmte Portrait des englischen Herrscherpaares, das im vorigen Salon d'Automne ausgestellt war.¹² Taj Ferenczy slika sada u Londonu - "die oberen zehn Tausend." Angeblich soll er enorm reich sein! Unlängs hat er eine Indienreise gemacht,¹³ na svojoj vlastitoj jahti! Ein Prachtwerk! Ein blendendes Feuerwerk!¹⁴ A vi, gospodine doktore, što kažete vi zu diesem chef-d'oeuvre?¹⁵

SILBERBRANDT: "Pulchrum autem dicatur id, cuius ipsa apprehensio placet",¹⁶ kako je rekao sveti Toma, illustrissime! Kad bih baš smio da primijetim svoje, naravno potpuno nemjerodavno i skromno mišljenje, ne bih mogao da ne fiksiram da mi se taj portret pričinja, za jednu nijansu možda, ali ipak: malko suviše mondenim! Ali stvar sama po sebi naravno da je genijalna!

FABRICZY: Jeder Zeit ihre Kunst, mein' ich!¹⁷ Ako je jedno vrijeme mondeno, i slike treba da su mondene! "L'oeuvre d'art est déterminée par un ensemble qui est l'état général de l'esprit et des mœurs environnantes!" So mein' ich! Aber, allerdings, ich versteh' nicht viel davon!¹⁸ Što dulje ja tu sliku gledam, a gledam je sada više od sedam godina, meni je sve ljepša: ich kann mir nicht helfen! Allerdings, ich bin nur ein Laie!¹⁹ Ali ovdje je Leone: on je sâm slikar, njegove slike dobivaju zlatne medalje, on će nam to znati bolje formulirati: dakle, Leone, što ti misliš o baruničinom portretu?

LEONE: Ja ne mislim o tom portretu ništa, dragi Fabriczy! To uopće nije nikakav portret, to mislim ja! I meni je sasvim jasno da Beatrix samu sebe ne prepoznaje: takav je to portret!

FABRICZY: No ja, natürlich, du mit deinen überspannten Anschauungen! No ja, ganz natürlich: der englische Hof und der Salon d'Automne wissen natürlich nicht, dass ein Ferenczy László einen Dreck wert ist!²⁰

LEONE: Meni je savršeno irelevantno što engleski dvor misli o jednom anonimnom Ferenczyju i o slikarstvu!

SILBERBRANDT: "Omnis ars naturae imitatio est!"²¹ A nema sumnje, ova slika prikazuje barunicu vrlo vjerno, onakvom kakva je barunica bila prije deset godina, razumije se! A da sestra Angelika samu sebe ne prepoznaje, to nije kriv portret nego to što ona danas nije više ona od prije deset godina! Da! Ali slike treba suditi potpuno nezavisno od onih lica koja su na platnu prikazana, tako nas barem uči estetika! A po jednom objektivnom estetskom kriteriju, svi su uslovi za jednu

¹² *Jawohl, das ist ein typischer ...* (njem.) - Da, to je tipični Ferenczy! Od istog ovog Ferenczyja potječe i čuveni portret engleskog kraljevskog para, koji je bio izložen u prošlogodišnjem Jesenjem salonu.

¹³ *die oberen zehn Tausend." Angeblich soll er enorm reich sein! Unlängs hat er eine Indienreise gemacht* (njem.) - "gornjih deset tisuća". Navodno je silno bogat! Nedavno je otputovao u Indiju,

¹⁴ *Ein Prachtwerk! Ein blendendes Feuerwerk!* (njem.) - Krasno djelo! Blistavi vatromet!

¹⁵ *zu diesem chef-d'oeuvre?* (njem.-franc.) - o ovom remek-djelu?

¹⁶ *"Pulchrum autem dicatur id, cuius ipsa apprehensio placet"* (lat.) - "A lijepim neka se nazove ono što se pri samom zamjećivanju sviđa"

¹⁷ *Jeder Zeit ihre Kunst, mein' ich!* (njem.) - Svako doba ima svoju umjetnost, mislim ja!

¹⁸ *"L'oeuvre d'art est déterminée par un ensemble qui est l'état général de l'esprit et des mœurs environnantes!" So mein' ich! Aber, allerdings, ich versteh' nicht viel davon!* (franc.-njem.) - "Umjetnina je određena cjelokupnošću sveopćeg stanja duhovnih i moralnih vrijednosti koje ju okružuju!" Tako mislim ja! Ali, uostalom, ja se mnogo ne razumijem u to!

¹⁹ *ich kann mir nicht helfen! Allerdings, ich bin nur ein Laie!* (njem.) - ne mogu sebi pomoći! Uostalom, ja sam samo laik!

²⁰ *No ja, natürlich, du mit deinen ...* (njem.) - No da, naravno, ti s ovim svojim prenapetim nazorima! No da, sasvim naravno: engleski dvor i Jesenji salon naravno ne znaju da jedan Ferenczy László ne vrijedi ni pišljiva boba!

²¹ *"Omnis ars naturae imitatio est!"* (lat.) - "Svaka umjetnost je oponašanje prirode!"

harmoničku ljepotu tu: μετριοτης και συμμετρια! Ja se dakle ne bih nikako mogao složiti u vašem sudu s vama, izvinite, gospodine doktore, da...

FABRICZY: No, also, immer schöner und schöner:²² jedan Ferenczy László je za tebe anoniman? A za koga je Ferenczy anoniman? L'Illustration i The Graphic - smatraju za osobitu čast ako mogu reproducirati jednog "anonimnog" Ferenczyja! - Da!

LEONE: L'Illustration, The Graphic i sveti Toma sa svojim "imitatio naturae"...

SILBERBRANDT: Pardon, to je Seneka, gospodine doktore.

LEONE: Svejedno: Seneka ili sveti Toma ili The Graphic! Trebali biste da znate da je problem suvremenog slikarstva udaljen od Seneke i od The Graphica dvije hiljade godina! Da! A ovo što vi izređujete nekakve citate iz starih crkvenih knjiga te ih lijepite, kao markice kamo spadaju i ne spadaju, to je patristička filatelija možda, ali s estetikom i slikarskom kulturom to nema nikakve veze!

SILBERBRANDT: Vi ste kadikad suviše autoritativni u svojim tezama, gospodine doktore! Ja dopuštam da se ja u slikarstvo ne razumijem kao vi, jer vi ste bili u Firenci tri godine na akademiji, i u Parizu, ako se ne varam, i konačno i sami slikate, da, ali konačno imati svoje mnijenje, to je stvar savjesti: ja pod ljepotom razumijevam jednu višu harmoniju u estetsko-religioznom smislu, onako kako je to odredio Biedermann u svojoj studiji "Über die christlichen Dogmen": "Erhebung des Menschen, als unendlichen Geistes aus der eigenen endlichen Naturbedingtheit zur Freiheit über sie in einer unendlichen Abhängigkeit."²³

LEONE: Što, kako, molim ja vas? Die eigene endliche Naturbedingtheit und Freiheit über die endliche in einer unendlichen - ja od svega toga nisam ni slova razumio! Kakav Seneka i engleski dvor i Ferenczy und christliche Dogmen? Što? *Nervozno*: Uzmite konkretno baruničinu ruku s lepezom! Zar može tako da izgleda jedna ženska ruka s lepezom? Tu se osjeća tuba, ulje, to se sve lijepi kao smola, ti su prsti ostali neizdiferencirani kao marcipan! Pa onda frizura? Imate li vi osjećaj gdje počinje čelo, a gdje kosa? To je sve lakirani papier-mâché, sakriven ovim banalnim trikom od dijadema. Kakav dijadem? Čemu ovdje dijadem? Ta svila, ti brokati, to nojevo perje, sve je to šareno kao papiga! To sve sebi može dozvoliti jedan Ferenczy, koji prodaje svoje portrete engleskom dvoru, ali to nije slikarstvo! Kakvo je to slikarstvo?

FABRICZY: Lächerlich!²⁴ Jedan Ferenczy László ne zna što je slikarstvo, a jedan gospodin Glembay to ima u malom prstu! Ja nalazim da je ovaj portret savršeno sličan barunici, i to još dan-današnji, poslije devet godina! Ako to nije portret, onda ja ne znam što je uopće portret.

LEONE: Ja mislim da je najpreciznije ovo posljednje, da ti uopće nemaš pojma o portretu! Barunica ima prije svega oči plave, akvamarin, irealni akvamarin, a ove oči tu na ovom platnu su zelene. Lice Beatricino je lice iz Trecenta, Quattrocenta, njen pogled, njen holbeinski ovalni obris, svemu tome nema na ovoj engleskoj Ansichtskarti ni traga. A Beatricine ruke? Gdje su te netjelesne, vrhunaravne ruke na ovoj porculanskoj bebi?

SILBERBRANDT: Ja mislim da bi od svega najmjerodavnije bilo što misli sama sestra Angelika. Sestra Angelika ne živi danas više ni materijalnim ni duhovnim životom jedne mondene dame, ona gleda na ovaj svoj portret iz jedne, kako je blagoizvoljela izjaviti, devetogodišnje distance, te bi ona...

²² *No, also, immer schöner und schöner* (njem.) - Dakle, sve ljepše i ljepše:

²³ *"Über die christlichen Dogmen": "Erhebung des Menschen ..."* (njem.) - "O kršćanskim dogmama": "Uzdizanje čovjeka kao beskrajnog duha iz njegove vlastite konačne ovisnosti o prirodi k slobodi povrh nje u beskonačnoj ovisnosti."

²⁴ *Lächerlich!* (njem.) - Smiješno!

LEONE: Ruke ostaju iste! Ja se sjećam Beatricinih ruku još iz onog glembajevskog vremena, a vidim ih i danas! Iz didaktičkih motiva, Beatrice, da pokažem ovoj gospodi što znači jedna ruka na modelu, a što na platnu, molim te, budi tako dobra...

Sestra Angelika slušala je ovaj razgovor o svome portretu s velikim interesom, ali se diskretno povukla kad je pala riječ o njoj lično i o njenim rukama. Ona gleda galeriju glembajevskih obiteljskih portreta.

ANGELIKA: Fabriczy, molim vas! Je li to ona Ludviga Glembajeva koja se utopila zbog onog talijanskog slikara?

FABRICZY: Ne, draga Beatrice, to je stara Foringaševica! Mi smo iz voćnjaka Foringaševih ukuhivali one njihove non plus ultra²⁵ Reine Claude, a moja pokojna mamica Glembajica govorila bi: kakve argentinske durancije? Za à la Melba kompote najbolje su durancije od Foringaševih! To su one foringaševske gorice na topličkoj strani, ako se izvolijevate još sjećati, gdje danas stoji rafinerija špiritusa i gdje se peče Château Glembay Cognac. A Ludviga Glembajeva, to je ova gospođa u bijeloj svili s crnim šalom!

Stali su pod slikom jedne mlade žene u bjelini, koja drži u ruci lornjon i ima tešku, skupocjenu, masivnu bisernu ogrlicu. Bidermajerski rad četrdesetih godina.

FABRICZY: To je portret od maestra Bartolomea iz Toskane, dieser fantastischen Person! Das unglückliche Kind aus dieser Avanture mit diesem italienischen Maler²⁶ izgubilo se negdje oko osamdesete u Beču. Čulo se kao da se tamo oženio nekakvom sluškinjom, Štajerkom! Mit einem Wort: vollkommen verkommen, hat sich dann der Unglückliche, genau wie seine selige Mutter, in's Wasser geworfen! Ein angeblicher Sohn aus dieser Mésalliance soll heute noch irgendwo in Wien leben!²⁷ Da, da, to je ta nesretna Ludviga! Kako se vidi, morala je biti prekrasna! Diese Büste, diese Augen! Und dieser Jüngling, das ist der jüngere Bruder derselben Ludviga! Der unglückliche Felix Glembay. Er hat sich einer Graf-Wrbna-Reitereskadron angeschlossen, die im Spätherbst achtundvierzig unter dem Grafen Nugent den rechten Flügel der Banus-Jellachich-Expedition bildete.²⁸ Tako nekako pod konac novembra četrdeset i osme, njega su negdje oko Fünfkirchena ulovili Kossuthovi banditi i ispekli živoga!

ANGELIKA: Za ovoga znam zašto nosi crkvu! To je Franc, taj je sagradio novu remetinečku crkvu! Ali zašto ovaj drži lokomotivu u ruci, Fabriczy?

FABRICZY: To je Franc Ferdinand Glembay! Taj je izgradio željeznicu Pettau-Csakathurn, Csakathurn-Nagy Kanizsa! Als Generalvizedirektor der Südbahn und als Vizepräsident des Wiener Herrenklubs²⁹ mogao je mirne duše postati barun, da je samo htio. I kad su mu došli s tom

²⁵ **non plus ultra** (lat.) - izvanredne (nedostižive)

²⁶ **dieser fantastischen Person! Das unglückliche Kind aus dieser Avanture mit diesem italienischen Maler** (njem.) - te fantastične osobe! Nesretno dijete iz pustolovine s tim talijanskim slikarom

²⁷ **Mit einem Wort: vollkommen verkommen ...** (njem.) - Jednom riječju: nesretnik, pošto je potpuno propao, bacio se u vodu isto tako kao i njegova pokojna majka! Navodni sin iz te meزالijanse kažu da živi još negdje u Beču!

²⁸ **Diese Büste, diese Augen! Und dieser Jüngling ...** (njem.) - Ove grudi, ove oči! A ovaj mladić ovdje, to je mladi brat iste Ludvige! Nesretni Felix Glembay. On se bio priključio konjaničkom eskadronu grofa Wrbne, koji je kasne jeseni četrdeset i osme pod grofom Nugentom bio na desnom krilu ekspedicije bana Jelačića.

²⁹ **Als Generalvizedirektor der Südbahn und als Vizepräsident des Wiener Herrenklubs** (njem.) - Kao generalni vicedirektor Južne željeznice i kao potpredsjednik bečkog Gospodarskog kluba

propozicijom, der Alte wies höflichst ab: nein, danke gehorsamst! Der hundertjährige Meisterbrief meines seligen Vaters ist mir viel lieber als euere zweimonatlichen Patente! Danke schön!³⁰

LEONE: Ja sam još bio dijete i sjećam se da nam je Tante Marietta pričala da je ovaj znao kod pokera tako varati, da je bio poznat als Falschspieler von Laibach bis Esseg!³¹

FABRICZY: Geh', ich bitt' dich, mit diesen deinen überspannten Witzen!³²

LEONE: Das ist kein Witz, mein Wort!³³ Tako sam čuo od Tante Mariette!

FABRICZY *prešavši preko toga s gestom šutnje*: Ja ne znam da li se sjećate ove slike svoga Schwiegervatera?³⁴ To je slikano prije dvadeset i pet godina u Beču kad je ova ista firma Glembay Ltd. Comp. slavila svoju pedesetogodišnjicu! Das Werk stammt aus der Makart-Schule vom akademischen Maler Professor Janetschegg. Streng in der Form, mild in der Farbe!³⁵ Onda je Ignjat nosio još svoju znamenitu napoleonsku bradicu! Ist das als Bild vielleicht auch einen Dreck wert, Leone, was?³⁶

Leone je ustao i stoji pred jednom izlizanom staromodnom cehovskom slikom u baroknoj rami.

LEONE: A što misliš, illustrissime, zašto drži ovaj Glembay vagu u ruci?

FABRICZY: Pa to je cehovski simbol, vaga. On je vagao i trgovao za čitavog svog života!

LEONE: Da, on je vagao za čitavog svog života! To je mene još kao dečka uvijek zanimalo, kako je to, da je ovaj vagao tako da drži vagu koja je prevagnula! A poslije sam se dosjetio: to je prvi Glembay koji je vagao krivo!

FABRICZY: Deine ironische Einstellung zu allem wirkt manchmal wirklich deplaciert: još za directoirea galt der Mann als der Reichste von Marburg bis Csakathurn! In der Kongresszeit kaufte er schon das Palais in der Herrengasse!³⁷ Što je njemu trebalo da važe krivo? Lächerlich!³⁸

LEONE: Nikome još do dana današnjega nije samo od sebe prevagnulo, illustrissime!

FABRICZY: Wenn das gemeine Volk so spricht, ist es noch verständlich! Das ist es aber was gemeine Volk nicht verstehen kann!³⁹ Da pauperi s ulice tako misle, das ist noch verständlich!⁴⁰ Ali ti, jedan Glembay-Danielli - merkwürdig!⁴¹

³⁰ *der Alte wies höflichst ab ...* (njem.) - stari je najudvornije otklonio: ne, zahvaljujem najpokornije! Stogodišnja majstorska povelja mog pokojnog oca mnogo mi je milija od vaših dvomjesečnih diploma! Hvala lijepa!

³¹ *als Falschspieler von Laibach bis Esseg!* (njem.) - kao varalica na kartama od Ljubljane do Osijeka!

³² *Geh', ich bitt' dich, mit diesen deinen überspannten Witzen!* (njem.) - Ostavi, molim te, ove svoje prenapete dosjetke!

³³ *Das ist kein Witz, mein Wort!* (njem.) - To nije dosjetka, na moju riječ!

³⁴ *Schwiegervatera?* (njem.) - svekra?

³⁵ *Das Werk stammt aus der Makart-Schule vom akademischen Maler Professor Janetschegg. Streng in der Form, mild in der Farbe!* (njem.) - Djelo potječe iz Makartove škole, od akademskog slikara profesora Janečeka. Strogo u formi, blago u boji!

³⁶ *Ist das als Bild vielleicht auch einen Dreck wert, Leone, was?* (njem.) - Da li možda i ovo ne vrijedi kao slika ni pišljive pare, Leone, šta?

³⁷ *Deine ironische Einstellung ...* (njem.) - Tvoj ironični stav prema svemu djeluje kadšto doista neumjesno:... važio je taj čovjek za najbogatijeg od Maribora do Čakovca! Već u doba Kongresa kupio je palaču u Gospodskoj ulici!

³⁸ *Lächerlich!* (njem.) - Smiješno!

³⁹ *Wenn das gemeine Volk so spricht ...* (njem.) - Ako tako govori prosti puk, onda je to još razumljivo! Ali to je ono što prosti puk ne može razumjeti!

⁴⁰ *das ist noch verständlich!* (njem.) - to je još razumljivo!

SILBERBRANDT koji se je gibao kod ovoga promatranja obiteljskih slika kao sjenka, tiho i kao uvjerljivo, ustvari laskavo: Upravo za nas, za naš siromašni nepismeni narod, koji nema svoje narodne privredne klase, za nas je važno da očuvamo i ono malo što je ekonomski naše, narodno naše. I zato su za nas neke moderne, liberalne novotarske teorije, koje sve ruše i razaraju, dvostruko opasne! Ja skromno mislim, ja sam barem tako čitao u almanahu der Österreichischen Handelsgeschichte,⁴² da je ovaj Glembay već u marijaterzijansko vrijeme radio s lađama u Trstu i imao svoje filijale u Grazu i Beču.

FABRICZY: So ist es!⁴³ Treba se pokloniti i priznati, treba gledati pozitivno, nicht alles nur beschmutzen und niederziehen! Natura non facit saltus! In vierundzwanzig Stunden kann man nichts aufbauen!⁴⁴ Svi ovi Glembajevi radili su i stjecali u prilikama mnogo težim nego što su današnje i daleko je, dragi moj amice,⁴⁵ od onog Glembaja s vagom u ruci do tvog gospodina oca, pravog i tajnog savjetnika, koji, kao što smo jutros čuli na svečanoj sjednici Trgovačke komore zapošljava i hrani više od deset hiljada glava! Carissime,⁴⁶ da, tako je to!

LEONE: Vama su još uvijek zdravice od banketa u glavi! Idite sutra na svečanu sjednicu Trgovačke komore, pak deklamirajte te svoje zdravice tamo! Što to meni pjevate, ja nisam nikakav jubilarac ni bankir! Ja sam u ovoj kući prolaznik, meni ove slike govore stvari mnogo tamnije od jedne zdravice! Za vas onaj Glembay drži u ruci crkvu, a za mene krvavi nož! Kako za koga! Was habe ich gesagt? Hab' ich überhaupt etwas gesagt?⁴⁷ Ja sam rekao što sam čuo: da je ovaj Glembay varao na kartama, a onaj da je krivo vagao! Das hab' ich gesagt! Kein Wort mehr!⁴⁸

FABRICZY: Jawohl, das ist die Bárbóczy-Legende: die Glembays sind Mörder und Falschspieler,⁴⁹ i svi su Glembajevi prokleti! To je bablja pripovijest!

LEONE: Tako, to sve je die Bárbóczy-Legende? Prekrasno! Uzmi samo od četrdesetosme ovamo, molim te lijepo! Za ovu Ludvigu sâm si rekao da se utopila, sama iz vlastite inicijative; i njen sin skočio je u vodu iz vlastite inicijative. Das hast du selber gesagt!⁵⁰ Brat ovog ajznbamera (der die Wiener Hochbauer heiratete), der ist im Irrenhaus gestorben!⁵¹ Najstariji njegov sin, taj se je ustrijelio. Generalica Warroniggova dva puta se bacila u vodu. Ihre Tochter Laura, Baronin Lenbach, ist eine ausgesprochene Selbstmordkandidatin!⁵² Tu je moja pokojna mama! Dobro! Ona

⁴¹ *merkwürdig!* (Njem.) - neobično!

⁴² *der Österreichischen Handelsgeschichte* (njem.) - austrijske trgovačke povijesti

⁴³ *So ist es!* (njem.) - Tako je!

⁴⁴ *nicht alles nur beschmutzen und niederziehen! Natura non facit saltus! In vierundzwanzig Stunden kann man nichts aufbauen!* (njem.-lat.) - a ne sve samo prljati i omalovažavati. Priroda ne čini skokova! U dvadesetičetiri sata ne može se ništa izgraditi!

⁴⁵ *amice* (lat.) - prijatelju

⁴⁶ *carissime* (lat.) - najdraži

⁴⁷ *Was habe ich gesagt? Hab' ich überhaupt etwas gesagt?* (njem.) - Što sam ja rekao? Jesam li ja uopće nešto rekao?

⁴⁸ *Das hab' ich gesagt! Kein Wort mehr!* (njem.) - To sam rekao! Ni riječi više!

⁴⁹ *Jawohl, das ist die Bárbóczy-Legende: die Glembays sind Mörder und Falschspieler* (njem.) - No da, to je ona bárbóczyjevska legenda: Glembajevi su ubojice i varalice

⁵⁰ *Das hast du selber gesagt!* (njem.) - To si rekao ti sam!

⁵¹ *(der die Wiener Hochbauer heiratete), der ist im Irrenhaus gestorben!* (njem.) - (koji se oženio Bečankom Hochbauerovom), taj je umro u ludnici!

⁵² *Ihre Tochter Laura, Baronin Lenbach, ist eine ausgesprochene Selbstmordkandidatin!* (njem.) - Njezina kći Laura, barunica Lenbach, izrazit je kandidat samoubojstva!

nije Glembajica, ali ona se otrovala u kompleksu Glembay! Kannst du das vielleicht leugnen!⁵³ Alice, a Alice, zar se nije utopila? Pokojni Ivan zar nije pao iz trećega kata?

FABRICZY: Das war der reinste Zufall!⁵⁴

LEONE: Dobro, a svi Glembajevi treće i četvrte linije? Svi Agrameri, svi Ballocsanszky, pa konačno i vi Fabriczyjevi, ist das alles nicht verflucht und degeneriert?⁵⁵ Zar je to sve baš tako normalno da ovdje Beatrice stoji u svom dominikanskom kostimu? Nije li barunica Zygmuntowicz udova jednoga samoubojice Glembaja? Und das alles nennst du eine Bárbóczy-Legende?⁵⁶ Moj dragi illustrissime.

FABRICZY: Ja, und was willst du damit sagen?⁵⁷

LEONE: Idi, molim te! Zu blöd das Ganze!⁵⁸ *Ode nervozno na terasu, sjedne u šaukelštul i njiše se nervozno, odbijajući dimove.*

FABRICZY: Ein ungemütlicher Sonderling!⁵⁹ Došao je nakon jedanaest godina prvi put u svoj vlastiti roditeljski dom i vlada se tako überspannt, so zügellos nervös, dass er beinahe ansteckend wirkt!⁶⁰ Da se riješi te neugodne teme: A vi, draga barunice, kako vi provodite svoje dane? Prije dvije-tri godine mnogo mi je pričala o vama jedna vaša učenica: kontesa Wieniawski-Drohobecka! Kad se je bila vratila iz Pressburga od Engleskih Gospoda, ona je bila prosto šarmirana durch Ihre, wie sie selbst sagte, "innerlich erklärte Harmonie"!⁶¹

ANGELIKA: Ja nisam više kod Engleskih Dama, illustrissime! Ja sam kod Previšnje Dvorske Službe u kancelariji Njegove Eminencije Kardinala Gaspari-Montenuova!

FABRICZY: Da, da, znamo i to, čast nam je znati i to! I baš u tom pogledu, ja sam vas ex privata htio da zamolim za jednu uslugu: da mi odnesete jednu poruku Njegovoj Eminenciji Kardinalu! Mi smo zajedno s Njegovom Eminencijom bili u Germanikumu (damals als ich noch bei der kaiserlich-österreichischen Gesandtschaft in Rom war!)⁶² i onda smo bili vrlo dobri s Njegovom Eminencijom. Pak me je molio reverendissimus prepošt ladanjski doktor Klokočki, da molim ili da interveniram preko Njegove Eminencije grofa Montenuova za visoki zagovor kod Eminencije Nuncija (wie ich höre, soll das eine Préférencepartie sein):⁶³ radi se naime o jednom banskohrvatskom karmelitskom kloštru. Eine Kleinigkeit! Irgendwelche Agrarkomplikation oder so ähnliches.⁶⁴ Jedna malenkost, barunice, koja za te siromašne časne sestre znači vrlo mnogo!

⁵³ *Kannst du das vielleicht leugnen!* (njem.) - Može li možda to poricati!

⁵⁴ *Das war der reinste Zufall!* (njem.) - To je bio najčistiji slučaj!

⁵⁵ *ist das alles nicht verflucht und degeneriert?* (njem.) - nije li sve to proketo i degenerirano?

⁵⁶ *Und das alles nennst du eine Bárbóczy-Legende?* (njem.) - I ti nazivaš sve to bárbóczyjevskom legendom?

⁵⁷ *Ja, und was willst du damit sagen?* (njem.) - Pa što hoćeš time da kažeš?

⁵⁸ *Zu blöd das Ganze!* (njem.) - Preglupo je sve to!

⁵⁹ *Ein ungemütlicher Sonderling!* (njem.) - Neugodno nastrano biće!

⁶⁰ *überspannt, so zügellos nervös, dass er beinahe ansteckend wirkt!* (njem.) - prenapeto, tako neobuzdano nervozno, da time djeluje upravo zarazno!

⁶¹ *durch Ihre, wie sie selbst sagte, "innerlich erklärte Harmonie"!* (njem.) - vašom, kako je sama rekla, "u sebi oduhovljenom harmonijom"!

⁶² *(damals als ich noch bei der kaiserlich-österreichischen Gesandtschaft in Rom war!)* (njem.) - (onda, dok sam ja još bio kod carskog austrijskog poslanstva u Rimu!)

⁶³ *(wie ich höre, soll das eine Préférencepartie sein)* (njem.) - (kako čujem, radi se o jednoj partiji preferansa):

⁶⁴ *Eine Kleinigkeit! Irgendwelche Agrarkomplikation oder so ähnliches* (njem.) - Malenkost! Nekakva agrarna komplikacija ili tako nešto slično.

ANGELIKA: Vrlo rado, illustrissime, koliko to od mene zavisi, vrlo rado, molim lijepo.

Izlaze polagano u razgovoru na vrata u pozadini, a dr. Silberbrandt polagano za njima kao lakajska sjenka. Stanka, za koje se čuje drugi stavak Mondscheinsonate; u stanci vratio se Leone u sobu i nervozno šeće i puši, promatrajući slike.

Ulazi uzrujan doktor Puba Fabriczy, plavokosi nervčik u fraku s monoklom na oku i havanom u ustima. On je uslijed svoga rahitisa šepav, te nosi gvozdene sponke na lijevoj, degeneriranoj nozi, koju vuče za sobom sa prilično teškim i vidljivim teretom higijenske, ortopedski iskonstruirane patent-cipele. Opire se o fini crno lakirani štap, a slovo er izgovara afektirano i namješteno. On je nesimpatičan i vrlo oštrouman.

PUBA: Ovo je ludnica u kojoj čovjek samo badava gubi svoje nerve! Kasno je, a ja ne kradem svoje vrijeme, sutra me čeka pun koš posla! Zu dumm, dass man sich immer herumplagt und herumstrapaziert.⁶⁵

LEONE: A tko te smeta da ne odeš, draga dušo? Idi s Bogom milim, laku noć!

PUBA: Ti si uvijek prekrasno duhovit! Ja treba da riješim s tetom Šarlotom jednu važnu stvar, a nikako ne mogu da se nađem s njom. Ovo je ludnica, i tu se ljudi igraju vatrom!

LEONE: Barunica Castelli-Glembay svira svoju Mondscheinsonatu, i ja mislim da je najbolje pustiti je da odsvira tu svoju blaženu Mondscheinsonatu, jer čini se da ona ne bi mogla zaspati bez te svoje sonate "quasi una fantasia"! Idi kući i laku noć! Što se tu gnjaviš? Pogotovo ako si toliko überlegen⁶⁶ te uviđaš da je sve ovo ludnica!

PUBA: Lako je tebi govoriti so von oben aus deiner olympischen Perspektive!⁶⁷ Da ja imam tvoju rentu, ni ja se ne bih uzrujavao, dragi moj! A znaš li ti uopće o čemu se radi? A znaš li ti da je socijalistička štampa najavila novu kampanju u slučaju Rupert-Canjeg? A znaš li ti da ta gospoda prijete novim dokumentima? A znaš li ti da je jučer na sprovodu one ludakinje došlo do kravala i do strke i da je policija morala uredovati? Svjetina je vikala protiv nekažnjenih ubojica! Tu se demonstrira, tu štampa sprema novu kampanju, a ovi tu šampanjiziraju i sviraju Mondscheinsonatu! Seid nicht leichtsinnig, um Gottes Willen!⁶⁸

LEONE: Što se to mene tiče? Ja sam u toj aferi savršeno dezinteresiran! Meni je to sedma briga! Neka demonstriraju, neka laju, neka pišu što ih je volja! Was geht das alles mich an?⁶⁹

PUBA: Naravna stvar: tebe se to ništa ne tiče, Šarlote se ništa ne tiče, staroga se ništa ne tiče, svi ste vi dezinteresirani, a kada opet dođe do novih skandala, onda, naravno, tko će biti odgovoran? Naravno, advokat gospodin Fabriczy! Onda ću biti odgovoran naravno isključivo ja sam!

Ušao je Glembay u pratnji dra Altmanna i čuo je Pubine posljednje riječi. Ekscelencija Ignjat Glembay, šef firme Glembay Ltd. Company, bankir, veleindustrijalac i financijski magnat, najstariji predstavnik otmjene patricijske obitelji, gospodin je elastičan, neobično dobro uzdržan u šezdeset i devetoj godini. On je u savršeno skrojenom fraku; gusta kovrčava, potpuno sijeda kosa, markantan nos, lice tvrdo, izbrijano i odlučno, obrve orlovske. Jaka, nešto izbočena donja čeljust i neobično mišićave vilice: čuje se na prekide kako škripi nervozno zubima. Monokl sjedi mu posve prirodno, kao da ga nema.

⁶⁵ **Zu dumm, dass man sich immer herumplagt und herumstrapaziert** (njem.) - Preglupo, da se čovjek uvijek samo muči i gnjavi

⁶⁶ **überlegen** (njem.) - iznad svega

⁶⁷ **so von oben aus deiner olympischen Perspektive!** (njem.) - tako odozgo iz tvoje olimpijske perspektive!

⁶⁸ **Seid nicht leichtsinnig, um Gottes Willen!** (njem.) - Ta ne budite lakoumni, zaboga!

⁶⁹ **Was geht das alles mich an?** (njem.) - Šta se sve to mene tiče?

Doktor Altmann, gospodin oko pedesete, crne masti, potpuno crne i ušćuvane bujne kose i jakog brka, ima u sebi jedan potez jermenskog ciganskog primaša. Jako einseitig, gotovo grbav, sa savršenim geradehalterom pod kaputom: to ga smeta u kretanju. Zlatne naočari. Cigarete frče iz srebrne tula-doze i prsti su mu kao tipičnome nikotinu žuti od dima. Neprekidno puši jednu cigaretu za drugom.

GLEMBAY: A što je, dragi moj Puba, što se ti opet uzrujavaš? Što se je opet dogodilo?

PUBA: Ja vas sve skupa nikako ne mogu da razumijem, onkl Naci! Ich fliege hier herum wie ein Fussball von einem zum andern!⁷⁰ Ja sam ti rekao da trebam nove direktive za slučaj Rupert-Canjeg. Ja sam htio da govorim s tetom Šarlotom; sie schickt mich zu dir, du komplimentierst mich hinaus, ich spaziere hier wie ein Trottel herum;⁷¹ u aferi su nastupili novi momenti! Socijalisti otvorili su novu kampanju: oni traže obnovu procesa na temelju nekakvih pisama. Stvar je svakako vrlo neugodna, und ich mach' dich aufmerksam: sich hinüberschwindeln wollen ist riskant!⁷² Ja mislim: s juridičke točke gledišta bilo bi najbolje da se štampa protuizjava. Hier, vor Fremden konnte ich nicht sprechen, aber mein Standpunkt ist: entweder man gibt mir als juridischem Vertreter freie Hände, oder man lässt mich weg!⁷³ Ali bez ikakve direktive bez ikakve određene linije, a da ne znam što i kako, ja tako niti mogu niti hoću. Ovako: ja dižem ruke od svega!

GLEMBAY: Ti dakle predlažeš protuizjavu u novinama? Hm! Hm! *Stanka. On misli i škripi zubima. Zatim odlučno:* Nein! Nicht! Ja, so eine öffentliche Polemik mit der Bank Glembay, das wäre für die Bagage ein Festfressen! Lieber nicht! Nur keine Zeitungen! Ich bin entschieden dagegen!⁷⁴

PUBA: Das ist ein typisches glembaysches Vorurteil! Pourquoi pas!⁷⁵ Konačno, ja mislim da nije pretjerano ako kažem da je ta afera u javnosti već toliko puta pertraktirana, da ja mislim da jedna logična pravna izjava, naravno: würdevoll und respektabel,⁷⁶ ne može ništa da smeta. Izvinite, gospodo, taj moj izraz, ali ja mislim da je potrebno da se definitivno začepi gubica toj багаži! To je preventivna mjera! A vi, što vi mislite, doktore?

DR. ALTMANN: Tu je prilično teško savjetovati, gospodine doktore! Ja, naime, nisam sasvim au courant⁷⁷ u čitavoj toj pripovijesti i meni se čini da s jedne strane ima gospodin Hofrat potpuno pravo: die Zeitungen, mein Gott, sind wirklich kein dem entsprechendes Mittel; wie soll ich sagen, die Zeitungen sind, so zu sagen, kein geeignetes Feld für solche delikate Komplikationen!⁷⁸ A s

⁷⁰ *Ich fliege hier herum wie ein Fussball von einem zum andern!* (njem.) - Letim tu naokolo kao kakva nogometna lopta od jednog do drugoga!

⁷¹ *sie schickt mich zu dir, du komplimentierst mich hinaus, ich spaziere hier wie ein Trottel herum;* (njem.) - ona me šalje k tebi, ti me učtivo bacaš van, bludim ovuda naokolo kao kakva bluna;

⁷² *und ich mach' dich aufmerksam: sich hinüberschwindeln wollen ist riskant!* (njem.) - a ja te upozoravam: nastojati prevladati običnom podvalom, to je riskantno!

⁷³ *Hier, vor Fremden konnte ich nicht sprechen, aber mein Standpunkt ist: entweder man gibt mir als juridischem Vertreter freie Hände, oder man lässt mich weg!* (njem.) - Tu, pred stranim ljudima, nisam mogao govoriti, ali moje je stanovište ovo: ili neka mi se dadu kao pravnom zastupniku slobodne ruke, ili me pustite na miru!

⁷⁴ *Nein! Nicht! Ja, so eine öffentliche ...* (njem.) - Ne! Ne! Dakako, ovakva javna polemika s bankom Glembay, to bi za bagru bio mastan zalogaj! Radije ne! Samo nikakve novine! Ja sam odlučno protiv toga!

⁷⁵ *Das ist ein typisches glembaysches Vorurteil! Pourquoi pas!* (njem.-franc) - To je tipična glembajevska predrasuda! Zašto ne?

⁷⁶ *würdevoll und respektabel* (njem.) - dostojanstvena i dostojna poštovanja

⁷⁷ *au courant* (franc.) - upućen

⁷⁸ *die Zeitungen, mein Gott, sind wirklich kein dem entsprechendes Mittel; wie soll ich sagen, die Zeitungen sind, so zu sagen, kein geeignetes Feld für solche delikate Komplikationen!* (njem.) -

druge strane, koliko je meni poznato, izgleda mi opet tako kao da bi gospodin doktor Fabriczy mogao imati potpuno pravo: nešto bi se u toj hajklich⁷⁹ aferi moralo svakako poduzeti...

Svirka klavira u pozadini prestala je još za Pubinih posljednjih riječi. Ulazi Šarlota barunica Castelli-Glembajeva u pratnji ulanskog Oberleutnanta Agramer-Ballocsanszskog i svog sedamnaestogodišnjeg sina Olivera Glembaja. Barunica Castelli-Glembay dama je u četrdeset i petoj godini, s tako svježim tijelom i kretnjama te joj nitko ne bi dao više od trideset i pet godina. Njena je kosa gotovo potpuno sijeda i kontrast između njenih mladenačkih sjajnih očiju i svježeg obraza čini te se njena frizura pričinja bijelom, naprahanom perikom. Gospoda Castelli, apartna i duhovita dama, izgovara svoje rečenice precizno i vrlo logično, a svoj lornjon upotrebljava više iz afektacije nego iz dalekovidnosti. Obučena je u svijetlu čipkastu šampanj-gala-toaletu s bogatim nakitom i neobično dubokim dekolteom te skupocjenom, gotovo metar širokom hermelin-stolom. Iza barunice nekoliko sekunda kasnije ulazi na vrata u pozadini illustrissimus Fabriczy.

PUBA *vrlo nervozno*: Ja vas ne razumijem: so herumphilosophieren, das verstehe ich wirklich nicht!⁸⁰ Kakve vi to mozgove imate, gospodo? Vi mi morate dati direktivu, ili, molim lijepo, izvolite tu moju izjavu uzeti bez ikakve tendencije: in dieser Sache bin ich vollkommen ohne Hintergedanken,⁸¹ ali, molim lijepo, ja ne bih htio ni jedne minute dulje da nosim isključivu juridičku odgovornost u toj stvari! To je moja posljednja!

BARUNICA CASTELLI *uzrujano*: Ti opet gnjaviš, Puba, tim glupostima! Ja ne znam: ja sam doduše samo žena, i ja ne razumijem mnogo od tog vašeg juristeraja, aber, meine Herrschaften, bitte mir endlich zu erklären: ist in der Sache das Gericht massgebend oder nicht?⁸² Je li sud dao odrješujuću osudu ili nije? Pa što onda gnjavite opet tim glupostima? Čovjek samo kvari sebi štimung⁸³ i nerve!

GLEMBAY: Ti se, Šarlota, bespotrebno uzrujavaš! Sud je, naravno, mjerodavan, ali Puba ima isto tako pravo: konačno, nastupili su novi momenti! Da se ta nesretna histerika nije ubila, stvar bi bila već davno legla. Stvar je bila, kako znamo, već potpuno likvidirana, ali, bože moj, istina je: ta se osoba ubila u našoj kući, a novinari, hvala bogu, znamo što su. Den Zeitungen gegenüber, Charlotte, den Zeitungen gegenüber-müsste man doch...⁸⁴

BARUNICA CASTELLI *razdraženo, gotovo u poluplaču*: Pa dobro, pak odštapajte onda sudsko rješenje, jer ja ovako dalje ne mogu! Uvijek biti uznemirivana, uvijek u neizvjesnosti, dass man öffentlich bespuckt wird, das würde auch stärkere Nerven ruinieren, meine Herrschaften! Ich halt' das nicht mehr aus!⁸⁵ Ili će se poduzeti neke energične definitivne mjere, oder ich reise weg!⁸⁶

novine, bože moj, nisu naravno nikakvo odgovarajuće sredstvo; kako da kažem, novine, takoreći, nisu nikakvo pogodno tlo za ovakve delikatne zapletaje!

⁷⁹ *hajklich* (njem.) - tugaljivoj

⁸⁰ *so herumphilosophieren, das verstehe ich wirklich nicht!* (njem.) - ovako gubiti vrijeme filozofirajući, to ja uistinu ne razumijem!

⁸¹ *in dieser Sache bin ich vollkommen ohne Hintergedanken* (njem.) - u ovoj stvari ja nemam savršeno nikakvih primisli

⁸² *aber, meine Herrschaften, bitte mir endlich zu erklären: ist in der Sache das Gericht massgebend oder nicht?* (njem.) - ali, moja gospodo, molim da mi konačno objasnite: da li je u toj stvari sud mjerodavan ili nije?

⁸³ *štimung* (njem.) - raspoloženje

⁸⁴ *Den Zeitungen gegenüber, Charlotte, den Zeitungen gegenüber-müsste man doch...* (njem.) - Ali s obzirom na novine, Charlotta, s obzirom na novine - moralo bi se ipak...

⁸⁵ *dass man öffentlich bespuckt wird, das würde auch stärkere Nerven ruinieren, meine Herrschaften! Ich halt' das nicht mehr aus!* (njem.) - da će čovjek javno biti popljuvan, to bi ruiniralo i jače živce, moja gospodo! Ja to ne mogu više izdržati!

⁸⁶ *oder ich reise weg* (njem.) - ili ću otputovati

Izvolite to uzeti do znanja: ja ovako dalje ne mogu. Molim, izvolite se osvjedočiti: ja sam postala bijela kao perika! Izgleda mi, kao da ste se vi svi dogovorili da me ruinirate! *Klone u naslonjač i tako ostane.*

GLEMBAY: Du sprichst jetzt gereizt...⁸⁷

BARUNICA CASTELLI: Ich lass mich nicht ruiniren! Was kann ich dafür⁸⁸ ako se ta osoba ubila? In dieser Sache habe ich mein Möglichstes getan!⁸⁹ Jesam li ja tu ludakinju bacila iz trećega kata?

FABRICZY: Pa to nije nitko od nas ni ustvrdio! Šarlota draga, zar ne: jedno je istina, a drugo je Schein!⁹⁰ Ona je napisala svoje oproštajno pismo, a novine su to njeno pismo odštampane! Svaki dan čitaju se po novinama pisma samoubojica: darin liegt nichts Besonderes!⁹¹ Od nas lično, naravno, nitko ne misli da u tom pismu ima nešto izvanredno. Pismo jedne egzaltirane žene dvije minute prije smrti, naravno, u tome za nikoga nema ničega senzacionalnog. Ali distingvirajmo dobro: babe na periferiji čitaju to pismo u svom krajcerblatu sa sasvim drugim ajnštelungom: psihologija periferije nije psihologija naših veltanšaunga! Psihologija ulice je egzaltirana!

BARUNICA CASTELLI: Egzaltirana ili neegzaltirana, was geht das mich an?⁹² Tko je toj osobi dao právo da mene okriviti? Što sam ja njoj učinila? Vorgestern, als sie hier war, hab' ich ihr schön gesagt: tief geehrtes Fräulein, bitte, hier haben Sie fünfzig Kronen und lassen Sie mich, bitte, in Ruh!⁹³ A što ja mogu ako je ona skočila iz trećega kata?

FABRICZY: Ali to je sve već bilo u jednom višem štimungu; i njeno dolaženje k tebi bilo je već u višem štimungu.

PUBA *vrlo nervozno*: O, dieses nebulöse Herumreden.⁹⁴ Ja ću još poludjeti od tih vaših fraza! Dajte, gospodo, konkretizirajte, dajte mi punomoć da stampam izjavu, da predam tužbu.

GLEMBAY: Ja ipak mislim da bi bilo najoportunije da se preko svega prijede superiornom, gospodskom šutnjom! Ich mein', die Zeitungen sind Eintagsfliegen! Der Dreck wird gelesen und dann auch rasch vergessen!⁹⁵ A ako mi sada udemo u tu javnu polemiku, wir werden die ganze Sache damit nur breittreten und auffrischen!⁹⁶

PUBA: Dozvoli mi, dragi onkl, da izjavim da me vrlo čudi da od vas na ovu stvar nitko ne gleda juridički. Die sogenannte öffentliche Meinung ist natürlich einen Dreck wert!⁹⁷ Ali, gospodo, zar se

⁸⁷ *Du sprichst jetzt gereizt...* (njem.) - Ti sada govoriš razdraženo...

⁸⁸ *Ich lass mich nicht ruiniren! Was kann ich dafür* (njem.) - Ja se ne dam uništiti! Što ja mogu zato

⁸⁹ *In dieser Sache habe ich mein Möglichstes getan!* (njem.) - Ja sam u toj stvari učinila sve što mi je bilo moguće!

⁹⁰ *Schein!* (njem.) - prividnost!

⁹¹ *darin liegt nichts Besonderes!* (njem.) - u tome nema ništa naročito!

⁹² *was geht das mich an?* (njem.) - što se to mene tiče?

⁹³ *Vorgestern, als sie hier war, hab' ich ihr schön gesagt: tief geehrtes Fräulein, bitte, hier haben Sie fünfzig Kronen und lassen Sie mich, bitte, in Ruh'!* (njem.) - Prekjučer, kad je bila ovdje, ja sam joj lijepo rekla: duboko poštovana gospođice, molim, tu imate pedeset kruna i ostavite me, molim, na miru!

⁹⁴ *O, dieses nebulöse Herumreden* (njem.) - Oh, ovo mutno nadmudrivanje

⁹⁵ *Ich mein', die Zeitungen sind Eintagsfliegen! Der Dreck wird gelesen und dann auch rasch vergessen!* (njem.) - Moje je mišljenje da su novine jednodnevne mušice! Smeće se pročita, a onda isto tako brzo zaboravi!

⁹⁶ *wir werden die ganze Sache damit nur breittreten und auffrischen!* (njem.) - mi ćemo time čitavu stvar razvući i osvježiti!

⁹⁷ *Die sogenannte öffentliche Meinung ist natürlich einen Dreck wert!* (njem.) - Naravno da takozvano javno mnijenje nije vrijedno ni boba!

ne sjećate kako je čitav proces Rupert bio vođen na oštrici britve? Javno mnijenje je naravno uvijek na strani onih koji imaju krivo! Protiv toga nema apela! To je činjenica! Ali vi ajnfah⁹⁸ ne gledate činjenicama u oči: žena je skočila s tavanskog prozora i ostala krvava ležeći na cesti. Toj činjenici treba gledati u oči: to je, naravno, demagoški trik: skočiti iz trećeg kata, i to još s djetetom u ruci - à la Madonna - ali, gospodo: demagogija vlada plebsom! Molim lijepo: ja, kao juridički zastupnik barunice Glembay, mislim da bi u interesu moga klijenta bilo da se sada ne igramo ptice noja! Sich hinüberschwindeln wollen durch allerlei Familienvorurteile ist riskant und hat jetzt keinen realen Sinn!⁹⁹ Ja večeras trebam svakako direktivu, ili, molim lijepo: ja polažem svoju juridičku funkciju! Samo da svršim, dragi papà, nur einen Moment, bitte schön!¹⁰⁰ ja mislim da bi najkonkretnije bilo da mi dopustite da pročitam dotični artikl, jer vi i ne znate o čemu se radi, a to bi bilo...

FABRICZY: Das hab' ich gerade sagen wollen.¹⁰¹

PUBA: ... a to bi bilo jedino konkretno.

GLEMBAY: Da odgodimo to eventualno za sutra? Čemu da se sada gnjavimo tim glupostima? *On se od toga razgovora brani samo formalno, i to više radi Šarlote nego radi sebe. Ustvari vidi se da je lično - vrlo zainteresiran i da mu nemir raste.*

PUBA: Ja sutra hoću da znam što mi je da radim. Onkl Naci! Diese "gluposti" liest man in der ganzen Stadt und überall spricht man nur davon!¹⁰²

FABRICZY: A ja mislim, dragi Ignacije, da ne bi bilo na odmet da čujemo et alteram partem!¹⁰³ To je stari oprobani praktični verböczyjanski recept!

SILBERBRANDT *koji se vratio u salon i slušao diskretno iz pozadine*: Ja bih principijelno zabranio čitanje ove crvene štampe! Nema lizola koji bi mogao da spere sa čovjeka sav ovaj ateistički smrad!

DR. ALTMANN: Illustrissimus Fabriczy ima pravo: trebalo bi prije odluke ipak poznavati materijal!

GLEMBAY: Ja lično protivam sam da se tu vrijeme gubi mit einer Sache, die meiner Ansicht nach vollkommen steril ist. Aber meinetwegen, bitte schön! Und du, Charlotte, was meinst du?¹⁰⁴

BARUNICA CASTELLI: O, Gott,¹⁰⁵ ja jedva gledam od svoje migrene! Meine Nerven sind so angegriffen, dass ich an der letzten Grenze meiner Spannung bin! Mir ist das alles so furchtbar fad und lästig! Einen Schwarzen möcht' ich bitten!¹⁰⁶

⁹⁸ *ajnfah* (njem.) - jednostavno

⁹⁹ *Sich hinüberschwindeln wollen durch allerlei Familienvorurteile ist riskant und hat jetzt keinen realen Sinn!* (njem.) - Htjeti se kroz to prokrijumčariti pomoću kojekakvih obiteljskih predrasuda, to je riskantno i nema sada nikakva stvarnog smisla!

¹⁰⁰ *nur einen Moment, bitte schön*: (njem.) - samo časak, molim lijepo:

¹⁰¹ *Das hab' ich gerade sagen wollen* (njem.) - To sam upravo htio da kažem

¹⁰² *Diese "gluposti" liest man in der ganzen Stadt und überall spricht man nur davon!* (njem.) - Ove se "gluposti" čitaju po cijelom gradu, i posvuda se govori samo o tome!

¹⁰³ *et alteram partem* (lat.) - i drugu stranu

¹⁰⁴ *mit einer Sache, die meiner Ansicht nach vollkommen steril ist. Aber meinetwegen, bitte schön! Und du, Charlotte, was meinst du?* (njem.) - na jednu stvar koja je po mome mišljenju potpuno jalova. Ali što se mene tiče, molim lijepo! A ti, Charlotta, što misliš ti?

¹⁰⁵ *O, Gott* (njem.) - O, bože

¹⁰⁶ *Mir ist das alles so furchtbar fad und lästig! Einen Schwarzen möcht' ich bitten!* (njem.) - Ja sam tako razdražena da sam napeta do krajnje granice! Meni je sve to tako strašno dosadno i nesnosno! Molila bih jednu crnu!

GLEMBAY u sveopćem grupiranju za čitanje članka zvoní. *Ulazi kamerdiner.* Bitte, Franz, Whisky und einen Schwarzen! Aber schnell! No, also, wenn ihr wünscht, meinetwegen! Bitte schön! Puba! Ist gefällig!¹⁰⁷

PUBA: Dakle, molim: "Epilog jedne tragedije". Sinoć oko devet sati, kad su se već zatvarali haustori, bacila se iz trećeg kata bankirske kuće Glembay Ltd. dvadeset i tri godine stara krojačka radnica Fanika Canjeg i ostala na mjestu mrtva. Ime ove nesretne žene bit će poznato čitateljima našeg lista iz afere Glembay-Rupert koja je tako nepravедno svršila pred sudom. Naši čitatelji sjećaju se kako je milijunarka barunica Castelli-Glembay, supruga bankira i veleindustrijalca Glembaja, pregazila na ulici svojim konjima sedamdeset i tri godine staru proleterku Rupertovu i, smrskavši joj glavu i polomivši joj sva rebra, usmrtila je na mjestu. Policija onda tu milostivu barunicu i suprugu bankira, koja je ubila jednu siromašnu radnicu, naravno, nije uhapsila, nego se ta dama, naravno, branila i obranila iz slobode. Sirota stara proleterka Rupertova, vraćajući se s posla kući, našla je smrt pod kotačima gospodskog četvoroprega, ali nije bila, a to treba naročito da se naglasi, ni prva ni posljednja žrtva ove fine dame i barunice Glembay-Castelli. Ne upuštajući se поблиže u ličnost ove barunice, naša redakcija naglašuje danas samo toliko da smo stjecajem okolnosti došli u posjed nadasve interesantnog materijala koji potpuno osvjetljuje vrlo teško i zagonetno samoubojstvo dnevnika Antuna Skomraka, koji je radio kod onog istog Dobrotvornog Ureda gdje je počasna predsjednica ova ista barunica Castelli. Upozoravamo svoje čitatelje na to da je barunica Castelli majka onog mladog barunčića koji je, ima tome već sedam mjeseci, pod temeljitom sumnjom da je sudjelovao kod grabežnog umorstva noćobdije građevne firme Ganimed... *Tu se advokat zbuni i preskoči nekoliko redaka. Zabuna je vidljiva i on nešto neartikulirano muca, dok se nije opet snašao. Gibanje u grupi oko barunice.* Pokojna Fanika Canjeg bila je nevjenčana žena Josipa Ruperta, jedinca stare Rupertove, koji je kao limarski pomoćnik pao s novogradnje i usmrtio se ostavivši svoju pred građanskim vlastima nezaštićenu ženu u blagoslovljenom stanju. Poslije katastrofalne smrti svoje svekrve Rupertove, pokojna Fanika Canjeg digla je u interesu svoga djeteta odštetnu parnicu protiv ubojice barunice Castelli, ali je sud njen odštetni zahtjev odbio kao neosnovan. Jedna proleterska žena, kojoj je muž i otac djeteta umro na fronti krvavoga posla, ostala je pred građanskim sudom obična priležnica koja nema prava ni na odštetu. Ta nepravda toliko je djelovala na Faniku da je sebi u posljednjem očaju oduzela mladi život, skočivši zajedno sa svojim sedmomjesečnim djetetom u ponor iz trećega kata. Zanimljivo i nadasve karakteristično kod ovog krvavog događaja je svakako to da je pokojna Fanika Canjeg nekoliko minuta prije svoje smrti zvonila na gospodskim i milijunaškim vratima, ali su je odanle izbacili kao pseto na ulicu. Tako umiru siromasi pod kopitima gospodskih četveroprega...

GLEMBAY ustane i *prođe nervozno salonom:* Aber jetzt wäre schon genug, bitte schön...¹⁰⁸

BARUNICA CASTELLI *sjedi nepomično, gleda preda se i tiho briše oči rupčićem:* Es ist direkt pervers, so hilflos da zu sitzen und sich täglich beschmutzen zu lassen! Ich bin grau geworden, meine Nerven, mein Gemüt, alles, alles, furchtbar...¹⁰⁹

Svi sjede u depresiji. Šutnja. Stanka. Leone sjedi lijevo, izoliran od sviju. Puši svoju lulu i vidi se da pomno sluša. Ušao je kamerdiner i servira whisky i kavu. Glembay i Fabriczy piju po dva whiskyja. Svi puše mnogo. Dim.

¹⁰⁷ *Bitte, Franz, Whisky und einen Schwarzen! Aber schnell! No, also, wenn ihr wünscht, meinetwegen! Bitte schön! Puba! Ist gefällig!* (njem.) - Franz, whisky i jednu crnu molim! Ali brzo! No, dakle, ako baš hoćete, što se mene tiče, neka bude! Molim lijepo, Puba, izvoli!

¹⁰⁸ *Aber jetzt wäre schon genug, bitte schön...* (njem.) - No sad bi već bilo dosta, molim lijepo...

¹⁰⁹ *Es ist direkt pervers ...* (njem.) - Upravo je perverzno sjediti ovdje ovako bespomoćno i puštati da te dan na dan prljaju! Ja sam posijedjela - moji živci, moje raspoloženje, sve, sve, pa to je strašno...

PUBA *kome se čini da je konačno došao do riječi*: Tu stvar ne treba uzeti sentimentalno kao žalostan slučaj: sedmoromjesečno dijete na grudima, skok mlade i nesretne žene u bezdan, siromasi pred kapitalističkim vratima! Poznamo mi taj reporterski rekvizit vrlo dobro! To su socijaldemokratski šlageri kojima ne treba nasjesti, gospodo! Stvar treba prosuditi juridički jasno i nedvoumno: bilo kako bilo! Ja sam sto i pedeset posto za to da se ta jakobinska gospoda novinari dovuku pred sud i da se bezuslovno povuku za jezik: da vidimo mi taj njihov dosje! Da formalno i materijalno pretresemo te njihove dokumente i da ih bez pardona stavimo pod lokot! Smiješno! Ti će se švindleri nabacivati tu klevetama i uvredama: so, mir nichts, dir nichts!¹¹⁰ Ja sam za to da se štampa protuizjava i da se već u toj protuizjavi naglasi da je s naše strane predana tužba zbog klevete i zbog uvrede poštenja! I to u roku od dvadesetičetiri sata! Ova kloaka može se začepiti samo energičnim zahvatom.

GLEMBAY *u hodu zaustavi se na momenat pred Pubom*: Pa dobro: a koji neposredni rezultat može da bude od tog tvog energičnog zahvata? Jedan novi proces? Dok dođe do toga procesa, ta багаža može te kujonirati jednu punu godinu! Znamo iz iskustva što su to štamparski delikti pred paragrafom!

PUBA: Baš zato jer je kampanja prenesena na teren štampe, i baš zato jer se nastoji iz jednog juridičkog pitanja izbiti pučkopsihološki, demagoški kapital, baš zato, onkl, jer je čitava ta afera prenesena u demagoške zone, baš zato mislim ja da je bezuslovno potrebno da se ta borba prihvati! Ja nalazim da je tu, u ovom konkretnom slučaju, svaka aristokratska "isolation"¹¹¹ opasna i fiktivna! Tu može jedan sat zakašnjenja biti od fatalne važnosti.

DR. ALTMANN: To je sve vrlo jasno i logično. Ja mislim, Fabriczy! To je zapravo vrlo točno! Trebalo bi svakako lučiti stvarno od prividnog! Na prvi pogled, bez potanijeg objektivnog mira, u očima širokih slojeva, još pod sugestijom ovakve smrdljive štampe, stvar se može doista prikazati nesimpatična! Ovi demagoški tribuni raspiruju u masama uvijek najtamnije nagone i, promatramo li to s gledišta ulične strasti, gospodine tajni savjetniče, molim lijepo, kroz rasvjetu pristranosti (a s tim elementima treba računati als gegeben¹¹²), ja nalazim da bi se neka pasivnost s naše strane mogla krivo tumačiti!

FABRICZY: Da, eto, gospodo, vidi se i opet jedamput kako je u životu sve relativno! Sve vrvi u životu od imponderabilija, a eto iskustvo nas uči da se sve može objasniti i desno i lijevo, konzervativno i liberalno, lažno i istinito! Natürlich, wenn man sich die Sache mit blutigen, roten, mit sogenannten klassenbewussten Augen ansieht,¹¹³ pod lupom ovakvog jednog petrolera, eto, i draga naša šarmantna Šarlota može se prikazati kao kriminalna bestija koja gazi i ubija ljude i egzistencije.

BARUNICA CASTELLI: Das sind alles nur Worte! Worte, Worte!¹¹⁴ A uostalom ja nalazim da je ova tvoja duhovitost sada potpuno deplasirana! Direkt geschmacklos! Man könnte fast sagen: senil!¹¹⁵

FABRICZY: Ich hab's ernst gedacht! Pardon, ich wollte nicht geistreicheln - wirklich nicht, Charlotte!¹¹⁶

¹¹⁰ *so, mir nichts, dir nichts!* (njem.) - tako, nikom ništa!

¹¹¹ *"isolation"* (engl.) - "odvojenost" ("ograđenost")

¹¹² *als gegeben* (njem.) - kao s danim

¹¹³ *Natürlich, wenn man sich die Sache mit blutigen, roten, mit sogenannten klassenbewussten Augen ansieht* (njem.) - Naravno, ako se stvar gleda krvavim, crvenim, takozvanim klasnosvijesnim očima

¹¹⁴ *Das sind alles nur Worte! Worte, Worte!* (njem.) - Sve su to samo riječi! Riječi, riječi!

¹¹⁵ *Direkt geschmacklos! Man könnte fast sagen: senil!* (njem.) - Upravo neukusna! Moglo bi se gotovo reći: senilna!

BARUNICA CASTELLI *razdraženo*: Oliver, izvoli nas ostaviti! Kasno je! Za tebe nije ovo bdjenje! Sutra imaš ranu misu! Za danas, dijete, bilo je dosta!

OLIVER: Aber, Mutti, schau, ich möcht' doch so gern...¹¹⁷

BARUNICA CASTELLI: Ni riječi više! Laku noć! Gospodin doktor Silberbrandt bit će tako dobar da te otprati! Laku noć, dijete!

Oliver se pokori. Poljubivši se s ocem, on se pokloni svima uljudno i sa sigurnim kretnjama ode za Silberbrandtom.

GLEMBAY: Dakle, konačno opet jedno te isto: što da se radi?

PUBA: Treba štampati izjavu i tužiti uredništvo zbog klevete i uvrede poštenja! U izjavi treba razdvojiti obje juridički potpuno nezavisne grupe momenata: smrt stare Rupertove jedno, a smrt ove Canjegove drugo. Treba ponovno odlučno naglasiti kako ove dvije smrti ne stoje savršeno ni u kakvoj vezi. Prije svega: smrt stare Rupertice je juridički likvidirana! Treba citirati sve na sudu utvrđene činjenice: kako Rupertica prije svega nije bila nikakva radnica nego prosjakinja, dakle pasivan član društva, neke vrste parazit! Treba naglasiti, und zweimal unterstreichen¹¹⁸ kako je svjedocima na sudu utvrđeno da je stara ubogarka redovno pila po rakijašnicama i kako je još nekoliko minuta prije svoje smrti popila svoj obligatni fraklic! Da, ja znam, to je dosadno, ali to treba babama na periferiji objasniti, mi to znamo, ali - nažalost, zar ne, - te babe na periferiji, one su javno mišljenje, a ne mi! Da! I to treba štampati, kako je kočijaš na zaokretu, propisno, u smislu cestoredarstvenoga reda, dva puta viknuo "hop, hop", i kako barunica nije vozila brzinom većom nego što je dopušteno. *On je počeo najprije polutiho, kao da diktira samo koncept izjave za novine, ali poslije mu riječi dobivaju na tempu, i on virtuožno i vrlo hitro ponavlja sav taj niz poznatih argumenata, iz jedne advokatske visine, "von oben".* Stara pijana ubogarka nije bila pregažena četvoropregom nego oborena blatobranom, i to iz vlastite krivnje, jer, molim lijepo, sjetimo se samo: stara nije oborena na cesti nego je pala na pločniku, što je po mnijenju stručnjaka utvrđeno kao tehnička nemogućnost, da netko, pregažen kolima, padne na pločnik! Stara, dakle, nije umrla pregažena, nego se samo onesvijestila, i liječnik, koji je stigao na mjesto nesreće sedam minuta poslije samog događaja, konstatirao je da je još sedam minuta kasnije srce vrlo jasno kucalo. Meinetwegen,¹¹⁹ ja mislim da bi bilo vrlo dobro da se toj protuizjavi priloži ovjerovljeni liječnički nalaz, i da se štampa službeni razudbeni nalaz, iz koga može i slijepac vidjeti jasno da uzrokom smrti nije nikakav četvoropreg nego visokostepena arterioskleroza, plus degenerirano, hipertrofirano srce na posljednjoj niti insuficijencije, plus sedamdeset i tri godine, plus alkohol, jednako, logično: smrt! Posve običan slučaj, u sedamdeset i trećoj godini svakodnevna pojava smrtonosnog šlaganfala, a nikakvo ubojstvo! Od nečeg se konačno mora umrijeti, lächerlich! Smiješna je, dakle, u svemu ovom kompleksu i sama pomisao na to da bi se tu radilo o § 355 k. z., jer, kao što je na sudu službeno utvrđeno, i kao što je sud logično stao na gledište obrane, tu nije bilo niti je moglo biti nikakvog djela ni propusta koji bi povećao ili prouzročio pogibelj za život; dakle upravo zato jer je to sve, u najgorem slučaju, bio jedan sasvim obični cestoredarstveni prekršaj, a nikako delikt po § 355 k. z., zato treba tu gospodu diletantske skribente tužiti zbog klevete i zbog uvrede poštenja! To je jedno. Ta smrt stare Rupertice, dakle, to je jedno! Ja znam, vama je to dosadno, vi ste so zu sagen in einer Jubilarstimmung,¹²⁰ ali i vi, dragi moji, kojima su sve

¹¹⁶ *Ich hab's ernst gedacht! Pardon, ich wollte nicht geistreicheln - wirklich nicht, Charlotte!* (njem.) - Ja sam to mislio ozbiljno! Pardon, ja se nisam htio razmetati duhovitošću - uistinu ne, Charlotte!

¹¹⁷ *Aber, Mutti, schau, ich möcht' doch so gern...* (njem.) - Ali, mama, vidiš, ja bih ipak tako rado...

¹¹⁸ *und zweimal unterstreichen* (njem.) - i dvaput podvući

¹¹⁹ *Meinetwegen* (njem.) - Što se mene tiče,

¹²⁰ *so zu sagen in einer Jubilarstimmung* (njem.) - takoreći u jubilarnom raspoloženju

te činjenice haarklein¹²¹ jasne, i vi se gubite u konfuziji i nedosljednosti, a kako tek ne će široki slojevi kojima se sve to servira podgrijano na socijalističkom rešou! Važni su, dakle, ovi momenti, prvo: smrt je po liječničkome nalazu doista mogla da nastupi sama od sebe. Drugo: ta Rupertova bila je ubogarka koja nije živjela u zajedničkom kućanstvu s Canjegovom, tom priležnicom njenoga sina, koji je opet živio odvojeno od svoje majke već trideset i dvije godine. Treće: ta pijana starica bila je pokopana pristojnim građanskim pogrebom drugoga razreda i na njenu uspomenu, pod njenim imenom, osnovana je jedna postelja u Bolnici Sestara i jedno mjesto u građanskom sirotištu, a osim toga na ime te Rupertove položena je kod Dobrotvornog Ureda jedna svota od pet hiljada za njenu zakladu, a ta je zaklada uknjižena kod banke Glembay Ltd. na iznimno visoki kamatnjak od osam posto! Taj se kamatnjak pokriva iz posebnog bančinog privatnog rezervnog fonda, što čini godišnje minimalno daljnjih sedam stotina i pedeset kruna, što će za dva-tri decenija predstavljati jednu glavnicu svakako pristojnog imetka! Taj kamatnjak, taj rezervni fond, mjesto u sirotištu, postelja u bolnici plus pogreb, sve to iznosi više od trideset hiljada.

GLEMBAY *prekine ga nervozno*: Sve bi to imalo biti in camera caritatis¹²² - to je delikatno i sve je to već ionako publicirano!

PUBA: Naravna stvar: in camera caritatis, a one babe na periferiji sa svojim krajcerblatima ne čitaju karitativne izvještaje. Ulici baš takve stvari treba pod nos servirati! Tu treba logično naglasiti da je iz jednog pukog slučaja što je tu staru prosjakinju udarila kap upravo u onom momentu kad je pokraj nje prolazio četvoropreg tete Šarlote, društvo imalo samo koristi: mjesto jedne sklerotične starice, jedna bolnička postelja, jedno mjesto u sirotištu, jedna zaklada od osam posto u dobrotvorne svrhe. Ali sve je to samo slučaj Rupert! A sve ono što se dogodilo poslije smrti ove stare Rupertove, ono je od toga sve sto posto savršeno nezavisno, ono je sve švefel¹²³ i kverulantstvo najniže vrste, ono je prosto iznuđivanje! Da je to žensko lice, ta Canjegova, bila slučajno priležnica vanbračnog sina stare Rupertice, da taj već trideset i dvije godine nije živio sa svojom materom, što se to tiče konačno tete Šarlote, respective nas kao takvih? Nesreća na jednom od najprometnijih uglova u gradu može se dogoditi uvijek i svakome, ali time nitko živ ne stječe nikakvih prava, a pogotovo ne spram lica koja su dobrotvornim faktima dokazala da su spremna da taj svoj lični peh pristojno i humano likvidiraju! Eto, i na tome treba bazirati drugi dio izjave! Tu treba postati pomalo ofenzivan! Da je ta suluda osoba, ta Canjegova, ponovno ostala u drugome stanju, opet kao nečija priležnica, da je tu na vašim vratima moljaka milostinju i da je uvijek gospodski nadarena došla na ideju da od toga stvori sebi stalno vrelo prihoda, to napokon prelazi okvir naših mogućnosti, to je njena privatna stvar! Tko je toj Canjegovoj rekao da skoči s prozora? Svaka strpljivost, pa bila ona ma kako visoko odnjegovana i dobronamjerna, treba da ima svoje logične nepokolebljive granice! Sve u svemu: ja strogo juridički mislim da na toj skupini proturazloga treba sastaviti izjavu, i da tako treba energično i definitivno tu stvar likvidirati! Te žurnaliste treba kontraminom ekrazirati, to držim da je u interesu i imena Glembay i tete Šarlote kao mog klijenta! Dixi!¹²⁴

Šutnja. Svi razmišljaju o tim dokazima. Mala stanka.

DR. ALTMANN: To je točno što govori gospodin doktor dragi gospodine tajni savjetniče, da jedna takva argumentacija u ovome smislu ne bi nikako mogla biti štetnom ni u kojem slučaju!

BARUNICA CASTELLI: Za mene je sav taj juristeraj jedan qui pro quo, und allerdings versteh' ich nicht viel davon!¹²⁵ Ja mislim da je sve to pametno, samo neka se već jedamput nešto dogodi, um

¹²¹ *haarklein* (njem.) - do sitnica

¹²² *in camera caritatis* (lat.) - povjerljivo

¹²³ *švefel* (njem.) - buncanje

¹²⁴ *Dixi!* (lat.) - Rekao sam!

¹²⁵ *und allerdings versteh' ich nicht viel davon!* (njem.) - a zapravo ja o tome nemam pojma!

Gottes Christi Willen! Kako mogu ja biti odgovorna za samoubojstvo jedne meni nepoznate osobe? U kakvoj vezi je s time moje rođeno dijete? Kako čovjek dolazi do toga da ga javno vrijeđaju i psuju auf solche niedrige Art und Weise?¹²⁶ Ja moram dobiti svoju satisfakciju! Meni je sud dao priznanje da sam nevina: das muss man unterstreichen, dass das Gericht das selbst eingesehen hat!¹²⁷ A vi, Baločanski, što vi mislite o tome?

OBERLEUTNANT VON BALLOCSANSZKY *s lakim kavalerijskim naklonom zvečnuvši svojim salonskim špornima*: Ja se svakako slažem s vama, milostiva barunice! Ich sehe aber nicht ein, wozu das ganze Herumreden um die Sache? Jedenfalls mein' ich, dass man dem Kerl (ich mein' den betreffenden Journalisten) eins auf die Fratze hauen sollte! Schwere Kavalleriesäbel sind dazu ein ganz besonderes Mittel.¹²⁸

Leone nasmije se glasno i oštro. Potpuno spontano i od srca.

BARUNICA CASTELLI: Warum lachst du, Leo?¹²⁹

LEONE *kao da se prenuo iz svojih misli u stvarnost*: Ich? Hab, ich gelacht? Nein, gar nichts! Gar nichts!¹³⁰

Vraća se doktor Silberbrandt i vrlo pomno sluša taj razgovor.

FABRICZY: Ja mislim da Puba ima pravo. Njegovi su razlozi neoborivi! Neka štampa izjavu u gornjem smislu i neka tuži! To je dobro!

GLEMBAY: Ja sam iz iskustva pun nepovjerenja spram štampe, spram javnosti i spram suda! Kakvu bismo mi satisfakciju mogli još dobiti? Najveću satisfakciju koja se uopće može postići mi smo već postigli: nas je sud riješio krivnje! Ja ne znam postoji li gdje mogućnost za još kakvu satisfakciju? Ja mislim da se već po samome tonu ovih skribenata i pamfletista vidi da ne će štedjeti nikoga! Neka pišu što hoće! Ja mislim da bi najinteligentnije bilo spužvom prek i ad akta! A ti, Leone, što ti misliš o svemu tome? Ti večeras demonstrativno još nisi dao glasa od sebe?

LEONE *mirno, savršeno nehajno, kao da je sav zaokupljen punjenjem svoje lule i kao da ne govori teške riječi, bezazleno i dobroćudno*: Ja mislim da svi ti vaši razlozi i proturazlozi zajedno ne će oživiti one mrtve žene! Ona je skočila i za nju je svršeno!

BARUNICA CASTELLI *razdraženo*: Dakle, ti bi već jedamput mogao da prestaneš s tim tvojim überspannt¹³¹ pogledima! Das alles ist wieder überspannt!¹³²

LEONE *mirno i vrlo iskreno*: Überspannt ili ne, ta je žena mrtva. I njeno dijete je mrtvo! I stara Rupertova je mrtva! Svi su mrtvi!

BARUNICA CASTELLI: Ne misliš valjda da kažeš da sam ja nešto kriva tim ženama?

LEONE *prijeđe preko njenog pitanja, kao da ga je prečuo*: Da, te su žene mrtve! A ako želite znati što ja o tome mislim, onda izvolite i poslušati. Ako ne, meni je svejedno! Dakle, dragi moj i

¹²⁶ *auf solche niedrige Art und Weise?* (njem.) - na tako podao način?

¹²⁷ *das muss man unterstreichen, dass das Gericht das selbst eingesehen hat!* (njem.) - mora se potcrtati to da je sud sam to uvidio!

¹²⁸ *Ich sehe aber nicht ein ...* (njem.) - Ne shvaćam, međutim, čemu trošiti toliko riječi na tu stvar? Mislim, svakako, da bi tome klipanu - tome novinaru - trebalo odvaliti preko gubice! Teške konjaničke sablje osobito su pogodno sredstvo za to.

¹²⁹ *Warum lachst du, Leo?* (njem.) - Zašto se smiješ, Leo?

¹³⁰ *Ich? Hab, ich gelacht? Nein, gar nichts! Gar nichts!* (njem.) - Ja? Zar sam se nasmijao? Ne, nisam uopće! Nikako nisam!

¹³¹ *überspannt* (njem.) - prenapetim

¹³² *Das alles ist wieder überspannt!* (njem.) - Sve je to i opet prenapeto!

poštovani oče, ja o toj stvari mislim da je sve to irréparable!¹³³ Ono što je tu Puba deklamirao, ono je ius.¹³⁴ Ili, još bolje: tako odlikaši predstavljaju ius, a Puba je uvijek bio odlikaš! To Puba zna sve napamet: i razloge i proturazloge. Međutim, ima stvari koje ni najbolji odlikaš ne može naučiti; ima stvari koje nisu zapisane ni u kaznenom zakonu ni u cestoredarstvenom redu. Štoviše, takve stvari ne daju se riješiti ni na konjanički način mit schweren Kavalleriesäbeln,¹³⁵ kao što smo čuli od onog viteza u vafenroku! Ja mislim, u jednu riječ, da sve te vaše riječi ne stoje ni u kakvoj vezi sa samim događajem!

FABRICZY: S kakvim događajem? Zar se tu još nešto dogodilo?

LEONE: Tu se dogodilo to da je jedna žena sa svojim djetetom skočila iz trećeg kata i da su oboje mrtvi. To se je dogodilo. To je sve što se je dogodilo! A ona je pet minuta prije toga pozvonila na glembajevskim vratima i tu su je bacili na ulicu!

PUBA *uvredljivo*: Ti si artist! Poznata je stvar da se Künstleri¹³⁶ svemu paranoidno čude! Paranoidi vide u svemu nekakve "događaje".

LEONE: Ti dakle pod artizmom razumiješ paranoidno nešto što se svemu čudi! A za tvoj advokatski mozak sve što nije kazneni zakon i cestoredarstveni propis, sve je to artizam. Prekrasno! Ovdje su jednu ženu izbacili na ulicu, i to konstatirati, to je paranoidno! Ja sam bio prisutan kod tog događaja!

FABRICZY: Dobro, pak ako si mislio da je to nepravедno da tu ženu bacaju na ulicu, zašto nisi onda to spriječio?

LEONE: Ja sam u ovoj kući na proputovanju, i ne leži u mojoj kompetenciji da mijenjam kućni red. Istina je da je ta žena bila na ovim vratima i da je plakala tu više od pola sata. Ali takav je kućni red: nitko tko nema vizitkarte ne može biti pripušten gospođi.

BARUNICA CASTELLI: Nije istina! Ohne Anmeldung darf die Dienerschaft Niemanden zu mir hereinlassen!¹³⁷

LEONE: Jawohl, das Weib wurde nicht hineingelassen!¹³⁸ To isto štampano je ondje u onom članku. To je citat iz artikla "Sie wurde nicht hineingelassen!"¹³⁹ Ona je htjela da joj barunica kupi jednu Singer-mašinu. Ona je izučena švelja, i ona kao takva bila je uvjerena da ima pravo na tu Singer-mašinu!

GLEMBAY: Pa dobro, a zašto se ti nisi onda upleo u stvar kad si konstatirao da se tu radi o jednoj bagateli?

LEONE: Ona je decidirano izjavila: ako ne dobije tu singericu, da će se ubiti! Ona je doduše rekla da će se utopiti, a po kućnom redu, bez vizitkarte...

DR. ALTMANN: Ja tebe ne razumijem! Ti govoriš tako perverzno kao da si kokainist! Kako se može o ovakvim stvarima govoriti tako, bogami, paranoidno? Ako si ti doista prisustvovao toj sceni, warum hast du nicht eingegriffen?¹⁴⁰ Gospodin Geheimrat ima pravo!

¹³³ *irréparable* (franc.) - nepopravljivo

¹³⁴ *ius* (lat.) - právo

¹³⁵ *mit schweren Kavalleriesäbeln* (njem.) - teškim konjaničkim sabljama

¹³⁶ *Künstleri* (njem.) - umjetnici

¹³⁷ *Ohne Anmeldung darf die Dienerschaft Niemanden zu mir hereinlassen!* (njem.) - Posluga ne smije pustiti k meni nikoga tko nije najavljen!

¹³⁸ *Jawohl, das Weib wurde nicht hineingelassen!* (njem.) - Pa da, žena nije bila puštena u stan!

¹³⁹ *"Sie wurde nicht hineingelassen!"* (njem.) - "Ona nije bila puštena u stan!"

¹⁴⁰ *warum hast du nicht eingegriffen?* (njem.) - zašto se onda nisi upleo u stvar?

LEONE: Ja sam rekao toj ženi neka se više ne ponizuje i neka više ne dolazi! Jer mi je rekla da je u posljednja dva dana bila ovdje sedam puta! Ona me je uvjeravala da bi se sve dobro riješilo kad bi imala svoju vlastitu singericu, a ovako da će se utopiti! A ja sam joj odgovorio neka više ne dolazi, jer, koliko je meni poznato, nju ne će pustiti pred barunicu bez vizitkarte!

Barunica Castelli-Glembay od tog tona i načina Leoneovog toliko se je uzrujala te se, vidljivo razdražena, ne može više svladati. Ona ustane energično i bez riječi ode do zvona za poslugu. Sluga ulazi i ona mu nešto objašnjava.

GLEMBAY: Dakle, ti si prisustvovao toj aferi? I ti nikome nisi rekao o tome ni slova?

LEONE: Nikome!

GLEMBAY: Neshvatljivo!

LEONE: Ja mislim da je u ovaj mah potpuno svejedno zašto ja nisam o tome nikome ništa govorio! Prije svega, ja o onoj pregaženoj starici nisam imao ni pojma. O tome opet meni nije nitko rekao ni riječi! A ti si me pitao što ja mislim o toj vašoj juridičkoj konferenciji. Molim lijepo: ja ti izlažem svoje misli! Što sam ja znao o svemu tome? Vidim tu jednu ženu u visokom stepenu trudnoće s djetetom na sisi, u suzama, a ne puštaju je pred barunicu jer nema vizitkarte! Govori ta žena o nekim ubojstvima, o nekakvom procesu, o Singer-mašini kao o svojoj najvećoj sreći! Otišao sam u dućan i kupio sam jednu Singer-mašinu i dao joj poslati na njenu adresu, *čita s jednog papirića*: F. Canjeg, Cvjetna 163 a.

PUBA: Pa to je genijalno! Pa to je divno! I oni tebi mogu da potvrde da je ta mašina plaćena još prije nego što se je ona ubila?

LEONE: Kako to misliš? Ne razumijem!

PUBA: Pa to je, naime, jedan neobično dragocjeni fakat da li je ta mašina plaćena prije samoubojstva te žene? Verstehst du das nicht?¹⁴¹ Na tome se može iskonstruirati nov juridički obrat stvari: po toj plaćenju mašini dobiva čitava ta smrt posve novo pravno osvjetljenje! Njeno predsmrtno pismo je time potpuno demantirano!

LEONE: Pardon, valjda ne misliš da sam ja tu mašinu kupio za tvoje advokatske trikove? Ta mašina, to je moja "paranoidna" mašina i nema s tim juridičkim tvojim vicevima nikakve veze! Ja sam s tom singericom zakasnio na liniji svoje vlastite "paranoidne" odgovornosti!

Sluga se još prije vratio s jednim divnim bijelim ruskim hrtom, i barunica Castelli-Glembay demonstrativno se igra sa psom za Leoneovih riječi.

BARUNICA CASTELLI: Dosta o tome, gospodo! Glembay ima odluku u ruci! Za ovakve überspannt nijanse ja nemam razumijevanja! Es ist besser einem treuen Hund in die Augen zu schauen, als so einen Blödsinn zu dreschen! Ich lass' mich nicht plagen! Gospodo! Es blitzt in der Ferne!¹⁴² Vani je tako divan zrak! Da se spasimo iz ovoga dima! Izvolite, gospodo! Komm, Igor, komm, du schöner, intelligenter Kopf! Komm, du lieber, lieber Igor!¹⁴³ *Izlazeći na terasu, miluje psa i spušta se polagano stubama u vrt. Za njom Oberleutnant von Balocsanszky, dr. Altmann i Puba Fabriczy. Stanka.*

¹⁴¹ *Verstehst du das nicht?* (njem.) - Zar ti to ne razumiješ?

¹⁴² *Es ist besser einem treuen Hund in die Augen zu schauen, als so einen Blödsinn zu dreschen! Ich lass' mich nicht plagen! ... Es blitzt in der Ferne!* (njem.) - Bolje je gledati vjernom psu u oči negoli mljeti takve gluposti! Ja se ne dam mučiti! ... U daljini sijeva!

¹⁴³ *Komm, Igor, komm, du schöner, intelligenter Kopf! Komm, du lieber, lieber Igor!* (njem.) - Hodi, Igor, hodi, ti lijepa, inteligentna glavo! Hodi, dragi, dragi Igore!

Dr. Silberbrandt bez riječi slušao je Leonea čitavo vrijeme s najvećim interesom. Stari Ignjat Glembay šeće nemirno salonom, ode do terase, vrati se, puši svoju havanu, gucne po koji whisky, gleda u tminu i vraća se natrag. Pozvoni služi. Ulazi kamerdiner.

GLEMBAY: Bringen sie, Franz, noch schwarzen Kaffee, ja? Und Eis, bitte!¹⁴⁴

Šeće dalje nervozno, odbija dimove, zastane na tren i sluša razgovor, a onda se opet udubi u svoje misli. Fabriczy puši havanu i pijucka konjak. U daljini grmljavina koja polagano dolazi bliže.

Leone je sjeo na divan pod portrete, uzeo iz džepa nekakve papire, pisma, lista po njima i posve je koncentriran na tu lektiru.

SILBERBRANDT pristupi Leoneu vrlo smjerno i lakajski: Gospodine doktore, izvinite, ja mislim da ste vi malo prije bili suviše oštri i, gotovo bi se moglo reći, nepravedni spram barunice!

LEONE sav u čitanju onih pisama, namjerice kao rastreseno, ustvari rezervirano: Što? Kako molim?

SILBERBRANDT: Ja mislim da ste vi, gospodine doktore, bili suviše jednostrani u svojoj formulaciji nesretnog slučaja.

LEONE: Kakvog slučaja? Ne razumijem što hoćete time da kažete?

SILBERBRANDT: Mislim da niste ni s kakvim pravom smjeli govoriti o smrti one nesretne žene onako neutralno kao da se vas ta stvar ne tiče!

LEONE: Pa ako želite da znate, ta stvar se mene doista ništa ne tiče!

SILBERBRANDT: Gospodine doktore, izvinite, to ne mislim da kažem kao indiskreciju, to se dogodilo potpuno slučajno, bez moje volje, sasvim slučajno.

LEONE: Što se to slučajno dogodilo? Meni sve to postaje sve zagonetnije!

SILBERBRANDT: Ja sam sinoć prisustvovao vašem razgovoru s onom nesretnom ženom! Ja sam bio na galeriji kad ste vi govorili s njom u holu, vraćao sam se iz biblioteke i tako sam potpuno slučajno, bez svoje volje, sasvim slučajno...

LEONE: No - i? I onda? Što? Hoćete li da se ispričate što ste prisluškivali?

SILBERBRANDT: Moja je savjest čista, gospodine doktore, molim najljepše! Ja sam posve slučajno bio na galeriji i čuo sam svaku riječ koju ste vi onoj ženi rekli! Čuo sam kako je ona plakala da ovako dalje više ne može s jednim djetetom na prsima a s drugim na putu, a vi ste njoj na to rekli "neka skoči kroz prozor"! "Kao Boga vas molim", tako je ona plakala pred vama, "kao Boga vas molim." To sam čuo, gospodine doktore!

LEONE: Točno. Ona me je molila "kao Boga" da joj pomognem da dođe do barunice bez vizitkarte, a ja sam njoj na to odgovorio da je bolje da skoči direktno kroz prozor! Točno! Ali kada ste već u toj stvari igrali ulogu detektiva, trebali ste onda bolje prisluškivati, dragi moj velečasni gospodine! Ja sam tu ženu molio neka bude pametna i, prije svega, neka se zaludu ne ponizuje! Rekao sam joj da je barunica predsjednica Dobrotvornog Ureda, pa neka napiše na taj Dobrotvorni Ured svoju molbu, neka navede sve svoje razloge, pak će tako dobiti svoju šivaću mašinu. Ona je meni na to odgovorila da je već četiri takve molbe predala, a ja sam sebi ispisao brojeve njenih molbi, i, ako vas zanima, ja vam mogu citirati te brojeve! Evo, molim lijepo: 13707, 14222, 14477, 14893.

SILBERBRANDT: Riječ je o formi kojom ste vi tu ženu odbili! Upravo taj brutalni vaš način, po mome najsavjesnijem uvjerenju, ne daje vama nikakva prava da osuđujete svoje bližnje zbog mnogo manjih formalnih propusta!

LEONE *nervoznije*: Molim vas, Silberbrandt, ne zanovijetajte! U onaj momenat kad je ona meni sinoć predala ove svoje brojke za šivaću mašinu, ja još nisam znao za slučaj one stare pregažene

¹⁴⁴ *Bringen sie, Franz, noch schwarzen Kaffee, ja? Und Eis, bitte!* (njem.) - Franz, donesite još crne kave! I leda, molim!

žene: njene svekrve! Za taj slučaj ja sam tek jutros doznao. Molim vas da uvažite da ja nisam nikakav advokat i da ja danas ne mislim da slučajevi Rupert i Canjeg nisu u vezi. Sinoć ja o svemu tome nisam imao ni pojma! I kad je ona meni govorila o svojim molbenicama koje leže kod Dobrotvornog Ureda već više od pola godine, i da bi jedna jedina riječ mogla da je spasi, ja sam mislio da govorim s jednom sirotom koja traži barunicu kao dobrotvorku! Na to sam ja njoj rekao: draga moja, dobrotvora kojima se pristupa s vizitkartama, takvih se dobrotvora klonite u vlastitom interesu! I ako vi od ovih dobrotvora očekujete svoj spas, onda vam je bolje da odmah skočite kroz prozor! To sam ja toj ženi rekao i to ne poričem! I ne razumijem koju svrhu ima ova vaša interpelacija?

Stari Fabriczy i Glembay slušaju s velikim interesom.

SILBERBRANDT: Dozvolite mi samo jednu primjedbu, gospodine doktore: riječ je bila o onoj notici u onom ateističkom vinkelblatu¹⁴⁵ da su tu ženu sinoć izbacili iz milijunaške kuće kad je posljednji put došla da moli za pomoć! A gospođa barunica o svemu tome nije imala ni pojma! I koliko ja poznajem barunicu, ja mislim da je ona čovjek vrlo plemenita i meka srca!

LEONE: Molim vas...

SILBERBRANDT: Da, gospodine doktore, ja sam u to uvjeren! I ono što ste vi prije ironizirali kao kućni red, da se pred barunicu ne puštaju nenajavljeni ljudi, to je svakodnevna pojava, pa nije ni formalan propust. Ja vas uvjeravam: da je gospođa barunica mogla samo naslutiti o čemu se radi, danas ova žena ne bi bila mrtva, i svi mi bili bismo od ovog sablasnog događaja pošteđeni! Ja sam kao tajnik Preuzvišene imao prilike da je gledam na poslu u Dobrotvornome Uredu pune dvije godine i to dakle (mogu vam mirne duše reći) nije nikakva časovita impresija nego sud izrečen nakon dugogodišnjeg iskustva: Preuzvišena je dobar čovjek, vrlo tankočutan za stradanje bližnjega, i ja sam upoznao u životu vrlo malo ljudi kod kojih bi ona platonska ideja dobrote: μεγιστον μαθημα, ono vrhovno, najviše saznanje dobrote bilo tako razvijeno kao u Preuzvišene!

LEONE: Vi ćete to, velečasni, kao njen ispovjednik, svakako bolje znati od nas laika!

SILBERBRANDT: Da, bez obzira na vašu ironiju, tako je to, gospodine doktore, kako ja kažem! A u ovom konkretnom slučaju Canjeg, treba shvatiti i razumjeti stanovište Preuzvišene! Ta Canjegova je lice koje s onom staricom Rupertovom nije bilo ni u kakvoj juridičkoj, pa ni formalnoj vezi; de facto, kao što je vrlo točno formulirao gospodin doktor Puba, priležnica jednog čovjeka koji je - nota bene¹⁴⁶ - kao vanbračno dijete živio od svoje majke odvojen više od trideset godina. I ta žena, ta Canjegova, u fikciji da je ona pravni nasljednik jedne njoj nepoznate i strane osobe (slučajno udarene na ulici od kapi), tražila je preko suda i preko štampe jednu fantastičnu svotu! S jedne strane apelirati na sud, pozivati se na hladno slovo zakona, a s druge strane, pošto smo na sudu izgubili, apelirati na samilost, ne, to nikako nije kršćanski postupak! Preuzvišena gospođa barunica ležala je od živčanog šoka u sanatoriju, ona je naočigled sviju nas posijedjela takoreći u dvadesetčetiri sata, a ti su isti ljudi oko te Canjegove raspirivali po javnosti tako skandalozne glasine o njoj i o njenom predživotu, da se onda ta osoba jednoga dana lično pojavi tu na baruničinim vratima u ulozi preponizne prosjakinje kao da nikada nije ništa bilo. S jedne strane biti palikuća, moj gospodine, a s druge strane pozivati se na milosrđe, kakvo je to licemjerje? Je li to kršćanski način?

LEONE: Dakle, i vi ste protiv svakog pardona? Onda sam ja bio prema tome u pravu kad sam toj Canjegovoj rekao da je bolje da skoči kroz prozor nego da se od Preuzvišene nada ikakvoj pomoći a pogotovo bez vizitkarte!

SILBERBRANDT: To je dijalektika, gospodine doktore!

¹⁴⁵ *vinkelblatu* (njem.) - zakutnom listu

¹⁴⁶ *nota bene* (lat.) - pamti dobro

LEONE: A to da je barunica začasna predsjednica Dobrotvornog Ureda, to nije dijalektika? S jedne strane gazimo ljude, a s druge strane činimo im dobro: to je svakako neke vrste moralna ravnoteža!

FABRICZY: Ja sam, Leone, oduvijek bio vrlo oduševljen za paradokсне veltanšauunge, darüber ist kein Zweifel,¹⁴⁷ ali ja držim da je faktično überspannt tu nesreću na uglu ulice pripisivati barunici! To je nesretan slučaj, i mogu da ti kažem, das ist meine sehr ernste Überzeugung¹⁴⁸ da taj baruničin četvoropreg nije prvi ni posljednji pod kojim su ostale ležeći stare babe! Jawohl, so ist es leider!¹⁴⁹

SILBERBRANDT: A ja opet mislim, illustrissime, da gaziti ljude u jednom danom slučaju tjelesno, fizički, nije ni približno tako grešno kao gaziti čovjeka moralno, duševno, idejno!

LEONE: Ja znam doslovno sve unaprijed što ćete reći! Jede Kanzel ist eine Art Advokatenkanzlei!¹⁵⁰

SILBERBRANDT: Svi ljudi žive s velikim životnim zamahom u sebi, sve do jedne psihološke crte, a kada prijedu tu posljednju đavolsku crnu crtu, onda su sazreli za bezbožnu smrt! Svaki pojedinac nosi u sebi fundamentum one augustinske božanske dobrote, to je osnovni vitalni princip svega zbivanja. Deus est in omnibus rebus,¹⁵¹ kao što je zapisao sveti Toma. Non timor, sed admiratio et gratitudo deos fecit,¹⁵² doduše je ciceronska poganska riječ, ali može se primijeniti i danas. Ljudi su puni te božanske admiracije i te vrhunaravne zahvalnosti i svi ljudi vjeruju u neki viši, nadzemaljski smisao svog subjektivnog života i ona Fichteova "sittliche Weltordnung"¹⁵³ više-manje po svim je dušama zapečaćena. Ljudi nose u sebi moralnu vjeru u onaj Ens Realissimum, Ens per se ipsum,¹⁵⁴ u Boga, u božanski autoritet i u društvenu hijerarhiju. Ustvari: jedan strogo disciplinirani sistem u materijalnom smislu. S tim i takvim slikama u sebi ljudi se mogu držati na površini u životnim krizama. To je ona biblijska uljenica u nama. Lux in tenebris.¹⁵⁵ Ali kad jedan subjekt misli da je spoznao da nad njime nema ničega: ni moralnog autoriteta, ni ideje Boga, ni dobrote, pa ni društvene hijerarhije, onda takvog čovjeka proguta osjećaj paklenog vakuuma. A vi ste, dragi moj gospodine doktore, bacili onu ženu u takav moralni vakuum! Vi ste u njoj ubili ideju dobrote, ideju Boga i svake nade!

LEONE: I vi mislite da je ona skočila kroz prozor zato jer sam ja u njoj ubio ideju dobrote!

SILBERBRANDT: Samo zato nije! Ali svakako: dok je mogla da još piše molbenice, kuca na tuđim vratima, da moli milost kod svog bližnjeg, u njoj je moralo biti još vjere i u moralne autoritete i u društvenu hijerarhiju! Ona je još vjerovala u ideju dobrote, jer da nije, ne bi bila uopće ni došla ovamo! A vi ste joj rezolutno izjavili da svega toga tu nema: ni dobrote, ni samilosti, ni Boga! Što je toj ženi poslije toga preostalo? Što? I vidite, po moralnoj klasifikaciji, taj je vaš čin teži od toga da netko slučajno pregazi četvoropregom jednu sklerotičnu staricu ili da negdje postoji jedan kućni red da se posjetnici najavljuju vizitkartama!

LEONE: To da je ona skočila kroz prozor, to je matematika! Ona je morala skočiti kroz prozor! To je čista matematika! Danas poslije podne ja sam bio u njenom stanu i uvjeravam vas, Silberbrandt:

¹⁴⁷ *veltanšauunge, darüber ist kein Zweifel* (njem.) - nazore na svijet, o tome nema dvojbe

¹⁴⁸ *das ist meine sehr ernste Überzeugung* (njem.) - to je moje veoma ozbiljno uvjerenje

¹⁴⁹ *Jawohl, so ist es leider!* (njem.) - Da, da, tako je to nažalost!

¹⁵⁰ *Jede Kanzel ist eine Art Advokatenkanzlei!* (njem.) - (igra riječima) Svaka je propovjedaonica (Kancel) neka vrsta odvjetničke kancelarije!

¹⁵¹ *Deus est in omnibus rebus* (lat.) - Bog je u svima stvarima

¹⁵² *Non timor, sed admiratio et gratitudo deos fecit* (lat.) - Nije strah stvorio bogove, nego divljenje i zahvalnost,

¹⁵³ *"sittliche Weltordnung"* (njem.) - "čudoredni poredak svijeta"

¹⁵⁴ *Ens Realissimum, Ens per se ipsum* (lat.) - Duh najstvarniji, Duh sam po sebi

¹⁵⁵ *Lux in tenebris* (lat.) - Svjetlost u mraku

da vi stanujete u onoj sobi i vi biste skočili kroz prozor sa svim svojim moralnim autoritetima i citatima zajedno!

FABRICZY: A ti kao da perverzno uživaš što je ona skočila kroz prozor?

LEONE: To je matematika! To je jasno kao dva puta dva! To je unutarnja logika same stvari! To ima svoje dublje razloge!

FABRICZY: Deine Logik wird mir täglich enigmatischer!¹⁵⁶

LEONE: To je čista glembajevska logika! Mislim da sam otkrio kauzalitet toga događaja i držim da mi je čitava ta tajna prilično jasna. Između ostalih mnogih razloga jedan je i taj što je Glembajevima u interesu da što više ljudi pomre. To je glembajevski biznis!¹⁵⁷

FABRICZY: Das wird immer dunkler und enigmatischer!¹⁵⁸

Stari Glembay je u svojoj nervoznoj šetnji zastao i napeto sluša.

LEONE: Glavnica uložena u pogrebne pothvate nosi oko šezdeset posto. Koliko je meni poznato, Banka Glembay Ltd. (između svojih ostalih fair poslova) financira gotovo sve pogrebne trafike u gradu i u provinciji!

GLEMBAY: Ti ćeš prije ili kasnije svršiti u ludnici!

S indignacijom ode na terasu i spusti se stubama u tminu. Iz vrta dalek smijeh. Grmljavina dolazi bliže.

SILBERBRANDT: Taj vaš nihilizam nije mi jasan! Nije riječ o bankirskim poslovima nego o tome da ste vi konkretno optužili, a niste u stanju da tvrdnju dokažete! Titraste se lakoumno svim svetinjama, gospodine doktore...

LEONE: Riječ nije uopće ni o čemu! Riječ je o tome da ste vi mene nagovorili i da me već pola sata gnjavite! Kakve svetinje? A vi mislite da su te vaše dobrotvorne parade pod protektoratom barunice Castelli takva jedna svetinja u koju ljudi treba da vjeruju kao u metafizički autoritet i društvenu hijerarhiju? Umrijeti pod kopitom baruničina četvoroprega s vjerom u metafizički autoritet i društvenu hijerarhiju! Ali pristupiti takvome stvorenju i kazati mu: čovječe, sjeti se da si ravan onome pred kime se ponizuješ, i ne ponizuj se! Hodaj uspravno, ne plači pred tuđim vratima, jer iza tih vrata za tebe nema nikoga, pljuni i pljusni, ali se ne ponizuj - to po vama znači nekoga moralno zgaziti! Uostalom! Od mene je neinteligentno što s vama uopće govorim: valjda ne mislite od mene stvoriti nekakvog konvertita? *Prekine razgovor, odmahne rukom, prošeće se salonom, gleda slike na zidovima, a onda se sav skupi nervozno oko svoje lule.*

SILBERBRANDT *jezuitski lažljivo, lakajski bijedno i monotono ispovjednički*: Vi ste neupućeni, gospodine doktore, jer da ste upućeni u karitativni rad Preuzvišene milostive barunice, ne biste sve te divne kršćanske rezultate mogli nazvati paradom! Dozvolite mi: cifre govore. Samo tekuće godine pod predsjedništvom barunice izdano je... *spremnno i rutinirano vadi iz reverende svoj molitvenik i čita iz jedne ceduljice*: molim lijepo, gospodine doktore, izdano je: sto pedeset i sedam pari cipela, tri stotine dječjih kompleta, osam stotina pedeset i troje djece predano je na zimsku prehranu, izdano dvadeset i osam hiljada potpore i poduzeto trista i osamnaest besplatnih pravnih intervencija! Ja prepuštam vašoj savjesti, gospodine doktore, da ovakve lijepe i kršćanske rezultate nazovete paradom. A ako baš želite znati, ovogodišnja anketa o materijalnom i moralnom stanju naših klijenata, raspisana na vlastitu inicijativu Preuzvišene gospođe barunice...

¹⁵⁶ *Deine Logik wird mir täglich enigmatischer!* (njem.) - Tvoja mi je logika svakog dana sve zagonetnija!

¹⁵⁷ *biznis* (engl.) - posao

¹⁵⁸ *Das wird immer dunkler und enigmatischer!* (njem.) - To postaje sve nejasnije i zagonetnije!

LEONE *stane pred Silberbrandtom izazovno i ironično*: Slušajte, Silberbrandt, nikakve vaše cifre ne će mene uvjeriti o tome da je barunica dobrotvorka! Ja o svemu tome imam svoje lično mišljenje! Vi ste poznavali dnevničara kod Dobrotvornog Ureda Skomraka?

SILBERBRANDT: Vi mislite onog paranoidnog mladića koji se objesio nema ni mjesec dana?

LEONE: Da, upravo onog "paranoidnog" mladića koji se objesio prije mjesec dana! On je ostavio svoju korespondenciju i iz te se korespondencije jasno vidi da je vaša milostiva predsjednica barunica Castelli-Glembay stajala u intimnim vezama s tim dvadesetogodišnjim Skomrakom!

SILBERBRANDT: Gospodine doktore! Kako smijete vi ovako govoriti o svojoj pomajci? O jednoj dami, gospodine doktore, za Boga miloga!

LEONE: Vrlo jednostavno! Ja imam baruničino pismo tu u džepu - iz koga slijedi...

SILBERBRANDT: Izvinite, gospodine doktore, ali mene to savršeno ništa ne interesira!

LEONE: Čudim se! Znači da vaše prijateljstvo s barunicom onda nije više tako intimno...

SILBERBRANDT *nervno vrlo napeto*: Kako mislite?

LEONE: Kad netko spava s jednom ženom čitave noći, njega bi ipak trebalo interesirati s kim se to dopisuje ta dotična žena.

SILBERBRANDT *blijed i uzrujan, dršćući*: Ne razumijem od svega toga ni riječi, gospodine doktore!

LEONE: Ne? Zaista? Vrlo mi je žao! Molim vas samo, kad već primate baruničine noćne vizite, da kod toga budete barem za nijansu diskretniji! Barem tako dugo dok su strani gosti u kući! Uostalom! Laku noć, gospodo! *Ode hitro s jednom prezirnom gestom. Silberbrandt gleda za njim fasciniran, bez jedne jedine riječi.*

FABRICZY *nakon stanke*: Ein ungemütlicher Sonderling, das sage ich!¹⁵⁹

Na terasi stoji Glembay. Blijed kao krpa, bez kapi krvi. On je stajao nezapažen tu od početka. Silberbrandt ga je vidio, ali nije više mogao da to objasni Leoneu. Polagano, slomljeno ide Glembay do stola i tamo klone. Natoči whisky, ispije. Još jedamput whisky. Iskapi. U daljini grmljavina.

GLEMBAY: Hörst du, Fabriczy? Es donnert! Hörst du?¹⁶⁰ To su bila moja križa jutros. Es donnert! Ja sam osjećao da se nešto sprema! *Ide do otvorene terase i sluša grmljavinu.*

ZAVJESA

¹⁵⁹ *Ein ungemütlicher Sonderling, das sage ich!* (njem.) - Neugodno nastrano biće, kažem ja!

¹⁶⁰ *Hörst du, Fabriczy? Es donnert! Hörst du?* (njem.) - Čuješ li, Fabriczy? Grmi! Čuješ li?

ČIN DRUGI

Zbiva se dvadeset do trideset minuta poslije prvoga. Scena prikazuje bidermajersku gostinsku sobu u kući Glembaja, u stilu čistu, jednostavnu i skromnu. Dva politirana šaukelštula, dva fotelja od cvjetnoga kretona, holandeske marine u zlatnim okvirima. Na prilično velikom politiranom stolu srebrni svijećnjak sa sedam svijeća. To je jedina rasvjeta. Zavjese na oknu desno i na vratima tamnocrvene, bordo. Lijevo vrata u pokrajnu sobu. Pred vratima ormar. Leone sprema svoju prtljagu: tu stoje ogromna dva kovčega i nekoliko manjih, kožnatih. Slikarski rekvizit, platno u svicima, palete i blindrame. Po foteljima svici papira i nacrti. Vani vjetar i grmljavina u porastu. U šaukelštulu doktor Silberbrandt, u vidljivoj neprilici. Od svoje maske, stava i svećeničke superiornosti on je izgubio sve oznake, pokazujući svako pomanjkanje ponosa. Moljaka i jalovo zanovijeta.

SILBERBRANDT: Ja ipak mislim, dragi gospodine doktore, da to nije bilo najkorektnije onako govoriti pred jednim stranim licem. Illustrissimus Fabriczy jest doduše kuzen gospodina tajnog savjetnika, ali je ipak u familiji strano lice! Dobro, dobro, gospodine doktore: ja bih mogao s obzirom na vašu nervnu indispoziciju shvatiti još to da ste sebi tu, svakako brutalnu šalu dopustili spram moje malenkosti u četiri oka! Das könnte ich zwar auch dann nicht verstehen, aber jedenfalls verzeihen!¹ Ali tako, gospodine doktore, tako brutalno, tako krivo-pred jednim stranim licem...

LEONE: Ja sam vas već tri puta molio, Silberbrandt, da ne gnjavite! Koga me vraga gnjavite? Vidite da imam posla! Ne mogu riječi svoje loviti natrag kao vrapce. Gemeint - gesagt, gesagt - getan!² I onda, upamtite jedamput za svagda: Il n'y a point des roses sans épines!³ A sada vas ponovno molim da me izvolite pustiti na miru. Dosadno mi je o svemu tome govoriti i, vjerujte, učinili biste mi najveću uslugu da me ostavite sama!

SILBERBRANDT *očajno i izgubljeno šuti. Nakon stanke, plačljivo i dječjački nedostojanstveno:* Gospodine doktore, pa vi morate shvatiti moju poziciju! Ta ja sam u familiji Glembay karitativni tajnik i ispovjednik Preuzvišene gospođe barunice, ja sam informator njenog sina! I vjerujte mi, ja ne bih od toga pravio nikakvo pitanje da tu nema ovog fatalnog stjecaja okolnosti: ta uloga kućnog informatora sa naročito delikatnom misijom s obzirom na maloga Olivera, gospodine doktore, molim vas, vi to morate uvidjeti! Gospodine doktore, pa još da je to čuo illustrissimus Fabriczy! Ali vaš gospodin otac, Preuzvišeni gospodin tajni savjetnik, on je čuo svaku vašu pojedinu riječ! Vi ga niste mogli vidjeti, on je bio za vratima terase, gospodine doktore! To su bile tako teške riječi s vaše strane, dragi gospodine doktore, a sve su te vaše kombinacije bez ikakve stvarne podloge. I ja se nadam da ćete vi biti džentlmen...

LEONE *u poslu. On baca u kovčege rublje i odijela, knjige i razne priručne predmete, vrlo neuredno i nervozno. Steže remenjem pledove i kao da rastreseno nešto traži:* Što vam ja mogu, Silberbrandt? Ta moja izjava nije štampana u novinama, a da i jest, to bi bilo sigurno u kakvom "bezbožnom vinkelblatu"! Uostalom: štampane su u novinama malo teže izjave, pak ste ih vrlo džentlmenski uspjeli da razanalizirate do lažnih elemenata! Nema takve negativne istine koja se ne bi mogla džentlmenski opravdati! Ona Canjegova bacila se kroz prozor sa svojim vlastitim djetetom, a vi ste džentlmenski uspjeli dokazati da sam ja u njoj ubio Boga, a ona da je bila bludnica i kriminalno lice! A to što je vama jedan "paranoidni" tip rekao da ste vi ljubavnik jedne Glembajice,

¹ *Das könnte ich zwar auch dann nicht verstehen, aber jedenfalls verzeihen!* (njem.) - Ja to ne bih doduše mogao ni u tom slučaju razumjeti, ali bih svakako mogao oprostiti!

² *Gemeint - gesagt, gesagt - getan!* (njem.) - Ispekao sam pak sam rekao!

³ *Il n'y a point des roses sans épines!* (franc.) - Nema ruža bez trnja!

tko će u to vjerovati? Uzmite, velečasni moj gospodine doktore, to tako kao da ja to nisam rekao, ili kao da sam sve to izmislio samo da vas kompromitiram! Dobro je! Nisam rekao! Krivo sam se izrazio! Vi niste baruničin ljubavnik! Slava Gospodinu Bogu! Laku noć!

SILBERBRANDT: Prije svega, gospodine doktore, ja vas nikada, nigdje i nikojom prilikom nisam smatrao paranoidnim i abnormalnim; naprotiv, gospodine doktore, koliko se sjećam, ja sam uvijek bio iskreni poklonik vašeg talenta (što, među nama rečeno, u ovoj kući baš nije bila zahvalna uloga), gospodine doktore! Kad ste vi, gospodine doktore, prije dvije godine bili u Münchenu izložili svoju kompoziciju: "Haron prevozi svoje žrtve preko Lete", ja sam ekscerpirao sve povoljne glasove njemačke kritike i tako sam ih štampao u "Glasniku svete Cecilije". I vama sam bio poslao jedan egzemplar poštom, te, ako se ne varam, vi ste onda bili u Aix-les-Bainsu, i ja ne znam, možda vam taj broj nije nikada ni dopao u ruke, gospodine doktore. Ali, vidite, gospodine doktore, vaš gospodin otac, gospodin Geheimrat, on je čuo svaku vašu riječ...

LEONE: I vi mislite da bih ja zato jer ste vi jedamput u "Glasniku svete Cecilije" štampali nekakve kritike, da bih ja trebao da pred svojim ocem demantiram svoje riječi?

SILBERBRANDT: Da, dobro, ali što će misliti vaš gospodin otac, Preuzvišeni gospodin tajni savjetnik?

LEONE: Moj preuzvišeni gospodin otac imao je dvadeset godina vremena da o svemu tome misli po miloj volji, ali čini se da nije ništa naročito inteligentno smislio!

SILBERBRANDT: Gospodine doktore, molim vas, izvinite me, ja nemam doista namjere da vam dosadujem i da vas molestiram, ali u vašoj ruci leži moja čitava karijera! Samo od jedne jedine vaše riječi ovisi moja pozicija, vi možete sve to objasniti kao nervozu, kao nepromišljenu verbalnu nervozu...

Leone pakira i ignorira Silberbrandta bez riječi. Stanka. Zeleni refleks dalekih munja, grmljavina i vjetar. Stanka.

SILBERBRANDT: Gospodine doktore, nemojte biti tako tvrdoglavi. Molim vas, dragi gospodine doktore...

LEONE *nervozno i glasno*: Vi ste, bogami, slaboumni, Silberbrandt! Sve to nije tako važno, kako se to vama čini! Vidite, ja imam posla! Bilo bi od vas vrlo uljudno i diskretno da me pustite na miru. Ja još imam da napišem dva-tri pisma i ja vas molim nemojte me nervirati i idite spavati! Kakav je to način nekoga smetati tako neumorno? Izvinite, to je potpuno pomanjkanje takta!

Kucanje. Ponovno glasnije kucanje. Leone je zastao u poslu. Stanka. Ponovno kucanje. Vihor i gromovi.

LEONE: Naprijed!

Ulazi stari Glembay, u svilenom hausroku tamnonarančaste boje. Njegova blijeda, staračka izmučena pojava potpun je kontrast onoj figuri od prije pola sata u salonu. Ona napudrana i izbrijana maska pretvorila se u lice bolesnika s tamnim upalim podočnjacima, kome su kretnje nesigurne, a donja čeljust tako se abnormalno ovjesila, kao da mu laloke vise same od sebe i melju zrak. To je lice mlohavo i beskrvno, tim čovjekom vlada depresija. On izgleda kao čovjek koji je ustao da se pridigne na svoju posljednju borbu. Zato je on u prvome dijelu dijaloga tih, gotovo patetično svečan, i tek postepeno tetive tih vilica opet se napinju, ti zubi opet animalno škripe i ta se šaka sama od sebe diže da raskrvari pred sobom ovu nakazu od njegova rođenog sina.

GLEMBAY *tiho, susretljivo, pomirljivo i diskretno*: Pardon, smetam li?

LEONE *virtuozno svladavajući svoju nepriliku*: O, molim, ni najmanje! Izvoli samo, upravo smo o tebi razgovarali!

Silberbrandtu je kod kucanja zapela riječ, a kad se je na vratima pojavio Glembay, on je protrnuo i ukočio se do nepomičnosti, dignuvši se sa stolca kao u hipnozi. Dubok, pokoran i jezuitski poklon

Glembaju bez jedne jedine riječi. Glembay jedva primjetljivo, hladno i vrlo mrko kimne toj svećeničkoj figuri što stoji ovdje nijemo, kao voštana lutka u reverendi. Glembay, vrlo tiho i kao oprezno zatvorivši vrata, pristupio je Leoneu. Vidi se da se čudi svjetlosti voštanica i otvorenim koferima. Glembay gleda sav taj nered i nijemo se čudi pogledom.

LEONE: Upravo smo s gospodinom naslovnim monsignorom razgovarali o tebi! Rekao je monsignor da mu se čini da ti previše piješ! A i ja sam se večeras čudio tvome whiskyju!

GLEMBAY: Da!

Stanka. Leone je stajao uspravljen nad koferom, a onda se nagnuo u kofer i glava mu je nestala u koferu.

LEONE *iz kofera*: Pa izvoli, uzmi mjesto, izvoli, sjedni!

Glembay stoji nepomično i šuti.

LEONE *uspravivši se*: Zar ne ćeš sjesti? Molim lijepo, izvoli! *Pošao je do jednog fotelja, podigao s njega palete, blindrame i slikarski rekvizit*: Izvoli, molim!

Silberbrandt ostao je stojeći na svome mjestu, nepomično i pretjerano uljudno. Glembay se vlada kao da te osobe ovdje uopće nema. Sjeo je na ponuđeno mu mjesto i šuti. Stanka.

GLEMBAY: A kakva je to rasvjeta?

LEONE: Ne znam. Čini mi se da je negdje u fliglu pregorjela žica! Kurcšlus!

GLEMBAY: A zašto to nije reparirano?

LEONE: Ne znam!

GLEMBAY: A ovo ovdje?

LEONE: To su koferi! Ja pakiram!

GLEMBAY: Ti pakiraš?

LEONE: Da!

GLEMBAY: Ti putuješ?

LEONE: Da!

Stanka. Taj je dijalog strog, ali vrlo uljudan, kao da razgovaraju dva potpuno gluha čovjeka po paritetu svog vlastitog organskog nedostatka. Grmljavina mnogo glasnija i raste. Od vremena na vrijeme zeleni refleksi munja. Razmak između refleksa i detonacije od pet do sedam sekunda. Vjetar i kiša o stakla.

GLEMBAY: Je li slobodno da zapalim? Ne smeta te dim?

LEONE: Molim lijepo! Ja i sam neprekidno pušim svoj Dunhill! *Pripali ocu cigaru. Stanka.* Koja ti je to večeras?

GLEMBAY: Večeras? Večeras sedma!

Stanka.

LEONE: A što kaže Paul Altmann za tvoje srce?

GLEMBAY: Ništa! Što da kaže? Ništa! *Stanka.* Medicina ionako ne zna ništa!

Stanka. Grmljavina. Leone radi dalje oko svojih stvari. Otvorio je ormar i sprema frak i klak.

GLEMBAY *gleda blindrame i platna, vrlo prazno. Vidi se da mu je prisutnost dra Silberbrandta nenasnosna.* Je li među ovim slikarijama ona što je nagrađena zlatnom medaljom u Parizu?

LEONE: Nema je! Ostala je u Aix-les-Bainsu!

Stanka. Grmljavina. U jakoj grmljavini uhvatio je dr. Silberbrandt prvu zgodnu priliku da se makne.

SILBERBRANDT: Dakle, gospodine doktore, ja se svakako nadam da ćemo se još sastati kod čaja. Ja mislim da je vrijeme da legnem. Umoran sam, a sutra čitam ranu jutarnju misu. Već je prilično

kasno. Preporučujem se, gospodine tajni savjetniče! Laku noć, gospodine doktore, klanjam se, sluga sam pokoran!

LEONE: Zbogom! Laku noć!

Kako je dr. Silberbrandt na odlasku otvorio vrata, duhnuo je kroz sobu jak talas vjetra i bordo-zavjese na prozoru i na vratima zalepršale su kao zastave. Zavjese viju se dalje kao da čitava soba plovi u oluji. Vjetar, prolom oblaka, gromova.

GLEMBAY: Bilo bi dobro da se zatvori!

LEONE: Ja volim grmljavinu! Ali ako tebe smeta, molim lijepo! *Hoće da zatvori prozor.*

GLEMBAY: Zbog mene nije potrebno. Hvala!

Stanka. Munje. Vjetar. Stanka.

Glembay, odbijajući guste i vrlo nervozne dimove, ustao je i pošao do jedne role smotanih platnenih slika kojih ima oko dvanaest. Razmotao je tu rolu i promatra slike bez riječi. Vidi se da je to za njega potpuno bezvrijedan materijal: uljenim bojama zamazano platno. Bez ikakvog potrebnog kontakta, ne s indignacijom, ali svakako s indiferentnom gestom, on baca ta platna, ne smotavši ih, ponovno tamo gdje su i bila. Stanka. Zatim se zaputi do stola i tamo gleda s interesom jedan skupocjeni nécessaire sa srebrnim priborom.

GLEMBAY: Gdje si kupio taj nécessaire?

LEONE: U Kalkuti!

GLEMBAY: Skupo?

LEONE: Ne sjećam se. Ako se ne varam, petsto i pedeset dolara!

GLEMBAY: I ja sam imao jedan sličan ovome. Donio mi ga je na poklon iz Indije jedan moj kompanjon, jedan general-direktor marsejske Messageries Maritimes. Onda si ti imao tri godine! To je antilopa! To je vrlo fino preparirana antilopa! *Otvora jednu kristalnu bocu i miriše. A kakva je to voda?*

LEONE: To je neka tibetanska trava! Ta trava raste na sjevernoj strani Mount Everesta! Oko Fara Dzunga!

Stanka. Gromovi tutnje i vjetar. Leone je prestao da sprema. Kao umoran i enerviran sjedne u šaukelštul i stane se njihati. U njemu vidljivo potitavaju svi nervi. Igra se nešto oko svoje lule i šuti. Stari prekapa po stolu među kravatama i krejonima. Nervozno i bez riječi. Onda prođe sobom.

GLEMBAY *nakon stanke razmišljanja*: Dakle ti putuješ?

LEONE: Da!

GLEMBAY: A ti si zapravo doputovao da prisustvuješ jubileju banke Glembay, Leone? Takav se jubilej ne slavi svake druge godine. To znači: ti ne ćeš prisustvovati sutrašnjoj svečanoj sjednici Komore?

LEONE: Da, ja sam doputovao da budem na tom jubileju. I ja sam konačno vidio tebe, mi smo se vidjeli! Ja sam jutros prisustvovao sjednici banke, a sutra sve je to više-manje gala-predstava! Ja mislim da je najbolje da oputujem. Ja sam jedanaest godina odsutan i, vidiš, ja se više ne osjećam ovdje, kako da kažem: kod kuće! Der Mensch ist ein Gewohnheitstier!⁴ A to ćeš dopustiti i sam: na ovakvoj jednoj intimnoj slavi, u svojoj roditeljskoj kući osjećati se strancem, neke vrste prolaznikom, to baš nije najpriятniji osjećaj!

GLEMBAY: To zavisi od toga kako tko osjeća! Ja mislim da su ti tvoji osjećaji svakako potpuno neosnovani. Sve je to überspannt.

⁴ *Der Mensch ist ein Gewohnheitstier!* (njem.) - Čovjek je životinja koja robuje svojim navikama!

LEONE *ustane nervozno kao da je uboden. On je nervozno reagirao na tu riječ.* U čitavom svom rječniku ti nisi našao druge riječi nego upravo: überspannt? To ste mi govorili od moje pete godine! Uostalom! *On se svladao. Trijezno i mirno sa nešto maliciozno ironičnim prizvukom:* Molim te, izvini, ali dopusti mi da te zapitam: kome sretnom slučaju imam da zahvalim ovaj tvoj kasni posjet?

GLEMBAY *ustao je pogođen. U njemu kuha. On raste iz depresije u violenciju. Gleda dugo svoga sina i klima glavom:* Da, upravo tako arogantan bio si spram mene već u svojoj devetoj godini. To je ta tvoja venecijanska krv! *Škripi zubima, puši i prođe sobom gore-dolje. Zaustavi se tvrdo i odlučno:* Dakle, molim te, da ne gubimo vrijeme! Ja sam bio na terasi kad si ti razgovarao s doktorom Silberbrandtom i ja sam čuo svaku tvoju riječ.

Stanka. Otac i sin dugo se gledaju okom u oko. Leone nakon stanke podigne obje ruke u ramenima, a zatim ih bespomoćno spusti.

GLEMBAY: No! I?

LEONE: Ništa! Onda si čuo svaku moju riječ!

GLEMBAY: No! I? *Stanka.* I?

LEONE: Što i? To mi je Silberbrandt tek malo prije objasnio da si ti to čuo! Oprosti mi! Ja sam bio duboko uvjeren da si negdje u vrtu! Ja nisam imao nikakve zle namjere!

GLEMBAY: Nije sada riječ o tome da li si ti imao pri tome kakvu namjeru, nego je li to istina?

Stanka.

LEONE: Ja mislim da je suvišno da nas dvojica o tome ovdje izgovorimo ma i jednu riječ! Ja nisam ono rekao tebi nego Silberbrandtu!

GLEMBAY: Tako? A šta bi ti uradio s čovjekom koji bi pred dva svjedoka izjavio da tvoja vlastita žena spava čitavu noć sa svojim ljubavnikom?

LEONE: Ne znam!

GLEMBAY: A tako? Ti ne znaš?

LEONE: Naravno da ne znam! Ja prije svega nemam žene, a drugo, ja nemam šezdeset i devet godina! Ja dakle ne znam što bih uradio na tvome mjestu!

GLEMBAY: Pa dobro, molim te, uzmimo da je tako! Dobro! Ti ne znaš! Dobro! Molim te! Dobro! *Prođe sobom i onda stane.* Možeš li ti razgovarati sa mnom samo dvije minute kao prijatelj?

LEONE: Ne! *Na jedno pitanje, koje je u jednoj nijansi toplo zazvučalo, to je bilo suviše kratko i suviše oštro. Osjetivši da je ta riječ bila prejaka, nastoji, poslije neugodne šutnje, da je razvodni komentarom:* Naime, ja, ja naime mislim, ljudi ili su prijatelji ili nisu! A na dvije minute ne može se biti prijateljem. I možda se nas dvojica niti ne poznajemo: u ovih jedanaest godina mi nismo gotovo nijedamput razgovarali, mislim, naime, od onog jutra kada su mamu našli mrtvu! I vidiš, ja ne bih htio biti neiskren: od mamine smrti ja nisam nijedamput osjetio potrebe da govorim s tobom prijateljski! Da! Lagao bih da ti kažem da mogu s tobom da govorim prijateljski, pa bilo to samo dvije minute! Vidiš: ja sam zapakirao, ja putujem! Ja smatram da je moj dolazak u ovaj glembajevski dom bio neke vrste posljednja sentimentalna zabluda. Ti si me pozvao pismeno, jubilej, obiteljski obziri i sve ono što već spada k ovakvoj slavi, ali to sve jače je od mojih nerava! Ja sam, kako ti veliš: überspannt! Mene smatraju "paranoidom"! Jednom "paranoidu" ne treba ništa uzeti za zlo! Ali molim te da svakako uvažiš da sve ono što sam rekao Silberbrandtu nije bilo rečeno na tvoju adresu! Na moju časnu riječ, ja nisam imao ni pojma da ti slušaš na terasi!

GLEMBAY: Pa dobro, ako već ne ćeš prijateljski, dann aber rein menschlich: du musst mir sagen, was an der Sache ist.⁵ Ti to meni moraš reći! Jesi li me razumio?

⁵ **dann aber rein menschlich: du musst mir sagen, was an der Sache ist** (njem.) - onda barem čisto ljudski: moraš mi reći što je na stvari

LEONE: Ja ništa ne moram, ja nikada nisam ništa morao! Ali ako baš forsiraš, molim lijepo! Na stvari nije ništa naročito! Na stvari je to da je naslovni vikar, ili što li je, monsignor, gospodin doktor Silberbrandt, ispovjednik tvoje supruge i informator tvoga sina, baruničin ljubavnik. To je na stvari, ako baš želiš da znaš! Nota bene: taj gospodin je tvoj kandidat za naslovnog kanonika i tvoj protežê u svakome pogledu.

GLEMBAY *kao da još ne shvaća i kao da mu je pozlilo*: Pa dobro! A jesi li ti svijestan svih posljedica ove svoje izjave?

LEONE: Ja s time nemam nikakve veze! To pitaj svoju suprugu! Što se to mene tiče?

GLEMBAY: Pa dobro! A možda sve to nije istina? Možda je sve to izmišljeno! A što onda? Tko nosi onda odgovornost za to?

LEONE: Ako nije istina, onda je sve izmišljeno, onda nema ni odgovornosti!

GLEMBAY *potreseno i starački slabo pode spram svoga sina*: Molim te, u životu ja tebe još nikada nisam ništa molio, a sada te molim: Leo, nemoj me mučiti! Reci mi što je na stvari?

LEONE: Ja nemam u ruci nikakvih juridičkih dokaza, čovječe! Ja nisam studirao pravo! Ja nisam doktor prava kao Puba Fabriczy! Protiv barunice uopće ne postoje nikakvi juridički dokazi! Barunica je pregazila staru Ruperticu, ali juridički je riješena krivnje. Razudbeni nalaz dao je dokumente da je srce stare Rupertice imalo promjer od dvije stotine dvadeset milimetara! I ona Canjegova je skočila kroz prozor, ali dokaza za to nema! To sam ja kao "paranoidan tip" ubio u njoj "Boga", zato je skočila kroz prozor! Kako ja mogu da znam što je na stvari kad je ta stvar potpuno delikatne intimne naravi! Osim barunice i Silberbrandta to nitko ne može da zna! I ako jedno od tih lica prisegne da je to laž, gdje je onda istina?

GLEMBAY *još uvijek u mutnim mislima, kao da ne može da shvati*: Pa dobro, a kako si ti onda smio da tako apodiktčki ustvrdiš jednu stvar u koju nikako nisi siguran?

LEONE: Ja ne znam. Ja s jedne strane vidim jasno da je sve ovo glupo što ja sada govorim, a s druge strane opet ja ne znam da li ti možeš da to pojmiš: ja ne bih htio da me ti doista shvatiš kao da sam neurastenik, neubrojav ili klevetnik! Ja sam spavao pet noći pod tvojim krovom, od toga je barunica dvije noći bila u Silberbrandtovo sobi! Možda je on barunicu ispovijedao. Ali da je ona u njegovoj sobi bila, to sam imao lično čast da utvrdim vlastitim iskustvom. Mi smo susjedi: soba do sobe.

GLEMBAY: Parlez plus bas, parce que les murs ont des oreilles!⁶ *Gleda u vrata što vode u pokrajnu sobu i što su zagrađena ormarom. Pode do njih i vrati se.*

LEONE: Molim te ponovno: ja to što sam rekao nisam rekao za tebe, ti si to slučajno čuo! Ja sam doduše überspannt, ali ja ne želim tu forme radi ispasti kao klevetnik u tvojim očima, a pogotovo ne zbog jedne meni savršeno indiferentne žene!

GLEMBAY: A ti ne možeš pojmiti da se tu ne radi o nekoj "indiferentnoj ženi"?

LEONE: Za mene je ta žena potpuno indiferentna, da ne kažem nešto mnogo negativnije!

GLEMBAY *gleda ga dugo bez riječi. Šutnja. Grmljavina, ali slabija. Vjetar. Gorko*: Da, to si ti! Pravi Danielli!

LEONE: Meni je lično drago da nisam Glembay!

GLEMBAY *zamišljeno i rezignirano*: Da, da, uvijek je tako bilo! Kad god sam ja pristupio nekome od vas, u bilo čemu, s bilo kakvom molbom ili namjerom, uvijek, da, uvijek se dogodilo jedno te jedno: uvijek se preda mnom javila ova vaša Danielli-grimasa, s jednim višim prezirom za sve što niste vi! Gospoda! Gospoda Danielli, venecijanski grand! A ja, tko sam ja? Nekakav međimurski parveni. Kako ja smijem doći na tu ideju da meni ne bude jedna žena indiferentna, kad je za tebe,

⁶ *Parlez plus bas, parce que les murs ont des oreilles!* (franc.) - Govorite tiše, jer zidovi imaju uši!

za gospodina Daniellija, ta ista žena - nešto mnogo negativnije! Da, naravno, što se tebe tiče moja žena? Tko je uopće došao na misao da pozove na odgovornost tebe, Daniellija, kada si ti blagoizvolio da nad nekim slomiš štap!

LEONE: Ja sam uvjeren da je sav taj naš razgovor potpuno suvišan! Ja putujem! Ja sam eto na odlasku, ja se eventualno ne ću više nikada vratiti, pa ja mislim da je najmudrije da se rastanemo u miru. Jer gledaj: naša gledišta su potpuno oprečna u svemu pa i u ovoj stvari. Ja znam: ti bi htio spasiti formalnu, "juridičku" stranu pitanja. Po tebi, to bi se moglo, da ja izjavim da nisam imao dovoljno "juridičkih" razloga da tako mislim o barunici i onom popu. A po meni, ja mislim da bi bilo najoportunije da se ti pričiniš kao da ništa nisi čuo! Onda bi bile sve eventualne "juridičke" konzekvencije suvišne pak i ovaj naš razgovor! Molim te, dakle, oprosti mi! Ja sam sve ono rekao u živčanom neraspoloženju spram one jezuitske kreature. Meni je sav onaj hipokritski pravni način išao na nerve. Onaj nemogući Puba, oni mrtvaci (tri mrtvaca pod stolom). Onaj Oberleutnant sa svojim teškim kavalerijskim sabljama, ja sam "überspannt", ja sam dakle rekao više nego što sam smio da kažem - a ti to nisi trebao da čuješ...

GLEMBAY: Dakle, onda ono ipak nije istina?

Leone šuti i gleda oca.

GLEMBAY: Ono dakle nije istina?

Leone šuti uporno. Stanka.

GLEMBAY: Vidiš li, i u tome si Danielli! Ne govoriti istinu, to ste vi Daniellijevi uvijek u stanju. Ali to priznati? Ne! Nikada! Pljunuti nekome u lice venecijanski, poniziti ga i zaprljati, to da, da, to je vama u krvi. Ali kada je riječ o konzekvencijama, onda šutnja. Upravo takva bila ti je i mati!

LEONE: A što bi ti imao od toga, sve da ja tebi i dadem "juridičku" izjavu da ono nije istina? Bi li se u materijalnom stanju fakata što izmijenilo samo za jedan milimetar? Ja mislim da je poslije svega između nas svaka riječ o tome suvišna! Želiš li još što od mene? Ja bih naime još imao da napišem dva-tri pisma!

Grmljavina polagano nestaje. Munje se odražavaju u fosfornome osvjetljenju sobe, a detonacije zaostaju polagano. Vjetar i šum kiše. Leone raste u nemiru i vidljivo se jedva savladava.

GLEMBAY: Ti bi dakle želio da ja odem? To znači: du complimentierst mich hinaus!⁷

LEONE: Ich complimentiere dich nicht hinaus, ich bitte dich nur!⁸ Ja mislim da bi najbolje bilo da se rastanemo u miru. Ja nisam pravnik, ja ne mislim juridički, ja nisam ni burzovni senzal! Što bismo dakle nas dvojica mogli da izmešetarimo?

GLEMBAY: Biti arogantan spram svoga oca, to je naročito otmjeno! To je grandezza! Da! To je daniellijevski grčki način: gledati u oči i misliti svoje! Da! Ali ti si lansirao jednu nevjerojatno mutnu verziju, ti si zaprljao moju familijarnu čistoću! Ti si tu noćas ovo moje obiteljsko stanje ponizio do neke vrste promiskuiteta, kao da se kod Glembaja živi na bohemski način! Ali trebalo bi da uvažiš da mi Glembajevi nismo bohemi! Mi smo solidni konzervativni građani i za svaku svoju riječ nosimo punu formalnu i džentlmensku odgovornost! Što je tebi dalo prava da se na ovaj - ne ću da kažem kakav - način izraziš pred Silberbrandtom i pred Fabriczyjem o mojoj supruzi? *Ove dvije posljednje rečenice izgovorene su staccato i punim prsima; dalje violencija raste.*

LEONE još uvijek tiho: Molim te, samo da ponovim neke stvari! Ja sam doputovao na tvoj lični poziv, i molim te da uvažiš da se ja smatram u tvojoj kući gostom! Konačno, ja sam mislio da nemam prava da kod ove jubilarne dekorativne predstave ne prisustvujem kao statist kad si ti već

⁷ *du complimentierst mich hinaus!* (njem.) - pokazuješ mi na uljudan način vrata!

⁸ *Ich complimentiere dich nicht hinaus, ich bitte dich nur!* (njem.) - Ja ti ne pokazujem na uljudan način vrata, ja te samo molim!

preuzeo ulogu režisera! I još nešto moram da priznam: nakon ovih jedanaest godina, mala me je nostalgija pekla za svim ovim tu. Putujući ovamo, ja sam se nevino veselio da ću vidjeti mamin grob, Beatrice, one naše stare slike i tebe. Da! I tebe! Ali u ovoj glembajevskoj atmosferi krvi, ubojstava, samoubojstava, u ovoj nezdravoj atmosferi laži i intriga i histerije, odmah mi se javila stara moja migrena. Počela me je boljeti glava od svega toga. Dozvoli mi samo da primijetim još i to: ti to ne razumiješ da nekoga može da boli glava u ovoj glembajevštini! Mi smo dvije rase, kao što si sâm rekao: Glembajevi i Daniellijevi! Mi smo - po tebi - grčki lažljivci i Venecijanci! Ti mene nisi nikada volio, jer konačno unutar svog veltanšaunga ti za to nisi imao nikakva razloga! I baš zato jer smo nas dvojica dvije rase, ja od početka, koliko se sjećam, ne samo da sam ti bio indiferentan, nego upravo protivno: ti me nikada nisi trpio! Da, Ivan, on, da! Das war ein aufgehender Stern an der Wiener und Amsterdamer Börse!⁹ Ivan je za tebe bio punokrvni Glembay. I ja znam da bi ti bio mnogo više volio da sam ja umro mjesto njega! Za Ivana ste govorili da će biti austrijski Rockefeller! A mene ste slali u sanatorije! Da! Što me gledaš tako gadno? (Sjećam se, dok sam ti još kao dečko sjedio na koljenu, kako je taj tvoj isti pogled ispod stakla bio oštar i hladan.) I vidiš, molim te: ja nisam postao burzovni mešetar i senzal firme Glembay Ltd. Ja mažem neka potpuno bezvrijedna platna: slike tebi potpuno strane i zagonetne. Ja sam bohem, a ti si bankir! Ja živim u promiskuitetu, a ti u strogo konzervativnom građanskom modelu od braka! Ja lažem, ja sam neuropat, sulud i ungemütlich, "ein überspannter Sonderling",¹⁰ kao što kaže stari Fabriczy, i čemu, molim te, da se nas dvojica sada tu natežemo? To što je jedno tako minderwertig¹¹ lice, kao što sam ja, izjavilo ili ne, što može to tebi biti tako važno? Zašto? Ja dakle držim da bi bilo najoportunije da se prijede preko toga s prezirom i - laku noć! Ja ionako putujem, a ti to nisi trebao da čuješ, pa kvi! Ja ne uviđam čemu bi bilo potrebno da ja iz formalnojuridičkih razloga izjavim da sam lagao? Ja nisam lagao, ali pravnih dokaza ja u ruci nemam!

GLEMBAY: Pa dobro, ali što je tebi dalo prava da bez ičeg konkretnog u ruci istupiš onako infamno?

LEONE: Neke stvari mogu biti u glavi ako nisu u ruci! Ti bi dakle pod svaku cijenu htio da me utvrdiš kao klevetnika i lažljivca?

GLEMBAY: Ili imaš konkretne dokaze, ili nisi smio da onako govoriš pred dva strana lica! Što je tebi dalo prava da se onako bestidno izraziš pred dva strana lica? Zar ti ne misliš da si ti meni pljunuo u obraz? Zar ti ne misliš da si time zaprljao moju čast?

LEONE: Ako je već nečija čast u pitanju, to je onda isključivo čast tvoje supruge!

GLEMBAY: U pitanju ne može da bude ničija čast tako dugo dok za to nema dokaza!

LEONE: Ako tebi nije dosta kad ti se kaže da tvoja žena spava čitavu noć u sobi jednog informatora, meni je to konačno égal! U pravu ne postoje samo dokazi nego i indicije; ja nisam pravnik, ali toliko znam od prava! Ni za Alisinu smrt nije bilo pravnih dokaza, ali su svi momenti govorili da se nije utopila zbog dokaza nego zbog indicija!

GLEMBAY: Kakve indicije?

LEONE: Alis se utopila u Kupi na Gorjanskom kod tete Zygmuntowiczove! U čamcu našli su njen skicenbuh, njen florentiner, njen suncobran, znači: Alis je skočila u vodu obučena, a nije se kupala kao što ste to poslije kolportirali po svojoj plaćenju štampi! Alis je bila first-class¹² plivačica! Zašto se je utopila? Iz pukog slučaja? Čamac se nije prevrnuo. Alis se je utopila zbog indicija!

⁹ *Das war ein aufgehender Stern an der Wiener und Amsterdamer Börse!* (njem.) - On je bio zvijezda koja se pojavila na bečkoj i amsterdamskoj burzi!

¹⁰ *ungemütlich, "ein überspannter Sonderling"* (njem.) - neprijatan, "neuravnoteženi osobenjak",

¹¹ *minderwertig* (njem.) - manjevrijedno

¹² *first-class* (engl.) - prvorazredna

GLEMBAY: Ne razumijem ni riječi!

LEONE: Molim te! Jedanaest godina je minulo kako smo pokopali Alis! Ja sam bio onda posljednji put doma. Jedanaest godina tebi nije palo na pamet da sebi postaviš pitanje: a zašto je ta moja dvadesetogodišnja kći skočila u vodu?

GLEMBAY: To je bilo sve u njenoj fantastičnoj daniellijevoj krvi. I vaša mati pokušala je svoje prvo samoubojstvo u svojoj sedamnaestoj godini! Dogodilo se to sigurno bez svakog stvarnog razloga!

LEONE: Fantastična daniellijeva krv! Dogodilo se to, dragi moj, zato jer je Alis konstatirala za mladog Zygmuntowicza da spava kod tvoje gospođe barunice! Alis je nevino bila zaljubljena u mladog Zygmuntowicza! Utopila se nevino i naivno bez ikakvog juridičkog dokaza: prosto po indicijama!

GLEMBAY *kao da tjera od sebe prikaze*: Das alles sind Hirngespinnste!¹³

LEONE: Stara Zygmuntowiczova našla je među Alisinim papirima jedan nacrt za njeno oprostajno pismo: taj papirić, ispisan olovkom bez datuma, ja imam negdje u Aix-les-Bainsu. U tom pismu nema ničeg - juridički konkretnog. Noć prije toga ona je slučajno vidjela mladog Zygmuntowicza gdje ide u baruničinu sobu.

Stanka. Daleka grmljavina. Posljednje munje. Vjetar. Oluja polagano nestaje.

GLEMBAY: A zašto ti to nisi meni onda rekao?

LEONE: Ne bi imalo smisla, kao što nema ni danas! Ta žena vrši na tebe tako čudotvoran upliv da je tu svaka riječ suvišna! Izvini me, ja se ne osjećam pozvanim da ti dajem savjete, ali ja mislim da je ta žena tvoj fatum!

GLEMBAY *svečano, s patosom sjećanja na zlatnu prošlost*: Najsretniji dan moga života bio je kada sam upoznao tu ženu!

LEONE *mutno, kao da govori sam sebi*: Ja sam je upoznao onog istog zimskog jutra kada se otrovala mama! Mama je ležala mrtva, a ova je žena došla s velikom kitom parma-ljubičica i sa svojim maltezijskim pinčem Fifijem. Kakav rafinman! S jednim maltezijskim "pudlom" na ruci doći da vidiš svoju mrtvu suparnicu! À propos¹⁴ mamine smrti! Što misliš ti? Da li se mama otrovala zbog dokaza ili zbog indicija?

GLEMBAY: Kako to misliš?

LEONE: Je li mama imala kakav pravni dokaz u ruci da ti živiš s tom ženom, ili je to zaključila isključivo po indicijama?

GLEMBAY *ustane teško i starački te pođe do prozora, tamo bubnja po staklu i gleda u tminu dvije-tri sekunde, a zatim se vrati umorno*: Ti si strašan!

LEONE: Da, ja sam strašan, a gospođa barunica je za tebe simbol čiste sublimne Sreće! Sjećam se kao danas: kako je stajala nad mrtvom mamom sa svojim Fifijem. Molila je Paternoster.¹⁵ Nije došla ni do "et ne nos inducas in tentationem",¹⁶ kad se rastreseno prekrstila, okrenula i prešla u onaj naš stari salon! Tamo je stala nad onim Kirman-perzerom, sagnula se i probala mu kvalitetu! Ti se sjećaš onog Kirmana? Ja sam se uvijek kao dijete igrao na njemu Hiljadu i jedne noći! (Onaj njegov pahuljičavi akvamarinski preljev ja sam zvao snijeg!) Tu moju Hiljadu i jednu noć, taj stari naš Kirman dala je još istoga dana prenijeti u svoju vilu Nad Lipom. U masi onoj skupih Tebrisa i

¹³ *Das alles sind Hirngespinnste!* (njem.) - Sve su to tlapnje!

¹⁴ *À propos* (franc.) - Što se tiče

¹⁵ *Paternoster* (lat.) - Očenaš

¹⁶ *"et ne nos inducas in tentationem"* (lat.) - "i ne dovedi nas u napast"

Korasana (kojima si je ti obasipao), ona nije imala nikakve brige nego da još istoga dana prenese taj perzer k sebi. Auch eine edle Weltanschauung!¹⁷

GLEMBAY: Das alles sind Hirngespinnste! Ti ćeš prije ili kasnije svršiti u ludnici!

LEONE: To već godinama slušam da sam überspannt i da ću svršiti u ludnici! S time da ću ja u ludnicu, nema mamina smrt nikakve veze! Moja se mati otrovala u eri skandala s tom pustolovkom, a sedam godina kasnije, za Alisinog sprovoda, našao sam od maminog krzna skrojen pasji poplun. Pseto te dame pokrivalo se krznom moje majke!

GLEMBAY: Ostavi me, molim te, s tim svojim glupostima! Svi ste vi Daniellijevi psihopati, te na svojim suludim i bizarnim opažanjima gradite nekakve optužbe u zraku! Sve su to magle i paučine! Molim te! O svim tim tvojim dokazima i indicijama nema ni govora! Tvoja je mati prvi put digla ruku na sebe kad joj je bilo sedamnaest godina! Onda nije mene još ni poznavala! Tri je godine preležala po švicarskim Nervenanstaltima,¹⁸ a to su gospoda Daniellijevi preda mnom - naravno - lukavo, grčki, venecijanski zatajili! To je bila žena koja se abnormalno bojala mirisa ruža i tamne sobe. Ja se uopće ne sjećam egzistira li na svijetu nešto čega se ona nije bojala! Ona je cviljela od užasa ako su negdje zaboravili zatvoriti vrata! Htjela je jedamput da skoči s jurećeg šnelcuga¹⁹ još kad je tebe nosila, a gdje je onda bila još barunica Castelli? Idi, molim te! Sve ovo što ti buncaš bolesni su moždani! Das alles sind Hirngespinnste nur! Ustvari, to je arogantno i okrutno spram tvog rođenog oca. Ti si kapriciozan neuropat, kakva ti je bila i mati! I molim te! Čekaj da i ja tebi kažem istinu: ja sam s tvojom majkom proživio dvadeset tako teških godina - da sam nad njenom mrtvačkom posteljom odahnuo kao od kakve more! Eto, sad imaš ti svoje dokaze i indicije. *Violentno hoće da ode. Leone uzbuđeno za njim. Zaustavi ga upravo na vratima.*

LEONE: Molim te, ponovi to! Kako si to rekao?

GLEMBAY *istrgne se sinu razdraženo*: Pusti me! Proklet bio onaj dan kada su Daniellijevi stali na moj put! U ovim daniellijevskim maglama mučio sam se dvadeset godina! Šta hoćete još? Zar vam još uvijek nije dosta?

LEONE: Molim te, samo moment, da se objasnimo! Možda je ovo posljednji put! Jesi li ti uvjeren da se mama nije otrovala zbog barunice?

GLEMBAY: Gradski fizik ustanovio je službeno da je uzela prejaku dozu veronala. Bez veronala ona već od Alisinog poroda nije mogla da zaspi. Tako je ustanovio gradski fizik i tako je sastavljen i policajni zapisnik.

LEONE: Dobro! Ali secret de Polichinelle²⁰ bio je u gradu da je barunica tvoja metresa! Ti si njoj kupio vilu Nad Lipom. Sjećam se da sam se na ulici uvijek plašio baruničine ekipaže, ne vozi li opet tebe u svojim kolima!

GLEMBAY *zamišljeno introspektivno*: Ja sam prekinuo s tvojom majkom one godine kada smo tebe dali u Cambridge. A nismo se formalno rastali zbog vas! (Djece!) Ivan je tad upravo svršavao u Berlinu! Alis je bila još uz guvernantu.

LEONE: No, dobro, dobro! Ali još dvije godine prije ove vile Nad Lipom ti si već barunici bio kupio kraj Karmelitske crkve u Beču trokatnicu!

GLEMBAY: Odakle ti to znaš?

LEONE: Pa to su znali svi kod nas: i sluge i guvernante. Čitav personal!

¹⁷ *Auch eine edle Weltanschauung!* (njem.) - I to je plemenit pogled na svijet!

¹⁸ *Nervenanstaltima* (njem.) - lječilištima za živce

¹⁹ *šnelcuga* (njem.) - brzog vlaka

²⁰ *secret de Polichinelle* (franc.) - javna tajna

GLEMBAY *starački nesigurno i umorno*: To su znali svi? A ja sam mislio da to nitko ne zna! Pa dobro! Ako su znali svi, čitav personal, to nisu mogli da znaju da je ta žena vrijedila više nego sedamdesetisedam hiljada drugih žena! Ja sam njoj kupio trokatnicu u Beču, da, kupio sam, pak što onda ako sam joj kupio trokatnicu i ako je čitav personal za to znao? Da, za ono srce, za onaj élan vital,²¹ za onu kulturu, za onu mladost, dragi moj, jedna trokatnica? A što je to jedna trokatnica za sve ono?

LEONE *dugo promatra svoga oca. Tiho i žalosno*: Između nas je uvijek tako bilo od početka! Sve tvoje, od prvoga dana otkako se sjećam, bilo mi je strano: tvoji sapuni, tvoja engleska kolonjska voda, tvoj duhan, tvoji mirisi! Kad si me milovao po kosi, ja sam se uvijek bojao tvog nokta da me ne odere! Sve tjelesno tvoje stajalo je između nas kao zid! Ti si mene još kao dijete sablažnjavao svojim monoklom i ja nikako nisam mogao da shvatim čemu ti nosiš u oku onaj svoj stakleni kotačić? Baš zbog ovog monokla ja nikada nisam mogao da ti vjerujem ništa! Sve je to predstava. Ti predstavljaš bankira Glembaja koji traži formalnu juridičku mogućnost da spere jednu klevetu sa svoje metrese! Kakav élan vital? Kakvo srce? Ta žena pere se dnevno s dvadesetisedam pomada i krema, ona se maže durdicama i medom i čitave dane ne radi drugo nego se kupava u limunu i mlijeku! Njena pedesetitri kofera i tri hrta, to je ta njena kultura! Kada bi čovjek zbrojio sve funte što godišnje padaju za njene bistenhaltere i korzete i kozmetiku, mogao bi da nahrani sve siromahe njenog karitativnog Dobrotvornog Ureda. Was sage ich? Das ganze Land könnte sich sattfressen mit dem Geld!²² Ta dobrotvorka gazi ljude svojim konjima, a ti tu sanjaš o njenom srcu! Kako je sve to jadno. Čovječe! Ta žena gazi preko egzistencija tako šarmantnozločinački, da tu normalnome čovjeku staje pamet! A ovakav stari gospodin sjedi ovdje s monoklom u oku i pjeva pjesmu o njenom srcu! Jedna infernalna slika! I šta govore ljudi da nema danas šta da se slika? Slikara nema, ali od motivâ sve vrví kao u paklu! Naslikati bi te trebalo! Ovaj tvoj iracionalni, viši smiješak oko tvoje usne kad govoriš o njoj, to bi trebalo fiksirati! "Tko je ona?" "Ima li tko uopće pojma tko je ona?" "I to još ovakav überspannt neurastenik kao tvoj izgubljeni sin?"

GLEMBAY *ustao je bez riječi i sjeo opet u jedan fotelj, na Leoneove kartone, slike i skice. On pjeva sam u sebi neke asocijacije u svojoj unutarnjoj meditaciji o njoj*: Ta je žena naučila mene živjeti! Poslije one mase žena, ona je bila prva koja me je naučila što je to: živjeti i biti sretan! Trebalo ju je vidjeti u njenoj šantung-svili sa zlatnim štikerajem! Vidiš: ona je mogla da spoji najekstravagantnije boje, na njoj je sve to uvijek bilo šik i invenciozno. Njene cipele od zmijske kože, njen kineski suncobran, njene orhideje, sve je to bilo svjetlost i zlatna boja! I šta želiš od mene? Da istrgnem iz sebe sve ono što je za mene bilo maksimum, i to zašto? Zašto? Ti si se tu postavio preda me kao kakav inkvizitor i hoćeš moju glavu na temelju nekakvih fikcija! Sve je to što ti tu govoriš, luft!²³ Ja sam sedam godina nosio tvoju majku na ovim svojim rukama, a nisam joj se približio ni za jedan jedini milimetar! Ta je žena ostala za mene izolirana sa svojih sedam izolacija i nikada ja nisam znao tko je i što misli. Već je bila pokopana, mislim, tri ili četiri godine, kad sam u jednom Geheimfachu²⁴ našao čitavu seriju pisama nekakvog marchesea Cesarea Cristofora Balbija! Jawohl! Das alles war in der Alice-Zeit! Ihre Dolomitenreise, ihr rätselhafter alljährlicher Lago-di-Como-Aufenthalt, ja, das war deine Frau Mutter!²⁵

²¹ *élan vital* (franc.) - životni polet

²² *Was sage ich? Das ganze Land könnte sich sattfressen mit dem Geld!* (njem.) - Šta kažem? Čitava bi se zemlja mogla do grla nažderati tim novcem!

²³ *luft* (njem.) - zrak

²⁴ *Geheimfachu* (njem.) - tajnom pretincu

²⁵ *Das alles war in der Alice-Zeit! Ihre Dolomitenreise, ihr rätselhafter alljährlicher Lago-di-Como-Aufenthalt, ja, das war deine Frau Mutter!* (njem.) - Dakako! To je sve bilo u vrijeme dok je nosila Alisu!

LEONE: Pardon!

GLEMBAY *ne da se prekinuti*: Lass mich, bitte, aussprechen!²⁶ Ja sam kupio Šarloti trokatnicu, je li, das hast du mir vorgeworfen!²⁷ A misliš li ti da tvoja mati nije bila skupa? Kann man überhaupt in der Welt etwas haben, das man nicht bezahlt hat!²⁸ Šarlota je čitavo moje kućanstvo podigla za tri kategorije! Šarlota je konačno mene stavila u centar mog vlastitog doma! Sve moje Kirmane, Korasane i Tebrise ona je zbog mene kupovala, jer su perzeri moja pasija! Onaj lotrinški goblen, holandeski špajscimer, sve je to ona izrezirala zbog mene. I zbog mog ličnog komfora! Tko je došao prvi na ideju da uveže moje knjige? Tko je u mojoj vlastitoj kući uopće meni posvećivao kakvu pažnju! I što znači ovaj tvoj ton spram jedne dame koja je moja supruga? Kakav je to način? To nije ništa drugo nego tvoja daniellijevska zavist da ja mogu biti sretan! To su oni vaši daniellijevski zubi u meni! Deine oberflächliche Kinderstube ist der beste Beweis, was eigentlich deine Frau Mutter war.²⁹

LEONE: Pardon, izvini, ali ti sjediš na mojim papirima! Dopusti mi... *izvlači ispod njega nekoliko svitaka skica i nekoliko kartona prilično zgužvanih.*

GLEMBAY *ustao je i gleda te papire s indignacijom, mrzovoljno*: Kakve skice? *Uzeo je jedan-dva kartona u ruke, pregledao ih i odbacio s prezirom*: No, dakle, ne vrijedi ti to ništa! Šteta za vrijeme! Samo se tu igraš tim farbama, und die Zeit vergeht!³⁰ Nikada nisi ni jednu stvar ozbiljno uzeo u svoje ruke! So steril herumtratschen, das kannst du, ja, das ja - das ist das Einzige, was du kannst!³¹ Ni jednog krajcara nisi privrijedio...

LEONE: To govoriš zato jer sam ti dozvolio da osam godina radiš s Daniellijevim kapitalom na četiri percenta?

GLEMBAY: Kako?

LEONE: Do Alisine smrti bio je čitav Daniellijev kapital u tvojim rukama. Jesam li ja tebe samo jedan jedini put zapitao za obračun? Ti si meni obračunavao sa četiri posto, a recimo da si radio minimalno s dvanaest (što je još uvijek malo), koliko je tebi ostalo od toga? Zašto me vrijeđaš? Ja nisam, istina, privrijedio, ali ja nikada nisam u životu vagao glembajevski: meni od tuđeg nije nikada prevagnulo! A što se mojih slika tiče, ja i sam znam da nemam talenta, ali ti si najmanje kompetentan da govoriš o mojim slikama! Ti se razumiješ u tuđe kamatnjake, to su tvoji glembajevski talenti, a drugo, molim te, pusti!

GLEMBAY *umorno ali potpuno superiorno*: Potpuno si smušen, dijete moje! Ti si bolestan, bogami, i najbolje bi bilo da se smiriš negdje u jednom sanatoriju! Ti hodaš po krovovima sa svojim talentom, dragi moj! Gdje je taj tvoj talenat? Što je to sve, um Gottes Willen? Das alles ist ja einen Dreck wert! Wie schaust du aus? Irrst da herum wie ein Schimpanse mit diesem deinen

Njezino putovanje u Dolomite, njen zagonetni svakogodišnji boravak na Lagu di Como, da, to je bila tvoja gospoda majka

²⁶ *Lass mich, bitte, aussprechen!* (njem.) - Pusti me, molim, da dovršim!

²⁷ *das hast du mir vorgeworfen!* (njem.) - to si mi predbacio!

²⁸ *Kann man überhaupt in der Welt etwas haben, das man nicht bezahlt hat!* (njem.) - Može li čovjek uopće posjedovati na svijetu nešto što nije platio!

²⁹ *Deine oberflächliche Kinderstube ist der beste Beweis, was eigentlich deine Frau Mutter war* (njem.) - Tvoj površni odgoj najbolji je dokaz što je zapravo bila tvoja gospoda majka.

³⁰ *und die Zeit vergeht!* (njem.) - a vrijeme prolazi!

³¹ *So steril herumtratschen, das kannst du, ja, das ja - das ist das Einzige, was du kannst!* (njem.) - Ogovarati i klevetati ovako jalovo, to ti znaš, da, to da - to je jedino što znaš!

Kossuthbart! Wie ein Gespenst!³² Star si, nemaš krova nad glavom! Nisi ni familije osnovao i tu se skitaš po atelijerima kao kakav cirkusant s koferima! Kakvi kamati? Što se ti razumiješ u kamate? Daniellijev kapital? Gdje je taj Daniellijev kapital?

LEONE: Da, a mamin novac, zar to nije bio Daniellijev kapital? Società di Navigazione Danielli, International Cognac Danielli, D.-D.-S.-C.-akcije, Crédit Marocain, British Steel Corporation, a što je to sve bilo ako nije Danielli? Samo u Blue Star Lineu bilo je, ako se ne varam, sedam stotina hiljada franaka! Jesam li ja kada vodio kontrole o tome? Ich bin herumgereist und hab' mir das Alpenglühen angeschaut!³³

GLEMBAY s višim smiješkom: Da, da, Blue Star Line, Blue Star Line, International Cognac Danielli! Idi, molim te! Ti gledaš u oblake! Ti sjediš negdje na jednoj terasi first-class fashionable Alpenhotela, und genieusst das Alpenglühen! Als ob dein Alpenglühen überhaupt da wäre, hätten wir nicht geblutet? Das heisst, wir: wir alle, die arbeiten und riskieren! Du glaubst, die Welt ist eine Samtschachtel mit Enzian und Edelweiss! Geh, ich bitt' dich!³⁴ I vidiš, kad te ovako gledam gdje tu brbljaš djetinjarije, srce mi se steže u grlu! Tako mi je tu kao da sam popio deci joda! Du bist mein Sohn? Mein einziger Sohn.³⁵ Tebi sam ja htio predati sve svoje u ruke kao Corneilleov don Diego:

Et ce fer que mon bras ne peut plus soutenir

Je le remets au tien pour venger et punir!³⁶

Und was ist daraus geworden?³⁷

LEONE: To sam znao da će sada negdje doći taj tvoj Corneille! Tog tvog Corneillea su te u Marsilji naučili na trgovačkoj školi, i to je jedini stih što ga znaš! Dein Schönheitbegriff: eine Samtschachtel mit Alpenblumen! Deine Lieblingsfarbe: Gold!³⁸ Sjećam se još kao dijete: svi tvoji Tauchnitz-romani na tvom nahtišu³⁹ bili su nerazrezani! Molim te: u ovih jedanaest godina otkako se nismo vidjeli, jesi li imao u ruci koju knjigu?

GLEMBAY: Ti hodaš po krovu, dijete moje! I molim te da uzmeš na znanje: ja ti ne ću moći ostaviti bogzna što! Ja imam i sam svoje financijalne obaveze, a imam i jedno malodobno i neopskrbljeno dijete! Toliko tebi za ličnu informaciju! Mehr kann ich dir nicht sagen!⁴⁰ Da si poslovno spreman, još bi se eventualno mogla naći kakva transakcija, ali tebi dati jedan posao u ruke, to bi značilo: baciti

³² *um Gottes Willen? Das alles ist ja einen Dreck wert! Wie schaut du aus? Irrst da herum wie ein Schimpanse mit diesem deinen Kossuthbart! Wie ein Gespenst!* (njem.) - za volju božju? Sve to nije vrijedno ni filira! Kako to izgledaš? Lutaš svijetom kao kakav čimpanza s ovom svojom košutovskom bradom! Kao sablast kakva!

³³ *Ich bin herumgereist und hab' mir das Alpenglühen angeschaut!* (njem.) - Ja sam putovao naokolo i promatrao požar ledenjaka o izlasku sunca!

³⁴ *first-class fashionable Alpenhotela, und ...* (engl.-njem.) - prvorazrednog pomodnog alpskog hotela i uživaš u požaru alpskog jutarnjeg sunca! Kao da bi to tvoje alpinističko snatrenje uopće postojalo da mi nismo krvarili? To znači, mi: Svi mi koji radimo i riskiramo! Ti misliš da je svijet kutija od baršuna s encijanom i runolistom! Idi, molim te!

³⁵ *Du bist mein Sohn? Mein einziger Sohn* (njem.) - Ti si moj sin? Moj jedini sin?

³⁶ *Et ce fer que mon bras ne peut plus soutenir / Je le remets au tien pour venger et punir!* (franc.) - Ovaj mač, što ga moja ruka više ne može nositi, stavljen je u tvoju, da se osvetiš i da kazniš!

³⁷ *Und was ist daraus geworden?* (njem.) - A što je postalo od toga?

³⁸ *Dein Schönheitbegriff: eine Samtschachtel mit Alpenblumen! Deine Lieblingsfarbe: Gold!* (njem.) - Tvoj pojam o ljepoti: kutija od baršuna s alpskim cvijećem! Tvoja najmilija boja: zlato!

³⁹ *nahtišu* (njem.) - noćnom stoliću

⁴⁰ *Mehr kann ich dir nicht sagen!* (njem.) - Više ti ne mogu reći!

ga kroz prozor! Upravo preksinoć imao sam konferenciju za moderne petrolejske rafinerije u Fijumi, dobar holandeski kapital: dvadeset tri posto garantirano. Ali što bi ti s tim?

LEONE: Hvala! Ja ne trebam nikakve petrolejske rafinerije! Ja sam zadovoljan svojim daniellijevskim materijalnim stanjem! Meni Blue Star Line plaća moje funte, meni je to dosta.

GLEMBAY: A gdje su ti onih devet stotina i trideset hiljada što sam ih prije dvije godine izvadio iz Allgemeine Hamburger Kredit A. G.?

LEONE: Congo Belge sedam posto.

GLEMBAY: Unsolid und schwach. Die Negergeschäfte sind unsolid!⁴¹

LEONE: Aber nicht so wie die der Glembay Ltd.⁴²

GLEMBAY: Glembajevi su sami privrijedili sve što imaju! I molim lijepo: ja nalazim da je od tebe freh i nedžentlmenski neprekidno ovo lansiranje insinucija! Was ist unsolid in den Geschäften der Glembay Ltd.?⁴³ Što to ima da znači? Molim, izvoli se izjasniti konkretno. Molim, izvoli navesti jedan jedini nesolidni glembajevski posao? Meni to već sada prelazi svaku mjeru! Kakav je to drzovit način?

LEONE: Koliko ja znam, kad netko smeće skuplja, to baš nije naročito solidno! Barem ne za moj ukus! A, osim toga, Castelli je prilično zainteresirana kod peštanske fabrike eksploziva Baron Schwarz A. G.!

GLEMBAY: Kakvo smeće?

LEONE: Dobro: a Centrala Prnja i Kostiju, zar to nije financirano tvojom bankom? Das berühmte Glembaysche Mistkartel?⁴⁴

GLEMBAY: To je samo filijala tvornice papira. Die Müttergesellschaft⁴⁵ nema s time nikakve veze. Abfalprodukte⁴⁶ se upotrebljavaju i u Engleskoj! Jede Arbeit ist ehrlich!⁴⁷ I to je po tebi nesolidno? Šta je na tome nesolidno?

LEONE: Dakle, ubijati ljude, po tebi, je solidno!

GLEMBAY: Explosivstoffe sind (so viel ich weiss), bei dem heutigen Stand der technischen Wissenschaften, absolut notwendig!⁴⁸

LEONE: Naravno: šrapnele, granate s dvadeset tri posto dobitka! Der menschlichen Gesellschaft sehr nützliche Produkte!⁴⁹

GLEMBAY: To je legalan posao kao i svaki drugi posao! I samo ljudi s ovako trulim mozgom, kao što je tvoj, vide u tome nešto nepošteno! Les affaires sont les affaires! M'avez-vous compris?⁵⁰

⁴¹ *Unsolid und schwach. Die Negergeschäfte sind unsolid!* (njem.) - Nesolidno i slabo. Poslovi sa Crncima nisu solidni!

⁴² *Aber nicht so wie die der Glembay Ltd.* (njem.) - Ali ne tako kao poslovi Glembay D. D.

⁴³ *Was ist unsolid in den Geschäften der Glembay Ltd.?* (njem.) - Što je nesolidno u poslovima Glembay D. D.?

⁴⁴ *Das berühmte Glembaysche Mistkartel?* (njem.) - Čuveni glembajevski kartel smeća?

⁴⁵ *Die Müttergesellschaft* (njem.) - Centrala

⁴⁶ *Abfalprodukte* (njem.) - Otpaci

⁴⁷ *Jede Arbeit ist ehrlich!* (njem.) - Svaki je rad pošten!

⁴⁸ *Explosivstoffe sind (so viel ich weiss), bei dem heutigen Stand der technischen Wissenschaften, absolut notwendig!* (njem.) - Eksplozivne tvari (koliko ja znam) pri današnjem su stanju tehničkih nauka apsolutno potrebne!

⁴⁹ *Der menschlichen Gesellschaft sehr nützliche Produkte!* (njem.) - Proizvodi veoma korisni ljudskom društvu!

LEONE: Po tebi se dakle ljudi smiju ubijati samo kad je to legalno? Zato ih onda na drugoj strani odmah pokapaš, je li? Glavno je da postoje cestoredarstveni propisi po kojima se ljudi smiju gaziti! I to je onda Bárbóczy-legenda: "Die Glembays sind Mörder."⁵¹ Sinoć se u domu Glembay ubila jedna žena sa svojim djetetom, i to je naravno stara Bárbóczyjeva izmislila da Glembajevi ubijaju ljude! Financirati Pompe Funèbre, fabricirati granate i dinamit, pobirati smeće, prolongirati mjenice, obračunavati četiri posto mjesto osamnaest posto to je sve fer! To je sve vrlo solidno!

GLEMBAY: Tko pokapa ljude? Du bist vollkommen verrückt!⁵²

LEONE: Dakle, raditi s Pompe-Funèbre-trafikom, to je utopljenička metoda! I čini se da banka Glembay ne stoji baš tako briljantno, dok se bavi smećem i mrtvacima! Po gradu se govori koješta, dragi moj!

GLEMBAY *nervozno i ne više sigurno*: A što se govori po gradu?

LEONE: A što ja znam! Nisam se mnogo ni interesirao: svakako zna se da tvoje bečke mjenice stoje prolongirane već dvije godine!

GLEMBAY: Mjenični poslovi? Ti si kreten! Ja sam čovjek koji radi s mjenicama već pedeset godina, a nije se čulo nijedamput u ovih pedeset godina da je samo jedna jedina Glembay-mjenica zakasnila jednu sekundu. Što to znači da moje mjenice stoje prolongirane dvije godine?

LEONE: Šta ja znam? Ja sam samo tako čuo? Ali, naravno, gdje sam ja dorastao veltanšaungu: *les affaires sont les affaires*?⁵³

GLEMBAY: Sada ni riječi više, jesi li razumio? Ona žena sinoć ubila se ovdje jer si je ti perfidno natjerao u smrt! I dok je Šarlota posijedjela od one nesreće sa starom babom, ti se tu kesiš kao kakav čimpanza! Ti si monstrum od čovjeka!

LEONE: Castelfica je posijedjela? Ona je prestala bojadisati kosu! To je njoj šik: poslije takve nesreće promijeniti periku! Molim ja tebe! Ta je žena držala svog pinča i tako se molila nad mojom mrtvom mamom!

GLEMBAY: Ti si ludak! Ti nemaš nikakve predodžbe o značenju svojih riječi! Znaš li ti uopće što ti laješ?

LEONE: Ja sebi izmoljavam taj tvoj ton!

GLEMBAY: Ja sam tvoj otac i ja imam pravo na to!

LEONE: Ne viči! Na koga vičeš? Viči ti na svoje bankire i senzale, dragi moj, a ne na mene! Ti si se naučio da ljudi stoje pred tobom pognute glave, ali mene ne ćeš nadvladati tim svojim brutalnim glasom! Nadvikivanje spada u krčmu! Ja mislim da je svega toga bilo dosta! Pusti me, molim te, da legnem! Umoran sam i putujem! Moj vlak ide oko pola devet! Sada je dva i po prošlo! Ja još nisam ni spakirao, a i pisma treba da napišem. Molim te dakle lijepo: *finissons*!⁵⁴ Pa laku noć!

GLEMBAY: A tako? Ti misliš da je to sve svršeno: ti ćeš napisati svoja pisma, sjesti u pulman, et *finissons*! Sretan put! O, ne, ne, dragi moj, tako to ne ćemo likvidirati! Ti ćeš lijepo prije toga položiti svoje račune: nismo mi djeca da brbljamo laži, pa da se onda izvučemo neakvim paranoidnim vicevima! O, ne, ne, dragi moj, tako to ne će svršiti, vi se ljuto varate, moj gospodine! Ti misliš da je u pristojnom društvu dozvoljeno da se izbace tako teške klevete, pak da se prijede preko toga, kao da nije ništa rečeno? Tako se misli možda u tvojim bohemskim krugovima, ali

⁵⁰ *Les affaires sont les affaires! M'avez-vous compris?* (franc.) - Poslovi su poslovi! Jeste li me razumjeli?

⁵¹ *"Die Glembays sind Mörder."* (njem.) - "Glembajevi su ubojice."

⁵² *Du bist vollkommen verrückt!* (njem.) - Ti si potpuno lud!

⁵³ *les affaires sont les affaires?* (franc.) - poslovi su poslovi?

⁵⁴ *finissons!* (franc.) - završimo!

ovdje, kod nas, drugi je običaj! Izvoli se izjasniti kako si smio da kažeš javno pred dva strana lica sve ono što si rekao?

LEONE *umorno, kao da mu je dosadno početi opet iznova*: O, Bože moj, kako je sve to lästig...⁵⁵

GLEMBAY: Sve što si ti noćas brbljao u salonu bez ikakve materijalne podloge, sve je to moral insanity!

LEONE: A što bi bilo kad bih ja imao materijalnu podlogu? Moral insanity po tebi je dakle potrebno ustanoviti juridički?

GLEMBAY: Bez materijalne podloge sve je to tlapnja i luft! I ti nisi imao prava da onako zaprljaš moju obiteljsku čast! Das war vollkommen respektlos deinem eigenen Vater gegenüber!⁵⁶

LEONE *s osjećajem gađenja, više nervozno nego svijesno, baci starome na polituru stola ona dva pisma lila-boje što ih je bio čitao dolje u salonu*: Molim lijepo! Izvoli!

GLEMBAY *uzme nakon stanke pisma sa stota, čita i ne shvaća*: Šta je to?

LEONE: To su dva Šarlotina pisma Silberbrandtu!

GLEMBAY: Ali tu je potpisana Mignon!

LEONE: Smiješno! To je Šarlotin rukopis! I po samome tonu pisama i po potpisu nema juridičke sumnje da su to pisma intimne naravi!

GLEMBAY: A kako si ti došao do toga?

LEONE: Ta su pisma nađena kod onog dijurnista Skomraka koji je radio u baruničinom Dobrotvornom Uredu. On se objesio, i ta su pisma nađena u njegovoj ostavštini. Kako je on do njih došao, nije poznato! Čini se da ih je ukrao. On je zalazio u kuću barunici kao činovnik Dobrotvornog Ureda. To su ti novi dokumenti o kojima je noćas čitao Puba da će ih socijalisti štampati!

GLEMBAY: To je sve nejasno! A kako su ta pisma došla u tvoje ruke?

LEONE: Dao mi ih je urednik onog kako vi velite: "vinkelblata". (To je čovjek koga sam jedamput u Ženevi spasio iz jedne neprilike.) Dakle, imaš li sada pravno nešto u ruci?

GLEMBAY: Rukopis je Šarlotin, ali ona se nije nikada potpisivala Mignon! Dobro! A po čemu se može zaključiti da je to pisano Silberbrandtu? Ovaj Mr. može biti monsignor, ali isto tako i monsieur.

LEONE: Ako nije Silberbrandtu, onda je nekom drugom, to je sad ovdje potpuno irelevantno: monsignor ili monsieur! Onaj mali dečko dnevničar mislio je da su to pisma pisana - Monsignoru Silberbrandtu! Samo tako može se objasniti njegovo samoubojstvo! Tako je barem napisao u jednoj svojoj pjesmi! On je ostavio za sobom oko petnaest pjesama, posvećenih barunici Glembay, i ova dva pisma!

GLEMBAY: Sve su to tlapnje! Sve to mogu biti krive pretpostavke! Sve je to moral insanity! Pismo nije datirano i trebalo bi pitati Šarlotu kada je to pisala i kojom prilikom! A onda ovakvo opskurno jedno lice koje krade tuđa pisma, pa onda nekakvi novinari koji se koriste tuđim privatnim vlasništvom, i to još intimne naravi, sve je to šmucig i ekelhaft!⁵⁷ Takvim si se dakle stvarima počeo

⁵⁵ *lästig* (njem.) - zamorno

⁵⁶ *Das war vollkommen respektlos deinem eigenen Vater gegenüber!* (njem.) - To je bilo potpuno pomanjkanje respekta prema tvom rođenom ocu!

⁵⁷ *šmucig i ekelhaft!* (njem.) - prljavo i odvratno!

baviti? Alle deine Kronzeugen sind entweder tot oder minderwertig! Du wühlst jetzt in diesem Schmutz herum wie ein Koprophage!⁵⁸

LEONE *ozbiljno, strogo i vrlo mrko*: Merci! To je dakle moral insanity? Samoubojstvo tvoje prve žene i tvoje dvadesetogodišnje kćerke je moral insanity? A to da ovu ženu smatraš vrhunaravnom i šarmantnom, to nije moral insanity? Toj ženi ni imena se ne zna i krsni list joj je falsifikat, a vi je zovete barunicom? Kakva je ona barunica? Ima li nekoga tko zna kakva je ona barunica? Tko je ta žena? Odakle je došla? Stari Fabriczy našao ju je u jednom bečkom Stundenhötelu! Pitaj njega gdje je prije toga s njom šampanjizirao, bevor er sie dir servierte, der alte Zuhälter!⁵⁹ Stari Fabriczy liferovao je tu ženu kao robu za vas agramerske bonvivane und jetzt bin ich ein Koprophage?⁶⁰ O toj ženi postoje dokumenti kod bečkih, tebi toliko mjerodavnih građanskih vlasti...

GLEMBAY: Kein Wort mehr, bitte, ja?⁶¹

LEONE: Uostalom, imaš pravo! Nema smisla! Ti veliš za tu damu da je šarmanтна, i to je sve što o njoj znaš! To da je ona šarmanтна, to je tebi ultima ratio! Doista, ona te je tako šarmirala da se ni maknuti ne možeš. Kao boa constrictor, tako te je šarmirala.

GLEMBAY: Es ist viehisch, was du da zusammensprichst, verstehst du? Und sagst du nur noch ein Wort, ich hau' dich nieder wie einen Hund!⁶²

LEONE: Ja sam ti već rekao da ne vičeš na mene! Ta žena upropaštava te moralno i materijalno već godinama na moju ličnu sramotu! Ja se već godinama stidim zbog tebe, godinama me nema u mojem roditeljskom domu: ti si ruglo i skandal čitavoga grada.

GLEMBAY: Šuti! Ako progovoriš još samo jednu riječ, ja ću te...

LEONE: Ne ću da šutim! Na to sam se već godinama spremao da ti to kažem! Ona je šarmanтна! Zar ti misliš da onaj blesan Oberleutnant Ballocsanszky dolazi u ovu kuću zbog tvoga bridža ili zbog toga jer je i njega gospođa barunica šarmirala? Ti si se dao šarmirati od jedne bludnice i svi mi moramo gledati u zemlju od stida godinama...

GLEMBAY *poviče izvan sebe u najvišem registru, upravo već bezglasno*: Wa-a-as?⁶³

LEONE: To je jedna obična, anonimna kurva, i ne spada...

GLEMBAY: Wa-as? Du so, deinem Vater?⁶⁴ Kuš...

Zaprepastio se, zamaglilo mu se od bijesa i on se furiozno oborio na Leonea; u tren oka, još prije no što se Leone snašao, on ga je svom snagom pljusnuo po obrazu. Ta pljuska rasplamtjela je u njemu neki divlji, elementarni prostački bijes, i on je pljusnuo Leonea još jedamput svom snagom, tako da je ovaj, uzmaknuvši dva koraka instinktivno, zapeo o jedan šaukelštul i izgubivši ravnotežu posrnuo.

GLEMBAY *u momentu kad Leone pada, kao izvan sebe hropće*: Hier hast du, was du suchst, hier, na,⁶⁵ i u taj tren jednom rutiniranom kretnjom, bržom od Leoneova pada (koji je relativno polagan),

⁵⁸ *Alle deine Kronzeugen sind entweder tot oder minderwertig! Du wühlst jetzt in diesem Schmutz herum wie ein Koprophage!* (njem.) - Svi su tvoji krunski svjedoci ili mrtvi ili bez značenja! Ti sada ruješ po tom blatu kao kakav koprofag!

⁵⁹ *bevor er sie dir servierte, der alte Zuhälter!* (njem.) - prije no što ti ju je podmetnuo, taj stari svodnik!

⁶⁰ *und jetzt bin ich ein Koprophage?* (njem.) - a ja sam sada koprofag?

⁶¹ *Kein Wort mehr, bitte, ja?* (njem.) - Molim, više ni riječi, zar ne?

⁶² *Es ist viehisch, was du ...* (njem.) - Zvjerski je što ti tu govoriš, razumiješ li? A ako izgovoriš samo još jednu riječ, ja ću te umlatiti kao psa!

⁶³ *Wa-a-as?* (njem.) - Šta-a-a?

⁶⁴ *Wa-as? Du so, deinem Vater?* (njem.) - Šta-a? Ti tako, svom ocu?

⁶⁵ *Hier hast du, was du suchst, hier, na* (njem.) - Sad imaš što si tražio, na, evo

on je udario Leonea teškim i iskusnim boksačkim udarcem ravno u zubalo s takvom snagom da se Leone strovalio preko šaukelštula na pod kao predmet.

LEONE ne nadajući se takvoj divljoj provali bijesa, skočio je na noge grabežljivo, glembajevski i instinktivno animalno krvavog zubala, nosa i ustâ, krvavih ruku i lica, pa se uspravio i pošao spram Glembaja sa mnogo mržnje, kao da će mu vratiti udarac. U taj tren, međutim, već je razum jači od nagona, i on krvareći iz nosa i ustâ briše se rupcem, a zatim potresen i tiho: Hvala vam, gospodine, i na tom. Promatra svoje krvave ruke, pipa usta i zube, krvari po košulji i iz nosa: Lijepo, prekrasno! U stilu! Glembajevski argumentum ad hominem!⁶⁶ Pođe do vaštiša i tamo ispire nos, zube i lice. Namače ručnik u nekakvo dezinfekciono sredstvo i zaustavlja krv. Glembaj kao epileptik poluslijepo zuri preda se u depresiji. Zatim teškim, staračkim, kao pijanim koracima ode do naslonjača i tamo klone. Bije mu srce, i on se bolesnički hvata rukom za srce. Diše duboko i teško kao u astmi. Hvata zrak punim grudima kao da će se zagušiti.

Stanka.

Leone još uvijek kod vaštiša ispire nos i na šaku zaustavlja krv, ali bez rezultata. Krv teče curkom dalje, a izvana se čuje vjetar i šum kiše.

LEONE *rezignirano ali tvrdo*: Ja sam s tobom posljednji put razgovarao poslije Alisina sprovoda. Tome ima jedanaest godina. Ja jutros putujem: mi se više ne ćemo vidjeti. Ovo je posljednja stranica našega knjigovodstva. To je glembajevska likvidacija! Dakle, molim te, da znaš: kad sam se ono godinu dana poslije mamine smrti vratio iz Cambridgea, tu sam našao sve isto kao i danas: votre cousin germain monsieur de Fabriczy, et comme chevalier de l'honneur de la baronne un certain de Radkay, lieutenant-collonel de la Cavalerie Impériale.⁶⁷ Bio je tu još neki Gerichtsadjunkt,⁶⁸ mislim da se zvao Holleschegg, ako se ne varam. Pandan današnjem Oberleutnantu von Ballocsanszkom! Sva ta gospoda bila su šarmirana milostivom gospodom barunicom. Njena Mondscheinsonata, njene Maréchal-Niel-ruže na svili, njena konverzacija i lotrinški gobleni! Između sve te gospode, gospodi barunici je uspjelo da toga ljeta šarmira i mene! I to svojom Mondscheinsonatom. Unsere Sonate war wircklich eine⁶⁹ Mondscheinsonate quasi una fantasia, gore u vili nad Lipom! I tek u Cambridgeu, u onim maglama, nekoliko mjeseci kasnije, retrospektivno, meni se objasnilo, kako to stoji sa šarmom te dame. Onda mi se tek objasnilo, što se to kod nas Glembajevih zove moral insanity! Da! Vidiš, to je moral insanity: biti metresa jednog starca, imati usto tri ljubavnika, bojati se jednog dvadesetogodišnjeg studenta iz Cambridgea! Ta je žena mene smotala među svoje noge, da se riješi svake kontrole!

GLEMBAY *ustane ponovno, violentno pristupi Leoneu i otrgne ga od vaštiša*: I ti si meni mogao gledati u oči?

LEONE: Ja sam onda polagao svoj doktorat. Meni je bila dvadeset i jedna godina. A poslije sam otputovao i nisam više dolazio ovamo. Otputovao sam! Mene je bilo stid pred mojom pokojnom mamom! I ako ima netko tko može da me pozove na odgovornost, to je jedino mama! Ti - nikako!

Glembaj hvata se za srce kao da ga probada. Uzdiše kao da se guši i ide do otvorenog prozora i tamo udiše noćni zrak. Njemu je vidljivo pozlilo. Kao pijan dotetura do zida i zvoni služi. Tišina. Čuje se zvono negdje daleko u hodniku. Tišina. Sluge nema. Glembaju je zlo. Njemu se muti u glavi. Pošao je do stola i tamo natiočio drhtavom rukom vode iz vrča i ispio nekoliko kapi. Sluge još

⁶⁶ *argumentum ad hominem* (lat.) - dokaz za čovjeka

⁶⁷ *votre cousin germain monsieur de Fabriczy, et comme chevalier de l'honneur de la baronne un certain de Radkay, lieutenant-collonel de la Cavalerie Impériale* (franc.) - vaš bratić gospodin de Fabriczy, a kao počasna pratnja gospode barunice, neki carski konjanički potpukovnik de Radkay

⁶⁸ *Gerichtsadjunkt* (njem.) - sudbeni pristav

⁶⁹ *Unsere Sonate war wircklich eine* (njem.) - Naša je sonata bila uistinu

uvijek nema. Pošao je nervozno do zida i tamo zvoni. Čuje se kako zvonice neugodno ječi u tišini. Vratio se teškim korakom do prozora, udahnuo je ponovno zraka, a zatim oteturao do naslonjača. Sjeo je, ali je odmah ustao i glavinjajući počeo je da šeće po sobi zapalivši cigaru. Leone još uvijek ispire nos kod vaštiša i zaustavlja krv. Ulazi kamerdiner vrlo zbunjen i još pospan.

GLEMBAY: Sagen sie, bitte, der gnädigen Frau Baronin, sie soll sofort herkommen! Wecken Sie die Gnädige, aber schnell!⁷⁰

Izdavši ovu zapovijed služi, on je nastavio da se vrti između pokućstva u ovoj maloj sobi. Ne prija mu cigara i on je baci. Sjedne u naslonjač: podbočivši se rukama o oba koljena, on se uzrujano njiše gornjim tijelom i teško diše i klima glavom kao da se čudi i da ne vjeruje. Boli ga srce. Steže ga. Duboki udisaji.

KAMERDINER ulazi uzrujano: Bitte schön, Exzellenz, ich finde die Exzellenz nirgends!⁷¹ Ekscelencija nisu u svojoj sobi! Ja ne znam gdje su!

GLEMBAY: Was? Die gnädige Frau ist nicht in ihrem Zimmer? Und wo ist die Anita? Rufen Sie die Anita! Die Anita soll herkommen, sofort! Haben Sie mich verstanden? Die Anita her! Rasch!⁷²

Strka u hodniku. Čuju se glasovi i lupanje vratima. Dovikivanje i koraci. Glembay je naporom svoje posljednje snage ustao, pošao spram otvorenih vrata i tamo stoji, sluša i čeka. Dolazi ponovno kamerdiner, a za njim i Anita, i u taj čas pojavila se i barunica Castelli, obučena u sinočnju šampanj-galu kao što je i bila. Leone se s interesom okrenuo od vaštiša i čeka što će se dogoditi!

BARUNICA CASTELLI: Što je? Što se dogodilo? Kakva je to strka? Što me trebate? Što je, Glembay? Što se dogodilo? Was ist dir denn? Du bist so furchtbar blass!⁷³

GLEMBAY: Und wo bist du?⁷⁴

BARUNICA CASTELLI: Ja? U vrtu. Boli me glava, migrena, draussen ist eine wunderbare Luft, so leicht zu atmen⁷⁵ - a moja migrena...

GLEMBAY: M-m-m-i-gre-n-na? U tome mumljanju zaglavinja i padne.

BARUNICA CASTELLI: Um Gottes Christi Willen! Was ist dir denn, Glembay? Eis, schnell Eis, bringen sie Eis!⁷⁶

ZAVJESA

⁷⁰ *Sagen sie, bitte, der gnädigen Frau Baronin, sie soll sofort herkommen! Wecken Sie die Gnädige, aber schnell!* (njem.) - Recite, molim, milostivoj gospođi barunici da smjesta dođe ovamo! Probudite milostivu gospođu, ali brzo!

⁷¹ *Bitte schön, Exzellenz, ich finde die Exzellenz nirgends!* (njem.) - Molim lijepo, ekscelencijo, ne mogu ekscelencije nigdje naći!

⁷² *Was? Die gnädige Frau ...* (njem.) - Šta? Zar milostiva gospođa nije u svojoj sobi? A gdje je Anita? Zovite Anitu! Anita neka dođe ovamo, smjesta! Da li ste me razumjeli? Anita ovamo! Brzo!

⁷³ *Was ist dir denn? Du bist so furchtbar blass!* (njem.) - Šta je tebi? Ti si tako strahovito blijed.

⁷⁴ *Und wo bist du?* (njem.) - A gdje si ti?

⁷⁵ *draussen ist eine wunderbare Luft, so leicht zu atmen* (njem.) - vani je divan zrak, tako se lako diše

⁷⁶ *Um Gottes Christi Willen! Was ist dir denn, Glembay? Eis, schnell Eis, bringen sie Eis!* (njem.) - Za Krista Boga! Šta je tebi, Glembay? Leda, brzo leda, donesite leda!

ČIN TREĆI

Spavaća soba bankira Glembaja. Modra soba s modrim pliš-pokućstvom osamdesetih godina, s Louis-Philippe-politiranim komodama. U kutu visoka bijela švedska peć. Lijevo tamna vrata, desno otvoren prozor, u pozadini alkoven. U alkoveni u širokoj francuskoj Louis-Philippe-postelji leži bankir Glembay u crnome. Lijevo i desno od njega na noćnim stolićima po jedan svijećnjak od srebra s devet voštanica. Ulaz u alkoven je drapiran pliš-zavjesom što u bogatim naborima visi na starinskim politiranim drvenim karnišama. Do nogu bankira Glembaja, na klecalu, presvučenom modrim samtom, kleči dominikanka sestra Angelika u dubokoj molitvi. Na stolu gori jedna kugellampa od mliječnog stakla. Leone sjedi na bidermajerskom altfaterštulu do postelje u alkoveni i crta ugljenom posmrtnu masku svog oca. Kod okruglog stola u naslonjačima sjede stari illustrissimus Fabriczy, doktor Silberbrandt i doktor Altmann. Svitanje. U polovici scene jutarnji cvrkut ptica, što poslije spram finala polagano raste. Na telefonu, na jednom taburetu lijevo, doktor Puba Fabriczy telefonira.

PUBA: Da, ovdje sam ja! Molim vas, Franjo! Pazite dobro! Idite i vrlo oprezno probudite gospodina generalnog guvernera! Recite mu da sam se ja javio, i recite mu, ali pametno, Franjo, da je umro gospodin generaldirektor Glembay! Da! Jutros, nešto poslije tri! Kap! Da! Javite dakle gospodinu generalguverneru i umolite ga da me odmah pozove telefonski! Što? Da! Ja sam tu: privatni broj banke Glembay! Dakle, pazite, Franjo: odmah da me pozove. Neodgodivo važno! Zdravo! *On traži u knjizi nove telefonske brojeve.*

Illustrissimus Fabriczy stoji na ulazu u alkoven i iz distance gleda u pokojnika.

FABRICZY: Der Sensenmann, der Sensenmann, der arbeitet präzise! Jawohl, der arbeitet vierundzwanzig Stunden täglich.¹ A sada će doći ovi siromasi što smrde po luku i po znoju i odnijet će gospodina pravog tajnog savjetnika Njegova Veličanstva, kao što se nose sve teške stvari: klavir i kredence! Još oni masivni koraci, one neugodne teške škornje na parketu, onda na stubama, i - bilo pa nije.

DR. ALTMANN: Kao što glupo živimo, isto tako glupo i umiremo! Već me dugo muči ideja kako su zapravo naši pogrebi barbarski primitivni i neukusni! Ta me misao već dugo muči! Niste li primijetili jednu strašnu stvar: kako naši mrtvaci sami, potpuno sami putuju gradom od stana do mrtvačnice? U kućama čuje se još i plač, tu ljudi još lamentiraju, viču, žaloste se iskreno; na groblju, to je već više-manje predstava, ali zapravo pravi sprovod, posljednja šetnja mrtvaca po gradskim ulicama, to je ta samotna šetnja između postelje i mrtvačnice. Potpuno ostavljeni i sami putuju ljudi iz svoga stana u nepovrat!

FABRICZY *vrativši se od alkovena*: Ja, das haben Sie sehr gut bemerkt, Herr Doktor! Bei den Leichenbegängnissen geht's immer lustig zu! Das ist immer eine Art Vorstellung:² tamo se drže govori, pale se baklje, ljudi nose kišobrane. Merkwürdig, bei Leichenbegängnissen sieht man immer Regenschirme!³ I još nešto, haben Sie nicht bemerkt?⁴ Ljudi su na sprovodu uvijek vicig! Alle

¹ ***Der Sensenmann, der Sensenmann, der arbeitet präzise! Jawohl, der arbeitet vierundzwanzig Stunden täglich*** (njem.) - Smrt kao kosac kosi, ona kosi precizno! Da, da, smrt radi dvadeset i četiri sata na dan!

² ***Ja, das haben Sie sehr gut bemerkt ...*** (njem.) - Da, to ste primijetili vrlo ispravno, gospodine doktore! Na sprovodima je uvijek veselo! To je uvijek neka vrsta kazališne predstave:

³ ***Merkwürdig, bei Leichenbegängnissen sieht man immer Regenschirme!*** (njem.) - Čudna stvar, na sprovodima se uvijek vide kišobrane!

⁴ ***haben Sie nicht bemerkt?*** (njem.) - niste li primijetili?

Menschen erzählen Witze, sind geistreich!⁵ A vi imate pravo: pravi sprovod je ovaj put kroz grad do mrtvačnice: hier auf diesem Wege ist der Mensch vollkommen allein!⁶

SILBERBRANDT: Tot kann der Mensch nicht allein sein,⁷ iliustrissime! To je savršeno ateistički Einstellung,⁸ illustrissime! Mrtvaci ne mogu biti više sami poslije svoje subjektivne smrti! U smrti se čovjek spaja s posljednjim razlogom sviju stvari: kao što se sve vode vraćaju moru, tako i naša duša poslije smrti utječe natrag u Boga. Causa efficiens, formalis et finalis!⁹

DR. ALTMANN: Da ste u životu ikada secirali samo jednu jedinu žabu, vi ne biste tako očajno gnjavili, dragi Silberbrandt! Ovim svojim kapelanskim načinom vi mi kadikad idete doista na nerve. Smrt nije ništa drugo nego jedna sasvim logična izmjena materije: od organskih supstancija nastaju anorganske. Kad se čovjek stane pretvarati u ugljičnu kiselinu, amonijak i H₂O, onda je svršio! I on doduše teče, kao što vi velite, u more, ali samo kao H₂O!

SILBERBRANDT: Logična izmjena materije! Kao da je materija nešto materijalno: kao da najsuvremeniji empiriokriticizam (baš samih mahista i socijaldemokrata, ako hoćete) nije oborio tu dogmu Materije kao takve. Kao da danas više nego ikad ne vrijedi: "Ipsa etiam materies, si quis intentus aspexerit, ex incorporeis qualitatibus copulatur!"¹⁰

Telefon.

PUBA: Da, ja sam! Doktor Fabriczy! Najpokorniji sluga, gospodin generalguverner! Izvinite me, ali vis maior!¹¹ Da, gospodin generalguverner! Posve neočekivano: wie ein Blitzschlag! Jawohl!¹² Ne, ne! On je bio izvrsne volje, pušio je, da, i popio dvije čaše šampanjca, ali sinoć iznimno! Da! Katastrofa je nastupila vrlo brzo, gospodin generalguverner! Da, da. Halo! Da! Već poslije nekoliko minuta bio je tu doktor Altmann! Da. Kamfor-injekcije. Ali bez uspjeha. Agonija je bila vrlo kratka sa vrlo brzim respiracijama! Katastrofa! Jest! Ne, ne! On je bio u sobi, gore pod krovom u fremdencimeru kod Leonea! Razgovarali su i u razgovoru najedamput, bez ikakva razloga! Halo, halo! Molim lijepo! Gospodin generalguverner, molim lijepo, izvinite, ali kao pravni zastupnik imam na vas jedno poslovno pitanje: jedanaestoga, halo, jedanaestoga izlazi kod Disconto Italiane ona mjenica na sedamdeset i dvije tisuće dolara. Halo! Vi to ne znate? Da! Halo! Jest, da, i vi ste tamo zainteresirani! Generaldirektor Friedmann nema o tome ni pojma! On je izgubio glavu! Ne! Pokojni nije ostavio nikakve direktive! Ništa! Apsolutno ništa! Kaos! Friedmann o tome ne zna ništa! U Hamburgu Friedmann veli da je sve pokriveno! Halo! Da! I još ima nekoliko manjih, da, ali ni jedna viša od sto hiljada. Jedna od hiljadu dvjesto funti kod Wiener Bankvereina! Halo! Bilo bi dobro, da! Prije tri dana, gospodin generalguverner, uzeo sam testament od javnog bilježnika na njegovu vlastitu inicijativu. Ne znam! Čini se zbog nekih izmjena! Ne znam ništa! Ključevi Wertheimkase i šrajbtiša su kod mene. Jest. Predala mi ih je barunica čim sam stigao. Da! Ja mislim, to bi bilo najbolje. Ja sam pozvao Friedmanna i Radkaya, očekujem ih svake minute! To je vrlo važno, izvolite! Doviđenja, gospodin generalguverner! Preporučujem se!

⁵ *Alle Menschen erzählen Witze, sind geistreich!* (njem.) - Svi ljudi pripovijedaju dosjetke, duhoviti su!

⁶ *hier auf diesem Wege ist der Mensch vollkommen allein!* (njem.) - tu, na tom putu, čovjek je savršeno sam!

⁷ *Tot kann der Mensch nicht allein sein* (njem.) - Mrtav ne može čovjek biti sam

⁸ *Einstellung* (njem.) - stav

⁹ *Causa efficiens, formalis et finalis!* (lat.) - Tvarni, formalni i konačni uzrok!

¹⁰ *"Ipsa etiam materies, si quis intentus aspexerit, ex incorporeis qualitatibus copulatur!"* (lat.) - "I sama materija, ako je netko pažljivo razmotri, složena je od bestjelesnih kvaliteta!"

¹¹ *vis maior* (lat.) - viša sila

¹² *wie ein Blitzschlag! Jawohl!* (njem.) - kao munja! Da!

FABRICZY, ponovno je ustao još za telefonskog razgovora i po njegovim hitrim i ostrim kretnjama vidi se da je vrlo nervozan. Pošao je do otvorena prozora, tamo bubnja rastreseno po staklu, ušao je zatim u alkoven i vratio se opet natrag na svoje mjesto: Ima negdje jedna linija na kojoj se čovjek mora svući do gola, kao regrut! Der Mensch kleidet sich einfach aus!¹³ Sve ide dolje s čovjeka: i frak i klak i perika i naslovi und allerhöchste Anerkennung, das auch!¹⁴ Voilà: šef firme Glembay Ltd., šef Glembay et Comp., Société Anonyme, predsjednik Industrijske Banke, financijski magnat, patricij, und alles das legt man ab! Man wird ausgezogen! Eigentlich: schrecklich! "Il trionfo della morte" ist eigentlich ein abscheuliches Bild!¹⁵ Glembay je mladi od mene četiri mjeseca! Eto, čitavo smo veće razgovarali, smijali se, viceve delali, prije dva sata bio je još na nogama, razgovarao kao mi, i micao se, hodao, o, Gospodine ti moj, gdje je sada taj isti čovjek? Gospodine ti moj! Čovjek padne i razbije se kao da je od porculana! Nije sve baš tako jednostavno. Mogao bi naš Silberbrandt imati pravo: hinter der Sache steckt doch etwas.¹⁶ Što tu u svemu tome mogu takve paučine kao tvoja materijalistička medicina, dragi moj Altmann!

DR. ALTMANN: A što bi ta medicina - po vama - uopće trebala da može, illustrissime? Spriječiti smrt? A zašto teologija ne može da spriječi smrt?

SILBERBRANDT: Teologija naučava samo to da je subjektivni život tek jedna prolazna faza u mnogo ogromnijim metafizičkim kompleksima. Kompleksima mnogo neshvatljivijim nego što se to nama s našeg uskog antropocentričkog gledišta čini. Život naš je kao stranica knjige koja je u božjim rukama.

DR. ALTMANN: A medicina naučava pak samo to da je subjektivni život tek jedna prolazna faza u organskom razvoju nekih izvjesnih kompleksa čije se funkcije mogu točno odrediti. Medicinski slučaj Glembay je vrlo jednostavan i određen! Medicinski slučaj Glembay nastao je od poremećenosti funkcije srca, i kad je ta funkcija uslijed izvjesnih razloga prestala, medicinski slučaj Glembay je paralelno s time prestao. Faza ugljika i amonijaka je samo kemijska posljedica tog medicinskog slučaja. Vrlo jasna i logična posljedica.

SILBERBRANDT: Tu se, pardon, s logikom nikako ne može proći. Te je isto tako kao kad biste amazonsku prašumu htjeli rasvijetliti jednom švedskom šibicom!

DR. ALTMANN: Ove svoje provincijalne viceve pričajte vi, dragi moj, svojim sluškinjama na propovijedi u nedjelju po podne! Neprekidno mi se pletete s tim svojim švedskim šibicama među riječi! Što me smetate neprekidno? Ja sam postavio dijagnozu za medicinski slučaj Glembay još prije četiri godine: visokostepena arterioskleroza, ugroženo srce. Dakle: dijeta, mirovanje, gorski zrak. A pacijent je jeo bifteke i ramsteke, pušio havane, pio whisky, uzrujavao se poslovno, putovao, kartao (a čini se da su mu još i erotičke potrebe bile prilično akutne), i mjesto da ode u Dolomite, proveo je dva mjeseca u Casinu de Paris igrajući makao. Naravno: aorta mu je pukla kao vapnena cjevčica!

Sasvim normalna i logična pojava!

Od staroga Glembaja ustao je Leone i došao sa svojim skicenbuhom u ruci do grupe oko stola. Stanka. Leone je bljed, mrk i umoran.

LEONE: *zamišljen, kao za sebe*: U smrti rastapaju se stvari kao cukor u kavi. Smrt je zapravo vrlo duboka: u nju se ulazi kao u zdenac kada je ljeto. Vani ostaje vedrina, miris trave, a u smrti je

¹³ *Der Mensch kleidet sich einfach aus!* (njem.) - Čovjek se naprosto svuče!

¹⁴ *und allerhöchste Anerkennung, das auch!* (njem.) - i previšnje priznanje, to također!

¹⁵ *und alles das legt man ab! Man wird ausgezogen! Eigentlich: schrecklich! "Il trionfo della morte" ist eigentlich ein abscheuliches Bild!* (njem.) - i sve to odlaže! Sa čovjeka sve skinu! Zapravo: strašno! "Trijumf Smrti" zapravo je odvratna slika!

¹⁶ *hinter der Sache steckt doch etwas* (njem.) - iza te stvari ipak se krije neki vrh

vlažno i tamno kao na dnu zdenca. Ledeni dah groba vonja iz mrtvačkih usta. A onda poslije svega ostaje groteska: crni salonrok na bijelom platnu. I tko bi mogao da dematerijalizira taj crni salonrok na bijelom platnu, da to dematerijalizira i prenese na papir?

PUBA *uzme Leoneu skicenbuh iz ruke*: Pardon, molim te, izvini, momenat samo!

DR. ALTMANN *ustaje s velikim interesom*: A, je li svršio? Pokaži, molim te, Puba!

LEONE *bez volje, apatično*: Sasvim slabo! Umoran sam. Boli me glava: nisam za posao.

PUBA: Ja nalazim da je to osobito! Vanredno!

FABRICZY *ustao je i gleda s ostalima*: Ja, also, das ist wirklich kolossal! Ja, also, so was kolossal impressives hab' ich schon sehr, sehr lange nicht gesehen! Das ist eine ganz originelle Art und Weise.¹⁷

Dr. Altmann bez riječi klima glavom u znak odobravanja.

LEONE: Boli me glava i već dugo nisam radio. Pojeo sam suviše broma, i ugljen mi je među prstima težak kao traverza. Nemoguće je dati ono vrhunaravno nešto što svi mrtvaci imaju oko usne. Svi mrtvaci, i psihopati i filistri, svi imaju nešto vrhunaravno oko usne. Još čelo, to je dobro: tvrdo glembajevsko, markantno. I kosa je dobra! Ali ova čeljust, ova koštana donja čeljust, to je mnogo slabije od gornje partije. Nije arhitektonski povezano: nema svoje unutarnje proporcije. Schwach, ganz schwach!¹⁸ *Pošao je ponovno do mrtvaca u alkoven i tamo ga gleda stručno slikarski sa nekoliko točaka.*

FABRICZY: Alles, was nach Schwind kam, versteh' ich eigentlich in der Malerei nicht.¹⁹ Schwind i Föger, to su bili slikari! Svi ovi moderni faksni su mi neshvatljivi. Ali ako je to moderno, ja, dann steckt sicher etwas hinter der Sache!²⁰ To je, bogami, kolosalno!

DR. ALTMANN: Das ist gut wie ein solider Munch.²¹

LEONE *vratio se do grupe i uzeo skicenbuh u ruke*: Pardon, gospodo! *Vratio se sa skicenbuhom do pokojnika i gleda ga iz ulaza u alkoven. Uspoređuje skicu s modelom i onda jednom gestom nenamještenom, prilično energičnom, izdere taj list iz skicenbuha, razdere sliku i baci papire u kut.*

PUBA: Ti si, bogami, često upravo neshvatljivo bizaran. Kakve su to gluposti? *Sagne se i skuplja odbačene papire, nosi ih na stol i tamo ih opet slaže u cjelinu.*

LEONE: Ah, molim te, pustimo to! *Ode umorno do prozora i tamo dugo gleda u vrt. Stanka.*

Fabriczy sa sinom slaže razderanu skicu. Doktor Altmann je ustao i stavlja svoje liječničke predmete u tašku.

LEONE *kod stola*: Interesantna stvar! Ja ne smijem sanjati o ribama. Čim sanjam o ribama, nije dobro. Sanjao sam prošlu noć o gnjilim krepanim ribama što su plivale na površini nekakve sive, blatne vode. I čitava jedna teška prošlost isplivala je na površinu kao mrtva riba! Gladan sam! Jeo bih jedan krvavi biftek i pio bih piva! Žedan sam!

DR. ALTMANN: To je vrlo dobar simptom! Organizam ne radi drugo nego se prilagođuje štofvekslu!²² Dok postoji normalan štofveksl, sve je u redu, a glad je svakako vrlo povoljna pojava u

¹⁷ **Ja, also, das ist wirklich kolossal! ...** (njem.) - No, dakle, to je doista kolosalno! No, dakle, tako nešto kolosalno impresivno nisam vidio već jako, jako dugo! To je sasvim originalan način!

¹⁸ **Schwach, ganz schwach!** (njem.) - Slabo, sasvim slabo!

¹⁹ **Alles, was nach Schwind kam, versteh' ich eigentlich in der Malerei nicht** (njem.) - U slikarstvu ne razumijem od svega, što je došlo poslije Schwinda, zapravo ništa

²⁰ **ja, dann steckt sicher etwas hinter der Sache!** (njem.) - da, onda ima zacijelo na stvari nešto!

²¹ **Das ist gut wie ein solider Munch** (njem.) - To je dobro kao kakav solidni Munch

²² **štofvekslu** (njem.) - izmjeni stvari

ovakvim prilikama: ovakvi neurastenici kao ti treba da u takvim prilikama mnogo i obilato jedu, to govorim iz prakse!

LEONE: Ti i Silberbrandt i Puba savršeno ste slični. Za Silberbrandta je čitav problem u sedam sakramenata, za Pubu u cestoredarstvenom redu, a za tebe u štofvekslu! Anamneza, status praesens.²³ Kazneni zakon i sveti Toma: sve pretpotopne profesije! Vi, doktori, da ste logični, hodali biste u reverendi kao i popovi! Evropski advokati u svojim talarima shvatili su stvar s prave strane. Svećeničke sutane i vaš materijalistički štofveksl? Te vaše materijalističke ideologije nikako vam ne pristaju! Kakvi ste vi materijalisti? Uvijek stupate tiho, otvarate vrata misteriozno kao čarobnjaci. Vi plašite pacijente! Pacijenti leže pred vama na stolovima kao antikne žrtve i vi ih koljete božanstvu svoje dijagnoze, anamneze, štofveksla! Molim ja tebe: nikada nisam ni jednom advokatu ni doktoru vjerovao ni slova!

DR. ALTMANN: To smo čuli, hvala lijepo, već u različitim varijantama od Molièrea naovamo. U građanskom današnjem nesavršenom društvu mi smo, dragi moj, isto tako nesavršena profesija, kao što su i sve ostale građanske profesije nesavršene!

LEONE: Da, točno, ali ostali građanski profesionali nisu maskirani! Vlakovođe su vlakovođe, grobari su grobari! Ali vi ste privilegirani švarckinstleri! Vaša je meštija prekrivena crnim rupcem, vi ste ambasadori neke više sile s pravom eksteritorijalitetu današnjem građanskom društvu! Gledao sam te jutros gore u sobi kad si davao injekciju! Kazeta sa špricama stajala ti je na stolu, ruka ti je bila potpuno bijela i u tren ti si se sav promijenio u licu: ti u onaj momenat nisi više bio moj prijatelj Altmann, ti si u onaj momenat prinosio žrtvu Svetoj Dijagnozi! Da sam ja, običan smrtnik, dao starome onu smrtonosnu injekciju, već bi me bili uhapsili! A ti smiješ ubijati ljude, ti to smiješ, jer ti si švarckinstler!

DR. ALTMANN: Ti više puta govoriš tako mutno da čovjek formalno mora posumnjati u to da li si ti normalan! Kakva smrtonosna injekcija? Otkada su kamfor-injekcije smrtonosne? I, molim te, upamti: liječnici, ukoliko uopće vrše svoju meštiju, vrše je isto tako kao i tvoji grobari i vlakovođe. Naša je meštija jasna i public,²⁴ mnogo više nego ovi tvoji artizmi kozerski! Ako ti misliš da ovo što ti govoriš nije prekriveno crnom krpom, ti se onda očito varaš, dragi moj!

Telefon zvoni. Puba prekida slaganje rastrgane skice, Leone je izašao.

PUBA: Halo, ovdje doktor Fabriczy! Klanjam se, gospodine generaldirektore! Da! Da! Jest! Ja govorim iz kuće pokojnika na privatnome broju! Da! Ja sam obavijestio gospodina generalnoga guvernera i on mi je rekao da će telefonski sazvati konferenciju svih interesenata, u jedanaest sati! U dvorani banke, gospodin generaldirektor! Ja ne znam. Po računu Friedmanna pasiva ne će biti veća od tri do tri i po milijuna. Ali! Što vi mislite! Eto, vidite: tako je, gospodin generaldirektor, tako je, nikada se ne zna. Ja sam svakako u deset u banci! Odmah? Da, ja mogu doći i odmah! Molim lijepo! Da! Friedmann cijeni posjed na Wörtherseeu na dvjesto hiljada! Das weiss ich wirklich nicht! Allerdings! Der Sohn, Herr Doktor Leone Glembay weilt hier in Agram schon seit einer Woche! Er ist zur Jubiläumsfeier gekommen! Bitte schön! Also, auf Wiedersehen, Herr Generaldirektor!²⁵ - Upravo sada javio mi je generaldirektor Rubido da se pasiva računa na više od pet milijuna. Gospodo, ja idem. Ja moram hitno otići.

SILBERBRANDT: Gospodo, ja mislim da me momentano ne trebate! Ja bih trebao da se priredim za svetu misu kod sestara! Nisam mislio da ću se već jutros pomoliti za dušu gospodina savjetnika!

²³ *status praesens* (lat.) - sadašnje stanje

²⁴ *public* (franc.) - javna

²⁵ *Das weiss ich wirklich nicht! ...* (njem.) - To ja doista ne znam! Svakako! Sin, gospodin doktor Leone Glembay, boravi ovdje u Zagrebu već tjedan dana! On je doputovao na jubilarnu svečanost! Molim lijepo! Dakle, doviđenja, gospodine generalni direktore!

Bio je dobar i plemenit čovjek, Bog mu daj duši lako! Ja se preporučujem svim vašim milostima, gospodo!

PUBA: Do viđenja, papà! Küß die Hand! Mene možeš telefonom nazvati kod Rubida! Sada će stići za koju minutu dekorateri od Pompe Funèbrea. Treba paziti kod sastavljanja parte na naslove. Mene zovite kod Rubida, uostalom, ja ću se vratiti! Ako stigne Radkay, neka me čeka! Ich komme sofort! Küß die Hand!²⁶ Servus, Altmann! Ljubim ruke, barunice!

SILBERBRANDT: Dovidenja, gospodo! Hvaljen Isus, časna sestro! *Odu*.

FABRICZY *tonom potpuno senilnog trača*: Dakle, molim lijepo: hast du gehört? Fünf Millionen Passiven!²⁷ Molim lijepo: ja sam odmah slutio da sav taj jubilej firme Glembay nije čista stvar. Ich hab's mir gleich gedacht: dahinter steckt etwas!²⁸ Prije svega: sedamdesetogodišnjica se u poslovnom životu uopće ne slavi. Und dann: dieses pathetische Trommeln in der Presse um die allerhöchste Anerkennung!²⁹ I onda ovaj španjolski orden! Eigentlich geschmacklos!³⁰ Kad je čovjek počasni konzul Virginije i Kube, ne prima španjolski orden! Und dann der Fanfarenstoss bei dem Empfang in der Handelskammer! Ich hab's mir gleich gedacht:³¹ iza toga - moj gospodine - skriva se nekakav jopec! I eto; pet milijuna pasive! Also, ich gratuliere dem Friedmann und dem Gouverneur! Danke schön!³² A ti, što ti kažeš na to, dragi amice?

DR. ALTMANN: Još se ništa ne zna. Ako je pasiva tako visoka, i aktiva ne će biti nikako manja.

FABRICZY: Može li se to znati? Glembajevi žive, dragi moj, rotšildovski već dva-tri decenija. Daniellica je imala svoju vilu u Meranu i na Krfu! A barunica Castelli - o tom bolje i ne govoriti! To znamo iz svakodnevnog iskustva, hvala budi Bogu!

DR. ALTMANN: Ali Daniellijeva je bila navodno enormno bogata!

FABRICZY: Bogata, što to znači: bogata? Eine Nordlandreise, eine Ägyptenreise, eine Tropenreise, ein Palais in der Herrengasse, eins der Castelli geschenkt neben der Karmeliterkirche! Nichts ist bodenlos!³³ Molim te: ja znam pouzdano, nisam o tome naravno htio da govorim, aber jetzt warum nicht?³⁴ Ja znam pouzdano da je građevni poduzetnik Wagner žirirao Ignjatu prije dvije nedjelje kod "Trgovačko-prometne" sedamdeset hiljada! I to posredno preko jedne diskretne osobe: das hat mir der Puba erzählt als Geschäft geheimnis!³⁵ Molim te! Od jednog Wagnera uzeti sedamdeset hiljada! Doktore, a što je to bilo? Što se je to dogodilo? On je bio gore u fremdencimeru?

²⁶ *Ich komme sofort! Küß die Hand!* (njem.) - Doći ću smjesta! Ljubim ruke!

²⁷ *hast du gehört? Fünf Millionen Passiven!* (njem.) - Jesi li čuo? Pet milijuna pasive!

²⁸ *Ich hab's mir gleich gedacht: dahinter steckt etwas!* (njem.) - Pomislio sam odmah u sebi: iza toga se nešto krije!

²⁹ *Und dann: dieses pathetische Trommeln in der Presse um die allerhöchste Anerkennung!* (njem.) - I onda: to patetično bubnjanje u novinama oko previšnjeg priznanja!

³⁰ *Eigentlich geschmacklos!* (njem.) - Ustvari neukusno!

³¹ *Und dann der Fanfarenstoss bei dem Empfang in der Handelskammer! Ich hab's mir gleich gedacht:* (njem.) - I onda te fanfare za primanja u Trgovačkoj komori! Pomislio sam odmah u sebi:

³² *Also, ich gratuliere dem Friedmann und dem Gouverneur! Danke schön!* (njem.) - Dakle, ja čestitam Friedmannu i guverneru! Hvala lijepa!

³³ *Eine Nordlandreise, eine Ägyptenreise, eine Tropenreise, ein Palais in der Herrengasse, eins der Castelli geschenkt neben der Karmeliterkirche! Nichts ist bodenlos!* (njem.) - Jedamput putovanje na Daleki sjever, jedamput u Egipat, jedamput u trope, jedna palača u bečkoj Gospodskoj ulici, jedna kraj karmelićanske crkve poklonjena Castellici! Ništa nije bez dna!

³⁴ *aber jetzt warum nicht?* (njem.) - ali zašto ne bih sada?

³⁵ *das hat mir der Puba erzählt als Geschäft geheimnis!* (njem.) - to mi je Puba pripovijedao kao poslovnu tajnu!

DR. ALTMANN: Ja ne znam, illustrissime! Kad sam ja stigao, prošlo je od samog prvog udarca oko dvadeset minuta, onda se slika, naravno, već bila izmijenila. Vrlo vjerojatno da se u razgovoru s Leoneom uzrujao. Nema ničega u tom abnormalnog: Leone i Glembay - wie Negativ und Positiv seit Jahren schon! Eine latente Reibfläche!³⁶

FABRICZY: Da, ali der Janko hat mir's erzählt, Leone soll ganz in Blut gebadet gewesen sein!³⁷ Ti i ne znaš što se dogodilo sinoć u salonu? Ja, also, das muss ich dir erzählen...³⁸

Ulazi Leone nervozan i šeće se sobom gore-dolje.

FABRICZY *prekinuvši svoju nit*: Ja! So ist es, mein lieber Altmann!³⁹ A što misliš, doktore, da damo sebi skuhati jedan čaj? Eto, to je život: događaju se tragedije, a organizam traži svoje! Čovjek pokraj svog mrtvog intimusa misli na svoj vlastiti želudac, merkwürdig!⁴⁰ Moja sedamdeseta, dragi doktore, navinuta je kao kakva švicarska Präzisionsuhr! - Jede einzelne Minute eingeteilt.⁴¹ A noćas, to su u mom programu nastupile takve strašne katastrofe i perturbacije, da ja ne znam doista kako ću se ja tome svemu prilagoditi? Und dein Standpunkt ist ein Stoffwechselstandpunkt. Demnach:⁴² jedan topli čaj ne bi nam došao zlo! Jedenfalls, schaden kann es nicht!⁴³ Leone, ako nas trebaš, mi smo dolje u špajscimeru! Doviđenja!

Odu.

Leone hoda sobom kao uznemirena zvijer. Stanka. Čuju se izvana telefoni gdje zvone. Glasovi. Daleka lupa vratima. Angelika se je prekrstila, ustala i tiho, bez riječi došla do stola. Tamo promatra onu rastrganu skicu staroga Glembaja, na polituri pod svjetiljkom.

LEONE: Čuješ li, kako telefoniraju? Panika! Lađa tone! S. O. S. Sauve-qui-peut!⁴⁴ Sedam milijuna pasive dosada. Und dann hiess es, das wäre die Bárbóczy-Legende: "Die Glembays sind Mörder und Falschspieler!"⁴⁵ Sedam milijuna pasive. Čini se da će se već za pola sata početi hvatati za džepove gospoda kompanjoni u Beču i u Trstu. Samo dok stignu telegrami što su još na putu! A ti, Beatrice, što ti kažeš o svemu tome?

ANGELIKA: Svi smo mi nesretni, Leone. Meni je žao Šarlote! Sirota! Kakvi štrapaci nju sad čekaju! Wenn es wirklich der Zusammenbruch ist, wird die Arme noch sehr büssen müssen!⁴⁶ Ona ipak ima to svoje nesretno dijete!

³⁶ *wie Negativ und Positiv seit Jahren schon! Eine latente Reibfläche!* (njem.) - već unatrag godinâ kao negativ i pozitiv! Latentno gloženje!

³⁷ *der Janko hat mir's erzählt, Leone soll ganz in Blut gebadet gewesen sein!* (njem.) - Janko mi je pripovijedao da je Leone bio navodno sav obliven krvlju!

³⁸ *Ja, also, das muss ich dir erzählen...* (njem.) - Dakle, to ti moram pripovijedati...

³⁹ *Ja! So ist es, mein lieber Altmann!* (njem.) - Da, tako je to, moj dragi Altmanne!

⁴⁰ *merkwürdig!* (njem.) - čudno!

⁴¹ *Prazisionsuhr! - Jede einzelne Minute eingeteilt.* (njem.) - precizna ura! - Svaka je pojedina minuta raspoređena.

⁴² *Und dein Standpunkt ist ein Stoffwechselstandpunkt. Demnach:* (njem.) - A tvoje je stanovište - stanovište izmijene tvari. Prema tome:

⁴³ *Jedenfalls, schaden kann es nicht!* (njem.) - Svakako nam škoditi ne može!

⁴⁴ *Sauve-qui-peut!* (franc.) - Bježanje glavom bez obzira!

⁴⁵ *Und dann hiess es, das wäre die Bárbóczy-Legende: "Die Glembays sind Mörder und Falschspieler!"* (njem.) - I onda se govorilo, kao da je to bárbóczyjevska legenda: "Glembajevi su ubojice i varalice!"

⁴⁶ *Wenn es wirklich der Zusammenbruch ist, wird die Arme noch sehr büssen müssen!* (njem.) - Ako je uistinu nastupio slom, jadnica će to morati još jako okajati!

Ulazi Šarlota, barunica Castelli-Glembay. U crnini. Blijeda i distingvirana, s ogromnim buketom bijelih ruža. Nervozna i tiha. Ide u alkoven, položi ruže do pokojnikovih nogu i ostane tako bez riječi stojeći u mislima. Zatim, prekrstivši se, nervozno, vrati se do stola.

BARUNICA CASTELLI *dostojanstveno, dotučeno*: Oprostite mi, draga Angelika, nemojte se uvrijediti, ali ja sam tako smetena i tako me boli glava, da ne znam gdje stojim. Već sam tri puta zaboravila što hoću. Učinite mi tu uslugu i podite gore, tamo je Anita, ona traži jednu crnu salon-kravatu! Nigdje nema te crne salon-kravate und diese hier ist schrecklich!⁴⁷ I lak-firtelšue neka donese Anita, recite joj to, draga Angelika, bit ću vam zahvalna, molim vas! Seien Sie, bitte, so liebenswürdig!⁴⁸

ANGELIKA: Vrlo rado, draga Šarlota! Sofort, bitte!⁴⁹ *Ode.*

Barunica Castelli ode do mrtvaca, popravljajući nešto oko svijećnjaka, reže stijenu nikljastim škarama i ostaje kod postelje promatrajući Glembaja. Leone je gleda neprekidno s velikim interesom. Barunica Castelli vrati se s tim nikljastim škarama u ruci do stola gdje sjedi Leone. Barunica Castelli mirna i dostojanstvena do konca. Njen je glas sentimentalno slomljen.

BARUNICA CASTELLI: Ja znam, vi mene mrzite! Ja sam osjetila sada svaku vašu misao. Dok sam ja stajala uz Glembaja, ja znam što ste vi mislili: prije sedamnaest godina, kad je tu, na tom istom mjestu, ležala vaša pokojna gospođa majka, ja sam došla, kao i jutros, i vi ste sjedili na istome mjestu gdje ste sada!

LEONE: Da! I vi ste donijeli buket Parma-ljubičica i imali ste svog maltezijskog pinča na ruci. Danas nemate toga pinča, to je sva razlika! Onda ste postali legitimnom gospodom Glembay, a danas ste legitimna udovica Glembay. Ako vam tko želi sreću, mogao bi vam čestitati! Poglavlje Glembay sretno ste likvidirali! Das Triester Palais haben Sie sich gesichert, und das Testament ist glücklich verschwunden!⁵⁰ Ako što ostane od onih sedam milijuna pasive, to će se razdijeliti pravnim nasljednicima.

BARUNICA CASTELLI: Koliko ja znam, vi ste u oporuci na prvome mjestu. I to izvolite uzeti na znanje: na moju ličnu intervenciju. Pokojnik je spram mene bio suviše džentlmen a da bi mi odbio tu moju molbu!

LEONE: Hvala vam! Nisam nikada reflektirao na glembajevski novac, a pogotovo ne na glembajevske dugove!

BARUNICA CASTELLI: Kakve dugove? Ja to ne razumijem!

LEONE: I vi ne znate da se govori o sedam milijuna pasive?

BARUNICA CASTELLI: Mir ist das ganz egal! Geschäftlich war ich immer desinteressiert!⁵¹

LEONE: Dakle, to vam vjerujem! U toj pasivi od sedam milijuna vi ste sebi spremili minimalno tri, koliko ja vas poznajem!

BARUNICA CASTELLI: Molim vas zašto vi mene tako mrzite?

Stanka. Šutnja.

⁴⁷ *und diese hier ist schrecklich!* (njem.) - a ova ovdje je strašna!

⁴⁸ *Seien Sie, bitte, so liebenswürdig!* (njem.) - Budite, molim, tako ljubezni!

⁴⁹ *Sofort, bitte!* (njem.) - Odmah, molim!

⁵⁰ *Das Triester Palais haben Sie sich gesichert, und das Testament ist glücklich verschwunden!* (njem.) - Osigurali ste za sebe palaču u Trstu, a oporuka je sretno nestala!

⁵¹ *Mir ist das ganz egal! Geschäftlich war ich immer desinteressiert!* (njem.) - Meni je to potpuno svejedno! U poslovnom pogledu bila sam uvijek dezinteresirana!

BARUNICA CASTELLI *nekako pomirljivo, lažljivouvjerljivo, koketno i naivno*: Što sam ja vama skrivila? Jesam li ja vama lično ikada učinila što nažao? Vi ste spram mene već godinama nepravedni, a ovo je istina: ako je u ovoj Glembajevoj kući ikada itko imao sve moje iskrene i potpuno dezinteresirane simpatije, to ste bili samo vi! I kad je ono stigao neki dan vaš telegram iz Aix-les-Bainsa, ja sam se tako iskreno razveselila. So rein und so naiv!⁵² A odonda do danas: vi me neprekidno vrijeđate! Zašto? Zašto?

Leone je gleda začuđeno i šuti.

BARUNICA CASTELLI *pristupi mu neposredno i intimno*: Warum schweigen Sie, Leo?⁵³ *Stanka.* Wozu das alles?⁵⁴ Ona scena u salonu noćas, i to pred kime? Pred starim onim razvratnim gadom Fabriczyjem! I pred vašim ocem! Vi ste trebali da znate da on čuje na terasi svaku riječ! Čitavo veče bili ste spram mene nepravedni! U onom groznom slučaju Rupert, mein lieber einziger Gott,⁵⁵ imala sam peh! Srušila sam onu bolesnu sirotu konjima, i to nehotice! A, vidite, vi, vi ste malo prije gore u svojoj sobi bili mnogo okrutniji spram svoga oca, i on je pao i nije se više digao od svoje skleroze! A meni ne bi palo ni na kraj pameti da vas optužim zbog umorstva!

LEONE: Hoćete li time da kažete da sam ja ubio oca?

BARUNICA CASTELLI: Molim vas, Leo, ja sam čula sve. Ja sam bila u Silberbrandtovoj sobi pokraj vaše! Ja sam znala da se sprema zlo, i ja sam - sama - poslala Silberbrandta k vama! Zato me vi niste našli u mojoj sobi, und ich konnte nicht wegen der Dienerschaft aus dem Zimmer! Ich habe alles gehört!⁵⁶

LEONE: Vi ste dakle čuli kako sam ja ubio oca?

BARUNICA CASTELLI: Nein, nicht, das habe ich nicht gesagt, Leo, Sie drehen alles um!⁵⁷ Sve ono što se je dogodilo između Glembaja i vas, to na mene ne spada! Ich möchte Ihnen nur sagen, dass ich Ihnen gegenüber viel ruhiger bin als Sie mir gegenüber!⁵⁸ Vi meni odričete svaku ljudsku kvalitetu, a, vidite, ja se na vas ipak ništa ne ljutim! Ja sam vam sve oprostila!

Leone je ušutio. Stanka. Barunica Castelli tucka nervozno škarama, što ih neprekidno drži u ruci, o stol. Leone je počeo opet ponovno nemirno da hoda po sobi od zida do zida, jaguarski se uklanjajući pojedinim predmetima.

BARUNICA CASTELLI: Erklären Sie mir, bitte, warum? Sagen Sie ein Wort!⁵⁹

LEONE: A što da vam kažem? Ispod nas se puši na svim stranama kao fosfor, mi tonemo, mi stojimo tu u jednom užasu, was soll ich Ihnen erklären?⁶⁰ Što da vam objasnim? Ako sami niste

⁵² *So rein und so naiv!* (njem.) - Tako čisto i tako naivno!

⁵³ *Warum schweigen Sie, Leo?* (njem.) - Zašto šutite, Leo?

⁵⁴ *Wozu das alles?* (njem.) - Čemu sve to?

⁵⁵ *mein lieber einziger Gott* (njem.) - Bože moj dragi i jedini

⁵⁶ *und ich konnte nicht wegen der Dienerschaft aus dem Zimmer! Ich habe alles gehört!* (njem.) - a ja nisam zbog služinčadi mogla iz sobe! Ja sam čula sve!

⁵⁷ *Nein, nicht, das habe ich nicht gesagt, Leo, Sie drehen alles um!* (njem.) - Ne, ne, to nisam rekla, Leo, vi sve izvrćete!

⁵⁸ *Ich möchte Ihnen nur sagen, dass ich Ihnen gegenüber viel ruhiger bin als Sie mir gegenüber!* (njem.) - Htjela bih vam samo reći da se ja odnosim spram vas mnogo mirnije negoli vi spram mene!

⁵⁹ *Erklären Sie mir, bitte, warum? Sagen Sie ein Wort!* (njem.) - Objasnite mi, molim, zašto? Recite jednu riječ!

⁶⁰ *was soll ich Ihnen erklären?* (njem.) - što bih vam objasnio?

nikada bili na vulkanu, vi ne znate kako je to kad se onaj dim iz kratera fosforno puši - kad se diže čovjeku na bljuvanje, das wissen Sie nicht! Das verstehen Sie nicht!⁶¹

BARUNICA CASTELLI: O, da! Ja sam bila na Vezuvu! Pili smo gore nekakav pokvareni šampanjac! I Stromboli sam vidjela. Noću. S jedne talijanske lađe! Bilo je divno.

LEONE *u nervoznom kretanju*: Da! Pa da, naravno! Pa naravno: bilo je divno! Das ist das richtige.⁶² vi treba da stojite na Vezuvu i da pijete šampanjac! Naravno: a šta biste vi drugo na vulkanu nego pili šampanjac? I ako vas poslije netko zapita što ste radili na vulkanu, vi treba da mu odgovorite ovim svojim Seidenbonbon-glasom da je bilo divno! Naravno! To je ono was ich nicht verstehen kann.⁶³ bilo je divno!

BARUNICA CASTELLI: Ich verstehe kein einziges Wort!⁶⁴ Što je to s vama? Što hoćete da kažete time? Molim vas, dieses Herumrennen macht mich nervös.⁶⁵ sjednite, molim vas, da se jedamput mirno porazgovorimo! Um Gottes Christi Willen, što vi to mene tako krivo gledate?

LEONE *stao je*: Ja vas gledam takvom kao što vi jeste! Vi svirate dvadeset godina Mondscheinsonatu, slikate Maréchal-Niel-ruže na svili, pijete šampanjac na vulkanu! Vi stojite nad svojim mrtvim mužem isto tako nevino kao što ste tu stajali nad njegovom mrtvom ženom, a upravo ste došli iz sobe svoga ispovjednika! A vaš Gedankengang je ovo: što vi to mene gledate kao da sam ja ubila vašu majku? Vi ste isto tako ubili svoga oca! Ali ja vam ništa ne predbacujem: pomirimo se! Das ist Ihr Gedankengang! Was soll ich Ihnen noch erklären?⁶⁶

BARUNICA CASTELLI: Vi ste faktično überspannt! Ni jedne riječi ja nisam tako rekla. Im Gegenteil: ich hab' gesagt, dass Sie für den Tod des Vaters nicht verantwortlich gemacht werden können! Das hab' ich gesagt!⁶⁷ Vi sve iskrikljujete wie ein Zerrspiegel! Das ist einfach krankhaft!⁶⁸

LEONE *strogo i odlučno*: Meni su bile dvadeset i dvije godine kad sam mislio da bi ovo što vi govorite moglo možda ipak biti istina! Odonda prošlo je šesnaest godina, draga moja! Kad bi čovjek skupio sve vaše kavalire koje ste vi šarmirali svojim Seidenbonbon-glasom, ja mislim da ne bi stali u ovu sobu! Alis, koja je u vas bila tako zaljubljena, kojoj ste vi bili idealom dame, ta Alis...

BARUNICA CASTELLI: Sve ono što ste govorili o mladom Zygmuntowiczu, ono je sve laž! Kunem vam se na sreću svoga djeteta!

LEONE: A onaj Alisin zapis olovkom?

BARUNICA CASTELLI: Kunem vam se na Oliverovu glavu, nicht ein Wort ist wahr! Der junge Zygmuntowicz war in mich verliebt, das ja,⁶⁹ ali između nas nije nikada ništa bilo - ništa konkretno! *Stanka.*

⁶¹ **das wissen Sie nicht! Das verstehen Sie nicht!** (njem.) - to vi ne znate! To vi ne razumijete!

⁶² **Das ist das richtige:** (njem.) - To je ono pravo:

⁶³ **was ich nicht verstehen kann:** (njem.) - što ja ne mogu razumjeti:

⁶⁴ **Ich verstehe kein einziges Wort!** (njem.) - Ja ne razumijem ni jedne jedine riječi!

⁶⁵ **dieses Herumrennen macht mich nervös:** (njem.) - ova vaša jurnjava čini me nervoznom:

⁶⁶ **Das ist Ihr Gedankengang! Was soll ich Ihnen noch erklären?** (njem.) - To je vaš način mišljenja! Što da vam još objasnim?

⁶⁷ **Im Gegenteil: ich hab' gesagt, dass Sie für den Tod des Vaters nicht verantwortlich gemacht werden können! Das hab' ich gesagt!** (njem.) - Naprotiv: rekla sam da se vas ne može učiniti odgovornim za očevu smrt! To sam rekla!

⁶⁸ **wie ein Zerrspiegel! Das ist einfach krankhaft!** (njem.) - kao kakvo iskrikljeno ogledalo! To je upravo nezdravo!

⁶⁹ **nicht ein Wort ist wahr! Der junge Zygmuntowicz war in mich verliebt, das ja** (njem.) - ni jedna riječ nije istinita! Mladi je Zygmuntowicz bio u mene zaljubljen, to da

BARUNICA CASTELLI *vrlo tiho i uvjerljivo*: Zašto mi ne vjerujete? Vi meni godinama činite krivo. Vi ste svome ocu gore u sobi s takvim patosom naglasili dass ich eine Dirne wäre,⁷⁰ kao da sam ja ikada tajila taj svoj organski nedostatak! Svatko od nas nosi u sebi ponešto zbog čega bi ga ljudi kamenovali! Und ich? War ich nicht immer konsequent aufrichtig: wenigstens in dieser Hinsicht!⁷¹ Molim vas! Upravo vi, koji ste svojedobno toliko fantazirali o mojoj "erotičkoj inteligenciji" (damals war ich für Sie "erotisch intelligent"),⁷² upravo vi ne biste smjeli biti tako vulgarni! I ako ni iz čega, a ono wenigstens iz osjećaja solidarnosti, to niste trebali da servirate svome ocu! (Vi ste znali za njegovo srce!) No bez obzira na njega, spram mene ste se ponijeli nekavalirski! To je, naravno, vrlo jednostavno, za jednu ženu izbaciti parolu "sie ist eine Dirne"! Und gerade Sie, der so mit seiner Logik herumbrilliert und herumaffektiert,⁷³ upravo vi biste trebali logičnije provesti tu svoju distinkciju - zwischen einer Dirne und einer erotisch intelligenten Dame!⁷⁴ A, vidite, ja se na vas savršeno ništa ne ljutim: mene samo to boli! Boli me upravo zbog uspomene na sve ono između vas i mene! Ich kann mir nicht helfen, aber immer, wann ich daran denke, werde ich traurig!⁷⁵ Prvi i posljednji put u životu ja sam onda bila izgubila sebe, ja sam stala da se dižem, zum ersten Mal hab' ich das Gemeine, das Sensuelle vollkommen vergessen, damals hab' ich mit Ihnen das Immaterielle erlebt,⁷⁶ pa upravo vi, vi! *Ona se snuždi, zguri i tako ostane nijema. Tiho, sa suzama u oku*: Vidite, u ovom medaljonu još i danas nosim vašu kosu!

LEONE *uznemirio se i tako se kreće po sobi*: Ja sam bio onda u dvadeset i drugoj godini! Ja sam onda pisao svoju doktorsku tezu!

BARUNICA CASTELLI: Da, u onom vašem groznom pismu iz Cambridgea, vi ste najedamput spomenuli svoju gospođu majku! Damals, als ich, auf ehrliche Konsequenzen bereit, Ihren Entschluss aus Cambridge erwartete, kam der Schlag!⁷⁷ I nikada vi niste dali meni prilike da se s vama objasnim! Alle meine Briefe sind verloren gegangen, keine Antwort mehr!⁷⁸ A ako se pravo uzme, što sam ja skrivila vašoj gospodi mami? Ja je uopće nisam poznavala, ja sam onda imala dvadeset i šest godina i na sve strane uspjeha, ohne dass ich daran beteiligt wäre!⁷⁹ Svi su klečali preda mnom, a vaša gospoda majka bila je jedna distingvirana dama, nervozna dama, ona je već nekoliko puta bila digla ruku na sebe, ja nikada nikome nisam učinila ništa nažao! Leo, Sie wissen

⁷⁰ *dass ich eine Dirne wäre* (njem.) - da sam ja bludnica

⁷¹ *Und ich? War ich nicht immer konsequent aufrichtig: wenigstens in dieser Hinsicht!* (njem.) - A ja? Nisam li ja uvijek bila dosljedno iskrena: barem u ovom pogledu!

⁷² *(damals war ich für Sie "erotisch intelligent")* (njem.) - (tada sam ja bila za vas "erotički inteligentna")

⁷³ *"sie ist eine Dirne"! Und gerade Sie, der so mit seiner Logik herumbrilliert und herumaffektiert* (njem.) - "ona je bludnica"! A upravo vi, koji ste tako blistali i afektirali svojom logikom

⁷⁴ *zwischen einer Dirne und einer erotisch intelligenten Dame!* (njem.) - između jedne bludnice i jedne erotički inteligentne dame!

⁷⁵ *Ich kann mir nicht helfen, aber immer, wann ich daran denke, werde ich traurig!* (njem.) - Ja ne mogu sebi pomoći, ali uvijek kad mislim na to postajem žalosna!

⁷⁶ *zum ersten Mal hab' ich das Gemeine, das Sensuelle vollkommen vergessen, damals hab' ich mit Ihnen das Immaterielle erlebt* (njem.) - prvi put bila sam potpuno zaboravila ono obično, senzualno, bila sam s vama tada doživjela ono nematerijalno

⁷⁷ *Damals, als ich, auf ehrliche Konsequenzen bereit, Ihren Entschluss aus Cambridge erwartete, kam der Schlag!* (njem.) - Onda, kada sam - spremna na časne konzekvencije - očekivala iz Cambridgea vašu odluku, nadošao je udarac!

⁷⁸ *Alle meine Briefe sind verloren gegangen, keine Antwort mehr!* (njem.) - Sva su moja pisma propala, nikada više odgovora!

⁷⁹ *ohne dass ich daran beteiligt wäre!* (njem.) - a da ja u tome nisam imala učešća!

nicht, wie das war!⁸⁰ Mene je vaš otac četiri godine mučio, on je meni četiri godine dosadivao, on je htio da se ustrijeli pred mojim očima, on je plakao na koljenima, ali ja nisam htjela skandala, ja zbog vaše gospode majke nisam htjela da se on rastane, und ich habe ehrlich und loyal ausgehalten bis zu der letzten Minute! Gerade in dieser Hinsicht war ich vollkommen rein!⁸¹ *Plače tiho u sebi. Sasvim pianissimo prigušenim od emocije glasom:* Eine Dirne! Es ist sehr leicht zu sagen: eine Dirne! Jawohl!⁸² Fabriczy pio je sa mnom po Stundenhotelima, da, a upravo taj gospodin Fabriczy, der vornehme alte Herr Obergespan und Aristokrat,⁸³ to je upravo takva jedna svinja kao i svi oni drugi oko mene! Das Körperliche in uns ist nicht schmutzig!⁸⁴ Naprotiv: sve je u nama ženama tjelesno, und ich leugne das nicht! Ich bin ehrlich!⁸⁵ I, vidite, ja, ja sam od svoje petnaeste godine doživjela mnogo, ja sam gledala pred svojim nogama i biskupe i generale i kelnere, jawohl, Kammerdiener und Diurnisten auch, und ich hab's immer von neuem erlebt: beinahe alle die, die vor uns kriechen, beschmutzen uns später so furchtbar von oben, dass mir das vollkommen unverständlich ist! Und das sind Männer und Gentlemen?⁸⁶ Ja se od toga tjelesnog u sebi nikada nisam branila! Ja sam slaba od naravi, ja sam to uvijek priznavala: ja to ni sada ne tajim, ali, vidite, ja vam se kunem grobom svoje pokojne mame, gerade Ihnen gegenüber war ich nie Dirne! Gerade Ihnen gegenüber! Nie!⁸⁷ A upravo ste me vi najstrašnije ponizili. Gerade! Sie!⁸⁸

Tihe suze. Leone se vrti po sobi između pokućstva amo-tamo. Od alkove do prozora i natrag neprekidno.

BARUNICA CASTELLI *mirno i žalosno:* U čitavoj ovoj tamnoj glembajevskoj kući vi ste za mene bili jedina traka svjetlosti! Ja sam ušla u ovu kuću iz materijalnih razloga: ja to priznajem! Sie müssen das verstehen! Meine Kindheit hab' ich nicht verbracht wie Sie, auf einem Kirmanperser Tausend und eine Nacht spielend!⁸⁹ S dvanaest godina ja sam ostala na ulici, Leone. Vi ne znate što to znači smucati se po parkovima na jesenjoj kiši, gladan i poderan i bez krova! Vi ste počeli živjeti s rentom od dvadeset funti mjesečno, a ja s poderanim cipelama i s jednom starom lisicom oko vrata! Meine Glembay-Ehe war eine finanzielle Transaktion!⁹⁰ Ja to priznajem! I vidite: ja sam imala iza sebe tada već jedan degenerirani brak sa šezdesetogodišnjim barunom Castellijem i mnogo

⁸⁰ *Sie wissen nicht, wie das war!* (njem.) - vi ne znate kako je to bilo!

⁸¹ *und ich habe ehrlich und loyal ausgehalten bis zu der letzten Minute! Gerade in dieser Hinsicht war ich vollkommen rein!* (njem.) - i ja sam izdržala pošteno i lojalno sve do posljednje minute! Upravo u ovom pogledu bila sam savršeno čista!

⁸² *Eine Dirne! Es ist sehr leicht zu sagen: eine Dirne! Jawohl!* (njem.) - Bludnica! Veoma je lako reći: bludnica! Dakako!

⁸³ *der vornehme alte Herr Obergespan und Aristokrat* (njem.) - otmjeni stari gospodin veliki župan i aristokrat

⁸⁴ *Das Körperliche in uns ist nicht schmutzig!* (njem.) - Ono tjelesno u nama nije prljavo!

⁸⁵ *und ich leugne das nicht! Ich bin ehrlich!* (njem.) - i ja to ne poričem! Ja sam poštena!

⁸⁶ *jawohl, Kammerdiener und Diurnisten auch ...* (njem.) - da, sobare i dnevnikaše također, i ja sam uvijek iznova doživljavala ovo: gotovo svi oni koju pužu pred nama kasnije nas uvijek tako strahovito uzvišeno prljaju, da mi je to posvema nerazumljivo! I to su muškarci i džentlmeni?

⁸⁷ *gerade Ihnen gegenüber war ich nie Dirne! Gerade Ihnen gegenüber! Nie!* (njem.) - upravo spram vas nisam nikada bila bludnica! Upravo spram vas ne! Nikada!

⁸⁸ *Gerade! Sie!* (njem.) - Upravo vi!

⁸⁹ *Sie müssen das verstehen! Meine Kindheit hab' ich nicht verbracht wie Sie, auf einem Kirmanperser Tausend und eine Nacht spielend!* (njem.) - Vi to morate razumjeti! Ja nisam provela svoje djetinjstvo kao vi igrajući se Tisuću i jedne noći na kirmanskom perzijskom sagu!

⁹⁰ *Meine Glembay-Ehe war eine finanzielle Transaktion!* (njem.) - Moj glembajevski brak bio je financijska transakcija.

toga, no vjerujte mi, ja govorim pred mrtvim licem ovoga starca: za sve ono što sam ja morala u ovim posteljama i u ovom braku, ja sam bila vrlo slabo plaćena! Und ich weiss es nicht: vielleicht existiert Etwas über uns,⁹¹ ali ja sam, tako mi Bog pomogao, tu svoju glembajevsku transakciju vrlo skupo platila! Krvavo! Furchtbar blutig!⁹² Vi znate i sami tko je bio vaš otac! I sve ono što ste vi njemu gore u sobi noćas nabrojili, sve sam to ja gledala iza kulisa punih dvadeset godina. Skrupellos, hart und schrecklich war dieser Glembay,⁹³ i taj čovjek koji je mogao da zgazi nečiju egzistenciju wie einen Wurm,⁹⁴ taj čovjek je postao ocem mog djeteta! Oliver je čisti, izrezani on! Und alles furchtbar Dunkle in diesem Kind,⁹⁵ to je moj križ! Dobro: dečki se dogovorili i htjeli da orobe nekakvog kasira ciglane! Mein Gott, gut, ein Bubenstreich, der beinahe blutig endete.⁹⁶ U tome ima puberteta, a pubertet je pun kriminalnih nagona! Ali nije najgori kriminal u tome kad ovakav šesnaestogodišnji Glembay nabije lovačku pušku da orobi kasira: to je bez sumnje grozno! Das Schrecklichste von allem ist aber, dass ich das gewusst habe!⁹⁷ Zločin je rastao u krvi toga dečka neprekidno i ustrajno šesnaest godina, zločin je počeo onoga dana kada je to dječje srce zakucalo u mojoj utrobi! Ovaj gospodin Glembay, der wirkliche geheime Rat,⁹⁸ ovdje leži razlog zločina i krivnje! A vi, Leone, najbolje znate i sami što znači glembajevska krv! I vidite: u ovom mom dvadesetogodišnjem strahu, u ovoj mojoj dvadesetogodišnjoj panici pred užasom te glembajevske krvi, vi ste me noćas tako strašno krivo optužili! A mene to boli, jer je to od vas, Leone, upravo zato! Ako sam ja što kriva, bei der heiligen Mutter Gottes schwöre ich, ich hab' es auch blutig gebüsst!⁹⁹ *Tiho plače u sebi.*

LEONE: Sve je to mutno! Mene boli glava i ja počinjem da se gubim u svemu tome. Ja sam se vratio ovamo potpuno miran, sve one ljage što sam ih godinama osjećao zbog oskvrnute uspomene na moju majku, sasvim su već bile ishlapjele, i ja sam bio potpuno miran! Ali, molim vas, ovo sve oko vas ovdje! Ovaj Oberleutnant, ovaj vaš ispovjednik, pa onda smrt one trudne žene, i ona stara pod konjima, čitav način kojim se ovdje u kući govorilo o tim stvarima, to morate shvatiti da me je nerviralo! Htio bih ja da znam kako biste vi mogli da protumačite slučaj onog dnevničara Skomraka?

BARUNICA CASTELLI *iskreno žalosno*: Diesen Tod hab' ich nicht gewollt! Er hat sich in mich verliebt, mein Gott, während der Sitzungen in der Karitativen Zentrale - ein fantastischer, überspannter Kopf! Ein armer Teufel!¹⁰⁰ Å propos, Leo! Imala bih jednu molbu na vas! Vi ste noćas govorili o nekakvim njegovim pjesmama što su ih našli kod njega! Bih li ja mogla na minutu da imam te pjesme? Das würde mich interessieren!¹⁰¹

⁹¹ *Und ich weiss es nicht: vielleicht existiert Etwas über uns* (njem.) - I ja ne znam: možda povrh nas postoji Nešto

⁹² *Furchtbar blutig!* (njem.) - Strahovito krvavo!

⁹³ *Skrupellos, hart und schrecklich war dieser Glembay* (njem.) - Bez skrupula, krut i strašan bio je taj Glembay

⁹⁴ *wie einen Wurm* (njem.) - kao kakvog crva

⁹⁵ *Und alles furchtbar Dunkle in diesem Kind* (njem.) - I sve ono tako strašno mračno u tom djetetu

⁹⁶ *Mein Gott, gut, ein Bubenstreich, der beinahe blutig endete.* (njem.) - Bože moj, dobro, djetinjarija koja zamalo da se nije završila krvavo.

⁹⁷ *Das Schrecklichste von allem ist aber, dass ich das gewusst habe!* (njem.) - Ali od svega je najstrašnije to, da sam ja to znala!

⁹⁸ *der wirkliche geheime Rat* (njem.) - pravi tajni savjetnik

⁹⁹ *bei der heiligen Mutter Gottes schwöre ich, ich hab' es auch blutig gebüsst!* (njem.) - zaklinjem se materom božjom da sam to i krvavo okajala!

¹⁰⁰ *Diesen Tod hab' ich nicht gewollt! ...* (njem.) - Tu smrt nisam htjela! On se zaljubio u mene, bože moj, za vrijeme sjednica u Dobrotvornom Uredu - fantastična, prenapeta glava! Sirotinja bijedna!

¹⁰¹ *Das würde mich interessieren!* (njem.) - To bi me zanimalo!

LEONE: Vas bi to interesiralo? Molim izvolite!

Predaje joj iz džepa zgužvane rukopise Skomrakovih pjesama. Barunica Castelli uzima taj zgužvani rukopis i lista po njemu s interesom. Stanka. Leone je gleda s velikim mirom.

BARUNICA CASTELLI listajući po rukopisu: Das ist aber nicht schlecht! Der Kleine scheint talentiert gewesen zu sein! Das ist schön! Das ist sogar sehr schön! Hören Sie, wie das schön ist!¹⁰² Čita monotono i žalosno: "Sam sebi idem na sprovod u jesen u sumrak magleni! Kroz Grad, gdje ljudi nose laži u srcima, ja nosim Cvijet kroz Grad! I to je to: ja nosim Cvijet kroz Grad i taj moj Cvijet sja ko fosfor krijesnice! Blatno je, svijetli oblaci gasnu u daljinama. Jutro je pred svitanjem, a pijetlovi udaraju krilima i viču: Sve je brodolom u tmini. Ja umirem!" Das ist sehr schön! *Plače od emocije estetske i briše suze. To su jutros njene prve iskrene suze.* Armer Teufel! Er hat sich wirklich aufgehängt!¹⁰³

Ulazi sestra Angelika.

ANGELIKA: Also, wir haben die Kravatte gefunden, Charlotte, der Diener bringt sie! Und die Schuhe auch!¹⁰⁴

Nakon nekoliko sekunda za sestrom Angelikom kamerdiner nosi posmrtnu stvar: cipele i nekoliko kravata.

SLUGA: Gospodine doktore, izvolite na telefon! Zove vas Trgovačka banka!

LEONE: Mene? To će biti zabuna!

SLUGA: Ne, upravo vas, gospodine doktore. Trgovačka banka. Direkcija.

Leone ode.

BARUNICA CASTELLI: Merci, draga barunice, hvala vam! Učinili ste mi veliku uslugu! Johann, ziehen Sie, bitte, dem gnädigen Herrn die Schuhe an. Ja?¹⁰⁵ *Sve troje ide u alkoven.* Ich glaube, die breite, die ist besser! Die sieht altmodischer aus! So! Das werde ich allein. Merci! Nur dass ich dieser unmöglichen Kravatte los bin! Jetzt sieht er doch besser aus!¹⁰⁶ *Veže Glembaju kravatu.* Johann, gledajte, uzmite onaj šal, tamo na fotelju, i dajte podvežite gospodinu savjetniku bradu! To nije lijepo kad se vide zubi! Onaj tamo, Johann, na stolcu kod trumeaua.

Vežu svileni rubac oko glave Glembajeve. Barunica Castelli aranžira sve to mirno i dostojanstveno.

LEONE vratio se još nervozniji nego što je bio: Barunice, zove vas generalni direktor Trgovačke banke!

BARUNICA CASTELLI: Mich? Was ist denn los? Was braucht er mich? Sagen Sie ihm, bitte, dass ich jetzt nicht zu sprechen bin! Jetzt ist fünf Uhr früh!¹⁰⁷

LEONE: Ja ne znam. Radi se o vašem otvorenom kontu kod Trgovačke banke.

¹⁰² **Das ist aber nicht schlecht! Der Kleine scheint talentiert gewesen zu sein! Das ist schön! Das ist sogar sehr schön! Hören Sie, wie das schön ist!** (njem.) - Pa to nije slabo! Mali čini se da je bio nadaren! Ovo je lijepo! Ovo je čak veoma lijepo! Čujte kako je ovo lijepo!

¹⁰³ **Armer Teufel! Er hat sich wirklich aufgehängt!** (njem.) - Siromah! On se doista objesio!

¹⁰⁴ **Also, wir haben die Kravatte gefunden, Charlotte, der Diener bringt sie! Und die Schuhe auch!** (njem.) - Dakle, našli smo kravatu, Šarlota, sluga će je donijeti. I cipele također!

¹⁰⁵ **Johann, ziehen Sie, bitte, dem gnädigen Herrn die Schuhe an. Ja?** (njem.) - Johann, navucite, molim, milostivom gospodinu cipele. Da?

¹⁰⁶ **Ich glaube, die breite ...** (njem.) - Mislim ovu široku, ova je bolja! Ova izgleda mnogo staromodnije! Tako! Ovo ću ja sama. Hvala! Samo da se riješim ove nemoguće kravate! Sada ipak izgleda bolje!

¹⁰⁷ **Mich? Was ist denn los? Was braucht er mich? Sagen Sie ihm, bitte, dass ich jetzt nicht zu sprechen bin! Jetzt ist fünf Uhr früh!** (njem.) - Mene? Što se dogodilo? Zašto treba mene? Recite mu, molim, da se sada ne može sa mnom govoriti! Sada je pet sati ujutro!

BARUNICA CASTELLI: Mein Conto bei der Handelsbank?¹⁰⁸ Pa ja s Trgovačkom bankom nemam nikakve poslovne veze.

LEONE: Vaš konto kod Trgovačke banke opterećen je s osamsto četrdeset hiljada.

BARUNICA CASTELLI *mirno i naivno, ali već na putu spram telefona*: Unmöglich! Das ist ja unmöglich! Ich hab' ja mein Conto bei der Wiener Disconto Italiana!¹⁰⁹

LEONE: Ja nemam pojma! Izvolite! Da vidite!

Barunica Castelli ode, za njom sluga.

LEONE: I onda je to stara Bárbóczyjeva izmislila: die Glembays sind Falschspieler und Mörder!¹¹⁰ A tko je svezao onaj rubac starome?

ANGELIKA: Šarlota!

LEONE: To je očajno! Izgleda kao da pati od zubobolje. Najstrašnije je kod smrti što je ona na jednoj strani vrhunjavna, a s druge strane šaljiva! Smrt je jedna od najsmješnijih pojava u građanskom društvu. Čovjek i na smrtnoj postelji mora biti obrijan, izmanikiran, podvezan. Čovjek ne smije zijevati u građanskoj smrti! Preglupo! *Opet u svojim mislima gdje ga je ta pojava prekinula.* Dakle, molim lijepo: čini se da je ovaj stari gospodin krivotvorio baruničine isplatne naloge, da je potpisivao njene mjenice i da je još sam žirirao te krivotvorene mjenice. Trgovačka banka ne može nikako da govori s Bečom (interurbane smetnje), ali telegrafski čini se već sada: potpuni débâcle! Die Glembays sind natürlich: Ehrenmänner!¹¹¹

ANGELIKA: Leone, molim te, nemoj se uvrijediti, ali taj tvoj način djeluje na mene neobično brutalno i strano. Ti čitavo ovo vrijeme otkada sam ja u kući ne radiš ništa drugo nego psuješ Glembajeve. Kao da ti nisi Glembay!

LEONE: Od prvoga dana kada sam počeo misliti, ne radim drugo nego se borim protiv Glembaja u samome sebi! To i jest najstrašnije u mojoj vlastitoj sudbini: ja sam čisti, nepatvoreni, stopostotni Glembay! Sva ta moja mržnja na Glembajeve nije ništa drugo nego mržnja na samoga sebe. U Glembajevima ja sâm sebe gledam kao u ogledalu!

ANGELIKA *plaho, ali svojom harmoničnom postojanošću prodirno i sugestivno*: Ti voliš paradokse i ti sve iskrivljuješ. Ja se bojim tvojih šala, ali, molim te, to je moje dugogodišnje iskustvo: doista ima mnogo neiskazane i blage mudrosti u maksimi da blišnjega treba ljubiti kao samoga sebe! I da bi čovjek mogao postati kršćanin, on dakle prije svega treba da ljubi samoga sebe!

LEONE: Beatrice, izvini, ja te molim, budi tako dobra i skini onaj šal! Pa to je užasno kako to nakazno izgleda!

ANGELIKA: To mora tako ostati! Vilice su još mekane! *Pode spram mrtvacu i pipa mu prstima donju čeljust.*

LEONE: To me sjeća jedne Daumierove karikature: Svi Daumierovi filistri imaju tako svezane salvete!

ANGELIKA: A otvorena usta sa zubalom još su mnogo ružnija! *Skinula je svileni šal i pipa mrtvačevu donju čeljust koja se već ukočila. Vani daleko jutarnja zvona.* Potpuno je hladan! Kako čovjek brzo ohladni, a kako kratkovidno misli da će živjeti beskonačno! *Veže opet šal mrtvacu oko glave, a zatim pere ruke.*

¹⁰⁸ *Mein Conto bei der Handelsbank?* (njem.) - O mojem kontu kod Trgovačke banke?

¹⁰⁹ *Unmöglich! Das ist ja unmöglich! Ich hab' ja mein Conto bei der Wiener Disconto Italiana!* (njem.) - Nemoguće! Pa to je nemoguće! Ta ja imam svoj konto kod bečke Disconto Italiana!

¹¹⁰ *die Glembays sind Falschspieler und Mörder!* (njem.) - Glembajevi su varalice i ubojice!

¹¹¹ *Die Glembays sind natürlich: Ehrenmänner!* (njem.) - Glembajevi su naravno: poštenjaci!

LEONE: Htio bih da znam što tebe sili na to da ovako po svijetu pereš i pipaš mrtvace? Kakva je to manija što te goni da toliko kršćanski ljubiš samu sebe?

ANGELIKA: Sve bi to bilo dugo i žalosno, Leone, pustimo to! Izvini! A osim toga ja i za tebe mislim, da bi najbolje bilo da sada legneš! Jutro je! Ja idem u svoju sobu sada, tu je sve svršeno i u redu! Doviđenja, Leone! *Pošla je do njega i dala mu mirno i spokojno svoju ruku.*

LEONE *držeći u svojoj ruci Angelikinu*: Beatrice, što se ti toliko kloniš mene sve ovo vrijeme? Ja te gledam ovih pet dana kao što se gledaju slike po crkvama, a tvoje su oči sklopljene; prvi put noćas dolje pod onim tvojim portretom ja sam vidio tvoj pogled! Zašto se ti mene kloniš? Što izmičeš ispred mene? Vjeruješ li ti meni na moju riječ da bih ja otputovao već prvog dana da nisam našao tebe ovdje u svemu ovom? Možda je glupo da ja to tebi sve govorim, ali od tebe je isto tako neinteligentno da izmičeš! Ova tvoja dominikanska silueta za mene je u ovoj glembajevštini jedino bijelo nešto! U ovom kloru i morfiju, među ovim groznim maskama oko nas, ja osjećam za tobom potrebu kao za čovjekom. Beatrice, ja trebam nekoga u ovom paklu, a ti si tako konvencionalna! To od tebe nije otmjeno! *Pustio je njenu ruku naglo i prošetao se sobom nemirno i uzrujano.* Tako me užasno boli glava, diže mi se sva utroba kao da sam pojeo pokvareno meso! Znojim se - ledeno - kao da mi se magli, kao da ću se onesvijestiti! *Glavinja i gubi ravnotežu.*

ANGELIKA: Najbolje bi bilo da legneš! Sve je to od živaca! Evo lezi ovdje na dvije-tri minute, smiri se, pa onda idi da se ispavaš! Jutro je! Već sviće!

Ona je uzela dva jastuka s jednog fotelja i postavila ih jedan na drugi na divan stručno bolničarski, a onda je pošla spram Leonea kao prava Sestra Milosrdnica i, pomilovavši ga jednom beskrajno toplom kretnjom ruke, ona ga je kao pacijenta povelala do divana.

LEONE *predao se njenoj požrtvovnoj nježnosti kao bolesno dijete*: Zlo mi je, Angelika! Nervozan puls, nervoza srca, tu, migrena, jedva se držim, hvala ti.

Legao je na rubu nesvjestice i teško diše. Prve ptice u vrtu. Jutro na kvadratu okna. Angelika mu natače čašu vode, namače jedan rubac u kolonjsku vodu i stavlja mu oblog na čelo; sluša mu puls. Cvrkut ptica.

LEONE: Tvoja je ruka hladna kao kamfor! Tvoja holbeinska ruka, Beatrice! O, kako je sve to teško!

ANGELIKA: Najbolje je da ne misliš o svemu tome!

LEONE: Ne mogu! Sve je to još panika u meni! *Kao da u bunilu gleda žive slike.* Ja sam jedamput pao s konja, zapeo sam u galopu o stremen i konj me je vukao valjda stotinu metara za sobom po cesti. Nekakve žene su očajno vikale, ja sam čuo jasno te ženske glasove i poslije u bolnici, s prebijenim ključnim kostima, ja sam još dugo, dugo nakon toga osjećao onaj galop, onu crnu konjsku davolsku snagu, i slušao sam žene gdje viču: čitave noći vikale su žene, dugo - dugo! To je sve još galop, to sve više još uvijek - to je graja! *Ona mu daje čašu vode i on je žedno ispija.* Ja sam se pobio s onim čovjekom na život i smrt! I što se dogodilo? Poslije šesnaest godina što sam se spremao na tu borbu, ja nisam znao ništa da mu kažem. Govorio sam s njim kao s inostrancem same vulgarne gluposti! On nije mogao da shvati ni jedne moje riječi! I onda me je još lupio šakom po zubima i pustio mi litru krvi. To je bio čitav rezultat: moja krvava usta! I što je najgroznije: ja sam u toj graji potpuno, savršeno prazan! Nikada nisam osjećao kako je sve to bilo besmisleno kao upravo sad! *Nervozno uzdiše na rubu živčanog sloma.*

ANGELIKA *uzela je jednu stolicu i sjela visà-vis njega uzevši mu jednu ruku u svoje*: Sve će biti dobro, Leone!

LEONE: Ništa ne će biti dobro! Ti znaš, Beatrice: ovog čovjeka ovdje ja sam dotukao! Ja sam htio da oborim jednog tvrdog, ogromnog Glembaja, a ono ondje bio je jedan desperater pred stečajem! Strašilo bijedno za ptice! Ja sam se tukao s jednom fikcijom! *Stanka. Leone, dišući kratko i uzrujano, suhim ustima kao u ognjici, brzo i nervozno, ali ne glasno*: Sve je to kriminalno! Glembajevski kriminalno! Ja sam još učio nepravilne grčke glagole kad sam prvi put doživio

kriminal! Bila se digla vjetrina i čupala stabla s korijenom, a mi dečki na botaničkom izletu, s bilinskom kantom i leptirskim mrežama, sklonismo se u jednu krčmu u šumi kraj kamenoloma. I tamo u tmuni, u smrdljivoj krčmi, kod petrolejke, tamo su nekakvi crni i rutavi ugljenari govorili kako nekome treba pustiti krv! "Ubiti ga treba", tako je rekao jedan. Ja sam kao u bunilu, nošen groznim strahom, potrčao u tminu, u noć, i u onoj vjetrini, u prolomu oblaka, po grmljavini, ja sam od straha vikao i trčao bez glave! Tamo sam prvi put stvarno doživio da se ljudi ubijaju! Onda sam se kretao svijetom s leptirskom mrežom u ruci i sa šafranovom lukovicom! A danas sam star i glup, danas sam bolestan, i još uvijek živim u krvavoj krčmi! O, kad bih mogao da pobjegnem iz svega toga! *Zvona u gradu. Ptice. Dan raste.* Iz toga se ne može. Imala je stara Bárbóczyjeva pravo: Glembajevi su ubojice! Onaj varaždinski Glembay koji drži remetinečku crkvu u ruci, on je u viničkoj šumi ubio i orobio jednog kranjskog zlatara koji je vozio u Varaždin crkvenu zlatninu! To sam čuo od jednog glembajevskog kočijaša koji je služio još kod pokojnog Ferdinanda!

ANGELIKA: To je fama i legenda! To nema nikakve podloge!

LEONE: O, Gospode Bože moj, zašto svi vi mislite uvijek na nekakvim podlogama? Nikada ništa nema podloge! Ja sam to čuo od jednog kočijaša i to je za mene kroz čitavo moje djetinjstvo bila najstvarnija stvarnost od svega, u čitavoj ovoj kući! Koliko puta sam ja vidio Varaždinca gdje hoda po svojoj kući s krvavim nožem u ruci! On je dolazio obično u zimskim noćima, s vjetrom u dimnjaku! Išao je preko glavnih stuba u crveni salon, a jedamput sam ga sastao u sobi svoje pokojne mame, ali mi se brzo sakrio pod klavir! Imao je u ruci veliki kuhinjski nož, sasvim krvav, i onda ga je nestalo najedamput. A noćas, Beatrice, noćas je opet došao u ovu kuću! On je tu, on negdje čeka iza ormara!

ANGELIKA: Leone dragi, primiri se, to su nervi! Da ti doktor Altmann da jedan šlafmitl¹¹² - da ga pozovem, on dolje pije čaj s Fabriczyjem.

LEONE: Ali, kakvi nervi! Hvala ti, ne trebam ništa! Kakvi nervi! Dobro je još da nisi rekla da sam überspannt! To je istina! Onaj varaždinski Glembay sagradio je zlatan barokni oltar u remetinečkoj župnoj crkvi za spas svoje duše, ali njegova duša nije se spasla! Eto, gledaj tamo onog Glembaja! Svi su onu njegovu donju čeljust zvali velázquezovskom crtom, a ustvari to je bio kriminal u njemu: živinski kriminal! To je bila grozna grabežljiva životinja! I ta moja neshvatljiva mržnja na toga čovjeka, ta moja nečista mržnja na njega, od prvog dana otkad sam počeo misliti svojom glavom, to je eto glembajevsko, kriminalno u meni! To je glembajevska krv u meni! Dobro, dopuštam, to je Verfolgungswahn,¹¹³ to nije zdravo, ali to prljavo, mutno, bezdano u meni, to mi se dominantno javlja godinama: ja to nosim sa sobom po svijetu kao svoju vlastitu utrobu! Ja sam to užasno nagonско u sebi htio racionalno objasniti! Maminu smrt ja sam onda našao dovoljno razumnim razlogom za tu podsvijesnu mržnju u sebi. Ja sam od tog momenta imao dovoljno razloga da ga svijesno mrzim: kao ubojicu moje matere! A ustvari ja sam se zagrizao u njega kao šakal u šakala: to se u nama grizla glembajevska krv!

ANGELIKA: Leone, za ime božje, ja te molim, Leone, budi pametan...

LEONE: Sve je to tako, na vlas precizno tako! I tu ima samo jedno rješenje: ili se žderati kao šakal ili...

ANGELIKA: Ili?

LEONE: Ili se ubiti!

ANGELIKA: Leone!

LEONE: Da, samo to! Eto, onog kriminalnog noćasnijeg ja sam se godinama bojao. Kao jaguar s podvinutim repom, tako sam obilazio ovu svoju tajnu. Ja jedanaest godina nisam dolazio u ovu kuću

¹¹² *šlafmitl* (njem.) - sredstvo za spavanje

¹¹³ *Verfolgungswahn* (njem.) - manija proganjanja

od straha pred zločinom, a kad sam se ipak jednog dana pojavio ovdje, namirisao sam odmah krv. U ovoj magli, među ovim mrtvacima, ja sam se instinktivno nečeg bojao, a opet sam u sebi perverzno uživao da će se ipak dati zgodna prilika. I kada se onda prilika doista vrlo zgodno stvorila, mjesto da se maknem od ponora, ja sam upravo majmunski neinteligentno skakao oko njega dok se onda sve skupa nije strovalilo! Još u posljednjoj sekundi meni je bilo jasno da će se dogoditi zlo, ali je strast bila jača od pameti! Glembajevski imperativ, taj me je svladao, i ja sam se zaprljao u svojoj vlastitoj krvi. Sve je to kaos, draga moja Beatrice! Sve je to tako strašno! *Bez suza i bez jecanja, taj njegov grč je grč čovjeka koji okrutno i beznadno misli o sebi.*

ANGELIKA: *miluje ga toplo i samilosno kao bolesno dijete:* Ne, Leone, sve to nije tako crno. Vidjeti i znati da nemaš sposobnosti da protiv svega toga nešto učiniš, to bi bilo grozno i beznadno. Ali sve tako jasno i razumno gledati nije ni najmanje strašno. To znači imati snage, unutarnje, više snage, da se čovjek odupre svojim tamnim nagonima: to znači osjećati mogućnost spasa. A konačno ti, kraj svog velikog svijetlog talenta, kraj svoje superiorne inteligencije, Leone, ti nemaš nikakva razloga...

On joj zahvalno ljubi ruke. On stavlja njene ruke na svoje čelo i polagano ustaje i klekne smjerno i pobožno pred Angeliku i tako ostane na koljenima.

LEONE: O, kako si dobra, Beatrice! Jedina moguća svjetlost u svemu tome bila bi nečija čista ruka na mojoj tamnoj glavobolji! Pod magnetom nečije etičke inteligencije ja bih još mogao da sve to sperem sa sebe, u takvoj jednoj imaginarnoj nadzemaljskoj harmoniji ja bih još mogao da nađem svoj *raison d'être*, i moj talenat mogao bi da se obrazloži, da se potvrdi, ja bih mogao da radim, da stvaram, da uživam, da ozdravim - da izađem iz toga...

U taj tren ulazi barunica Castelli. Njen je ulazak u tolikoj mjeri furiozan da Leone ostaje klečeći pred Angelikom, izgubivši svaku orijentaciju. Barunica je sva deranžirana: njena je frizura raščupana, njene su kretnje abnormalne, ona je u tolikoj mjeri izvan sebe da u prvi momenat čini dojam luđakinje. Ona cvili od očaja i od srdžbe.

BARUNICA CASTELLI: Verflucht sei der Moment, wo ich diesen Schuft kennen gelernt habe! Elender Hochstapler! Mein schwer verdientes Geld,¹¹⁴ moju krvavu muku, ta je stara hohštapperska svinja pokrala! Čitav grad telefonira lijevo i desno, ich bin beraubt worden,¹¹⁵ pa to je užasno, pa to je nevjerovatno, pa ja ću poludjeti, pa to je grozno - Schuft elender, krimineller...¹¹⁶

LEONE *ustao je i gleda tu furioznu ženu:* Molim vas, vladajte se pristojno! Kakav je to način! Niste sami u sobi!

BARUNICA CASTELLI: A tako? Und so einer, wie Sie, wird mir vorschreiben, wie ich mich benehmen soll?¹¹⁷ Onaj me je stari orobio, a vi ćete me još vrijeđati? Ne samo kod Industrijalne, nego i kod Crédit Lyonnaisa, i kod Wiener Allgemeine, überall hat er mich bestohlen! Ich bin bestohlen worden, verstehen Sie das nicht? Dieses alte Schwein hat mich beraubt! Schweine seid ihr und Bagage, das seid ihr!¹¹⁸ Je li to vladanje dostojno jedne opatice? So benimmt sich eine

¹¹⁴ **Verflucht sei der Moment, wo ich diesen Schuft kennen gelernt habe! Elender Hochstapler! Mein schwer verdientes Geld** (njem.) - Proklet bio čas kad sam upoznala toga nitkova! Mizerija hohštapperska! Moj teško zarađeni novac

¹¹⁵ **ich bin beraubt worden** (njem.) - ja sam orobljena

¹¹⁶ **Schuft elender, krimineller...** (njem.) - hulja obična, kriminalna...

¹¹⁷ **Und so einer, wie Sie, wird mir vorschreiben, wie ich mich benehmen soll?** (njem.) - I takav jedan, kao što ste vi, takav će meni propisivati kako se imam vladati?

¹¹⁸ **überall hat er mich bestohlen! Ich bin bestohlen worden, verstehen Sie das nicht? Dieses alte Schwein hat mich beraubt! Schweine seid ihr und Bagage, das seid ihr!** (njem.) - na sve strane me je okrao! Ja sam okradena, zar to ne shvaćate? Ta me je stara svinja orobila! Svinje ste vi i bagra, to ste vi!

Strassendirne, nicht eine Nonne! Das ist kein öffentliches Haus! Ich bitte mir aus, dass ein Schwein, wie Sie, so mit mir spricht!¹¹⁹

ANGELIKA: Šarlota, za Boga miloga, umiri se, Šarlota!

BARUNICA CASTELLI: Was habe ich noch zu verlieren?¹²⁰ Ja sam orobljena i pokradena. Mein blutig verdientes Geld hat man mir gestohlen! Was spielst du hier eine Scheinheilige? Als ob man nicht wüsste, dass du mit dem Kardinal Montenuovo ein Verhältnis hast - geh', ich bitte dich!¹²¹

LEONE *povišenim glasom*: Kein Wort mehr! Marsch hinaus aus dem Zimmer!¹²²

BARUNICA CASTELLI: Što? Ti hoćeš da me baciš van? A tko si ti u ovoj kući? Ova kuća je moje vlasništvo, tu sam ja gospodar! Ne samo da ste me orobili nego još i van da me bacite? I to zato jer ne dam da man hier vor diesem toten Schuft da,¹²³ u ovoj mrtvačkoj sobi, stvori bordel! Izvolite u jedan Stundenhôtel - aber nicht hier.¹²⁴

Ova riječ "Stundenhôtel" otvori Leoneu oči. Od toga momenta on vidi.

LEONE: Stundenhôtel, naravno: jasno. Ja sam sedamnaest godina jasno gledao tko ste vi, a jutros pustili ste oko sebe tintu, wie ein Tintenfisch haben Sie sich verloren im Dunkel.¹²⁵ Zamotali ste svoje lice od straha pred posljedicama. Kao kokoš pred jastrebom, tako ste se sakrili u svoje laži! Papiga, rafinirana papiga! Sve ono što ste vi tu meni jutros govorili, to su bile moje vlastite noćasnje riječi: i ja sam sâm sebi povjerovao. *Ide spram nje.*

BARUNICA CASTELLI: Was vollen Sie von mir? Der Alte hat mich bestohlen, gemein bestohlen.¹²⁶ Svu je moju gotovinu založio...

LEONE: Sve ono svoje što ste mu godinama krali, to je uzeo natrag! Ali mi imamo druge račune: eine Person, die direkt aus einem Stundenhôtel gekommen ist, so eine muss jetzt hier schweigen! Haben Sie mich verstanden?¹²⁷ Od onog Kirman-perzera do danas neprekidno ste krali u ovoj kući! Sie haben hier zu schweigen.¹²⁸ Jeste li me razumjeli?

BARUNICA CASTELLI: Ich habe zu schweigen?¹²⁹ Ja sam vas tu našla in flagranti mit dieser Scheinheiligen!¹³⁰ Tu pred našim mrtvim ocem, no, schöne Schweine seid ihr alle zusammen! Mörder und Falschspieler, recht hat die alte Bárbóczy gesagt: Mörder und Falschspieler!¹³¹

¹¹⁹ *So benimmt sich eine Strassendirne, nicht eine Nonne! Das ist kein öffentliches Haus! Ich bitte mir aus, dass ein Schwein, wie Sie, so mit mir spricht!* (njem.) - Tako se vlada ulična drolja, a ne opatica! Ovo nije nikakva javna kuća! Ja sebi izmoljavam da takva svinja kao vi ovako govori sa mnom!

¹²⁰ *Was habe ich noch zu verlieren?* (njem.) - Što ja još imam da izgubim?

¹²¹ *Mein blutig verdientes Geld ...* (njem.) - Ukrali su mi moj krvavo zarađeni novac! Šta ti tu glumiš nekakvu lažnu sveticu? Kao da se ne zna da imaš odnošaj s kardinalom Montenuovom - idi, molim te!

¹²² *Kein Wort mehr! Marsch hinaus aus dem Zimmer!* (njem.) - Ni riječi više! Marš napolje!

¹²³ *dass man hier vor diesem toten Schuft da* (njem.) - da se pred ovim mrtvim nitkovom ovdje

¹²⁴ *aber nicht hier* (njem.) - ali ne ovdje

¹²⁵ *wie ein Tintenfisch haben Sie sich verloren im Dunkel.* (njem.) - izgubili ste se u tmini kao sipa.

¹²⁶ *Was vollen Sie von mir? Der Alte hat mich bestohlen, gemein bestohlen.* (njem.) - Što želite od mene? Stari me je okrao prostački okrao.

¹²⁷ *eine Person, die direkt aus einem Stundenhôtel gekommen ist, so eine muss jetzt hier schweigen! Haben Sie mich verstanden?* (njem.) - osoba što je došla ravno iz hotela koji je bordel, takva osoba ima ovdje sada da šuti! Jeste li me razumjeli?

¹²⁸ *Sie haben hier zu schweigen* (njem.) - Vi treba ovdje da šutite

¹²⁹ *Ich habe zu schweigen?* (njem.) - Ja da šitim?

¹³⁰ *mit dieser Scheinheiligen!* (njem.) - S ovom lažnom sveticom!

LEONE *spram nje, Angelika hoće da ga zadrži, ali je on rezolutno odgurne. Uzeo je škare sa stola i sve se to zbiva vrlo napeto i vrlo brzo: Kein Wort mehr!*¹³²

BARUNICA CASTELLI: Was wollen Sie von mir? Lassen Sie mich! Lassen Sie mich, Sie Mörder!¹³³

*Leone hoće da je pograbi, ali ona zacvili i suludo cvileći instinktivno poleti spram vrata i van. Leone se ukoči na tren, a onda luđački za njom. Čuje se lupanje vratima, razbijanje stakla, cviljenje Šarlote: Hilfe! Hilfe!*¹³⁴ *i onda mir. A poslije stanke glasovi. Opet lupanje vratima i graja. Glasovi.*

Ulazi u trci kamerdiner i gleda suludo oko sebe kao da je nešto izgubio, uzima sa stola rekvizite dra Altmanna.

SLUGA: Gospodin doktor zaklali su barunicu! Istrči.

Angelika čitavo vrijeme stoji kao lutka u kabinetu voštanih kipova. Cvrkut ptica u vrtu.

ZAVJESA

1928.

¹³¹ *schöne Schweine seid ihr alle zusammen! Mörder und Falschspieler, recht hat die alte Bárbóczy gesagt: Mörder und Falschspieler!* (njem.) - lijepe ste svinje svi vi zajedno! Ubojice i varalice, pravo je rekla stara Bárbóczyjeva: ubojice i varalice!

¹³² *Kein Wort mehr!* (njem.) - Ni riječi više!

¹³³ *Was wollen Sie von mir? Lassen Sie mich! Lassen Sie mich, Sie Mörder!* (njem.) - Što hoćete od mene? Pustite me! Pustite me, vi ubojico!

¹³⁴ *Hilfe! Hilfe!* (njem.) - U pomoć! U pomoć!

NADOPUNA PRVOG ČINA

GLASOVI GOSTIJU NA ODLASKU *uz agramerski tekst*: Ljubim ruke! Servus! Dovidenja ekscelenc! itd. *sve do*: Servus, grüss dich Gott!¹

JEDAN MLAĐI GOSPODIN DOKTOR *vježbenik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, gospodici s potsdamskim petama i kosom od žute slame*: A vi to ne znate chère baronnesse, pa to je secret de Polichinelle:² barunica Zygmuntowicz, Soror Angelica, i doktor Leone, to je flert koji traje već godinama.

JEDAN PRESVIJETLI *od banskog Prezidija, jednom kanoniku*: Da, da, da, stara Bárbóczyjeva bila je prava erdeg-baba.³ Na svojoj samrti, stara je proklela čitavu tu nouveaurichovsku "gospoštiju", a danas je dobro rekao doktor Tulipan da zvono zvonči više na pogreb nego na jubilej! To su karmine, dragi moj amice, karmine a ne trijumf...

KANONIK *prepošt Blažene Djevice*: Honor, laus et triumphus perpetuus, illustrissime domine!⁴ To su takvi dani o kojima govori historija još decenijama! *Spram Leonea i Angelike*: Da se pozdravimo, časna sestro barunice! Gospodine doktore, laku noć.

ANGELIKA I LEONE *konvencionalno*: Laku noć illustrissime, hvala vam mnogo, laku noć.

JEDNA DAMA *starija patronesa*: Marcel Faber, draga milostiva, vi to ne znate, das war immer ein grosser Steiger!⁵ O tome se govorilo na jour fixe kod stare grofice Orcyval: einem "on dit" zu Folge, das Liebespärrchen hat man in flagranti...⁶

JEDAN STARIJI GOSPODIN *koga prati Ignjat Glembay, u prolazu*: Ekscelencijo, sluga sam pokoran, preporučujem se svim vašim milostima. Jedno je izvan debate: samo bogat narod može biti slobodan. To je bila i ostala moja deviza.

IGNJAT GLEMBAY: Zlato i blagoslov božji, preuzvišeni.

STARIJI GOSPODIN: Tako je to bilo, laku noć gospodo, laku noć, gospodine doktore.

JEDAN APSOLVENT PRAVA *spram svoje partnerice*: A vi to ne znate, a vama to nije poznato? Na pogrebu one nesretne djevojke došlo je do skandala, masa je demonstrirala, da, da, da, došlo je do protesta široke demokratske mase.

DVA GOSPODINA I DAME *u prolazu*: Gospoda se igraju ptice noja... Nema što, gospoda imaju nerve u redu. Nije to prva banka koja slavi pir i crnu misu o jednom trošku.

Dvije starije dame oprašajući se od Ignjata Glembaja, u prolazu, promatrajući s interesom Leonea i Angeliku lornjonima.

PRVA STARIJA DAMA: Da, da, barunica Zygmuntowicz odsjekla je svoju bujnu Cléo-de-Mérode-frizuru poslije samoubojstva svoga supruga. Danas glumi zaručnicu Kristovu.

DRUGA DAMA: Mezzosopran sestre Angelike, već je 1909. na zabavi bečkog Crvenog križa, u Meyerbeerovim Hugenotima šarmirao jednog Windischgraetza.

¹ *grüss dich Gott!* (njem.) - Bog te poživio!

² *secret de Polichinelle*: (franc.) - javna tajna:

³ *erdeg-baba* (mađ.) - vražja baba (mađ. ördög-bába)

⁴ *Honor, laus et triumphus perpetuus, illustrissime domine!* (lat.) - Čast, hvala i vječan trijumf, presvijetli!

⁵ *das war immer ein grosser Steiger!* (njem.) - bio je uvijek velik ženskar!

⁶ *einem "on dit" zu Folge, das Liebespärrchen hat man in flagranti...* (njem.-franc.) - kao što se govori, ljubavni su par ulovili na djelu...

Nekoliko djevojaka, u prolazu preko scene sa svojim kavalirima.

JEDAN OD JEUNESSE DORÉE: Mary, ne zaboravite marabu milostive mame.

DJEVOJAČKI GLAS: Bijele glacé-rukavice su na balustradi pod lampionom.

Dva reprezentativna gospodina, u prolazu, u pratnji Ignjata Glembaja, opraštajući se od kućedomaćina.

PRVI GOSPODIN: A ja vas molim, preuzvišeni, izvolite se potruditi da vas informiraju da conte Galieni Magdalenich može disponirati kod Browning Brothers potpuno slobodno, pod vlastitim potpisom.

Ignjat Glembay kao da sumnja u to, nijemim gestom.

PRVI GOSPODIN *autoritativno*: Ne, ne, ne, to je tako kako ja kažem. Uostalom, imat ćemo prilike sutra da razgovaramo, addio, servus, auf Wiedersehen, moj najdublji poklon, barunice. Servus, Leo.

JEDNA STARICA KONTESA: Non vi pare che è un caldo insopportabile in questo salotto?⁷

DJEVOJČICA *u pratnji stare kontese*: Padaju augustovske zvijezde, bakice, vani je zelena šampanjska noć! Brunhilda se ne će prehladiti.

Dvije dame, Agramerke.

PRVA DAMA: Kommen sie, Liebste, auf Wiedersehen beim Mittagessen.⁸

DRUGA DAMA: Was wird die Mutti dazu sagen?⁹

PRVA DAMA: Ah, was, die Mutti ist in Sie verliebt.¹⁰

Jedan stariji građanski par u pratnji jednog generala.

GENERAL: Das war ein trauriger Schwanengesang der Mischpoche...¹¹

STARIJI GOSPODIN *generalu*: To je, kak je onaj puran rekel starom barunu Gagernu: Gut Morgen, Herr Gagern, gestern war ich fett, heute bin ich mager.¹² Sve je to panoptikum, dragi moj! Tu više nema krvi. In extremis.¹³ Gospodine doktore, časna sestro (*spram doktora Silberbrandta*), hvaljen Isus, magnifice.

GLASOVI ZABRINUTIH MAMICA: Izabela, Dagmar.

DJEVOJAČKI GLASOVI: Idemo, idemo, evo nas.

JEDAN OD LEGIJE BANSKIH DOKTORA *subalterno lice u pratnji svoje supruge pristupa Leoneu i Angeliki*: Oprosti, gospodine doktore, što ti dosađujem, ali molim te, mojoj supruzi i meni bit će neizreciva čast budemo li mogli da te pozdravimo u svome skromnom domu! Treba da znate, časna sestro barunice, Leo je velika simpatija moje žene. Ja joj godinama deklamiram kako je Leo bio ponos naše generacije. On je napamet znao čitavog Shelleya. On je nada našeg modernog

⁷ *Non vi pare che è un caldo insopportabile in questo salotto?* (tal.) - Ne čini li vam se da je u ovom salonu nepodnošljivo vruće?

⁸ *Kommen sie, Liebste, auf Wiedersehen beim Mittagessen.* (njem.) - Dodite, srce moje, doviđenja na ručku.

⁹ *Was wird die Mutti dazu sagen?* (njem.) - Što će mamica na to reći?

¹⁰ *Ah, was, die Mutti ist in Sie verliebt.* (njem.) - Pa što onda, mamica je u vas zaljubljena.

¹¹ *Das war ein trauriger Schwanengesang der Mischpoche...* (njem.) - Bio je to tužan labuđi pjev čitave družbe...

¹² *Gut Morgen, Herr Gagern, gestern war ich fett, heute bin ich mager.* (njem.) - Dobro jutro, gospodine Gagern, od masnog purana postao sam mršavko (igra riječi: mager umjesto mager = mršav).

¹³ *In extremis* (lat.) - Na samrti

slikarstva. Prix de Paris, molit ću lijepo, laku noć i doviđenja, nemoj da ne dodeš, doviđenja, bit će nam čast.

JEDAN MLADI ULANSKI OFICIR *oprašta se od Leonea*: Servus, Leo, nadam se da ću još imati prilike da te vidim! Kako dugo ostaješ u našoj maloj garnizoni?

LEONE *naglašeno odozgo*: Pa nekoliko dana.

ULANSKI OFICIR: Pa to je sjajno! Ti izgledaš kao svoj vlastiti autoportret. Mi smo stari drugovi iz eskadrona, barunice. Leo je služio kod Fünfera,¹⁴ kao Einjährigfreiwilliger.¹⁵ Sjećaš li se starog obrsta Bagolyja? "Lachen sie kurz und bündig."¹⁶ Ha, ha, servus, ljubim ruke, barunice, doviđenja.

GLASOVI: Feldmarschalleutnant von Fressack nema kočije. Za fijakere zna Puba. Pitajte Pubu gdje su fijakeri! Fijakeri su kod fontane pred apotekom. Hvala, nezaboravno reče! Bilo je prekrasno.

JEDAN GLAS *spram staroga Glembaja*: Prvi bal, i to još pod vašim krovom, dragi moj Glembay, to je ostvarenje ideala pour une jeune fille en fleurs,¹⁷ molim vas, šta se može više.

JEDAN OD GOSPODE BANSKIH SAVJETNIKA *spram starog Glembaja*: Moj poklon i rukoljub barunici Castelli. Ne ću da je smetam! Već sam molio Oberleutnanta von Ballocsanszskog da me ispriča.

JEDNA STARIJA DAMA: Parler beaucoup pour ne rien dire,¹⁸ to je njegovo pravilo. Govorio je mnogo, a nije rekao ništa...

¹⁴ *Fünfera* (njem.) - Pete (ulanske regimente)

¹⁵ *Einjährigfreiwilliger* (njem.) - jednogodišnji dobrovoljac (- đak redov).

¹⁶ *"Lachen sie kurz und bündig."* (njem.) - "Smijte se kratko i jasno."

¹⁷ *pour une jeune fille en fleurs* (franc.) - za djevojku u prvome cvatu

¹⁸ *Parler beaucoup pour ne rien dire* (franc.) - Govoriti mnogo da se ne kaže ništa

U agoniji

LICA

BARUN LENBACH

LAURA LENBACHOVA, njegova žena

DR IVAN PLEMENITI KRIŽOVEC

GROFICA MADELEINE PETROVNA, manikirka, ruska emigrantkinja

GLUHONIJEVI PROSJAK

MARIJA

ČIN PRVI

BARUN LENBACH. Scena počinje odmah s jakim akcentima jer uzrujani dijalog između baruna i Laure već traje neko vrijeme. Barun Lenbach je u pedeset i trećoj godini, figura kavalerijskog potpukovnika, po kretnjama i stasu prividno vitka još pojava koja se kreće s rutiniranom lakoćom, unatoč prvim naslagama sala koje su više posljedica alkohola nego jela. On je odjeven s nekom nazoviotmjenom ležernošću kao tobože naglašenom elegancijom nehaja i bagateliziranja svog današnjeg stanja, no zapravo se ipak vidi: to je sve više-manje maska, a pod maskom jedino pravo lice, to je lice duboke unutarnje bijede i propasti. On se još formalno drži uspravno, on hoda, gestikulira i govori, ali duboko negdje u sebi on je samog sebe već likvidirao i on samog sebe smatra slučajnom nekom pojavom koja je već više pod zemljom nego u životnoj stvarnosti. To je od alkohola naduvena, plješiva, prosjeda maska bonvivana koji se već toliko nakoketirao sa smrću da njegove patetične izjave o samoubojstvu zvuče, uza svu iskrenost, kao fraze. Njegove su ruke gospodske i prozirne, dekadentne, geste kavalirske; on je, vidi se, gospodin od rođenja, a po sudbini prosjak i pijanica koji živi u svijetu vinske magle između čistog očaja i nekakvog abnormalnog viteškog elana kao da se nije ništa dogodilo. Njegov karakter zapravo je konjanički naprasit. On pada iz namještene kavalerioberstlajtnantske prepotencije često u lakajski bijedno, bespomoćno i zbunjeno stanje. Čitava ta konfuzija njegove ličnosti proistječe iz očajnoga stanja u kojem se nalazi njegova osoba, te kada on naglašava svoje samoubojstvo, on to čini više kao lažljiv glumac koji brblja po liniji rutine nego iz uvjerenja. Iz sve te nemirne zbunjenosti javlja se potpuna slabost živaca jednog ustvari pregaženog čovjeka koji za sebe izjavljuje da je otpušteni robijaš i koji, koliko god to protuslovno izgledalo, ipak govori, svega nekoliko minuta prije svoje vlastite smrti, kao u nesvijesnoj magli. On iz violentnih naleta prelazi u kontrast tišine i skromnosti prosjaka koji moli milostinju, i on je i oficir, i aristokrat, i "Erpresser" kao pod fatalnim nekim pritiskom, simultano a ipak odvojeno. Kada se strijelja, čini to nenaglašeno i sasvim prirodno, ne pretjerano uzrujano, kao da je o tome do posljednjih detalja razmišljao. Kao da radi po planu, on nestaje, a zapravo je sve to ipak samo posljedica jedne sekunde jer je još neposredno prije toga razmišljao o tome kako će se večeras sastati i piti vino s prijateljima.

DR IVAN PLEMENITI KRIŽOVEC sin je mađarskog hofrata doktora Kolomana Križovca, Tiszinog i Khuenovog mađarona osamdesetih godina. Za franciozefinizma Križovci Križovečki pisali su svoje predikate mađarskom transkripcijom: Keresztess de Keresztess et Krizsovec. Mađarski đak, doktor peštanske univerze, dodijeljen je uoči samog rata na ličnu dispoziciju Tisze kao mađarskog ministra predsjednika, u ratu je kao husarski oficir 1917 - 18 ostao zarobljen u Rusiji. U SHS napustio je 1919 državnu službu. Vodi sam svoju advokatsku pisarnu. Doktor Križovec je pomalo umoran gospodin od trideset i šest godina, pomalo prosjed. Njegova elegancija je peštanska džentri-elegancija, takav mu je i aristokratski brk: nepodbrijan i spušten. To je čovjek po čijem se kroju sakoa i ibercijera vidi da se zgraža nad šnajderskopomodnim nivoom naše balkanske civilizacije, nad ukusom kojim vlada film, gdje i ministri nose uz smoking mekanu košulju, a na frak gumimantli! Njegov kišobran i njegov polucilindar, mašna i krag, i rukavice i crte od pegle na hlačama, sve je to na svome mjestu. On ostaje savršeno učtiv, pasivno superioran do posljednjeg časa.

LAURA LENBACHOVA. Iskrena, otvorena, prirodna, nenamještena, nerafinirana i duboko refleksivna. U odnosima izravna do direktne jasne neposrednosti. Ustvari još uvijek naivna i potpuno neiskusna, u ženkastom smislu te riječi. Doista predana i sklona svome prijatelju Križovcu do visokog stepena, postignutog dobrim odgojem s jedne, a prirođenim taktom s druge strane. U svojoj prirodi tiha i delikatna, mekana i predana Križovcu do potpune samozataje tri pune godine, ona u stadiju visoke iritacije kada je događaji sile na markantne spoznaje pokazuje divlju snagu

karaktera. Ona postaje tragično jasna, i u visokoj napetosti svojih unutarnjih titraja ona daje izvjestan ocalno oštri, upravo sablasni zvuk motora, intelektualnog i moralnog, kome je dovoljna smetnja jedne nijanse, jedne konstatacije pa da se iz te demonske rotacije rasprsnje u hiljadu dijelova. Ona gleda u Križovcu realizatora svojih intimnih snova, a u vrlo odlučnim momentima, kraj potpune pasivnosti toga čovjeka, njeno raspoloženje mijenja se u potištenost i jaku depresiju koja nalazi zadovoljštinu za svoju krivnju u samoubojstvu. Laura je spram svog supruga Lenbacha prirodna i diskretna. To mučenje s njime tako je dugotrajno da ona, po liniji svog egoističkog otpora i po svome karakteru, mora da je takva. Lična oznaka: žena u trideset i trećoj godini, s retušima mirne i tihe ljepote. Crnokosa i vitka, sa dobro odgojenim kretnjama i diskretnom toaletom. Ona je kao šef "Mercure Galanta", pomodne šiberske radnje, obučena vrlo fino, ali diskretno, u ruho tamne boje.

SCENARIJ

U pomodnom salonu u galanterijskoj radnji Laure Lenbachove. Izlozi su zavješeni bijelim zavjesama, gusto nabranim da se predmeti u izlozima jedva razaznaju. Kasni septembarski suton, s opalnim bojama neba i indirektnom rasvjetom sumporastog predvečerja nad gradom i nad krovovima. Kroz izložna stakla pozadine vide se krošnje platana, a iz ulice pada ovamo u pomodni salon blaga rasvjeta uličnih plinskih svjetiljaka. U salonu zapaljena su svijetla; i onaj brončani luster iz židovske sinagoge, i svjetiljke po stolovima (što zasjenjene raznobojnim abažurima, uza sav dekorativnolažni blef te pomodne radnje, ipak daju jednu intonaciju pristojnog i solidnog ukusa), i teški brokati, i perzeri, i Luj-XV-vitrine, bakrorezi, i starinski zlatni ampir-sat s tihom zvonjavom, sve to daje tom, starinskim svodovima uokvirenom prostoru šarm dobro namještene sobe. U toj galanterijskoj radnji sastaje se otmjena i pseudootmjena elita posljednje kaotične periode poslije austrijskog debakla i to je krojački salon i trgovina ženskih šešira, tu parveniji i šiberi kupuju sukna i svile za svoje gospode; po tim vitrinama izložene su bočice parfema i češki kristal, ali ipak čitava ta atmosfera nosi u sebi neku tihu dekadentnu tugu salona koji je sebe ovdje izložio panoramski: za novac. Na ogromnom Luj-XIV-stolu (što služi kao pult) ekspedit robe za provinciju, šesiri posljednjeg modela: tokovi drapirani šalom od crnoga tafta, sukna s indijskim batikom, terakota s kokotovim perjem, fuksije crpe georgette s plodovima od laka, bois-de-rose poslijepodnevn, bogato ukrašeni. Šlajeri, koprene, šalovi, marineblau šifoni, marocain-svila, mape od moare-svile s izvezenim ružama, lepeze od crvenog perja s kornjačevinom, čipke i srebrne orhideje. Lijevo u udubini pokraj zida što ograđuje radionicu, bogata, ogromna ampir garnitura sa svijetlozelenkastom izbljedjelom prevlakom. Ta grupa pokućstva sa svojom visećom lampom (sa zvonom pepeljastosive prevlake) čini za sebe posebnu partiju salona, odvojenu od ostalih partija kao nekom intimnom izolacijom. Tu, na toj ampir-garnituri lijevo, prima Laura Lenbachova svoje lične posjete.

LENBACH, *nervozno i pijano*: Formfehler¹ svakako je učinjen, i ja se sada nalazim u upravo nevjerovatnoj poziciji! Ja nisam u stanju da majoru von Lorenczu dadem satisfakciju, i ja prosto ne znam što da radim. To nije bilo gospodski, jednog džentlmena koji je htio da mi učini prijateljsku uslugu, jednog oficira, onako izbagatelizirati, na onakav vulgarni način, to je upravo neshvatljivo, nedostojno jedne dame, to je direkt - kleinbürgerlich!² Kakvu satisfakciju da dam von Lorenczu? Kako da mu objasnim onaj tvoj način?

¹ **Formfehler** (njem.) - Povreda forme

² **direkt - kleinbürgerlich!** (njem.) - upravo malograđanski!

LAURA: Ti ne znaš što govoriš! Ovdje, u ovoj tvojoj poziciji, govoriti o nekakvom "Formfehleru", ja, also, to je savršeno abnormalno! "Major von Lorencz je džentlmen i oficir", i ti "ne znaš kakvu satisfakciju da mu dadeš i kako da mu objasniš moj način?" Dakle, taj tvoj džentlmen von Lorencz dao mi je svoju džentlmenu riječ da se radi samo o njegovoj privatnoj stvari, i tek kad smo ostali u četiri oka, onda mi je tek pokazao tvoju vizitkartu! Dakle, falsificirati nečiju vizitkartu, uvući u stvar nekakvo fiktivno lice, bestidno lagati u stvari časnog duga, sve to izmisliti i još poslati jednog "oficira" da kao džentlmen izvuče od jedne ženske dvije hiljade, also, to ti zoveš da je gospodski? To je tebi gospodski? To nije "Formfehler"? Formfehler je to kada se jednom takvom džentlmenu pokažu vrata?

LENBACH: Von Lorencz donio je tebi tu moju vizitkartu neutralnobenevolentno, on nije kao džentlmen imao ni pojma o čemu se radi! On je posredovao, a ti si ga izbacila na ulicu kao psa...

LAURA: Kao da ja nisam znala da ti tu čekaš iza ugla! Molim te ne budi smiješan! Ti valjda nisi čekao iza ugla?

LENBACH: Ne radi se lično o von Lorenczu! To je stvar za sebe! Formfehler je počinjen i basta! Ali ja večeras trebam dvije hiljade! Zapravo smiješna suma, ako se pravo uzme! Ja ionako u novembru nastupam svoj angažman trenera u Polo-klubu, a večeras treba mi taj novac na moju časnu riječ!

LAURA: Tebi su dvije hiljade dvije poker-kvinte, a ja radim sedam dana, sedam dana kao šnajderica, sedam dana za dvije hiljade! Ja se ne kartam, ja radim, ja nisam ovdje iz luksuza, ja imam prijeko deset osoba na brizi, ja nemam novaca ni za materijal..

LENBACH: Svi vi radite, naravna stvar, svi vi radite, a ja, ja se samo kartam i pijem! Raditi! Treba raditi! Komično! Kako raditi? Što raditi? A eigentlich ako se pravo uzme: što bih mogao ja da radim? Da budem palir na novogradnji kakvog židovskog arhitekta, kao oberst Trautner? Stoji tamo od pet ujutro do devet naveče na blatu i vapnu, wie auf einem Feldherrnhügel, und erteilt seine "Ordres de bataille":³ ciglarima i kočijašima. Und verdient monatlich zwei tausend zwei hundert, also weniger als ich bei meinem Juden! Kao bivši Kavallerieoberstleutnant⁴ mogao bih postati eventualno nekakav bolji ober, tako, neka vrsta maître d'hôtel! A gdje ima ovdje takvih hotela, gdje bi jedan Kavallerieoberstleutnant mogao biti maître d'hôtel? Pa sve kada bih i bio danas negdje nekakav ober, zar bi time bilo što riješeno? Nisam li već osiguravao protiv provala i popisivao bolesnike, pa koga sam osigurao? Jednog jedinog čovjeka osigurao sam za dva mjeseca, der Kerl hat bei mir als aktiver Wachtmeister gedient!⁵ Za dva mjeseca osigurao sam nekakvog smrdljivog vahtmajstera, a i taj se osigurao - so "von oben herab"⁶, da mi iskaže neku naročitu milost! Što mogu ja kad nemam ništa gešeftlih⁷ u sebi? Nisam Židov! Ja nemam ničeg židovskog u sebi, ja ne mogu da mislim poslovno! Ja ne mogu biti šnajderica...

LAURA: Ni generalštabsobersht Frank nije gešeftsman ni Židov, pa ipak radi u banci! A Arcièrèngarderittmeister Janek sjedi u redakciji, njemu to nije ispod časti!

³ *wie auf einem Feldherrnhügel, und erteilt seine "Ordres de bataille"* (njem. - franc) - kao na kakvom komandantskom brežuljku, i izdaje svoje "zapovijedi za bitku":

⁴ *Und verdient monatlich zwei tausend zwei hundert, also weniger als ich bei meinem Juden! ... Kavallerieoberstleutnant* (njem.) - I zarađuje mjesečno dvije hiljade i dvjesto, dakle manje nego ja kod svog Židova!... konjanički potpukovnik

⁵ *der Kerl hat bei mir als aktiver Wachtmeister gedient!* (njem.) - taj klippan služio je kod mene kao aktivni narednik!

⁶ *so "von oben herab"* (njem.) - onako "odozgo"

⁷ *gešeftlih* (njem.) - trgovačko (poslovno)

LENBACH: Also, diesen Blödsinn, den der Janek zusammenschreibt, möcht' ich nicht unterschreiben!⁸ Znamo to! Svi oni rade, zarađuju, svi su oni gospoda jer zarađuju! Tako se govori po sinagogama! Pustite me, molim vas, mit diesem Krämergeist!⁹ Sve je to zapravo uvredljivo! Još ono malo idealizma što je u čovjeku vi biste izgrizli svojim talmudom. Mi radimo, a vi lumpujete! Wir verstehen uns schon sehr gut!¹⁰

LAURA: Sve je to perverzno! Ja zapravo ne shvaćam zašto ti uživaš u tom perverznom mučenju mene. Da ja ni ovdje, u svome poslu, nemam mira, pa to je užasno! Čitavo poslijepodne strepim da ćeš se negdje pojaviti na vratima! Ta zar ti preksinoć nisam dala sve što je bilo u kasi? Nismo se vidjeli dvije noći, a tu si se na koljenima zakleo i dao riječ da ti je ono bilo posljednji put, a sada: sve iznova! Molim te shvati konačno: ja nemam novaca za tvoj chemin de fer! Ja sam umorna od posla, ja radim čitave dane, ja bih ipak zavrijedila da to mučenje već jedamput prestane! Sinoć ona scena s dinstmanom, danas ovaj major s vizitkartom, preksinoć ovdje pred personalom cirkus, danas opet cirkus! Ta moji su živci totalno uništeni, ja to više ne mogu...

LENBACH: Da, da, svi ste vi bolesni, svima su vama živci umorni, samo ja živim gospodski! Ja igram chemin de fer, ja jašim, ja ne radim ništa! Ja nisam štalmajster kod nekakvog šibera! Ja nisam sluga bei einem sozialen Niemand,¹¹ ja samo iz luksuza pijem i gostim se na vašoj mucu! Prekrasno! Od te vaše velikodušnosti ne bih ni svom psu pustio da krepa! To je nobl, to vaše držanje, to je istina! To je nobl! *Stanka.*

LENBACH, *tipično pijano u obratu iz ogorčenoviolentnog u sentimentalno*: Laura! Istina je! Imaš pravo! Sve je zapravo strašno i bestidno! Ali ja stojim pred tobom kao posljednji prosjak, i tako mi boga, ja se ne ponizujem iz pasije! Na moju riječ: to nije vic! Ja te molim, Laura, molim te, so oder so,¹² ja sam dao svoju časnu riječ da ću novce položiti večeras do sedam sati! Ono s Lorenczom, s vizitkartom, sve je ono bilo naivno, istina je, i ja sam čekao na uglu, ali ja sam mislio dobro! Ja sam dao riječ do sedam sati, a ono lice na vizitkarti nije fiktivno, ono lice doista postoji, ja sam potpisao sebe na vizitkarti, samo da ne smetam lično, ja sam htio...

LAURA: Ti si uvijek nešto htio i uvijek nešto misliš! Molim te! Ti si dao časnu riječ, a koliko si ti meni dao časni riječi da ti je to posljednja časna riječ? To tvoje titranje mit deinem Ehrenwort, das wirkt schon wirklich traurig!¹³ Molim te, molim te, sve se čuje prijeko! Personal čuje svaku tvoju pojedinu riječ, a meni je već dosadilo da neprekidno obaram oči pred svojim vlastitim frajlama! Molim te shvati: nemam novaca! Posljednje dala sam prije pola sata trščanskoj firmi: dvije hiljade i dvije stotine!

LENBACH, *promatrajući svoju uru*. Nikada gospodin Lenbach nije mislio da će spasti na jednu plehnatu Omega-uru! Alles verspielt und versetzt!¹⁴ Skandalozno sve to stoji za Lenbacha oko jedne plehnate Omega! *Pusti uru da padne. Staklo se razbilo. Stanka. Zatim se umorno sagne i digne tu razbijenu uru.* Dakle, ja mislim da nema već ništa što bi moglo biti sramotnije nego kad je čovjek

⁸ *Also, diesen Blödsinn, den der Janek zusammenschreibt, möcht' ich nicht unterschreiben!* (njem.) - Dakle, one gluposti što ih Janek piskara ja ne bih potpisivao!

⁹ *diesem Krämergeist!* (njem.) - s tim kramarskim duhom!

¹⁰ *Wir verstehen uns schon sehr gut!* (njem.) - Mi se već i te kako razumijemo!

¹¹ *bei einem sozialen Niemand* (njem.) - kod nekakve društvene ništice,

¹² *so oder so* (njem.) - ovako ili onako

¹³ *mit deinem Ehrenwort, das wirkt schon wirklich traurig!* (njem.) - s tvojom poštenom riječi, to djeluje uistinu već žalosno!

¹⁴ *Alles verspielt und versetzt!* (njem.) - Sve je zakartano i založeno!

osuđen da nosi plehnatu uru! Das ist schon das Letzte vom Letzten! Eine Blechuhr!¹⁵ *Slabouman obrat u alkoholu.* Ja sam doduše pio dvije noći, ali zato ipak bistrije shvaćam od tebe! Laura! Bogami, dao sam svoju časnu riječ nekakvom Židovu! Ta ja se ipak ne mogu dati difimirati od jednog Židova! Ja moram imati novce u sedam sati naveče...

LAURA: Ti nisi normalan! A odakle da ih uzmem?

LENBACH: Naravno! Pa to je sasvim naravno! Ti nisi ja, ti si ti, ti si nešto posve drugo nego ja, i tebe, naravno, ne može da zanima to što je sada već skoro pola sedam i što ja moram u sedam imati novce, jer ih moram imati, jer ako ih ne budem imao, onda postaje sve problematično! Uostalom što ja to tebi tu sve govorim? Da ti znadeš, da možeš imati pojma kako me strašno neugodno gledaš! So fürchterlich kühl und fremd!¹⁶ Da! A zapravo se meni sve to gadi! Tako me boli glava! Ti govoriš tako strašno pametno! Tako poslovno! Nikada nisam mislio da u tebi može biti toliko poslovnog! Laura! Što je to s nama? Gdje smo mi? Ima li negdje nekakva kolonjska voda kojom se može sve to s nas sprati? Laura, jedno te molim, da mi vjeruješ da ne lažem i da ja dalje tako ne ću! Ja sam spao na posljednje: na plehnatu uru! Molim te, ja te molim, ja nemam nikog osim tebe da molim! Pomozi mi da likvidiram tu svoju aferu! Ja ti dajem svoju poštenu riječ, mein heiliges Ehrenwort, dass ich liquidieren werde, sobald ich den Juden los bin!¹⁷ Samo da se riješim toga Židova!

LAURA: O, gospode bože, kako je sve to strašno! Čovječe! Ja nemam novaca! Ja novaca nemam, Lenbach, i sve što sam imala, ja sam sve izdala poslovno! Molim te budi normalan i idi kući! Ti si totalno pijan! Pogledaj se samo kako izgledaš! Ovamo dolaze konte, gledaj, molim te da me pustiš, ja imam posla, dolaze ljudi, djevojke čuju prijeko svaku pojedinu riječ, a sve to ionako nema realnoga smisla! Ja te molim budi čovjek i idi doma! Sei vernünftig!¹⁸

Ulazi gluhonijemi prosjak.

LAURA: Nemam sitnog! Hast du Kleingeld?¹⁹

Lenbach daje prosjaku banknotu od deset dinara. Gleda se u zrcalu. On je beskrvno blijed kao posmrtna maska. Veže kravatu, frotira se rupcem namočenim u kolonjsku vodu, praši se, natače dvije čaše vode i žedno ispija, a zatim kao sabrano i mirno pristupa Lauri.

LENBACH: Laura! Ja imam jedan solidan i pametan prijedlog, jedan sasvim logičan i izvediv prijedlog...

LAURA: Kako je to dosadno i neozbiljno slušati te tvoje prijedloge! Propozicije, vječno nove propozicije kao u pubertetu, a kraj toga mogao bi mi biti ocem! Smiješno! Ti već tri godine živiš od tih svojih propozicija...

LENBACH: Ti govoriš sa mnom kao da sam štalburš!²⁰ Da sam regrut, ne bi trebalo da se sa mnom govori na taj način! Ja, naravno, svima vama nisam ravnopravan, ja nisam dvostruki doktor, ja nemam svoje advokatske kancelarije, ja sam štalmajster kod milostive de Goldschmidt! Ich bin ein gewöhnlicher Kavallerieoffizier!²¹ Ja, naravno, nisam verintellektualisiert²²...

¹⁵ *Das ist schon das Letzte vom Letzten! Eine Blechuhr!* (njem.) - To je već posljednje od posljednjega! Plehnata ura!

¹⁶ *So fürchterlich kühl und fremd!* (njem.) - Tako strašno hladno i tuđe!

¹⁷ *mein heiliges Ehrenwort, dass ich liquidieren werde, sobald ich den Juden los bin!* (njem.) - svoju svetu poštenu riječ da ću likvidirati čim se riješim Židova!

¹⁸ *Sei vernünftig!* (njem.) - Budi razborit!

¹⁹ *Hast du Kleingeld?* (njem.) - Imaš li ti sitniša?

²⁰ *štalburš* (njem.) - konjušar

²¹ *Ich bin ein gewöhnlicher Kavallerieoffizier!* (njem.) - Ja sam običan konjanički oficir!

LAURA: Čemu si vulgaran?

LENBACH: Ja da sam vulgaran? Ta zar nije ovdje posljednji put gospodin doktor von Križovec naglasio kako danas u suvremenoj Evropi samo još "kavalerijski oficiri i cirkuski jopci nose crvene hlače"! Habe sehr gut verstanden, melde gehorsamst!²³ Ja, naravno, spadam u kategoriju kavalerijskih oficira, ich bin natürlich eine Art Zirkusaffe²⁴, i, naravno, ja sam vulgaran!

LAURA: Ti vrlo dobro znadeš da je Ivan služio kod husara kao Reserveoberleutnant i da je ono bilo mišljeno potpuno impersonalno. Ich bin auch Generalstochter und weiss sehr genau, dass sich Manches überlebt hat!²⁵ Spomeni mi jednog jedinog čovjeka koji je bio lojalniji spram tebe od Ivana! Za vrijeme tvog procesa sva su te tvoja gospoda kavaleristi - ritterlich²⁶ - ostavili, nikome nije bilo ni traga! A Ivan je s tobom izdržao do posljednjeg! Tko se u ono vrijeme usudio da digne svoj glas za tebe, tko te je branio pred javnošću; i to da su te pustili iz zatvora, i to da se tu vani kartaš, to imaš da zahvališ jedino njemu! Što ima doktor s tim tvojim propozicijama? Kakve propozicije? Tu moljakaš novce na jednoj strani, a na drugoj igraš pred prosjakom gospodina! Der gnädige Herr mit seinem Trinkgeld!²⁷ To su tvoje propozicije! Dakle, tih alira ja sam već sita!

LENBACH: Izgovori samo, molim lijepo, samo izvoli: hohštapperske alire, to je ta riječ što spada u ove naše razgovore! To! Da! Dakle, draga moja i poštovana gospodo barunice, upamtite ovo kao savjet od jednog starijeg gospodina koji bi vam mogao biti ocem. Ako imade u životu uopće nešto što je vulgarno, onda je sigurno lepoglavskog robijaša psovati ne samo vulgarno nego još i gore od toga: bezdušno! Jawohl, direkt herzlos.²⁸ Nada mnom igrati gospodina, sa mnom govoriti "von oben", to je vrlo jednostavno! Mene, popljuvanog mađarskog špijuna, mene, Oberstleutnanta baruna Lenbacha, mene su pljuskali obični srbijanski žandarmi, a ja sam stajao: Habt Acht und kusch!²⁹ Ali ni one kible, ni rešt, ni onaj bagoš, ni one pljuske, ništa na svijetu nije me iritalo tako kao ovaj vaš način, draga moja! Ihre Art und Weise, gnädige Frau Baronin, wird mich früher oder später ins Irrenhaus bringen!³⁰ Mene, mene su izvukli na sud, meni su dokazali da sam špijunirao (a to je bila laž jer ja sam samo ostao vjeran svojoj zakletvi), meni su dokazivali da sam primio novce iz Pešte, mene su povlačili po reštima kao da sam kriminalni tip, ali sve to bilo je spram vašeg načina - ništa, vic! To kako vi mene ignorirate, kako vi mene svaki dan ponizujete niže od onoga svog posljednjeg lermiedla prijeko, kako vi meni, wie eine hochwohlgeborene Protektorin³¹, objašnjavate kako je meni taj vaš gospodin doktor spasio egzistenciju, das ist komisch - ja, mehr als das, direkt gemein...³²

LAURA, *sklopljenih ruku*: Lenbach, umiri se, molim te, ako boga znaš! Svaka riječ čuje se prijeko... *Pristupila mu je panički samozatajno i hoće da ga umiri.*

²² *verintellektualisiert* (njem.) - intelektualiziran...

²³ *Habe sehr gut verstanden, melde gehorsamst!* (njem.) - Razumio sam jako dobro, javljam najpokornije!

²⁴ *ich bin natürlich eine Art Zirkusaffe* (njem.) - ja sam, naravno, neka vrsta cirkuskog majmuna

²⁵ *Ich bin auch Generalstochter und weiss sehr genau, dass sich Manches überlebt hat!* (njem.) - Ja sam također generalska kći i znam vrlo dobro da su se mnoge stvari preživjele!

²⁶ *ritterlich* (njem.) - viteški

²⁷ *Der gnädige Herr mit seinem Trinkgeld!* (njem.) - Milostivi gospodin sa svojom napojnicom!

²⁸ *Jawohl, direkt herzlos* (njem.) - Da, upravo okrutno

²⁹ *Habt Acht und kusch!* (njem.) - Pozor i jezik za zube!

³⁰ *Ihre Art und Weise, gnädige Frau Baronin, wird mich früher oder später ins Irrenhaus bringen!* (njem.) - Vaš ton i način, milostiva gospodo barunice, mene će prije ili kasnije dovesti u ludnicu!

³¹ *wie eine hochwohlgeborene Protektorin* (njem.) - kao kakva visokorođena pokroviteljica

³² *das ist komisch - ja, mehr als das, direkt gemein...* (njem.) - to je komično - da, i više nego to, to je upravo prosto...

LENBACH: Pustite me i dajte mi da već jedamput svršim svoju rečenicu! Meni je svejedno čuje li se prijeko ili ne. Čega imam da se još stidim? Ali ja se ne dam terorizirati! Nemojte misliti, mlada gospođo, da mene sve ovo ne smeta, čitava ta naša takozvana - atmosfera! Nemojte misliti da meni pojava tog vašeg gospodina doktora ne ide na živce! On je meni doduše spasio život - tako vi barem velite - on je mene obranio i ja sam osuđen na šest godina rešta s okovima, čast, i ja bih vama doduše mogao biti ocem, ali htio bih ja da znadem što biste vi uradili da ja sebi ovamo dovedem kakvu ženu - da je prozovem svojim prijateljem, doktorom, intimusom...

LAURA: Lenbach! Bitte schön!³³ Ta je tema bila između vas i mene aktuelna prije petnaest godina! Danas - pustimo to! Nisam li ja već milijardu puta htjela likvidaciju?

LENBACH: Da, danas pustimo to! Ja nisam to ni spomenuo da "danas" štenkam! Ja ne štenkam, ja hoću samo da kažem, ich will nur betonen, dass ich in diesem Hause wie ein Hund unter dem Tisch lebe!³⁴ Ja sam onaj koji sam pod stolom, ja mašem repom! A vi ste ona koja lupa po jednom otpuštenom robijašu! Jawohl! Sie sind die, die einen entlassenen Zuchthäusler gemein behandelt!³⁵ Ja sam dvije i po godine jeo u Lepoglavi prežganu juhu, ja sam s kriminalnim tipovima pio brudersaft, a vi hoćete tu da mi nešto visokomoralno objasnite kako treba "raditi"! "Vi igrate poker, a ne smiju se nositi crvene hlače, mora se biti džentlmen i imati advokatsku kancelariju!" Versteh' schon sehr gut, versteh' schon alles sehr gut, bitte gehorsamst! Her Oberstleutnant Lenbach muss abtreten, das ist es, das ist es eben, was man verstehen soll!³⁶ Ali, molim vas, mlada gospođo, što se tiče te likvidacije, ja svečano izjavljujem: Lenbachovi žive u brakovima, što je zapisano u crkvenim knjigama, već više od trista godina, i nije se čulo da bi jedan jedini Lenbach bio likvidirao svoj brak prije svoje vlastite smrti! Das ist mein letztes Wort, ob es Ihnen gefällt oder nicht!³⁷

LAURA, *očajno*: Mensch Gottes, verstehst du nicht: du machst mich lächerlich vor dem Personal!³⁸ Evo, molim te: evo ti dvije stotine i pusti me! Svake minute može netko doći!

LENBACH: Hvala! Meni trebaju dvije hiljade, i ako ja večeras do sedam sati ne budem imao novaca, ja ću se ustrijeliti kao pseto! Ili - ili! Ja ne primam trinkgelda! Hvala!

LAURA, *temperamentno*: Dakle, jedno mogu da ti kažem: nije od tebe kavalirski da me vječno teroriziraš tim svojim knalefektima! Taj tvoj ili - ili, to je već negdje daleko iza mene! To je meni sedma briga, mein Verehrtester!³⁹ Ja sam čovjek koji zarađuje svoj kruh svojim rukama, i ja bih konačno ipak htjela da znam što je meni bolje nego tebi. Nisam li postala šnajdericom? Nisam li ovdje u ovoj trafici od jutra do mraka, ne sagibam li se pred nekakvim minderwertig licima čitave dane? Und was will man von mir noch? Raubt man mir nicht alles, was ich verdiene? Erlaube mir!⁴⁰ I ja imam krvi u glavi! I kada bih ja bila muškarac, meni bi se koža na licu ogulila od stida da

³³ *Bitte schön!* (njem.) - Molim lijepo!

³⁴ *ich will nur betonen, dass ich in diesem Hause wie ein Hund unter dem Tisch lebe!* (njem.) - ja hoću samo da naglasim da u ovoj kući živim kao pseto pod stolom!

³⁵ *Jawohl! Sie sind die, die einen entlassenen Zuchthäusler gemein behandelt!* (njem.) - Da! Vi ste ona koja prosto postupa s jednim otpuštenim robijašem!

³⁶ *Versteh' schon sehr gut ...* (njem.) - Razumijem ja to jako dobro, razumijem ja sve to jako dobro, molim najpokornije! Gospodin potpukovnik Lenbach ima da odstupi, to je ono, upravo to je ono što bi trebalo razumjeti!

³⁷ *Das ist mein letztes Wort, ob es Ihnen gefällt oder nicht!* (njem.) - To je moja posljednja riječ, pa svidalo se to vama ili ne!

³⁸ *Mensch Gottes, verstehst du nicht: du machst mich lächerlich vor dem Personal!* (njem.) - Čovječe božji, zar ne shvaćaš: ti mene činiš smiješnom pred namještenicama!

³⁹ *mein Verehrtester!* (njem.) - moj najpoštovaniji!

⁴⁰ *Und was will man von mir noch? Raubt man mir nicht alles, was ich verdiene? Erlaube mir!* (njem.) - I šta se još traži od mene? Zar mi se ne otima sve što zaradim? Dopusti!

teroriziram jednu ženu! Uostalom, uzmi na znanje: meni je svejedno hoćeš li se ustrijeliti ili ne! Verstehtst du, das ist mir vollkommen egal! Und ich bitte mir aus, dass du mich hier in meinem Geschäft berunruhigst! Hier hast du zwei hundert, wenn du willst, und wenn nicht: adieu!⁴¹ *Bacila je banknote uzrujano na stol i pošla spram vrata radionice kao da će izaći.*

LENBACH, *u inferiornoj kretnji za njom*: Laura! Tako mi boga, ne lažem! Meni nije do novca ni do Židova, meni je do moje riječi! Ako ne dobijem novce, ja ću se ustrijeliti!

LAURA, *kao da je zastala na hip, a onda tvrdo*: To bi bilo najpametnije! Za tebe i za mene!

U taj momenat ulazi na staklena vrata doktor Ivan Križovec.

KRIŽOVEC: Ljubim ruku, draga Laura! Kako ste? Dobar večer! Nešto mi izgledate blijedi i umorni! Migrena, nervi, široko, mnogo posla? Da, to je ovaj prokleti široko, u ovom strašnom gradu! Ja samo gledam ulične plinske svjetiljke, to je jedini simptom za taj naš grozni široko! Ja ne znam, jeste li primijetili, naše plinske svjetiljke gore nekakvim intenzivnim blijedozelenkastim sjajem kada duva jugovina. Oko svake lampe osjeća se upravo fosforna kružnica kao da sam vjetar plamti oko njih. To je siguran simptom glavobolje! Ta rasvjeta, te vaše bolte, taj neprozračeni prostor, sve to guši čovjeka! Sasvim ste blijedi, izmučeni! Ljubim ruke! *Ta rutinirana asocijacija tobože konvencionalnog uvoda u razgovor znak je prikrivenog nemira. Obično u to vrijeme potpukovnika tu u salonu nema. Poljubivši Lauri obje ruke intimno, spram Lenbacha korektno, ali hladnije*: Kako ste, dragi barune, s vama već dugo, dugo nisam imao časti! Kako vaš chemin de fer? Šta je s vama novo? Ali ni vi ne izgledate baš najbriljantnije! Što je? Kako ste? Drago mi je što opet imam jedamput čast!

LENBACH, *poklonivši se duboko i naglašeno učtivo*: Hvala, doktore, hvala, dobro mi je! Ja sam malo u kacnjameru! Bio sam dvije noći u provinciji! Furlani, goniči, krčme, konji! To je ta moja štalmajsterska profesija! Eine stadesgemässe Beschäftigung! Jawohl!⁴² Kupujem konje za svoga Židova! Putujem po marvinskim sajmovima!

KRIŽOVEC: I ja sam umoran, i u posljednje vrijeme uvijek mi se čini kao da sam neispavan! Čitav dan na nogama, od ranog jutra! U onoj nesnosnoj prljavoj sudnici! Ne loži se, kiša pada, mokre cipele i sukno, polutmina s onim smrdljivim staromodnim second-empire-lampama (kao da su plin tek lane izmisliti ti naši ljudi), tako primitivna rasvjeta! Atmosfera je tako gusta u onoj sudnici kao u kakvoj vaškuhinji gdje se isparuju plahte! Kao da se cijelo prijedodne parim u kakvim sumpornim toplicama! Infernalno!

Stanka. Poslije onih teških riječi što su još minutu prije toga ovdje pale, razgovor nikako ne može, unatoč rutini, da se pokrene u konvencionalno.

KRIŽOVEC, *kome je situacija u svoj njenoj nemogućnosti savršeno jasna, da bi riješio prisutne osjećaja nelagodnosti, nastavlja sa svojim asocijacijama, samo da govori*: Sudnica, to je najprimitivnija izmišljotina na svijetu! Ja se u toj proklesoj sudnici - kao advokat - vrtim tek nekoliko godina, a tako mi je nesnosna kao da sam tamo protratio čitav svoj život! Oni zeleni stolovi gdje se iza zlatnog raspela trguje Justicijom kao u kakvoj trafici biljezima. Pa onda uopće: ta birokratizirana Justicija koja sve rješava tiskanicama i postupnicima! Neki čelavci grickaju perece, gleda se na satove, črčka se po aktima, apstraktno, luđačko črčkanje po aktima. Reinste Irrenkunst!⁴³ Ja ne znam jeste li primijetili kako svi sudbeni profesionali črčkaju po aktima nekakve abnormalne apstrakcije, od dosade, od vakuuma po sudnicama! Sudnice, to su najprazniji prostori na svijetu! Ja,

⁴¹ *Verstehtst du, das ist mir ...* (njem. i franc.) - Razumiješ li da je to meni potpuno svejedno! A ja sebi izmoljavam da me uznemiruješ ovdje u mojem dućanu! Tu imaš dvije stotine ako hoćeš, a ako ne ćeš: zbogom!

⁴² *Eine stadesgemässe Beschäftigung! Jawohl!* (njem.) - Zaposlenje, primjereno mojem staležu! Dakako!

⁴³ *Reinste Irrenkunst!* (njem.) - Najčistija umjetnost luđaka!

lično, uvijek kada prestupim prag sudnice, osjećam kako su me u tu istu sekundu ostavile sve pametne misli. U jednu sekundu, sve što je u čovjeku pozitivno, sve to ishlapi kod stupanja u sudnicu. Ja sam u sudnici uvijek neka vrsta slaboumnika, i, što je pri tome najzanimljivije, što se čovjek u sudnici praznije i slaboumnije vlada, to je uvijek uspješniji. Govorio sam jutros tri sata i pozivao se na nekakve paragrafe, a tamo su čekale na mene nekakve gospe u crnini, kiša, kancelisti, galoše, na ganjku je vonjalo po gnjilim jajima, te sam se po podne kupao čitav jedan sat, a još uvijek imam impresiju da sav vonjam po nekakvim gnjilim stvarima, *miriše svoje ruke*, po pokvarenim plinskim lampama, po prašini, po gluposti! Očajno, prazno! Vakuum, jugovina! Da!

LAURA: Sjednite, dragi doktore! Zar ne ćete odložiti?

KRIŽOVEC: Ne, zahvaljujem najljepše, ljubim ruku! Ja sam samo "en passant"!⁴⁴ Ja sam nažalost došao da vam kažem da večeras, nažalost, imam jednu večeru u Grandu, a onda poslovnu konferenciju! Meni je tako neugodno, ali obaviješten sam telegrafski, neodgodivo! Izvinite! Zahvaljujem! Ja moram, nažalost, za nekoliko minuta dalje.

Ta je izjava od vidljivog efekta na Lauru. Ona prelazi na drugu temu isto tako prilično nervozno i rastreseno.

KRIŽOVEC *osjeća kako još uvijek govori u prazno. Obrat.* A kako dakle vi, dragi moj barune? Šta mi vi radite? Vi ste, velite, bili u provinciji? Dakle, ove zime, kada sam ono imao sekvestar nad Patakijevim Banovnikom, toliko sam se panički bojao provincije da mi je još i danas neugodno kad čujem tu riječ!

LENBACH: Bio sam na varaždinskoj ergeli Mautnerovoj! Tamo je taj Židov kupio nekakav Hohenfelsov lovački dvorac, so armselig - im Makartstil!⁴⁵ Gledali smo novu partiju konja! Mautner ima sada novog trenera, nekog Engleza! Sasvim dobro radi taj Englez!

KRIŽOVEC, *prihvativši se te konverzacije:* A kako vaš poštovani "monsieur de Goldschmidt"? Čujem da se dao portretirati, a na ramu dao je u mesingu gravirati svoj grb: dva ključa na modroj pantljici! Mehr ein Conciergeriesymbol als Wappen!⁴⁶ Monsieur Goldschmidt, nemes de Galantha od godine 1915! Allerhöchste Kriegslieferantenanerkennung!⁴⁷

LENBACH: Ja prvog novembra idem od njega! Dosadio mi je, ne mogu više da ga podnosim! Potpisao sam angažman za Polo-klub! Osnovala se nova sekcija i kupila sasvim simpatičan teren kod Borongaja! I tako izgleda da ću ja po štalama do smrti! Đavo bi ga znao kakvi su to konjušarski instinkti u meni! Moj peh je to što mi temperament ne dopušta da sjedim kod zelene svjetiljke i šrajptiša! Ja mislim da bih skapao kod šrajptiša! Kad sam ono napustio gardu, imao sam lijepe kondicije, ali bez treninga i štale ne mogu! To je ipak kretanje! Ili barem nekakva iluzija lične slobode!

KRIŽOVEC: A što će sada Goldschmidt bez vas? On je s vama zaradio na prošlogodišnjem derbiju - ako se ne varam - dobre novce?

LENBACH: A što ima on pojma o konjima i o derbiju? Was weiss der Jude, was er an mir hat. Die Juden sind für keine Wettrennenprobleme geschaffen!⁴⁸ On misli da zato što meni kao čovjeku "politisch verdächtig"⁴⁹ nisu dali putnicu, da je on - lično - dobio derbi! On je bio s konjima "gore" i

⁴⁴ "en passant"! (franc.) - "na prolazu"!

⁴⁵ *so armselig - im Makartstil!* (njem.) - tako sirotinjski - u makartovskom stilu!

⁴⁶ *Mehr ein Conciergeriesymbol als Wappen!* (njem.) - Većma znamen vrataru nego grb!

⁴⁷ *Allerhöchste Kriegslieferantenanerkennung!* (njem.) - Previšnje priznanje ratnom liferantu!

⁴⁸ *Was weiss der Jude, was er an mir hat. Die Juden sind für keine Wettrennenprobleme geschaffen!* (njem.) - Što Židov zna koga ima u meni. Židovi nisu stvoreni za probleme konjskih trka!

⁴⁹ "politisch verdächtig" (njem.) - "politički sumnjivom"

vratio se natrag s preobraženim licem! Ah, was, sretan sam da idem! Ali vani kod Mautnera, doktore, imao sam pod rukom jučer jednu bestiju: ein Wunder! Ein reines Wunder, mein Ehrenwort!⁵⁰ Prekrasan egzemplar; dlaka joj se prelijeva u boju lihtkapucinera, kao onaj proljetni Laurin kostim ako se sjećate: inteligentna bestija, sa malo mađarskim anšlagom: dugi ašgrau rep, oči: ovakve! Sjajne, crne, prekrasne oči, wörtlich: leuchtende Augen!⁵¹ Pametna, plemenita glava, konkavna, upravo akademski konkavna, kao anatomske egzemplar lubanje! Kao da je od gipsa, tako konkavna, gornja čeljust s finim ovalnim mladim zubalom! A, prekrasno! A da vidite anatomiju tih zglobova; osjeća se lava u svakoj žilici! Osjećate u svakoj kretnji, u svakoj nijansi nozdrve, kako zvjerka njuši plohu tratine. Ona upravo upija prostor u sebe! Čisti Haupttreffer! Ein Vermögen wird dieses Luder verdienen!⁵² Da imam osamnaest hiljada dinara, zaradio bih s njom fantastične svote! Sigurna investicija kapitala! Ali u ovim našim filistarskim prilikama...

KRIŽOVEC: Pa zar bi Mautner dao takvu klasu iz ruke?

LENBACH: Versteht ein Jude, was Pferde sind?⁵³ Molim vas! Nema ni pojma o svojoj štali! Tamo mu nekakav bečki arhitekt provodi kanalizaciju - und Kacheltäfelung.⁵⁴ On misli da je štala arhitektura! Čisti snobizam provincijalni! A kod večere su nam najprije servirali Tigermilch, pa onda bordeaux! Ti ljudi nemaju ni pojma ni što je majoneza, ni što je vino! Moj posljednji gonič, isluženi Kavallerieunteroffizier, versteht mehr von der Sache⁵⁵ nego čitava ta banda zajedno! Za osamnaest hiljada dinara imao bi čovjek u ruci glavni zgoditak! Occasion reinster Sorte!⁵⁶ A što je to eigentlich - osamnaest hiljada dinara? Bagatela! Jedan jedini put desi se takva zgodna prilika, a, onda, tko zna kada? Doktore, vjerujte mi, na moju stručnu riječ! Das Luder wird eine Weltkarriere machen!⁵⁷

LAURA, kao da namjerice prekida tu temu. To se osjeća. Doktore, vi opet niste donijeli Bartóka za Blanku! Vi znate kako je Blanka ekscentrična što se tiče njenih nota! Ona je bila danas poslije podne ovdje i već mi treći put signalizira - da treba toga svog Bartóka! Dakle, molim vas, doktore...

KRIŽOVEC: O, vrlo mi je neugodno! Na moju riječ, sinoć sam mislio da ga donesem! I meni je već jedamput sama rekla da joj ga vratim. Čista indolencija! A nije mi se ni svidio! Moram priznati: pretežak je! A, osim toga, vi znate, moj pedal bi ionako trebalo popraviti, a kod toga Bartóka ne možete ništa bez pedala! U tome je čisti Mađar! Čudno! Ja sam vam pričao: prije dvije godine u Beču, onaj njegov kvartet može se reći da me je fascinirao! Ja ne znam: možda je u klaviru slabiji, ali sve mi je to tako blijedo! Više teorija nego muzika! Da, ne ću reći: imade tu jedna muzikalna podloga, i to duboko lična, toliko jaka da prelazi preko folklor; ali, uglavnom: ja sam prilično deziluzioniran! Uostalom, ako je toj vašoj Blanki toliko stalo, ja mogu da joj ga - momentano - pošaljem, da telefoniram da joj ga Štefan donese! *Htio je da pođe do telefona.*

LAURA: Molim vas, nije toliko hitno! Imade vremena, pustite, čemu odmah?

⁵⁰ *ein Wunder! Ein reines Wunder, mein Ehrenwort!* (njem.) - čudo! Pravo pravcato čudo, na časnu riječ!

⁵¹ *wörtlich: leuchtende Augen!* (njem.) - doslovno: blistave oči!

⁵² *Haupttreffer! Ein Vermögen wird dieses Luder verdienen!* (njem.) - glavni zgoditak! Ta će bestija zaraditi imetak!

⁵³ *Versteht ein Jude, was Pferde sind?* (njem.) - Zar Židov zna što su konji?

⁵⁴ *und Kacheltäfelung* (njem.) - i opločenje keramičkim pločicama

⁵⁵ *Kavallerieunteroffizier, versteht mehr von der Sache* (njem.) - konjanički podoficir, razumije se više u stvar

⁵⁶ *Occasion reinster Sorte!* (franc.-njem.) - Prigodna kupnja najčistije vrste!

⁵⁷ *Das Luder wird eine Weltkarriere machen!* (njem.) - Bestija će načiniti svjetsku karijeru!

KRIŽOVEC: Dobro! Konačno sve je to zapravo pretjerano! Taj Bartók nije kod mene ni tri nedjelje! Dakle, ja ga sutra sigurno ne ću zaboraviti! Ne volim ljude koji su tako pretjerano pedantni što se tiče njihovih stvari! Konačno: nas već davno ne će biti, a po našim notama svirat će još uvijek nekakvi nepoznati i strani ljudi! A kakve su vam to dvije slike, Laura? Što je to? Canaletto-imitacija? Nije ni tako loše! Ova druga, štaviše, sasvim je dobra! Štaviše: odlična! *Promatra dvije zlatnouokvirene slike, prislonjene o jednu vitrinu.*

LAURA: Da! Canalettova škola, nije signirano! Donijela mi ih je Sidika da ih izložim od starog hofrata Firmina! Obadvije šesnaest hiljada! Meni se neobično sviđaju! Pogotovo ona druga!

KRIŽOVEC: A, od starog Saint-Firmina? On ih po svoj prilici ima od svog starog grosfatera! Stari je Firmin bio Gyulai-husar, a oni su stacionirali sve do šezdeset i šeste u Lombardiji! Premda: tih Canaletto-imitacija imade sva sila i oko Dresdena! Vanredna stvar! Nije ni skupa! Štaviše: bagatela! Da! To je osamnaesto stoljeće! To ja razumijem! To je jasno i bez komentara! Pogledajte samo tu perspektivu kako je deskriptivnogeometrijski jasna! Da! To je bilo slikarstvo! Dakle, još bidermajer-portreti do šezdesetih-sedamdesetih godina! I impresionizam još! Ali ono poslije! Ovo danas! Strašno! Prošle godine u Berlinu, na "Grosse Berliner Kunstaussstellungu"⁵⁸ vidio sam nekakve razbijene flaše, staklovinu polijepljenu šmirglpapirom i brkove od pravih brkova i brade! I to se zvalo: autoportret! Dakle, strašno!

LENBACH: Izvinite me, dragi doktore, meni je vrlo žao, ali ja se ne razumijem mnogo u slikarstvo, a, osim toga, ja nažalost moram...

KRIŽOVEC: Gospodine potpukovniče, molim lijepo, meni bi bilo vrlo žao, ja se nadam da vam nisam smetao, oprostite...

LENBACH: Ja sam, naime - vi znate, neka vrsta štalmajstera specijalista gospodina Goldschmidta! Treba da skočim do špeditera, očekujem već dva dana vagon sijena, a ne znam šta je s tim sijenom! Izvinite me, meni je vrlo žao! Doviđenja! Ja sam već ionako bio na odlasku! A i u kavani me čekaju nekakvi ljudi! Doviđenja! *Rukuje se s Križovcem uljudno ali hladno i, klimnuvši glavom Lauri, ode nervozno kao što je nervozno i izjavio da će otići.*

Stanka. Odnos Križovca i Laure poslije odlaska Lenbachova postao je od utriranokonvencionalnog neposredan i intiman.

KRIŽOVEC: Što je to njemu?

LAURA: Ništa! Što bi mu bilo? Opet scena, naravno! Treba mu novaca!

KRIŽOVEC: Karte?

LAURA: Čini se! Opet nekakva časna riječ - do sedam sati! Opet: ili dvije hiljade ili revolver!

KRIŽOVEC: Teško je to s njime! Meni je njega žao, zapravo! On pati od fiksne ideje progona i poniženja! Nekakva literarna fiksna ideja na krivome mjestu! Zatvor ga je definitivno dotukao! Konačno, ako se pravo uzme: nije to sve s njim ni tako mala stvar! On je de facto bio u Lepoglavi skoro tri godine...

LAURA: Svojom vlastitom krivnjom! I nije njega dotukla nikakva Lepoglava, nego njegova vlastita narav! To što on sada radi, to je već savršeno matoidno. Evo, molim, izvoli, to je današnji njegov lajstung! *Daje mu Lenbachovu posjetnicu što je ležala na stolu.*

KRIŽOVEC: A što to znači?

LAURA: Što to znači? "Ich bestätige, von Herrn Dreher zwei tausend Dinar erhalten zu haben, welchen Betrag ich binnen 48 Stunden an genannten Herrn zurück zu zahlen mich hiermit

⁵⁸ "Grosse Berliner Kunstaussstellung" (njem.) - "Velikoj berlinskoj umjetničkoj izložbi"

ehrenwörtlich verpflichte!"⁵⁹ Molim lijepo! Da je jedan stariji gospodin u stanju da sam krivotvori svoju vlastitu vizitkartu i da u stvari časnog duga pošalje nekakvo strano lice k meni, kao da je već taj rok minuo i kao da to lice šalje k meni sam taj nekakvi fiktivni Herr Dreher, e, dakle, to već prelazi svaku granicu!

KRIŽOVEC: On je tu kartu sam tebi poslao?

LAURA: Da, bila je tu prije pola sata nekakva mizerija: nekakav dragunski major von Lorencz i odigrao tu preda mnom komediju - oh, kako mi se gadi! Ja nemam danas novaca, isplatila sam nekakvoj firmi sve što sam imala, ali taj major Lorencz toliko me gnjavio, toliko je tu cendrao i plakao o nekakvoj ugroženoj časti, kao da će taj Dreher s tom vizitkartom izaći na časni sud, da će upropastiti Lenbacha u novinama, da ću time biti tangirana i ja i moja čast, da sam se već bila pokolebala i da sam htjela da tebi telefoniram - kad... *Stanka*

KRIŽOVEC: No - i?

LAURA: Kad sam slučajno pogledala prijeko, a tamo na uglu stoji Lenbach i čeka Lorencza! Eckelhaft!⁶⁰ Naravno da sam odmah izbacila toga gospodina von Lorencza, a zatim je on za minutu dojurio kao furija i stao me tu mučiti sve dok nisi ti stigao!

KRIŽOVEC: Meni je izgledalo kao da je pijan!

LAURA: Pijan ili trijezan, to je odvratno! Naravno da je pijan, ta nije dvije noći oka stisnuo!

KRIŽOVEC: Kaže da je bio u provinciji! Svakako: stvar je prilično nezgodna! Teško je tu i problematično: pravedno suditi! Možda mu te dvije hiljade trebaju na drugoj strani?

LAURA: Svejedno! To ne može biti nikakav argumenat! Kakav to može biti argumenat da njemu trebaju dvije hiljade "na drugoj strani"? Zar je to način jednoga gospodina da mi se neprekidno grozi revolverom da će se ustrijeliti! Imade momenata kada tog čovjeka tako strašno mrzim te mislim da bih bila najsretnija da mogu da doživim to da ga više ne bude! Konačno, sve to između mene i njega samo je formalnost! A danas je opet ovdje patetično izjavio, sa stanovišta nekakvog svog lenbachovskog veltanšaunga, da Lenbachovi žive već trista godina u zakonitom braku i da on ne će likvidacije dok je živ! Ja prosto ne znam što da radim s tim čovjekom! Jedno mi je samo jasno: ja dulje tako niti mogu niti hoću!

KRIŽOVEC: Hja, da, da, naravna stvar! Likvidacija, naravno, likvidacija braka je problem ženidbenopravni, a ženidbeno pravo, to je pravo patrijarhalno, i ja, na primjer, koji po svome zvanju i građanskom pozivu dnevno imam posla s tim ženidbenopravnim sporovima, ja najbolje znam iz svog praktičnog iskustva kako je sve u čemu ljudi danas žive zapravo monstruozno! Da, monstruozno, to bi bila još preblaga riječ za to današnje stanje! Masa protuslovlja materijalne i psihičke naravi satire danas te staromodne ženidbenopravne okvire, proces raspadanja traje, da, proces raspadanja traje, a što i kako van, to bi bilo aktuelno pitanje. Bez obzira na materijalne probleme, već je psihoerotička hemisfera tog pitanja toliko u krizi da je doista teško u kompleksu tih problema dati prave i konkretne direktive! Među današnjim suvremenim ljudima je velik nemir i ljudi se traže međusobno u duhovnim kompleksima, a u braku su regulirana samo tjelesna stanja. Ljudi doduše ulaze jedni u druge tjelesno, ali zapravo je to samo rezultat dubokih unutarnjih težnja, i to ne težnja tjelesnih, koliko nečeg imaterijalnog u nama, nemir nečeg duhovnog u nama, urbanizirana rastrovanost živaca, histerija erotike, što ja znam kako da se izrazim precizno, ali nešto svakako što je neusporedivo intenzivnije od tih patrijarhalnih bračnih okova u kojima živi današnji čovjek! Jer, kako sam rekao, čitav juridički, ženidbenopravni kompleks, danas, u tom

⁵⁹ *"Ich bestätige, von Herrn Dreher zwei tausend Dinar ..."* (njem.) - "Potvrđujem da sam od gospodina Drehera primio dvije tisuće dinara te se ovim obavezujem časnom riječju da ću rečenu svotu u roku od 48 sati vratiti spomenutom gospodinu!"

⁶⁰ *Eckelhaft!* (njem.) - Odvratno!

nevjerojatno dubokom nemiru suvremene erotike, to je savršeno patrijarhalni besmisao, kao što je besmislena na primjer lojanica u odnosu spram Diesel-motora! Suvremeni brak je besmisao, i sav onaj brakorazvodni materijal na mom advokatskom šrajptišu, sve one drame i afere, i skandali i gluposti, što je to sve drugo nego dokaz za onaj nevjerojatni nemir, za one bezbrojne simptome kriza, za onaj rasap nekakvih patrijarhalnih okvira što ne podnose više pritiska iznutra pak se potpuno logično raspadaju. "Majka moga djeteta fotografirala se gola i taj njen akt stoji na pisaćem stolu njenog ljubavnika", to mi govori svaki drugi od mojih brakorazvodnih klijenata s takvim akcentom kao da sam tu "nevjerojatnu stvar" prvi put čuo iz njegovih usta. "Gospodine moj, moja vlastita žena, pa lezbijka, i to s kime, s guvernantom naše starije djevojčice!" Ili: "Evo, imam pismo iz koga slijedi da mi je žena spavala sa svojim ljubavnikom i njegovom drugom ljubovcom!" Ljudi se fotografiraju goli, spavaju, igraju se lezbijstva, lažu sebi međusobno godinama, u čitavom sistemu zabluda, u bolesnoj fikciji da jedna izvjesna žena može uopće da bude "moja" ili "tvoja" žena, i da kao takva, to jest kao "moja žena", pripada isključivo pod moje vlasništvo i ne može više da bude intimna ni s jednim drugim živim čovjekom! Kaos! A u svemu tome kaosu policajno ženidbenopravno pitanje: tko je kriv? "Moj muž je kriv", rekla mi je neki dan jedna moja gospođa klijentkinja, vidljivo juridički mirna. "Ja sam se vratila iznenada iz teatra i našla sam mu našu kuharicu u košulji na koljenu!" Tko je kriv, to je policajno pitanje. Ljudi su više glupi i nesretni nego krivi! Jedno je sigurno, i toliko je meni iz iskustva objektivno jasno: ekonomski odnosi mijenjaju se u temeljima, i na prijelazu iz patrijarhalnog u urbanizirano u tim krizama, bez paritetne odgovornosti brakorazvodnih stranaka, teško je utvrditi tko je kriv. Jedno je jasno: crkveni sakramenti, patrijarhalni okviri, građanski ugled braka kao takvog, sve je to već samo po sebi u likvidaciji, i tko bi tu mogao da znade što, kako i kamo. Tu jedini kompas može biti: instinkt. Ništa više! *Za vrijeme toga monologa on je nekoliko puta kao mehanički pogledao na sat. Laura sluša njegov polutihi šarmanтни glas, njegovu advokatsku pamet koja joj je zapravo toliko puta pomogla, a sad se po svemu sprema da je ostavi i osjeća duboku potrebu da progovori. Ona se na to već dugo spremala. Nervozna je jer se njemu žuri.*

LAURA: Da, da, to je sve vrlo lijepo, mili moj, i ti govoriš vrlo šarmantno. Ali ako stanem izvan tvojih riječi, ako se otmem sugestiji tvoga govora, meni se ustvari čini kao da se zagomilavaš riječima, das ist eben deine Advokatenart und -weise!⁶¹ Ti govoriš da ispod tvojih riječi ne bi probilo ništa stvarno! Meni se tako čini kao da ti mene zamataš riječima: te tvoje riječi htjele bi da budu bandaža! Ti se bojiš da kroz tu tvoju bandažu ne prodre krv!

KRIŽOVEC: Kakva krv? Ja precizno znadem što sam htio da kažem!

LAURA: Molim te, ti precizno znadeš svu težinu moje situacije, ali ti jednostavno ne ćeš da je uzmeš na znanje! Ti nikako ne ćeš da priznaš da je potrebno da se jedamput o svemu tome progovori definitivno! Ja sam polagano došla do posljednje linije svoga otpora, i sve je tu sada kao feder, navinut do posljednjeg! Ja osjećam kako polagano sve tu puca, a ti tu govoriš generalno o nekakvim okvirima, o nekakvoj "psihoerotičnoj nervozi na prijelazu iz patrijarhalnog u urbanizirano"! Molim te, Ivane! Oprosti! Ja znadem, ja sam uzrujana, ali taj problem - za boga miloga - valjda ipak nije erotički! Tu nije ono erotično problematično! Tu je problematično u samoj stvari to da se konačno odredi kako je dugo jedan čovjek osuđen da se mora dati od drugog mučiti! To, i ništa više!

KRIŽOVEC, *iritirano*: Molim, molim! Ja nisam imao nikakve naročite namjere! Ja sam govorio o svojim impresijama! A govorio sam sve to u vezi s onom njegovom izjavom da Lenbachovi žive u braku već trista godina i da on, dok je živ, ne će likvidacije! Naravno! On gleda na taj brakorazvodni problem patrijarhalno, za njega si ti vlastita njegova žena do njegove smrti! Naravno! On lično ne će

⁶¹ *das ist eben deine Advokatenart und -weise!* (njem.) - baš to je taj tvoj advokatski ton i način!

likvidacije nečeg što je već samo po sebi u likvidaciji i kao pojedinačni slučaj i kao institucija! To je samo simptom općenite krize, ono je bilo mišljeno samo kao ilustracija...

LAURA: On ne će likvidacije! A ja! Što sam ja? Ja znadem tebi se žuri, tebe čekaju, ti si poslovno spriječen, ti nemaš vremena, ti si već trideset puta pogledao na svoj sat, no uza sve to ja sam tu u takvoj situaciji da ja moram s tobom govoriti, Ivane! Ja moram jedamput da ti kažem što ja o tome mislim! Ja sam se već spremala da ti o tome pišem koliko to god bilo komično, da, jer, napokon, kada da se objasnim s tobom? Prije podne si na sudu, po podne klijenti, onda te vječne konferencije, a sada, u ovo doba, uvijek si ovdje "en passant" - "na dvije, tri minute" - pa je prirodno da sam već i na to pomišljala da ti pišem!

KRIŽOVEC: Sve je to doslovno pretjerano! Ja sam večeras slučajno spriječen, potpuno slučajno! Bože moj, dobio sam, zar ne, telegram?! Čemu te pretjerane sentimentalnosti?! Za sve te svoje kombinacije nemaš ni jedne stvarne podloge!

LAURA: Stvarne podloge nemam? A što je to stvarna podloga? U ovim vječnim nemirima, u ovim samoćama i glavoboljama, u ovom poslu što me samo muči, u ovom neprekidnom umoru, polagano osjećam kako moji nervi nisu više nervi od prije dvije-tri godine i kako to sve izvan mene postaje toliko teško. Što ja znam što? Nervi? Konstrukcija nervna? Cijeli moj živčani otpor, sve to postaje preslabo! Ja ne mogu više u toj depresiji! Ja ne mogu, a ti tvrdiš da nemam stvarne podloge. Ja osjećam kako više ne mogu! Pojmiš li ti to? Mene iritira sve! Dobro je, ja već tri godine rabotam u ovoj butigi, ja tu pišem cifre, krojim i šaljem pakete, ja dvorim konte, ja sam to još mogla da podnesem kao nekakav provizorij, kao nešto što je bilo improvizacija u brodolomu, ali taj brodolom traje već četvrtu godinu, i tu nema nikakvog izgleda na bolje! Sve jednako, uvijek isto jednako tamno i užasno! A ti tu prolaziš samo "en passant" i tako: odlaziš, "klanjam se", "dovidenja", "sve je to pretjerano", "tu nema nikakve stvarne podloge", "sve je to slučajno", "sluga pokoran", i nema te. Ti odeš, a ja ostajem sama! A moji živci popuštaju i ja više ne mogu. Danas, na primjer, ja čitav božji dan nisam sjela ni jednu jedinu sekundu, ja sam govorila od poslijepodneva dosad, neprekidno, neprekidno...

KRIŽOVEC: Pa i ja sam jutros govorio u sudnici tri sata u kontinuitetu! Ja sam se sinoć spremao za taj govor do dva sata po ponoći! I ja sam poslije podne bio s klijentima, a sada me čekaju na nekakvom očevidu u jednom magazinu, a večeras - večera, i poslije toga konferencija! Sutra opet imam važnu glavnu raspravu!

LAURA: Da, ali ti radiš posao adekvatan svojoj društvenoj poziciji!

KRIŽOVEC: No, dakle, što se tih naših današnjih "društvenih pozicija" tiče, draga moja, to je doista sve relativno! To je sve, može se mirne duše reći: "blaga uspomena"!

LAURA: Ipak! Ti si svoj gospodin, ti ne krijumčariš talijansku svilu! Ti nisi žena jednog psihopata i alkoholičara! Ja sam to sve još mogla da podnesem, ali danas mi se sve gadi! Ti ipak ne moraš nekakvim današnjim ministrovicama govoriti "milostiva", "ekscelencija" i biti im na uslugu kod probanja toaleta! Tu je danas bila jedna ministrovica, "ekscelencija", koja je tek kao ministrovica počela učiti Czernyja, a danas govori o Hoehnu i Saueru kako su svirali loše i nesolidno! Ona znade što je Wedgwood, a što Luj XVI! S takvim osobama ti ipak nisi prisiljen da konverziraš o Wedgwoodu i D-dur largu!

KRIŽOVEC: To je sve bizarno - übertrieben! Mein Gott⁶², ljudi brbljaju koješta...

LAURA: Nije to ni najmanje bizarno nego je to tako! Takva "ekscelencija" kupuje kod mene moju robu i ja sam njezina šnajderica, to je, to da! Ja stojim tu kod pulta i režem svilu na metar, moje lice jedna je vječna grimasa, a moj gospodin suprug pijančuje, karta se i krivotvori mjenice! Ja sam

⁶² *übertrieben! Mein Gott* (njem.) - pretjerano! Bože moj

šnajderica! Da! Tako je to! Ja krijumčarim svilu, ja sam potpuno par terre! I na to sve reći da je to "pretjerano i bez podloge", dragi moj - tako an pasan između šest i sedam - dozvolit ćeš, na to se mora odgovoriti!

KRIŽOVEC: A ja nisam par terre? A moja sudnica i moje uvrede poštenja gospode dinstmana i hauzmajstera, to nije par terre? Da li je gospa Fanika rekla da je gospa Gartlicova ukrala rublje s tavana? To, naravno, nije par terre?

LAURA: Da! Dinstmani nisu tvoji jedini klijenti, a ja se lično ovdje ponizujem dnevno niže od tvog najzadnjeg klijenta! Da! Oprosti, ja sam samo reagirala na tvoj način, ja naime više ne vladam živcima, mene sve više iritira sve to oko mene, ja to više ne mogu! *Telefon zvoní. Laura umorno i degutantno, sluteći da to govori Lenbach, diže slušalicu, a onda postaje tvrda i stroga.* Da! Ja sam! Ne! Ne! Ne! Ne i ne! Nikako. Nein! Ich will nicht! Bitte schön! Bitte! Ist gefällig! Adieu!⁶³

KRIŽOVEC: On?

LAURA: Da! On! Opet one dvije hiljade! Za deset minuta sedam! Kaže: ako ih ne bude imao u sedam da će se ustrijeliti!

KRIŽOVEC: Pa mogla si mu dati! Ja slučajno imam kod sebe!

LAURA: Ne ću! Prosto više ne ću! Valjda i ja imam prava da se branim od terora! Taj mi se čovjek već dvije godine grozi revolverom! Sve treba da ima svoj finale!

KRIŽOVEC: Bože moj, s jednim pacijentom trebalo bi biti ipak, što ja znam - manje kapriciozan!

LAURA: Nije on nikakav pacijent, nego sasvim običan erpreser! Stoji tu nada mnom s revolverom i terorizira me već čitav život! On će se ustrijeliti? Mizerija jedna! On će se ustrijeliti! Treba imati karaktera da se čovjek ustrijeli! I ja mislim, da meni sada telefoniraju da se on doista ustrijelio, da bih odahnula kao od kakvog teškog sna! Užasno leži sve to na meni! Ja tu često mislim o tome kako bi bilo da njega nestane! Ovako prije podne sjedim tu i mislim: kako bi bilo da zazvoni telefon, pa da mi jave da je pao s konja. Njega su jedamput u Beču donijeli iz jašionice kući: sjećam se kao danas, prije dvanaest godina! Onda sam već bila imala čast da ga vidim iza kulisa, i sjećam se - ah - da! Da, ja ležim na primjer tako noću sama, i uvijek jedan te isti motiv u vezi s njime: gledam sebe na njegovu sprovodu! On je umro, a ja stojim na njegovu sprovodu, kiša pada, svi imaju kišobrane, a ja stojim i tražim tebe pogledom! Tebe nema! Nikako ne mogu da vidim tebe! Čudno! I sanjam često da putujem: sjedim u toplom pledu u kupeu, a vlak juri, i negdje je Lenbach ostao iza mene, mrtav, njega više nema - sve je svršeno!

Ulazi Madeleine Petrovna, s kazetom manikirke i još neka dva paketa. Scena rukovanja i ljubljenja s Laurom intimna. Madeleine Petrovna, grafinja Gelcerova, dama peterburškog društva. U emigraciji manikirka. Oko pedeset godina. Govori s jakim ruskim naglaskom, ali ne utirano.

MADELEINE PETROVNA: Dobar dan, Laura Mihajlovna. Kako ste? Ja sam samo na jednu minutočku, samo da vas vidim. Ja bila kod madam Tjereze, nemojte misliti da nisam bila, sve tamo uređeno! Ja samo nisam imala vremena da skočim do vas! Zdravstvujte, draga moja Laura Mihajlovna! O, habe die Ehre, Herr von Križovec! Kako ste? Vas već dugo nisam vidjela! Imate mnogo posla, je li, mnogo radite, je li, čitala sam neki dan u novinama vaš pledoaje u aferi Bergera i mislila o vama! Znae tko meni o vama mnogo govori u posljednje vrijeme? Izabela Georgijevna, Herr von Križovec! Da, da, Izabela Georgijevna! Ona meni rekla (što nisam znala) da vi bili adlatus grafa vengerskoga premijera, i to da vi i vaša familija vengerskog notabiliteta! Izabela Georgijevna sve to meni objasnila detaljno!

⁶³ *par terre* (franc.) - na zemlji, klonuo

⁶³ *Nein! Ich will nicht! Bitte schön! Bitte! Ist gefällig! Adieu!* (njem.) - Ne! Ne ću! Molim lijepo! Molim! Izvoli! Zbogom!

KRIŽOVEC, *kome je sve to vrlo neugodno*: Da, grafinjo, sve je to vrlo komplicirano s našim plemstvom! A ja lično nisam bio adlat ugarskog ministra predsjednika, ja sam samo u političkoj misiji hrvatskog ministarstva bio dodijeljen na dispoziciju grafa premijera, ali to je bilo neposredno pred sam rat!

MADELEINE PETROVNA: Da, da, razumijem, ali vi svejedno imate u svojoj familiji jednoga kardinala, Baltazara, Baltazara - ne znam kakav vengerski predikat u tog kardinala, no - vsjoravnó. Te mongolsko-vengerske predikate nikako ne mogu da memoriram! Meni je Izabela Georgijevna govorila o jednom divnom, prekrasnom portretu tog vengerskog kardinala što visi iznad vašeg šrajptiša. Ona ga je tamo kod vas vidjela! A vi, anđele moj dobri, Laura Mihajlovna, što mi vi radite? Baš sam sinoć bila kod princesse Volodarskaje i razgovarale o vama, pak je princesse Volodarskaja izjavila pred svima da je vaš osjećaj humanosti - *supernaturel*, *übermenschlich*⁶⁴, da, da, i da ni rođena njena mama nije bila tako dobra - si grande - tako velikodušna spram nje kao vi!

LAURA: Ali, grofice, ta to su sve pretjerane malenkosti! To nije vrijedno ni spomena!

KRIŽOVEC, *oprastajući se nijemo od Laure, spram Madeleine Petrovne*: Ja sam, grofice, bio na odlasku već prije pola sata! Vi me morate ispričati, mene čekaju moji klijenti, ja sam ionako već zakasnio! Vi me morate ispričati! *Lauri*: Večeras sam ja na večeri u Grandu! Sutra sam točno u pet ovdje, i, ako vam je s voljom, ja sam sutra slobodan! Čitavo veče!

LAURA: Da, da, kao i večeras!

KRIŽOVEC: Vis maior, draga Laura! Bože moj! Vis maior, zar ne? Ni meni nije ugodno čitavo veče gnjaviti se sa potpuno indiferentnim ljudima! Ali mora se! Dakle, ovdje sutra u pet! Ljubim ruke! Ljubim ruke, grofice, doviđenja! *Izlazi*.

MADELEINE PETROVNA: Dakle, princesse Volodarskaja, Laura Mihajlovna, ona je od vas u tolikoj mjeri enchantée da je to prosto neopisivo! I ona mi je rekla da vi sada prosto morate jedno veče do nas, da se porazgovaramo, ona bi vam tako rado pričala čitavu aferu sa madam Tjerez i Izabelom Georgijevnom! Sada dok je stvar s Izabelom Georgijevnom tako aktuelna! Laura Mihajlovna, to će vas sigurno interesirati!

LAURA: Ja imam ideju, grofice, ja imam ideju! Jeste li večeras možda slobodne? Ako ste slobodne, mogle biste vi sve zajedno, i kneginja, i Alice Andrejevna, i Mary i sve zajedno do mene, jer ja sam večeras sama, i mene bi, vjerujte mi, neobično veselilo...

MADELEINE PETROVNA: Laura Mihajlovna, vi ste divan čovjek, u vama ima nešto andeosko! To je prekrasna ideja. To je prekrasna ideja! Ja sam poslije devet sati slobodna, a i princesse Volodarskaja radovat će se mnogo, mnogo, mnogo! Mary će misliti da sanja! Ona tako voli potonuti u vašim bogovskim foteljama! To je divno! A kakve su ono vaše nove slike? To su nekakve venecijanske stvari! Kod nas u Ermitažu bilo takvih stvari "en masse". Prosto "en masse"! I to bila ruska moda kod nas: taj venecijanski žanr! U starom ampir-Peterburgu bilo bezbroj takvih motiva! Da! Oko Admiraliteta; tamo oko Admiraliteta, jedna masa sličnih venecijanskih motiva!

LAURA: To sam dobila od hofrata Saint-Firmina da prodam! Možda vi znate koga, grofice, tko bi kupio? Canaletto-imitacije, obadvije šesnaest hiljada.

MADELEINE PETROVNA: Ne znam, Laura Mihajlovna! Ne znam, možda! Ako nađem koga, ja ću vas svakako obavijestiti! A stari hofrat Saint-Firmin, to je kavalir staroga modela. Ja ne znam, poznajete li vi njegovu kolekciju plesnih kotiljona, dakle, prekrasne stvarce: *einfach zum verrückt werden*!⁶⁵ On mi je posljednji put pokazao jedan plesni red kada je agramskaja garnizona dala ples pod protektoratom vaše pokojne mame generalice! Fantastično divna stvar: papirmaše-imitacija

⁶⁴ *supernaturel, übermenschlich* (franc.-njem.) - nadnaravan, nadljudski

⁶⁵ *einfach zum verrückt werden!* (njem.) - naprosto da poludiš!

starinskog srebra s wallensteinskim rapirom, kokardom, pečatom i krasno-bijelom pantljikom! Dakle, stari hofrat Saint-Firmin, on o vašoj gospodi majci generalici i o vama, Laura Mihajlovna, govori uvijek samo u superlativima. On kaže da od vaše gospode majke nije bilo idealnije lady patroness na svijetu, a za vas: da je on vidio već prilično mnogo žena, ali tako jednu univerzalnu, jednu tako savršenu damu, sa tako kultiviranim ukusom kao što je vaš, da je to unikum! Pa jeste! Imade pravo stari hofrat! To je sve zapravo jedan kulturnohistorijski muzej, to su sami rariteti, tu u tim foteljama, tu se tako intimno sjedi da je fakat da ste vi sretna žena, Laura Mihajlovna, sa svojim ukusom, sa svojim blagim temperamentom, dobrotom, kulturom! Anđele naš dobri! Bog vas dragi blagoslovio, mila moja! Budite sretni! Budite sretni! Bog vas blagoslovio! *Ljubi od lažnog bizantinskog zanosa kao u višoj nekoj neodređenoj intuiciji Lauri ruke i lice. Intimna scena cjelivanja. Ulazi Lenbach. Čim je Madeleine Petrovna primijetila Lenbacha, prelazi iz intimnog u konvencionalno.*

MADELEINE PETROVNA *Lauri*: Dakle, do svidanja u devet sati, Laura Mihajlovna! Ja ću svakako skočiti do princesse Volodarskaje, svakako još prije večere! Ja ću, dakle, poručiti i Alice Andrejevnoj i Miss Mary, dovidjenja! Hvala vam na svemu! Do svidanja! Zbogom!

Lenbach je još pijaniji nego za prijašnje scene, i to mu se vidi. On puši cigaru. Ušavši hitrim korakom, on je zastao, i, primijetivši cjelivanje gospođa, on se trgnuo kao da reagira na neku nečasnu stvar. Laura popravlja Madeleinin šal i dodaje joj kazetu i pakete.

LAURA: Dovidjenja, grofice, dovidjenja! Zbogom! Evo još i ovaj paket nemojte zaboraviti! Dovidjenja. *Prati Madeleine Petrovnu spram izlaza.*

MADELEINE PETROVNA, *u prolazu pokraj Lenbacha, servilno pretjerano i bizantinski podvučeno, tako da scena ispadne lažna i abnormalna*: Klanjam se, Herr Oberstleutnant, moj najdublji naklon, kako ste, dobar večer! Wie geht es Ihnen, lieber Herr Oberstleutnant⁶⁶, već vas nisam vidjela, also: une éternité! Sie scheinen etwas übler Disposition zu sein!⁶⁷ Kako ste, dragi Herr Oberstleutnant? Baš smo neko več u našem ruskom serklu "chez princesse Volodarskaja" govorili o vama! Ja bila toliko indiskretna te sam "princesse Volodarskoj" odnijela onu vašu fotografiju u gali Arcièrenleibgarde: weisser Büffel, ponceauroter Lack!⁶⁸ Dakle, to je bio uspjeh, un succès incroyable!⁶⁹ Svi su se divili vašoj "figure", pak je sama princesse Volodarskaja (a vi znate ekskvizitni ukus ruskih dvorskih krugova), sama princesse izjavila da već dugo-dugo nije imala zadovoljstva da vidi tako idealnu kavalirsku "figure"! Dakle, dragi moj barune, dovidjenja! Vaša gospođa barunica, to je jedan šarmantni anđeo! Biser od čovjeka, čuvajte je, molim vas, kao najskupocjeniji biser! Dovidjenja! Oprostite mi što sam vam otela od vašeg skupocjenog vremena, ali sve je to od simpatije što vas tako rijetko viđam, i od srca, barune! Dovidjenja, Laura Mihajlovna! Laku noć! Laku noć!

Lenbach s cigarom u ustima i šeširom u ruci, sa stisnutim petama, vrlo hladno, s kavaljerskim naklonom bez riječi, stoji ukočeno, i poslije svih ovih fraza ne uzima ruku Madeleine Petrovne, već poklonivši se demonstrativno ode do svjetiljke lijevo. Laura je ispratila Madeleinu Petrovnu do uličnih vrata i tamo se još čuje Madeleinin glas. Stanka. Lenbach je ponovno stavio šešir na glavu i

* **krasno** (rus.) - crveno

⁶⁶ **Wie geht es Ihnen, lieber Herr Oberstleutnant** (njem.) - Kako ste, dragi gospodine potpukovniče

⁶⁷ **also: une éternité! Sie scheinen etwas übler Disposition zu sein!** (njem.-franc.) - dakle: čitavu vječnost! Čini se da ste nešto loše raspoloženi!

* **serklu "chez princesse Volodarskaja"** (franc; *cercle*) - u krugu "kod kneginje Volodarske"

⁶⁸ **weisser Büffel, ponceauroter Lack!** (njem.) - bijela bivolja koža, žarkocrveni lak!

⁶⁹ **un succès incroyable!** (franc.) - nevjerojatan uspjeh

odbija dimove cigare, te nervozno šeće. Laura se vraća nervoznija nego što je izašla. Ide do pulta i tamo uzbuđeno traži nešto među robom. Neugodna stanka.

LENBACH, *nervozno*. Glas mu dršće od uzbuđenja: Also, ja tebe ne razumijem kako možeš s takvom osobom da podržavaš intimne veze. Dieses Weib ist schon das Letzte vom Letzten!⁶⁹

LAURA, s *indignacijom*: Grofica je jedna dama i pošten čovjek koji svojim vlastitim rukama zarađuje svoj kruh. Osim toga, ljudi koji dolaze k meni ne mogu za tebe biti osobe! Kakva osoba?

LENBACH, *razdraženo*: Ona, prije svega, nije nikakva grofica, nego sasvim obična guvernantka Madeleine, kod grofa Geltzera! Admiral, grof Geltzer, imao je šezdeset i devet godina kada je uzeo za ženu tu vašu Madeleinu! Ja sam se točno informirao o toj vašoj grofici! Mene ne će blefirati jedna guvernantka! A, osim toga: ta je osoba jedna sasvim obična klevetnica koja prlja tuđu čast! To je osoba koju ću ja ispljuskati kad mi prvi put stane pred lice!

LAURA: A čiju je čast zaprljala Madeleine, ako se smije pitati?

LENBACH: Ti u takvim situacijama uvijek igraš naivku! Kao da nemaš pojma ni o čemu? Kao da ne znaš da ta osoba mene instinktivno mrzi jer znade, da mene nema, da bi se ti, kao što si slaba, potpuno zaplela među njene ruske laži i intrige! Da, da mene nema, onda bi cijela ona banda oko princesse Volodarskaje mogla da ti pije posljednju kaplju krvi! Die Bande weiss sehr genau, wer ihr im Wege steht! Jawohl!⁷⁰

LAURA: Kakva princesse Volodarskaja? Kakva krv? Pitam te čiju je čast zaprljala Madeleine?

LENBACH, u *bijesu raste*: Bagaža ruska, samo od intriga i laži živi taj skot emigrantski! Grofica, ekscelencija, admiralica, naravna stvar. Admiralica! A iza toga nema ništa nego samo laži i skandali! Što je? Što me gledaš tako? Zar sam ja kriv da ona laje o meni da sam ja propalica i nitkov? Ona širi famu da sam ja krivotvorio potpis na mjenici i da sam osuđen zbog krivotvorenja i prijevare, a ne zbog mađarske afere. Das einzig Helle, was an mir noch geblieben ist, das ist eben mein Pflichtgefühl! Und das will man mir auch niederreißen und beschmutzen!⁷¹ Da! Možete vi danas govoriti i misliti o crvenim hlačama što vas je volja, jawohl, aber das Pflichtgefühl, das ist mir geblieben.⁷² Ja sam već izjavio na sudu, i pri tome ostajem, da ni Marija-Terezija-orden svoga djeda nisam s takvim ponosom nosio kao baš onu leopoldovsku brojku! Und das will man mir auch beschmutzen!⁷³ A da bilo tko od vas ima samo jedan atom poštenja, taj bi toj dotepenoj Madeleini zatvorio usta njena, taj bi joj objasnio da je hijenski prljati tuđu čast! Meinewegen⁷⁴, ja sam već u grobu, mene više i nema, ali baš smraditi svoju uspomenu od koga god ne dam! Ne, to ne dam!

LAURA: Ali, molim te, to su magle! Svega toga nema! To je tlapnja! Ti sanjaš.

LENBACH: Molim lijepo, ja sam pouzdanim svjedocima utvrdio da je ta masseuse izjavila da ja profesionalno živim od tebe na tvoj konto! To je ona izjavila i to sam ja svjedocima utvrdio! Kako smije takva ruska kreatura da takve laži širi! Ja da sam sjedio u reštu zbog dugova? Ja da sam suđen u mađarskoj aferi kao čovjek koji je varao i krivotvorio potpise? Da ta kreatura nije žensko, ja bih je ustrijelio kao psa! Wie einen Hund! Mit der Reitpeitsche!⁷⁵ I, molim lijepo: dajem ti svoju časnu

⁶⁹ *Dieses Weib ist schon das Letzte vom Letzten!* (njem.) - Ta je ženska već posljednje od posljednjega!

⁷⁰ *Die Bande weiss sehr genau, wer ihr im Wege steht! Jawohl!* (njem.) - Ta banda zna vrlo dobro tko joj stoji na putu! Dakako!

⁷¹ *Das einzig Helle, was an mir ...* (njem.) - Jedino svijetlo što je u meni još preostalo, to je upravo moj osjećaj dužnosti! Pa i to hoće da mi otmu i zaprljaju!

⁷² *jawohl, aber das Pflichtgefühl, das ist mir geblieben* (njem.) - dakako, ali osjećanje dužnosti, to mi je ostalo

⁷³ *Und das will man mir auch beschmutzen!* (njem.) - A i to hoće da mi zaprljaju!

⁷⁴ *Meinewegen* (njem.) - Što se mene tiče

⁷⁵ *Wie einen Hund! Mit der Reitpeitsche!* (njem.) - Kao pseto! Jahaćim bičem!

riječ, ako ta osoba još samo jedan jedini put stupi preko praga moje kuće da ću je sam, vlastoručno, baciti kroz vrata! Ksindl ruski, anonimni! Nije moj stan nikakav bordel za stare lezbijke! Ja mislim da mi ne ćete htjeti dokazati da ta osoba dolazi u moju kuću isključivo kao manikirka! Ta valjda nisam regrutsko novorođenče? Ja sam već izjavio i opet najsvečanije izjavljujem da ne ću da trpim nikakve lezbijske Rendez-vous-Orte u svojoj kući! Ako toliko čeznu za vama, molim lijepo izvolite do Njezinog Visočanstva Princesse Volodarskaje, tamo se primaju ženske vizite, ali ja, ja sam suviše Lenbach, suviše puritanac, ich bin zu gut erzogen, als dass ich für solche Avanturistinnen Verständnis hätte!⁷⁶

LAURA: Vi ste totalno pijani te ne razumijete ni jedne svoje riječi! Zaudarate kao bure! S odvratnošću nervozno izlazi u radionicu.

Još dok je Lenbach bio u govoru, stale su po vitrinama i komodama otkucavati ure sedam sati. I dok je on završio, čuje se izvana zvonjava s gradskih tornjeva. Jedan sat tuče u tišini stanke punih sedam udaraca. Vani je netko na oba izloga i na vratima sve do visine čovjeka spustio rolo. Ta se grmljavina čula u tri pravilna razmaka. Lenbach je najprije poslije Laurina odlaska nervozno šetao po sceni, odbijao dimove kao da u sebi kune: Herrgott! Crucifix! a zatim je sjeo na jedan stolić i stao prekapati po modnim listovima. Tako se i umirio, promatrajući ilustracije, i tako, otvorivši gramofon na stolu, sluša gramofon. Gramofon svira: "An der schönen blauen Donau"⁷⁷, valcer od Straussa. Lenbach prati tu svirku nervoznim fićukanjem. Nakon stanke vraća se Laura i stane gasiti svjetlost. Ona je obučena za ulicu. Lenbach se ne miče.

LAURA: No, što je? Sedam je sati prošlo! Ja idem!

LENBACH, *lakajski bijedno*: Čovjek se samo uzrujava, a zapravo - wozu? Hat das einen Sinn?⁷⁸ Da, a propos, Laura? Ja sam ovdje zaboravio one dvije stotine!

LAURA: Kakve dvije stotine?

LENBACH: Pa one od malo prije! Upravo je došao doktor, a ja sam ih ostavio tamo na pultu!

LAURA, *s indignacijom vadi iz svoje tašne dvije stotine i daje mu*: Dakle? Idemo! Idemo!

LENBACH, *smotavši banknote, udobrovoljeno i naoko kao mirno*: Ti ideš sada direktno kući?

LAURA: Da!

LENBACH: Mogla bi da kažeš Mariji da naloži Herrenzimmer! Da priredi rakije i kave! Pozvao sam večeras von Lorencza na partiju karata! Ja ću se za vino pobrinuti sam!

LAURA: Nema večeras Marije! Ja sam joj dala auzgang!

LENBACH: Kakav auzgang?

LAURA: Lijepo! Dala sam joj auzgang! A, osim toga, večeras sam ja pozvala k sebi neke ljude!

LENBACH: Kako? Pa doktor je ovdje izjavio da je večeras poslovno na večeri u Grandhotelu!

LAURA: Smiješno! Doktor je izjavio! Ja sam večeras pozvala k sebi neke ljude!

LENBACH: No, dobro, dobro! A ja? A ja?

LAURA, *otvorivši staklena vrata*: Ich mach' dich aufmerksam: auf der Strasse mag ich keine Szenen!⁷⁹ Ja sam večeras okupirana! Žalim!

⁷⁶ *ich bin zu gut erzogen, als dass ich für solche Avanturistinnen Verständnis hätte!* (njem.) - ja sam odveć dobro odgojen, a da bih imao razumijevanja za takve pustolovke!

⁷⁷ *"An der schönen blauen Donau"* (njem.) - "Na lijepom plavom Dunavu"

⁷⁸ *wozu? Hat das einen Sinn?* (njem.) - čemu? Ima li to smisla?

⁷⁹ *Ich mach' dich aufmerksam: auf der Strasse mag ich keine Szenen!* (njem.) - Upozoravam te: na ulici ne želim nikakve scene!

LENBACH *ponovno plane*: So? Also, so? Ich habe in diesem Hause keine Rechte mehr?⁸⁰ Ja sam dakle nitko i ništa u ovoj kući! Ja niti toliko prava nemam koliko kakva sobarica? Ja sam pozvao večeras general-majora von Fabkovicza, i ja ću sada ispasti pred njim kao blamirani ročub! Kako mogu da stupim pred general-majora von Fabkovicza? Što da kažem general-majoru? Jeste li vi poludjeli svi zajedno? Što je to s vama? Ja sebi to izmoljavam! To je glupo i bestidno! To je bezobrazno!

LAURA, *zatvorivši staklena vrata, vrati se spram njega*: Ti si pijan! Ti ne znaš što govoriš! Molim te! Ako ne ćeš da se vladaš pristojno, izvoli izaći sam! Auf der Strasse will ich keine Szenen! *Vratila se do jednog fotelja i sjela.*

LENBACH: Nisam ja ništa pijan, nego ste vi svi skupa jedno bezobrazno društvo! Ja nisam pijan! Ja sebi izmoljavam da me tu svaki čas vrijeđate! Ja ne mogu više da podnosim te inzulte! Vi ste mene vrijeđali na svakome koraku! Ja sam ovdje nula po kojoj svi vi pljujete kao u špuktrigl!⁸¹ Kojim pravom vi meni u mome vlastitom stanu branite moje pravo?! Kojim pravom vi mene ponizujete? Ja da sam pijan? Gdje sam ja što pio? Kada sam ja pio?

LAURA: A što vičete na mene? Meni je sve te komedije dosta! Ako ne možete vi, ne mogu ni ja! Ja sam pozvala večeras neke ljude k sebi jer nisam računala s vama!

LENBACH: Znam ja to dobro tko su ti neki ljudi! Princesse Volodarskaja et compagnie! Da bi ta vaša princesse Volodarskaja mogla tamo tjerati svoje lezbijske poslove, zato ja moram na ulicu! Ja se ne dam bagatelizirati! Vi niste računali sa mnom? A tko sam ja da vi možete ne računati sa mnom? *Bacio je od bijesa goruću cigaru na jedan perzer. Laura ustane i digne tu goruću cigaru sa saga s gnušanjem.*

LAURA: Od svega ste načinili krčmu!

LENBACH, *kao da će je tvorno napasti, u posljednjoj erupciji divljeg bijesa i mržnje*: Jeste li čuli? Jeste li čuli što sam vas pitao? Kako ste vi mogli da ne računate sa mnom?

LAURA, *tvrdio i uspravno*: Rekli ste da ćete se ustrijeliti u sedam sati! To ste mi i telefonirali prije nekoliko minuta! Mislila sam da ćete jedamput održati tu svoju riječ! Sedam je sati minulo! Ja sam svoje goste pozvala poslije devet!

LENBACH: Ein blöder Witz!⁸² *Obrat u trijezno.* A vama je, čini mi se, žao što se ja još nisam ustrijelio?

LAURA: Vi biste se ustrijelili? Mizerijo jedna! Takve se mizerije ne strijeljaju, dragi moj! Komično! Vi biste se ustrijelili! Molim vas, idemo! Ja nemam vremena! Meni je te komedije dosta!

LENBACH: Dakle, komično? Vama je to, dakle, komično? To je vama komedija? A ja ću vama pokazati da to nije komično! Ako vas baš veseli, ja ću vam pokazati tko je mizerija - ja ću - vam pokazati što je to - komično! *Uzeo je revolver, odapeo i stropoštao se, okrenuvši se jedared oko sebe, na pod. Revolver mu je pao iz ruke. Detonacija je vrlo slaba. Laura je uzmaknula dva koraka. Tišina.*

LAURA: Lenbach! Lenbach! *Tišina. Laura pristupi do njega i sagne se. Otvori mu rukom ibercijer i kaput i zaprlja svoje obje ruke krvlju. Trgne se i skoči do pulta i tamo uzrujano briše ruke u nekakvu svilu promatrajući fascinirano mrtvaca. Onda se opet vrati do lešine.*

P o l a g a n o z a v j e s a

⁸⁰ *So? Also, so? Ich habe in diesem Hause keine Rechte mehr?* (njem.) - Tako? Dakle, tako? Zar ja u ovoj kući nemam više nikakvih prava?

⁸¹ *špuktrigl* (njem.) - pljuvačnicu

⁸² *Ein blöder Witz!* (njem.) - Glupa šala!

ČIN DRUGI

SCENARIJ

Desna stijena s prozorom i balkonom postavljena je u dijagonali pozornice slijeva nadesno tako da čitava soba stoji koso spram rampe. Lijevo, u zidnoj izbočini, vrata u pokrajnu sobu. Tu se nasuprot vratima vidi ogroman, zlatni *second-empire-trumeau*, sa zapaljenim sedmokrakim svijećnjakom, tako da se u ogledalu odražava sva mekano pojastučena *sekond-ampir-roza-plišgarnitura*. Na podu ogroman sjeverni medvjed. To je na početku čina, uz pepeljastosivu rasvjetu štelampe desno, jedina rasvjeta scene koja djeluje s bogatim brokatnim portijerama na vratima teatralno. Stan je inače stilski nejedinstven, prenamoćen namještajnom konfuzijom od više generacija, s vidljivim nekim motivima triju familija: Lenbacha, Feldmarschalleutnanta Warronigga i starih Glembay-Bárbóczyjevih, u čijoj kući taj stan i stoji. Makart-reminiscencije s bidermajer-altfaterštulima, s blijedim starinskim zlatnoprotkanim presvlakama. Parketi su romboidne figure s bogatim perzijskim sagovima. Po stijenama mnogo slika i mnogo fotografija s različitim scenama: iz lova, *steeple-chase*, *grande toilette*. Portret Feldmarschalleutnanta Warronigga i njegove supruge gospode generalice Olge Glembajeve. On u modrom gala-vafenroku, bista, s mnogim visokim ordenima, a ona u kostimu devedesetih godina: plener, sa suncobranom. Nekakvi generali u bijelim princkarlovskim vafenrocima. Nekakvi postwaldmüllerovski portreti: *Vormärz*^{***}-civili. Portret Laure s konjem, u ulju. Loš cabanelizam. Cukervaser. Desno stol s dva starinska naslonjača i ogromnim *ampire-šezlongom*[§]. Do stola štelampa. U kružnici te svjetiljke vidi se da je stol prenatrpan lijekovima, škatuljama i umirujućim sredstvima: bočice s kolonjskom vodom, brom, veronal. Do stola servitiš, s vrčevima, čašama i velikom srebrnom posudom punom leda. Na stolu sve krcato konjakom, kafemašinom, breskvama na pladnju i jednom prilično velikom Louis-XV-miniature-urom, čije se zlatno njihalo njiše između tih predmeta.

Lijevo uza stijenu ogroman marijaterezijanski sekreter sa zlatnouokvirenom fotografijom baruna Lenbacha u gali *Arcèrenleibgarde*. Sa srebrnom kacigom i bijelim bivoljim repom, s *aufšlagima*^{§§} i *galonima*^{§§§}. Pred tom fotografijom kandilo. Na samom sekreteru do fotografije posljednje preostale Lenbachove stvari: lisnica s dokumentima i fotografijama, revolver, zamotan u novinski papir. Sva su vrata tamno obojena tako da je prostor sobe taman. Plafon je osamdesetih godina, izmalan staromodnim motivima girlande, akantusa, Nerejida i renesansnih *cornes d'abondance*^{****}. Po plafonu pada odraz ulične svjetiljke. Laura na šezlongu, oko dva sata noću s povezanom glavom. Depresija dugotrajnog bdjenja. Tiha stanka, koja čini se da traje. U altfaterštulu Križovec, s glavom duboko uronjenom u mekani naslon, gleda u plafon i puši. Stanka.

KRIŽOVEC, kao u svojoj intimnoj unutrašnjoj meditaciji, nastavlja svoj monolog: Smrt, konačno, sama po sebi, to je prosta mehanička pojava. Posljednja kontrakcija izvjesne muskule poslije

^{*} **second-empire-trumeau** (franc.) - visoko ogledalo iz vremena Drugoga carstva, između dva prozora

^{**} **grande toilette** (franc.) - velika svečana toaleta

^{***} **Vormärz** (njem.) - vrijeme prije ožujka (1848)

[§] **ampire-šezlong** (franc. *empire-chaise-longue*) - ampirska počivaljka

^{§§} **aufschlag** (njem. *Aufschlag*) - oznaka pripadnosti vojnoj jedinici

^{§§§} **galon** (franc.) - širit, gajtan

^{****} **cornes d'abondance** (franc.) - rogovi obilja

čitavog niza kontrakcija te iste muskule po nekoj dubokoj zakonitosti, i isto tako: zastoj gibanja, smirenje. Da! To je mehanika! I njihalo se njiše pa poslije izvjesnog broja njihaja stane. To je sve mehanika i, ustvari, sve je to mnogo jednostavnije no što se na prvi pogled čini. I to se sve zbiva po jednoj dubokoj nevidljivoj zakonitosti, logično i zapravo vrlo jednostavno i mudro! Da! To je smrt! Normalna smrt, zastoj izvjesnog gibanja, mehanički problem posljednjeg njihaja. Ali samoubojstvo, samoubojstvo nije samo mehanički proces, samoubojstvo je događaj mnogo dublji od normalne svakodnevne smrti. Samoubojstvo nije samo posljednja kontrakcija, posljednji titraj. Ono je isto tako otvoreno, perspektivno zbivanje kao što je izgled, prekrasan izgled s kakve vratolomne visine. Čovjek može da se sunovrati u ponor, a može da kao turist gleda dalekozorom po dalekim horizontima, da gucne čašu konjaka, da osjeti sunce na glečerima. Samoubojstvo je ona problematična točka u kojoj se dodiruju dvije strašne rotacije: Da i Ne. Samoubojstvo nije samo smrt kao takva, mehanički događaj posljednjeg stezanja srčanog, nego obratno, to je jedna sasvim otvorena mogućnost da se u srcu čovječjem dogodi nešto sasvim suprotno od smrti! Naime, tako: ja mislim da u posljednjoj fazi svakog samoubojstva imade takvih otvorenih momenata da bi bila dovoljna nečija tiha riječ, nečiji tihi titraj glasa, stisak nečije ruke, i da se to ljudsko srce možda onda ipak ne bi odlučilo na posljednju kontrakciju. Kad bi se možda, u takvom opasnom momentu, našao pokraj samoubojice kakav čovjek koji bi mu rekao da je bolje popiti čašu vina nego sagnjiti, koji bi mu to rekao neposredno, sugestivno, intimno, iskreno, ja mislim da bi mnogi od onih, kojih danas više nema, još uvijek bili tu! Nedostaje nam te neke više mudrosti u životu, toga nam nedostaje! Da! *Križovec puši i govori sam sebi. Izvana, kroz otvoreni balkon, sasvim daleko negdje, jedna kola i kopita na granitu. Luru boli glava: geste bola i umora. Ona pije neko umirujuće sredstvo s ledom. Križovec je ustao i došao do sekretera na kome stoji fotografija baruna Lenbacha u gala-uniformi Arcèrenleibgarde i gdje su sada položene njegove posljednje stvari: lisnica, sat, jedna knjiga i ostale sitnice s revolverom zamotanim u novinski papir. Križovec promatra titranje kandila na licu Lenbachovu.* Postoje u životu zapravo dva načina gledanja: gledanje sa simpatijom i gledanje s nekim mizantropskim kriticismom. Ljudi, koji u svemu vide negativne stvari, umišljaju sebi da gledaju na lupu. A, ustvari, ta lupa povećava, istina je, ali istodobno i deformira u monstrozno. Ta lupa, to je zapravo lornjon kratkovidnih. Bolje je gledati sa simpatijom ljude! I evo što je žalosno: da se simpatija za ljude rađa u nama tek kada stojimo nad njihovim grobom. To je žalosno iskustvo da se može stajati nad grobovima koji su odnijeli sa sobom pod zemlju naše uspomene, naše doživljaje, naše prostore. Tako rastu prostori našega prekogrobnog "Ja" iz dana u dan i strah pred tim raste naših dijelova pod zemljom rađa tu bolnu nostalgiju za mrtvima. Sjećam se kako smo u Klein-Meseritschu spavali u biljarcimeru! Lovili smo na revirima kod grofa Wernera i bilo nas je toliko, da smo Lenbach i ja spavali u biljarcimeru! A sada! Što je ostalo od svega toga? *Uzima u ruku knjigu i prelistava je. Knjiga je u skupocjenom kožnom uvezu sa zlatorezom. Čita. Himersdorf, Stallmeister S. K. Hoheit des Fürsten zu Hessen: "Anleitung zu der natürlichsten und leichtesten Art, Pferde abzurichten", 1791. "Aus der Bibliothek der kais. u. königl. österreichischen Reitinstruktionskommission für die Kavallerie".¹ Hohenfels. Ah, da! To je iz Hohenfelsove biblioteke! Čudno! I to mu je bila posljednja knjiga! Promatra fotografije iz lisnice. Derbi. Februara 1912. Da! To je on! Pejačević-Hose, crna bluza, monokl, zelena tratina i njegov slavni Jupiter! S lovor-vijencem! Da! Ljude treba promatrati u punome životu! Tu sa svojim Jupiterom, tu je on bio on! Sve, što se dogodilo poslije toga, bio je kacnjamer!² Ne smije se čovjeku suditi poslije maskenbala kada su sve maske skinute! Da! U takav, naravno, momenat ne da se reći ništa naročito, i, najposlije, što bi se i moglo stvarno reći o nekome koga zapravo više i nema! Ali*

¹ *Himersdorf, Stallmeister S. K. Hoheit ...* (njem.) - Himersdorf, konjušnik Nj. Kr. Visosti kneza Hessenskog: "Uputa u najprirodniji i najlakši način kako se mogu uvježbati konji", 1791. "Iz knjižnice c. i kr. austrijske Komisije za obuku u jahanju kod konjaništva".

² *kacnjamer* (njem.) - mamurluk

jedno je sigurno! Ja sam od prvog dana kada smo se tu poslije Lepoglave ponovno sastali, ja sam sasvim sigurno osjećao da je taj čovjek bio zapravo već mrtvac! I sjećam se vrlo dobro! Bilo je to upravo nekoliko dana pošto se on vratio iz zatvora: tu smo stajali prijeko u njegovoj sobi, i on je kraj otvorenog ormara prekapao po svojoj još preostaloj oficirskoj garderobi! Htio je pozvati staretinara, pak je sortirao stvari. Sjećam se uzeo je jedan vafenrok, vafenrok je intenzivno mirisao po travama, i tako drži on taj svoj vafenrok u ruci i reče s nekakvom gestom, šta ja znam, sugestivno kao glumac: "Adieu, auf Nimmerwiedersehen, du teuere Leiche!"³ Da, zaista! U onaj tren, on je držao u ruci sam svoju vlastitu sudbinu, i ja sam bio onda duboko potresen od intimnosti onog događaja! To nije bila fraza! To je bila formula jedne sudbine! Sve se to zapravo vrlo, vrlo dugo spremalo, i sve je to samo jedna i suviše logična epizoda u čitavome nizu razloga i posljedica! Još za vrijeme rasprave u onoj nesretnoj špijunskoj aferi, to mi je rekao doktor Paul Altmann, on je tražio od njega veronala! On je već onda bio gotov! Objektivno zapravo: nesretni čovjek! Nesretno vrijeme! *Zapalio je ponovno cigaretu i šeće sobom. Laura šuti. Šutnja. Stanka*

KRIŽOVEC, *u šetnji gore-dolje*. Poslije Lepoglave on nije više mogao da podnese ništa! Ono i jest infernalno, prosjediti u reštu skoro tri godine! Dobro je još ako je čovjek izoliran fanatizmom nekakve ideje, to onda barem hipotetički može da se podnese. Kažu da u ljudima koji sjede po zatvorima zbog svog veltanšaunga, da u takvim ljudima gore neprekidno neka unutarinja svijetla! Ali bez tog unutarnjeg svijetla: taj život po zatvorima, to mora da je najčistiji pakao! Još ako je čovjek religiozan! Dobro je! Ali on nije bio religiozan! Onaj njegov jezuitski odgoj, to je sve bilo samo izvana: dekorativno! To nije bila ona unutarinja izolacija. On je već onda ipak bio stariji gospodin! On je već onda ipak osjećao svoje termofore, svoje bifteke, svoj bordeaux, svoju Atkinson kolonjsku vodu kao nešto bez čega se ne može živjeti. I, naravno: taj rešt, to je bio konačan prodor u njegovu poziciju! On je poslije toga izašao iz zatvora kao iz groba; ali to nije bilo nikakvo uskrsnuće! Samo neka kratka i prolazna epizoda prije posljednje tmine! Između dva groba! Da! I ja, kad sada gledam tako unatrag, retrospektivno, ja sam zapravo spram njega bio uvijek slab! On mene nije volio.

LAURA, *s gestom koja kao da hoće da sruši sve njegove riječi*: Molim te!

KRIŽOVEC: Da, ja to znam! On ne samo da me nije volio nego štaviše, on je u posljednje vrijeme osjećao spram mene izrazitu antipatiju, ja to znam! To je i prirodno, konačno! Ali ja sam spram njega bio slab, sasvim ranjavo slab. I danas mi je jasno što je to bilo zapravo u meni: to je u meni bila slutnja skore njegove smrti! I večeras kad je govorio o konjima, a on je uvijek govorio o konjima - gotovo poetski, sinoć tamo u salonu, ja sam slutio zlo! On je već onda nosio u sebi smrt! I, zapravo, ako se uzme sve to u kompleksu, to je zapravo bila jedina, da se tako izrazim, vertikalna mogućnost da izađe iz svih tih zapletaja! Da! Jedina zapravo vertikalna mogućnost! I pokazalo se da je taj čovjek, unatoč svemu, ipak nosio u sebi jednu duboku, organsku potrebu za nečim svjetlijim, čistijim, pozitivnijim...

Laura, slušajući njegov monolog, pokazivala je od početka znakove razdraženog nemira. Ta je uzbuđenost već kod njene prve riječi intenzivna, a poslije raste u vidljivom porastu od riječi do riječi.

LAURA: Diese deine Advokatenart und -weise, die ist merkwürdig!⁴ Ti govoriš tu, govoriš, govoriš, već jedan čitav sat govoriš kao da se braniš od nečega! Ti nemaš ni od čega da se braniš! Tvoje ruke nisu krvave! Tebe nisu na policiji čitavo veče ispitivali: "A kako to da su vam ruke bile krvave?" Čemu se braniš protiv nekakve praznine? Nitko ne misli da si ti kriv njegovoj smrti! Komično!

KRIŽOVEC: Ne govorim ja to iz osjećaja krivnje! Stojim tu nad posljednjim stvarima jednog mrtvaca pa je prirodno da se u meni bude uspomene! Ili nalaziš li ti to neprirodno?

³ "Adieu, auf Nimmerwiedersehen, du teuere Leiche!" (njem.) - "Zbogom zauvijek, ti drago truplo!"

⁴ *Diese deine Advokatenart und -weise, die ist merkwürdig!* (njem.) - Taj tvoj odvjetnički ton i način je neobičan!

LAURA: Ja to nalazim čudnim! Ja sam te sada slušala jednu punu uru, bez replike, i dopusti da ti sada izjavim da se čudim što ti sada, ovdje, u ovoj situaciji, poslije svega što se dogodilo i što se još događa, što ti sada nemaš savršeno nikakvih drugih asocijacija osim onih što se tiču njega! Meni je taj advokatski način, moram priznati, stran! Ja ne mogu da pojmem kako netko može da misli po shemi: advokatski pro i kontra, kako netko može da sada ovdje tako toplo, upravo sentimentalno govori o mrtvom čovjeku, a da ni jednom riječju nije pokazao da tu, u najbližoj blizini, ima živih ljudi! Osim tog mrtvog čovjeka valjda postoji još netko o kome bi bilo vrijedno imati asocijacije! Da! Upravo ni sama ne znam što hoću da kažem! A, da! O, bože, tako sam rastresena! Da! Diese deine Advokatenart und -weise ist mir einfach fremd und unbegreiflich!⁵

KRIŽOVEC: Was für eine Advokatenart und -weise? U životu ipak imade momenata kada živi treba da svladaju svoje male lične egoizme - pred mrtvima! Ja bar tako mislim!

LAURA: A od tebe - sada - to sjećanje na lov u Klein-Meseritschu, to nije egoizam? Sada govoriti o derbiju u Freudenauu godine dvanaeste? To nije egoizam? Ta tvoja bengalska rasvjeta fotografije čovjeka koji je tebe mrzio, a koga ti nisi ni najmanje ni poštovao ni volio! I to nije egoizam? Sada, u ovoj situaciji, svakako! Sada govoriti o tome kako je on pobijedio dvanaeste na derbiju, to je svakako - u najmanju ruku - udobno!

KRIŽOVEC: Molim, ja ipak...

LAURA: Dopusti mi, molim te, ja mislim da ovo ovdje momentano nikako nije situacija u kojoj bi se moglo biti konvencionalan! Eine Konstatierung nur!⁷ Ja sada ne ću da lažem! Ni sebi ni tebi! Čemu u svemu tome sada lagati? Zašto? Ja sam njemu do dana današnjega već hiljadu puta izjavila da smatram da bi njegova smrt bila najbolje rješenje za njega i za mene! Ja sam mu to rekla i sinoć, i ja to ne poričem! Ja sam i pred tobom mnogo puta rekla da želim da on umre! A sada, poslije svega toga, ja sam u tome suviše kćerka jednoga generala, a da ne bih imala osjećaja odgovornosti! Da sada advokatski mislim kako da se - sama pred sobom - izvučem iz toga, to mi je potpuno strano, da, ne samo strano! To je za mene - i uvredljivo i nedostojno! Einfach unbegreiflich!⁸

KRIŽOVEC: Da, ti si govorila o njegovoj smrti! Ali to je uvijek sve bilo verbalno!

LAURA: Kako verbalno! Sinoć u salonu, ja sam o tome govorila vrlo konkretno. I onda, pošto je telefonirao, sjećam se, ja sam decidirano...

KRIŽOVEC: Ma ti si sinoć bila u afektu! Ti si i sada u afektu!

LAURA: Das ist mir wirklich unbegreiflich!⁹ Molim te, ja govorim vrlo mirno! Mene boli glava, ali ja znadem što govorim! Ja sam htjela njegovu smrt, i sad imam potrebu da ti kažem da osjećam kako mogu da prijedem preko njega! Ja sam ga gledala noćas u bolničkoj mrtvačnici i bila sam savršeno mirna!

KRIŽOVEC: Ti se zaglušuješ sama teškim riječima, to su živci, to je uzbuđenje!

LAURA: Ako je to uzbuđenje, onda sam ja uzbuđena već godinama! Pa ako je u tvojim "asocijacijama" važno i to da je on jedamput držao svoj vafenrok pred ormarom i da mu ga je bilo žao dati staretnaru, e, onda je isto tako važno i to da je taj čovjek mene već prije petnaest godina odbacio kao kakvu krpu, bez ikakve sentimentalnosti! A ti to vrlo dobro znaš i sam! I kada se sentimentalno govori o mrtvima, onda treba i o živima govoriti sentimentalno! Taj tvoj nadgrobni

⁵ ... *ist mir einfach fremd und unbegreiflich!* (njem.) - ... naprosto mi je tuđ i neshvatljiv!

⁶ *Was für ...* (njem.) - Kakav to...

⁷ *Eine Konstatierung nur!* (njem.) - Samo konstatacija!

⁸ *Einfach unbegreiflich!* (njem.) - Upravo neshvatljivo!

⁹ *Das ist mir wirklich unbegreiflich!* (njem.) - To mi je doista neshvatljivo!

govor, taj tvoj "plaidoyer", to traje već više od jedne ure, i ja imam - konačno - pravo da se odredim! To je za mene uvredljivo, ja ne mogu ovdje da šutim kao stvar, ja nisam stvar!

KRIŽOVEC: Pardon, oprosti, ja sam ovdje savršeno iskreno govorio i nalazim da je to prirodno! Nema tu govora ni o kakvoj krivnji, ni o obrani, ni o tome da bih ja htio da se izvučem nekako! Oprosti molim lijepo, ja stojim pod dojmom smrti! Doživljaj smrti za mene je oduvijek bio najteži doživljaj! Ja sam, konačno, stajao nad lešinama meni sasvim nepoznatih i indiferentnih ljudi potresen, i ja sam još i sada neprekidno pod impresijom toga događaja! Na koncu: ja nisam znao da ne smijem govoriti o onome što mislim! Oprosti mi i vjeruj mi, molim te, da ja nisam ni najmanje htio da te povrijedim, na moju riječ... *Hoće da joj pristupi i da joj poljubi ruku, ali se ona izmakne.*

LAURA: Molim lijepo nije potrebno! Hvala! Ja nisam htjela biti brutalna, ali ipak je prirodno da se nisam mogla savladati! Ja sam tu proživjela jedan pakao, ja sam te zvala čitavu noć, po svim telefonima, ali upravo demonski: kao da si nestao pod zemlju! A ja sama u svemu! Najprije ona ulična rulja, ona lica, ona užasna lica i primjedbe, onda policija, onda onaj policijski činovnik! Dakle, jednog lošije odgojenog čovjeka nisam još vidjela u čitavom svom životu! Kao da sam ja Lenbacha ustrijelila svojom vlastitom rukom! Tako je protiv mene vodio čitavu istragu! Taj me je čovjek izmučio do smrti!

KRIŽOVEC: Pa to mu je zanimanje! Policija je tu da ustanovi materijalnu istinu!

LAURA: Pa ja sam mu rekla da je prošlo sedam, da sam već otpustila personal, da nikoga nije bilo osim mene i njega u čitavom salonu, ali on je neprekidno opet stvar okretao na krvave ruke! Idiot! Ja sam mu rekla da sam obrisala svoju ruku u batik - da sam se zakrvavila...

KRIŽOVEC: Da, sa stanovišta materijalne istine, to je prirodno...

LAURA: Deine Advokatenart und -weise ist mir einfach unbegreiflich! Ma kako je moguće, kako se to smije jednu damu maltretirati pred uličnom ruljom! On je postupao sa mnom kao da sam ja ubila! Konačno, ja sam mu to i diktirala u zapisnik: "Gospodine, da sam ga ustrijelila, ja bih rekla: ustrijelila sam ga, pa basta! Meni je lično drago da se on ustrijelio, ali ja ga nisam ustrijelila!"

Križovec ne odobrava gestama nervozno.

LAURA, *prekine se sama*: Što je?

KRIŽOVEC: Ništa! Nije inteligentno, to u zapisnik...

LAURA: Kako nije inteligentno u zapisnik? "Meni je lično drago da se on ustrijelio!" Ja sam htjela da onaj policaj, da, da on utvrdi tu vašu materijalnu istinu! Ja nisam advokat! Dakle, sve dok nije doktor utvrdio nekakvu ofurenu kožu od baruta, sve do onoga momenta onaj me je kriminalni tip tako vrijeđao, tako neopisivo vrijeđao! Užas! Ali onda je doktor utvrdio opeklinu na rani! Ja ne znam! Kommt so was vor?¹⁰

KRIŽOVEC, *s unutarnjim degutantnim prizvukom*: Da! Kod vrlo blizih eksplozija cijev kadikad sprži meso!

LAURA: Na, also,¹¹ to je onda onom tipu bilo jedno "uporište" za njegovu "materijalnu istinu", i onda me je pustio! A vani na ulici rulja! Ja nikada nisam znala da su ljudi takve zvijeri! Dakle, oni glasovi, ona lica! One kletve! Oni su čekali vani pred policijom samo da me popljuju! Da! Netko je rekao da sam ja - eine Dirne bin ich, sagte man mir!¹² Ja! Meni je to rekao netko. Kako je to sve bilo gadno! *Stanka*. A tebe nema čitavu noć! Ni telefonski, ni bilo kako! Devet puta slala sam Mariju da vidi da li si se vratio. Čitavu noć sama! A tebe nigdje!

KRIŽOVEC, *nervozno*: Ta već smo - zar ne - utvrdili čitav niz slučajnih okolnosti!

¹⁰ *Kommt so was vor?* (njem.) - Da li se to događa?

¹¹ *No, also* (njem.) - No, dakle

¹² *eine Dirne bin ich, sagte man mir!* (njem.) - rekoše mi da sam bludnica!

LAURA: Ti si sinoć tako decidirano izjavio da si na večeri u Grandu, a, kad tamo, u Grandu te uopće nije bilo! Portir iz Granda nije te uopće vidio!

KRIŽOVEC: Ne mogu ja - zar ne - propisivati svojim klijentima gdje da večeraju! Mi smo bili u Grandu, kad je generaldirektor Hoffmann došao sa svojim autom i odvezao nas sve - kompletno - u vilu! Ja sam se vratio autom u dvanaest i četrdeset iz vile Hoffmann! Pustio sam čitavo društvo gore u vili, trebao sam da se spremim. Sutra imam jedno vrlo važno trgovačko ročište na obraničkom sudu! Stignem, a gore kod mene svjetlost! Onda je dojurio Štefan i sav usplahiren javi mi što se dogodilo i da me vijate od devet sati! Čitav niz fatalnih, posve slučajnih okolnosti!

LAURA: Tako sam te trebala! Tako strašno kao nikad još! Sve se tako strašno iznenadno dogodilo, kao san! On je bio sinoć užasan! Ja sam već na telefonu primijetila da u njemu buktu, ali kada se ono po drugi put vratio u salon i tamo našao Madeleine Petrovnu, dakle, tada je postao prost, kočijaški brutalan! Vladao se kao u štali! Užas! Falila je jedna jedina nijansa, i on bi me bio sinoć inzultirao!

KRIŽOVEC: Bio je pijan! Već je onda mirisao po rumu kad sam ja s njim razgovarao!

LAURA: Bio je pijan! Pa naravno da je bio pijan! Ali ja nisam bila pijana, i moj život nije trebao da bude krčma! Ja držim da je to minimalno pravo svakog čovjeka! A, uostalom, o tome smo nas dvoje, ti i ja, toliko puta govorili da ja smatram da je o tome svaka riječ suvišna! *Ustane nervozno, strgne povelju sa čela, baci ga i energično pođe do otvorenog balkona. Tamo ostane nekoliko sekunda.*

Stanka. Križovec natače sebi iz kafemašine kavu i pije. Puši cigaretu za cigaretom samo toliko da je zapali i da odbije dva-tri dima.

LAURA, *vrativši se od balkona, s rukom na čelu od glavobolje, odlučno i tvrdo*: Ja ne znam, ali ja postajem nervozna od tvoga načina! Ti mene sad tu instinktivno iritiraš! Tvoj pogled, tvoje geste, tvoj način, tvoj govor, tvoje kretnje, sve tvoje sada je tako, šta ja znam, da, direktno uvredljivo za mene! Mene vrijeđa tvoj pogled! Što me gledaš tako čudno? Moja je savjest čista! Ja sam poslije policije otišla u bolničku mrtvačnicu i tamo sam dugo stajala pred njime, bili smo sami, i on me je gledao direktno, okom u oko. Ja sam izdržala njegov pogled mirno, da, potpuno mirno! I ja uopće ne bih govorila o njemu, ja uopće ne bih ni mislila na njega da me ti na to ne siliš svojim nelojalnim načinom! Ti me izazivaš na to! On se ubio, dobro! Kamo sreće da se ubio već prije četrnaest godina; ali to da me ti gledaš tako kao da sam ja toj njegovoj smrti noćas nešto kriva, to mi je neshvatljivo! Što sam ja kriva? *Križovec je gleda bez riječi. Stanka.* Da! Da! Taj tvoj pogled! No, also, svejedno! Meni je dosadno o svemu tome govoriti, ja ti do ovoga momenta u čitave te tri naše intimne godine nisam o tome rekla ni riječi, a ja bih i sada šutjela da me ti ne provociraš tim svojim načinom! Dobro je, dakle, krivnja, riječ je o krivnji! Konačno, neke njegove naročite lične krivnje u tome nema što mu je Osamnaeste karijera upropaštena. To su bili događaji! Dobro! Dakle, o onoj mađarskoj aferi ne ću da govorim. On je uvijek govorio patetično o svom "Pflichtgefühl",¹³ a ja ipak lično znam da je on de facto primio iz Pešte novaca. Ono nisu bili samo indiciji na sudu! No, dakle, to: čitav onaj tvoj pledoaje bio je samo švefl!¹⁴ Njegova karijera upropaštena je zapravo još Devete kada su ga iz garde bacili zbog karata!

KRIŽOVEC: On je kvitirao gardu kad je pljusnuo na nekakvoj pijanci jednog mladog nadvojvodu!

LAURA: Tako je i moj pokojni papà mislio. Njega su bacili iz garde de facto zbog varanja na kartama. Garda je potpuno zatvoren serkl, i to se nije nikada objasnilo, ta afera! Bile su svakako karte! No to se poslije likvidiralo! Njegove familijarne veze! Ali to nije sve važno za stvar! Važno je to da sam ja s tim čovjekom bila jedva mjesec dana u braku kad sam upoznala njegovo unutarnje lice! Taj je čovjek već onda bio zapleten u tamnim stvarima toliko da sam izgubila svaku orijentaciju! Mi smo se uzeli u oktobru! A u novembru, to je bilo točno dvadeset i sedmoga, to

¹³ "Pflichtgefühl" (njem.) - "osjećaju dužnosti"

¹⁴ švefl! (njem.) - buncanje!

znadem po tome što je slijedećeg dana, dvadeset i osmoga, bio rođendan moje pokojne mame, mi smo u predvečerje toga dana imali kao mladenci prvi put goste u kući, dakle, dvadeset i sedmoga poslije podne dobila sam anonimno pismo, neka pođem na Gürtel¹⁵ da tamo u jednoj dvorišnoj zgradi leži nekakva Licika...

KRIŽOVEC, *nervozno ustane i prođe sobom*. Pa naravno! Licika! A molim te, a tko od nas nije imao posla s takvim Licikama? Mladi ljudi...

LAURA: Da, to znadem i sama! Ali on, prije svega, nije bio više mlad, major kod garde, Vierziger, ich bitt' dich, ein Vierziger¹⁶, dakle ne baš sasvim tako mlad, s devetnaestogodišnjom ženom! Da! Dakle, ja sam otišla do Licike i našla sam je s jednim dvomjesečnim djetetom, u potpuno praznoj sobi, na krpama, u kutu, s jednom jedinom stolicom, a i ta je imala tri noge! Ta Licika se onda prehranjivala tako da je krala po grajzlerajima na Gürtlu, tu jednu zemlju, tamo jednu, s dvomjesečnim djetetom na prsima!

Iz daljine se čuje gitara prolaznika kako dolazi sve bliže, već kod prvih Laurinih riječi.

KRIŽOVEC: Da, a tko je garantirao da je to dijete bilo njegovo? I ja sam u Pešti jedamput godinama plaćao takvoj jednoj Liciki za tuđe dijete!

LAURA: Nitko nije garantirao! Ta Licika bila je cirkuska jahačica, a on joj je prokartao i dva konja i svu njenu garderobu, sve je proigrao na totalizatore, i šparkasebuh¹⁶ i šmuk, gospodin Arciërenleibgardemajor, jednoj cirkuskoj jahačici! Da! A kad ga je zaustavila na ulici da mu kaže da je u drugom stanju, zapalio je cigaretu i sjeo u fijaker. Onda ga je u rajtšulu¹⁷ potražila, a on ju je htio rajtpajčem¹⁸...

KRIŽOVEC: Lenbach je meni kao advokatu za vrijeme istrage u njegovoj špijunskoj aferi pričao čitav svoj curriculum vitae! Te neke detalje ja sam onda i upotrijebio u svom pledoajeu, kao onaj na primjer, za njega vrlo karakterističan, kako je on kao gardijski major ispljuskao jednog nadvojvodu! To je na sudu ostavilo jak utisak o njegovoj reskosti, jer je nadvojvoda, šmrkavac malodobni, govorio o nekoj dami intimite, a on je kao gardijski oficir riskirao svoju karijeru! On je, štaviše, meni govorio i o djetetu te Licike, i o tome kako još negdje postoje njena pisma iz kojih slijedi da je on na tu cirkusku osobu potrošio jedan čitav mali imetak! Konačno: visoki oficir na dvoru i jedna cirkuska jahačica u ono vrijeme! To je ona mogla da govori o sreći, on nikako! A ono ostalo s djetetom, ono je čista najsublimnija romantika! Kao da takva jedna cirkuska dama ne zna kako dolaze djeca na svijet!

LAURA: Molim! Prije svega, ono anonimno pismo...

KRIŽOVEC: Dakle, ljudi su doista maliciozni! Čovjek stupa u brak, uzima jednu devetnaestogodišnju djevojku, ma u takvim stvarima radi se i vitriolom, a ne samo pismima!

LAURA: Prije svega, ono anonimno pismo nije pisala ona! Ona nije imala ni pojma o anonimnom pismu. Ona ni o meni nije imala pojma! Ona nije ni znala da se on oženio, ni tko sam ja! Da! Ona je sve do porođaja radila u jednom varijeteu! Sjećam se živo te Licike i danas: i one sobe, i one stolice sa tri noge, a iznad svega plaća djeteta! *Gitara je sada upravo pod otvorenim balkonom. To toliko smeta Lauru da je ustala i zatvorila staklena vrata balkona prilično uzrujano. U taj mah uletio je u sobu jedan noćni leptir i oblijeće svjetiljku. Glasovi gitare čuju se, ali tiše.*

¹⁵ *Gürtel* - dio Beča (njem. *Gürtel*, pojas)

¹⁶ *Vierziger, ich bitt' dich, ein Vierziger* (njem.) - čovjek od četrdeset godina, molim te, od četrdeset godina

¹⁷ *šparkasebuh* (njem.) - štednu knjižicu

¹⁸ *rajtšulu* (njem.) - školi jahanja

¹⁹ *rajtpajčem...* (njem.) - korbačem...

LAURA, *vrativši se natrag do stola*: Da! To veče imali smo prvi put goste na soareji: mnogo je ljudi bilo! Moj dobroćudni papà, i moja mama svečarica, i mnogo se sviralo, a moj gospodin suprug, taj simpatični džentlmen, koji je mene onda bio šarmirao i svojim barunatom i plemstvom i dvorskim hintergrundom¹⁹ i konjima, on se ono veče za mene demaskirao! Ja sam znala s kim imam čast! I tako je, eto, počelo to sve, a noćas je došlo do ovoga!

KRIŽOVEC: Sublimna romantika! To mogu biti samo hipoteze! Možda od svega toga nije ni jedan atom materijalno istinit! A najposlije, ja ne bih htio biti bizaran, pogotovo ne noćas, ali jedno je logično: uza svu rezervu što je imam spram one romantične zgode, ja ipak držim da bi bilo logično da si ti, kad si već mjesec dana poslije vjenčanja imala tako tmuran uvid iza kulisa, da bi bilo logično da si ti toga čovjeka ostavila još onda!

LAURA: Točno je! To je moja jedina krivnja! Ali ja sam onda imala devetnaest godina! A drugo: jedina asistencija koju sam ja onda imala bila je moja dobra mama, najšarmantnija lady patroness svih garnizonskih balova od Arada do Agrama! Ja sam, naravno, otišla mami: rekla joj sve to za Liciku, a ona, ona je iz onog ondje sekretera izvadila fotografiju meni doonda nepoznate djevojke (moje vršnjakinje) i tada mi je svečano rekla da je to moja sestra po ocu! Kćerka jedne profesorice klavira u Aradu! Moja dobra mama! Papà je bio devedesetih godina major u Aradu! Ali ja sam u stvari Licike učinila jednu mnogo veću glupost! Ja sam tu Liciku dovela u naš stan i suočila je s njim!

KRIŽOVEC: On ju je, naravna stvar, izbacio van!

LAURA: Da!

KRIŽOVEC: Sasvim logično! To bih i ja učinio na njegovu mjestu!

LAURA: Da - on je načinio svoj drilovani kavaleri-skandal, da - on je logično bacio ženu na ulicu, da - a ona se nekoliko dana poslije toga, logično, bacila pod gradački vlak! Da! Logično! Da!

KRIŽOVEC: Danas poslije toliko godina suditi o tome, bez ikakvih stvarnih podataka! Čista fantazija!

LAURA: Da! Bez podataka! Ali godinu-dvije kasnije, prigodom jedne krize, on se opet htio ustrijeliti! I u tome najedamput na koljena, i konfesija, tipična njegova konfesija: vino, revolver i već sve ono iznova: da sam ja bijelo, on crno, da sam ja njegova žrtva, da treba da ga spasim, i tako dalje, i te noći on mi je priznao: Licika je govorila istinu! E, vidiš, to je ono: onda, onda sam ga trebala ekrazirati! *Stanka*. Da! U takvim momentima ti nikada nemaš ništa da kažeš!

KRIŽOVEC, *promatrajući Lauru, kao pod sugestijom njenih riječi*: Slušam ti glas!

LAURA: Čudno da tebi u ovaj mah ne pada ništa drugo na pamet nego da slušaš moj glas!

KRIŽOVEC: Da! Slušam ti glas i mislim kako ljudski glas može biti tvrd!

LAURA: Svaki čovjek imade pravo da bude u izvjesnim situacijama tvrd. Štaviše, ne samo pravo nego i dužnost! Više puta dostojanstvo čovjeka zahtijeva da bude tvrd! I u ovoj našoj situaciji, ti vrlo dobro znaš i sam, ja nisam večeras prvi put tvrd! Bivalo je da sam u tri godine bila još mnogo tvrda, a ti se onda nisi bavio takvim kontemplacijama o ljudskom i neljudskom! Ja moram da ti kažem da me to tvoje molusko nešto večeras upravo nevjerovatno vrijeđa! Ti si nevidljiv večeras, tebe prosto tu nema...

KRIŽOVEC, *sa nešto jačim akcentom. On još uvijek vlada sobom*: Ma nisu potrebne tako teške riječi, Laura, molim te! Ti si u afektu, ja shvaćam da ti momentano promatraš sve suviše subjektivno. Molim te najljepše da ne preuveličavaš, jer, konačno, u koju svrhu! Ti zaoštavaš svaku moju pojedinu riječ! Ja nisam govorio o neljudskom glasu, nego o tome da je tvoj glas bio tvrd! Pa ti si faktično večeras tvrda! Dozvoli mi da ti to kažem, to je fakat! Ja shvaćam da si ti uzrujana. Ali

¹⁹ *hintergrundom* (njem.) - zaledem

meni pokraj svega toga tako izgleda da je dužnost čovjeka, uvijek, da, uvijek, a naročito u ovakvim prilikama, da se uzdrži u izvjesnoj, kako da kažem, mirnoj formi! Jer, molim te, dopusti mi (*ona hoće da ga prekine*) da i ja nešto kažem. Istina je da smo mi čitav taj materijal o njemu i o sebi konzumirali do kraja! Ta mi smo već toliko razanalizirali negativnu stranu tog, da tako kažem, katastrofalnog sloma da ja držim da je večeras doista suvišno govoriti još uvijek o jednom te istom! Čemu tu nekakve scene s Licikom? On ju je zatajio, a ona pod brzovlak! Tko može da - večeras - zna zašto je ta Licika skočila pod brzi vlak! Da je on nju izbio rajtpajčem, večeras, to je večeras sporedno! Tko već nije digao ruke na ženu! I ja sam jedamput htio da zadavim takvu jednu Liciku, a ona mi je u onome momentu ljubila ruke i plakala. Suze su tekle po mojim rukama, a ja sam je svejedno odgurnuo! Kad bi čovjek vagnuo sve brutalnosti našega života, to bi bila sigurna osuda! *Stanka.*

LAURA: Ta Licika, to je za mene večeras... *Htjela je nešto da kaže, ali se umorno trгла od dalekosežnosti svoje vlastite kombinacije i odmahнула rukom.*

Stanka. Tišina. Leptir oblijeće svjetiljku, a zatim se spustio među predmete na stolu i šeće među njima. Križovec ga promatra s interesom, sa svojom konstantnom namjerom otklona svakog konkretnog razgovora o velikim stvarima. Ta je njegova pasivnost znak umora i neke podsvijesne slutnje.

LAURA, *intimno i pomirljivo*: O čemu misliš?

KRIŽOVEC, *promatrajući leptiricu u njenim pokretima na stolu*: Gledam tu malu leptiricu, taj stvor božji što se ovdje izgubio među ovim predmetima! Iz kakvih se tmina ona zaletjela među ovu kolonjsku vodu i kafemašinu! Kako su čudne te ljudske konstrukcije spram njenog malog, neznatnog života, ti naši piramidoni i satovi! Gdje je naš stroj kojim mjerimo vrijeme od te zelene leptirice? Njena su krila prozirna, ona je savršeno simetrične građe, ona je premudra manifestacija kreativne snage, a, opet, kako je strašan, katastrofalan razmak između njene male pameti i nas! Gdje smo to mi, sa svojim kafemašinama i kolonjskom vodom, od malene leptirice? Tu zajedno živi s nama, a ne pojmi ništa! Za nju mi sa svojim svjetovima ne postojimo! Za nju nas nema! Ni naših problema ni kriza, ni drama, ni vremena, ni prostora...

Iz podsvijesne devijacije nastalo je iskreno promatranje. Laura odjednom furiozno bukne i živinskom kretnjom zdrobi tu malenu leptiricu na stolu. Ona je udarila po leptirici s takvom vanebnom kretnjom da je razbila jedan tanjir i razrezala ruku. Krvarenje. Scena je napeta i nabijena jakim nevidljivim silama konflikta. Križovec, kao da je ispao iz forme, skoči, ali se odmah svlada.

KRIŽOVEC: A čemu to?

Laura promatra ga otvorenim, izazovnim pogledom kao pred borbu, bez riječi. Stanka. Križovec, ponovno u potpunoj vlasti nad samim sobom, pođe spram staklenih vrata balkona i tamo stane u svjetlosti ulične svjetiljke. Stanka ta prilično dugo traje. On promatra ulicu, osvijetljenu plinskim svjetiljkama, i tminu. Laura dugo bez riječi gleda mrtvu leptiricu među predmetima, a onda je uzme mahinalno i baci na pod. Poslije toga briše svoje ruke u šal kojim je zaogrnut. Zatim slomljeno i servilno pođe spram balkona za Križovcem i tu stane uz njega. Stanka. Pošto ga je dugo gledala bez riječi,

LAURA, *duboko tužno*: Daj mi svoju ruku!

KRIŽOVEC *izvine se*: Molim pusti me! To su egzaltacije! Kakvog to smisla ima, ta furiozna scena? Ne razumijem!

LAURA, *mekano*: Ja ovdje krvarim i jedva se svladavam da ne zacvilim od užasa, a ti govoriš o nekakvoj leptirici! Ti si govorio najprije više od jedne ure o njemu, jednu punu uru sentimentalno, ti, ti si govorio o njemu jer te je bilo strah da govoriš o meni! Ti se mene bojiš noćas, ti izmičeš ispred mene, ti si nevidljiv, za tebe je i jedan noćni leptir tema samo da o nečem brbljaš, samo da

ne bi trebao da vidiš da ja stojim pred tobom! Ti si branio njega u onom slučaju Licike samo zato jer sam ja za tebe jedna takva Licika koju treba rajtpajčem! Da! I ako ti u ovaj tren ne progovoriš, ako ne progovoriš neposredno, neposredno, iskreno, ja ću od te tvoje konvencionalnosti poludjeti ovdje, na ovome mjestu! Meni je tako užasno, glava mi je tako strašno ogromna, tako tamna, i sve je u meni tamno, a ti si tako neistinit, tako patvoren, tako hladan, dalek, tako pasivnostrašan, da ću ja ovdje na mjestu - ja ću... *Furiozna provala svladavanog ponosa strovali se u ljubomorno bijednu ženu, i ona iz geste, kojom se činilo da će početi derati ruho i čupati kose, padne u duboko bolan i emfatičan plač i složi se sasvim dotučeno pred njime na koljena.*

LAURA, *očajno*: Ti si rekao da je Lenbach logično odbacio Liciku i da si i ti jednu ženu odgurnuo, a ona ti je ljubila ruke i suze su tekle po tvojim rukama. A ja? A što sam ja? Ne teku li moje suze po tvojim rukama, Ivane, zaboga, molim te, govori, reci, čuj, molim te!

Križovec priklonio se do nje i pridigao je samaritanski, i tako je milujući je samilosno odnio do šezlonga. Tu je polehne, obavije pledom, namače joj oblog u ledenu vodu, natače čašu, frotira joj kucavice kolonjskom vodom i umiruje ju superiorno.

KRIŽOVEC: To su sve egzaltacije Laura! Ti si uzrjana, ti si u afektu, ti si u temperaturi, bilo bi najbolje da legneš, da telefoniram po doktora, da uzmeš broma, dijete, da se po mogućnosti smiriš, ti si sva u ognjici - da gucneš leda, da donesem leda?

LAURA, *bolećivo*: Hvala, već je bolje, hvala, nije potrebno! Ne ću ništa, hvala, dobro je! Ti si tako suviše učtiv noćas! Ti si uopće suviše učtiv, te mi se čini da ti od te svoje pretjerane učtivosti ne govoriš istinu! Da! Sve tvoje riječi, tvoj način, sve je to neistinito, patvoreno, ako se pravo uzme! Da! Meni je upravo sada pala na um ideja: a što onda ako si ti jedno neistinito lice? Ako si ti za mene od prvoga dana neistinito lice, isto tako neistinito kao noćas?

KRIŽOVEC: Izvoli, molim te, broma! Čemu opet te egzaltacije? Ti preuveličavaš! Svaku moju riječ i gestu ti krivo tumačiš! Bože, i ja sam umoran, i ja sam izmučen, čovjek postaje pasivan od prejakih utisaka! To je reakcija!

LAURA: Ja ne preuveličavam ništa! Hvala! Ne ću ništa! Hvala! Pusti me! To nisu nikakve egzaltacije! Ne, ne, pusti me! Ja sam već sinoć u salonu pomislila na to da si ti možda jedno neistinito lice? A to mi se sada pričinilo vrlo točnim! Ti jedno misliš, a drugo govoriš! Daj priznaj, molim te progovori, ne budi tako prazno učtiv, pa to je samo maska, pa to nije tvoje pravo lice! Molim! Ako su to samo moje egzaltacije, molim izvoli reci istinu, reci o čemu si sve mislio, tamo kod balkona poslije ove leptirice ovdje?

KRIŽOVEC, *sabrano i mirno, samo da je umiri*: Gledao sam plinsku svjetiljku pod balkonom!

LAURA: Plinsku svjetiljku?

KRIŽOVEC: Da, gledao sam plinsku svjetiljku pod balkonom! Onu istu plinsku svjetiljku pod kojom sam stajao one noći kad sam došao ovamo k tebi prvi put! Ja sam pušio cigaretu pod lampom i držao sam ključ u ruci, i nisam znao kako ću otključati vrata od stana! Nisam znao da li da zapalim šibicu? To sam mislio!

LAURA, *u tipičnoj ljubomornoinkvizitorskoj nametljivosti*: Nisi samo to mislio! Ja znadem da nisi samo to mislio! Ti si ostao tu, pogledao si me potpuno određeno, ti si imao jasne, koncizne misli!

KRIŽOVEC: Da, moram priznati, mene je ona tvoja gesta, ona surova tvoja kretnja vrlo neugodno impresionirala. Ali moj odstup do balkona bio je potpuno mehaničke prirode! Ja onda nisam posve ništa mislio! Bio sam samo umoran. Gledao sam plinsko svijetlo, i to svijetlo sjetilo me moga djetinjstva i moje Fräulein!²⁰ U moju dječjačku sobu padala je isto takva svjetlost ulične plinske lampe, a Fräulein bi imala u toj rasvjeti sasvim blijedo, klaunsko lice! Fräulein je imala uvijek lice usijano, a nosnice hladne kao mačka! Fräulein je umrla! O tome sam mislio kako je njena ruka bila

²⁰ *Fräulein!* (njem.) - gospođice!

topla, kako sam ja znao da je Fräulein žena koja može da skine s mene svu težinu bdjenja, tmine, noćne panike! Mi smo imali isto takav farbani plafon, Achziger-Jahre²¹, kao ovaj ovdje, s Nerejidama, akantusima i cornes d'abondanceima,²² i svjetlost je plinske svjetiljke isto tako osvjetljivala te čudne figure kao i ova ovdje, a Fräulein je došla, njena je ruka bila nadnaravno bijela! Da! Gledao sam u irealnu svjetlost plinsku i mislio sam kako je pojava blijede Fräulein bila za mene doživljaj potpuno duhovan, bez grubosenzualnog motiva! Mislio sam o razlici između duhovnog i senzualnog! To je sve!

LAURA: A ja sam te gledala dok si ti tamo razmišljao, u plinskoj rasvjeti, i ja sasvim sigurno znadem da ti lažeš!

KRIŽOVEC: Laura, molim te...

LAURA: Ja sasvim sigurno znadem da ti sada lažeš! Ti si još o nečemu mislio.

KRIŽOVEC: Laura, ja te ne prepoznajem! Ja te molim, zbog tebe, zbog svega što je među nama, ja te zbog forme molim, ti si uzrujana, za tebe bi ipak bilo najbolje da legneš...

LAURA *trgne se i zbaci povez s glave i šal, skoči na noge. Vrlo uzrujano*: Molim te ostavi me s tim svojim gestama! Ja nisam nikakav pacijent! Ja hoću da govorim, ja ću poludjeti ako ne progovorim! Ja moram da to skinem sa sebe! Ti si o meni mislio tamo! O meni si mislio, ja to znam!

KRIŽOVEC, *da je umiri*: Da, Laura, draga Laura, ja sam i o tebi mislio! Ja sam mislio o tome kako ti ne samo da ne skidaš s mene moj strah i moje tmine nego kako ti taj strah i tu tjeskobu još i potenciraš! Evo, tim svojim furioznim načinom ti unosiš u mene nemir, strašan nemir, ja te više ne prepoznajem! Ni sinoć, tamo kod tebe u salonu, ni sinoć ja te nisam više prepoznao! Ja se bojim tog nečeg furioznog u tebi što je tako strašno brutalno! Čemu to? Laura! Pa dobro! Ako želiš da govorimo, molim lijepo, ja sam za to da govorimo, ali samo te molim, zbog tebe, zbog sebe, zbog forme, Laura... *On hoće da joj pristupi, ali ga ona, neodlučno, ali ipak, odbije. Stanka. Ona se klonule glave prošeće do sekretera i natrag kao da nije čula njegove argumente.*

LAURA: Molim te daj mi cigaretu!

KRIŽOVEC: Ja mislim da nije inteligentno da sada pušiš.

LAURA: Ali, molim te! Daj mi cigaretu, molim!

On joj zapali cigaretu, ponudivši joj iz svoje doze što je na stolu otvorena. Laura ispije čašu s ledom, ode do balkonskih vrata i otvori ih širom i, popostavši tamo jednu kao odlučnu sekundu razmišljanja, vrati se natrag do Križovca.

LAURA, *kao sabrano i mirno*: Molim te, ali molim te ozbiljno, odgovori mi iskreno, bez hintergedankena²³, bez učtivosti, bez formalne svoje prilagodljivosti, meni je to važno da mi odgovoriš istinito! Istinito! Meni je jedino do toga izvjesnog i istinitog stalo!

KRIŽOVEC: Molim!

LAURA: Ali istinu, Ivane, istinu!

KRIŽOVEC: Molim...

LAURA: Ti si noćas bio s Izabelom Georgijevnom!

KRIŽOVEC: Laura, ja ću ti odgovoriti, ali te molim da mi dadeš svoju riječ da ćeš vladati sobom!

LAURA: Molim...

KRIŽOVEC: Da! Ja sam bio s Izabelom Georgijevnom!

²¹ *Achziger-Jahre* (njem.) - iz osamdesetih godina

²² *cornes d'abondanceima* (franc.) - rogovima obilja

²³ *bez hintergedankena* (njem.) - bez primisli

LAURA: Hvala! *Duboka koncentracija. Tišina. Stanka. Laura je odbacila cigaretu i tako stoji nijemo. Onda ode do sekretera i tamo nešto traži u pretincima. Našla je jedan fascikl pisama svezan lila vrpcom i razvezala ga, pa se vrati natrag s tim fasciklom i sa dvije žute karte u ruci. Znaš li što je to?*

KRIŽOVEC: Ne!

LAURA: To su ulaznice za onaj holandski kvartet prije tri godine! Poslije onog koncerta ja sam prvi put došla k tebi u tvoj stan. To je bilo one noći kad sam te tako očajno molila za dijete! *Križovec promatra te dvije žute karte bez riječi. Stanka.* Holandezi svirali su ono večer nekakav nordijski kvartet. Program sam izgubila, ali se sjećam, u tom nordijskom kvartetu dugo su plakali violina i čelo. Čelo je imalo čovječji glas, a violina plakala je kao žena. Ta su se dva motiva tražila, dugo su se tražila, u svilenom tremolu kantilene. Ta kantilena prati me već tri ove naše godine, i ono večer na koncertu ja sam sjedila uz tebe, ja sam tebe tako strašno trebala, ja sam te tražila i, sjećam se, ja sam u tremu i polutmini dvorane osjećala tvoje tijelo, tebe, tebe, i ja nisam mogla da se savladam, ja sam pružila ruku za tobom i ja sam te pogledala. U onaj momenat, u dvorani, dogodilo se između nas sve što je uopće moglo da se između tebe i mene dogodi. Ti si bio osvjetljen; poludesno od tebe, dva reda pred nama, sjedila je jedna meni nepoznata žena, ti si s njom koketirao. Sve je to bila samo nijansa, jedna prolazna nijansa, i ta se nijansa rasplinula, ja sam nju zaboravila, a sada, sada mi je jasno da je to bilo zapravo sve! Onaj tvoj pogled, onaj tvoj pogled u oku one tuđe žene, moja kretnja za tobom, to je bilo to! Ja sam htjela onu noć od tebe dijete. Da, ja sam tako htjela da osjetim tvoju ruku, a ti... *Stanka. Laura se prošeće do portijere lijevo i kao da bi htjela da izađe u pokrajnu sobu, ali se onda vrati.* Da! Tri su godine odonda prošle, a sve je ostalo isto! I znaš li ti koja je razlika između tebe i mene? To da si ti bio moj ozbiljni i iskreni doživljaj, a ja tvoj flert! Ja sam htjela da budem majka tvog djeteta. A ti? *Križovec drži u ruci one dvije žute karte i gleda je bez riječi.* I još nešto: znaš li ti tko je kriv da sam ja htjela Lenbachovu smrt? *Križovec prati je pogledom.* Ti! *Nervni talas, ali ona ga savlada.*

LAURA, *jako uzbuđeno.* Daj, molim te, zapali svijetla, ovdje je tamno kao u grobu! Svijetla! Ja ću poludjeti u toj tmini!

Križovec učtivo servilno skoči i zapali veliki svijećnjak i ostale svjetiljke. Laura umorno pođe do naslonjača i tamo klone. Stanka.

LAURA: Meni je zima, donesi mi, molim te, pled! *Ona je klonula. On se vraća s pledom i zatvara balkonska vrata. Stanka.* Oprosti mi, to je teška riječ, ali poslije svega što se tu dogodilo.

KRIŽOVEC: Ali to su tlapnje! To su riječi, Laura! Tu se ništa nije dogodilo.

LAURA: Tu se dogodilo sve što je trebalo da se dogodi! Tu se dogodilo sve! To je sve neobično važno i treba da se izgovori do konca! Ja treba prije svega da te zamolim za oprostjenje...

KRIŽOVEC: Ali, dijete, kakvog to ima rezona, sada ponovno?

LAURA: Ne, svakako, molim te! Dopusti mi da svršim: molim te da mi oprostiš! Sve je to bilo neukusno i bestidno! Ja mislim da ću se toga stidjeti do konca svog života! Da, bili su nervi, to se može shvatiti! Ali ono pod tim nervima, pod tim ispadom, ono sve pod tim, to je sve ono što je strašno: to je ono što nisu nervi - to je krivnja!

KRIŽOVEC: Ali, molim te, molim te, Laura, to je sve pretjerano! Toga svega nema! Ovdje o kakvoj krivnji govoriti, to je deplasirano!

LAURA: Ti mene ne razumiješ! Ja sam htjela Lenbachovu smrt, i ja hoću da ponesem svu odgovornost za tu svoju krivnju! To nije bilo samo verbalno, to je bilo stvarno! I ako ima kriminala u željama, onda je to bilo kriminalno! Ali ja sam to htjela iz ljubavi, a to je ono što ti ne razumiješ! I noćas, ja sam te trebala da mi pomogneš nositi svu odgovornost za moju krivnju, a ti, ti si ležao s jednom drugom ženom! I to što si ti ležao s tuđom ženom, to je formalno! Ali kada si se već vratio, kada si došao ovamo i kad si još mirisao po njoj i bio pun nje i njenih intimnosti, kad si počeo da me

mučiš, to je bilo ono što ja ne mogu nikako da sebi objasnim! Oprosti mi, molim te, ja ne bih htjela da te uvrijedim, ali ja mislim da si ti glup!

KRIŽOVEC *sada postaje vidljivo nervozan*: Pardon, ja ne bih htio, ja bih te molio da se ne uzrujavaš, ali ja mislim da je to sve iz osnove krivo postavljeno! Ja držim da su moje i tvoje relacije od početka bile savršeno nezavisne od Lenbacha i od njegove sudbine! I molim te da uvažiš da ja, koliko se sjećam, nikada nisam bio u tako brutalnoj formulaciji toga pitanja s tobom d'accord.²⁴ Da! Mene je potpuno nezavisno od našeg odnosa oduvijek vrijeđalo to kako si ti bila spram toga čovjeka okrutna! I ja sam, koliko se sjećam, na to uvijek reagirao! Taj animalni način mišljenja meni je oduvijek bio stran! Molim lijepo, ja sam možda i glup, ali moj je veltanšaug takav! U tome u meni nema ništa generalsko! Ja doista ne znam što bi ti od mene htjela u toj stvari. *Ustao je nervozno i pošao do lijeve stijene i tamo stao promatrajući nekakav radirung.*

LAURA, *mirno*: Ja od tebe ne bih htjela ništa! Ja sam od tebe eventualno - jedamput, davno, nešto htjela, ali sada? Sada te molim još samo to da mi ne okrećeš leđa! Molim te budi tako dobar i sjedni ovdje do mene! Ako ni zbog čega, a ono iz formalnih razloga! *Križovec vrati se bez riječi i sjedne do nje.* Očajno me boli glava! Da. Vjeruj mi meni je važno da se sve izgovori do konca. Ti si zapravo prvi čovjek koji je u meni probudio ženu! Sve dok tebe nisam upoznala, ja sam još uvijek bila djevojka, udata doduše, tridesetogodišnja, ali u sebi još uvijek djevojka. I, molim te, to je banalno ali je tako: ja bih bila tu na mjestu umrla, a ne bih priznala, a sad mislim da je potrebno da se i to kaže: ja sam htjela da Lenbach umre, to je istina! Ja sam to tako jako i intenzivno htjela da je to moje htijenje bilo još strašnije od najstrašnijeg kriminala! Ali ja sam to htjela zato jer sam u sebi intimno sanjala: kako bi bilo da me ti uzmeš za ženu! Da! To je istina! I ja sam to Lenbachu rekla da hoću rastavu zato da se udam za tebe! Ali ti znaš njegovo stanovište! On je bio spreman da me ubije, ali o rastavi nije htio da čuje! On je o tebi govorio kao o ženskaru, kao o minderwertig²⁵ tipu što se tiče žena. Ja mu nisam vjerovala, ja sam ga i zbog toga mrzila! A sada mi se čini da je on mnogo toga više znao od mene. A to je bilo sve krivo! To je bilo sve krivo od početka, od mog djetinjstva još i od mog odgoja, od moje mame generalice! Već je moj brak s Lenbachom bio jedna takva barunska dekorativnost, a jedna zabluda rađa drugu! Da, u onom svom modisteraju ja sam naivno sanjala o spasenju iz onog pakla, ja sam sanjala kako ću postati tvojom gospođom, jahati konje, nositi reket, biti opet gospođa! Da, upravo tako je bilo. A pokazalo se da je to sve bilo krivo od početka, više naivno i tužno nego stvarno! A najtužnije od svega toga bilo je što se sve to događalo u meni intenzivno, strašno, bolno, a da si ti pokraj svega toga stajao isto tako pasivno kao što stojiš sada!

KRIŽOVEC: A što sam trebao po tebi da uradim?

LAURA: Trebao si da govoriš istinu! Trebao si da mi kažeš: pardon, oprosti, ali ja s jednom starijom, ciničnom damom, s jednom ženom koja se bavi kriminalnim idejama, s takvom osobom ne mogu da ljubakam! Ti nisi htio dijete od mene, ali kad već nisi htio da postanem majkom, do bludnice nisi trebao da me sniziš! Ali ne, ti si s devetnaestogodišnjim djevojkama - potajno...

KRIŽOVEC, *iskreno*: Ali, Laura, ja te molim! To je već bolesno! Ja nemam razloga da lažem! Ja tebe te tri godine jednako poštujem i volim neprekidno, jednako. To su sve egzaltacije! To sve nije stvarno! Ja držim da bi bilo najmudrije da ti legneš i da prespavaš ovu noć!

LAURA: Ja pak držim da ti nisi samo neiskren, ti si prilično naivan i neinteligentan! Ja, direkt blöd!²⁶

KRIŽOVEC: Pardon!

LAURA *postaje ponovno agresivna*: Da! Sada mi je jasno i to! Ti si sinoć govorio u salonu kod mene o braku i "o prijelazu iz patrijarhalnog u urbanizirano", sa svojim naivno sakrivenim mislima!

²⁴ *d'accord* (franc.) - suglasan

²⁵ *minderwertig* (njem.) - manjevrijednom

²⁶ *Ja, direkt blöd!* (njem.) - Da, upravo glup!

Naravno! Uvijek kad sam ja u govoru izazivala odluku, uvijek si se ti gubio u nevidljivo! Ti si govorio o monstroznosti braka uopće, a zapravo to se ticalo samo monstroznosti našeg eventualnog braka! Ti si suviše učtiv, a premalo smion da govoriš ono što misliš! Ti si večeras, još topao od jedne strane žene, došao ovamo i odmah si stao u advokatsku pozu da braniš mrtvacu koga sam ja upropastila! No, dakle, hvala lijepo! A sve to ja nisam vidjela. Sve to ja nisam imala kuraže da vidim!

KRIŽOVEC: Ja to ne razumijem! Ja ne razumijem čemu sve te izazovne i teške riječi!

LAURA: Da, nikada ti nisi znao da kažeš pravu riječ! Ti si uvijek stavljao samo učtiva pitanja! Čemu se, gospodo, uzrujavate? Ali, molim vas, pa to sve nema podloge juridičke! - Ta ja gorim od stida zbog svega što se tu dogodilo, man hat mir auf der Strasse gesagt, dass ich eine gewöhnliche Dirne bin²⁷, na policiji su me ispitivali kao ubojicu, a što je najstrašnije: ja sam i htjela da ubijem, imala sam krvave ruke, a za koga? Za jedan dobro skrojeni sako, za jednog gospodina doktora koji me tu pita: čemu sve to? Da si mi noćas ma samo na jednu jedinu sekundu dao svoju ruku, da si mi pomogao da izađem iz ove tmine, da si rekao jednu jedinu riječ... Ali ne! Ti si se prepao, ti si stao na konvencionalnu distancu, ti si branio Lenbacha, čovjeka koji je upropastio moj život! A ja, ja sam za tebe htjela da ubijam! O, kako je sve to teško. *Laura se slomi u sebi. Od umora, od čitave noći i od prejakih emocija, ona ne zaplače; ona, poslije prvog očajnog tona, zanijem. Šutnja.* Oprosti mi, ja se sama sebe strašno stidim! Ja ne mogu da mjerim svaku svoju riječ! Ja znam, ja sam te uvrijedila, da, ali ja sam u jednom tako sramotnom stanju, tako derutnom stanju... *Stanka. Tihe suze. Slom. Križovec bespomoćno šeće sobom gore-dolje i puši.*

LAURA, *nakon stanke, odlučno*: Pardon, molim te jedno pitanje!

KRIŽOVEC, *s interesom*: Molim!

LAURA: Podržavaš li ti, molim te, poslovnu vezu sa Spilerom?

KRIŽOVEC: S kojim Spilerom?

LAURA: S onim koji je prošloga Uskrsa htio da kupi moj salon! Ja sam se onda bila kapricirala: mi smo se razišli za diferenciju od jedanaest hiljada!

KRIŽOVEC: Da! On je još uvijek moj klijent i ja upravo sada radim s njim na jednoj većoj stvari!

LAURA: Dakle, molim te, izvini što te molestiram takvom sitnicom, ali ti bi me mnogo obvezao da još jutros odeš do njega i da mu staviš ofert²⁸ da mu prodajem "Mercure Galant" sa svim tražbinama, a tih ima po prilici do 30.000, za svotu potpuno irelevantnu, za svotu koju on želi!

KRIŽOVEC: Kako? Ti ćeš prodati "Mercure Galant"?

LAURA: Da! Ja ću likvidirati! Ja mislim da otputujem!

KRIŽOVEC: Ti putuješ?

LAURA: Ovdje ne ostajem nikako! Samo da se još taj sprovod svrši! To će biti ono najstrašnije! Ironija! Kad pomislim na taj sprovod, mislim da ću umrijeti od užasa, a baš sam uvijek o tome fantazirala kako će to biti na tom sprovodu!

KRIŽOVEC: Ja ne razumijem ništa! Kako to da ti sada govoriš o likvidaciji?

LAURA: Imade ljudi kojima je suđeno da im stvari vječno ostaju nejasne! Meni je jasno!

KRIŽOVEC: Oprosti, ali ja mislim da je to sve pretjerano s tvoje strane! Valjda i ja imadem da kažem još svoju riječ! Što je tebi? Valjda ne misliš da je između mene i te Ruskinje neka ozbiljna stvar!

²⁷ *man hat mir auf der Strasse gesagt, dass ich eine gewöhnliche Dirne bin* (njem.) - rekli su mi na ulici da sam obična bludnica

²⁸ *ofert* (franc.) - ponudu

LAURA: Ništa što je između tebe i te Ruskinje mene ne zanima, dragi moj! Mene je zanimalo ono što je bilo između mene i tebe! A sada niti to više! Ja mislim da je o tome govoriti sada dalje suvišno! Ja jedva stojim na nogama! Osim toga, oprosti mi, ali moram da ti kažem; to boli, ali baš zato treba da se kaže: tvoja me prisutnost sjeća jednog mog sramotnog, nedostojnog stanja, i ja te molim...

KRIŽOVEC: To je živčana logika! Oprosti! I ja tu imam da kažem svoju riječ! Na tome ne može ostati da se ja tebi gadim i ti da mene prezireš! Tvoja teza da si u toj strašnoj krizi ostala ostavljena nije točna! Ja se nisam uopće povlačio! Jest, ja nisam uzeo stav u tome što si ti htjela Lenbachovu smrt! Ali ja to nisam uopće uzimao ozbiljno! To sam držao verbalnom iritacijom, ja to i sada smatram samo verbalnom iritacijom! Ja priznajem svoju krivnju što se tiče one Ruskinje, ali ja ne bih htio - da to...

LAURA: Ti si doista zanimljiv! Ali ja te svakako molim da me ostaviš samu!

KRIŽOVEC: Ne! Ja ne idem nikamo! Ja te ne ću ostaviti!

LAURA: Ja ću pozvoniti Mariji...

KRIŽOVEC: To je sve egzaltirano! Laura! Ti si uzrujana! Ti nisi svijesna svoga čina, ti si toliko uznemirena...

LAURA: Ja ne mogu da podnesem tvoju prisutnost! Molim te, Ivane, idi, ja ću pozvoniti - djevojci! Mene tvoja prisutnost u tolikoj mjeri vrijeđa...

KRIŽOVEC: Briga mene, izvoli pozvoni, ja oдавde ne idem! Ja apsolutno sigurno ovdje ostajem! Ja nisam sulud, ja znam što radim! Laura, dijete, molim te, saberi se!

LAURA: Ja sam potpuno sabrana! Ja samo ne želim ovdje tvoje prisutnosti više! Ti možeš možda kod svoje Izabele Georgijevne da dirigiraš, ali, ovdje, ja se ne dam terorizirati! Ja sam iz jednog konjaničkog behandlunga²⁹ izašla, ja sada više ne želim ničijeg terora! *Zvoni uzrujano.*

KRIŽOVEC: Dakle, ti mene misliš baciti van na takav način? Laura, dijete, pa to je suludo, to je neosnovano! Was wird sich das Mädel denken?³⁰ *Laura zvoni uzrujano, neprekidno.* ... i ja ipak ne ću otići! Ja tebe sada ne želim ni pod koju cijenu da ostavim samu!

Dojurila je djevojka, provizorno zaogrnutu, i samo proviruje.

LAURA: Uzmite svijećnjak i ispratite gospodina doktora!

KRIŽOVEC: Čekajte me vani, Marija, ja ću odmah doći!

LAURA: Dakle, ti ne želiš da me ostaviš?

KRIŽOVEC: Ne! Ja ostajem ovdje!

LAURA: Dobro! Onda dopusti mi da se oprostim od tebe, ja idem da legnem...

KRIŽOVEC: Molim lijepo! To i ja držim da je najinteligentnije što se može u takvoj situaciji učiniti! Ja ostajem ovdje!

LAURA *pokloni mu se vrlo konvencionalno i na polasku kaže mu vrlo mirno i logično:* Tu kapricioznost tvoju ne razumijem, Ivane! Onda idi barem reci djevojci da te ne čeka zaludu!

On je pošao van da kaže djevojci da ga ne čeka. U taj momenat Laura skoči do sekretera, razmota Lenbachov revolver i, kao da nešto krade, pojuri s njim u pokrajnu sobu. Upravo u taj tren vratio se Križovec i on je upravo na vratima kad odjeknu dva hica. Jedan, pa drugi.

KRIŽOVEC, *u suludoj trci:* Laura!

Utrčala je djevojka s gorućim svijećnjakom, u stravi.

²⁹ *behandlung* (njem.) - postupka

³⁰ *Was wird sich das Mädel denken?* (njem.) - Što će djevojka misliti?

KRIŽOVEC *više*: Telefonirajte, zvonite, telefonirajte!

Z a v j e s a

"Hrvatska revija", Zagreb, I/1928 (IX), br. 1-2, str. 22-68.

U AGONIJI

VARIJANTA SVRŠETKA DRUGOG ČINA

I TREĆI ČIN

VARIJANTA SVRŠETKA DRUGOG ČINA

KRIŽOVEC: Hvala vam, draga Marija, možete otići! Nema nikakva razloga da me čekate, možete nas ostaviti, hvala! Gospođa barunica me nije dobro razumjela, ja ostajem, samo izvolite, Marija, kad vam kažem, budite dobri, molim...

Marija zbunjeno nestane.

LAURA: Znači, u svom vlastitom domu ne raspolazem više slobodno svojom poslugom? Kad te molim da me poštetiš svoje prisutnosti, ti uzimaš to kao neku vrstu kaprice, ti komandiraš mojoj posluži po svojoj volji! I vi zaista ne ćete da me lišite svoje prisutnosti, gospodine doktore?

KRIŽOVEC: Ti ne vladaš ni svojim riječima ni svojim načinom, ne mogu sad da te ostavim, ti nisi u takvoj kondiciji, i na kraju, izvoli molim: ne ću da te ostavim. To je moje pravo.

LAURA: To je vaše pravo? A na temelju čega? To je duhovito, biti sentimentaln nad grobom svojih vlastitih laži. Einfach ganz blöd und lächerlich!¹ I vi zaista ne ćete da me oslobodite od svoje nametljivosti?

KRIŽOVEC: Svaka tvoja riječ je povišena, ti ne govoriš svojim glasom, saberi se, molim te.

LAURA, *furiozno*: Dobro! Kada ne ćete, ne ćete, kad vas je takva gospodska volja da igrate guvernantu, hvala, hvala, ja ne trebam nikakve guvernante, ja sam punoljetna, ja znam što radim, hvala... *Na telefonu*. Policija? Molim dežurnog činovnika! Da, molim dežurnog činovnika, odmah, stvar je važna! Na telefonu barunica Lenbach! To ste vi, gospodine doktore? Da, da, na telefonu barunica Lenbach, da, da, ja sam udovica baruna Lenbacha! Udovica baruna Lenbacha, da, da, koja je bila kod vas na preslušavanju, da, da, to sam ja, barunica Lenbach! Molim? Da, želim da izmijenim svoj iskaz! Kako? Jeste, želim da izmijenim svoj iskaz! Ja priznajem, ja sam ubila svoga muža, baruna Lenbacha, da, da, ustrijelila sam ga, ja sam ustrijelila svoga muža, vi imate moju adresu, molim vas, ja vas čekam. *Zatvorila je telefon*.

KRIŽOVEC: Ti si poludjela! *Skočio je do telefona. Zove nervozno*. Policija? Dežurni? Na telefonu doktor Ivan Križovec, advokat doktor Ivan Križovec, da, da, mi se znamo, gospodine doktore, oprostite molim, nalazim se ovdje u stanu gospođe barunice Lenbach, čuo sam njenu telefonsku izjavu, da, da, to sam ja, doktor Križovec! Ovdje sam u stanu gospođe barunice! Oprostite, gospođa se nalazi u potpuno neubrojivom stanju, da, da, u neubrojivom, kliničkom stanju, ona nije svijesna onoga što govori, ona bunca, to su halucinacije, da, halucinacije, kažem, najbanalniji histerični ispad jedne lude žene, tu se ne radi o smrti njenog supruga, riječ je o jednoj ljubomornoj sceni, gospodine kolega, ta izjava nema nikakva smisla, molim vas, kako, da, da, da, mislim da bi trebalo telefonirati u bolnicu, a ne na policiju! Da! Jeste! Bio sam prisutan, čuo sam njenu izjavu, to sam vam i potvrdio da sam čuo njenu izjavu, jeste, svijestan sam svih zakonskih posljedica te glupe izjave, zato vam i telefoniram, ne, ne kao advokat, kao prijatelj, kao prijatelj, da! U ime zakona! Da? Ako mislite u ime zakona, razumije se, ali tu se ne radi ni o kakvom priznanju, nego o medicinskom slučaju evidentne neubrojivosti, to tvrdim kao prisutan svjedok, jeste, svijestan sam svake svoje riječi! Ponavljam, trebalo bi pozvati ambulanta kola i telefonirati u sanatorij a ne na policiju! Kako? Odmah? U ime zakona? Pa dobro, gospodine doktore, zašto odmah najdrastičnije sredstvo? Da, da, razumijem... Ako mislite u ime zakona, onda izvolite doći, ako tako mislite, pa jeste, pravilno, u posljednjoj konzekvenciji logično, izvolite molim, mi vas čekamo, ja sam ovdje u stanu gospođe

¹ *Einfach ganz blöd und lächerlich!* (njem.) - Naprosto posve glupo i smiješno!

barunice, molim, molim... *Spustio je rezignirano slušalicu. Stanka.* Eto, molim, dolazi policija! Čestitam!

Z a v j e s a

ČIN TREĆI

Svitanje, sa dalekim odzvukom jutarnjih zvona. Na sceni, u kobnoj neizvjesnosti, već puna tri sata teče borba na život i smrt. Kišovito jutro bojadiše starinske brokatne zavjese bojom zrelih bresaka; tišina, cvrkut ptica. Laura osjeća sve intenzivnije kako se ukleta, uznemirena stvarnost pretvara sve više u slijepu antipatičnu opasnost, izazvanu njenom vlastitom voljom. Podrovanih nerava, ona uprkos svemu nema više snage da prekine dvoboj policijskog pristava i Ivana Križovca. Jedina misao nije u njoj svijesti kao najintenzivnija glavobolja: da padne zavjesa. Njeno srce udara u mozgu, u zatiljku, u prstima, u zglobovima sve venoznije, na rubu olovne mučnine. Njeno srce nije kao sat u sudnici, a kroz koprenu otrovne migrene dopire do nje odjekivanje ogromne, beskrajne, nepojmljive mase riječi, neshvatljive kaskade Križovčevih rečenica koje obavijajući njen usplahireni svijet pužu kao gadne, glupe, slijepe, odvratne zmijurine. S glavom među dlanovima, ona zuri u ništavilo, s pogledom koncentriranim na arabeskama jednog saga, duhom odsutna kao bolesnik koji se više ne nada ničemu, prekidajući monotoniju jednolične poze nervoznim trzajima, kad brzo dječjom kretnjom nastoji kako bi dlanovima zabrtvila uši da ne čuje ništa od svega o čemu se ovdje tako nervozno priča.

Križovec govori, vezan spasonosnim konopom svoga monologa, pomoću koga nastoji kako bi izvukao tu ludu ženu iz ukletog, kao granit tvrdog, pozitivnim vertikalama nedostupno izgrađenog bunara Kaznenog zakona u koji se Laura strovalila hirovito i neuračunljivo samo da mu napakosti, da ga povuče za sobom u skandal kome nitko u ovome trenutku ne može da dogleda pravne posljedice. Napor spasavaoca Križovec vrši rutinerski, u smislu svog suhoparnog poziva, zaista "advokatski" (kao što ga je Laura podrugljivo već u nekoliko mahova bila prekinula: kako mu ne treba vjerovati jer da govori kao "advokat"), ali i on je već pomalo dopro do posljednje granice svojih živaca, osjećajući kako se sve intenzivnije javlja otpor s opasnim smalaksavanjem volje. Ustreperenih prstiju, znojem orošena čela, on se truže nikotinom, paleći čitave serije cigareta koje se lome i nestaju u pepeoniku kao fišeci iz šaržera kad se puškom brani pozicija u stravičnoj svijesti da je svaka riječ važna kao metak u bitki bez pardona. On se bori još uvijek relativno elastično, ali se između njegovih riječi osjeća kako mu se snaga gasi. Stigavši od Izabele Georgijevne, izubijan i degutiran raznovrsnim brutalnim šokovima ove duge noći, on je bio nesklon da dramatizira razdraženu bujicu Laurinih riječi onako sudbonosno i onako kobno kako je to ona htjela. Sve dok nije uzela u ruke telefonsku školjku i dok nije izazvala ovu skandaloznu eksploziju, Križovec je nastojao da svojom pasivnošću djeluje umirujuć. Od trenutka Laurinog izazova, svijestan da prividnosti u životu igraju nerazmjerno kobniju ulogu nego istina, on jasno vidi kako je bezuslovno potrebno da se iskopa iz provalije, u interesu te živčano toliko uznemirene žene, te je još uvijek podjednako sklona da izazove katastrofu, suludo i neodgovorno. Kada je Laura telefonirala dežurnom policijskom činovniku da priznaje da je ustrijelila baruna Lenbacha, Križovec, koji je po svom negativnom iskustvu suviše pravnik, suviše mudar i oprezan, čovjek kome je besmisao društvenih igara i suviše proziran, pojmio je kako njegova prijateljica, iz ljubomorne kaprice, igra jednu od najopasnijih igara između steznika za umobolne i mrtvačnice. Čovjeka sa policije, vršioca dužnosti višeg policijskog pristava, sivo činovničko lice, doktor Križovec apostrofira, kao tobože ravnopravno i intimno, najbanalnijim epitetima: "dragi kolega", ili "dragi prijatelju", ili "gospodine savjetniče", ili "poštovani gospodine doktore i kolega".

Kad se zavjesa diže, on nastavlja jedan od svojih najbriljantnijih pledoajea, što ih je ikad održao u toku advokatske karijere. On već nekoliko sati govori bez predaha, uvjerljivo, što se tiče svladavanja čitave razastrte lepeze psihološko-moralnih argumenata savršeno uzvišeno, on vlada juridičkom instrumentacijom virtuosno, dodirujući svojom retorikom najuvjerljivije uspone sugestivne glume koja se pretvara u prozirnu i jasnu konstrukciju zdravog razuma tako da se njegov partner sve više

priklanja snazi i ogromnoj količini Križovčevih dokaza, a u posljednjoj konzekvenciji i svim pravnim posljedicama te argumentacije. Stuporozna, tvrdoglava, zlobna šutnja Laure Lenbachove, koja - kao da joj je oduzet dar govora - ne će da progovori ni jednu jedinu riječ koja bi potvrdila da je sve što doktor Križovec dokazuje jednostavna istina, predstavlja osnovnu zapreku obrane njenog advokata. Njen govor zanimio je po zakonu tromosti, a s druge strane pak ta njena kataleptička šutnja puna je vidovite strave koja se sve jasnije ocrtava kao stvarna panika pred pravnim posljedicama. Svom policijskom partneru Križovec dokazuje da je svaka, pak i najminimalnija pretpostavka kako bi Laura mogla da ubije svoga supruga potpuno neosnovana. Izgovarajući ogromnu masu odabranih dokaza, Križovec je svijestan kako se radi o opasnim nijansama između samoubilačke laži i istine koju je, pod tako perverzним okolnostima, bez Laurine aktivne pomoći, zaista neizrecivo teško dokazati. On je svijestan ne bude li se još ovog jutra probio kroz ubitačan dim ludog požara da će planuti zaista sve što ga je ikada vezalo s tom nesretnom ženom, podjednako ustrajno odbojnom i luckasto otpornom, te prijeti smrću i uništenjem sebe same i svega što se tu dimi u ognju ljubavi i mržnje.

Vršilac dužnosti policijskog pristava je početnik, administrativna lutka subalternog policijskog činovnika, koga je Križovec nadvladao svojim znanjem, superiornošću svoga duha, erudicije i rutine. Križovec osjeća kako tog policijskog pristava ima u ruci povrh svega i zato što mu je nagovijestio da ulazi ovih dana u kombinacije oko novog Kabineta i da će, po svoj prilici, preuzeti portfelj Pravde, kao što se to već javlja i u štampi da putuje u glavni grad u najvišu audijenciju, i to već večeras, i tako, kad se zavjesa digla, Križovec plovi, nošen talasima fraza, punim jedrima svoje rječitosti, uperene s jedne strane da pripitomi mladog pristava, a s druge da urazumi Lauru i da je nagovori da dade olakšavajuću izjavu kako je lagala kad je telefonirala policiji da je ubila svoga supruga.

KRIŽOVEC: Kolega dragi i mnogopoštovani, zar ne, molim vas, da reasumiram u dvije riječi: sve što je preponderantno važno u ovom trenutku da se skrene pozornost na kvintesenciju same stvari, to smo utvrdili veoma jasno, zar ne, i to je, dakle, jasno i logično, i to smo, dragi doktore, utvrdili, dakako, ne zato da sama stvar postane jasna, jer je ona, razumije se, jasna već po sebi, nego da priklonimo glavu pred snagom logike, a isto tako pred neodoljivom težinom psihološko-moralnih argumenata koji su u ovome slučaju veoma važni i koji sami po sebi govore poglavlja, a sve ostalo je pusta retorika, nagomilavanje najispraznijih riječi i puko formalističko razmatranje jednog, moram da kažem, koliko god mi je to odiozno, jednog sasvim banalnog slučaja koji kao takav spada više među perverzne motive martiromanije nego pod bilo koju staromodnu i preživjelu nijansu Kaznenoga zakona, za koji nam je poznato da nije ni najmanje klervoajantan za ljudske slabosti i da je zapravo potpuno gluh i slijep za sve što se u čovjeku zove "ljudsko"! Eto, kao što sam već bio objasnio u nekoliko varijanata, promatrajući ovaj patološki, upravo više medicinski nego pravni slučaj iz bilo koje perspektive, promatrajući ga, dakako, ljudski, u duhu koncilijantnosti, mi se ovdje već puna dva sata vrtimo u jednom te istom ukletom krugu fatalnih juridičkih prividnosti, izazvanih nervoznom, da, upravo kliničkom frazom gospođe barunice kad vam je telefonirala da je "ustrijelila svoga supruga", što je uradila, po svemu što smo ispitali, nesmotreno, da, više od toga, neuračunljivo, kako da kažem, medicinski, po mome subjektivnom uvjerenju, potpuno neodgovorno.

POLICIJSKI PRISTAV: Ne poričem, gospodine doktore, a to sam vam već bio i priznao, da vaša teza, na prvi pogled, zvuči veoma uvjerljivo! Ali stvar se može promatrati i sa druge strane isto tako logično. Zašto da ostanemo kod pretpostavke da je izjava gospođe lažna? Ona je izgovorila odlučno i sasvim jasno: "Priznajem da sam ustrijelila baruna Lenbacha, svog muža", to je bila gospođina izjava, gospodine doktore, "priznajem da sam ustrijelila svoga muža", izjava s pravne strane potpuno razgovijetna i sabrana, a što se medicinskog aspekta tiče, ne poričem da bi po svemu što se ovdje zbiva, moglo biti i takvih elemenata koji dopuštaju neke pretpostavke, kako vi mislite,

potpuno opravdane, samo se tu radi zaista o nijansama. Gospođa mi je telefonirala iz vlastite inicijative, i ja sam stigao na njen poziv, zar ne?

KRIŽOVEC: Da, da, da, gospođa vam je telefonirala, dakako, to je izvan svake debate, ali, dopustite mi, dragi doktore, isto je tako nepobitna istina i to da sam vam se ja javio istoga trenutka pošto je gospođa toliko nervno podrovana te apsolutno nije svijesna što govori, zar ne, to sam vam javio takoreći istog trenutka, a i to je, dragi kolega, izvan svake debate, a to je, kao što sam već bio rekao, preponderantno važno, jer je njena naivna, da, upravo neinteligentna izjava bila izazvana nekim okolnostima - kako da kažem - sentimentalne, privatne naravi koje ne stoje sa samoubojstvom njenog supruga baš ni u kakvoj vezi, zar ne, i sve smo to već razanalizirali u najsitnije detalje, a te okolnosti i jesu upravo one zbog kojih ja inzistiram više na kliničkoj dijagnozi nego na pravnoj! Sve je to samo po sebi klinički, a prema tome i pravno veoma jasno. Mjesto na policiju trebalo je telefonirati u bolnicu. Jer pravno mnogo je važnije, zar ne, a u tom pogledu bili ste ljubezni da se priklonite mojim argumentima, proceduralno - kako da kažem - za samu stvar nerazmjerno je važnije što vam je gospođa bila izjavila na ekspozituri za prvog saslušanja, kada uopće nije pokazala nikakve pak ni najmanje namjere da se kamuflira ili da sakrije svoje negativne osjećaje spram svog pokojnog supruga, a kad je ipak rezolutno negirala samo ubojstvo.

POLICIJSKI PRISTAV: Točno! Gospođa nije bila ni najmanje uzbuđena, potpuno uzvišena, ona je razmrsila svoju koprenu koja joj se bila navorala preko očiju, pogledala se u ogledalo i, korigirajući kažiprstom naružiran obris svojih usana, bacivši još jedan pogled na ogledalo, ona je upravo cinički izjavila da joj je drago što je postala udovica.

LAURA, *pasivno polutiho, glasom koji progovara iz duboke rezignacije, više kao uzdah*: To nije istina!

KRIŽOVEC, *pun nade da će Laura konačno progovoriti*: Što nije istina?

LAURA, *nesuvislo, duhom odsutna*: Ništa od svega toga nije istina!

KRIŽOVEC: Ne, ne, ne, vi se ne sjećate točno njene izjave!

POLICIJSKI PRISTAV: Kako da ne? Imao sam impresiju da je gospođa te svoje riječi izgovorila sa cinizmom, zaista spontano, a to je potvrdila i svojim potpisom!

KRIŽOVEC: Da, ali je negirala da je pucala. Vi se ne sjećate smisla njene izjave! O tome sam ja sa gospođom govorio čitavu noć! Ona je izjavila: "Da sam ga ustrijelila, rekla bih: ustrijelila sam ga, ali ga nisam ustrijelila i, prema tome, ne mogu da izjavim da sam ga ustrijelila kad ga nisam ustrijelila..." "Meni je lično drago da se on ustrijelio, ali ga ja ustrijelila nisam!" Da li se sjećate tih njenih riječi, gospodine doktore, da li je tako bilo, jesam li točno citirao njenu izjavu na ekspozituri?

POLICIJSKI PRISTAV: Da, otprilike tako, samo mi nije jasno kako to da vi toj prvoj izjavi pripisujete toliku važnost kad je telefonski priznala...

KRIŽOVEC: Ta govorim vam već puna dva sata da se žena nervozno ispitivala čitavu noć i da je upravo zbog te svoje brutalne izjave ili, još bolje, zbog tona te svoje izjave izgubila potpuno nerve od stida! Vi ste je uvrijedili i važno je da je izjavila da nije ustrijelila baruna, nego da se ustrijelio sam!

POLICIJSKI PRISTAV: Pa dobro, ali njena naknadna telefonska izjava predstavlja flagrantnu negaciju prve izjave na ekspozituri, a o tome se i radi, te, koliko god nisam nesklon da uvažim sve naročite okolnosti koje su mogle da izazovu gospodin nemir, postoji i neka pravna logika, na kraju krajeva...

KRIŽOVEC: Upravo tako, gospodine doktore, pravna logika postoji, dakako da postoji, a nitko je i ne poriče. I upravo zato jer pravna logika postoji, citirao sam originalnu baruničinu izjavu, i, kao što smo se sporazumjeli, upravo iz tih razloga, jer je njena izjava, mislim, njena prva izjava, za saslušanja na ekspozituri, koju je diktirala vama u policijski zapisnik, uvjerljiva naročito zato što nam dugogodišnja sudska praksa govori da netko tko je zaista ubio, to jest netko tko je zaista ubio,

a taj svoj čin ne će da prizna, da takav osumnjičenik ne će nikad iz vlastite inicijative pogoršati svoju situaciju nekom izjavom koja ga kompromitira. Jer: u minuti barunovog samoubojstva, u gospođinom dućanu nije bilo nikoga osim bračnoga para, zar ne, i, prema tome, kad bi gospođa barunica bila imala namjeru da ne govori istinu, da laže, da se kamuflira, da je imala namjeru da eskamotira fakta, da, dakle, sakrije svoje djelo, to jest to hipotetično ubojstvo svoga supruga, ona nikada i ni pod kojim okolnostima ne bi bila naglasila kako joj je drago što joj se muž ustrijelio! I to je veoma logično, pravno i psihološki potpuno ispravno, i tako ste i vi logično postupili ne lišivši je slobode, jer je vaša premisa bila veoma točna, kao što ste i sami priznali, i upravo zato je niste lišili slobode jer bi to bila zaista, u ovom slučaju, puka policijska formalnost. A, vidite, gospodine doktore, u ovom trenutku bilo bi isto tako potpuno nelogično povjerovati riječima njene naknadne izjave koju je dala telefonski, kad tvrdi obratno da je ubila čovjeka, a mi za to nemamo nikakvog, pak ni najneznatnijeg materijalnog dokaza.

POLICIJSKI PRISTAV: Nisam siguran da naknadni očevid na licu mjesta ne bi dao čitavoj toj aferi jedan posve drugi obrat! Zašto da se apriorno isključi pretpostavka da je gospođa pucala?

KRIŽOVEC: Točno! Ali vi ste i sami konstatirali, na temelju ekspertize, da je metak ispaljen iz neposredne blizine u meso, a, kao što nam je iz sudske prakse poznato, kad ljudi pucaju jedni na druge, oni ne prislanjaju cijev revolversku o samu kožu, i to točno između rebara, i to točno u visini srca, zar ne?

POLICIJSKI PRISTAV: Osim gospođinog subjektivnog priznanja, mi zasad nemamo nikakvih drugih direktnih dokaza, to je istina, ali opet isto tako je istina i to da je naknadno priznanje okrivljene da je ustrijelila svoga muža jedna veoma važna okolnost! Dopustite, gospodine doktore, gospođa je to priznanje dala iz vlastite inicijative, i ja zaista ne znam što da radim kad, eto, gospođa, svim vašim argumentima uprkos, ne će da povuče svoju izjavu da je ubila svoga supruga. *Spram Laure*: Ne razumijem te vaše metode! Tom metodom ne ćete profitirati ništa...

LAURA, *promatrajući policijskog pristava pogledom punim višeg prezira i savršenog nehaja*: Ne mogu da razgovaram s vama jer sve što kažem vama je antipatično! Kad brišem suze, vi vidite da ružiram usne...

KRIŽOVEC: To što gospođa ne će da progovori, ta je okolnost veoma važna, ali ona uvjerljivo govori upravo o kliničkim elementima, jer, kako vidite, gospođa, osim onog svog nervoznog ispada, upravo izbeumljenog ispada na telefonu, ne će da meritorno progovori ni jedne riječi. To je važna okolnost da ona o samoj stvari šuti kao slaboumno dijete, a o tome se i radi da ona ne će da progovori zbog mene, a ne zbog vas! Ona je na telefonu dala izjavu, onu svoju fatalnu izjavu, to je točno, ne poričem jer sam i sam bio svjedokom njene izjave, ali je ipak tako bilo, oprostite, vama se to pričulo, upravo bolje od toga, moglo je tako da bude da vi niste točno čuli, jer ja sam bio u neposrednoj blizini gospođe kad je telefonirala, ja sam čuo, upravo, ja sam vidio mnogo jasnije: to je bio Ausklang¹ jednog potpuno nesuvislog uzbuđenja, prava bujica čitavog niza zbunjenih rečenica koje se i nisu ticale vas, mislim, policije, to jest samoubojstva barunovog, nego mene lično, jer je gospođa telefonirala više meni nego vama, to je bila neka vrsta buncanja u visokom afektu, svakako, da, svakako u abnormalnom uzbuđenju, to je sve bilo izgovoreno u grču, u bezizlaznom vrtlogu jednog sloma, a taj slom, kao što sam vam već bio i nagovijestio, ne stoji ni u kakvoj vezi sa žalosnim slučajem barunova samoubojstva, i to vi, za svojim dežurnim telefonom gdje se stereotipno javljaju stereotipne vijesti, niste mogli da shvatite o čemu se radi, jer, napokon, da se razumijemo, ja sam, dopustit ćete, dragi i mnogopoštovani mladi moj gospodine kolega, od vas ipak mnogo stariji, pa kad čovjek promatra čitavu bijedu ljudsku iz neke više retrospektive, da tako kažem, onda mu je, dakako, poznato da se u svim ljudskim stvarima radi obično o čitavom spletu mizernih okolnosti, i tako, posve naravno, ja ne poričem da to nije bio smisao gospođinih riječi,

¹ *Ausklang* (njem.) - odjek

napokon, da, ona je i sama evo prisutna, i, kako vidite, ona ne će da porekne, ali ona se isto tako ustrajno susteže već puna tri sata da ponovi svoju potpuno neubrojivu izjavu za koju bi, povrh svega, bilo važno i to da se uzme u obzir kako je bila izgovorena i u vezi s kakvim okolnostima. Mislim, ako smijem ponovno reasumirati u dvije riječi, da u čitavom tom kompleksu nema zapravo više ni jednog jedinog, pak ni najsitnijeg momenta koji nisam imao prilike da osvijetlim precizno i temeljito, a s time ste se i sami složili. Po logici same stvari, čitava ta fatalna glupost, oprostite mi, kolega, ali ja zaista ne mogu a da je ne nazovem glupošću, čitava ta glupost i suviše je uslovljena posve drugim motivima, a da bismo imali bilo kakav, pak i najneznatniji razlog da ispitujemo stvar u sjeni samoubojstva potpukovnika Lenbacha, godinama već shizoidnog očajnika, koji je to svoje samoubojstvo patetično vješao na veliko zvono godinama i njime halabučio pred čitavim svijetom, što ne će biti teško potkrijepiti svjedočanstvima čitave galerije svjedoka kad se stvar bude ispitivala metodički. Pokojni barun prijetio je svojim samoubojstvom godinama, i to je poznata stvar, poznata, u prvom redu, meni, njegovom advokatu koji ga brani već godinama, od njegova brodoloma, od one nesretne političke osude i lepoglavske robije do sada, eto, do ove noći. Stvar je sama po sebi jednostavna: smrt barunova ne stoji ni u kakvoj vezi s izjavom njegove supruge da ga je ona ustrijelila. To su dvije potpuno odvojene stvari. Život ovih bračnih kompanjona posebno je poglavlje koje nam je poznato. Banalno poglavlje sa čitavim nizom subjektivnih momenata uzajamne netrpeljivosti, motivi banalni kao što se već odvijaju u okviru nesretnih bračnih veza, a objektivne okolnosti, potpuno nezavisne od lične volje bračnih drugova, bile su isto tako nesklone za bilo kakvu mogućnost harmonične disolucije. Brodolomci u svom intimnom odnosu, brodolomci u društvenim relacijama. Bolesni, umorni brodolomci, poniženi, bijedni, očajni brodolomci u velikoj oluji koja vitla sudbinama ljudskim kao vior ptičjim jatima.

POLICIJSKI PRISTAV: Spontana, a isto tako nedvornno jasna gospodina izjava na ekspozituri, diktirana u zapisnik, kako joj je drago da joj se suprug ubio, dokazuje da pokojnik nije uživao nikakve naročite simpatije ove dame, prvo, a zatim - logično - drugo, ta njena izjava dana neposredno poslije samog čina govori o nesumnjivoj mržnji koju žena osjeća nad truplom svoga suprua, jer je ta njena izjava bila dana potpuno sabrano, kao što sam već bio rekao, uz ruž i puder, jer je još oduhnila prah sa svojih usana, ph, a na kraju treće, a to je najvažnije, njena telefonska izjava, kad me je pozvala da dođem jer da je sama ubila potpukovnika, nije baš ni u kakvom, pak ni najmanjem protuslovlju s onom prvom izjavom koju je preda mnom izdiktirala u zapisnik i vlastoručno potpisala, i, prema tome, što da radim kad ne će da progovori, a, na kraju krajeva, sve ima svoje granice?

KRIŽOVEC: Što se tiče antipatije koju neka legitimna suprua može da osjeća spram svog legitimnog muža, to je, dopustit ćete mi, najsvakodnevnija pojava koja ne treba da nas iznenađuje ni u kakvom pogledu. Više od devedeset posto bračnih odnosa osnovano je na antipatiji, na uzajamnoj netrpeljivosti, na mržnji, i, koliko je meni poznato, u velikom percentu brakova, po krevetima i za stolovima, bračni partneri u svojim intimnim mislima trajno snuju jedni drugima o glavi. Pomisao na smrt jednoga od bračnih partnera, kao olakšavajuća pomisao na neko fiktivno oslobođenje iz dosadnog bračnog jarma, bijedan je ventil one mizerije koja se u građanskom kodeksu zove "bračna sreća pod blagoslovom svetog sakramenta", što uostalom ne začuđuje jer bračna veza kao takva zapravo i nije drugo nego veza nižih spratova ljudske svijesti, upravo dodir probavnih organa više nego metafizike. Vaša premisa da naivna ili - ako hoćete - neoportuna gospodina izjava o zadovoljstvu što ga je osjetila nad truplom svoga suprua stoji ili, bolje: da bi mogla stajati u nekoj hipotetičnoj vezi s njenim kasnijim fiktivnim priznanjem samoga zločina potpuno je teorijski apstraktna, i ja sam vam već bio dokazao i, ako dopustite, ja ću još jedamput pokušati da vam objasnim o čemu se u tom slučaju zapravo radi. Mržnja spram vlastitog suprua, kao glavni motiv zločina koji je zatim i uslijedio, kao logičan završetak jednog nesnosnog stanja koje se nije moglo riješiti nikakvim drugim načinom nego ubojstvom, to bi mogla da bude jedna od juridičkih hipoteza! Dobro! Pretpostavimo da je zaista tako. Između prve, preliminarne izjave: "Meni je lično drago da

se ustrijelio, ali ga ja nisam ustrijelila", i druge, telefonske izjave: "Ja sam ga ustrijelila", to jest ja, "barunica Lenbach, ustrijelila sam svoga supruga, baruna Lenbacha", po vašoj pretpostavci, između jedne i druge izjave postoji jasna kauzalna veza, i vi, svim mojim argumentima uprkos, još uvijek inzistirate da je tako?

POLICIJSKI PRISTAV: Dopustite da kažem: ne inzistiram, gospodine doktore, kao što ste mogli već primijetiti, ja ne inzistiram ni na čemu, ja vršim samo svoju dužnost, ali kako gospođa ne će da progovori, kako gospođa po svemu nije svjesna svoje situacije, ja nikako ne mogu da uvidim koji bi motivi mogli biti tako presudni da netko iz vlastite inicijative prizna da je ubio čovjeka, ako ga de facto nije ubio? Jer kad netko stoji nad truplom svoga supruga i izjavljuje potpuno mirno i sabrano da mu je drago što je čovjek mrtav, takva je izjava dokaz nesumnjivo duboke, upravo brutalne mržnje, i sama pretpostavka da je takvo lice sposobno da izvede zločin sasvim je logična. Prema tome, molim vas...

KRIŽOVEC: Da, da, to je točno, ali dopustite da vam ponovim kako je isto tako logično i to da gospođa baš zaista nije imala nikakva razloga da baruna ne mrzi. Mrziti ili voljeti nekoga, to je stvar individualnih sklonosti, a kad je nečija antipatija rezultatom dugogodišnje patnje i poniženja, tko ima pravo da posumnja u njeno ljudsko opravdanje? Onaj čovjek koji se sinoć ustrijelio bio je propalica u najdoslovnijem smislu te riječi! Brutalna protuha po svojoj naravi, socijalno bornirana osoba koja vara na kartama, umišljena bluna, težak notorni alkoholičar, pun nedostataka i poroka: lažljivac i bludnik, falsifikator i ucjenjivač, paranoidna luda koja mašta o galeriji svojih plavokrvnih preda, tipičan deklasirani kavalerijski oficir iz jedne civilizacije koja je proigrala sve svoje šanse na talasima bečkih valcera. U našim novim takozvanim nacionalnim okolnostima, ako se pravo uzme, a molim vas da to uzmete ad notam sa punom pozornošću ne samo juridički, taj je čovjek bio po svom odgoju, po zakonu historijske inercije politički zaista sumnjivo lice, otpušteni robijaš, habzburški legitimist koji živi od poštenog i napornog rada svoje supruge, snizivši je do toga da žena zarađuje svoj hljeb kao vlasnica jednog banalnog krojačkog salona. I ne samo to. Bezobziran po svojoj divljoj prirodi, taj gospodin nije godinama vodio računa o stvarnosti. Živeći lakoumno, on je bančio čitave noći i kartao se za tuđe pare, za novac svoje vlastite žene i svojih prijatelja, ucjenjujući čitavu svoju okolinu postojano i dosljedno. On je ucjenjivao svoju suprugu sistematski, perversno, na temelju najbanalnije juridičke formalnosti, prosto po tome što je ta nesretna žena s njime bila vezana bračnom vezom koju je on proglasio sakrosanktnom svetinjom samo zato da bi mu ta "svetinja" mogla da služi kao trajno vrelo prihoda. I ne samo to, dragi moj mladi kolega, ne samo to da je ucjenjivao svoju suprugu... *Stanka. Nekoliko koncentriranih misli, a zatim, kao da je prevladao unutrašnji otpor, Križovec nastavlja kao neprijatno zbunjen kobnim reminiscencijama:* Da! Što sam htio da kažem! Nije mi baš prijatno to spuštanje spiralamu mračnog moralnog podzemlja, ali, kad je riječ o mržnji, o motiviranoj mržnji, o mržnji koja može da se javi u obliku spontane, možda neoportune fraze, mislim da bi ipak bilo najbolje da se izgovori puna istina! Gospođa, gospodine doktore, i ja, mi smo prijatelji još od najranijih dana svoga djetinjstva, i ja sam još u gimnaziji posjećivao ove salone gdje je vladala puna harmonija dobrog ukusa, u šarmantnoj sjeni baruničine gospođe majke, generalice, o kojoj je još moj pokojni otac govorio da spada među onu vrstu dama za koje je Goethe napisao: *Willst du genau erfahren was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an...*² Naime, hoću da kažem to da je prijateljstvo između mene i gospođe barunice staroga datuma, i ako se netko, još u vrijeme moga studija, pojavio kao sjenka u svim mojim mladenačkim iluzijama, bio je upravo ovaj nesretnik ovdje, ovaj carski i gardijski oficir, ali to su bile davne iluzije i u ovom su momentu one potpuno nevažne, dakako, i ja bih htio da kažem samo to: kad smo se gospođa i ja ponovno našli u prijateljskim relacijama, onda su nove, elementarne političke okolnosti bile već odigrale ulogu usuda u našim sudbinama, i ja sam se tako sa potpukovnikom Lenbachom našao u

² *Willst du genau erfahren was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an...* (njem.) - Želiš li točno saznati što se pristoji, pitaj o tome samo blagorodne gospođe...

sudnici da ga branim kao veleizdajnika, da, u jednu riječ, da skratim: stvari su se razvile tako da sam došao do zaključka da bi, na kraju krajeva, bilo u interesu tog očajnika, u interesu mom vlastitom i u interesu gospođe barunice da se njihov brak likvidira i da gospođa postane tako mojom suprugom. I, evo, kako su se stvari zaplele: Lenbach vladao se spram mene kao spram prosca koji moli ruku njegove supruge, pa kad smo godinama razgovarali o tome kako bi i formalno trebalo srediti stvari, on je to ustrajno odbijao iz "viših", takozvanih društvenih razloga. Razumijete li, dragi kolega, u kakvoj perverznoj situaciji se tu živjelo godinama? Jedan autentični reprezentant takozvanog višeg sloja, jedan aristokrat "od glave do pete" ne će iz moralno-društvenih razloga da likvidira svoj brak, jednu fikciju, jednu lažnu vezu koja je po svim propisima bračnog prava bila već decenijama neegzistentna. Gospodin odbija svaku mogućnost solucije, formalno - iz svojih barunskih predrasuda jer da takve plebejske "šale" nisu spojive s boljim običajima, a de facto - gospodin ne pristaje na likvidaciju iz materijalnih pobuda jer mu je prijatelj njegove supruge isto tako trajnim izvorom, moram da naglasim, impozantnih prihoda. Molim vas, to što govorim možda je surovo, pa čak i neukusno, ali je potrebno da se izgovori jer je važno: ja sam s tim gospodinom proveo duge noći razgovarajući o našem intimnom "poslovnougovornom" odnosu, da tako kažem, i to je istina koju izjavljujem ovdje pred vama na časnu riječ: taj je čovjek cinički prodavao svoju ženu s ustrajnim i sve perfidnijim kombinacijama da postigne što veću svotu. Stari pokerist po profesiji, on bi hazardski, da, upravo kriminalno bezobzirno dizao cijenu svojoj ucjeni, ne hoteci ni trenutka da iz svojih ruku pusti ovaj skupocjeni залог! Moralizirajući kao džentlmen, pokojnik, nažalost, bio je zapravo običan nitkov i stopostotni maître de chantage³. U tom pogledu čovjek je imao svoj solidni sistem! Istina, on je bio neuropat, shizoid, moglo bi se reći, neka vrsta moralnog kretena, i kao takav neodgovorno lice s kriminalnim sklonostima, dakako, i kad bismo živjeli u prilikama civiliziranim, takvom društveno opasnom tipu bilo bi mjesto svakako u ludnici! Ali kad je već na tome svijetu tako da ljudsko društvo vrvi od moralnih nakaza koje se slobodno kreću među nama, glumeći normalne, poštene ljude, vi ćete, dragi moj amice, ipak dopustiti da živjeti pod istim krovom s notornim paranoidom godinama, živjeti pod trajnim terorom jedne uperene revolverске cijevi koja vam prijeti godinama, treperiti za svoj život pod trajnim ucjenama, to su motivi dostojni sažaljenja, zar ne, pa kad se onda iznenada desilo, kao što se desilo potpuno slučajno, da se jedna na smrt izmučena žena našla nad truplom svog dompteura⁴, kad je nestalo onog čitavog kriminalnog prividenja, u trenutku jednog revolverskog hica naći se nad truplom dok se još osjeća miris krvi i baruta, i izjaviti pred policijom, koja te, nota bene, sumnjiči kao ubojicu: "meni je drago" što je nestalo toga čovjeka koji me je terorizirao godinama da će me ustrijeliti prije nego što me definitivno proda, a prodavao me i plijenio isto tako godinama, izjaviti, dakle, "da mi je drago" što sam u tako perverznom dvoboju ostala živa, "da mi je drago" što je nestalo smrtonosne cijevi koja me ucjenjuje godinama, takva izjava, dragi moj mladi amice, posve je logična, ona je posve razumljiva, ona je duboko ljudska, a kao takva dostojna poštovanja, bez obzira na to da li je gospođa na to pogledala u ogledalce i razmrsivala svoju koprenu, kad je sva bila izobličena od suza. Da! I budem li imao prilike da se u toj aferi pojavim pred sudskim forumom, izjaviti ću pod prisegom da je ovaj kavalerijski oficir, izvršivši samoubojstvo, izvršio jedan društveno nesumnjivo pozitivan čin jer da sam se i ja već godinama bavio idejom da bi najlogičnije bilo da ga ustrijelim kao kreaturu, potpuno suvišnu na ovome svijetu.

Laura se trгла iz svog sagnutog letargičnog stava i spustivši ruke fascinirano prati pogledom Križovca koji je čitavu partiju svoga teksta izgovorio s naročitom, gotovo patetičnom akcentuacijom pojedinih misli. Laura je ustala u polusnu, mjesečarski, duhom odsutna, i, kao da će izgovoriti neku sudbonosnu riječ, ona se zaputila spram Križovca intimno, a onda se ponovno trгла, ukočila i zastala. Duga stanka. Klonuvši u sebi, Laura se pognute glave zaputila spram portreta svoje majke

³ *maître de chantage* (franc.) - ucjenjivač

⁴ *dompteura* (franc.) - krotitelj

generalice i tako, leđima okrenuta spram scene, ona lebdeći iznad stvarnosti kao da razgovara sa svojom majkom u nijemom, unutrašnjem dijalogu.

POLICIJSKI PRISTAV: Sve je to žalosna priča, gospodine doktore, moglo bi se reći zapravo roman, kao što već jesu romani, i ja nemam, dakako, razloga sumnjati u istinitost vaših navoda, ali isto tako nema nikakve sumnje da mi je gospođa telefonirala da je ubila svoga supruga. Postoje pozitivni propisi, gospodine doktore, i vi ćete razumjeti da ja, kao čuvar zakonskih propisa, ne mogu i nisam u stanju da ih mijenjam. Ja ću, nažalost, morati da postupim u duhu zakona, meni, naime, ne preostaje nikakva druga mogućnost.

KRIŽOVEC: Puna dva sata mi se vrtimo na jednom te istom mjestu bez rezultata, i ja vam priznajem da ste u potpunom pravu, ali isto tako molim vas da uvažite kako niste u pravu. U čemu je osnovna pogreška? Gospođinu izjavu na policiji i njenu telefonsku izjavu da je ubila baruna vi dovodite u kauzalnu i logičnu vezu. A upravo, obratno od toga, te dvije izjave, ona koju je dala kod vas u policijski zapisnik i ova telefonska kad vas je pozvala da dođete, te dvije izjave ne stoje ni u kakvoj vezi! Ni u kauzalnoj, ni u logičnoj, ni u pravnoj, ni u materijalnoj, ni u moralnoj! Ta druga, fatalna, da, svakako suluda, upravo više od toga, potpuno neubrojiva i, kao što sam već naglasio, klinička izjava ticala se isključivo mene! Naime: gospođa je telefonirala policiji...

POLICIJSKI PRISTAV: Oprostite, meni je zaista žao, ali ja od svega ne razumijem ni riječi! U smislu navedene usmene izjave koju je gospođa dala telefonskim putem, žalim, kažem da žalim, ali meni ne preostaje ništa drugo nego da gospođu, kao temeljito sumnjivu da je izvršila zločin, lišim slobode, a dalje neka se sve preda normalnoj proceduri. Da li se ta gospođina izjava ticala vas ili bilo koga drugog, to je irelevantno.

KRIŽOVEC: Ni najmanje! Molim vas! U smislu navedene telefonske izjave trebalo bi najprije razbistriti pojmove o kakvoj se to uopće izjavi radi i kako je do nje došlo, a to bi metodički bilo jedino meritorno u toj stvari, a ne to da li je gospođa vama telefonirala ili nije, jer nije čitava istina u tome da je gospođa telefonirala policiji. Uvažite, molim vas, da je sam fakat zašto je gospođa telefonirala i kako je telefonirala mnogo kompleksniji, i da sve to ne mora da bude "čitava istina", naime "istina" za koju pretpostavljamo da nam je poznata.

POLICIJSKI PRISTAV: Ako to nije "čitava istina", i ako je to zaista tako, pitam se zašto sam se u ovome stanu uopće i pojavio? Ako to nije istina, molim vas, budite ljubezni, odgovorite mi: zašto sam uopće došao ovamo ako nije istina da me je gospođa pozvala da dođem jer da je ubila svoga muža? Poricati tako evidentna fakta, to je, oprostite, uza sav respekt spram vaše ličnosti, poštovani gospodine doktore, djetinjasto! Kao starom praktikusu ja vam se čudim! Vi uživate nepodijeljen ugled jednoga od naših najmodernijih suvremenih pravnika, a ta vaša metoda, metoda dobivanja na vremenu, to je, nažalost, metoda s kakvom se dnevno susrećemo u policijskim kancelarijama. Da nešto "nije istina", to slušamo, oprostite, dnevno u beskrajnim varijantama polupismenih primitivaca.

KRIŽOVEC: Da, da, tako je to, nažalost, s istinama koje se ispituju policijski. Što znači najbanalnija negacija da "nešto nije istina", ako ne to da se, sa stanovišta jednog živog, uvijek više-manje nezdravog, upravo bolesnog ili - ako hoćete - bolećivobolnog procesa, poriče okvir zakonske logike koja već po svojoj statičkoj naravi nije sposobna da obujmi čitavu životnu istinu koja ne miruje ni jedne sekunde. Kad se kaže da nešto "nije istina", to je istina da se pravnoformalno, policijskiadministrativno ne da uokviriti živa rana jednog bolnog, upaljenog statusa praesensa. Nešto što organski supstancijalno reagira na grube juridičke sonde, nešto što se moralno otima statističkim ciframa i paragrafima, to "nešto" ne da se objasniti kaznenopravnim, zakonskim ili policijskim propisima i uredbama. Ženi je bilo drago da se ona luda od manijaka ustrijelila, i - naravna stvar - kad se takva izjava neoportuno diktira u policijski zapisnik, ona baca kobnu sjenku pro futuro, i na takvoj se onda izjavi konstruira pravna premisa iz takozvanog predstanja, a tom se pravnom premisom želi posve proizvoljno objasniti neka druga izjava: da je zaista ubila čovjeka za

kog je izjavila da joj je drago što je umro, što je umro, a nije nestao njenom voljom ili činom, nego se ubio sam, i, ako se dobro distingvira, molit ću lijepo, treba da se utvrdi da ga nije ubila ona, nego da se ubio sam! Dakako! Kad smo već jedamput pretpostavili da je netko ubio, onda se logično sjećamo i toga da je, razmršujući koprenu, mazao pred nama usne, da je kažiprstom dotjerivao obrise svojih svježe narumenjenih usana, da se pudrao i naprašujući se oduhnuo puder upravo kao da je rođeni kriminalac, izgovarajući riječi pune duboke mržnje i prezira! Ja sam već bio naglasio: gospodina izjava u vašem zapisniku mogla bi se staviti pod znak pitanja samo po tome da li je spojiva s bantom, a da je ona ljudski duboko razumljiva, to sam već imao čast naglasiti, kao i to da se ja s tom izjavom solidariziram. Jer ja vas ponovno molim da uvažite kako je do one nesretne izjave kod vas na policiji zapravo došlo? Gospođa je bila izvrnuta čitavom nizu poniženja, jer - dopustit ćete mi - kad jedno čisto i plemenito biće padne iznenada u situaciju da ga sumnjiče da je ubilo čovjeka, to može da urodi grubom indignacijom koja više ne mjeri značenje pojedinih riječi! Tako postupaju samo ponosni karakteri, karakteri možda odbojni, karakteri u društvenom smislu ne uvijek konformni, često neprijatni, karakteri možda monomanski, karakteri koji isto tako u drugom jednom momentu mogu iz ličnog prkosa strovaliti sebe i svoje bližnje u najveće patnje i bolove, samo zato da bi pokazali kako su uzvišeni, ali, opet, uprkos svim tim negativnim stranama, svaka čast tim karakterima, jer oni predstavljaju bolje i plemenite ljude, ljude kojima su ruke uvijek čiste. Takav čisti karakter je i ova dama koju već godinama poznajem očekujući da joj dadem svoje ime, upravo zato jer neobično visoko cijenim snagu njenog karaktera. Logično je, dragi doktore, što vi tražite da gospođa dade protuizjavu da nije istina da je ubila svoga supruga, i da vam objasni kako je do tog došlo da dade takvu lažnu, po sebe u svakom slučaju kompromitantnu izjavu, a vidite i sami koliko se već čitavu noć borimo oko te njene formalne izjave, a ona upravo samoubilački ne će da progovori ni riječi, vama će to možda zvučati bizarno, samo zato jer je karakter koji ne će da se preda, smatrajući tu kapitulaciju činom ispod svoga dostojanstva!

POLICIJSKI PRISTAV: Te vaše psihoanalitičke formule su sasvim zagonetne! Kakva je to vrsta "dostojanstvenog" karaktera koji svjesno neistinito uzima na sebe odgovornost za jedan vulgarni zločin koji nije izvršio, a koji bi u svakom slučaju bio ispod dostojanstva takvog jednog karaktera?

KRIŽOVEC: Zar vi kao pravnik ne vidite da je stvar potpuno neozbiljna i djetinjasta? Gospodinoj samooptužbi nedostaje i najminimalnija materijalna podloga! Nema takve sudske procedure na temelju koje bi se moglo utvrditi da je njena kapriciozna, da, upravo martiromanska tvrdnja istinita! To je prosto smiješno! Satrti takvu naivnu glupost u paramparčad, razderati je kao staru gnjilu hartiju, to zaista nije nikakav juridički problem.

POLICIJSKI PRISTAV: Čast martiromaniji, lijepa stvar, ali ne treba da bude tako. Zašto da ne protumačimo subjektivno priznanje gospođe da je ustrijelila potpukovnika kao neku vrstu pokajanja? Takva mržnja na sebe, na svoju vlastitu ličnost mogla bi isto tako biti pouzdanim znakom moralnog sloma. Priznala je jer se zgrozila nad samom sobom. Pokajala se.

KRIŽOVEC: Zašto da se kaje, molim ja vas, sve kad bi bila i ustrijelila onoga tipa? Ja mogu da vam predam čitavu seriju dokumenata da je pokojnik bio kriminalni tip koji je ucjenjivao i robio cirkuske jahačice u vrijeme svoje tada još blistave dvorjaničke karijere! Napustio je carsku gardu zbog nečasnih dugova na kartama, ljubakao je s damama iz polusvijeta kao najobičniji makro, ucjenjivao je svoju ženu i svoje benefaktore, krao je, obijao ormare i blagajne, i nad kadaverom takve mizerije zašto da se netko kaje? A ako je riječ o mržnji i ako su motivi njene izjave bili motivi mržnje, a ti motivi su ljudski potpuno razumljivi, ta njena mržnja još uvijek ne bi mogla biti nikakvim dokazom da je izvršila zločin. To je izvan svake debate.

POLICIJSKI PRISTAV: Po čemu bi to bilo izvan svake debate? Kako vi znate da nije istina ono što je priznala?

KRIŽOVEC: Priznajem: na to pitanje nije tako jednostavno odgovoriti. Molim vas, ja od početka ne tvrdim drugo nego samo ono što mi je poznato, a poznato mi je da je lagala kad je izjavila da je

ubila, a da je lagala to znam jer sam bio prisutan kad je lagala, i jer sam čuo kako laže, i jer pouzdano znam zašto je lagala u onome momentu, jer pouzdano znam da je lagala samo zato da izazove skandal!

POLICIJSKI PRISTAV: Vi niste bili prisutni na licu mjesta kada je izvršen zločin. Od živih ondje je bila prisutna samo ona, i ona je jedini svjedok, a kao takva ona svjedoči protiv sebe! Zašto da sumnjamo u istinitost njenog svjedočanstva? Ni jedan od vaših dosad navedenih razloga nije pobio vjerodostojnost njenog svjedočanstva!

KRIŽOVEC: Istina je, ja nisam bio prisutan u "Mercure Galantu", ali sam prisustvovao njenoj telefonskoj izjavi, i ja apodiktikički tvrdim da je lagala...

POLICIJSKI PRISTAV: Po svome vlastitom priznanju, vi ste se sa gospođom našli tek sat poslije ponoći, znači punih šest i više sati poslije samog događaja, i što vi možete da znate što se dogodilo šest sati prije toga? Neposredno poslije samoga zločina, već u sedam sati i trideset i pet minuta, žena je izjavila da joj je drago što je čovjek mrtav, znači, još nad toplom svojom žrtvom, ona se ne kaje...

KRIŽOVEC: Ona to, gospodine doktore, u toj formi nikad nije izjavila, pardon, oprostite! Ona je izjavila da joj je "drago što se barun ustrijelio", a to je bila nervozna replika na vašu tezu da ga je ustrijelila sama. Čitava vaša istraga na policiji kretala se oko te početne pretpostavke da je ubila baruna.

POLICIJSKI PRISTAV: Ja tvrdim da je izjavila svoje zadovoljstvo što je čovjek mrtav i da je logično što je priznala ubojstvo! To je jedno te isto!

KRIŽOVEC: Ne, oprostite, to nije jedno te isto! Velika je razlika u tonu kad vi nekoga optužujete da je ubio, a on izjavljuje: "pardon, ja nisam ubio, ubio se čovjek sam", a pritom je potpuno irelevantno da li je pritom pala izjava da je gospođi drago ili da joj nije drago što se ubio. Njena je izjava negacija samoga čina.

POLICIJSKI PRISTAV: A njeno telefonsko priznanje je afirmacija koja samo dopunjuje prvu izjavu, a to upravo nije ni najmanje irelevantno, kao što smo već utvrdili! Ta njena izjava na policiji veoma je važna jer ona osvjetljava njeno kasnije priznanje da je zaista izvršila zločin! To je logično povezano.

KRIŽOVEC: To nije logično! Upravo zbog te svoje prve izjave, zbog same grubosti te svoje izjave na policiji, gospođa se sama postidjela tog svog afekta da je mogla da padne ispod svog nivoa, ali to je bilo u afektu, u indignaciji, zbog vaše policijski stereotipne pretpostavke da je ubila, a sama ta pomisao bila je ispod njenog dostojanstva!

POLICIJSKI PRISTAV: Ali, molim vas, mi znamo iz iskustva da su ubojice obično indignirani u prvoj fazi ispitivanja i da su neobično osjetljivi na pitanje svog društvenog ponosa i časti. Motivi njene izjave ovdje su potpuno sporedni, žena je priznala da je ubila.

KRIŽOVEC: Žena nije priznala, i ona nije mogla priznati ništa prosto zato jer nije imala što da prizna. Lagala je na telefonu da izazove skandal, i to joj je, moram priznati, uspjelo ingeniozno.

POLICIJSKI PRISTAV: Zašto skandal, kakav skandal?

KRIŽOVEC: Telefonirala je vama da bi pogodila mene! Klasična neobranjiva kvinta, ako znate što je to, ako ste se bavili mačevanjem? Ravno po glavi, sabljom!

POLICIJSKI PRISTAV: Kako po glavi? Zašto da inscenira skandal da bi vas po glavi?

KRIŽOVEC: Iz intimnih motiva, iz motiva o kojima nisam mislio govoriti, ali kad je već tako i kad gospođa ne će da progovori, a ona ne pokazuje uopće nikakvim znakom da bi htjela da se probudi, molim, ako je potrebno, onda mislim da je oportuniije da progovorim ja sam i da priznam sve do posljednje riječi. Stvar je delikatna, ali nije tako zagonetna te se ne bi mogla objasniti.

POLICIJSKI PRISTAV: Tako dugo dok nismo čuli gospođu, mene vaši intimni detalji ne zanimaju savršeno ništa! Tako dugo dok gospođa ostentativno šuti, mene u prvom redu po dužnosti interesira samo to što po zakonu ima da me interesira, a to je njeno pozitivno priznanje koje ste i sami potvrdili, jer ste bili prisutni i jer ste čuli kad mi je telefonirala da je ustrijelila potpukovnika! Problemi neke moralne krivnje i tome sličnih pobuda intimne naravi mene ne interesiraju! To je stvar sudskog postupka, gospodine doktore, i ja ću postupiti u ime zakona! Meni drugo ne preostaje, a mislim, da ste vi na mome mjestu, i vi biste isto tako postupili.

KRIŽOVEC: Dakako! Samo ja na vašem mjestu ne bih od jedne najbanalnije ljubomorne scene stvorio sudski postupak velikog stila! To bi zaista bilo naivno! Žena je izgubila kontrolu nad svojim nervima, što je napokon potpuno razumljivo poslije svih onih šokova, a onda se dogodilo još i to da je utvrdila kako nisam bio na večeri u Grand Hotelu, kao što sam joj bio javio, nego kod jedne svoje znanice, kontese Maklakoff! Gospođa je utvrdila jednu moju intimnu vezu a u takvim prilikama, bože moj, baca se često i vitriol, a ne telefoniraju se samo naivne gluposti! Ne ćemo od jednog neubrojivog temperamentnog ispada stvarati kriminalne procese! Vi me promatrate kao da mi ne vjerujete? Kontesa Izabela Georgijevna Maklakoff, izvolite molim, kontesa ima svoj telefon, i budite ljubezni, vi svakog trenutka možete provjeriti njen identitet! Izvolite molim provjerite isto tako, ako vas interesira, da li sam proveo kod kontese čitavo veče, sve do četrdeset minuta poslije ponoći, a kad sam na kraju stigao do gospođe barunice koja me je tražila po čitavom gradu, i kad se utvrdilo da nisam bio u Grand Hotelu na poslovnoj večeri, nego kod kontese, onda je stvar zauzela točno one nervozne razmjere koji su doveli do temperamentnog, za nijansu možda i suviše temperamentnog telefonskog skandala! To je trebalo da ispadne kao neka vrsta revanša za tešku, gol-gotsku baruničinu noć! Eto, molim: "Dok sam ja kod kontese muzicirao", gospođa je bila "izvrnuta vašem inkvizicionom postupku", i tako dalje, i tako dalje, pa kad se već razbila jedna čaša, zašto da se ne uništi i čitav servis, pak ne samo servis nego krov, egzistencija, život, ljubav, dugogodišnje prijateljstvo, čitav niz iluzija, u jednu riječ, sve. To je ona vrsta osamljenih karaktera o kojima sam već govorio, koji kad ginu, onda ginu romantično, sa velikom gestom vertikalnog slobodnog pada u vakuumu.

POLICIJSKI PRISTAV: Kako rekoste, molim, da se ta dama zove?

KRIŽOVEC: Kontesa Izabela Georgijevna Maklakoff.

POLICIJSKI PRISTAV: Georgina Maklakova? Čini mi se da poznajem tu gospodicu! Ona je kod nas evidentirana.

KRIŽOVEC: Kako?

POLICIJSKI PRISTAV: Đurđa Maklakova, ridokosa žena srednjih godina, srednjeg rasta, bez neke naročite oznake, ona je kod nas evidentirana. Kažnjavana je i izgonom, ali joj je izgon ukinut na intervenciju nekih viših vojnih lica. Bila je pod raznim optužbama, zbog kokaina, nemorala, zbog čedomorstva i tako dalje, ali joj se čedomorstvo nije moglo dokazati i tako dalje, već kako to ide u našem dosjeu...

KRIŽOVEC: Ta nije moguće! Da se možda ne radi o nekoj drugoj osobi, doktore? Bit će posrijedi u svakom slučaju zabuna! Dama o kojoj govorim, to je unuka admirala grofa Maklakoffa koji je igrao veoma važnu ulogu u Krimskom ratu i o kome piše Tolstoj u svojim Sevastopoljskim uspomnama! To će izvan svake sumnje biti neka zabuna! To je nemoguće! Ja uostalom imam njenu sliku, budite ljubezni da provjerite. *Izvukao je iz džepa nervoznom gestom lisnicu, i u žurbi ona mu se prosula sa raznim snimkama i pismima.*

Laura, koja se bila vratila od portreta svoje majke i bolećivo pasivno promatrala ovu dvojicu u uzbuđenom dijalogu, bila se primakla bliže već od onog momenta kad je Križovec počeo da govori o skandalu. Kad se prosula Križovčeva lisnica, ona se sagnula da mu pomogne konvencionalno, a zatim u jednom trenutku, kao ubodena iglom, iznenadnom brzom kretnjom ona mu je otela

nekoliko fotografskih snimaka, rasutih tako da Križovec to nije mogao spriječiti. Jednu od tih fotografija ona promatra s veoma velikim interesom.

POLICIJSKI PRISTAV, *koji se isto tako sagnuo da pomogne Križovcu oko sakupljanja rasute hartije, s tipičnom gestom kratkovidna čovjeka skinuo je naočari da bolje vidi, promatrajući s interesom fotografiju Izabele Georgijevne. Rezniranim glasom on vraća sliku Križovcu: Žalim, gospodine doktore, ali ta osoba na slici, nema nikakve sumnje, jeste Georgina Maklakova glavom.*

KRIŽOVEC: Sasvim zagonetno! Kontesa Maklakoff, unuka admirala Maklakoffa, živi u zajedničkom kućanstvu sa svojom bakom admiralicom, kneginjom Volodarskom, u krugu kneginja Dolgorukove, Goleniščev-Kutuzove... Kontesa je diplomirana profesorica engleskog jezika.

POLICIJSKI PRISTAV: Georgina Maklakova, koliko je meni poznato, to je njeno adoptivno ime po nekom Jegoru Maklakovu koji je navodno bio pisar u Semipalatinskoj guberniji, ali svi njeni revolucionarni dokumenti temeljito su sumnjivi. Njeno autentično djevojačko ime je navodno Plettner ili Iwaszkiewicz, a zapravo ona se zove Wanda Chowanczowna, od oca Petra Chowanczowa, Rusina, rodom iz Bukovine, austrijskog željezničara, rođena u Sankt Pöltnu, a bila je u Czernowiczu, kod svoje babe 1914, kad su upali Rusi, i tako je ostala s onu stranu granice. Stigla je u naše noćne lokale kao animirdama iz Beča, gdje je radila u nekakvom koru ruskih balalajčika. Žao mi je, ali to što ja o toj gospodici znam, to je tako...

KRIŽOVEC, *pod impresijom, zbunjen*: Sasvim zagonetno. Pa kad smo već indiskretni, kakva se to viša vojna lica interesiraju za tu damu?

POLICIJSKI PRISTAV: Jedan armijski general, jedan divizijski general, uopće gospodica uživa nepodijeljene simpatije generaliteta, a to joj je i diglo društveni ugled i kredite, te su se čak javile glasine kako bi mogla postati suprugom nekog uglednog gospodina...

KRIŽOVEC: "Uglednog gospodina"?

POLICIJSKI PRISTAV: Da, gospodine doktore, "uglednog gospodina" koji ima šanse da postane ministar.

LAURA, *hipnotizirana fotografskom snimkom u svojim rukama, trgla se iz letargičnog mrtvila. Njom je zavrtlao histeričan smijeh koji, kao oštar disakord, razdire svu bolnu čamotinju ovog nokturna na smrti. Sa sarkastičnim, zapravo nezdravim smijehom u povišenom tonu: Savršen akt ove naše drage gospodice kontese, bravo! Akt ove "Primavere" služio je već čitavim slikarskim generacijama kao model idealnog djevojačkog tijela, nažalost. À la bonne heure! Nisam zaista imala pojma, dragi doktore, da vas kao amatera fotografa i nudista interesiraju pornografske snimke. I to otkriće spada u bogata iznenađenja ove divne ljetne noći. Merci, dragi moj doktore, dragi moj gospodine protektore, izvolite, vraćam vam vašu romantičnu "Primaveru", oprostite, dogodilo se potpuno slučajno.*

KRIŽOVEC: Laura! Molim vas, saberite se, mi nismo ovdje sami, mi ovdje stojimo pred predstavnikom Zakona.

LAURA: Da, da, razumijem! Mi treba da se skinemo do gola, i ja upravo tako kao i kontesa Izabela! Pardon! Nije mi bilo jasno da smo nudisti! Naime, da! To jest, vidim, od mene se očekuje da kažem sve što ima da se izgovori, do posljednje konzekvencije, nudistički, pornografski, policijski, u smislu policijskih paragrafa... *Spram policijskog pristava*: Oprostite, gospodine doktore, zaista iskreno žalim, ne znam kako da se izrazim, nisam imala pojma da sam i ja neka vrsta suparnice jedne animirdame iz Sankt Pöltena, ali poslije svega što se ovdje izgovorilo, poslije ove Sodome, poslije svega što je gospodin doktor bio tako ljubezan da izdeklamira u moju obranu, mislim da je istina sve ono što je gospodin tu deklamirao, sve ono, od alfe do omega, od policije pa sve do ove dame iz Sankt Pöltena! Mislila sam da se radi o smrti, ali ne, ne, to je zapravo najbanalniji operetni šlager u

À la bonne heure! (franc). - Nikad bolje! U pravi čas! Bravo!

drajfiriltaktu, eine Art Halbweltcouplet⁵, da, da, sasvim loša šala iz jedne glupe operete, tralalala-là, "Mein Herr Marquis, so ein Herr wie Sie"⁶, naime, što hoću da kažem, žalim što sam vas uznemirila svojim "histeričnim ispadom". Mislim da je gospodin doktor, kao moj advokat, veoma dobro objasnio onaj moj telefonski "histerični ispad", ništa više ni manje nego upravo ono što se zove skandal, kad sam vas pozvala da dođete, a zapravo sam lagala. Da, da, to je zaista bio "histerični ispad", precizno, slažem se, skandal, dostojan neke moje male mašamode iz "Mercure Galanta" ili bilo koje animirdame, ali, dragi moj bože, i to se može razumjeti, zar ne, žene su već takve da nisu baš postojano uračunljive i da ne vladaju uvijek podjednako sigurno svojim živcima. Zatajili su mi nervi, to je bilo sve, nisam bila svijesna svih vaših policijskih "pravnih posljedica", nisam bila svijesna što radim, lagala sam, te ne znam, gospodine doktore, da li je dovoljno da izjavim da sam lagala? Ništa od svega toga nije istina. Nisam ubila nikoga!

POLICIJSKI PRISTAV: Ne, gospodo, to ni u kom slučaju nije dovoljno! Potrebno je da vas u ime zakona upozorim da se tu ne radi ni o kakvoj opereti, nego o veoma ozbiljnim zakonskim posljedicama, a to nisu kupleti, zar ne? Vi treba da mi dadete izjavu, decidiranu i jasnu izjavu, i to u takvoj jednoj formi da se može upotrijebiti kao meritorno objašnjenje u zapisniku, da mi dadete jednu eksplikaciju, razumijete li me, eksplikaciju kojom poričete da ste ubili svoga supruga, jer, nema nikakve sumnje, ja o čitavome tom slučaju moram, razumijete me, gospodo, ja moram uputiti normalnu, zakonom propisanu prijavu Državnom odvjetništvu o čitavome slučaju, već kako su stvari tekle, i to kako ste me pozvali i zašto ste me pozvali, na temelju neistinite svoje tvrdnje da ste ubili svoga muža. Sve to, molim vas, nije nikakva opereta, i vi opet niste svijesni svojih riječi, i, izvolite molim, saberite se i izdiktirajte mi sve istim redom, od onog trenutka kad ste me telefonski obavijestili da ste ubili potpukovnika Lenbacha do ove svoje izjave kad tvrdite da ste lagali da ste ga ubili, i zašto ste lagali! Upozoravam vas, gospodo, stvar je ozbiljna, jer zavođenje vlasti u bludnju kažnjiv je čin, i ja vas molim da se saberete, a mislim da gospodin doktor, u svakome pogledu, dijeli moje mišljenje, jer, na kraju krajeva, svi moji obziri imaju svoju granicu. Ja ne ću dopustiti da dalje izrgavate Zakon ruglu, jeste li me razumjeli?

KRIŽOVEC: Nema sumnje, veoma ispravno, u duhu zakona i po propisima, vi ste u potpunom pravu, gospodine doktore! Laura, molim vas, da li ste razumjeli što vam je objasnio gospodin pristav? Radi se o vašoj definitivnoj izjavi koju dajete u istražni zapisnik, jer gospodin pristav je ovdje predstavnik Zakona, a Zakonu treba da se pokorimo svi, i vi, i ja i svi mi, bez izuzetka! Laura, ja vas molim da me poštediti grube riječi! To kako se vi vladate, to je infantilno!

LAURA: Pa rekla sam da sam lagala! Šta želite više? Lagala sam. Svi smo lagali čitavu noć, lažemo, lažete, lažu, lagali ste i vi, lažem i ja, dakako, pak sam lagala i ja, jer nije istina da sam ubila Lenbacha, ja nikoga nisam ubila, mene su htjeli da ubiju, mene su popljuvali, mene su ispitivali kao ubojicu, i mislim da je to sad jasno, mislim da sad ne lažem, jer i vi ste govorili punu istinu pred ovim gospodinom, sve ono o gospodici Maklakoff, sve je to istina, vi niste lagali, to se vidi i iz onih nudističkih fotografija da niste lagali, sve ja to potpisujem...

KRIŽOVEC: Laura, razumijete li šta je to logika? Molim vas budite razumni, ja vas nisam branio ni pred kakvim gospodinom, nego pred Zakonom i zakonskim posljedicama! Osim toga, da se razumijemo, oh, koliko ću puta imati još da ponovim, molim vas, gospodin pristav očekuje od vas izjavu koju treba da izdiktirate u zapisnik da niste ubili potpukovnika, jer on vas u protivnom slučaju po pozitivnim propisima ima da uhapsi i da vas optuži zbog ubojstva! Vi ste pod policijskom istragom, zar vi ne pojmite da ste pod policijskom istragom, gospodin je stigao u pratnji detektiva,

⁵ *u drajfiriltaktu, eine Art Halbweltcouplet* (njem.) - u tročetvrtinskom taktu, neka vrsta kupleta iz polusvijeta

⁶ *"Mein Herr Marquis, so ein Herr wie Sie"* (njem.) - "Moj dragi marki, takav vitez kao vi" (citat iz Herveove operete "Mam'selle Nitouche"),

zar vi ne razumijete da možete svakog trenutka biti lišeni slobode? Čovjek će vas uhapsiti, razumijete li, vas će vezati detektivi. Vi ste pod policijskom istragom, pod temeljitom sumnjom da ste izvršili zločin! Izvolite izjaviti, jasno i glasno, čistu istinu kako su stvari tekle i kako je došlo do toga da ste gospodina pristava pozvali da vas uhapsi jer da ste ubili potpukovnika! Laura, zar vi mene ne čujete?

LAURA, *duhom odsutna*: Pa ja nisam pozvala ovoga čovjeka da me uhapsi. Ja sam ga pozvala da me riješi vaše prisutnosti, ja nisam znala kako da vas odstranim.

KRIŽOVEC: O, gospode bože! Laura! Ovo nije dječja igra, izvolite izdiktirati gospodinu doktoru istinu! Ništa više nego istinu kako je došlo do toga da ste mu telefonirali i zašto ste mu telefonirali.

LAURA: Istinu! Koju istinu? Pravu, nekamufiranu, nudističku istinu? Još i to? Dakle, molim, govorim istinu, голу fotografiranu istinu! Ako je sve to tako važno da se moram skinuti pred ovim gospodinom do *cache-sexea*⁷, onda molim: kad ste se vi konačno vratili, kad ste se pojavili, kad su vas na kraju krajeva otkrili, da, kad ste stigli na mjesto ove žalosti, ovamo, pod ovaj krov, u ovoj antipatičnoj, gadnoj noći, kad ste mi pristupili da mi pomognete na ovom pogrebu svega što bi se moglo reći da je zaista preminulo, kad ste, dakle, ovdje nad mojim, upravo nad našim odrom, takoreći na samrti, zamirisali po kontesi Maklakoff, kad ste neparfimirali tu moju bijedu njenim "Old-Gentleman"-mirisom (po svježem tropskom duhanu, po strašnim, otrovnim crnim orhidejama), kad ste, dakle, stigli kao dobra, samaritanska duša, kao moja jedina nada da podijelite sa mnom sve ovo gadno što je onaj mrtvac onako brutalno survao na moju glavu, ne, ne, ne, ja bih bila natčovjek da sam mogla podnijeti onaj inzult da mi netko, u koga vjerujem, tko mi je jedina intimna utjeha, dolazi od svoje metrese, a da me istodobno laže i obmanjuje kako mi je iskreno odan i kako mi je jedini čovjek u koga mogu da vjerujem, i ja prosto više nisam mogla da podnesem vaše tjelesne pojave. Ni tjelesne, ni moralne, ni duševne, ni društvene, ništa više nisam mogla da podnesem, ni vašeg glasa, ni vašeg parfema, ni vaših laži, ni misli, ni konvencionalnih fraza, i ja sam, priznajem, pala ispod svog nivoa, ja sam htjela da vas odstranim, vas, vaše ruke još prašnjave od njenog pudera, vas lično, i pozvonila sam tako Mariji da vas odstrani, da vas isprati, da vas udalji, da vas izbaci na ulicu, a kad vi niste htjeli...

KRIŽOVEC: Kako nisam htio? Što sam mogao htjeti, kako sam vas mogao ostaviti u onakvom abnormalnom raspoloženju, Laura?

LAURA: Da, da, razumijem, niste mogli, imate dobro, viteško, samaritansko srce, u redu, kad, dakle, vi niste htjeli da me napustite i kad ste izjavili da ostajete protiv moje volje jer da je to vaše pravo, ja nisam više mogla da podnesem ničijeg terora, ja sam prosto osjetila duboku potrebu da prekinem, jedamput zauvijek da prekinem sa svime i sa svima, i tako sam pozvonila policiji, i tako sam izjavila nešto na što do onog trena uopće nisam ni mislila da bi bilo moguće, da sam ubila Lenbacha, jer prosto nisam znala kako da vas se riješim. Htjela sam da se oslobodim, da poduzmem nešto neshvatljivo strašno, ja sama ne znam što sam htjela, svakako, nešto sam htjela, nešto što će pasti zajedno sa mnom nekamo duboko, u mrak, u propast, iz svega ovoga, da, i to je bilo to i tako, i drugo ne znam da kažem ništa, i to je istina, a vi sada izvolite dalje da radite kako umijete i znate, izvolite me vezati, hapsiti, suditi na smrt, meni je svejedno, ja ne znam više ništa, meni ste vi svi potpuno indiferentni... *Ponovno je klonula.*

POLICIJSKI PRISTAV: U redu, gospodo, to bi bio supstrat vaše izjave, to bi bio sukus svega što ima da se kaže kao objašnjenje samoga čina, samo, molim vas, sve bi to trebalo koncipirati po mogućnosti razgovijetno i jasno, i to istim redoslijedom kao što ste izjavili! Prvo: koji su vas motivi naveli na davanje neistinite izjave, zašto ste uznastojali da istragu zavedete u bludnju, a, zatim, drugo i treće, i tako dalje, i tako dalje, jer to je supstrat samog istražnog zapisnika, a u ovoj formi to

⁷ *cache-sexea* (franc.) - do gola

je nemoguće podastrijeti kao prijavu, a da je moja dužnost da uredno udovoljim svim propisima, to je izvan svake sumnje. Gospodine doktore, ja mislim da bi bilo najoportunije da se vi potrudite...

KRIŽOVEC, *s bolnom gestom punom migrene i nemoći*: Ne mogu više, oprostite, dragi kolega, oprostite, ali ja zaista ne mogu dalje. Na Obraničkom sudu imam jedno važno trgovačko ročište: radi se o milijunima. Egzaktno, radi se o dvadeset i tri milijuna, i ja treba da sam prisutan duhom i tijelom. Pojma nemam kako će sve to ispasti. Bezuslovno mi je potrebno da sklopim oči makar i samo na jednu jedinu sekundu, da se okupam, da odahnem... A zatim, potpuno nezavisno od moje subjektivne volje, ja putujem, sutra u deset sati čekaju me u audijenciju. Razgovori oko resora završit će se, nadam se, tokom priepodneva, tako da ću se ja - u svakome slučaju - vratiti prekosutra, jutarnjim brzim. To znači, ako vam to odgovara, da udovoljimo i toj formalnosti, mi ćemo se prekosutra oko devet sati sa gospodom barunicom pojaviti kod vas. Još danas bit ću tako slobodan da vam po svom koncipijentu pošaljem nacrt zapisnika - *grosso modo*^{*} - da ga prestilizirate kako mislite da je potrebno. Ostaje meritorna gospodina izjava kojom objašnjava zašto vam je telefonirala, a do koga stupnja ćemo se upustiti u intimite, to možda i ne će interesirati gospodu na Državnom odvjetništvu, to ću ja još lično ispitati, tako da se nadam da će sve ostati u diskreciji, a sad vas, ako imate samo unču smisla za kolegijalnost, zaista prijateljski molim ne biste li me mogli riješiti svoje prisutnosti i učiniti uslugu jednom starijem gospodinu koji vas to moli prosto prijateljski? Ja mislim da su s formalne strane sve stvari sada u potpunom redu.

POLICIJSKI PRISTAV: Formalnosti, gospodine doktore, sad više nisu tako važne, tako preponderantno važne, a što se mene tiče, vi možete i sami odrediti mjesto sastanka, taj ne mora biti u mome uredu, stojim vam na dispoziciju kako god želite, mogu vas potražiti i u vašoj kancelariji, već kako mislite, za mene je važno da reda radi, "ex offio"^{**} predam prijavu u smislu pozitivnih propisa, a da uređujem na licu mjesta, mislim, poslije svega ne bi imalo rezona. Gospoda na Državnom odvjetništvu imat će na temelju vašeg zapisnika još uvijek prilike i mogućnosti da postupe u duhu zakona! Ukoliko mislite intervenirati kod gospode lično, izvolite me o tome obavijestiti! Meni je važno da obrazložim zašto sam se pojavio ovdje, u stanu gospode barunice, jer je stvar više-manje *publique*[§], a poznato je da su detektivi brbljavi kao svrake. Time bi svim zakonskim formalnostima bilo udovoljeno, i ja mogu da se oprostim. Meni je zaista žao...

KRIŽOVEC: Hvala vam, dragi kolega, ne znam zaista kako da vam zahvalim. Manifestirali ste zaista idealno humani smisao za razumijevanje ljudskih briga i slabosti, a to govori veoma mnogo o vašem karakteru, što danas baš nije svakodnevna pojava. Samo srcem razumijevaju se ljudske stvari, a ne paragrafima, to, molim vas, nemojte nikad da smetnete s uma! A, osim toga, vidite, slučaj u životu čovjeka igra tajanstvenu ulogu. Igri slučaja mi ne možemo da se otmemo, zaludu! Slušajući vas kako ljudski jednostavno rješavate stvari, molim vas da me ne razumijete krivo, ja sad improviziram, ta mi je ideja ovog trenutka pala na pamet, i molim vas da je uzmete kao što se javila, spontano, bez ikakve skrivene misli. Bude li mi zaista povjeren resor (u što nemamo razloga sumnjati), ne biste li se, mladi moj kolega, priklonili da primite mjesto šefa mog kabineta? Taj se izbor prepušta diskrecionom pravu samog šefa resora! I ja lično do ove sekunde nisam imao u kombinaciji nikoga, a ta mi se misao javlja kao neka vrsta inspiracije.

POLICIJSKI PRISTAV, *iznenađen*: Ja sam zaista zbunjen, upravo, kako da kažem, da, ja sam neobično počašćen tim vašim izborom, ekscelencijo! Živim u kućanstvu sa svojom majkom, udovicom banskog geodeta, a ona je, kako da kažem, ne znam, sentimentalno vezana o svoju kućicu, i to je opet tehničko pitanje seobe i stana, a to bi bila jedina smetnja, jer inače, što se mene lično tiče, ja sam, razumije se, sklon bez razmišljanja da primim tu počast! U policijsku karijeru pao

^{*} *grosso modo* (lat.) - u glavnim potezima

^{**} *"ex offio"* (lat. *ex officio*) - po službenoj dužnosti

[§] *publique* (franc.) - javno poznata

sam ionako - per nefas⁹ - više-manje iz materijalnih razloga, zbog mršave mamine penzije, za račun noćne službe i licencija po kabaretima...

KRIŽOVEC: Ništa, ništa, dragi moj amice, glavno je da smo se sporazumjeli, a ostalo će se sve riješiti, doviđenja, dakle, prekосуtra u mojoj kancelariji, a sad vas zaista molim, ako mislite da je sve u redu...

POLICIJSKI PRISTAV: Kako mi se čini, mislim, sve je u redu. Toliko sam zbunjen vašom ponudom, oprostite mi, te se ne snalazim. Moje ambicije bile su usmjerene sasvim drugim pravcem. Meni su od početka studija govorili da treba da se bavim teorijom. Mene nikad zapravo nije interesirala judikatura kao takva, nego jurisprudencija... Još kao asistent na sveučilištu objavio sam nekoliko prikaza i recenzija o Iheringu i o Savignyju, a počeo sam da prevodim Lubbocka i Giraud-Teulona. Trebalo je da otputujem u Pariz na stipendiju, ali mi je umro otac iznenada, i tako, uslijed familijarnih prilika, eto, našao sam se na policiji. Preporučujem se i molim vas da mi oprostite, ali sve se to desilo bez moje volje i meni bi lično bilo mnogo milije da se nije desilo, to mislim da ne moram naglasiti. Gospodo barunice, gospodine doktore, kao što smo se dogovorili, molim vas...

KRIŽOVEC: Da, da, kao što smo se dogovorili, ja ću potražiti gospodu na Odvjetništvu.

POLICIJSKI PRISTAV: Gospodine doktore, molim vas, iz formalnih razloga...

Nestali su u razgovoru desno.

Laura, prateći ih pogledom, kao da nastoji prijeći u drugu sobu; zaglavinjavši na trenutak, gubi ravnotežu, i tako je u nervnoj groznici klonula na šezlong, prekrivši oči svojim šalom.

Križovec se vraća, odlazi na balkon da udahne kaplju jutarnjeg eliksira. Romon tihe kiše, cvrkut vrabaca, žamor ulice, daleki klaksoni, ritam ljetnog kišovitog jutra sa uzvicima djece i prolaznika; odjek kopita na asfaltu. Križovec prisluškuje romonu kiše po kestenovom lišću. Tišina. Laura diše umorno kao da je usnula.

Križovec, na prstima, trne svjetiljke, zatvara balkonska vrata, prelazi u drugu sobu lijevo, vraća se s pledom i pokriva Lauru.

LAURA, u poluglasu, halucinantno prati priviđenje uznemirene kaskade slika, prisluškujući glasovima: Vi ste, gospodo, ustrijelili onoga čovjeka, vaše su ruke krvave, pardon, gospodine, ne, ne, ja ga nisam ustrijelila, meni je lično drago da se on ustrijelio, ali ga ja nisam ustrijelila, kako da ne, vi ste ga ustrijelili, gospodo, vaše su ruke krvave, vi ste priznali da ste ga ustrijelili, zašto ste telefonirali, ja ga nisam ustrijelila, gospodine, ne, ne, priznala bih da sam ga ustrijelila, ja sam htjela da svojim šalom zaustavim onu gadnu krv, da, da, gospodo, vaše krvave ruke su dokaz da ste ga ustrijelili, vas očekuje smrtna osuda, vi me ne možete osuditi na smrt, ja sam nevina, sreća sam kontesu Izabelu, ona će vam objasniti o čemu se radi, dobar dan, dobar dan, o, to ste vi, draga barunice, drago mi je da ste živi, a meni je telefonirao doktor Križovec da ste mrtvi, i, vidite, doktore, ja sam mrtva, vi me ne možete osuditi na smrt, mene nema, da, da, konteso, mene nema, pozdravite sve, i groficu Madeleinu i princesse Volodarskaju, doviđenja, pozdravite, molim vas, i onog malog policajca i recite mu da sam otputovala u Sankt Pölten...

Križovec do Laure, i ona ga je osjetila.

LAURA, u bunilu, kao iz daljine: Tko je?

KRIŽOVEC: Ja sam...

LAURA: Ah, da, to si ti! Koliko je sati?

KRIŽOVEC: Sedam je prošlo.

LAURA: Sedam? Hoćeš li ostati na večeri? Kupila je Marija kečige. Ti voliš kečige.

⁹ *per nefas* (lat.) - po nevolji

KRIŽOVEC: Jutro je, Laura, za jedan sat ja moram biti u sudnici, počinje dan.

LAURA: Počinje dan, a zašto je ovdje ovakav mrak? Otvorite, molim, sve prozore, ja sam toliko mnogo hodala, čitavu noć, u mraku, ja sam umorna, ne mogu više, sad sam baš susrela tatu, projahao je pokraj mene na svojoj Belladonni, kao da idem u školu, s torbom i s knjigama, a on se sagnuo spram mene iz sedla: *Deine Mutti ist die charmanteste Animierdame der ganzen kaiserlichen Kavallerie, und du wirst dein Kreuz tragen, mein armes Kind!*¹⁰ Siromah moj papà! Njegove oči bile su tako prazne kao čaša vode, a on se kretao ispred svojih eskadrona kao visoko poentirani¹¹ jelen sa svojim rogovljem, kao sa trofejima. Nikad nisam voljela ljude kojima je pogled proziran kao voda, to su dobri pravnici, papige, gramofonske ploče, sviraju samo lažne kuplete, nisam ih voljela nikada, gospodu advokate, vode brakorazvodne parnice, samo to, a svima su ruke krvave, volimo kečige, večeramo...

KRIŽOVEC: Laura, dijete, molim te, saberi se, molim te da se odmoriš, jutro je, sedam je sati, počinje težak i naporan dan, ja moram kući da se okupam, da se presvučem, ja imam važnu raspravu, mene čekaju na sudu, ja ću se vratiti najkasnije do jedanaest, i ja sam na kraju svojih snaga, Laura, molim te, budi razumna, u našem je interesu da ostanemo sabrani i mirni, stvar je ozbiljna, mi moramo još koncipirati tvoju izjavu, razumiješ li, to je važno.

LAURA: Da, da, u našem je interesu da ostanemo sabrani i mirni, stvar je ozbiljna, dvadeset i tri milijuna, Société Anonyme Export-Import Ltd., dvadeset i tri milijuna, razumijem, sve je to ozbiljno, audijencije, kabineti, portfelj, sve je to u našem interesu, treba da ostanemo sabrani, mademoiselle aus Sankt Pölten¹², i tamo treba telefonirati da su gospodu Lauru uhapsili, da je ubila baruna, da budemo sabrani, o, kako je sve to sabrano, odvratno. *U trzaju svijesti*: Ivane, da sam ja - ti, znaš šta bih ja sabrano i mirno uradila na tvome mjestu? Ja bih sabrano i mirno ostavila sve te milijune i sve te portfelje, ja ne bih sad otputovala, ja bih ozbiljno i sabrano ostala. *Iz sentimentalnog, obrat u furiozno*: I ti ćeš mene, zaista, sada, ovdje, danas, jutros, sabrano i mirno, u našem interesu, ostaviti? Ozbiljno? Ti ćeš otputovati? Poslije svega što se ovdje dogodilo?

KRIŽOVEC: "Poslije svega što se ovdje dogodilo?" Poslije svega što se ovdje dogodilo trebalo bi o tome govoriti s manje patosa, Laura! Mi nismo u vakuumu! Stvari se odvijaju po samoj logici stvari! Ja putujem večeras, to je nezavisno od moje volje, zar ne, a sad ću te ostaviti da se okupam, da se obrijem, da se presvučem, razumiješ li me, ja moram u osam sati biti u sudnici, ja moram u osam sati biti u sudnici kao glumac na sceni, ali ja ću se vratiti kad svrši ona komedija. To je glupo, ali je tako.

LAURA, *kao jeka*: To je glupo, ali je tako?

KRIŽOVEC, *iritirano*: Da, Laura, to je glupo, ali sve to nije ništa gluplje od "svega ovoga" što se ovdje odigralo, i ja te molim da se urazumiš! Pitam te ozbiljno: šta sad imamo od toga što je sve to tako glupo kako jeste? Jesam li ja izazvao tu glupost? Ja prosto nemam više volje ni snage da simuliram als ob nichts geschehen wäre¹³.

LAURA: Und was ist schon geschehen?¹⁴ Svukli ste me do gola, pred policijom. Vama to nije teško, vi ste nudisti, vi ste se goli fotografirali, i što sad, i ja sam se skinula do gola, to si ti želio i zašto si

¹⁰ *Deine Mutti ist die charmanteste Animierdame ...* (njem.) - Tvoja je mamica najšarmantnija animirdama čitave carske kavalarije, i ti ćeš nositi svoj križ, moje jedno dijete!

¹¹ *poentirani* (franc.) - bodovani

¹² *mademoiselle aus Sankt Pölten* (franc.-njem.) - gospođica iz Sankt Pöltena

¹³ *als ob nichts geschehen wäre* (njem.) - kao da se ništa nije dogodilo

¹⁴ *Und was ist schon geschehen?* (njem.) - A što se već dogodilo?

sada indisponiran? Sve je to bilo po tvojoj volji. Ich habe mich loyal ausgezogen wie eine authentische hundertperzentige Animierdame.¹⁵

KRIŽOVEC: Molim te budi razumna, budi čovjek!

LAURA: Budi razumna, budi razumna! Što znači "razum" u ovom ružnom snu? Što znači biti čovjek? Boli me, tako me boli kao da ste mi rasparali utrobu, a ne mogu plakati. Hoću da plačem, a ne mogu! Ja sam predmet, a zar si ti čovjek? Ti si maska! Ti si maska sa tridesettri maske! Ti nisi više ni sjenka od onog čovjeka o kome sam mislila da ga poznajem. On je bio jedamput davno, davno, da, ali je nestao, rasplinuo se, njega više nema, i, uopće, tko može sve da shvati i tko može reći: ja sam taj i taj, ja znadem da sam to ja i da je to to, a ono da je ono, i ovako treba da bude, a ne onako, a sve je laž, i sve si lagao o sebi, o meni, o njemu, o svima nama, o, gospodine bože, a onda su nas fotografirali gole, i to još na policiji, i za sve to sam odgovorna ja?

KRIŽOVEC, *stakato njegovih rečenica od ovoga trena dalje ne zvuči više konvencionalno. Logično, s prizvukom temperamenta*: Ni jedne jedine neistinite riječi nisam izgovorio pred onim naivnim mladićem, to molim te da uzmeš jedamput zauvijek ad notam¹⁶ kao moje posljednje upozorenje! Bez obzira na okolnosti koje još uvijek uzimam kao olakšavajuće, govorim ti mirno da bismo se dobro razumjeli! Nije istina da si ti u takvoj kondiciji te ne bi mogla da pratiš razgovijetan ljudski govor! Evo, molim, punih sedam sati nisam dopustio sebi ni trenutka da zavladaju mnome nervi ili bilo koji moj subjektivni lični motiv, i sedam punih sati tu vladam se kao liječnik nad pacijentom. Ne znam da li dovoljno sabrano slijediš moje riječi? Vladam se spram tebe kao biće koje ima toliko fantazije da se može uživjeti u nesreću svog bližnjeg! Poslije neodgovornog, da, više od toga, neukusnog skandala s telefonom, ženo, meni nije preostalo ništa nego da se bacim u ovu ludnicu da te obranim od posljedica zakona - od posljedica Kaznenog zakona, Laura, i da to nisam uradio, ti bi sada ležala na daskama u samici, u zatvoru.

LAURA: Možda bi to za nas oboje bilo mnogo bolje!

KRIŽOVEC: Tako? To bi bilo bolje? Da danas čitava štampa kolportira tvoju sliku kao sliku zločinke koja je ubila svoga muža, to bi bilo bolje? *Hoće da se savlada, ali se osjeća kako je to iznad njegove snage. Iz njega progovara duboko uzbuđenje*. Da sam čovjek na svome mjestu, znaš li ti što bi trebalo da uradim?

Laura kao da nije čula, ostentativno šuti.

KRIŽOVEC, *s povišenim tonom*: Čuješ li što te pitam?

LAURA: Ne ću da čujem ništa! Dosta mi je tog vašeg policajnog ispitivanja.

KRIŽOVEC: Sve što brbljaš do tog je stepena neukusno da bi bilo zdravo da te izbijem kao loše odgojeno dijete! Razumiješ li?

LAURA: Jawohl, mit der Reitpeitsche! Das sind die bekannten Kavallerierittmeister-Alluren.¹⁷ Zbog tih vaših metoda već sam vas iskomplimentirala, ako se ne varam?

KRIŽOVEC, *savladavši se s ogromnim naporom*: Ja znam, Laura, šta su nervi, ali tu se sad više ne radi o nervima. Ti buncaš, no povrh toga, a to je osnovno: ti ne posjeduješ ni jedno jedino pozitivno ljudsko svojstvo, razumiješ li? Ti si opaka, da, upravo gadna, do tog stepena pogana, perverzno tvrdoglava i glupa, kao da si zaista kriminalna, kao da ti nije dosta krvi ove noći! Ni ja nisam kamen, ženo! Kako se usuđuješ lagati da sam ja lagao? Meni je dosadilo biti tvoj punching-ball!¹⁸ Što sam

¹⁵ *Ich habe mich loyal ausgezogen wie eine authentische hundertperzentige Animierdame* (njem.) - Ja sam se lojalno svukla, kao prava stopostotna animirdama

¹⁶ *ad notam* (lat.) - na znanje

¹⁷ *Jawohl, mit der Reitpeitsche! Das sind die bekannten Kavallerierittmeister-Alluren* (njem.) - Dakako, korbačem! To su te poznate ritmajsterske alire

¹⁸ *punching-ball!* (engl.) - lopta za bokserski trening!

lagao i zašto bih bio lagao i što sam glumio, ako to nije bilo zato da te otmem tvojoj vlastitoj gluposti? Stidi se!

LAURA: Kako me to gledaš?

KRIŽOVEC: Gledam te kao što normalan čovjek gleda svog slaboumnog partnera koji ne će da pomogne ni sebi ni njemu.

LAURA: Kako me to strašno gledaš? Svojim pogledom milog i vjernog poentera¹⁹, ti si umio dočarati topal pasji smisao svojim riječima, a sad me iz tvog pogleda truje nekakva kameleonska gušterica! Ni jedno srebrno raspelo nije ni jedna žena ljubila tako pobožno kao ja tvoje noge. Kako me to gledaš, Ivane?

KRIŽOVEC: To je čista sublimna glupost, to tvoje srebrno raspelo, sada, u ovom trenutku! To su fraze! Ja sad nemam vremena za larmojantnu literaturu, mene čeka težak dan, a ti ne ćeš da mi pomogneš.

LAURA, *rezignirano*: Nije mi palo ništa drugo na pamet! Priznajem: glupa sam! Najperverznije što se može dogoditi jednoj ženi, to mi se dogodilo: postala sam glupa i smiješna! Eine komische Alte!²⁰ O, koliko puta sam te zvala noćima. Hladan kaučuk slušalice lijepi mi se o uho, o prste, osjećam svoje glupo srce u onoj školjki od gutaperče kako bije u vakuumu. Zvono u noći, ja ovdje lutam osamljena, rasparane utrobe kao kakav anatomske preparat, a ti mi odgovaraš savršeno sabran i miran, savršeno učtiv, ti sabrano i mirno "radiš", dakako, ti pišeš svoje pledoaje za Export-Import Societe Anonyme, za dvadeset i tri milijuna, a zapravo spavaš sa svojom animirdamom koja te ogovara pred svojim generalima da si senilan i impotentan.

KRIŽOVEC: Stidi se!

LAURA: Čega da se stidim? Uvijek si lagao jer ti si već po svome pozivu profesionalni lažac! Sve što si pred onim balavcem noćas otkriještao o Lenbachu kao promukla papiga, sve je bila cinička laž! Čitavu noć tu si me perverzno mučio svojim sentimentalnim nadgrobnim slovom o njegovim konjima, o njegovom derbiju, o njegovim lovovima, o fatumu toga džentlmena, koga si onom policijskom tipu prikazao kao moralnog kretena! Tebi je bilo više stalo do njegovog vafenroka nego do mene! Derbi u Freudenu 1912, Klein-Meseritsch, njegova Pferdeabrichtung und Reitinstruktionskommission, alles das war dir wichtiger, als diese schamlose Erniedrigung, als man mich wie eine Hure bespucke! Sein Waffenrock war für dich ein tragisches Symbol, jawohl, "die letzten Dinge", jawohl, das ist eben diese deine eschatologische Advokatenart und -weise...²¹ Ako je Lenbach bio moralni kreten, zašto si ga onda branio čitavu noć? Zašto si mi dokazivao da nisam onom policaju smjela izjaviti da mi je drago što sam se riješila onog erpresera?²²

KRIŽOVEC: Pa nisam branio Lenbacha, nego tebe, ženo! Nego što je trebalo: da pustim da te uhapse?

LAURA: Ako je istina ono čime si me mučio čitavu noć, sve dok nisam pozvala policiju u pomoć, da je Lenbach tragična žrtva, ne naša zajednička tragična žrtva, nego upravo samo moja, onda bi bilo logično da si me dao i uhapsiti! Ali ti si se prepao skandala, dakako, i to je tajna tvoje samilosti! Oddeklamirao si patetično svoj nadgrobni govor samo zato da bih razumjela da je to zapravo tvoja moralna ograda od jedne histerične žene koja izaziva na policiji skandale izjavom da joj je drago što

¹⁹ *poentera* (franc.) - prepeličara

²⁰ *Eine komische Alte!* (njem.) - Komična starica!

²¹ *Pferdeabrichtung und Reitinstruktionskommission ...* (njem.) - komisija za uvježbavanje konja i obuku u jahanju, sve je to tebi bilo važnije od onog sramotnog poniženja kad su me popljuvali kao bludnicu! Njegov mundir bio je za tebe tragičan simbol, dakako, "posljednje stvari", dakako, to je upravo taj tvoj eshatološki advokatski ton i način...

²² *erpresa?* (njem.) - ucjenjivača?

joj se ustrijelio muž erpreser, pa kad sam ti dokazala da se ne bojim ničega, ni tebe, ni tvoje šantaže, ni vaše policije, onda si me svukao do gola pred jednim tipom koji vodi u evidenciji prostitutke, i to ti zoveš da si me "branio"? Hvala ti na takvoj obrani! Sve se pod tvojim prstima pretvara u običnu bordelsku laž! I sad lažeš: danke schön an so einer ritterlichen Verteidigung, die mich mit einer gewöhnlichen Hure egalisiert.²³

KRIŽOVEC: Govorio sam nad mrtvim čovjekom koji je sudio samome sebi. Nema takve ljudske slabosti koja se ne bi dala oprostiti, ali za to treba posjedovati ljudska svojstva, a to je, oprost, potrebno da ti ponovim, to je ono što tebi nedostaje! Pa kad je riječ o tome da se utvrdi tko laže, ja sam taj koji je bio toliko naivan u jednom trenutku slabosti da izgovori istinu, i to pred jednom razmaženom gospodom koja nema baš nikakvog moralnog ni intelektualnog preduvjeta da pogleda istini u oči! Ti ne ćeš da vidiš istinu! Da sam bio s onom drugom ženom, dobro, o tome se može misliti kako vas je gospodska volja, pozitivno ili negativno, svejedno, to je stvar koja se može razumjeti ili ne, oprostiti ili ne, svejedno! A što si ti zapravo htjela da postigneš tim svojim skandalom? Da sam bio kod one žene, to si ti znala upravo tako kao i ja, ali si tražila da to zatajim, konvencionalno, forme radi. I kakav bi bio smisao one komedije, sve da sam lagao iz bontona? Da sam ostao, da sam navukao na sebe Lenbachovu pidžamu, ti bi to bila primila kao soluciju jer drugo nisi ni htjela nego to, a to sve zar ne bi bio promiskuitet? Najbanalnije rješenje: uspostava prekinute bračne veze, to bi bilo formalnim dokazom da onaj "bordel" tamo negdje daleko ne postoji. Ja nisam mormon! Nisam mogao da budem mormon, pred odrom takoreći još topla čovjeka. I ako je netko htio da lažemo, to si bila ti! A kad se već pokazalo da ima stvari koje se ne mogu riješiti mormonski, ili barem ne mormonski stante pede²⁴, ili barem ne još ove noći, ili jutros, ti ucjenjuješ čovjeka koji ti je prijateljski odan i koji se s tobom solidarizira do posljednje konzekvencije. Ti perverzno uživaš u tome da ponizuješ čovjeka najvulgarnijim uvredama.

LAURA: Ja nisam advokat! Ja nisam dorasla tvojim advokatskim perfidijama!

KRIŽOVEC: Ne, Laura, to nisu perfidije, to je logika. To je istina. Banalna i glupa, kao što već jesu takve banalne i glupe istine, ali je tako. I pitam se šta ti želiš? Zar se nismo već bezbrojno mnogo puta sporazumjeli da ćemo, poslije likvidacije tvoje bračne veze s onim nesretnikom, legitimirati svoj odnos? On to nije htio. U redu. Zar se nismo sporazumjeli da ostajemo u provizoriju dok se ne nade neko normalno, ljudsko rješenje? Zar nisam pred onim glupim predstavnikom zakona izjavio da te smatram svojom suprugom, sa svim potrebnim atributima na osnovi dugogodišnjeg prijateljstva i simpatije, i zar nisam izjavio da sam spreman da pred svim forumima to uradim? Pitam se, prema tome, postoji li još nešto što bi trebalo da se izvrši? Da pokleknem kao gimnazijalac i da priznam da sam bio u bordelu, da sam lumpovao uz balalajke?

LAURA: Hvala! Hvala na tvom patosu o posljednjim konzekvencijama! Gospođa provodi zimu u Taormini, proljeće u Asconi, koncertnu sezonu u Beču, a gospodin radi poslovno, "ozbiljno i sabrano", uz balalajke! Poslije pauze bračni je par odlučio da provede iz konvencionalnih obzira jedno beznadno dosadno kišno ljeto u Badgasteinu, u fijakeru, u Ischlu, uz promenadnu muziku. Hvala! Ti si tako savršen virtouz u izvrtanju istine da sam na hip i sama povjerovala da ono nije jedna od mnogobrojnih tvojih advokatskih gramofonskih ploča koju si tako ingeniozno odsvirao pred onom policijskom kreaturom! Ne, ne, ne, nisam ja više tako naivna, mili moj! Hvala!

KRIŽOVEC: U onoj slaboumnoj situaciji, u onoj panici u kojoj sam se krvavo znojio čitavu noć, zar u onome zaista nije bilo ni jedne jedine moje ljudske riječi?

LAURA: Ni jedne! Ti uopće nisi branio mene, nego sebe, svoju društvenu poziciju, svoju karijeru, svoje audijencije, svoj portfelj, svoju advokatsku kancelariju! Prepao si se da sam te kompromitirala

²³ *danke schön an so einer ritterlichen Verteidigung, die mich mit einer gewöhnlichen Hure egalisiert* (njem.) - zahvaljujem lijepo na takvoj viteškoj obrani koja me izjednačava s običnom bludnicom

²⁴ *stante pede* (lat.) - odmah

u društvenom smislu! Intimna prijateljica jednog doktora Križovca daje na policiji glupe izjave, a povrh svega priznaje još i to da je ustrijelila svoga supruga. To je bila samo gradacija one tvoje prve panike. Pravi dinamit pod tvojim štreberskim ambicijama! Ohne ein Ministerialpraesidium-Hintertürl kannst du dir das Leben überhaupt nicht vorstellen!²⁵ Takav si ti! Da! Što me gledaš tako perverzno? Ja znam što ti sad misliš. *Stanka. Šutnja.*

LAURA, *izazovno*: Ti sada misliš da sam doista mogla da ubijem? Šta me promatraš tako policajno?

KRIŽOVEC: Laura, molim te, ne govori gluposti!

LAURA: Zašto bi to bile gluposti? Bio je odvratn, urlao je kao potpuno glupa pijana zvijer, htio me opet jedamput ustrijeliti, prijetio mi je onim svojim glupim revolverom, pala mu je pištolja, ja sam skočila da mu je otmem i tako u gužvi revolver je opalio, ja sam okinula i gotovo...

KRIŽOVEC: Ne, Laura, to nije istina!

LAURA: A zašto ne bi bila istina? Zar nisi i sam govorio da si se bavio idejom da ga ubiješ?

KRIŽOVEC: Pa da, ja sam to govorio onom majmunu radi psihološke uvjerljivosti, da smanjim koeficijent tvoje moralne odgovornosti.

LAURA: Lagao si, znala sam da lažeš, jer ti nisi čovjek koji nešto drži do svoje riječi! Onakve kreature kao što je bio onaj gospodin iza onog lumina treba ubijati! I nije mi žao!

KRIŽOVEC: Laura, molim te.

LAURA: Ti meni ne vjeruješ da sam ga ubila? Ti nisi sasvim siguran da nisam, zar ne?

KRIŽOVEC: Ubila ili ne, ti nisi svjesna toga što govoriš, a ako si svjesna, ti si...

LAURA: Ne, ne, ne, ne boj se, nisam ga ubila! On je bio takva mizerija da nije zaslužio metka iz moje ruke! Ali tebe, tebe bih mogla ustrijeliti kao psa.

KRIŽOVEC *pristupio je Lauri s uzvikom duboko povrijeđenog ponosa. Uznemiren, s glasom bolne rezignacije, on je objema rukama obujmio njena ramena*: Laura! *Stanka.*

LAURA *slomila se tako mekano kao da je satkana od same svile svog kimona, i tako se našla pred koljenima čovjeka. Tu se sagnula do saga kao da će čelom dotaknuti parkete. Ustala je, duhom odsutna, a zatim se objema rukama dotakla svoga čela kao da ispituje svoju svijest. Smireno, polutiho*: Oprosti molim te, zaista ne znam što se sa mnom zbiva. Sa mnom nije dobro.

KRIŽOVEC: Sve su to nervi, dijete, čitavu noć te već molim da se svladaš. Čovjek može svojom voljom da nadvlada sve, nema takvog elementa što ga čovjek ne bi mogao podrediti svojoj volji, i to je čitava terapija. Molio sam te, još uvijek te prijateljski molim, molim te sklopljenih ruku, idi i odmori se, zaboravi! Tu sad nema drugog lijeka, nego htjeti zaboraviti... *Gleda na sat i vraća ga u džep nervozno*: O, bože, ja zaista nemam više vremena, vrijeme odmiče, otpratit ću te, molim te oprosti, ali treba da krenem, mene čekaju, vratit ću se čim se u sudnici svrši, ne mogu mijenjati ni raspored ni rokove, u pitanju su tuđi interesi, stvar je ozbiljna.

LAURA, *kao sabrano*. Stvar je ozbiljna, istina je, sve je to košmar, a i suviše toga košmara, oprosti mi, molim te, oprosti mi! Sve će biti dobro! Nastojat ću da budem sabrana kao što ti kažeš: mirna i sabrana! Istina je, ništa se nije dogodilo, i ja te molim, idi, ti treba isto tako da se rekuperiraš, vruća kupelj ti je potrebna, nisi doručkovao, mogli smo moliti Mariju, o, bože, ni na što nisam mislila, neka ti Štefan skuha jak čaj s konjakom, ili - još bolje - jak ekstrakt kave, molim te, oprosti mi, čuvaj se, idi, nema smisla, hvala ti, ne daj se smetati, ja sam već dobro, sad ću odmah da se odmorim, da sklopim oči, samo ti idi, istina je, nemaš više mnogo vremena, molim te, oprosti mi, sve je to kao u snu.

²⁵ *Ohne ein Ministerialpraesidium-Hintertürl kannst du dir das Leben überhaupt nicht vorstellen!* (njem.) - Bez ministarskih prezidijalnih tajnih vrata ti sebi ne možeš uopće predočiti život!

KRIŽOVEC: Vratit ću se čim budem mogao. Molim te samo jedno, molim te budi mudra, sve ostalo nije važno. Čuvaj se, molit ću Mariju da ti pomogne, doviđenja! *Ljubi joj ruke i zaputio se spram izlaza.*

Laura ga prati korak-dva odmahujući mu srdačno rukom, i tako je zastala dok se za Križovcem nisu zatvorila vrata. Onda se polagano, slomljeno zaputila do balkona, otvorila balkonska vrata, izašla na balkon, prisluškujući romonu tople kiše. Cvrkut vrabaca. Dalek žamor ulice. Vraća se na scenu kao izgubljena, ne zna što bi. Pošla je spram spavaonice, a onda se vratila, obilazeći scenu i promatrajući predmete kao da je doputovala u nepoznat prostor. Zaputila se do sekretera, otvarajući nekoliko pretinaca kao da nešto traži. Otvorila je jednu kutiju s listovnim hartijama, uzela papir i htjela da piše pismo. Piše nervozno. Stanka. Trgla se i razderala taj koncept. Piše drugo pismo. I to je drugo pismo razderala. Onda je ustala, zapalila svijeću na sekreteru i spalila oba pisma. Zvoni Mariji.

Marija ulazi.

LAURA: Marija, draga, mila Marija, molim vas čaj, samo brzo, molim, draga Marija.

Marija je nestala.

LAURA *ponovno se prošetala do otvorenog balkona, zastala tamo tren-dva, a zatim, kao da joj je pala na um neka spasonosna misao, zaputila se do telefona. Zove. Dugo. Nervozno. Na telefonu: Ovdje barunica Lenbach, dobro jutro, Štefane, kako ste? Gospodina doktora još nema, još nije stigao? Da, da, on će stići za minutu-dvije! Kad stigne, molim vas, neka mi se odmah javi! Ili ne, Štefane, ne treba da mi se javi, bolje je, kad se gospodin doktor vrati, molim vas, javite mu da sam ga zvala i da ga molim da ne treba da mi se javi kao što smo se dogovorili, jer ja ću sama doći k njemu u kancelariju! Tako smo se dogovorili. Kako? Ne razumijem, gospodin doktor je javio da ne će doći? On vam je telefonirao da uopće ne će doći? To vam je javio? Ako ga zovu sa suda da javite da on moli neka se odgodi rasprava jer da je službeno otputovao? Dobro, Štefane, hvala, dobro, dobro, hvala! Poslije tog razgovora prošetala se nervozno sobom. Ponovno se gubi.*

Marija servira čaj.

LAURA: Hvala vam, Marija draga, mislila sam, ali ne mogu, ne, ne, ne, oprostite, molim vas, ne osjećam se dobro, treba da legnem, molim vas vruću kupelj, to je sve, ali kipuću, Marija!

MARIJA: Es wäre vielleicht gut, gnädige Frau, dass Sie doch einen Tee...²⁶

LAURA: Ne, ne, ne, hvala, vi znate, moja migrena, ništa, ništa, samo vruću vodu molim.

MARIJA: Bila je ovdje maserka, Gnädige, ali sam joj rekla da se javi ponovno telefonski, ako bude potrebno, i grofica Madeleine je zvonila već u pola sedam i ponovno je zvala, ali sam je molila da se javi kasnije, jer onda je još ovdje bio onaj gospodin od policije. Ja sam detektivima, milostiva, servirala kavu i konjak, ne znam da li je to bilo dobro? Iz modisteraja je bila tu Ljubica da pita hoće li danas otvoriti dućan, ali sam joj rekla neka se javi o podne, a zasad neka ostane zatvoreno. Ne znam da li je to bilo dobro, Gnädige?

LAURA: Hvala vam, draga Marija, hvala vam! Vi ste pametna i dobra duša! Bilo kome tko se javi recite da me nema! Nema me ni za koga. Jeste li me razumjeli, Marija, nema me ni za koga, niti za princezu, niti za groficu Madeleinu, ni za gospodina doktora, dućan neka ostane zatvoren, ja ću ih već obavijestiti, ja ću leći, i nemojte me dirati, prekinite svaku vezu dok vas ne pozovem.

MARIJA: Ne znam što da radim, milostiva? Od pogrebnog društva su bili isto tako tu. Njima je netko javio da će naš gospodin biti aufgebahrt²⁷ u našem stanu, i njima sam rekla neka dođu kasnije i da ne znam ništa. Ne znam što da im kažem ako opet dođu?

²⁶ *Es wäre vielleicht gut, gnädige Frau, dass Sie doch einen Tee...* (njem.) - Bilo bi možda dobro, milostiva, da guncnete kaplju čaja...

LAURA: Ne znam ni ja, pustite me, Marija draga, nemam pojma...

Marija izlazi.

LAURA *nervozno se šeta sobom. Na telefonu. Temperamentno zove: Ovdje barunica Lenbach! Molim kontesu Izabelu! U kupatilu je? Recite joj da mi se javi čim bude mogla, molim, trebam je hitno! Kod vas je grofica Madeleine? Hoće da govori sa mnom, a tako, i doktor Križovec je kod vas? Hvala! A, to ste vi, Madeleine, kod vas je veselo, to mi je drago, svira muzika, dobro jutro, Madeleine, kako ste, da, da, da... Ono što govori Madeleine odjekuje tako nametljivo i tako gusto te se ne može prekinuti. To je poplava konvencionalnih fraza na koje Laura reagira nervoznim grimasama, jedno vrijeme pasivno, a zatim prekine taj izljev laži nervoznim tonom. Slušajte, Madeleine, kad već kukate na tom vašem parastosu, onda prekinite s tom vašom glupom muzikom, zar ne? Želim vam mnogo sreće na tom rekvijemu, i vama i doktoru Križovcu i kontesi, pozdravite kontesu... Zatvorila je telefon. U furioznom kretanju. Oči čornija, oči žgučija, oči strasnija i prekrasnija, kak ljublu ja vas, kak bajus ja vas... Zu blöd das ganze, eigentlich unverschämt...*²⁷

Telefon zvoni ponovno istog trena. Laura furiozno uzima telefonski aparat, kida ga od žice i tako je tresnula telefonskim aparatom o pod da se raspao u paramparčad. Žica se prekinula, a sa sekretera pala je s aparatom masa staklenouokvirenih slika i fotografija. Žica je otkinula i staro venecijansko ogledalo nad sekreterom i ono je palo i razbilo se u tisuću krhotina. Marija je dojurila u panici.

LAURA: Molim vas, Marija, pao je telefon i ogledalo se razbilo.

MARIJA: Scherben bringen Glück, gnädige Frau,²⁸ tako je govorila moja baka kad se kod nas nešto razbilo.

LAURA: A nama je govorila naša da razbijeno ogledalo nosi sedam puta po sedam godina nesreće.

Zvonce na ulaznim vratima zvoni alarm.

MARIJA, *nervozno*: Ako je to gospodin doktor, što da radim, što da kažem?

LAURA: Ako je to gospodin doktor, ja sam otputovala, mene nema ni za koga, Marija! Ja sam otputovala, ja sam nestala, mene nema, mene su uhapsili, mene su odveli na policiju! To nije gospodin doktor! Čujete li kako zvoni? To je naš gospodin barun! Uvedite ga ako je došao.

MARIJA: Kako, za boga miloga?

LAURA: Pa zar ne čujete da je to naš gospodin potpukovnik, samo on zvoni tako ljubezno! Ta idite, Marija, čujete li ga kako zvoni? Opet je pijan, opet će biti skandala, molim vas, Marija, opet će se sletjeti svi stanari, ta idite, zar ne čujete kako pijano zvoni, molim vas...

Marija, u nedoumici, nestaje. Vani zvono zvoni u alarmu.

Laura se zaputila do sekretera. Dva hica. Pala je.

Marija je dojurila u sobu. Prate je dva pogrebnika u gali.

Z a v j e s a

(U agoniji, Varijanta svršetka drugog čina u novoj verziji. - Treći čin), "Republika", Zagreb, XIV/1958 (XI-XII), br. 11-12, str. 1-13.

²⁷ *aufgebahrt* (njem.) - izložen na odru

²⁸ *Zu blöd das ganze, eigentlich unverschämt...* (njem.) - Preglupo, zapravo bestidno...

²⁹ *Scherben bringen Glück, gnädige Frau* (njem.) - Krhotine donose sreću, milostiva gospođo

U AGONIJI

UPUTE REŽISERU

I. *U vezi sa pijanstvom baruna Lenbacha.* On je pod parom alkohola, on banči već dvije noći, ali nije grub od prve riječi. Treba imati na umu da se radi o već davno deklasiranom čovjeku, o čovjeku s bolećivim sklonostima, o psihički labilnom tipu, o bolesniku koji ne zaboravlja (patetično) da njegovi predci žive kao aristokrati već trista godina u legitimnom braku. On predstavlja simbol agonije čitavog jednog carstva. Iz njega provaljuje očaj, a od očaja još više rum, ali te slijepe i divlje erupcije proplamsaji su mraka i score smrti, upravo toliko koliko i alkohola. Čovjek se ubija neočekivano, u jednom trenutku kad ga je temperament ponio da posegne za revolverom, i on puca kao što pucaju profesionali. Nikad mu nije bilo teško ubijati, i tako je ubio i sebe bez neke naročite misli u onom dramatskom trenutku. Sve je to detaljno motivirano i tekstom koji izgovara i preciznim opisom same radnje.

Važna je, međutim, scena s onim trajno i postojano tako teško izvedivim valsom "Na lijepom plavom Dunavu". Svojevremeno, u okviru prve izvedbe, otkrili smo tehnički scensku formulu u gramofonu, i to je dobro, jer je taj gramofon jedina muzički pouzdana pratnja Lenbachove pogrebne pjesme, tako da je tim gramofonom tehnički scenski rizik smanjen na minimum. Teško je naći glumca koji bi i pjevački mogao da riješi tu scenu savršeno bez pratnje muzičke. Ako glumac koji glumi baruna Lenbacha umije da prati taj Straussov valcer svojim vlastitim glasom, ako se napjev gramofonski slijeva s melodijom glumačkoga glasa i melankoličnim zviždukanjem punim bolne nostalgije, scena normalno ispada, u svakom slučaju, neposrednija i sugestivnija. Svakako je veoma važno da ta gramofonska scena, koja je neposredan uvod u Lenbachovo samoubojstvo, ispadne kao autentična i neartificijelna.

U autorskom tekstu (u knjizi), svi ti detalji ostali su svedeni na minimum. Tamo je rečeno samo toliko da Lenbach "prati svirku gramofona nervoznim zviždukanjem".

Za samu izvedbu na sceni, bude li svedena samo na to nervozno zviždukanje, gradacija same napetosti ne će biti dovoljna. Toj sceni treba dati mnogo više reljefa nego što je spomenuto u samom tekstu.

Lenbach počinje tu dramatsku scenu polupijanim pjevuckanjem kao duhom odsutan: on onaj banalni motiv "Na lijepom plavom Dunavu" prati čeznutljivim zviždukanjem s melankoličnom sordinom. Lenbacha zvuci Straussova valcera prenose u predjele zaboravljenih snova, on prisluškuje onoj začaranoj muzici davnih dana, on se gubi ponesen ritmom dalekih potonulih prostora kad je sve još bilo negdje na početku i kad je svega nestalo, kao što su se rasplinula priviđenja onih mladih dama na davnim balovima, u bijeloj svili, u onom fiktivnom sjaju, u laku, u brokatima, one blistave iluzije o konjima, o zveketu zlata, o karijeri, o mrtvoj mladosti, a svega je nestalo u dimu požara.

Stigao je ukleti period njegove današnje vlastite životne stvarnosti, robijaške čoje, sluganstva i konjušarstva kod nuvođa, sa praznim džepovima, u rumu, u bunilu, u provincijalnom blatu, u gorčini poniženja, u slomu. S pogaslom cigarom u ustima, u moralnom i tjelesnom mamurluku, naviru Lenbachu na oči suze, njemu su živci zatajili, steže ga u dijafragmi i on plače iskreno na pogrebu svoga vlastitog života. To je zaista njegova vlastita agonija.

U tom bezizlaznom trenutku sloma iznenadila ga je njegova supruga, prijateljica jednog njegovog bogatog znanca, žena koja, u okviru toga promiskuiteta, nad njim moralizira i koja ga surovo vrijeđa, jer on mnogo intenzivnije od svoje supruge nema nikakve perspektive, jer se on zaista

osjeća u agoniji, jer je na samrti, jer živi od ruku svoje žene, jer se zaista osjeća kao deklasirana mizerija, u dubokom protuslovlju sa svim svojim moralnim i društvenim uvjerenjima. Njegova supruga barunica Lenbach pojavila se iznenada u trenutku toga njegovog bespomoćnog sloma i takoreći otkrila ga je in flagranti, u nedostojnim suzama, u situaciji koja ni u kom slučaju nije spojiva s boljim običajima dostojanstvenog i viteškog ponašanja. Čovjekom je ovladao stid, on se zaista stidi što je pao tako duboko da plače, i zato čitava scena treba da ispadne od pojave baruničine krajnje napeto, histerično, gotovo abnormalno. Taj psihološko-moralni volumen Lenbachovog sloma i plača nad Strausovim valcerom nije u tekstu autorovih uputa dovoljno podvučen, ali se ta scena na našim daskama igrala od početka - po intencijama autora - kao što je naglašeno u okviru ove napomene.

II. U prvom činu javlja se još jedna scenski neuralgična partija, a to je dolazak i pojava grofice Madeleine Petrovne.

Grofica i admiralica Madeleine Petrovna, u svojoj više-manje nervoznoj rodomontadi, spominje s naročitim naglaskom u nekoliko navrata ime Izabele Georgijevne. To ime Izabele Georgijevne javlja se u monologu grofice Madeleine Petrovne kao motiv najbanalnije, zapravo drske intrige, uperene direktno protiv Ivana Križovca, s očitim i naročito naglašenim pomanjkanjem svakog takta i konvencije. Ta agresivnost, s očitom namjerom izazivanja, uslovljena je obostranom antipatijom. Grofica Madeleine Petrovna, kao deklasirana ruska emigrantkinja, svijesna je da ne uživa nikakvih simpatija ovoga gospodina koji je favorit njene prijateljice barunice Lenbach. Apostrofiranje Izabele Georgijevne da je Izabela Georgijevna u stanu Ivana Križovca vidjela portret Križovčevog antenata kardinala ima svoj dublji smisao. S jedne strane, ta je grofičina intriga uperena očito i nesumnjivo protiv Laurinog mira jer je u interesu kruga oko kneginje Volodarske (emigrantskog kruga tih aristokratkinja koje žive od Laurinih stipendija) da se veza Križovec-Laura kompromitira, razlabavi i po mogućnosti prekine. (O tome već Lenbach govori i izgovara na sceni neke male istine u obliku invektiva: da nema njega, te bi je lezbijke već davno upropastile materijalno.)

Motiv Izabele Georgijevne u riječima Madeleine Petrovne ne treba da ispadne samo kao običan pokušaj spletkarenja - an pasan - da bude malo neprijatna tom gospodinu, vengerskom provincijalnom snobu. U biti, to je perfidan dramatski motiv kojim se uvodi čitav zaplet drugoga čina. To je kobna sjenka koja pada preko onog tragičnog nokturna u drugom činu kad će se nekoliko sati kasnije otkriti da Izabela Georgijevna nije nikakav fantom, da Izabela Georgijevna nije nikakav produkt spletke, nego fatum koji igra usudnu ulogu u tragičnom duetu između Laure i Križovca. Sve ono što izgovara Madeleine Petrovna u prvome činu poznato je i Lauri Lenbachovoj isto tako dobro, samo ona iz mnogobrojnih konvencionalnih razloga tu fatalnu istinu ne će da uzme ad notam. Izabela Georgijevna jeste zaista metresa Laurinog ljubavnika i to Madeleine Petrovna iskorištava metodički, po taktičkom principu žene koja ima jednu jedinu ideju, a ta je da Lauru treba osloboditi te neprijatne veze sa čovjekom koji prezire čitav njen krug oko kneginje Volodarske. Madeleine Petrovna je jedini Laurin informator, ona vitla Laurom po planu, pretvarajući je u marionetu svojih vlastitih sugestija, a sve po crti intimnih ženskih veza kojima su sve te brodolomke, u krugu kneginje Volodarske, vezane zagonetnom solidarnošću. Fantom lezbijstva naglašen je u samome tekstu dovoljno u okviru Lenbachovih invektiva. Lenbach u tom pogledu očito brutalno pretjeruje, ali nije da ne govori istinu, i zato taj fantom lezbijstva ne treba ovdje retuširati.

III. Što se drugoga čina tiče, važna je melankolična scena sa gitarom jer predstavlja obrat u razvoju drame. Isto je tako važna scena sa leptiricom. U indikacijama u samom tekstu nijesu dovoljno naglašene sve scenske mogućnosti koje nosi u sebi taj događaj s leptiricom. Laurin furioso, koji treba da dominira čitavim drugim činom, provaljuje grubo u vezi s tom leptiricom.

Laura je teška kao olovo od prve riječi kako se zavjesa digla. Ona je slomljena i nemoćna kao najteža migrena, ali paralelno s time ona je i uznemirena zvjerka koje se Križovec od početka boji jer je poznaje od djetinjstva, i nju i njenu majku generalicu i čitavu njenu glembajevsku familiju. (Neka režiser u svakom slučaju pročita "Sprovod u Theresienburgu" gdje je opisana majka barunice Lenbachove i Laurino djetinjstvo u onoj maloj garnizoni gdje se ubio Ramong Gejza, kao ljubavnik njene majke.)

Ta nesumnjivo brutalna scena s leptiricom pojačala je stravu Ivana Križovca pred barunicom. On je jasno osjetio da je Laura spremna na sve.

Na sceni kod nas (u smislu autorovih usmenih uputa) tom se furiosu posvećuje oduvijek najveća pozornost.

U trenutku kada na rubu smrti i neminovnog sloma Križovec izgovara svoju lirsku partiju o leptirici, Laura je zaista izgubila nerve. Ona se pretvara u biće zaista glembajevski violentno, kad hoće da ubije tu leptiricu i kad ju je konačno i uništila kao argumentum ad hominem da bi objasnila Križovcu, tom konvencionalnom gospodinu, da se zaista radi o životu i o smrti.

U histeričnom ispadu ona je razbila gotovo čitav porculan na stolu i, kao što je naglašeno u tekstu, ona se raskrvarila. Ne smeta bude li ta scena djelovala pomalo i skandalozno. To je zaista Laurina krv koja je potekla, to je krv koja i dalje kulja preko poveza kad je omotala svoju ruku svilenom maramom, to nije samo simbolika, to je najteži dvoboj koji svršava samoubojstvom.

Sve do ispovijesti Križovčeve, dok stvar s Izabelom Georgijevnom još nije izgovorena, dok ta ljubavna pustolovina još nije poprimila definitivnu formulu loma, Laura je neprijatna i agresivna, ali u podtonu istodobno i slomljena, i servilna, i kompromisu sklona. Ona se još uvijek podsvijesno nada da će uspjeti da izmoli milost, a to po profilu čovjeka koji se otima nije sasvim isključeno. Poslije svečane izjave, međutim, da je Križovec ove fatalne noći zaista bio s Izabelom Georgijevnom, Lauri se objasnilo da nema mogućosti za kompromisnu formulu. Od toga trenutka ona je egocentrično logična i jasna i njoj je isto tako jasno što logično treba dalje htjeti. Tu se drama dalje penje do paroksizma.

Do fatalnog trenutka, dok ta fatalna istina nije bila izgovorena, čitava avantura s Izabelom Georgijevnom mogla je ostati kao otvoreno pitanje: i da, i ne. Laura bi, po svoj prilici, bila primila i svijesnu neistinu, kao formulu kompromisa, da je Križovec bio isto tako sklon da laže. Ali kad je on ostentativno i naglašeno, i to baš u ovome momentu, osjetio potrebu da progovori istinu da je Izabela Georgijevna zaista njegova metresa i da se on zaista vratio ovamo u ovu ludnicu iz kreveta te mlade i tople žene, Laura je to uzela ad notam kao osudu. Kocka je pala i tu više nikakvog mosta za povratak nema. Sve ostalo bilo bi milostinja, a da moljaka, zato je ona i suviše "kćerka jednoga generala".

"Glembajevi. Drame", Sabrana djela, sv. 4, Zora, Zagreb 1962, str. 501-505.

Leda

*KOMEDIJA JEDNE KARNEVALSKE NOĆI
U ČETIRI ČINA*

LICA

VITEZ OLIVER URBAN, bivši savjetnik kod carskog i kraljevskog austrougarskog poslanstva u Sankt Petersburgu

KLANFAR, veleindustrijalac

MELITA, njegova supruga, rođena plemenita Szlougan-Szlouganovechka

AUREL, akademski slikar

KLARA, njegova supruga

FANNY

PRVA DAMA

DRUGA DAMA

GOSPODIN

Glasovi prolaznika. Prolaznici. Glazba iz kavane.

Zbiva se jedne karnevalske noći godine devetsto dvadeset i pete. Prvi čin u salonu Melite Szlouganove oko osam sati navečer. Drugi i treći čin kod Aurelovih između deset i dva noću. Četvrti čin kasnije na ulici pred Klanfarovom palačom.

ČIN PRVI

Martovsko predvečerje u salonu Melite plemenite Szlouganove Szlouganovechke, supruge veleindustrijalca Klanfara. Motivi osamdesetih godina. Makart, pa i Secesija. Soba je prenatrpana intimnim sitnicama, kao soba u kojoj se stanuje kroz dvije generacije. Mnogo fotografija i jastuka, paravana s utkanim zlatorepim pticama, sagova i uspomena iz davnih madžaronskih szlouganovechkih dana. Ogromni baršunasti naslonjači, Melitini štillebeni, njene naranče, ribe i vaze s poljskim cvijećem, plastelin pod zvonom (sa započetom glavom, omotanom mokrom krpom), a nad svime dominantan portret gospode Melite, rađen rukom postimpresionističkog majstora, profesora Aurela. Nad divanom osamdesetih godina jedan bakrorez profesora Aurela s njegovim virtuoznim motivom Lede s Labudom.

Zavjesa se diže vrlo lagano tako da intimna slika na divanu pod Ledinim Labudom traje još nekoliko sekunda kao da scena nije otvorena i kao da Urban ne leži uz Melitu u zagrljaju. Nijemi posljednji cjelovi. Urban je ustao, popravljajući nabore na svome odijelu i gundajući neku glupu kantilenu, prošao je sobom do svjetiljke i vratio se natrag do divana, zapalivši cigaretu. Tu je stao i gleda Aurelov bakrorez nad Melitinom glavom i gunda monotono svoj napjev. Melita je ostala ležeći s rukama pod glavom, umorno zamišljena.

URBAN: U Eastnor Castleu, na dvorcu lady Somerset, vidio sam jednu holandsku vazu, od zelenkastog kalcita, s motivom Lede. Za naš današnji ukus prilično vulgarno, Leda je na toj vazi primila Labuda kao kakva mala sluškinja svoga soldata u haustoru: stoječke. To je jedina Leda koju sam vidio da stoji u tako delikatnoj situaciji. Čini se da kod Helena uopće nije bilo problematično da li da se legne ili ne, što je, uostalom, na Levantu i danas vrlo čest prizor da čovjek, prolazeći ulicom, vidi takve događaje. Leda je bila kraljica, i čini se da njena ljubavna igra s božanskim Labudom nije ostala bez posljedica: Leda je rodila dvojke. Danas u naše takozvano pučko, demokratsko vrijeme, kada čovjek mjesto na Olimp ide u Olimp-kino, Lede danas naravno nisu više kraljice! Kakva god frajlica iz predgrađa postaje Ledom! Svuče se, slikari je slikaju, o njoj se piše, nju golu donose književni listovi, njena slava veća je u dvadesetičetiri sata od slavne autentične Lede u tri hiljade godina! Sve zapravo vrlo žalosno!

MELITA, u mislima: Da, čini se da je ta mala Leda danas u modi. Bobočka ju je uvela k sebi i mala se sasvim pristojna vladala. Bobočka mi je telefonirala da mala za čitave večeri nije učinila ni jedan gaf. Da, molim te, a tko je zapravo ta osoba?

URBAN: Ne znam!

MELITA: Ne znaš, a svako ste veče zajedno. Ona sjedi kod Aurela u atelijeru već više od pola godine.

URBAN: Tko je ta mala, to ne zna nitko. Govori se da je vanbračno siroče. Otac navodno vatrogasac, mama umrla u porodu ili slično - kako to već ide. Ali to su sve samo teorije. Bila je sa četrnaest u baletu, sa šesnaest na ulici: sad pleše, svira, piše, talent, u jednu riječ. Ona ima, po jednoj teoriji, osamnaest godina, svi je zovu Leda, a kako se zapravo zove, nitko nema pojma! I to je sve što ja o toj gospodici znam!

MELITA: Ne mogu da shvatim da bi to između Aurela i nje bilo nešto više od običnog atelijerskog flerta.

URBAN: Ne znam, ne znam! *Tu je prekinuo promatranje bakroreza i zaputio se na drugu stranu sobe.*

MELITA: Takve su negacije više nego obična intriga. To je više nego ljubežno. Merci.

URBAN: Bože moj, ti si danas neobično uznemirena. Konkretno o tome ne znam ništa! Znam samo da je Aurel slikao tu Ledu u tri varijante, a jedna visi kod Aurelovih u stanu, na počasnome mjestu. I ovaj svoj bakrorez varirao je u tri ili četiri motiva. Čitava naša današnja kultura bakroreza stoji u znaku te male Lede! Znam, osim toga, da je na maistrovoj najnovijoj kompoziciji Navještenja Marijinog Marija lično ona! Znam da su njena dva akta otputovala u inostranstvo s mojim vlastitim komentarom, ali to je poznato i u javnosti, o tome se piše po novinama, a je li sve to više od atelijerskog flerta ili više-manje samo običan atelijerski flert, to mi nije poznato!

MELITA: Toliko znam i ja. Konačno, slikati Ledu bez modela prilično je teško. A mala je prekrasan model!

URBAN: Ne treba biti psihoanalitik pa da se zna kako se kod takvog labuđeg slikanja slika barem toliko u postelji koliko na platnu.

MELITA: Po tebi su, dakle, svi ženski aktovi slikani u postelji? Prekrasne li invencije, doista! Danas nisam raspoložena za te tvoje lascivne duhovitosti! Hvala! *Ustane nervozno, prođe sobom, popije šalicu čaja, zapali nervozno cigaretu. Stanka. Urban, da nešto počne u toj situaciji, sjedne za klavir. Preludira valcer iz "Traviate". Stanka.*

URBAN, *polagano, riječ po riječ*: Ja ne želim, doduše, biti duhovit, i kad se ti ne bi spremala da legitimno, u smislu crkvenog sakramenta, legneš u tu slikarsku postelju, vjeruj mi, ja ti ne bih rekao ni jedne jedine riječi. Ja razumijem da se u ljubavi čine gluposti, ali kad netko uzima cukervaser na žličicu više od godinu dana i kad nakon godinu dana tu limunadu proglasi strašću i poslije pune godine stane da sanja o nekoj krizi, to je neinteligentnije od "Traviata"-valcera! Prestane svirati. Melita, dijete, ja moram da ti kažem da se za tebe počinjem bojati, u pravom smislu te riječi!

MELITA *zaustavi se u hodu, uz njega*: Slušaj, Oliver, bez obzira na tu gospođicu Ledu, bez obzira na sve te komplikacije oko te gospođice Lede, ja sam odlučila da ostavim Klanfara. Radije bih danas potpisala svoju vlastitu smrtnu osudu nego da moram s tim Klanfarom da se gnjavim ne znam čemu i ne znam još kako dugo? *Kako je ona stala uza nj, on je intimno privuče k sebi na koljeno kao djevojčicu, cjelivajući je i milujući po kosi, površno i rutinirano.*

URBAN: To su kaprice, to su fantomi, to se u tebi dosađuje jedna lijepa mlada dama, sita majoneze, čokolade, glazbe; to iz tebe govori jedno simpatično bedasto dijete!

MELITA, *umorno, prepustivši se tom milovanju, mačkasto*: Svatko ima svoje živce, Oliver, a moji više ne mogu dalje s tim gospodinom. Meni se čita roman, njemu se spava. A kad se meni spava, on hrče. Bože moj, taj čovjek već pet godina tako samozadovoljno hrče kao da putuje u trećem razredu kakvog vicinalnog vlaka.

URBAN: Bože moj, to se pitanje može vrlo jednostavno riješiti. Odvojite spavaće sobe!

MELITA: U tom pitanju Klanfar citira uvijek svoju mamu! Njemu je mjerodavno što o bračnim posteljama misli njegova mama koja je okapala krumpir, prala rublje i čistila čizme svome suprugu ciglaru. Ja ga već dvije godine molim da me pusti na konja, meni je doktor propisao kretanje, ali on misli da konj krade vrijeme ako nije zapregnut u plaćenu foringu. Za moje slikanje on je uvjeren da je slaboumno; on nema pojma o slikarstvu. Najsvakodnevnije ime Matisse za njega nije ni snobizam! On je još ispod snobizma za jednu cijelu generaciju! On gleda uljenu sliku kao kmet fotografiju. Ne, nikako, to nema dulje tako smisla! Ja sam odlučila da u toj stvari uzmem inicijativu! *Ustala je i pošla sobom. I Urban je ustao, pripalivši novu cigaretu.*

URBAN: Koncediram: što se tiče Klanfara, to konačno mogu da shvatim. To nije problematično. Ali pokraj svega toga ne razumijem čemu je tebi potrebno da podeš za Aurela, ako si se, uzmimo, i rastavila od Klanfara? Ostavimo po strani pitanje ove male Lede, ali ni pitanje gospođe Klare nije tako jednostavno, to je sve prilično komplicirano, a ja ne znam kakva bi tu inicijativa bila potrebna, sve kad bi se ti doista i odlučila na tu svoju takozvanu inicijativu! Klanfar hrče već pet godina, a ako

ne zna što je uljena slika, zato ima svoje dividende. Ako ti misliš da slikari ne hrču, nego samo Klanfari, to mi izgleda djetinjasto! Zašto bi to Klanfarovo hrkanje postalo tako živčano akutnim upravo danas i zašto bi se to moralo riješiti sada u roku od dvadesetičetiri sata, to mi je neshvatljivo!

MELITA: Ti to ne razumiješ? Ja sam stupila u ovaj klanfarski brak na kompromisnoj bazi, ali danas se ovdje više ne da pristojno živjeti! Ta zar vi svi ne vidite kako se on iz dana u dan mijenja? On nije više onaj politikant od prije tri-četiri godine! Njegova tvrda kmetska glava danas zna da je on gospodin koji drži ključeve svoje verthajmice kako je njega njegova gospodska volja! Neko veće načinio mi je zbog neke bagatele takvu scenu da nisam znala kamo da propadnem. Pred poslugom, zbog nekakvog računa iz drogerije, te mi se činilo da je jedini izlaz da sebi prerežem žile. Kad čovjek mora zbog svoje kolonjske vode da sluša najvulgarnije neodgojenosti, onda je stvar, mislim, prilično konzumirana, dragi moj! Ne, ne, to je sve potpuno neodrživo! Njegove cipele, njegovo odijelo, njegove mesarske ruke s prstenom, sve je to postalo izazovno! On je pustio svoj seljački brk samo da izaziva, on čitav dan čačka zube i sa svima se rukuje sa dva prsta, s čačalicom u ruci, samo da izaziva! Ja više ne mogu podnijeti kad vidim njegov jezik opet u šupljem zubu, ne, ja to ne mogu tjelesno, psihički, nikako, ne...

URBAN: Klanfar se rukuje s čačalicom od prvog dana kako ga poznajem. A, najposlije, od takvih se detalja sastoje svi brakovi uglavnom: od hrkanja, od izazivanja, od šupljih zubi. Ako ti misliš da kod tvoga gospodina akademskog slikara sve izgleda tako kao što se o njemu piše po izložbenim katalogima, i da nijedan njegov zub nije plombiran, onda si na krivom putu.

MELITA: Aurel živi svojim unutarnjim životom, Aurel ima svoj talent, on je miran i kontemplativan karakter i ja vjerujem kad otputujemo u inostranstvo, daleko od ove provincije...

URBAN: Da, da, sve je to vrlo lijepo, ali pri procjeni ove situacije nije toliko važno što se zbiva tu, nego što se zbiva tamo kod gospode Klare! Sve je to zavodljivo, i talent i put u inostranstvo, ali Klara gradi kuću, i, kako meni izgleda, Klara se ne će povući sasvim pasivno.

MELITA: To su detalji, to je sve potpuno sporedno. Sigurno je to da sam ja odlučila da uzmem inicijativu!

URBAN: Ti govoriš naivno kao dijete. Ti si prekrila svoje vlastite oči tom svojom inicijativom i misliš, jer žmiriš, da te sada više nitko ne vidi. To je vrlo lijepo, taj tvoj talent i taj put u inostranstvo, ali jedno je put u inostranstvo, a drugo je rastava braka! Trebalo bi znati kako stoji Aurel spram pitanja te tvoje rastave. Naravno, o tome ti nisi s njim govorila ni riječi!

MELITA: Kako ne? Aurel je bezuvjetno za to da odmah poslije Uskrsa otputujemo u Firencu!

URBAN: Put u Firencu, to je jedna stvar, ženo, ali rastava! Što je s rastavom? Je li Aurel pristao na to da ti uzmeš u ruke tu svoju inicijativu. *Stanka. Šutnja.* Jesi li ti s Aurelom uopće govorila o svemu tome konkretno?

MELITA: Ta to su sve sami detalji...

URBAN: Pa dobro je, uzmimo kao da su to sve sami detalji, dobro! Uzmimo kao da je Aurel potpuno sporazuman s tobom što se tiče rastave. Ali, izvini, jedno detaljno pitanje! Melita! Imaš li ti sliku o materijalnoj podlozi svog budućeg stanja? Pretpostavimo da Aurel hoće da se rastane, da Klara ne čini zapreke, da Klanfar pristane na pristojnu likvidaciju, i da te Aurel doista i uzme za suprugu, što, kako, kada, gdje, na koji način? Sve mutno i nejasno!

MELITA: Ne znam, ali te klanfarske čačalice, njegove kravate, okrugle manšete, palačinke, sve će me to živčano podrovati. Sve je to nespojivo sa svim boljim u meni. Što ja znam kako da se počne? Ja sam počela opet da crtam, ja ću u Firenci položiti ispit na slikarskoj akademiji, Aurel vjeruje u moj talent, sve će se to već nekako urediti, meni je o tome misliti dosadno i neukusno!

URBAN: Izvini, ali sve je to kapriciozan, djetinjast štimung, sve je to momentano živčano neraspoloženje. Ne ćeš valjda htjeti postati učiteljicom crtanja na kakvoj građanskoj školi?

MELITA: Ne, sve je to već odlučeno s moje strane. Ne ću da kažem, dok je još živio pokojni papà, ne bih bila imala snage za takvu odluku. On je siromah znao vrlo dobro što je to značilo da sam se odlučila da postanem Klanfaricom. A, s druge strane, papà se poslije toliko uživio u sve to da zbog njega ne bih bila imala snage da ga stavim pred fait accompli.¹ On je vani na Varadijevu živio zadovoljno, sa svojim pastrvama i špargama, siromah stari! Tako sam imala nekakvu moralnu zadovoljštinu. Ako već gutam, znala sam i zašto. Ali sada čemu da se ponizujem dalje? Klanfar i ja potpuno smo strani jedno drugom: dva odgoja, dva veltanšaunga², dvije rase!

URBAN: Čim netko unosi toliko temperamenta u svoje subjektivno gledanje, naravno da je s takvim čovjekom debata teška! Ali, molim te, samo jednu, dozvoli mi samo jednu mirnu riječ! S obzirom na tebe i na sebe, Melita, ja imam pravo da se bojim za tebe. Naše prijateljstvo, to stoji između nas još iz vremena dok nije bilo ni Klanfara, ni koga drugoga. I to mi daje pravo da ti otvoreno velim što mislim, jer moja simpatija za tebe, za tvoje interese, mislim da je izvan diskusije... *Stane kao da mu je delikatno dalje.*

MELITA: Da, pak što? Molim! Izvoli!

URBAN *pristupio je do nje vrlo nježno, diskretno je privinuvši, miluje je toplo i iskreno*: Naime, mislim, molim te da uzmeš moje riječi bez maske, onakve kakve jesu: Melita, ja se bojim za tebe. Ja se, naime, bojim da svi ti tvoji štimungi koji konačno mogu biti potpuno opravdani i koji u posljednjoj konzekvenciji i jesu opravdani, ja se, naime, bojim, kako da kažem, da te tvoje momentano raspoloženje ne bi zavelo da jednu mutnu situaciju zamijeniš drugom, eventualno još mutnijom...

MELITA, *zamišljeno, teško, polagano izvivši se iz njegova zagrljaja*: Ti tako govoriš kao da znaš nešto više od mene!

URBAN: Ja ne znam savršeno ništa više od tebe, ja znam samo toliko da je moja simpatija za tebe potpuno nesebična, i ja ne bih htio da ti za neke ljude koji eventualno nisu zavrijedili tvog čistog povjerenja...

MELITA, *enervirano*: Ti si u svojim izjavama uvijek tako dvosmislen da to postaje čudnim. Misliš li ti da Aurel nije dostojan moga povjerenja? Da? Misliš li na Aurela? To je sve nekonkretno, to su sve samo tvoje pretpostavke...

URBAN: Melita draga, ja te tako dezinteresirano volim, kao sestru, i baš to moje intimno tvoje u meni, naše djetinjstvo, naši plesovi, naš tenis, Melita, to svijetlo zajedničko, čisto naše u meni, to me smeta, ja ne znam, možda je to neopravdano, to su napokon samo slutnje, meni bi bilo žao da se eksponiraš, ta sve je vani u životu tako skandalozno brutalno, sve je vani tako odvratno stvarno, a ti si dijete, ti živiš sada u izolaciji, ti si suviše trepetljiva duša, preotmjena, mnogo preotmjena...

Zvonce u predsoblju. Glasovi kao da netko dolazi.

MELITA: To je Aurel, ja ga poznam po koraku. Molim te primi ga na momenat, ja ne mogu ovako pred njega - samo momenat... *U prolazu zapali veliku stajaću svjetiljku kraj klavira, ode lijevo. Urban sjedne i uzme u ruke jednu ilustriranu reviju. Ulazi Aurel sa svitkom kartona i dvije bijele ruže u ruci. Boli ga zub i to se vidi po velikoj, sebeljubivoj pažnji koju posvećuje svom bolesnom zubu.*

AUREL: Servus, Oliver! Zdravo, kako si? A gdje je Melita? Donio sam joj jedan akvarel za staru Zygmuntowiczku, stara treba brautgešenk³ za provinciju! Zdravo!

¹ *fait accompli* (franc.) - svršeni čin

² *veltanšaunga* (njem.) - pogleda na svijet

³ *brautgešenk* (njem.) - vjenčani dar

URBAN: Melita će ovu sekundu biti ovdje! Izvoli sjedni! Kako si? Izvini, mene nije bilo u redakciji, ali su mi isporučili tvoj telefonski poziv! Najljepša hvala! To mi je uostalom dobro došlo, ja sam i sam morao na taj bal i nisam znao kako ću to riješiti! Baš mi je drago, hvala. A kako gospoda Klara? Jesam li kod nje još uvijek u nemilosti?

AUREL: Hvala, dobro, ima svoju propisnu migrenu. Naprotiv! Koliko je meni poznato, ti si njena iskrena simpatija! Samo tako, ha-ipsilon¹. Radujem se da ćeš doći. Arhitekt poslao mi je definitivne nacрте za vilu. Kopam temelje za tri dana. Zanimale bi me tvoje impresije. Ja mislim da sjednemo k stolu oko tri četvrti devet, a ako oko deset krenemo, stigli smo engleski. Ovdje je ugodno toplo! Vani je nekakva londonska magla, te proljetne magle su najstrašnija pojava: trga me danas čitavo lijevo rame! Osjećam puls u laktu. A što to čitam u novinama? Klanfaru je umrla mama? A što se to dogodilo tako iznenada? *Vadi iz džepa novine i traži noticu u novinama.*

URBAN: Imala je punih osamdeset i pet!

AUREL: A kada je umrla?

URBAN: Klanfar putuje večeras na sprovod u Varadijevo.

AUREL: A Melita?

URBAN: Ne. Melita ne putuje. Ona se sirota posljednji put toliko izmučila na sprovodu svoga oca da je odlučila više ne ići na sprovode. Dva sprovoda u tri mjeseca! A zapravo to i jeste najinteligentnije. To nema de facto nikakva smisla.

AUREL, *našavši osmrtnicu u novinama*: Dakle, taj ton plaćenih oglasa o smrtnima iz društva, što je to prešlo kod nas svaku granicu ukusa, to već postaje direktno neukusno. "Težak udarac sudbine", "neumoljiva smrt", "uglednom rodoljubi i javnom radniku na polju privrede i narodnog blagostanja naše iskreno suučesće"! Čovjek danas plati tri hiljade i sam sebi izražava javno u novinama "svoje iskreno suučesće". U plaćenom oglasu! Ipak monstruozno!

URBAN: Zamisli, kako bi kraj mnogobrojnosti naših sugrađana bilo strašno da Smrt u društvenom smislu nije izgubila od svoje neposrednosti. Smrt se birokratizirala, Smrt je postala kancelistički dopis, novinska vijest, a kada bi svaka osmrtnica bila ono što de facto jest: tragedija, čovjek bi sišao s uma od te latentne tragedije. Smrtonosna predstava traje kao u kineskom teatru: dvadesetičetiri sata na dan, tristašezdesetpet predstava na godinu.

Ulazi Melita.

AUREL: Ljubim ruke, Melita! A što je to bilo staroj gospodi? Upravo sada čitamo u novinama obavijest. Veli mi Oliver da Klanfar putuje večeras na sprovod, a vi da ostajete? *On je pristupio k njoj i poljubio joj obje ruke ceremonijalno kao u znak nijeme sućuti. Tren tog ceremonijala obavljen je vrlo hitro, formalno i površno.*

MELITA: Hvala, Aurel! Kako ste? Ja ne putujem na sprovod! Izvolite uzeti mjesto! Izvolite li možda jedan čaj? Ima još toplog čaja...

AUREL: Ne, ljubim ruku, zahvaljujem, ja dolazim od zubara, imam arsena u kutnjaku pa se bojim promjene temperature. Oprostite, ovo su bile dvije jedine ruže, a ovo je za barunicu! Ja sam akvarelirao jednu kopiju po gnjilim narančama!

MELITA: Vrlo dobro! Mnogo vam hvala! Treba li to uokviriti paspartuom?²

AUREL: Ne, nikako, ovako japanski, bez ičega, direktno pod staklo! Ja mislim da je faktura sasvim pristojna. Ne bi čovjek rekao kako jedan drugi materijal ima mnogo svježeg šarma. Već dugo nisam radio akvarelom. Ja mislim da je dobro! Upravo ona specifična gnjiloća naranče dala se mnogo bolje izraziti vodom. Tako je mnogo intimnije. Ima nečeg japanskog u sebi!

¹ *ha-ipsilon* - liječnička kratica za histeriju

² *paspartuom?* (franc.) - rubnim okvirom od kartona?

MELITA: Ja mislim da će barunica biti zadovoljna. To, uostalom, nije za nju, nego za poklon u provinciju. A o ukusu u provinciji prilično je teško biti pravilno upućen! Što ti misliš, Oliver?

URBAN: Lice suvremenog slikarstva je savršeno bezlično! Slike su današnje ili egipatske, ili crnačke, ili nordijske ili japanske. Ako to treba da djeluje japanski, dobro je, ja nemam ništa protiv toga, neka djeluje japanski!

AUREL: Ja sam to mislio isključivo slikarski, naravna stvar. Ali, osim toga, u Evropi slika danas sigurno više od dvije stotine hiljada slikara, i što može jedno jedino lice u takvoj masi? Tu postavljati zahtjeve o nekom naročitom ličnom stilu, to je prosta apstraktna feljtonistička fraza!

URBAN: Ne znam koji je to feljtonist napisao, ali mislim da je istina: slikarstvo je postalo suvišnim onoga dana kad je izumljen fotografski aparat. Strojevi pobjeđuju manufakturu na svim poljima, pa nema razloga da se to ne dogodi i u slikarstvu.

MELITA: No, dobro, a što će biti s umjetnošću, s ljepotom, sa stvaranjem uopće?

URBAN: Slikarstvo je danas produkcija robe kao i svaka druga obična produkcija robe. Što će jednom trgovačkom pomoćniku, koji ima svoj Kodak, tvoje gnjile naranče? Što će sindikatima Picassovi pajaci ili Matisse, ili Derain ili bilo tko drugi od tih dvjesto hiljada de Segonzaca ili Matissea ili Deraina? Slikar ima danas svoju malograđansku klijentelu kao advokat ili zubar. Ako mu ide dobro, gradi svoju vlastitu kuću i ide mu dobro, a ako nema pacijenata, onda sjedi u svojoj sobi sam kao svaki drugi zubar bez pacijenata. Sve ostalo je neskromno precjenjivanje svoje vlastite društvene funkcije!

AUREL: Istina je da je tako, ali upravo je to žalosno da je tome tako! Čovjek u takvim bijednim prilikama nema vremena za svoj lični mir, za svoju subjektivnu koncentraciju! O tome nije dobro preduboko razmišljati jer od toga do potpune rezignacije nije daleko! Od tog nemira čovjek više ne vjeruje u svoje vlastite mogućnosti. Čovjek u tome ne zna što je lično njegovo. Skepsa. Jer biti jedna maska na maskenbalu, to nije nikakvo naročito zadovoljstvo!

MELITA: Da, dobro, ali kako iz toga van?

URBAN: To je današnja, suvremena neurastenija umjetnosti kao umjetnosti. Iz neurastenije nema više nikakav "van"! Poslije neurastenije ima samo unutra - u grob!

AUREL: Jedini je izlaz iz toga potpuna samoća. Savršene ljepote stvorene su za savršenu samoću!

URBAN: "Savršena ljepota" je fantom, "savršene ljepote" nikada nigdje nije bilo, "savršene ljepote" nigdje nema. Osjećati ljepotu trebalo bi biti jednostavno i prirodno kao disati. Ljepote koje razmišljaju same o sebi, koje su postale same sebi svrhom, koje nešto prisluškuju u nijansama, to su kostobolne ljepote! Te ljepote trga u lijevom ramenu! To su prvi znaci estetske skleroze!

AUREL: Potpuna izolacija i samoća, to je rješenje problema! Evo, na primjer, ja danas nisam imao ni jedne jedine minute vremena da se smirim, da uzmem u ruke paletu, da povučem dva puta po platnu! Čitavo poslijepodne gnjavio me je arhitekt svojim proračunima. Klara ima migrenu, imao sam komisiju za nove tapete, konferenciju u komori, kupio sam nove kaloše, bio sam kod zubara, nosim arsen u ustima, nekakvi plakati, atelijer, računi, ni jednu jedinu minutu da se saberem, a sutra sve opet iznova: modeli, narudžbe, građevinski ured, dozvole, molbenice, isprave, biljegovine, pravilnici, novogradnja, planovi, programi, i sad u svemu tom kaosu neka čovjek još stvara neke svoje subjektivne svjetove! Sada sam umoran kao pas, rastresen, nervozan, sada kući, pa na večeru, pa na ples i tamo ostati najmanje do dva sata, i tako svaki dan, svaki dan kao u mlinu: čovjek mora da sustane!

MELITA: Žao mi je što večeras ne mogu s vama! Već sam zaželjela dobar džez! Nisam plesala od prošlogodišnje Redute. Sjećate li se, Aurel, one pjesme o Yvonni? O dragoj, maloj, plavoj Yvonni?

AUREL: Mi, nažalost, moramo! Klaru su pozvali kao lady patroness i tamo će se sigurno gnjaviti do jutra. Dobro je da Oliver dolazi s nama! Ne ćemo biti sami u onom nemogućem društvu!

Ulazi Klanfar uz zvonjavu glasovira, dok Urban prebire po tipkama pjesmicu o "dragoj, maloju, plavoj Yvonni".

KLANFAR: Klanjam se, pardon, izvinite što smetam, ja sam došao da nešto upitam Melitu, pardon, izvinite, ja sam telefonirao, Melita, a čini se...

Ta scena ispala je neprirodno nervozno. Umorna i kao da joj je to neizrecivo dosadno, Melita je ustala i pošla spram Klanfara koji je ostao na pragu i nije stupio u sobu. On je progovorio punim glasom, ali ga je prividno superioran stav žene uznemirio i tako je između njih nastalo pregovaranje od kojega se čuju samo pojedini odlomci. Urban je prekinuo pjesmicu o "dragoj, maloju, plavoj Yvonni".

KLANFAR: Molim, ja sam telefonirao, djevojka ne zna, ništa nije gotovo, ključevi, paketi. - Večera, dakako, nije gotova, a ja sam naročito naglasio da spremite večeru jer sam gladan!

MELITA: Treba pitati Fanny, izvoli pozvoniti djevojci, ja sam rekla djevojci, ja ne znam - a što se večere tiče, molim...

Urban i Aurel za te scene neugodno zbunjeni stoje u šutnji. Urban se prvi rutinirano trgne i pođe spram Klanfara.

URBAN: Dragi illustrissime, molim vas da to ne uzmete kao konvencionalnu banalnost, ali dozvolite mi da vam iskreno izrazim svoje suučesće. Ja sebi predstavljam prijateljstvo kao neku vrstu egoizma u prenesenom smislu: čovjek se boji za sebe ako se boji za svoje prijatelje. Vaša gospođa majka bila je starija dama...

KLANFAR *prekine ga brutalno*: Hvala, dragi gospodine, *i, pruživši mu sasvim površno ruku, zalupi vratima prilično glasno za sobom. Stanka.*

Melita i Urban ostali su stojeći kod vrata jednu sekundu iznenađeni, a onda se Urban bez riječi vrati do Aurela. Aurel je od neprilike uzeo inostranu ilustraciju i lista po njoj. Melita stoji nepomično na istome mjestu.

AUREL: Čudna je stvar listati tako po starim pomodnim listovima. Odrediti stil izvjesne kulturnohistorijske epohe, unutar izvjesnog vremenskog kompleksa, prilično je teško. Što je zapravo stil jedne epohe? Mi sami, subjektivno, preživjeli smo već nekoliko stilova. Rodili smo se kad su dame nosile duge suknje kao zvona, obrubljene vidrinim krznom, a mufovi su bili astrahanski, nešto veći od ove cukerdoze! Danas su mufovi ogromni kao bidermajerske putne torbe, a pristojne dame pokazuju nam na ulici svoje koljeno. Glavna atrakcija za naše pokojne tete na pariskoj izložbi devetstote bio je pomičan pločnik, a, molim lijepo: trideset godina poslije impresionizma postale su oficijelne veličine jedan Bonnat, jedan Cormon, jedan Demaille! Gdje je tu logična linija nekakvog stila epohe kad poslije jednog Cézannea dolazi jedan Cormon?

Na vratima pojavio se ponovno Klanfar.

KLANFAR: Pardon, Melita, molim te na jednu minutu! Nastao je nesporazum!

Melita, koja je stajala nepomično na istome mjestu bez riječi, izade.

URBAN, *jedva je došao do riječi*: Dakle, molim te što ti kažeš na taj kočijaški način? Čovjek takvom tipu pristupi iskreno i pristojno da mu konačno kondolira, a on ti zalupi vrata pred nosom kao kakvom služi. I to meni, savjetniku sanktpetersburškog carskog poslanstva, takav anonimus?⁵ Takav vinkeladvokat?⁶

AUREL: Takve satrapske tipove nikad nisam mogao da podnesem. Taj se čovjek smije kao vukodlak. Svi ljudi stoje pred njim kao britve, a mene uvijek tapše po ramenu kao da sam pio s njim

⁵ **anonimus** (lat.) - čovjek bez imena (nitko i ništa)

⁶ **vinkeladvokat** (njem.) - zakutni advokat

brudersaft! Ja ne znam kako da se objasnim s njime! Sve zapravo fantastično! Takav jedan parveni koji nema pojma o civilizaciji, takav ciglarski sin...

Ulazi Klanfar nervozniji nego prije, kao da nešto traži u prolazu.

KLANFAR, u svojoj nervozi baci pogled na sendviče, i ti sendviči počinju privlačiti njegovu pažnju: Oprostite, gospodo, što vam smetam, ali ja putujem za nekoliko minuta, a nastale su neke komplikacije, a vi se ne dajte smetati, samo molim...

AUREL: Dozvolite mi, gospodine generaldirektore, da vam izrazim svoje duboko suučesće! Kad sam pročitao u novinama, potreslo me neposredno i intenzivno. Motiv majke i majčine smrti je zapravo...

KLANFAR: Hvala vam, dragi maestro, mnogo vam hvala! *Rukuje se s njime i tapše ga po ramenu.* Izvolite samo sjesti, gospodo, ne dajte se smetati, molim.

AUREL: Čitao sam u novinama da je gospođa majka umrla u visokoj starosti. Doživjeti osamdeset i četvrtu svakako je rijetka stvar!

KLANFAR, kod sendviča, i jede prva dva: Da, ona se sirota mnogo mučila u životu. Smrt njena zapravo je posljedica potpunog iscrpljenja čitavog organizma. Kad čovjek misli o svemu kao što treba da se misli nad odrom, ja mogu da kažem da je bila sirota. Bila je sluškinja svima i mučila se kao sluškinja, a tih nekoliko tih godina, to joj je bila slaba zadovoljština za njenu dugogodišnju patnju.

AUREL: Svaki čovjek nosi sa sobom svoje mrtvace! Moja su sjećanja na mrtve isključivo slikarske prirode. Ona je šalica bila crveno obrubljena, a ona tapeta zelena. Osvjetljenje je kod one smrti bilo sivo, a kod druge tamnožućkasto kao novembarska magla.

KLANFAR: U devedeset i devet posto smrti, smrt nije ništa drugo nego otvoreno pravno pitanje. Pitanje zakona i paragrafa! Toga pitanja kod te moje sirote ne će biti! Ja sam jedini pravni nasljednik siromaštva jedne pokojne sluškinje. *Sarkastično sa smijehom vukodlaka.* Ali izvinite me, gospodo, ja putujem u osam i sedamnaest, a sada su sedam i trideset i tri, izvolite samo ostati nesmetani, meni se žuri. Klanjam se, doviđenja! *Ode lijevo bez rukovanja i bez naklona, uzrujano i rastreseno. Melita se vratila još za posljednjih Aurelovih riječi i tako je ostala stojeći uza stijenu, nečujna i sasvim blijeda.*

URBAN: De facto, Aurel, pola je prošlo, mi još imamo da se presvučemo i na večeru. Mogli bismo da krenemo! Vrijeme je!

AUREL: Molim lijepo! Izvinite, draga Melita, ali mi ćemo polagano! Ljubim ruke! Dakle, molim vas, izvolite predati barunici moje naranče, a vama laku noć! Oprostite, ali, doista, mi večeras imamo još mnogo posla! I toaleta, i večera, i ples, i tako dalje, i tako dalje...

MELITA: Meni je vrlo žao što ne mogu večeras s vama! Javite mi se svakako do devet telefonski, Aurel! Ja imam s vama jedan važan razgovor! Jedan nada sve važan razgovor! Zbogom, Oliver! Servus! Dobru zabavu! Tu je kod nas nastala čitava konfuzija! Djevojka nije dobro razumjela telefonski nalog, ništa nije priređeno! Laku noć, dobru zabavu! Oprostite, meni je vrlo žao! Laku noć! Laku noć!

Te se riječi izgovaraju izlazeći, uz pratnju. Melita je izašla sa svojim gostima, i stanka njenog izbivanja prilično traje.

Odmah, čim su gosti otišli, ušao je s lijeve strane u sobu Klanfar i kreće se po sceni zvijerski uznemireno.

KLANFAR: Ja sam telefonirao da večera bude gotova najkasnije do sedam i trideset. Sada je tri četvrt osam, ja putujem odmah poslije osam, ja moram najkasnije u osam manje pet da krenem, a ništa nije gotovo! Ja ne mogu da shvatim tu indolenciju! Ja sam gladan, ja nemam tamo nikakvog vagon-restorana, a ništa nije gotovo! *Jede dalje sendviče i natače sebi prvu čašicu ruma.*

MELITA: Izvoli, molim, pozvoni, molim, Fanny. Koliko je meni poznato, ja za večeru ne odgovaram, mislim.

KLANFAR: Da, ali ja večeras putujem na sprovod svoje majke, ja sam večeras telefonirao da večera ima da bude pravodobno gotova, ja ne mogu zakasniti, to je logično, i, prema tome, trebalo bi imati više uvidavnosti. *Nervozne kretnje, uznemirene geste.*

Melita stane, a zatim i ona vidljivo enervirano pođe i pozvoni.

KLANFAR: Kome zvoniš?

MELITA: Fanny, da je pitam što je s večerom?

KLANFAR *pomalo gubi vlast nad sobom. Polagan porast u temperamentu, uslovljen prkosno nemarnim načinom gospođe Melite.* Ja nisam telefonirao Fanny, nego tebi. Ja nemam nikakva posla s Fanny i mene savršeno ništa ne interesira Fanny, izvoli to uzeti do znanja, molim lijepo, je li? To je večeras izniman slučaj i pitanje takta! Telefonirao sam da mi se spakuje čitava garnitura za crninu, a nitko ovdje nije još ni prstom maknuo. Ovdje se meni na svakome koraku pokazuje da sam ja u svom vlastitom kućanstvu nešto što se može ignorirati! Taj vaš način prelazi pomalo svaku granicu!

MELITA: Ti si telefonirao? Ja o tome nemam ni pojma! Nekakav podvornik je bio na telefonu! Izvoli uzeti do znanja da ja nisam tu da razgovaram s tvojim podvornicima!

KLANFAR: Tko god je telefonirao, telefonirao je u moje ime! Ja nemam vremena da se brinem još i za svoje kapute. Ja sam danas bio na tri konferencije, ja sam dao nalog, i moj nalog ima da se izvrši! Izvolite to jedamput zauvijek uzeti do znanja!

FANNY *ušla je*: Molim, presvijetla, izvolite, presvijetla!

KLANFAR: Molim vas zašto večera nije gotova?

FANNY: Još nije osam, presvijetli, molim lijepo!

KLANFAR: A tako, još nije osam? A jesam li ja telefonirao da u osam putujem? Ja sam telefonirao da svršite večeru, da mi spremite moje kofere i crninu, ja putujem, a ništa nije gotovo! Kamo ste zametnuli moje ključeve od kofera? Što je? Gdje su moje stvari? Što me gledate?

FANNY: Presvijetli, molim, meni nije nitko ništa naredio! Ja nisam bila na telefonu.

KLANFAR: Ne pitam vas jeste li bili na telefonu, nego zašto nije ništa gotovo? Donesite mi momentano nešto da pojedem! Jeste li razumjeli? *Glasom dubokim u tonu suca istražitelja*: Ja sam zapalio prijeko u svojoj sobi uljenicu, a uljenica se ugasila. Zašto niste nadolili ulja?

Melita je za te scene drhtala, nervoznija još i bljeđa nego obično, a zatim je nestala postidena, ali tako da je njen izlazak ispao demonstrativno. Ta Melitina gesta uznemirila je Klanfara vidljivo i glas mu raste. On se obara na sirotu Fanny.

FANNY, *prestrašeno, uzrujano, dršćući, bijedno*: Presvijetli, molim, meni nije nitko ništa naredio! Ja nisam znala što da radim s uljenicom. Kod nas se dušica još nije nikada palila otkada sam ja u kući, pak nisam znala, a meni nije nitko rekao ni riječi.

KLANFAR: Ja vas nisam pitao je li vama tko što rekao, nego zašto nije gotovo, kada sam ja telefonirao da se svrši! Ako se to još samo jedan jedini put dogodi, možete uzeti svoje stvari! Jeste li me razumjeli? Recite vani da nose večeru na stol, a meni spakujte crninu i štatpelc i moj nesesar, kao obično! U osam će auto biti tu, odnesite kofere dolje. Nosite se da vas ne vidim! *Fanny ode.* Čovjek putuje na sprovod svoje rođene matere, i onda mu nitko ne izlazi u susret. Bez pijeteta⁷ i bez osjećaja! Preglupo! U takvoj igri čovjek nema nikakve druge dužnosti nego da stavlja gospodi na dispoziciju svoju blagajnu. Bez ikakve rekompencije i takta. Umišljene veličine, tankočutne,

⁷ *pijeteta* (lat.) - dužnog poštovanja

naravna stvar, kad se radi o pitanju njihove "gospodske forme". *Ode bijesno do vrata lijevo i otvori ih nasilno. Na otvorenim vratima u pokrajnu sobu: Kakav je to način da ti mene demonstrativno ostavljaš kad govorim s djevojkom? To je pomanjkanje svakog takta. Ja mislim da bi bilo mnogo logičnije da pomogneš djevojci nego da sada bacaš pasijans. Ja putujem na sprovod svoje majke za nekoliko minuta i nalazim da je taj tvoj način savršeno izazovan!*

Glas Melite iz druge sobe namješteno miran. Iz toga glasa progovara bolna rezignacija, igrana nevino, povrijeđeno i superiorno.

MELITA: Ti tako postupaš sa mnom kao da sam ja tvoja cimerfrau.⁸ Ja nisam onog tvog podvornika dobro čula!

KLANFAR: Ono nije bio nikakav moj podvornik, nego prokurist lično!

MELITA: Ja sam tako čula kao da ti ostaješ preko objeda na konferenciji i, ako se ne javiš, da putuješ noćnim vlakom.

KLANFAR: Bilo je rečeno jasno da ostajem na konferenciji i, ako ne javim druge dispozicije, da putujem večeras! Svaka mogućnost nesporazuma bila je isključena!

MELITA: Čovjek može da krivo shvati, ali ja nisam naučena na taj tvoj satrapski način, pogotovo ne pred poslugom! Ja nisam tvoja cimerfrau, ja to ne moram!

KLANFAR: Da, ti nisi moja cimerfrau, to je istina, ali zato ja moram biti tvoj kamerdiner!⁹ Ja sam dao telefonirati jasno i glasno, i u čovjeka koji je telefonirao ja imam puno povjerenje, tu nije bilo nikakve treće mogućnosti.

MELITA: Ti si telefonirao, ja sam telefonirala i nisam dobro čula, ja sam došla od zubara, bila sam nervozna, krivo sam razumjela i sad što? Kako će dugo potrajati ta inkvizicija, ako smijem znati? Ja bih već zavrijedila da me pustiš na miru, tih satrapskih manira meni je već savršeno dosta! Išla sam van da kažem da ti serviraju nešto, kad ni u ovome momentu, pred tim svojim pijetetom i dostojanstvom smrti, nisi zaboravio svoju probavu!

Ta scena odigrala se u pokrajnoj sobi. On je govorio na pragu kraj otvorenih vrata i kod njezinih posljednjih riječi pošao je spram nje u sobu. Nakon neznatne stanke Melita je izašla iz te sobe i, vrativši se na scenu, ona je zatvorila za sobom vrata prilično glasno. Ode slomljena do klavira i tu klone. Tupa stanka bez misli, umorna, duga. Taj njen priklon nad otvorenim klavirom privuče je tipkama mehanički; enervirana i prazna, naslonjena glavom na glazbalo, ona lijevom rukom uzima akorde. Tiha harmonija zvukova u polutmini. Nijemi intermeco. Stanka. Poslije stanke pojavio se na vratima Klanfar s gorućim kandilom u ruci. Violentno.

KLANFAR: Moja sirota stara mati leži na odru, a u mojoj kući se svira. To je bez ikakvog pijeteta i odgoja! *Zalupio je vratima tako nasilno da se potresla čitava stijena. Melita je ostala mirna i nepomična, naslonjena glavom na rub glazbala. Akordi sve slabiji. Tišina.*

KLANFAR *vratu se još uvijek jednako intenzivno bijesan: Za deset minuta osam, a ja u osam moram biti na kolodvoru i tu još imam da vršim funkciju sobarice, da ispirem kandilo, da se brinem za kofere.*

MELITA: Ti govoriš sa mnom kao da sam ti sluškinja! Ja sam ti već izjavila da je to nesporazum uslijed krive premise!

KLANFAR: Čitav je naš život jedan ogroman nesporazum i jedna kriva premisa! Ali hoće se među recima naglasiti kako su svi moji nalozi u ovoj kući nešto što se može nazvati krivom premisom. Zar misliš da ja nisam toliko inteligentan te ne vidim da sve to polagano prelazi u sistem? To da mi okrećeš leđa kad ja govorim s djevojkom, da bacaš karte kada se meni žuri, da sviraš kad ja putujem

⁸ *cimerfrau* (njem.) - sobarica

⁹ *kamerdiner* (njem.) - sobar

na sprovod svojoj majci, sve su to krive premise, draga moja, i samo, molim lijepo, ja te upozoravam da pripaziš da iz tih krivih premisa ne bi nastali zaključci posve obratni od onog što vi očekujete?

MELITA: Kakvi "vi", tko je taj "vi"? Što ima da znači taj tvoj "mi" i "vi"? Ima li to da bude neka vrsta prijatnje?

KLANFAR: To nije nikakva prijatnja, molim lijepo, to je samo reakcija na nešto što se večeras demonstrativno ponovilo već ne znam koji put. To je reakcija na jedan postupak koji je više nego bezobrazan! To je surovost tako izazovna da bih ja morao biti vreća da ne reagiram! Danas, kada ja putujem na sprovod svoje matere, ti naravno nisi ni došla na ideju da pođeš sa mnom, i ne samo to nego kandilo što sam ga zapalio na spomen stare sirote, to kandilo puštate da utrne! I kad čovjek na sve to reagira, to se onda zove "satrapski način"! Molim te idi ti s tim svojim neinteligentnim premisama, slušam ja to već pet godina, dosadilo je to meni savršeno! *On bi se možda bio smirio i glas mu je u boji potamnio da se nije javila Melita, ponovno intransigentno uzvišena. Tu se vraća Fanny i servira hladno jelo s buteljom. Dok je ona u sobi, dijalog Klanfara i Melite teče normalno dalje.*

MELITA: Što se tiče sprovoda, ti vrlo dobro znaš koliko sam se izmučila kad je umro pokojni papà, i kakvog bi to realnog smisla imalo da se mučim ponovno? Osim toga, ja imam upalu korijena, ja ne mogu putovati čitavu noć, meni je svako uzrujavanje doktor zabranio! A što se tiče uljenice, koliko mogu da se sjetim, takvi patrijarhalni običaji nailaze u tebi uvijek na dosljednog protivnika. Ti si, barem dosada, uvijek sistematski iskorjenjivao sve što je bilo u vezi s crkvom, s bogom, s religijom. Ti si barem demokrat, modernist - ti barem ne vjeruješ u boga.

KLANFAR: Nije sada riječ o bogu, nego da je to uspomena na jednu siromašnu pokojnicu koja je do takvih dekoracija mnogo držala, pa kad sam ja tu svijeću već zapalio, onda bi najelementarnija pristojnost zahtijevala da se ta svjetlost ne utrne, barem dok sam ja još večeras u kući. Ali naravno: da to nije jedna obična ciglarska sirota, jedna, kao što se ovdje kod vas Szlouganovih veli: "mužača", da je ona nekakva plemenitašica, nekakva "von", onda bi tu bilo i pijeteta, i mramornih ploča, i telegrama i kondolencija masa. Onda biste se vi blagoudostojali da nas počastite svojom prisutnošću kod sprovoda, unatoč tome što vam je zubar zabranio da putujete sa svojim upaljenim zubom. Ali ovako, naravna stvar, za jednu sluškinju, za sina jedne sluškinje...

MELITA: Ljudi se ne razlikuju po podrijetlu, nego po tome što jedni jesu gospoda, a drugi nisu!

KLANFAR: A ja naravno spadam među ove druge? *Melita šuti.* Ne biste li me počastili svojim gospodskim odgovorom?

MELITA: Što izvoliš od mene?

KLANFAR: Molim, ja sam sve to vrlo dobro promozgao i, molim, ja mislim da bi najinteligentnije bilo da se ta naša mutna atmosfera jedamput zauvijek raščisti. Kod prosjaka riba se svake subote, i to je vrlo pametno.

MELITA: Ako ti misliš da bi se kod nas dalo nešto "izribati", izvoli molim, mene to ne interesira savršeno ništa!

KLANFAR: Kada ja govorim, onda je isključeno da tu tebe ne bi moglo ništa ne interesirati. Molim izvoli uzeti na znanje da ja više ni pod kojim uslovom ne bih mogao dozvoliti da se naš zajednički život odvija dalje pod sličnim okolnostima kao do danas!

MELITA: Molim konkretno. To tvoje "promozgavanje" i "okolnosti" i "odvijanje pod sličnim okolnostima", sve mi je to nejasno. Ja nisam navikla takvom kancelističkom govoru i stilu!

KLANFAR: Prije svega, ja sebi izmoljavam da ti moje bilo kakve izraze stavljaš pod bilo kakav navodni znak. Moj govor i moj stil su vama, naravna stvar, dobri kada se tim stilom doznaju čekovi, ali kada čovjek hoće da govori kao čovjek, onda vam je to nekonkretno, kancelistički! Razumijemo se dobro! Konkretno? Ti bi htjela konkretno? Dakle, molim, ja mogu i konkretno: ja

mislim da je brak uopće kao takav jedan pravni ugovor, i da se taj i takav ugovor može držati na snazi dok obje stranke one i onakve uslove odobravaju pod kakvima je brak sklopljen. Ako se jedna stranka ne pokorava uslovima, molim lijepo, ništa nije vječno, sve se može sasvim jednostavno pravno izliječiti!

MELITA: Što to ima da znači? Rastava?

KLANFAR: U danom slučaju to još nije to, to je samo opomena!

MELITA: Ti me, dakle, opominješ kao guvernantu! A smijem li znati zašto?

KLANFAR: Zašto? Valjda mi ne ćeš htjeti sugerirati da sve to govorim bez razloga? Dakle, molim lijepo: ne želim više, ni pod kojim uslovom, da ona kreatura, onaj vaš gospodin vitez dolazi u moju kuću! Ovo je večeras bilo posljednji put!

MELITA: Tko? Oliver? Pa on je moj drug još iz najranijeg djetinjstva! Ja ga poznajem od svog prvog Kränzchena.¹⁰ Zašto ga vrijeđaš? Što ti je skrivio?

KLANFAR: Glupost! Već više od godinu dana govori se po čitavom gradu o vašem odnošaju! Ti ne daš vrijeđati toga gospodina, a mene on može kompromitirati, i to je onda dobar vic! On je naravno džentlmen, a ja sam najobičniji Klanfar i treba da smatram za naročitu čast što je moja žena odabrala za svog kavalira jednog plavokrvnog viteza. Ja se mogu postaviti na glavu i ja ne ću postati ravnopravan vama!

MELITA: Sve je to tvoja socijalna mikromanija!

KLANFAR: A to je tvoja socijalna megalomanija! Ja kao suprug treba valjda da se ponosim što moja žena ljubaka s jednim propalim diplomatom! Prekrasno, doista! Izvoli uzeti do znanja, ako tog hohštaplera samo još jedan jedini put nađem u svojoj kući, da ću ga dati baciti na ulicu zajedno s vama!

MELITA *hoće da ode*: Ja se ne dam vrijeđati kao sobarica!

KLANFAR: To mi je potpuno svejedno! Kome nije ispod časti da jede moj kruh, tome neka ne bude ispod časti da se pokorava mojim nalogima! Ja ne vrijeđam nikoga, ja branim svoju čast! U svojoj kući ja imam - valjda - pravo da držim red kako ja mislim da je najbolje!

MELITA: Meni je ispod časti da razgovaram s vama. Izvolite uzeti do znanja da mi nije stalo ni do vas, ni do vaše časti, ne priznajem ništa! Što se mene tiče, ja sam spremna da još večeras ostavim vašu kuću!

KLANFAR: Melita!

MELITA: Da, što se mene tiče, ja mislim da je stvar likvidirana i molim vas da uzmete do znanja... *Telefon. Iz afekta, u kome je sva drhtala potresena, na rubu živčane konvulzije, Melita se, u onome momentu kada je uzela u ruke slušalicu, pretvorila u damu koja stupa pred nevidljivog partnera da s njime povede razgovor po svim pravilima etikete. Iz kaosa ona se u tren izbalansirala u snobizam, u konverzaciju, u frazu i izvještačenu glumu indiferentnog razgovora, kako razgovaraju gospode koje nemaju drugih briga do razgovora kao takvog.* Da, klanjam se, ovdje sam ja, da, zahvaljujem! Bio je ovdje maestro i donio mi je onu japansku kopiju, najljepše zahvaljujem! Što će na to reći Fünfscheinovi, to je prilično otvoreno pitanje: konačno, pitanje ukusa jedno je sasvim privatno pitanje, u to dirati uvijek je delikatno. Ja mislim da je stvar izvrsna, trebalo bi je uramiti bez paspartua, a tako misli i Aurel! Uostalom, on vas mnogo pozdravlja i zamolio me da ne zaboravim da vam izručim njegovih hiljadu rukoljuba! Da! Bila je ovdje Hortenzija i donijela mi je Engelmannovog "Lautréamont intime". Also, herrlich! Ich, einmal habe ich irgenwo gelesen, dass Rimbaud nur eine blasse Kopie Lautréamonts sein soll, und das ist mir ziemlich gewagt vorgekommen, aber jetzt scheint mir doch, dass hinter der Sache etwas steckt! Engelmann hat das

¹⁰ *Kränzchena* (njem.) - plesnog vjenčica

ganze ein wenig jüdisch gehalten, aber sonst wirklich herrlich!¹¹ Da! Ne! Ja ne putujem, nažalost: ja sam jutros imala resekciju korijena i liječnik se boji upale. Da, da! Sirota stara. Ja ću mu izručiti vašu kondolenciju! Zahvaljujem, draga barunice, da! Moj naklon, ja se preporučujem, klanjam se, doviđenja!

KLANFAR: Tako lagati, kao što ti lažeš, nisam čuo nikada u životu!

MELITA, *hladno i superiorno*: Ja vam nisam nikada lagala. Ja ni sada ne lažem, pardon, to se mi nismo dobro razumjeli: ja sam vam izjavila još odmah na početku da vas uzimam iz materijalnih motiva, i ja to priznajem. U intimnom mom ličnom životu igrali su mnogi ljudi važne uloge, ali vi nikada. Spram vas subjektivno nikada se nisam osjećala obaveznom. I ako vas interesira, što se tiče preljuba, izvolite uzeti do znanja da je naš zajednički život u tom pogledu potpuno konzumiran! Ja i sada stojim spram jednog čovjeka u vrlo intimnoj relaciji, ali, molim lijepo, to nije vitez Urban! Ja mislim da je to otprilike sve što sam imala da vam kažem! *Melita je izašla, ali kako, to Klanfar nije primijetio. On je ostao sam, a onda se polagano dovukao do naslonjača i tamo sjeo. Tako je ostao i nije čuo sobaricu koja je ušla da mu javi da je večera na stolu. Fanny je htjela da mu javi da je večera servirana, ali, vidjevši presvijetlog gospodina kako bulji pred sebe, ona nije imala snage da ga buni. Ona se ponovno vratila i ponovno se povukla tiho, zaškrinuvši vratima. To ga je ponovno škripanje trglo i on je ustao kao da se probudio iz nekog čudnog i mutnog sna. Sve je bilo tiho, samo se s ulice čulo žalosno dozivanje automobilske sirene. On se skupio u mislima. Zakasnio je na večeru. Sada je posljednji čas da stigne na vlak. On putuje na sprovod svoje majke. Ovdje je sve svršeno. Zastao je tako jednu sekundu, a onda je izašao brzim i energičnim korakom.*

Z a v j e s a

¹¹ *Also, herrlich! Ich, einmal habe ich ...* (njem.) - Dakle, divno! Ja sam jedamput negdje čitala da je Rimbaud navodno samo blijeda kopija Lautréamonta, i to mi se činilo prilično smionim, ali sad mi ipak izgleda da nešto ima na stvari. Engelmann je čitavu stvar prikazao nešto malo židovski, ali inače djeluje divno!

ČIN DRUGI

Soba kod Aurelovih uređena suvremenim utilitarističkim načinom. Sasvim ravne i okomite crte, mnogo politiranih ploha, svi rasvjetni predmeti uzidani po načelu umjetnoobrtne stilizacije. Stolovi niski, a naslonjači drveni s preklopnim naslonima, udobno pojastučeni. Slike akademskog slikara Aurela, a između svijlu ističe se ogromna srebrnosiva kompozicija Lede s Labudom. Iznad divana i knjigâ Aurelova mrtva priroda: "Gnjile naranče". Nekoliko impresionističkih motiva u zlatnim okvirima. Nekoliko kipova od šarene pečene gline. Skupocjene fajanse, indijske tkanine, brončani svijećnjaci, a na jednoj polituri ogromna, masivna barokna posuda za bowleu. Mnogo knjiga, nekoliko brončanih odljeva egipatske skulpture, plašt nekakvog kitajskog mandarinskog polubožanstva u crveno-zelenom sjaju zlatnoprotkanog veziva, kao goblen. Rasvjeta u sobi je mlačna i indirektna, srebrnosiva, s ružičastim odsjevom stijene, blijeda i tiho harmonična. Prošlo je pola deset. Klara, Urban i Aurel sjede za ogromnim srednjim stolom, poslije večere, kod crne kave. Aurel i Urban promatraju graditeljeve nacрте za buduću Aurelovu vilu, kartone i kopije na šuštavom i prozirnem, svijetlom paus papiru. Klara gleda ovu dvojicu prijatelja pasivno i kao iz neke daljine. Ona je u svojim mislima.

AUREL: Krov nad glavom, to je ipak najelementarnija stvar u životu! To je zapravo prvi izum čovjeka. Čovjek je prestao biti životinjom niže vrste tek pošto je nad svojom glavom sagradio svoj prvi krov. U svakoj novogradnji ima nečeg velikog: legendarnog zapravo! Čovjek gradi svoj vlastiti krov: dubok i mudar sto hiljadugodišnji motiv.

URBAN: Ne znam, ja subjektivno osjećam duboku idiosinkraziju¹ spram svake novogradnje! One nesretne skele oko novogradnja rađaju u meni uvijek asocijaciju vješala! One crvene svjetiljke na jarbolima novogradnje imaju u sebi nečeg krvničkog! Ja se uvijek bojim da na skelama novogradnje ne otkrijem kakvo gnjilo truplo. Ali konačno, u privatnopravnom smislu, ja mogu shvatiti da novogradnja može biti lirski motiv! Lirika svakako hemoroidna, kućevlasnička, ali lirika, ako je čovjek po svom ukusu uopće raspoložen za takvu vrstu lirike!

AUREL: Da, u meni postoje čitavi kompleksi patrijarhalnih naivnosti! U tom pogledu ja sam savršeno nevin. Klara se, po svoj prilici, sjeća kad smo na Monte Balbiju bili iznajmili onu malu alpsku kućicu, ja sam sate i sate znao promatrati dim kako kulja iz dimnjaka: uvijek jednolično, mirno, okomito. Ja se, na primjer, neizrecivo veselim emociji prvoga dima iz mog vlastitog doma! To treba proživjeti subjektivno u sebi: emociju pračovjeka koji loži svoju vlastitu prvu vatru. To se u nama bude neiskorjenljivo duboki nagoni! To su zapravo pozitivna čuvstva!

URBAN: Godine trinaeste, ako se ne varam, vidio sam u Veneciji na međunarodnoj izložbi jednu kompoziciju od nekakvog Finca: Gallén-Kallele! Akseli Gallén-Kallela! Stvar je bila slikana sasvim slabo. Tempera-dekoracija, više narativni kič nego slika. Sasvim legendarno, nordijski. Diletantski. Stvar se zvala, mislim: Novogradnja! Ili: Adam loži svoju prvu vatru. Ili: Adam gradi svoju kuću, ili tako nekako à la Munch-Przybyszewski. Dakle: novogradnja. Drveni balvani, Eva doji dijete i kuha nešto u loncu, a Adam pili balvane. A u pozadini te Adamove novogradnje stari romantični motiv: Kostur sjedi na jednom temeljnom balvanu i svrdla svrdlom u temelje te Adamove kuće. Nordijski magleno.

KLARA, *superiorno*: Da, zanimljiva slika, a smijem li vas zapitati, doktore, u kakvoj vezi stoji taj vaš Kostur s našom novogradnjom?

¹ *idiosinkraziju* (lat.) - osjećaj odurnosti

URBAN: Konzekventno ni u kakvoj. To je bila jedna posve obična književnoromantična asocijacija na Aurelov lirski motiv o novogradnji kao takvoj.

KLARA: Prilično bizarna književnoromantična asocijacija, ako mogu da primijetim!

URBAN: Pa i nije, ako se pravo uzme. Ja sam mislio više općenito. Konačno, opće je ovjerovljeno iskustvo da ljudi umiru pod krovom kao i bez krova. Smrt ne vodi kućevlasnike u posebnoj evidenciji!

AUREL, *da prekine tu neugodnost replike*: Naravno, kad čovjek gleda takve perspektivnogeometrijske projekcije na liht paus-papiru, to je sve onda još potpuno apstraktno! Ali to treba da se zamisli u stvarnosti materijala, u preljevu boja, to je metal, majolika, kamen, drvo, to su sve plemenite stvari. Ova terasa ovdje, na primjer, to je prava, sunčana kalifornijska terasa! Sunčane, svijetle vodoravnine, daleka, slobodna perspektiva, u ranom proljeću, u pledu, rascvale breskve, prvo martovsko sunce, dobra crna kava, ja mislim da će biti sasvim pristojno!

URBAN: Pa meni se uglavnom sviđa, ja nisam rekao da se meni ne sviđa taj suvremeni utilitarizam. Ja razumijem da su Goya, Hogarth, Daumier bili isto tako moderni kao što su danas hipersezanzizam ili hiperdrednot s topovima od 42 centimetra kalibra. Ali u arhitekturi ja sam više za barok, meni je taj konstruktivizam suviše poslovan! No, da, ja mogu zamisliti tu terasu na proljetnom suncu, tu modru perspektivu gledati uz dobru crnu kavu, da, uz rascvale breskve i čemprese - da! A što je vama, gospodo Klara? Jesam li vas čime povrijedio? Vi ste večeras spram mene tako hladni kao da ste od bjelokosti! Ja mislim da sam kod vas u trajnoj nemilosti.

KLARA: Te vaše književnoromantične asocijacije idu mi više puta na živce: vi upravo paunski uživate u svojoj književnoj romantici! To mi postaje kod vas pomalo već narcizoidno! Uostalom, gospodo, čast vama i vašim finskim novogradnjama, ali ja mislim da bi bilo vrijeme da krenemo! Ti znaš, Aurel, da ne volim da zakasnim, pogotovo kad sam preuzela neku dužnost! Deset za deset! *Ustala je i pošla u pokrajnu sobu. Ona je dugo kuhala u sebi, a onda se više nije mogla da savlada.*

AUREL: Molim izvoli! Mi te čekamo! Mi smo gotovi!

URBAN: A što je njoj večeras?

AUREL: Čini se da je nervozna. Nemam pojma uostalom! Prije večere još imali smo malu scenu zbog Lede.

URBAN: Zbog Lede?

AUREL: No, da, ona je počela reagirati na malu. Postaje nervozna. To je već njeno.

URBAN: Zbog Lede?

AUREL: Da, zbog male! Počelo se govorkati po gradu da se rastajemo, i taj je glas dopro i do nje. Ljudi brbljaju svašta: da se rastajemo, da gradim vilu za malu Ledu, da uzimam tu malu baletazu i već kao što se brblja po svračjim zakucima. Uostalom: svejedno! Gledaj! Ovamo dolazi petnaest mramornih stuba, ovdje će biti vodoskok! Stepenice sve obrasle mahovinom kao u engleskim dvorcima. A vodoskok s fontanom bit će mnogo veći od ove elipse ovdje. To je sve izmijenjeno. Elipsa ovdje u ovim razmjerima izgledala nam je suviše snobovskom.

Urban sluša potpuno površno, konvencionalno i pasivno. Zvono na ulaznim vratima stana. Zvonjava se prilično nervozno ponavlja. Kretanje iza vrata se čuje.

AUREL: Sve ove tri terase bit će arhitektonski povezane u jednu cjelinu. Prva s vodoskokom, sedamnaest stuba, druga prizemno sedam prema dvanaest.

URBAN: Meni se čini da je netko došao!

AUREL: Nije nitko! To vani lupaju vratima. Gledaj, što misliš, ja se bojim da stvar u perspektivi ne bi ispala suviše mondeno. A najposlije, sve su to predrasude! Zašto da damo svoj današnji materijalni, suvremeni smisao za stvarnost terorizirati barokom? I paleta je svladala barokni kolorit, zašto da i arhitektura ne svlada baroknu fakturu?

Vani glasovi iza vrata.

AUREL *zastane s interesom*: Netko je došao!

Ulazi Klara.

AUREL: Što je?

KLARA: Jedan sluga donio je pismo za gospodina profesora!

AUREL: Da, pak? A gdje je to pismo?

KLARA: Sluga ne će da ga preda. Ja sam mu se doduše predstavila, ali on veli da ima nalog da preda pismo isključivo u tvoje ruke.

AUREL, *prilično zbunjeno*: Dobro, da vidimo što je to! Što bi to moglo biti? *Ode. Stanka.*

Klara, koja je međutim na svoju plesnu galu stavila skupocjenu mantilju, kao da se koleba da izađe za Aurelom, ali se svlada i vrati do stola. Sjedne bez riječi u naslonjač.

URBAN: Pismo? Kakvo pismo?

KLARA: Pismo s izvjesnim ljubičastim rukopisom i pečatom plemenite gospođe Melite Szlouganove. A kakvo bi drugo pismo moglo da stigne poslije deset sati nego s izvjesnim ljubičastim rukopisom. *Klara je ušutjela nepomično. Urban je stao od toga momenta da zamata svitke arhitektonskih nacрта kao starinsku pergamenu. Tih konvoluta ima mnogo i ta šuštava igra traje nervozno sve do povratka Aurelovog. Stanka. Aurel se vraća u sobu još zbunjenoji nego što je izašao. On drži u ruci otvoreno pismo i gestikulira njime uzrujano.*

AUREL: Zanimljiva stvar, djeco, vi ćete me morati ispričati na jedno pola sata, ali ja moram da odem u jednoj neodgodivoj stvari! Neodgodivo! Radi se o nevjerojatno perfidnoj intrigi. U komori je opet sve ugroženo! Dakle što su naše društvene prilike nesolidne, to je upravo nevjerojatno. Tu čovjek nema nikakve garancije da dana riječ nije papir što se baca u koš u dvadesetičetiri sata. Tu bi čovjek morao imati živce kao rinoceros! Ja moram, Klara, u jednoj neodgodivoj stvari momentano, ja ću se vratiti najdulje za četrdeset-pedeset minuta!

KLARA, *potpuno hladno spram te mase riječi*: Ti si pismeno pozvan, sada, u deset sati?

AUREL: Da, sazvali su ljudi konferenciju i podvornik me je dva puta tražio danas poslije podne! Čitav niz propusta i indolencije. Sazvana je konferencija u Palaceu, uostalom, ja sada nemam vremena za diskusiju! Oliver će biti tako dobar...

KLARA: Ja bez tebe ne idem! Ti vrlo dobro znaš da ja kao patronesa ne mogu doći bez tebe! Ali, ne pada mi ni na kraj pameti! Hvala! Ako se čovjek dogovori sa svojom suprugom za ples, onda je okupiran, onda su sve konferencije sazvane u Palaceu u deset sati naveče potpuno bespredmetne. Ako imaš konferenciju u Palaceu, izvoli na konferenciju. Ja sama ne idem! To je sve upravo fantastično.

AUREL: Ali, draga Klara, ja te doista ne razumijem? Svaka je riječ komentara ovdje potpuno suvišna, zar ne? Ti sama i ne treba da ideš! Oliver će biti tako ljubezan pak će mene zamijeniti u pratnji, a ja sam za vama najkasnije za trideset minuta! Ne ćemo valjda biti konvencionalni?

KLARA: Hvala! Ja sam konvencionalna. Ja ostajem doma! Ja ne idem nikamo! Meni je svejedno hoćeš li ti doći za trideset minuta ili uopće ne ćeš doći. Izvoli samo na tu svoju konferenciju! Ja nalazim da tako nitko ne bi postupao ni spram svoje sobarice! To je s tvoje strane potpuno pomanjkanje takta! Pozivi na noćne konferencije pisani ljubičastom tintom i sa srebrnim grbovima, smiješno! Kad smo već neukusni, nije potrebno da lažemo kao djeca u špilšulu!² Takvo pomanjkanje ponosa upravo je smiješno!

² *špilšulu!* (njem.) - dječjem zabavištu

AUREL: O svemu tome naknadno, zar ne? Oliver, molim te budi tako dobar, otprati ti Klaru, ja sam za vama svakako - najdulje za pola sata! Ja te molim, Klara, da ne stvaraš komplikacije tamo gdje su potpuno suvišne. Ti vrlo dobro znaš da će se naše odsustvo tamo komentirati kao najobičnije gaženje svake forme! Kakve su to potpuno deplasirane komedije? Dobio sam poziv u stvari komorinog plafona! Ja sam profesional, ja ne mogu riskirati novi natječaj! Izvoli ići s Oliverom, ja sam tamo odmah! Smiješno! Sad ću se ovdje objašnjavati zbog nekakvih fikcija! Dakle, molim te. Oliver, uredi ti tu aferu! Zdravo! Doviđenja! Ja sad nemam vremena! Servus! Zdravo! *Ode zbunjeno, nošen svojim riječima.*

KLARA: Vi ostajete?

URBAN: Treba li da vas ostavim?

KLARA: Ja mislim da bi bilo najpametnije. Ja na ples, naravno, ne idem. Na vašoj pratnji najljepša vam hvala!

URBAN: Molim! Kako god mislite! *Zamata prozirni papir s perspektivnim crtežima nove vile i, držeći taj šuštači snop nacrtu u svojim rukama, on ironično citira svoje vlastite riječi od malo prije kad je tu ismijavao pojam "krova nad glavom" i "kućevlasnike".* Samo vas molim da biste bili tako dobri pa da mi kažete kamo da stavim taj vaš "prekrasni izgled" i tu "modru perspektivu", i "rascvale breskve" i "vlastiti krov nad glavom"? Da ostavim "tu idilu" tu na stolu?

KLARA: Dakle, ta vaša malicioznost, to mogu da vam ozbiljno kažem da je vas potpuno nedostojna!

URBAN: Držim tu u ruci nacrt za novogradnju vašeg doma i konstatiram da će s te vaše terase biti "prekrasan izgled"! Ili vi tražite od mene da ja izjavim da s te vaše terase ne će biti nikakvog izgleda?

KLARA: Ta vaša nervozna zagrižljivost postaje pomalo banalnom! Sve to vaše, večeras, tu o "prekrasnom izgledu", sve je to isto tako banalno kao i ono o novogradnji Gallén-Kallele! Hvala lijepa! Toliko i ja razumijem od nordijskog simbolizma!

URBAN: Bože moj, pa ja sam doista vidio tog nesretnog Akselija Gallén-Kallelu godine trinaeste u Veneciji! Ja sam se te slike sjetio savršeno spontano, bez jedne jedine skrivene misli! I da sam samo jednim jedinim atomom svoje pameti mislio da ćete vi to tako tragično uzeti, ja je ne bih spomenuo! A da vam pravo kažem, ja ne volim to nordijsko legendarno pripovijedanje u slikama. Spram takvog načina osjećam neodoljivu averziju!

KLARA: Da, "neodoljivu averziju"! Ali sada nije riječ o nordijskim slikama, dozvolite mi da primijetim, je li?

URBAN: Pa da vam pravo kažem, ja osjećam neodoljivu averziju i spram te vaše novogradnje. Ja, na primjer, lično, danas, u svom prosjačkom izdanju, ne osjećam nikakve potrebe da gradim sebi krov nad glavom! Danas se ne osjećam dovoljno solidnim za to, što ja znam u kakvom smislu. I, konačno: ne razumijem doista te plemenite emocije kad netko govori o svom vlastitom krovu nad glavom. U tom pogledu sam ja doslovno: beskućnik. Krov je, ako se pravo uzme, ograda od svega što je vani. A ja nisam pod krovom, ja sam na ulici! Pod krovom je toplo! Pod krovom klija čudan, gnjio, siv egoizam, kao šampinjoni u pivnici pod blatom, tako nezdrav. Ne, ja sam danas izrazito protiv svakog krova!

KLARA *sluša ga, puši, a onda odlučno ustane i pođe kao da će otići:* Sve je to vrlo zanimljivo, ali ja idem! Laku noć!

URBAN *za njom kod vrata:* Vi idete?

KLARA: Pustite me!

URBAN, *uz nju, toplo i intimno:* Jesam li vas uvrijedio?

KLARA: Svejedno!

URBAN: Oprostite mi, ja nisam doista imao namjere da vas ražalostim! Ja sam bio glup!

KLARA: Ima već više od pola godine da ste jednako glupi kao večeras.

Stanka. Urban se povukao u sebe. Čini se kao da će se tu nit razgovora sasvim prekinuti. Tu flert kod njega polagano, u kretnjama i po boji glasa, prelazi u instinkt.

URBAN: Da sam ostao gluhonijem, i to biste prozvali zlobom. Ako govorim što mislim, to vam je glupo! U posljednje vrijeme suviše ste ljubezni spram mene: vi me upravo obasipate svojom blagonaklonošću!

KLARA: Ima trenutaka kad ste mi neizrecivo antipatični! Malo prije, tu kod stola, ja sam vas upravo mrzila! Ja vam i opet ponavljam da ste s onom novogradnjom prešli svaku granicu!

URBAN: Na moju riječ, nisam tako mislio! Ono o smrti i o novogradnji spomenuo sam više radi slike! Čovjek radi slike često pretjeruje u govoru! A istina je da ne volim nordijski simbolizam i da mi se sve to s vašom novogradnjom pričinja suviše teškim! To je sve suviše mutno!

KLARA: Ako vi mislite da Aurel nije primijetio da se onaj vaš nordijski simbolizam imao odnositi na njegovu vlastitu novogradnju, onda se varate! Aurel je suviše dobroćudan spram vas, a da bi reagirao na vašu malicioznost! Ali ono je ipak bilo zlobno i bez takta!

URBAN: Aurel je bio suviše zaokupljen tajanstvenošću zbivanja oko onog tajanstvenog pisma, a da bi bio imao vremena da još i sabrano razgovara! Što se njega tiče, moja je savjest savršeno mirna! Ali vama priznajem: spram vas je to bilo bez takta! A znate li što je isto tako bez takta?

KLARA: Što?

URBAN: Da vi to meni sada predbacujete! Sada kad priznajem i kad mi je iskreno žao!

KLARA: Ja vam ne bih bila rekla ni jedne jedine riječi da to kod vas ne prelazi u sistem. U posljednje vrijeme vi ste sistematično bez takta! *Stanka. Klara se vratila, sjela i zapalila cigaretu.*

URBAN zastao je i bez riječi, kao rezignirano, gleda u zemlju. Ode do jednog stolića na kome na indijskom batiku stoji modra kristalna posuda s bijelim ružama. Tamo je stao i gleda ruže umorno. Zatim otkine jednu i, gužvajući nervozno otkinuti cvijet, baca jednu laticu za drugom u kristalnu posudu. U mislima za sebe, kao savršeno iskreno: Čovjek ima u životu takta ako svijesno laže. Sve je u životu stvar takta! Čovjek se iz takta privikne svemu. I lažima u sebi i lažima oko sebe. Čovjek mora imati takta i mora poštovati tuđe emocije. Ako se netko divi svom vlastitom krovu, čovjek se mora diviti s njim i onda ako su mu poderane cipele. To je stvar takta! Ako netko ima novogradnju s prekrasnim izgledom, čovjek se mora diviti tom prekrasnom izgledu. Ako se ne divi slabim slikama, nema takta, a bez takta se ne može živjeti!

Klara ustala je, od Urbanova načina uzrujana, i tako izgleda kao da će sada doista izaći. No prolazeći pokraj otomana pod policom knjiga, ona je tamo klonula i ostala. Nad njenom glavom visi na sagu gitara. Akordi. Urban još uvijek stoji uz kristalnu posudu i zuri u latice razasute po indijskom pokrovu, a zatim polagano pođe do Klare. Tu stane. Akordi gitare. Umorna stanka. Dižu se grudi kao grudi voštanih kipova.

URBAN: Sinoć, preksinoć, večeras, sada, upravo u ovaj hip, meni je, na primjer, prekrasno jasno kako bi najinteligentnije bilo da kupim kartu i da otputujem. Ja sada u Kanadi imam dobre šanse da postanem stjuard³ na liniji Quebec - Montreal. A nemam snage da odem! Kako je to nevjerojatno glupo!

KLARA: Zašto me mučite?

URBAN: Ne mučim ja samo vas. Ja i sebe mučim! *Pusti je da ostane svinuta kao mačka; s mislima uperanim u daljinu prođe sobom nervozno, a zatim se vrati do nje i uz nju stane.* Stvar je, zapravo, u tome da ja sebe mnogo više mučim nego vas! U čemu ja vas mučim? Vi mučite mene, a ne ja vas! Vi mene silite da imam takta, a ja nisam više tako mlad da bih imao još vremena za taj vaš takozvani

³ *stjuard* (engl.) pratilac spavaćih kola

takt. Ja nemam više živaca za taj takt. Ako se pravo uzme, ja gledam na zelenom suknu svoj posljednji žeton, a nikal browninga je prilično hladan, ja ga upravo osjećam kako me često zebe kroz džepnu podstavu. I tko ima pravo da od mene u takvoj situaciji traži da imam još neki naročiti takt?

KLARA: Vi nemate pravo da me mučite! Zašto me mučite?

URBAN: Jer ste vi jedini čovjek ovdje među svim ovim lutkama oko mene. Ne ću valjda mučiti presvijetloga gospodina Klanfara ili njegovu gospodu? Ta vaša novogradnja sa tri terase, taj vaš suprug, vas dvoje, vi i ja, svi oko nas, sve je to isto tako savršeno glupo kao ovaj štilleben vašega gospodina supruga što se zove "Gnjile naranče". Svi mi smo "gnjile naranče", draga moja gospodo Klara, žalosna kompozicija, sasvim bez talenta. Kakav je to život? Kakva je to umjetnost? Gdje je tu kakav talent? Gdje je tu, u svemu tome, jedna jedina čista mogućnost, to vi meni objasnite, draga moja, imajte toliko takta, ako imate, molim ja vas!

KLARA, *ironično*: Mislim da ste upravo vi osobno za te iste naranče napisali, ako se ne varam, da su "solidna postimpresionistička faktura", ako se ne varam: "solidna i impozantna postimpresionistička faktura"! Sve ste to i potpisali svojim vlastitim potpisom!

URBAN: Sve sam ja to potpisao, da, istina je, a vidite, istina je i to da je istina sasvim nešto obratno od onog što sam ja potpisao! Sve je to bez ikakva talenta, a jedino realno u tome je: trgovina! Jedna jedina logika te netalentirane rabote je "vlastiti krov nad glavom"! U tome je ta stvar savršeno jasna. Te "gnjile naranče", to je roba koja se dobro prodaje! Inače je sve savršeno suvišno i glupo!

KLARA: Da se danas talenat mora prodavati kao roba, tome Aurel nije kriv. To je trgovina samo toliko koliko je "umjetnost kao takva" uopće trgovina.

URBAN: "Umjetnošću kao takvom" obmanjuju se danas još samo bakfiši. Taj pojam "umjetnosti kao takve", to je jedna sasvim obična prevara. Tu "umjetnost kao takvu" trebalo bi već jedamput svući do gola i pokazati je bez šminke. Pokazalo bi se da je to voštani maneken iz izloga kakve provincijalne brijanice.

KLARA: Ali, molim vas! Taj vaš maliciozni otklon Aurelove umjetnosti rađa se od toga što vi, za umirenje svoga netalent, potcjenjujete njegov talent. Aurel jeste talent i to mu ne može uzeti nitko, pa ni vi. Aurel se igra mnogim stvarima nad kojima vi sebi razbijate glavu jalovo. I u toj vašoj sterilnoj zavisti sve vrví od sasvim neplemenitih motiva. Dozvolite mi, molim vas, da dovršim! Jedamput, mislim, i meni je dopušteno da se izjasnim. Neki dan, kad je slikao malu Ledu, ja sam vas promatrala, a da vi to niste primijetili. Vi ste stajali iza njega, iza njegovih leđa, i tako ste ga ružno gledali da sam se prepala. On vas doista naivno ljubi dok može da vas trpi iza svojih leđa, i to još kad stoji s paletom pred platnom. I ako ima nečega nečistog u toj stvari, to su samo vaši nervi! Ti pomalo zatajuju!

URBAN: "On mene naivno ljubi?" Samo ne tako patetično, molim! On mene ljubi jer me treba. Tko piše o njemu predgovore, kataloge, komentare, i tko može to da čini tako jeftino kao ja? Zašto ja to činim, to je moja intimna stvar. A, konačno, od nečeg moram da živim! Osim toga što o vašem gospodinu suprugu pišem feljtone, i ja živim od tih feljtona! Molim, ja to priznajem: danas biti u diplomatskoj karijeri, sutra krijumčariti kokain, pisati o hipersezanzizmu članke, u tome ima nečeg klaunskog. Ja sam, molim lijepo, plesao po barovima kao plaćeni plesač, ja sam bio stjuard, ja putujem u Kanadu da opet postanem stjuard, u tome moji nervi još nisu zatajili. Ali da s vama govorim govorom štampanog kataloga što sam ga još i sam napisao, ne, to mi izgleda nedostojnim: vas i mene samoga! Za takav razgovor, oprostite, nemam dosta nerava ni takta!

KLARA *prividno vlada sobom potpuno*. *Ona je ustala savršeno mirno*: Sve to s vama nije dobro!

URBAN: Ni s vama!

KLARA: Kako to mislite?

URBAN: Vi ste mi malo prije blagoizvoljeli reći da postajem sve gluplji. Dozvolite mi da skromno primijetim kako vi iz dana u dan postajete sve pametnijom! *Stanka. Toplo:* Pa zaboga, Klara, ja sam gledao ljude koji su očekivali svoju inspiraciju godinama kao kakvu ženu, godinama, Klara, sa srcem u grlu i u svakom prstu, a taj vaš gospodin talent maže nekakav mondeni kič po ne znam čijem ukusu, i to se zove umjetnost? Kad bi slikarstvo bilo jednostavno kao krasnopis, onda bi mnogi slabi slikari bili dobri slikari! I sad vi od mene tražite da pred vama, sasvim intimno pred vama, pred tom, recimo, soanjiranom kaligrafijom sagnem glavu, da govorim fraze, a jer o tome mislim istinitije nego što to u javnosti pišem, zato da ga mrzim? Ja da mu zavidim? Ta za boga miloga, a tko je tu njegovu robu prvi lansirao u ovoj provinciji? Ne, gospodo Klara, ta je stvar mnogo dublja nego što vam se čini. Ta stvar nije tako glupa kao te glupe "gnjile naranče" na Makart-stolnjaku!

KLARA, *mirno i ozbiljno kao da je svijesna svake svoje riječi:* A što biste vi htjeli od mene?

URBAN: Ja nemam nikakvog naročitog prava da smijem od vas nešto htjeti. Ja vas molim, zbog iskrenog respekta što ga za vas osjećam, da prestanete s tom svojom tajanstvenom igrom!

KLARA: S kakvom tajanstvenom igrom?

URBAN: Da prestanete igrati spram mene konvencionalnu gospodu koja uživa u novogradnji svoga supruga, koja se ponosi izvanrednim talentom svoga supruga, koja vjeruje u taj neobični dar svog ingenioznog supruga. Kao što sam imao čast da utvrdim svojim vlastitim iskustvom, ljudi govore jedni o drugima s respektom koji stoji u matematički točnom omjeru s njihovim novčanim prihodom. Dohodak veći od dvije hiljade dolara godišnje zove se danas, u ovim našim malim prilikama, ingenioznošću. I ako smijem da primijetim, to je ono što me kod vas nervira sve jače. Zar ne uvidate kako sve oko vas postaje iz dana u dan sve sivlje, sve malograđanskije? Vi nemate pravo da jednu jedinu moju riječ objasnite nekim nečistim motivom. Da nešto neizrecivo crno i mutno svrdla u temeljima vaše egzistencije, vaše novogradnje, vaše moralne egzistencije, to, ako vam je drago, nisam mislio prije ironično, nego potpuno ozbiljno.

KLARA: To je vaše lično neraspoloženje spram Aurela. To je vaša neurastenija neuspjeha. Jer vama ne polazi za rukom, vi zavidite svima koji uspijevaju. *Te posljednje riječi bile su izgovorene prilično uzrujano. Ona je dršćućim rukama uzela neki napitak iz cjevčice, kao umirujuće sredstvo, usula ga u čašu i ispila kao da se tom čašom opija.*

URBAN: Uspjeh, uspjeh, smiješna stvar, uspjeh! U tome smislu je onda i presvijetli Klanfar isto tako uspio! Bio je ciglarski sin, a danas ima svoj grofovski dvorac, svoju bridž-partiju, svoga kućnoga slikara, pilane, rudnike, cement, tekstil, svoj uspjeh, u jednu riječ!

KLARA: Ne ćete valjda htjeti da usporedite Aurelove trofeje po međunarodnim izložbama s karijerom jednog vulgarnog Klanfara!

URBAN: Trofeje ima svaki motociklist! U tome nisu mjerodavni nikakvi trofeji, nikakav uspjeh. Uostalom, ja ne vjerujem da vi sve te banalne riječi uzimate ozbiljno, draga Klara! Unutarnji mir, to je ono čega u tim vašim prilikama nema ni za lijek! Čarlston, fonografske ploče, s pristojnim dohotkom. Tu se ne čitaju više knjige, tu se sviraju fonografske ploče. Vi se polagano rastapate u tome svom uspjehu kao ovaj vaš veronal! *Uzeo je u ruku staklenu cjevčicu njenog veronala i gestikulira njom.* Ako se tu, u najkraćem roku, ne poduzmu neke duboke mjere, vi ćete se potpuno rastopiti u tome svom ingenioznom i talentiranom stanju kao taj vaš veronal. A kad ja govorim o umiranju pod terasom vaše novogradnje, onda vi mislite da se rugam vašem "prekrasnom izgledu". I "uspjehu" vašeg ingenioznog gospodina supruga! *Bacio je enervirano staklenu cjevčicu na stol s takvom snagom da se otkotrljala preko politure, pala na pod i razbila se. Uvidjevši da je pretjerao, on se zbunjeno sagne i skuplja pločice otrova i staklovinu cjevčice, te to stavlja na srebrnu ploču na stolu.* *Stanka. Tišina. Klara promatra Urbana bez riječi.*

KLARA: Molim vas cigaretu.

URBAN, *nakon duge stanke, pošto je pokupio cjevčicu i prošao nekoliko puta sobom u mislima: À propos, Klara! Zna li da stvar između Melite i Aurela postaje ozbiljnom? Klara šuti i odbija dimove.* To se sve polagano pretvara u roman. Melita hoće da uzme nekakvu inicijativu! Ja sam bio danas poslije podne kod nje i ona mi je izgovorila toliku masu gluposti, te mislim da nije ni najmanje pretjerano ako kažem da mi stojimo pred najnevjerojatnijim iznenađenjima. *Klara nepomično šuti i puši. Stanka.* Ja se bojim Melitinog temperamenta! Melita već nekoliko dana bunca o nekakvoj imaginarnoj inicijativi. Melita može da sve nas, pa i Aurela, stavi jednostavno pred fait accompli⁴. A takav jedan fait accompli...

KLARA, *mirno:* Slušajte, Urban! Što biste vi imali od toga da vam ja priznam da ja sve to savršeno tako dobro znam kao i vi? Savršeno tako dobro, ako ne još i bolje?

Obrat. Tu se otvorila mogućnost za prodor u intimno, u toplo. Napokon. Taj flert trajao je među riječima, kretnjama i mislima više od pola godine; iz sve one mase intelektualiziranih, u polutmini prikrivenih čulnosti, u bezbroju formalnih učtivosti i lažljivih uobičajenosti tim se Klarinim riječima otvorila mogućnost da se ovo dvoje postavi jedno spram drugog neposredno i iskreno. Ona je pošla do klavira i tamo klonula.

URBAN: Što bih ja imao od toga? Klara! Što bih ja imao od toga? Zna li vi što vi za mene značite? *Kraj nje intimno:* Tmina je prilična oko mene i neizrecivo je nepomična u toj mojoj jalovosti, i to već tako traje nekoliko godina i ja tako gnijem, ja znam da gnijem i da je sve to bolesno, ali, vidite, unatoč tome, ja imam potrebu da uzmem ruku jednog živog čovjeka, da osjetim kraj sebe čovjeka kome mogu da priznam da je sve to gnjilo i jalovo, a vi to znate, vi isto tako gnijete u tome, Klara, ja volim da čujem vaš pametni glas, vi ste dobri, vi ste neizrecivo dobri, ja volim vaše riječi.

KLARA: Neke se bolesti znaju, čemu da se govori o njima? Dijagnoza još nije ozdravljenje. Koja korist od riječi?

URBAN: Ja vjerujem u ljekovitost riječi, Klara! I ja nisam imao namjere da vam dadem dijagnozu vaše bolesti, nas dvoje jednako smo gnjili, mi nemamo snage da se otpočnemo liječiti, to je najteže! Početi liječiti se, to je najteže!

KLARA: Ja nemam karaktera da nešto počnem, pa ni liječiti se. Da nešto počnem, ja sam prestara. Što bih ja još mogla sada početi? Ja znam svoje stanje kakvo je, dobro! Da Aurel nije ne znam kakav talent, to ja znam. Da me vara s raznim drugim ženama, i to znam. Da su te ljubavne igre uvijek riskantne i da u tim igrama može da nastane uvijek romantični fait accompli, i to znam. Da nemam više glasa da se vratim operi, sve ja to znam, dragi moj Urban, i što ja imam od toga da sve to znam? *Ustala je i polagano, kao da je slomljena, vraća se spram otomana.* Ja sam legitimna gospođa jednog slikara koji ima svoj ugled, svoju karijeru, svoju novogradnju, svoje izložbene kataloge, ja, uz te kataloge i tu novogradnju, imam neku pravnu garanciju, i ja danas više nemam snage da ostanem sama i da počnem za sebe sama bez te pravne garancije. Ja sam se dosta naplakala po hladnim atelijerima u koje se cijedila kišnica. *Kao da gleda ružne slike, klone na otoman i preko jastuka, podbočivši se, zuri u polutminu svojih uspomena. Urban je sjeo uz klavir i tiho preludira Schubertovu pjesmu o djevojci i smrti. "Vorüber, ach, vorüber geh', wilder Knochenmann. Ich bin noch jung, geh', Lieber, und rühre mich nicht an!"*

KLARA, *kao recitativ:* Ja se bojim siromaštva. Odrasti između politiranog pokušstva i sadrenih svetaca, u sobama gdje je jedina knjiga starinski molitvenik uvezan u kornjačinu koru sa zlatorezom, odrasti među onim gladnim sirotama u parhetu, u sumraku petrolejke, gdje se pekmez od šipka čuva u zelenkastim staklima, a rublje se pere lugom od pepela, a pod je gola izribana

⁴ *fait accompli* (franc.) - svršeni čin

⁵ *"Vorüber, ach, vorüber geh', wilder Knochenmann. Ich bin noch jung, geh', Lieber, und rühre mich nicht an!"* (njem.) - "Odlazi, ah, odlazi, grozna smrti. Ja sam još mlada, prodi, draga, i nemoj me taknuti!"

daska, odrasti pod pečatom siromaštva, u sumracima subotnjim kad su mokre daske, to sam ja, to je moja mladost. Ja bih se momentano otrovala da se moram vratiti kao gladan model na one mokre izribane daske, u onu polutminu. Ja znam. - Ovdje je sve kulisa, eventualno i lažna, iza toga postoje gnjile i bolesne afere, tu možda i nema one ingenioznosti o kojoj se piše po novinama, ali tu postoje za mene pravne garancije da ne moram natrag u onu polutminu. Ja nemam nikakvih potreba, ali moja topla voda i moje pidžame, to mi je zagarantirano. A i to je bolje od parhetne bluze.

URBAN *neprekidno preludira Schuberta, ali sasvim tiho*: Svi ljudi žvaču neke naročite riječi kao gumiju. Ta vaša topla voda i pravna garancija, sve je to surogat. Ja putujem za stjuarda u Kanadu, i jedina stvar što sam je imao, to je bio portret moga djeda s hrtom, i to sam prodao, i ako je tko prosjak, to sam ja savršeni prosjak, a, vidite, kad ja mislim o vama, o tome kako ste vi pjevali na Silvestrovo kod Melite ovog Schuberta, meni je ta vaša pjesma važnija od svega mog siromaštva, od sve moje neizvjesnosti! Tri sam dana hodao s tom vašom pjesmom kroz kavane, svirale su plehmuzike, micahu se ljudi sa zlatnim plombama kroz magle, sve je bilo zadimljeno, a ja sam nosio u sebi vaš glas kao pastelnu sliku! Ja ću putovati kao stjuard na liniji Quebec - Montreal i još uvijek ne ću moći da usnem bez uspomene na vaš glas. Čudno magičan prostor se otvara u vašem glasu, Klara, u njegovoj boji, u krvotoku tog vašeg glasa za mene javlja se tajna i ja je naslućujem, a vi tu nešto sanjate o tome kako nemate glasa. Vaš je glas tamnovoluminozan kao topla tropska šuma, vaš glas djeluje na mene libidinozno, neposrednije, dublje i istinitije od svega što je u meni razumno. A vi igrate ženu koja je rezignirala jer nema glasa. Čemu ta gnjila rezignacija u vama, čemu ta pametna žena u vama, Klara? *On je prekinuo svoju svirku i došao do nje*. Imati takav glas kao što je vaš i trovati se besmisleno kao što se vi trujete, to je neinteligentno. Imati jedno tijelo, takvu posudu užitka kao što je vaše tijelo, a pretvarati u svojim rukama sve u žalosno i dosadno kao što vi činite, Klara, to je lakoumno. *Prijelaz u intimno je prilično nezdrav*. Zanimljivo je da ja vas više osjećam kao malog androginog dječaka nego kao ženu! Ja sam neku noć sanjao o vama kao o malom plavokosom dečku, vašu duguljastu glavu vidio sam na jednoj freski, negdje na jednom crkvenom zidu. Ja sam zaboravio tu vašu duguljastu glavu, posve sam je zaboravio, a ona mi se javila u snu i ja sam znao da ste vi bili ona pojava na crkvenom zidu. Imali ste mekane ruke, malko toplo znojave, a oči modre kao morska voda, a kosu sasvim pepeljastu. Bili ste nježni, u modrom mornarskom odijelu, trinaestogodišnji dečko: sunce, sjene, golubovi, zvona, i tako je bilo kao da je nedjelja prije podne. Bili ste dečko i gledali ste nevino, ali ne sasvim. Bilo je i dubljine u vašem pogledu. Tako je izgledalo kao da ste igrali šah, i ja sam vam pokazivao damin gambit kao malom dečku, a u ruci držali ste ružu, ali staklenu, i tu sam vam staklenu ružu dao ja u ruke, i stisnuo sam vašu ruku s tom staklenom ružom, staklo je zazvonilo oštro, perverzno, i ja mislim da sam osjetio vašu krv na svojim prstima, one vaše bijele androgine ruke, vaše gipko tijelo, vaš vrat, vaša duguljasta glava, sve je to ostalo u mojim rukama krvavo i gusto kao malaga! Zašto ste tako pametni, Klara, ja ne razumijem zašto ste tako nesnosno pametni?

KLARA: To nema smisla, Oliver, to nema nikakvog smisla...

URBAN: Ja putujem, dijete, ja sam na putu i jedno jedino što nosim sa sobom, to je pastelna slika o vašem glasu. Vidim omorike, caklene vedrine, medvjeda krzna, Kanada, a jedan stjuard sanja o vašem glasu - sve je samoća, gnjiloća, bolesno, Klara...

Sve se to izgubi u ljubavi. Ne primjećuje se tko je u toj ljubavi pogasio svjetiljku.

Z a v j e s a

ČIN TREĆI

Dva sata poslije konca drugog čina

Svjetiljka je zapaljena. Klara je u depresiji. Urban se kreće po sobi umorno.

URBAN: To ja nisam rekao, molim. Ili, u najmanju ruku, to nisam tako rekao! Ja sam izjavio, u vezi s gospodom Bobočkom, da se čudim damama koje nemaju glasa, a pjevaju javno po koncertnim dvoranama!

KLARA: Vi ste govorili uopće o ženama bez glasa, a ne samo o Bobočki! Uostalom, što se tiče Bobočke, ona ima sasvim pristojan alt!

URBAN: Ona je možda imala sasvim pristojan alt, ali sada ga više nažalost nema! To je bilo prije sedam godina. Uopće, njeno pjevanje po društvima, po mojem sudu, potpuno je slaboumno! Samo su žene u stanju da pjevaju bez jednog jedinog atoma glasa!

KLARA: Ja sam gledala mnogoga tog gospodina kako se muči, a nema ni pojma o pjevanju! To vaše generaliziranje je namješteno i uvredljivo! Vi ste uzeli spram mene jedan kaplarski banalan stav don Juana koji mi u svakoj pojedinoj riječi okreće leđa! Okrenuti jednoj ženi leđa, to nije nikakva naročita smjelost!

URBAN: Za mene lično, svi artizmi, bez izuzetka, spadaju u vrstu tihog, intimnog ludila. Kakvog smisla ima mučiti se na daskama, pred publikom? Čovjeku se znoje prsti, hvata ga omaglica, a za koga? Za one smokinge, za onu gluhu gospodu koja nemaju s glazbom ni s pjevanjem nikakve veze. Ja ne znam: koliko god puta sam stajao pred publikom, imao sam impresiju da preda mnom leži neka siva, negativna fotografska ploča; imao sam osjećaj da bi taj prljavi negativ trebalo razviti! Sve te blamaže pred publikom su perverzno mučenje, niža vrsta strasti kao svaka narkoza!

KLARA: I vi mislite, kad bih ja priredila Veče andaluzijskih romanca, da bi to bilo perverzno?

URBAN: To ja nisam rekao, izvinite!

KLARA: Ali vi ste tako mislili!

On se nervozno giba. Klara je u suzama, ona guta suze, gužva nervozno rupčić i govori u prigušenome molu, a Urban se kreće sve nemirnije. On je umoran, ali nemir tog zbivanja ide mu sve vidljivije na živce. Njegov mozak još radi sasvim pravilno, no on nije više siguran u čistu bistrinu svoje logike. Njegove misli valjaju se tromo kao kroz maglu. Njemu je dosadno i on bi najvolio da ode.

KLARA: Izvjesna noblesa tražila bi od vas, već s gledišta najelementarnije pristojnosti, da nastavite sa svojim lažima, da igrate dalje, da fingirate, barem do prve formalne mogućnosti da se ovaj apsurd ovdje prekine.

URBAN: A što sam ja lagao? Kakav apsurd? Pa što je vama, draga gospodo Klara?

KLARA: Da, sad možete da vičete na mene! Sad možete da se i izdirete, sad ja moram da šutim! *Guta suze.*

URBAN: Ništa drugo ne bi trebalo nego da mi sada odigrate propisnu scenu! To je sada svakako najpodesnija prilika za odigravanje takve scene. To je ipak neshvatljivo da žene nisu u stanju da i najneviniju pustolovinu odigraju bez suza. Ma molim vas, kao što se bog moli, prestanite već jedamput s tim svojim suzama! Ja nisam govorio o vašem glasu, nego o glasu Bobočke! Što se mene

tiče, vi možete prirediti svoje Veče romanca već sutra, ja nemam ništa protiv toga! Ja ću na vašem koncertu biti besplatan klaker¹; ja nisam tako tragično mislio, za boga miloga!

KLARA: I vi sve to što se dogodilo između nas zovete pustolovinom? To je vama pustolovina? Ja ne znam kako da nazovem taj vaš čin? Vi ste monstrum! *Ustane uzrujano, ponesena snagom svojih vlastitih riječi.*

URBAN: Merci! Čovjek je za ženu poslije ljubavi uvijek monstrum, i to je tajna tog misterija! A što sam ja tako monstrozno skrivio vama više nego sebi? Ako sam ja monstrum, zašto biste vi spram mene bili manji monstrum nego što sam ja spram vas? To vi meni objasnite, ako smijem da vas molim!

Stanka. Ona se ne da sugestiji njegovih razloga. Ona se prkosno kreće, a suze joj bujaju nijemo.

URBAN, *za njom i uz nju*: Kad biste vi bili na visini svoga dostojanstva, ja vam ne bih rekao ni jedne jedine riječi. Vi znate da je moje duboko uvjerenje da ništa što se može dogoditi između jednog muškarca i jedne žene nije tako važno te bi o tome trebalo naročito razbijati glavu. U ljubavi čine se gluposti: čovjek popije cijankalij ako je glupo zaljubljen, ili skoči kroz prozor. A vi niste glupo zaljubljeni, vi niste skočili kroz prozor, vi gradite svoju novogradnju, svoj "prekrasni izgled", vi imate u ruci "svoje pravne garancije", vi ste tu u toploj sobi, sve je čitavo, ništa nije palo iz trećeg kata, ništa se nije razbilo. Vi ćete prirediti Veče andaluzijskih romanca, ja ću vam poslati košaru crvenih ruža...

KLARA: Čime sam ja zaslužila tu vašu perfidiju? Idite molim vas! Pa valjda ne mislite da plaćem iz moralnog resantimana kao kakva mala krojačica iz predgrada! To su živci, to nije ni u kakvoj vezi s vama! Ja ne mogu da vas vidim! Vi ste spram mene arogantni iz zahvalnosti što sam vam dopustila da mi ponovno pristupite!

URBAN: Ja sam se uklonio iz vaše blizine kao što ste mi izvoljeli narediti! Večeras pozvao me je Aurel, ne varam li se, na vašu inicijativu. Ja sam večeras dakle pristupio na vaš lični poziv!

KLARA: Sve što vi govorite nije istina! Čovjek treba da vjeruje svojoj prvoj impresiji! Prvog momenta kad sam vas upoznala, bili ste mi antipatični! Ja sam osjetila da mi donosite nekakvu neugodnu moralnu blamažu!

URBAN: Izvolite samo dalje biti neugodni! Pravo prijateljstvo sastoji se isključivo od toga da se neprekidno govore neugodnosti!

KLARA: Mene ne vrijeđa što vi sad govorite nešto potpuno obratno od onog što ste tu brbljali čitavo veče. Mene smeta samo to što vi mene smatrate tako plitkom, te mislite da sam ja prešla izvjesnu granicu jer ste me šarmirali svojim načinom. Ja nisam noćas prvi put prestupila onu demarkaciju gdje žena ostavlja iza sebe izvjesne obzire. Ja sam to svjesno učinila, ja sam znala što radim, ja sam htjela da to učinim!

URBAN: Sve potpuno isto tako kao i ja. I ja sam znao što radim, i ja sam htio da to učinim! A zašto bih ja onda trebao da budem monstrum?

KLARA: Vi ste zlonamjerno vulgarni! Vi ne ćete da razumijete moje motive!

URBAN: Isto tako kao ni vi moje! Meni momentano svaki govor smeta kao napor, kao micanje usnama, ja imam sada potrebu za šutnjom, za čašom hladnog vina, za samoćom, za snom... *Ode do stola i natoči čašu vina pa je žedno ispije. Ona ga gleda sa čuđenjem, a onda se trgne kao da će enervirano izaći. Ali on pođe za njom. Toplije:* Ali, draga Klara, čemu taj nemir? Molim vas izvolite ostati! Priznajem, ja sam vas možda uvrijedio, ali to nije bilo zlonamjerno. Molim vas, zapalite cigaretu, čemu te velike geste? Pa ja znam da vi niste tako neinteligentni da biste plakali iz malograđanskih motiva. Stvar je u tome što ja nisam u stanju da se pretvaram, i, ako mi dozvolite

¹ **klaker** (franc.) - pljeskač

da budem iskren, ovo je bitno: taj naš flert vukao se više od godinu dana i sada se rastopio kao kocka šećera u kavi. Ja imam iskrenosti da to konstatiram, a vi to zovete zlonamjernom vulgarnošću i tako dalje, i tako dalje.

KLARA: Bez obzira na to što se događa između nas, ja mislim da je ono što se dogodilo između Aurela i mene mnogo važnije. Ono je bilo nedostojno...

URBAN: Stvari između vas i vašeg supruga, to su vaše stvari i one se mogu vrlo jednostavno riješiti između vas i njega lično. Pritom ja ne igram nikakve uloge.

KLARA: Čitavo veče razgovarali smo o njemu i o meni, vi sami potaknuli ste tu temu, a sad prelazite preko toga kao da nije ništa rečeno. Da nije bilo onog pisma, ni sav ovaj apsurd ovdje ne bi stajao pred nama.

URBAN: Ono pismo nije bilo razlogom ovoga ovdje. Onaj ljubičasti rukopis mogao je biti samo povodom, ako hoćete, ovoga ovdje. A to sve nije nikakav apsurd, nego logična posljedica jedne pune godine razloga. *Urban je umoran. Unatoč tjelesnoj zasićenosti, on se sav skupio da djeluje na tu uzrujanu ženu, posljednjom grupom svojih argumenata. Ona se, kao pod teretom tjelesne nemoći, prepustila njegovim riječima. On je odvodi do otomana kao bolesno dijete.* Punu godinu vi ste meni bili dragom iluzijom, i sad, u ovome momentu neposrednog tjelesnog dodira, vi me silite da igram jednu ulogu koja je od svega meni bila najmanje simpatičnom. Ja ne kažem da ja nisam igrao tu ulogu, ja sam je igrao, ali, vidite, ja sam je igrao zbog vas! Isključivo zbog vas i u vezi s vama, Klara! Zavodljivi, pametni, vi ste mene zavodili na negaciju Aurela. Ja ne kažem da ste vi to činili svijesno, ali, razarajući Aurela u vašim očima, ja sam samo refleksivno čitao vaše vlastite misli.

KLARA: Ali ja nisam mogla dopustiti da budem metresom jednog čovjeka koji može da me ponizuje pred svojim modelima samo zato jer zavisim materijalno od njega!

URBAN: Da, sve to može da bude potpuna istina, ali sam motiv da sam se ja počeo uopće nositi tim pitanjem, to je bio motiv ljubomore. Ja sam postao polagano ljubomoran na vas. To su bili u meni elementi zavisti, ali ne zavisti koja zavidi njemu na njegovu talentu, nego zavisti koja mu zavidi na vama. Takav manuelni vještak koji ne zna ništa drugo nego da slika gnjile naranče, taj i takav artizan uz takvu ženu! Sve je to sada postalo potpuno bespredmetno. Čemu vi upravo inkvizitorski hoćete da ja produžim na toj negaciji? Do noćas, to je među riječima bila borba za vas, ali sada dalje, sve što bih ja vama negativno rekao o Aurelu, bilo bi najbanalnije ogovaranje.

Stanka. Klara tiho plače.

URBAN: O, opet suze! Čemu opet plaćete? Zašto?

KLARA: Plačem jer je moja situacija takva da ne mogu drugo nego da plačem. Fakat da žene nisu samostalne tako je porazan, naše stanje još je uvijek tako barbarsko, položaj u kome živimo tako je nemoguć...

URBAN: Kao i moj. Nitko nije nezavisan, draga moja! Ja sam danas prosjak, pišem pohvalne recenzije o slikarstvu do kojega ne držim savršeno ništa! Sutra ću biti kelner u vagon-restoranu, mizerija koja se klanja za napojnicu. Kakva je to samostalnost?

KLARA: Da, pa to su sve sami motivi moga koncerta! Ja nemam namjere da ponovno pjevam iz neke artistske taštine, nego iz materijalnih razloga da se riješi moja situacija ovdje - moja inkompatibilna situacija u ovome braku. - Mi smo čitavo veče upravo razgovarali o tome.

URBAN: Upravo zato jer smo čitavo veče razgovarali o tome, zato mi sada izgleda nedelikatnim da govorimo dalje. To mi ne izgleda lojalno da govorim o planovima koji su upereni protiv jednog čovjeka kome ću morati pružiti ruku! Mi smo o tome rekli više nego što se uopće može reći. Što bismo mi večeras o tome mogli još nešto nova izmisliti? Koju varijantu? *Njegov glas je postao sve jednoličniji, umorniji i tiši. I ona je ušutjela duboko uzdišući. Kako ona leži na otomanu, on je klonuo do njenih nogu. Disanje. Tišina.*

URBAN, *kao u polusnu, umorno*: Najbolje je spavati. Naše je tijelo mnogo mudrije od svega što se zbiva u nama. Tijelo je duboko, naš krvotok je dubok kao noćna tmina, a sve je ostalo na površini. Najbolje je kada naše tijelo zaboravlja stvarnost razuma. Uz toplo tijelo zaboraviti razum i strah pred buđenjem - to je najbolje... *Privio se uz njene noge i kao da spava. Ona ga miluje po kosi. Stanka.*

KLARA: Što mislite da još ove sezone dadem jedno koncertno veče?

URBAN, *umorno, kao u polusnu*: Ne znam, Klara!

KLARA: Ja bih pjevala Schuberta: "Der Tod und das Mädchen",² što se vama toliko svidjelo kod Melite prošli put!

URBAN: Da, ali ono je bilo u sobi. Osim toga, ja sam specijalna rezonanta za vaš glas, specijalno za onu finu erotiku vašeg timbra³. Koncertna je dvorana ipak sasvim drugi prostor, pa onda brutalnost poslovnog pogona jednog takvog koncerta...

KLARA: Vi ste, dakle, protiv moga koncerta?

URBAN: Ja ne znam, ja ništa ne znam...

Umorna tišina. Polusan. Stanka. Čuje se izvana automobilska sirena. Kao da je auto stao pred kućom.

KLARA: Čekajte! Čini mi se da je pred kuću stigao auto!

URBAN: Ali, to vam se pričulo!

KLARA: Ne, ne, ja sam čula kako su se zaklopila vrata od automobila! Čujete li! To je auto! To je on! *Ustane zbunjeno i pođe do prozora.* Čujem ga! To je on! Poznam njegov udarac vratima! *Zbunjene, nerutinirane geste.* To je on! On dolazi! Ja ne znam, ja idem! Ne ću da se vidim s njim! Ne mogu takva pred njega! Ja ne znam! Recite mu da sam legla, da nisam htjela na ples zbog pisma, zbog njega, zbog male, recite mu što vas je volja, ja idem! *Zbogom! Izade zbunjeno i bezglavo.*

URBAN: Doviđenja! *Urban ustane i rutiniranom gestom popravlja svaki ponajmanji defekt na svome odijelu: navlači rukave, uređuje gumbe, skida pahuljicu što mu je ostala na reveru sa svilenog jastuka, ispravlja crtu od pegle na hlačama i pri tome poslu gunda onu istu kantilenu iz prvog čina. Čitava ta scena treba da bude pandan scene iz prvoga čina u Melitinoj sobi. Urban se prošeće po sobi, zapali cigaretu, ode do stola, ispije dvije čaše vina jednu za drugom. Izvadi iz džepa svoje naliv-pero i snop korekturnih kolona, sjedne za stol, smjestivši se udobno u naslonjaču kao da tu čitavo vrijeme obavlja korekturu svoga članka. Gunda, puši, pije vino, korigira. Stanka.*

Ulazi Aurel potišten, zlovoljan, umoran. Puši cigaru. Čulo se, prije toga, kako otključava ulazna vrata u stan, kako otresa snijeg s kaloša i lupa vani u predsoblju vratima. Nosí u ruci cilindar, šal, pustene papuče i crveni noćni kaput.

AUREL: Zdravo, Oliver! Ti si sam? A gdje je Klara? No, prekrasno veče. Ja sam vas u dvorani tražio više od dvadeset minuta.

URBAN: Nadam se da to nije bilo točno u određeno vrijeme našeg randevua?

AUREL: Nekakvo lice u fraku reklo mi je da su vas vidjeli na galeriji. Kada ste se vratili?

URBAN: Nitko nas nije ni vidio na galeriji. Mi nismo ni išli. Klara nikako nije htjela da popusti. Legla je. Čitavo veče bila je indisponirana pa je legla. A ja sam te očekivao svaku minutu. Mislio sam da ti budem eventualno pri ruci. Popio sam sve vino. Imaš li gdje rakije?

AUREL: Imam, izvrsnu, sedmogodišnju! Bit će negdje prijeko u kredenci! Ako ti se pije, izvoli! Uostalom, čekaj, ti je ne ćeš naći! Idem ja sam! Klara je još uvijek indisponirana? Mogao si je

² "Der Tod und das Mädchen" (njem.) - "Smrt i djevojka"

³ *timbra* (franc.) - boje glasa

nagovoriti ipak! To bi bilo najinteligentnije rješenje večerašnje gluposti! Ja sam svakako sa devedeset i devet posto računao s tvojom diplomatskom vještinom.

URBAN: Upravo onaj jedan percent je pomanjkao do uspjeha. Ostala je konzekventna. Ja sam pokušao sve moguće trikove, ali onaj ljubičasti ženski rukopis ostao je lajtmotivom njene rezistencije do konca.

AUREL: Ti ćeš me ispričati, ali ja moram skinuti taj prokleti lak. Ja ne znam zašto mi koža tako reagira na lak? A što ti radiš?

URBAN: Imam ovdje korekture, čekaju me u tiskari. To ide još noćas u stroj.

AUREL, *skinuvši cipele, u papučama, u kućnom kaputu*: Tako, sada je dobro! A sada tebi rakije. Hoćeš li što jesti? Imam hladna guščja jetra, ako ti je s voljom?

URBAN: Pa molim, ja sam uvijek za sve dobre stvari!

AUREL, *nakon stanke iz druge sobe*: Ima i kavijara! I feferona! Hoćeš li feferona?

URBAN: Molim, molim!

AUREL: Ima jedna flaša Veuve Cliquota? Halo! Hoćeš kavijara?

URBAN: Molim!

Nakon stanke dolazi Aurel i nosi hladno meso, kruha, krastavaca, kutiju s kavijarom, flašu sekta, rakiju, čaše, sve na srebrnom pladnju.

AUREL: Evo, molim izvoli, to je pečeno u pecari stare Zygmuntowiczke! Prvorazredan destilat, za moj ukus bolji od konjaka. A i ja sam ozbiljno ogladnio! Čovjek tako gubi noći s praznim želucem, a ni za što. Zdravo!

Piju po dvaput eks, kucajući se, iz prilično velikih čaša, srdačno prijateljski.

AUREL: Dobra je, kolosalna, što? Ima nepatvoren okus pečene šljive. Izvrsna je! Zdravo!

URBAN: Pa dobra je. Bilo bi bolje da je viski. U Sankt Petersburgu pili smo kod grofa Bezumova na njegovom dobru Jerusalimskome viski, njegov vlastiti produkt, a mirisao je po konjskoj mokraći! Džin, *altrochè* džin!⁴ Zdravo!

Piju i jedu.

AUREL: A Klara je ostala indisponirana, veliš? A što sam ja mogao u onoj situaciji? Čudna stvorenja te žene, sasvim čudna stvorenja! Ono je bilo prosto bezizlazno, kao lift kad zapne između prvog i drugog kata. Bilo je neizrecivo glupo. A što misliš tko je bio s onim pismom?

URBAN: Nevjerojatno zagonetno pitanje. A tko bi drugi mogao biti nego Melita!

AUREL: Doista nevjerojatno! Kakva je to uopće bizarna ideja onako sherlockholmeski poslati čovjeka s pismom u kuću, i to točno u deset, kada zna vrlo dobro da smo se otpremili na ples! Nevjerojatan egocentricitet.

URBAN: Kod žena je to nepopravljivo. Žene ne mogu bez romantike!

AUREL: Što je ona poslala pismo, to još ide. Telefonirati bilo joj je riskantno, pa se javila pismom. Dobro. Ali ona je sama došla pred kuću, dragi moj! "Čekam te pred kućom u neodgodivo važnoj stvari." Prekrasna situacija, hvala lijepo! Još je sama sreća htjela da si ti bio ovdje. Inače ja ne znam kako bi se sve to bilo zaplelo. Zdravo! Izvoli, kavijar je vrlo svjež! Molim posluži se! Pa ti nisi gotovo ništa uzeo! Izvoli! *Piju. Kucaju se. Jedu. Aurel sve više pod dojmom alkohola, s punim ustima*: Vukli smo se pod petrolejkama u predgrađu, a poslije sam ja popio skoro litru pelinkovca u neakvoj krčmi, pa opet prilično konjaka u neakvoj kavani na periferiji. Sive frajle, jedan gluhonijemi, netko je svirao mundharmoniku, papirnate ruže po ogledalima, a mi sjedimo, sjedimo i pokapamo se bez jedne riječi.

⁴ *Džin, altrochè džin!* - Komadara (vrsta rakije), i te kakva komadara!

URBAN: Ja pravo ne razumijem što je Melita zapravo htjela?

AUREL: Što je htjela? Tko to može znati što je ona zapravo htjela! Odluku je htjela, naravna stvar! Uzela je nekakvu imaginarnu "inicijativu" u svoje ruke i htjela je da stvorimo odluku. Kakvu odluku, molim ja tebe, moj dragi? Kakva bi odluka mogla da se stvori u ovoj našoj situaciji, reci sam! Gdje se uopće zbiva u životu nešto definitivno? Ništa u zbivanju ne prestaje definitivno i ništa ne počinje! Ja uopće ne znam i nisam nikada ni od koga čuo da u životu postoje nekakve odluke. Apsurd!

URBAN: Da, ali žene misle da se po životu može listati kao po stranicama romana. Žena napiše pismo i misli da je napisala novo poglavlje.

AUREL: No, dakle, dragi moj, to mogu da ti kažem mirne duše: ovo noćas bila je kalvarija, diletantska kalvarija kao najgluplji Kubinov radirung. Sprovod u svakoj pojedinoj riječi, moj dragi! Sve se konzumira konačno. Cigara se ispuši, a pripaljivati pogaslu cigaru nema mnogo smisla.

URBAN: Žene nemaju baš pretjerano mnogo iskustva s pogaslim cigarama! Molim te daj mi vatre da pripalim svoju cigaru!

Aurel se smije od srca. Natače. Piju. Raspoloženje raste. Aurel je zapalio cigaru i nudi Urbana cigarama iz kutije. Kucaju se i piju.

AUREL, u svojim vlastitim mislima: Ne, žene nemaju takta! S njima je teško! Žene nemaju osjećaja da je nešto svršeno! Da je po njima, na ljubavnim predstavama ne bi nikada pala zavjesa. Žene se uvijek gledaju na daskama. Velike geste, velike izjave. Sve rekvizit dječjeg kazališta za lutke. Svaka od njih je po jedna Marija Stuart na žici. A stvar nije tako jednostavna kao što to ženama izgleda. *Kod Aurela se iz gesta, iz govora, iz mutnog izražavanja osjeća da ima potrebu da svoje misli potopi u alkoholu. On bi htio da svoju potištenost nadvlada pijanstvom. On pije neobično brzo i mnogo. Ogledavši se vrlo oprezno kao da bi ga netko mogao čuti, tiše i povjerljivije:* Komplikacija je naime u tome da je Melita u drugom stanju. To bi, naime, moglo i tebe zanimati!

URBAN: To si izjavio s takvim tonom kao da sam i ja zainteresiran u tome Melitinom drugom stanju. Kakva je to naročita komplikacija? Klanfaru je jedini ideal da dobije sina!

AUREL: Da, da, to je vrlo lijepo od Klanfara, ali stvar je u tome da je večeras, poslije našeg odlaska, između nje i Klanfara došlo do scene i da je ona njemu priznala da je trudna, ali da dijete nije njegovo! Pomisli: ona je Klanfaru rekla da ima ljubavnika, ona je Klanfaru izjavila da smatra njihov brak likvidiranim, pomisli, ona je već telefonirala u stvari rastave svome advokatu, dakle, nevjerovatna žena, sasvim nevjerovatna žena! Zamisli: ona je od mene tražila da se ne vratim više ovamo kući nego da odemo zajedno u hotel, večeras, da ostanemo javno zajedno, da takoreći policajno ovjerovimo svoj odnošaj! Dakle, tu čovjeku staje pamet od takve pretenciozne logike!

URBAN *ustao je nervozno i giba se po sobi hitrim, uznemirenim koracima. Uzrujane kretnje. Svladavanje.* A ti si joj, naravna stvar, izbio iz glave te romantične ideje?

AUREL: Ali, molim te! Kako možeš da izbiješ nešto iz glave jedne žene koja sva dršće i svaki čas misliš da će početi cviljeti u lokalu. Ja sam večeras još uspio da je nagovorim, s teškom mukom, da se vrati, da se barem provizorno vrati, na dvadesetičetiri sata, dok se ja malo saberem od toga šoka! A što će biti sutra, to ne zna nitko! Nevjerovatna žena! Sasvim nevjerovatna žena! Ja ne znam, ali što više mislim o ženama, sve mi više izgleda da su ta stvorenja apsolutno inferiorna. To su bića niže vrste! To su nekakve čudne biljke koje ne mogu bez simbioze ni dvadesetičetiri sata! Zdravo! Najbolje bi bilo kad čovjek ne bi trebao da misli na te gluposti!

Urban pije, puši i ne govori ništa. On je zaokupljen svojim vlastitim mislima.

AUREL, *nakon stanke*: Da, da, sve je to vrlo lijepo, ali ja bih ipak trebao da barem otprilike znam što ću učiniti sutra, recimo oko deset sati, kad mi zazvoni telefon i kad ta prokleta simbioza počne iznova. U glavi mi je tako mutno kao da mi je netko mrenu moždanu prebrisao blatnom krpom. Što će biti od svega toga, što će od svega toga biti, to bi trebalo znati!

URBAN: Što će biti, naivnog li pitanja! Ništa ne će biti!

AUREL: Ti više puta govoriš o nekim događajima iz takve visine kao da leptire gledaš kako se nabodeni miču na iglama. Lako je tebi govoriti iz tvoje vrhunaravne perspektive! Ali to je pitanje tu, pred nama, na tapetu...

URBAN, *ozbiljno i decidirano*: Melitin odlazak od Klanfara bio bi za nju ravan samoubojstvu. To bi značilo zapravo trostruko umorstvo: ona bi time upropastila mene, sebe i naše, to jest Klanfarovo, zapravo tvoje dijete!

AUREL: Da, ali ti nemaš pojma kako je ta žena pretenciozna! Ja ne znam je li ona uopće normalna? Ja ne znam je li ona sebe u posljednje vrijeme uopće bolje pogledala u zrcalu? Ta ona je nikotinizirana, ispijena, histerična maska; i odakle tome morbidnom stvorenju ta tjelesna pretenzija, to mi je sasvim nejasno!

URBAN: Dakle, na onom tvom platnu što visi kod nje, ti je nisi gledao kao "nikotiniziranu i morbidnu masku", to se ne može reći! A tome nema ni pola godine!

AUREL: Kamo bi čovjek došao da ne laska svojim portretima? Dragi moj, jedna žena koja je navršila trideset i petu godinu, ta mora stavljati znatno skromnije zahtjeve! Ja prosto nisam mogao da je prepoznam. Govorila je odlučno, potpuno logično, samo na krivim pretpostavkama. Čitavo veče buncala je o tome kako nas dvoje treba da otputujemo u Firencu. Tamo bih ja trebao da se odmorim, da se koncentriram, da radim, i to upravo u Firenci!

URBAN: To je i meni najavila, vaš put preko Uskrsa u Firencu. O tome mi je govorila već prije četrnaest dana!

AUREL: Bože moj, kad čovjek leži sa ženom u postelji, fantazira koješta, pa sam tako i ja, po svojoj prilici, spomenuo tu nesretnu Firencu. Ali to su bile čiste sanjarije u postelji...

Urban nervozno puši, misli svoje i pije.

AUREL, *plačljivo, pijano*: Ja tako ne volim pustolovine! Sve, što je pustolovno, tako se neizrecivo duboko protivi mojem temperamentu, mojim nazorima. Ja sam već stariji gospodin, za mene nisu noćni randevui po kavanama, suze, romani, krize, sve to nije za moje živce, za moj lični mir! To nisam mogao podnijeti ni sa dvadeset godina, a kamoli danas. Ja treba da radim, a kako mogu da se koncentriram kad neprekidno živim između dva telefona, dva randevua i pisma u kuću. No, dakle •, ako mi sutra osvane s koferima pred vratima, to će biti prekrasno. To će biti divno romantično! Zdravo! Daj još jednu, dobra je, prvorazredan destilat! To je najbolje dezinfekciono sredstvo!

Kucaju se, prolijevaju rakiju po polituri, prosipaju pepeo, kosti, kruh. Alkohol djeluje.

AUREL: A što je s Klarom: zar Klari nije bilo neobično da mene tako dugo nema? Meni je izgledalo da je Klara znala da je pismo od Melite!

URBAN: Klarine slutnje kreću se u Ledinom pravcu, koliko se meni čini. Ona je ostala neraspoložena čitavo veče. Svirala je Schuberta "Der Tod und das Mädchen", pili smo vino, a onda sam ja tu nešto prčkao po svome članku...

AUREL: Naime, znaš, nije komplikacija još toliko s tom Melitom, to će se već nekako riješiti, nego je stvar u tome... *Prekine svoju misao s rezervom. Prijelaz u pijano, neposredno, konfesionalno, kako se govori s prijateljima kod čaše rakije*: Uostalom, zašto da ti ne kažem, nemam, konačno, razloga da ne vjerujem u tvoju diskreciju: radi se naime o maloj Ledi. O maloj se radi, tamo sve uzima nevjerovatne dimenzije! *Ustao je polupijano i teturajući zaustavio se pred svojim ogromnim platnom što prikazuje Ledu s Labudom. Gleda tu svoju sliku u pijanom zanosu. Stanka. Dimovi. Polutiha meditacija*. Chef d'oeuvre!⁵ Prvorazredan chef d'oeuvre! U trideset godina jedamput pođe čovjeku za rukom takva faktura. To je sve pahuljičavo, prozirno, taj božanski ten⁶ tog divnog djeteta!

⁵ *Chef d'oeuvre!* (franc.) - Remek-djelo!

⁶ *ten* (franc.) - boja kože

Ona je još dijete! Njeni su zglobovi mekani, kao u vatu zamotani, ne, nikako, bez toga djeteta ne bih više mogao da slikam! Ona je moja inspiracija, razumiješ li, Inspiracija! Čovječe, ja nisam više mlad, i, kad pogledam unatrag, kakva je to zapravo bijedna bilanca? Tu dolazi vrijeme kad paleta stane polagano da gasne, ja nemam više ne znam koliko da se igram svojim talentom. Upravo kao što si ti danas poslije podne spomenuo, kakvog to smisla ima producirati robu, bez svog ličnog zadovoljstva? Čovjek tako, u jednoličnosti svog svakodnevnog posla, ne vjeruje više mladenački u ono što bi mogao da daje! Javlja se pomalo sumnje, mi pomalo starimo, moj dragi, i tu treba biti oprezan, tu se čovjek ne smije više igrati svojom sudbinom!

I Urban je ustao i došao pod Ledinu sliku. Sluša Aurela s fingiranim interesom, ali superiorno.

URBAN: Da, mala je tvoja Inspiracija, pak što sada?

AUREL: Naime, dolazi polagano vrijeme kad čovjek pomalo osjeća kako životni elementi u nama slabe. Oko mene žive hiljade lica, sve sami crnci u fraku, sve neke nove mode, novotarije, avangarde, programi, stilovi, ja sam zbunjen, ja osjećam kako se u meni sve umara, kako postaje pospano, a ta mlada žena unosi u mene onaj prvotni, animalni nemir. Njeni mirisi oživljavaju me kao da sam srknuo kokaina, ja, kad gledam nju, postajem klervoajantan, ja s njom zajedno mogu da radim, ni s jednim svojim modelom nisam tako lagano mogao da radim!

URBAN: A tko te prijeći da radiš? Radi, brate, bog te blagoslovio, radi...

AUREL: Stvar je u tome da joj je stari generaldirektor Kardoši ponudio jedno mjesto u Hamburgu za dvjesta i trideset dolara mjesečno.

URBAN: Kakvo mjesto?

AUREL: U nekakvom industrijskom koncernu, dvjesta i trideset dolara mjesečno!

URBAN: To je kolosalna karijera! Ali ja mislim da je mala to sanjala!

AUREL, *svečano, zaljubljeno, pijano*: Ne znam, ali jedno mi je jasno da sam za tu ženu vezan. Ona mene boli. Bez nje ne bih mogao više da radim. Vjeruj mi, na časnu riječ, da se nosim idejom da se oženim njome.

URBAN, *koji isto tako kao i Aurel ima prilično alkohola u glavi, ali ostaje neprekidno uzvišen iznad tog manuelnog vještaka*: À propos, što se tiče Lede, ja sam u svom članku upravo tangirao ovu kompoziciju. Trebala mi je kao dokaz za moju tezu o našem suvremenom neopikasizmu. Ako te zanima, mogu da ti pročitam nekoliko redaka, rezime?

AUREL, *artistički, paunski plitko, naivno*: O, molim, ti znaš da su mi tvoje misli neobično dragocjene i mjerodavne! To me neobično zanima! Bit će mi samo čast, molim izvoli, ja sam ti svakako zahvalan! *Doteturao je do naslonjača i tamo tjelesno klonuo, ali pažnja mu je nepatvoreno živa.*

URBAN, *lažljivo, rutinirano*: Ja sam, naime, imao na dispoziciju samo nekoliko redaka i govor mi je, prirodno, ostao vezan, i ja svoju tezu: O odvajanju boje od tjelesnog u slici, i dokle mogu da zastrane pojedini elementi kolorita da se ne provale u apstraktno, nisam mogao da razvijem onako kao što bi bilo potrebno. Ja govorim o današnjem, suvremenom slikarskom smislu za stvarnost i o tome kako su sve velike umjetničke epohe ostale vezane za materijalnu podlogu i kako ovaj tvoj način samo potvrđuje sedam hiljadugodišnje iskustvo!

AUREL: Tako je! To si sjajno rekao! Odmah jasno i određeno! To si divno formulirao! Bravo!

URBAN: A za samu kompoziciju ja sam podvukao kako to rezolutno vraćanje na materijalnu podlogu znači kongenijalni simptom neopikasizma i kako ta "kompozicija Lede svijetli kao sjajan oblak! Ledin lik, u mekanoj bjelini oblaka, dan je u ingenioznoj flotezzi. To je Ledino meso oduhovljeno, i vidi se da to platno nije dano tek virtuosnom rukom, već da je ono odraz dubokog duhovnog života! Ta divna Leda nije samo simbol! Ona je viša Inspiracija, uokvirena riznicom čiste

boje! Bijela i vječna Leda, u prozirnom odrazu labudeg perja, divna slika mlade žene što sniva svoj ljubavni san s božanskim Labudom!"

AUREL, *pijano raznježen*: Sjajan si ti, dragi moj Oliver, sjajan si! Neka kaže tko šta hoće, ja i opet ostajem pri tome da si ti jedna od naših najpametnijih glava! Hvala ti, baš ti od srca hvala! Ti imaš za moja platna naročite nerve, ti ih osjećaš instinktivno! Ono o smislu za stvarnost i o materijalnoj podlozi, ono si majstorski izveo! Bravo! *Ustao je teško i pošao do Urbana i tu ga grli i cjeliva*. Naime, ti ćeš mi dopustiti, mili moj, da specijalno u tvoje zdravlje otvorim ovaj sekt! Da popijemo isključivo u tvoje zdravlje! Uzalud, neka govore što ih je volja, ti jedini imaš šarmantnu kulturu riječi. Ja lično ne mogu da se otmem magiji tvojih riječi. Ja tebe ipak jedinoga volim i poštujem! Ti si džentlmen, ti si gospodin, ti si sa svojim poderanim džepom ostao potpuni gospodin! Daj da te poljubim u ruku, dozvoli mi da te poljubim u ruku, da ti se poklonim, da ti se zahvalim... *Otvorio je bocu šampanjca, prelijeva sekt preko čaša po podu i po rukama, ljubi Urbana u pijanom zanosu. Urban ostaje spram sve te komedije pasivan*.

AUREL: Da, u svojim superiornim mislima ti često puta zatajiš čovjeka, ti nisi uvijek lojalan, mislim, artistički lojalan, ti si često neosnovano konzervativan, a često gledaš slikarstvo s jednog višeg, takoreći, vrhunarnog gledišta, ali ja tebe ipak volim, ja te poštujem, daj da se kucnemo bratski, prijateljski, iskreno. *Natače čaše, kucaju se, piju*. Ovdje je infernalno vruće, tebe ne će smetati ako skinem ovu komediju, ja ću se inače zagušiti, tako mi je nesnosno vruće. *Skida kućni kaput i prsluk, razvezuje kravatu, skida kragnu i ostaje u košulji*.

URBAN: A što se tiče moje artističke nelojalnosti, ja tebe gledam često negativno, to je istina, ali ja ne gledam u tebi samo tvoje subjektivne nedostatke jer pritom uvijek uzimam u obzir i nedostatke sredine! Ja sam tebi naročito zahvalan i na tvojim nedostacima jer upravo na tome i gradim svoj kritizizam. Ja iskreno volim i poštujem tvoje čiste, umjetničke zanose, ja o njima mnogo i neprekidno mislim, oni su, takoreći, sastavni dio mog unutarnjeg intenziteta! I ja tebi zahvaljujem, mnogo, mnogo...

AUREL: To si divno rekao, to si prekrasno rekao! I, vidiš, u toj provinciji, jedino što još preostaje čovjeku, to je intimno razumijevanje prijatelja. Stupa se u magli, u blatu, u gadu, u intrigama, a opet čovjek osjeća stisak prijateljske ruke i znade: nije sam! A, vidiš, uvijek kad sam s tobom, onda osjećam kako nisam sam. Čovjek ponesen toplom riječju i stiskom ruke lakše svladava umor, otpore, zapreke, sve to blatno i brutalno i perfidno oko nas. Dozvoli mi da ti se zahvalim, da te poljubim, da ti poljubim ruku. *Ljubi ga i tiranizira svojim cjelovima ruku i lica*. Daj da popijemo ovu eks, u tvoje zdravlje, naročito ovu, specijalno u tvoje zdravlje... *Prevalio je flašu sekta, a kako je pijan htio da je zadrži, prevalio je bocu s rakijom, nekoliko čaša i jedan tanjir i sve se to razbilo na podu. U trenutku kada se Urban oteo pijanom zagrljaju da se oslobodi nesuvisle Aurelove brbljavosti, zaustavivši se pod slikom Lede, promatrajući je, ne primjećuje da se na vratima pojavila Klara*.

URBAN, *nadovezujući na Aurelove kombinacije od časa prije, sa prizvukom zajedljive indiskrecije*: À propos, a ono u vezi s tvojom "inspiracijom", oprosti, misliš li se zaista ženiti, nije neprilika samo u Kardošijevim dolarima, ima tu još jedna bagatela, naime, kako da kažem, tako, neka vrsta iznenađenja, ako si zaista odlučio da se pojaviš među proscima te fatalne gospođice, mislim da su ti šanse ispod svakog minimuma minimalne, gospođica Leda, naime, kako da kažem, već je isprošena, ona je, naime, poklonila svoju ruku, to jest ona se vjenčala, i to momentano.

AUREL: Lažeš, to nije istina, to si izmislio, to je nemoguće, kako, "vjenčala se", kada, gdje, s kim?

URBAN: Ne znam, navodno s jednim peštanskim fudbal-trenerom, i, ako te zanima, mlada gospođa nalazi se momentano u Veroni, na svom svadbenom putu, na Julijinom grobu, slatki moj Romeo.

AUREL: Pa to je nemoguće, pa to bi bio skandal, skandal nad skandalima, čuješ li me, ne, ne, to je nemoguće, ne, ne, sve si to izmislio, ti si perverz, ti si sadist, sve što pričaš, to je kriminalno,

samo da me mučiš, to je nemoguće, ako je to istina, ne preostaje mi drugo nego da se ubijem, *u namjeri da natoči čašu sekta za utjehu, prevalio je čitav servis, uz zveket razbijenoga stakla.*

URBAN, *primijetivši Klaru*: Svojim samoubojstvom ti bi namro gospodi Klari jednu brigu više, naime ništa više nego jednu neukusnu brigu oko njenog udovičkog kostima. Nikada nisam imao namjere da se ženim, ali da sam se ikad bio upustio u tu nesmotrenu pustolovinu, svojoj udovici bih bio oporučno zabranio da ne stavlja na svoj udovički veo onu bijelu vrpču kao mamac za novoga prosca...

AUREL: Klara, što Klara, kad bi gospođa Klara patila od ukusa, bila bi se već davno rasplinula kao duh na spiritističkoj seansi.

KLARA, *indignirano*: Tako se ne bi vladali ni najprimitivniji barbari, zar vas nije stid da urlate kao da ste sami pod ovim krovom, pa ipak postoje u civiliziranom svijetu neke konvencije i spram takvih pojava kao što su duhovi na spiritističkim seansama...

AUREL, *pijano, neodgovorno, glupo*: Pardon, pardon, o, molim oprost, kakvi barbari, pardon, kakav je to ton, oprost, taj tvoj ton.

KLARA: Ni mormoni se tako ne vladaju spram svojih žena, nismo u haremu, živimo valjda pod nekim evropskim zakonima, ovo je još uvijek moj dom, gospodine, zar su to manire?

URBAN: Aurele, molim te, ima gospođa Klara pravo, suviše smo glasni, čovječe, saberi se.

AUREL: Nema pravo, gdje pravo, čije pravo, ta žena gnjavi me od prvoga dana kako smo se sreli nekim svojim imaginarnim pravom, ona nema prava da govori sa mnom tim autoritativnim tonom, nisam ja kriv što gospođa pati od fiksne ideje da sam ja upropastio njenu pjevačku karijeru, njene talente, svi mi imamo svoje brige, svoje talente, svoje karijere, ali kakav je to način da ta žena igra godinama ulogu moje guvernante, zar ne čuješ njen guvernantski ton, ja ću još poludjeti od tog njenog tona, ne ću da čujem taj njen ton, nitko je nije zvao, *u pijanom uzbuđenju toliko je uznemiren, te ga od inzulta odvaja samo nijansa koju smiruje Urban, otrijeznivši se nervozno.*

URBAN: Aurele, gospođa Klara ima pravo, čuješ li me, molim te.

AUREL, *pasivno pijan, dao se svladati, slomivši se kao ukroćen u fotelji*: Same guvernante, od kolijevke do groba ni trenutka slobode, nemoj ovo, nemoj ono, uvijek same guvernante.

URBAN, *spram Klare, kao bespomoćno*: Oprostite molim.

KLARA: Kome da oprostim, vama, njemu, ova mizerija nikad nije blistala svojom bistrinom, ali vi, gospodine doktore, vi niste toliko duhom odsutni te ne biste bili svijesni kako je sve to bestidno bijedno, te vaše prilike šarmantnih leptira, i kada bi u nama bilo samo mrve dostojanstva, povukli bismo sve konzekvencije od gađenja...

AUREL, *njemu se, uprkos vinu, pričulo kako iz Klarinih riječi progovara prizvuk moralne indignacije, i on, ponovno skočivši bijesan i uzbuđen Klarinom lekcijom, pristupio joj je kao da će je inzultirati*: Molim vas, čujete li me, vi nemate prava na taj ton, izvolite, sretan vam put i bit će mi drago da se ne sretne više nikada, molim vas idite, idite...

KLARA, *s prezirom*: Pijana mizerijo! Zalupila je vratima grubo i uzrujano.

AUREL, *za Klarom, na vratima. Čulo se kako je škljocnuo ključ u bravi, vrata su zatvorena, tu se ne može dalje*: Pardon, oprostite, kakav je to način, tko smo "mi", mi nismo, to što mi nismo to nismo, *hoće da otvori vrata silom i lomi kvaku, ali ga je Urban svladao i vratio do naslonjača kao da postupa s pacijentom.*

URBAN: Pa daj, smiri se, čovječe, evo, molim izvoli, ima tu još kave.

AUREL: Oprost, oprost, kakav je to način, zar ti nisi gost u mom vlastitom domu, valjda ja u svojoj vlastitoj kući, pod svojim vlastitim krovom, mogu primiti goste po svojoj volji, oho, valjda ni to više ne smijem, ne priznajem nikakve guvernante, ne ću nikakve moralne prodike, preglupo.

URBAN: Pa daj se već smiri, čovječe, digli smo ludu galamu, žena hoće da spava... *Počeo je da sabire crepovlje i staklovinu od razbitih čaša i tanjira, a Aurel je zapao u pasivnu šutnju. Stanka.*

AUREL, *zaronjen u mislima, ne snalazeći se u toj sažaljenja dostojnoj stvarnosti*: Da, da, sve je to, dakle, više-manje tako, ako je doista tako, u redu, gospodica se udala za fudbalera, za golgetera, za peštanskog dokeja, gospodica je u Veroni, na svadbenom putu, bravo, čestitamo, pa dobro, a što će generalni Kardoši na to, tko će sada platiti Ledin portret, golgeter nema novaca, fudbaler, Romeo u Veroni, no, dobro, u redu, to se briše, na kraju krajeva modela je bilo na ovome svijetu od početka, ali što je s Melitom, što je s onom nesretnom klanfarskom pustolovinom, sutra će mi osvanuti ovdje ona romantična guska sa svojim koferima i sa svojom suludom inicijativom! Ona je već večeras telefonirala svom pravnom savjetniku! Ta će me žena učiniti smiješnim sa svojom prokletom inicijativom. Ja sada gradim svoju kuću, ja treba da stvaram, ja nisam za pustolovine...

URBAN: Tiše, čovječe, ti vičeš! Ti si pijan! Tebi se vrti u glavi! Ti ne znaš što govoriš! Otići ću sutra Meliti da se porazgovorim s njom! Uostalom, ja bih mogao da joj telefoniram odmah! Ti si je otrpao kući?

AUREL: Da! Vidiš, to bi bilo najinteligentnije da ti skočiš do nje i da joj izbiješ iz glave tu njenu nesretnu inicijativu! To bi bilo preventivno pametno - da se ne učini smiješnom pred svojim advokatom - da joj izbiješ iz glave tu njenu glupu romantiku! Kakve su to bizarne ideje?

URBAN, *u mislima*: Da! To bi se moglo eventualno i sutra. Do povratka Klanfarovog sve to sada nije tako aktuelno, ali mogu da je upitam, mogu da joj se javim da fiksiram randevu. *Na telefonu. Traži spoj. Molim 74-47! Da! 74-47! Čeka. Nitko se ne javlja. Stanka.* Nije moguće da je već legla! Nema tome ni dvadeset minuta što je stigla! Valjda je u kupaonici!

AUREL, *kraj telefona, zainteresirano*: Možda je telefon pokvaren!

URBAN: Ali, čujem kako zvoni. Jasno čujem kako zvrnda! *Stanka.*

AUREL: Možda te je frajla krivo spojila! Daj nazovi ponovno!

URBAN: Možda! *Spusti slušalicu i ponovno je digne*: Molim, gospodice, još jedamput 74-47. Da! 74-47! *Stanka. Nakon stanke*: Halo, ovdje doktor Urban! To ste vi, Fanny? Tako? Kada? Da? Da, da! Dobro! Možete li mi otvoriti? Da, za tri minute! Zbogom! *Nervozno*: Kaže Fanny da je milostiva prije deset minuta otišla. Došla je kući malo prije, napisala je dva pisma, jedno za mene, a drugo za presvijetloga, prije deset minuta je otišla! Fanny ne zna ništa. Ona histerično plače! Fanny se boji jer je milostiva bila jako uzrujana! E, zdravo! Idem da vidim kakva je to nova bedastoća. Javit ću ti se telefonski! Zdravo!

AUREL, *uzrujano*: Melita otišla je od svoje kuće? Sada, u dva sata? Čudno! Sasvim čudno! Zdravo! *Urbana isprati Aurel uzrujano. Čuje se kako nešto razgovaraju u predsoblju. Stanka. Aurel se vrati natrag i kreće se nervozno po sobi bučnim koracima. Nakon dulje stanke, kao da je nešto u sebi smislio, ode lijevo prema vratima Klarine sobe. Hoće da uđe, ali su vrata zaključana. To ga vidljivo iznenadi. Sjetivši se scene od prije nekoliko minuta, on se nasmije i stane da kuca. Kucanje. Vrata se ne otvaraju. Tišina. Aurel kuca energičnije. Alkohol s bijesom. Tu afekt raste u violentno pijano, a onda prelazi jakim usponom u uzrujano otrežnjenje koje se pod konac scene pretvara u strah. Halo, Klara, kakva je to neukusna šala? Kucanje nervozno. Vrata se ne otvaraju. Stanka. Aurel gleda kroz pukotine vratnica i kroz ključanicu gori li svjetlost u sobi. Stanka. Kucanje. Udaranje šakom po daskama. Drmanje kvakom. Klara, ovdje sam ja! Čuješ li, otvori! Ja sebi izmoljavam takav balavi postupak! Kakav je to slabouman način? Klara! Otvori! Čuješ li? Otvori! Ja ću razbiti vrata, čuješ li, meni je te igre dosta! Udar nogom o vrata. Vrata ne popuštaju. Tišina. Sagne se da čuje što se događa iza zatvorenih vrata. Tišina. Prodrma ponovno kvakom. Nitko se ne javlja. Stanka. Ide do stola, baci cigaru i sjedne u naslonjač. Stanka. Ode do vrata i tiho sluša. Primi kvaku tiho kao da će je otvoriti, ali vrata se ne otvaraju.*

AUREL, *tiho*: Klara! Tu mu je došla prvi put ideja o strahu. Skupio se i nošen tom mišlju žurno je izašao na stražnja vrata. Čuje se kako zove vani: Klara! Klara! Kretanje iza scene. Glas Aurela neartikulirano. Kucanje na staklenim vratima. Drmanje staklenih vrata u pozadini u stanu. Čuje se kako razbija staklo negdje na staklenim vratima i, nakon prilične lupe iza kulisa, čuje se kako govori lijevo u sobi sam sa sobom. Kretanje iza zaključanih vrata. Ključ je u zaključanim vratima. Vrata se otvaraju. Aurel ulazi blijed kao krpa, potpuno trijezan, s jednom ceduljom u ruci u koju gleda tupo, nesabrano i sa strahom. Stanka. Ode do telefona i zove: 74-47 molim! Stanka. Halo! Ovdje profesor Aurel! To ste vi, Fanny? Gospodin doktor još nije stigao? Hvala! Ostao je na mjestu nepomičan i ne zna što bi. Stanka. Izdaleka na ulici graja. Glasovi. Bespomoćno kretanje po sobi. Graja na ulici glasnija. Aurel je stao i sluša što se to na ulici događa. Glasovi prolaznika na ulici kao da se nešto dogodilo. Aurel sluša i ide do prozora i nervozno ga otvori. Gleda van. Stanka. Akustika noćnog uličnog prostora s glasovima prolaznika jedne snježne karnevalske noći.

AUREL, *kroz prozor*: Halo, molim vas, što se dogodilo?

GLAS PROLAZNIKA *na ulici*: Jedna se žena otrovala na uglu pred apotekom!

Aurel se zakoleba kao da će se srušiti natrag u sobu. Stanka teške koncentracije. Onda nošen strahom potrči van. Zaboravio je zatvoriti prozor. Kroz otvorenu četvorinu prši u sobu snijeg. Glasovi na ulici tiši i tiši.

Z a v j e s a

ČIN ČETVRTI

Tri četvrti sata poslije trećega.

U pozadini fasada Klanfarove palače. Čadava ulična zgrada, u sivoj, prljavoj boji nemoguće građevine što sa svojim karijatidama, akantusima, renesansnom balustradom i stupovima izgleda žalosno kao orkestrion. Na prozorima prvoga kata rolete su spuštene, na kući koja nestaje u visini drugoga kata u harlekinu okna su musava, sve zavjese spuštene, po stanovima tmina. Ogroman renesansni portal s dubokom četvorinom glavnog ulaza, s masivnim plastičnim vratima od hrastovine, okovanima gvožđem i žutom mjedi. Lijevo od tog portala ulična plinska svjetiljka i u njenom zelenkastom osvjetljenju desno i lijevo naziru se fasade susjednih kuća, sa žljebovima i oknima u pustoj, jednoličnoj simetriji. Magleni preproljetni nokturno. Iz daljine, negdje sa dna ulice, čuje se džez, na mahove, i glasovi pijanaca, kako tko negdje otvori vrata lokala. Kasno je. Skoro će svitanje.

Pod plinskom svjetiljkom dvije noćne dame. Puše cigarete. Melankoličan lirski recitativ uz minimalno kretanje.

PRVA DAMA: Dolazi proljeće! Ja to osjećam po zvucima, po treperenju uličnih svjetiljaka, po toplim maglama. Od svega najviše volim proljetne magle. U proljetnim maglama izgledaju kuće kao ogromne lađe u luci. Jutro je, dim se puši iz dimnjaka, putujemo. O, da mi je otkupovati, ma i na mrtvačkim kolima, samo da mi je otkupovati!

DRUGA DAMA: Ja sam proljeće uvijek zamišljala kao sliku što je visila u našoj školi na zidu: na toj slici su orači orali, potoci žuborili i lastavice kružile oko tornja. Godinama već nisam vidjela lastavice ni orača! Među tim prokletim kućama, tu proljeće dolazi kao prosjak s dna ulice. Kakvo je to proljeće? Stojiš tu pod svjetiljkom, boli te grlo, pušiš proste cigarete, očekuješ bolnicu, a sve je tako slabo plaćeno. Na Uskrs ću otkupovati svojima, to sam odlučila. Voliš li ti Uskrs? Za mene je Uskrs najljepši blagdan. Bojadisana jaja, čist stolnjak, sve izribano, cvatu mace, crvene crkvene zastave! A ti, jesi li imala koga noćas?

PRVA DAMA: Dvojicu! Drugi je mogao biti tako - činovnik. Podstava mu je bila na haveloku potpuno poderana, bio je pijan. Gledao je moje razglednice na stijeni i gnjavio me nemogućim pitanjima. Ja mislim da je bio činovnik statističkog ureda. Prepoznao je moju brazilsku marku, veli: mogu dobiti za nju tri dolara. Već me je jedan student tehnike nagovarao da mu prodam tu marku. Ali ne ću. Ako je vrijedna, zašto da je dam od sebe?

DRUGA DAMA: A ja sam bila s nekim otmjenim gospodinom: dabrovina, galoše, zlatna doza s briljantnim gumbom. Pili smo grog u kavani, a poslije, kod mene na sobi, pitao me imam li svilene cipele? Dala sam mu svoje svilene bijele cipele, i, pomisli, navukao ih na noge. Imao je nogu broj trideset i osam, moje svilene cipele bile su mu sasvim prostrane. I tako, sjedio je u mojim cipelama, popuštao dvije cigarete, dao mi je dvije stotinjarke i klanjam se, zbogom! Ima čudnih ljudi na svijetu!

Dolazi posred pločnika s desne strane gospodin koji vuče za sobom noge prilično pijan.

GOSPODIN: O, klanjam se, moje dame, klanjam se, najpokorniji vaš sluga! Smijem li vas ponuditi kojom cigaretom? Molim lijepo, bit će mi osobita čast, izvolite molim lijepo, moje dame, a kako vaša milost? Molim vas, ja sam našao potkovu i, ako smijem da poklonim kojoj od vas taj osobiti simbol sreće, bit će mi neobična čast!

Dame se smiju potkovi.

· **harlekin** (tal. *arlecchino*) - mali zastor koji regulira visinu otvora pozornice

DRUGA DAMA: Poklonite je meni! Ja sam našla jednu prije tri godine, ali mi ju je netko ukrao!

GOSPODIN: Ukradena potkova ne donosi sreće, ali ni ova vam ne će donijeti neke naročite sreće jer je poklonjena. A da ste je i našli, ni onda vam ne bi donijela sreće jer sreće nema uopće toliko da bi se mogla naći na ulici kao potkova. Za sreću jedva da bi se moglo reći da je uopće ima! Sreća se sastoji od samih neznatnih, svakodnevnih sitnica: imaš šibice kod sebe, a misliš da ih nisi imao! To je, na primjer, prilična sreća! Ili pozvoniš nekome na vratima, a njega nema kod kuće. I to je sreća. Učinio si posjet, ostavio si posjetnicu, a nisi se gnjavio. A što se potkove tiče, ja sam našao već jednu potkovu u životu. Ovo mi je druga! Ja sam svirač, ja sviram po koncertima, ja sam bio čudo od djeteta, i kada sam imao jedanaest godina, pisale su novine o mojim pizzicatima. *Dame se smiju*. U pizzicatima nema ničeg frivolnog, molim! To su trikovi prstiju. Da, ja sam nosio potkovu po svim svojim koncertima, a što mi je donijela? Paralizu! Moj pokojni otac kladio se, kad mi je bilo jedanaest godina, da će mi ime ostati u leksikonu na dva stupca, a jedva da ću dogurati do tri retka jedne domaće vijesti o samoubojstvu. Drage moje male lutke, smijem li vas moliti za pratnju do ugla? Sve podnosim, samo samoću takve nerasvijetljene ulice ne mogu podnijeti nikako! O, lijepe moje slatke lutke! Svi smo mi igračke u bazaru civilizacije! Svirači, dame, noćni desperateri, paralitici, svi se mi mičemo u izlogu civilizacije po pravilu. Navinuli su nas, igraju se nama, a onda nas bacaju u smeće!

Idu lijevo po pločniku i čuje se još njihov smijeh iza kulisa. Scena ostaje prazna. Stanka. Iz daljine dude i klarineti. Prođe slijeva nadesno prolaznik. S desne strane dolaze Melita i Urban ispod ruke; Urban je hladan, oštrouman; Melita polutiha, rezignirana. Stigavši do portala uz svjetiljku, stanu. Urban je Melitu dopratio do njenog stana, a dijalog počeo je već u prvoj kulisi.

URBAN: Koliko god to tebi izgleda sitničavo, to je ipak od neizrecive važnosti. Jesi li ti Klanfaru priznala svoje drugo stanje ili nisi?

MELITA: Već sam ti rekla da nisam, čemu me tako inkvizitorski mučiš? Sada je ionako sve savršeno irelevantno!

URBAN: Naprotiv, to je sve vrlo važno. Ako si ti samo naznačila jednog čovjeka kao svog ljubavnika, to je mogla biti prijetnja, to se može objasniti afektom, to se može uzeti kao demonstrativna izjava, pogotovo, ako je on doista na mene bacio sumnju! Ti si se jednostavno ogradila jednom demonstrativnom izjavom...

MELITA: Ne mogu nikako da shvatim čemu ti polažeš takvu važnost na sve te potpuno sporedne detalje?

URBAN: Ja sve mogu da podnesem, samo ne kapricioznu logiku! Već pola sata hoću da utvrdim stanje fakata! Ja treba da znam što si ti doslovno izjavila Klanfaru! Ta je tvoja izjava od neizrecive pravne važnosti, na njoj on može da izgradi svoju vlastitu tezu o rastavi, razumiješ li? Jer ako si ti njemu de facto priznala svoje drugo stanje...

MELITA: Ti me ne razumiješ! U onaj momenat je meni Klanfar i sve u vezi s Klanfarom bilo potpuno indiferentno! Ja nisam mogla Aurelu izjaviti direktno da se osjećam majkom, pak sam mu to indirektno dala na znanje kao da sam to rekla Klanfaru.

URBAN: Da, dobro, sad, konačno, ne znam jesi li to izjavila jednom ili drugom, je li to doista istina ili samo tako - kapriciozni trik, i, uopće, sada mi je sve potpuno nejasno! *Stanka*. Dakle, što je na stvari?

MELITA: Ja ne znam.

URBAN: Pa dobro, a čemu si uopće onda Aurelu spomenula to delikatno pitanje?

MELITA: Pa htjela sam konačno da vidim s kim imam posla!

URBAN: O tome s Klanfarom, dakle, nisi progovorila ni riječi?

MELITA: Već sam ti rekla da nisam! Koliko ćeš puta još ponoviti tu jednu te istu stvar? Mučiš me već više od ure tim detaljima.

URBAN: Tako, sada ja tebe mučim tim detaljima, prekrasno! Ma ti se detalji mnogo više tiču tebe nego mene, kada ćeš već jedamput to pojmiti? Ja ostajem pri tome da je tvoja scena s Klanfarom, bez obzira na to što si ti rekla njemu ili nisi, bila i ostala - elementarna bedastoća! Ja sam ti rekao danas poslije podne da se za tebe bojim. Moje slutnje pokazale se potpuno opravdanim!

MELITA: Ti si uvijek govorio zagonetno! Da si ti meni samo jedan jedini put rekao kako zapravo stoji s Aurelom, ja ne bih bila gradila na krivim pretpostavkama. Kad god sam te ja nešto konkretno pitala, ti si uvijek izjavljivao da ni o čemu nemaš pojma! Ja sam mislila da između njega i te male postoji nekakav potpuno bezazleni atelijerski flert...

URBAN: To je sve od početka bilo vrlo delikatno pitanje! Ja sam smatrao da nije moja dužnost da se tako daleko miješam u tvoje intimnosti. Ja sam po mogućnosti gotovo dnevno naglašavao da su tvoje ekstaze za toga gospodina, u najmanju ruku, romantične naravi, ali si ti to sve konstantno od sebe odbijala! A, osim toga, ja sam, nažalost, računao s tvojom zdravom ženskom pameti, ja sam se nadao da ti nikako ne ćeš u ekstrem...

MELITA: Tako me osramotio nije nikada još nitko! To je bila moralna blamaža posljednje vrste! Nisam imala pojma da netko može biti tako bijedan kao što je Aurel bio noćas. On je drhtao kao gimnazijalac, on od treme nije mogao da izbroji novce kelnerici u kavani, njemu se ruka tresla kao padavičavcu, mene je bilo neizrecivo stid.

URBAN: Aurel je boem! Čovjek bez unutarnjeg moralnog profila! A ima stanja kada su ljudi i žene sebi međusobno indiferentni kao što su indiferentne dvije Hardtmuth-olovke u kutiji. U takvim stanjima patetične izjave da se netko osjeća majkom nisu nikakve rakete. A da je sve to tvoje s Aurelom tuckalo već dugo kao dvije grafitne olovke, sasvim drveno, suho, to je već davno evidentno! A sada nije riječ o njemu, nego o tebi! Jedino pametno i mudro za tebe jeste momentano pravna uspostava bračnog stanja s tvojim suprugom, pod svaku cijenu, coûte que coûte!¹ Ja to govorim isključivo u tvom interesu! Ti možeš ostati na ulici! Što ti hoćeš da postaneš? Onakva sablast kao ona tamo? Ili učiteljica crtanja negdje u provinciji?

Prolazi jedna dama i s interesom promatra taj ljubavni par što se pravda pred zatvorenim portalom.

MELITA: Bobočka...

URBAN: Ali, molim te, Bobočka je dama koja je vrlo šarmantna i gnjavi svoja društva svojim papagajskim glasom. Bobočka druguje s tobom na generaldirektorskoj liniji od osamdeset hiljada dinara minimalnog mjesečnog dohotka! Sve ostale kombinacije s Bobočkom potpuno su u zraku! Kakva Bobočka? Ti treba da uspostaviš svoje bračno predstavljanje, to je moj jedini konkretni savjet! Ti treba da preneseš ovu ovdje zgradu na svoje ime, pod svaku cijenu, a sve ostalo je slaboumna romantika! Kakva pisma, kakve noćne pustolovine, kakva inkompatibilnost? Ovo je tvoja kuća, ti ćeš ići sada lijepo gore, ja sam ono pismo adresirano na Klanfara poderao i spalio u peći, ti ćeš se lijepo isparati i sve će biti dobro!

MELITA, *umorno*: Sve je to iznad moje snage! Opet sve iznova: čačkalice, palačinke, satrapske scene, gluposti, sve ono opet ponovno...

URBAN: Ne, nego ćeš ostati ovdje vani u blatu, u maglama? Kakve su to ludorije, Melita? Ovo je granit, ovo je sve okovano žutom mjedi, to su hrastova vrata koja možeš za sobom zatvoriti i ući u svoje privatne prostorije, to je pozitivno, a ne ova glupa nezdrava noć, vani, u blatu, s poderanim cipelama. Ti nisi još nikada gledala u tuđe rasvijetljene prozore iz tmine, kao tat, kao stjuard, kao krijumčar, kao deklasiran! Ti sanjaš u izolaciji jedne gospodske sobe, ti ne znaš, drago moje dijete, kako si lakoumno djetinjasta!

¹ *coûte que coûte* (franc.) - stajalo što mu drago!

MELITA, *nervozno, djetinjasto kapriciozno*: Ali ja noćas nisam u stanju da se vratim natrag! To je iznad moje snage!

URBAN, *mudro*: Pa dobro, onda ćeš ostati kod mene, pak ćeš sutra automobilom na Varadijevo, sproved stare je sutra u tri poslije podne, stići ćeš na vrijeme, a nad otvorenim grobom svi su ljudi sentimentalni; sve će to biti samo jedna formalnost! Melita, molim te, budi pametna, nemoj biti djetinjasta! Kakve su to kaprice! To je za tebe lično vrlo dobro iskustvo. Ti si pogledala činjenicama u oči, to je uvijek dobro, to nikada nije prekasno! Najbolje je kada su karte otkrivene! Čovjek zna uvijek barem jednu stvar pozitivno: koliko je izgubio! Ja sam tebi uvijek govorio: trgovački pomoćnici, ugađači klavira, dekorateri izloga, brijači, slikari, sve je to jedna te ista sumnjiva vrsta ljudi! Sve su to vještaci koji rade isključivo rukom! Od slikara se kupuju slike, slikara jedna distingvirana dama ne uzima za ljubavnika!

MELITA: A što sam ja takvo učinila? Ja sam pristupila jednom čovjeku da me podrži u jednoj za mene teškoj moralnoj dilemi. Pa taj čovjek nije bio meni stran, za boga jedinoga! Taj me je čovjek pola godine uvjeravao da hoće da me uzme za ženu.

URBAN: Ima ljudi koji ne znaju s jednom ženom učiniti drugo nego da se njome ožene! On se oženio prije onom svojom bečkom kasiricom, pak onda gospodom Klarom, pak je htio da se ženi tobom, pak sad hoće da se ženi malom Ledom. On će se tako ženiti do svoje smrti! Mjesto slikarskog to je kod njega izvjestan suvišak ženidbenog talenta!

MELITA: A misli li on doista da se oženi malom Ledom?

URBAN: Noćas bezuslovno. Govorio je o njoj kao o Navještenju Vrhunaravnom! Ti si za njega nikotinizirana, pretenciozna starija dama, a mala: čista, idejna Inspiracija! On je doista neinteligentan da se doista oženi. Istina, bio je pijan, ali kod takvih boema nije nikakav problem oženiti se ni kada su trijezni!

MELITA: A što će na to sirota Klara?

URBAN: Klara ima u ruci svoje pravne garancije! Gospođa Klara je mnogo inteligentnija od tebe: njoj je pojam pravnih garancija jasan kao da je studirala pravo! Gospođa Klara dat će koncertno veće andaluzijskih pjesama, a ja ću joj lansirati povoljne recenzije da joj je "glas još metalan i da u visokim položajima zvoni kao zvono"...

S lijeva dolazi Klara, uzbuđena, u plesnoj toaleti i u krznu.

URBAN: Zar ste vi to, gospođo Klara, pa to je divno iznenađenje! Nevjerojatno zapravo i fantastično kao najnevjerojatniji san! Ljubim ruke, gospođo Klara, ljubim ruke...

KLARA: Molim vas pustite me s tim svojim konvencionalnim glupostima! Gadite mi se! Htjela sam da govorim s vama, Melita; telefonirala sam vam, ali mi je rečeno da ste izašli! Imam da vam dadem neodgodivo važne informacije u jednoj svojoj ličnoj intimnoj stvari: između ostaloga tiče se to i ovoga gospodina ovdje, a i vas...

MELITA: Molim, ako je važno, možemo gore k meni, Klara! Izvolite!

URBAN: Ali, ni govora! Gospođa Melita tako je umorna - gospođa Melita nije u stanju da...

KLARA: Gospođa Melita nije malodobna, a vi ste ovdje potpuno suvišni! Pustite nas minutu-dvije da ostanemo same! Ne dosadujte molim vas, meni nije do šale!

Prolazi u sjeni drvoreda, pod svjetiljkom, jedna noćna djevojka, polagano, odbijajući dimove.

URBAN: U vašim je glavama nastalo potpuno poremećenje pojmova noćas. Ja nikako ne mogu da vas kao dame ostavim same na ulici, u ovom ambijentu, bez pratnje - u ovom nedostojnom ambijentu, Klara!

KLARA: Vi ostavljate dame u mnogo nedostojnijim ambijentima same bez pratnje, i to su sve glupe konvencionalnosti! Htjela sam da vam kažem, Melita da likvidirate Aurela: on je odlučio da se oženi onim svojim najnovijim modelom - onom malom tipkačicom!

MELITA: Malom tipkačicom?

KLARA: Da, onom malom glupom tipkačicom, a ovaj gospodin vaš prijatelj je kumovao toj svadbi.

MELITA: Ledom - Aurel? Doista? Oliver! Ti! Kako? Dakle, tako? Ja sve to ne razumijem! Klara!

KLARA: Da - Ledom! Onom svojom malom Ledom. Bez nje on ne bi mogao više "stvarati"! Bez Lede on ne može živjeti. Vi ste za njega nikotinizirana, morbidna maska, ja sam neka vrsta nužnog zla, a ovaj gospodin ovdje...

URBAN: Ali, molim vas, vi ste uzrujani, Melita, gospođa Klara sanja, to su fantazije - to ne odgovara istini, to je pretjerano!

KLARA: Vi ste doista idealan džentlmen! Melita! Vaš intimus, gospodin savjetnik sanktpetersburškog poslanstva, koji mome suprugu kupuje modele - kao kakav cuhelter² - taj gospodin imao gospodin imao je čast da postane noćas i mojim intimusom! I sve što taj gospodin tjera s vama, sa mnom, s mojim suprugom, s vašim ljubavnikom, s malom Ledom, s gospodinom Klanfarom, sve je to najobičnija prijevara! - Nema smisla da između sebe ne govorimo istinu - ja sam došla da se s vama objasnim, a ne s njim!

MELITA: Klara, zaboga!

URBAN: Vi sanjate, vi niste svijesni svojih riječi - vas treba zatvoriti u ludnicu...

KLARA: Maknite se, molim vas, gadite mi se, ne mogu da vas vidim! Došla sam k vama, Melita, na liniji potpuno dezinteresirane ženske solidarnosti, da vam objasnim vašu ličnu situaciju, da ne padnete žrtvom takvih džentlmena: ja sam prije pola sata čula svoga supruga i ovoga ovdje kako govore o vama tonom kakvim se ne govori ni o onim ondje ženama. To je sve bolesno i suludo. - Ove gospođice na ulici, i nas dvije, mi smo u očima tih tipova potpuno jednaki pojmovi.

Noćna djevojka, koja je bacila oko na Urbana, vraća se. Nju ovo glasno razračunavanje vidljivo interesira.

URBAN: Po čemu i po kakvoj logici imate vi pravo da se izražavate - o meni, o mom prijatelju...

KLARA: Da znate, ja sam Aurelu otkrila sve vaše karte: ja sam Aurelu priznala istinu - ja sam s Aurelom likvidirala! On zna sve!

URBAN: Vi ste poludjeli...

KLARA: Kao vi noćas, tako me osramotio još nije nikada nitko! To je bila moralna blamaža posljednje vrste! Vi mi se gadite! Ja sam Aurelu objasnila da ste vi čovjek bez moralnog profila, jedan deklasirani bonvivan...

Dolazi Aurel. Klara ne zna što bi.

MELITA, koja je već otključala haustor: Molim vas sklonite se na sekundu - nema smisla...

Slijeva nadesno dolazi Aurel. On stupa rubom pločnika i gleda nerasvijetljene prozore Melitina stana tako da nije ni primijetio ono dvoje u sjeni portala. Hoće da prođe.

URBAN: O, klanjam se, maestro, kakva čast, kakva neobična čast? A kamo putuje vaša milost? Stigli ste upravo na riječ o vama! Razgovarali smo s Melitom upravo o tome što će biti s gospođom Klarom ako se vi oženite malom Ledom! To je noćas jedina Melitina briga! Zaista šarmantna gospođa! Ne samo da nam svima šije otpale gumbe nego ima srca još i za naše rastavljene gospode...

Aurel je toliko uznemiren i vidljivo uzrujan da je prečuo ovaj Urbanov ton. On je zaokupljen svojim ličnim doživljajima.

AUREL: To si ti, Oliver! Melita? Što vi radite ovdje? Ja gledam gore i vidim: vas nema! A na telefonu nikako nisam mogao dobiti spoj! Zvonio sam više od deset puta, a nitko se ne javlja... To

² **cuhelter** (njem.) - svodnik (podvodač)

govori isprekidano, briše znoj sa čela, skinuvši šešir, stoji naslonjen na stijenu i tako nijemo gleda staklenih očiju.

URBAN: A kako ti to deranžirano izgledaš, čovječe? Pa ti si u košulji, ti nemaš kaputa, što je tebi? Tebi teče znoj kao da si u parnoj kupelji?

AUREL: A vi ne znate što se dogodilo?

URBAN: A što?

AUREL: Klara se otrovala!

URBAN: Klara se otrovala?

AUREL: Dakle, nešto užasnije nisam nikada doživio! Klara je nestala, Klare nema, dakle, onih deset minuta, ono je bio kriminalni pakao...

MELITA *ne može do riječi*: Klara se otrovala?

URBAN: To je sasvim nepojmljivo!

AUREL: Ja ne znam, i meni samome sve je tako mutno kao da sam se onesvijestio...

URBAN: To je prosto nepojmljivo! Kako se otrovala, kakvih deset minuta, ma govori!

AUREL: Dakle, ja sam htio u njenu sobu, zaključano! Mislim, žena se uvrijedila, ne će da otvori, i tako sam ušao kroz garderobu. Njoj ni traga nigdje. Ostavila je jednu cedulju na toaletnom stolu - kao započeto pismo...

URBAN: Da, molim te, samo jednu riječ kako bi se bila otrovala - kada...

AUREL *prekine ga*: Dopusti, zar ne, nje nije bilo nigdje, ona cedulja njena, ona situacija, a dolje pod kućom graja: jedna se žena otrovala na ulici. Istrčao sam na ulicu, onu ženu je društvo za spasavanje već diglo, a ja u bolnicu, ovako u košulji, u šlapama, o, gadno, kako je sve to gadno i odvratno! Dakle, ona bolnica, onoj su ženi ispirali želudac, to nije bila ona! Noćas su bila dva samoubojstva: ona žena i jedan mladić!

URBAN: Onda se Klara nije otrovala?

AUREL: Da se hiljadu puta otrovala, ne bih se bio jače izmučio! Ona bolnica, ona mrtvačnica! Mladić se objesio o remen. Leži u mrtvačnici, na daskama, jedno mu je oko poluotvoreno, škilji. A sada ne znam gdje je Klara? Kakva je to glupa romantika, tako glupo nestati u noći? Ona je posve lagano obučena, ona ima na sebi samo svoju laganu pliš-mantilju, ona će se sva na smrt prehladiti! Ja se bojim njenih nerava! Ona je u stanju da se baci pod lokomotivu, da prespava negdje na klupi u parku, a sve je to vaša kapricioznost kriva, Melita! Ja sam vam pravodobno javio da idemo večeras na ples, u tu sam svrhu došao večeras specijalno k vama, i tko je to vidio uznemirivati ljude pismom, u deset sati naveče? Ja sam odmah znao da je to bilo potpuno deplasirano.

Od toga momenta je Urban potpuno superioran.

URBAN: Pardon, molim te, a kada si ti bio u onoj bolnici?

AUREL: Sada dolazim iz bolnice.

URBAN: A tako? A ona se žena otrovala odmah poslije moga odlaska?

AUREL: Da, nekoliko minuta kasnije! Ja sam poslije tebe htio da prijedem prijeko u spavaonicu...

URBAN: Meni, naime, nije bilo jasno da li si ti tih svojih fatalnih deset minuta proživio sada ili uru prije. Sada razumijem! Sve se to dogodilo već prije jedne ure! Ti sada dolaziš iz bolnice! A tko ti je posudio cipele za snijeg?

AUREL: Jedan mladi sekundarijus, jedan moj znanac! Ni šešira nisam imao, ni šala, sve su mi to dali u bolnici!

URBAN: I ti bi sada htio da znaš gdje je Klara? Ako ti misliš da bi Klara mogla da se baci pod lokomotivu, onda se požuri na kolodvor! Sada u tri i petnaest polazi ekspres.

AUREL: Kakve su to perverzne šale? Ta je žena de facto u stanju da se ubije, a ti tu praviš od nje viceve! Kakav je to način! Između one neizvjesnosti da li je to ona, ona žena na ulici, i bolnice, u onih deset minuta, ja sam intenzivno doživio jednu duboku emociju kako ne bih mogao da preživim njene smrti! Ima takvih minuta u kojima čovjek proživi jedan čitavi život! U onoj musavoj mrtvačnici osjetio sam kako sam s tom ženom vezan, kako ne bih mogao da je preživim, i ja sebi izmoljavam takve primjedbe! To nije način, to je potpuno neozbiljno!

URBAN: A što ćemo u tom slučaju učiniti s gospodicom Ledom?

AUREL: Ti provociraš! Ti si pijan! Što to znači? Ja dolazim iz bolnice, iz jednog kriminalnog užasa, a ti si tu bezobrazan! Kakav je to balavi način?

Melita sva uzrujana treperi. Ona nema pojma o čemu se tu radi.

MELITA: Ali, Oliver, za boga miloga, molim te, Oliver!

URBAN *izvine se iz Melitina zadržavanja*: Pardon, molim te, daj mi do riječi, ja nisam htio da te povrijedim! Ja mislim da sam prije dvadeset minuta govorio s gospodom Klarom!

AUREL: Ti, ti si govorio s Klarom? A gdje?

URBAN: Gore u plesnoj dvorani! Plesala je tango, i to briljantno! Nije mogla da izdrži ono tvoje vikanje, nije mogla da zaspi. Molila me da ti telefoniram da dođeš po nju! Ja sam te zvao, a nisam mogao da dobijem spoj! Nju će svakako vrlo veseliti da si spoznao da bez nje ne možeš živjeti. To je i meni lično drago!

AUREL, *s indignacijom*: Pa kakve su to glupe šale? Tako mučiti ljude, to je perverzno! Vidiš me da se ovdje tresem u košulji, da ću se sav prehladiti, ja sam bolestan, ja sam reumatičan, mene trga u lijevom ramenu, to je krajnja neuvidavnost! I vama hvala, Melita, to je od vas vrlo prijazno! Hvala!

MELITA: Ja nisam imala pojma da je Oliver razgovarao s vašom gospodom. On meni o tome nije rekao ni riječi!

AUREL: Da vi niste poslali ono svoje nesretno pismo, svega toga ne bi bilo! Praviti viceve u takvim situacijama je patološki! To nije ljudski! To je neuvidavno do krajnosti!

MELITA: Izvinite, ja vam ponavljam da o tome nisam imala pojma! Ja razumijem vaše momentano stanje, no uza to imam potrebu da vam naglasim da nisam navikla takvom tonu, pogotovo ne s ljudima o kojima sam imala tako visoko mnijenje kao o vama! Ja nalazim da je deplasirano sve što ste rekli!

AUREL: Vi uvijek čujete samo sebe i svoje riječi! Oko vas ne postoje druge sfere, osim one oko vaše ličnosti! Iz bolnice, iz onog kriminalnog užasa, ja sam telefonirao vama, i ovdje polugol na ulici pred vama stojim drščući, a vi se tu igrate mnome i pravite od mene viceve! Je li to ljudski? Je li to uvidavno?

URBAN: Tako, a to što si ti učinio noćas s Melitom, to je bilo ljudski? Ti si nju ostavio na ulici, u blatu, kao što se ostavljaju bakfiši? Oko tebe postoje i druge sfere osim tvoga mnogopoštovanog Ja, ti si gospodin koji nema druge brige nego da bude uvidavan!

AUREL: Ja imam svoju umjetnost! Meni je moja umjetnost preča od raznih pustolovina! Ja nisam avanturist! Ja sam za vas bio samo tako dugo artist dok sam bio u nekoj kombinaciji s vama! Melita nije nikada imala direktnog dodira s mojom umjetnošću, sve je to bila snobovska zabluda od početka. Melita je od početka bila u tolikoj mjeri egocentrična...

MELITA *plače*: Molim vas, sve su to fraze! Ja lično sada znadem s kim imam čast, što nisam dosad znala...

AUREL: Ja ovdje još drščem od uzbuđenja, od panike, ja ne mogu da se igram tuđim sudbinama, ja nisam lakouman...

URBAN: Pa zar ne vidiš ovu ženu kako izgleda? Našao sam je na cesti u magli kao suludu! Koga nas vraga gnjavaš neakvim glupim fiktivnim samoubojstvom?

AUREL: Pa da, ja sam mislio...

URBAN: Što si ti mislio? - Ja sam znao da ti sigurno opet krivo misliš.

AUREL: A zašto mi nisi rekao odmah da si govorio s Klarom? Tu stvaraš jednu patološku situaciju.

URBAN: A ovo je normalna situacija da ti jednu ženu koju si istjerao van, u noć, na cestu, u maglu, gnjaviš sudbinom druge koja sada pleše tango.

AUREL: Da, ali ja nisam znao...

URBAN: Uostalom, sada je potpuno svejedno što si ti znao i što ti nisi znao! Ja mislim da sada nije vrijeme za bilo kakvo razračunavanje. Mi postajemo središtem interesa ovih noćnih gospoda. To je vrlo neugodno! Ti bi trebao da se požuriš da ne zakasniš pred onu lokomotivu! Rijetko je kada sudbina položila nečiji život u tvoje ruke kao što ti je momentano u ruci život gospođe Klare! Idi i spasi Klaru od onog kriminalnog otrovnog čarlstona! Što je? Što čekaš? Zar ne vidiš da si ovdje momentano potpuno suvišan.

MELITA: Oliver, molim te!

AUREL: Ti si pijan, ti nisi normalan! Laku noć! *Htio je da lupi Urbana, ali se u sebi svladao. Bez riječi je nestao.*

URBAN: Halo! Pozdravi malu Ledu! Laku noć!

Iz kapije izade Klara.

URBAN: A sada izvolite za njim i objasnite se s njim! Vi vidite da ljubi samo vas i da ne može bez vas da živi. A sutra objasniti ćemo se nas troje detaljno i po mogućnosti definitivno! Laku noć!

KLARA, *obradovana i mirna, izlazi iz kapije gdje je bila sklonjena*: No, hvala bogu, sve je dobro! Sve je dobro! Servus, djeco! Servus! Auf Wiedersehen, Kinder! Servus! Gott sei's Dank!³ On ipak ne može bez mene! *Otrči u tminu za pijanim i suludim Aurelom.*

URBAN I MELITA: Zbogom, Klara! Doviđenja! Servus!

URBAN, *nakon stanke, obujmivši Melitu, dobronamjerno, uvjerljivo s tonom učiteljskim*: Voilà, madame!⁴ *Stanka.*

MELITA: A zašto mu nisi odmah rekao da si govorio s Klarom? To nije bilo fer!

URBAN: A ovo sve što je on ovdje izbrbljao, to je bilo fer? On se baca riječima kao da su riječi uljene boje koje možeš izbrisati terpentinom! Egocentrično, glupo, patološki, snobovski, neljudski, neuvidavno, suludo, pijano, njemu je sve to pijano, a on je još sada pijan! Jedva stoji na nogama! Njega je ta panika elektrizirala, sutra ne će o svemu imati ni pojma! Biti tako glup pa trčati u šlapama u bolnicu za ženom, i u tome doživjeti svoju moralnu katarzu. Melita draga, vidiš li sada tko je i što je taj gospodin? A sada ćeš biti, nadam se, toliko inteligentna da shvatiš da je naj mudrije da legneš i da sve to ostaviš iza sebe! Ja sam sav prozebao, ja više ne mogu, meni prodire vlaga u kosti! Javlja mi se mala groznica! Kada te sutra tvoj advokat nazove, reci mu da je sve ono bilo jedan posve običan nesporazum kakvi se već zbivaju dnevno. Uostalom, ja ću ti oko devet pozvoniti! Laku noć, dijete, ja sam umoran, ja jedva stojim na nogama! Oprosti, ali ja više ne mogu fizički! Ti subjektivno možeš ostati intaktna isto tako u ovoj postelji gore kao i u bilo kojoj ovdje hotelskoj postelji! To su čiste predrasude! Laku noć, dijete, i budi - pametna. *Ljubi joj intimno lice i ruke.*

MELITA, *rezignirano*: Laku noć!

Urban joj je posvijetlio pri otvaranju vrata svojom džepnom svjetiljkom i tako ostao u očekivanju dok Melita nije nestala u stubištu. Zatim se okrene, odahne, izvadi iz doze cigaretu i zapali je s vidljivim užitkom da je konačno ostao sam. Pođe lijevo. Noćna dama pristupi mu iz tmine.

³ *Auf Wiedersehen, Kinder! Servus! Gott sei's Dank!* (njem.) - Doviđenja, djeco! Zdravo! Hvala bogu!

⁴ *Voilà, madame!* (franc.) - Eto, gospodo!

DAMA: Pardon, molim vas, imate li malo vatre?

URBAN: Molim!

DAMA: Tako je neugodno vlažno. Dolazi proljeće, to se osjeća! Gledajte kako kuće u magli izgledaju kao lađe! Dim se puši iz dimnjaka, lađa će sutra dignuti sidro! O, da mi je oputovati! Ne biste li me uzeli sa sobom! Noćas još nisam imala nikoga!

URBAN: Najljepša hvala! Meni je noćas ljubavi dosta! Ali ako hoćete da ispijete sa mnom jedan viski, molim! Razgovarat ćemo o putovanju! O lađama! I ja volim lađe koje dižu sidra!

Odlaze u razgovoru polagano desno. Iz daljine saksofoni, bubnjevi, frule i svirale. U prvom katu u Melitinom stanu upalilo se svjetlo na dva prozora nad ulazom. Dolazi iz desne kulise grbava smetljara, sagnuta, umorna, siva, prljava, a njena simbolična metla nad tim gnjilim narančama, papirima, novinama, smećem posljednji je akord ove žalosne ljubavne glembajevske igre.

P o l a g a n o z a v j e s a

"Glembajevi", Sabrana djela, Minerva, Zagreb 1932.

RJEČNIK

A. G. - kratica za njem. Aktiengesellschaft, dioničko društvo

A. O. K. Befehl (njem.) - zapovijed vrhovne komande

Abteilung (njem.) - odred, odjeljenje

adlatus (lat.) - pomoćnik, savjetnik, pobočnik

adustirati se (lat.) - obući se, spremi se, urediti se

agramskaja (njem. - rus.) - zagrebačka

ajnfah (njem. *einfach*) - jednostavno

ajngešosen (njem. *eingeschossen*) -

"upucan", tj. usklađen u pucanju, istodoban, istovremen

ajnkasirati (njem. *einkassieren*) - naplatiti, inkasirati

ajnštelung (njem. *Einstellung*) - stav, gledište

ajznbaner (njem. *Eisenbahner*) - željezničar

À la bonne heure! (franc.) - Nikad bolje! U pravi čas! Bravo!

albargin (lat.) - lijek za upalu mjehura i druge infektivne bolesti, na bazi srebra

Alcantara - grad u Estramaduri, u zapadnoj Španjolskoj, poznat po rimskom mostu na rijeci Tajo; 1218. španjolski kralj Alfonso IX. darovao je grad viteškom redu koji se borio protiv Maura, a koji se od tada zove Red od Alcantare

alira (franc. *allure*) - (otmjeno) ponašanje, vladanje

alkoven (ar.) - prostor sa svodom; udubina za krevet

also (njem.) - dakle

altfaterštul (njem. *Altvaterstuhl*) - staromodni, vrlo komodni naslonjač ("za djeda")

altroche (tal.) - i te kako, dapače, kamoli

amice (lat.) - prijatelj

ampir (franc.) - stil u umjetnosti početkom 19. stoljeća, u doba Napoleona (oponašao stil Rimskog carstva; karakterizira ga kićenost i raskošnost)

ampire-šezlong (franc. *empire-chaise-longue*) - ampirska počivaljka (isp. **ampir**)

Andrea del Sarto (1486-1530) - firentinski

slikar iz razdoblja visoke renesanse

androgen (grč.) - dvospolan, hermafroditiski

an pasan - v. **en passant**

anšlag (njem.) - štih, nijansa, karakter

antenat (lat.) - predak

anzihtskarta (njem.) - razglednica

apage, satanas (grč.) - odstupi, soton

apartan (franc.) - osebujan, čudan, neobičan; jedinstven, izuzetan

apodiktički (grč.) - neosporivo, nepobitno, nužno, neophodno

Arad - grad u zapadnoj Rumunjskoj, blizu današnje granice s Mađarskom

Arcèrèngarderittmeister (franc. i njem.) - konjanički kapetan streljačke garde

argumentum ad hominem (lat.) -

dokazivanje pomoću osobnih, a ne stvarnih argumenata

ariston (grč.) - vrsta automatskog glazbala

Armeemassenartikel (njem.) - vojnička masovna roba

artizan (lat.) - obrtnik, zanatlija; vještak, majstor; umjetnik

Ascona - grad u južnoj Švicarskoj

ašgrau (njem. *aschgrau*) - pepeljastosiv

atres (engl. *address*) - adresa

Audaces fortuna juvat (lat.) - Hrabre služi sreća

auditor (lat.) - vojni sudac

aufšlag (njem. *Aufschlag*) - oznaka

pripadnosti vojnoj jedinici; **soldati sa**

zelenim aufšlagima - vojnici intendature, opskrbnici hranom

Aula est pro nobis (lat.) - Dvor je uz nas

Austerlitz - mjesto u današnjoj Češkoj (danas Slavkov), kod kojega je Napoleon 1805. godine pobijedio austrijsko-rusku vojsku, jedna od najvažnijih Napoleonovih pobjeda

auzgang (njem. *ausgang*) - izlaz, slobodno

Ave, victrix Eva! (lat.) - Zdravo, pobjednice Eva!

Badgastein - termalno lječilište u Tirolu u Austriji

bagaza (franc.) - ološ, bagra
bagoš (mađ.) - loš duhan, ostatak izgorjelog duhana
bakfiš (njem.) - dosl. pržena riba; prenes. šiparica, mlada neiskusna djevojka
baks (engl. *box*) - boks
bakunjinovski - pridjev izveden od imena Mihaila Bakunjin (1814-1876), ruskog revolucionara i anarhista
baleteza (tal.) - balerina (u podrugljivom smislu)
Bartók, Bela (1881-1945) - mađarski kompozitor; inspiriran mađarskim i ciganskim folklorom
basta (tal.) - dosta
batik (javanski) - način bojanja tkanine u istočnoj Aziji (pomoću pčelinjeg voska)
Belzebub (hebr.) - đavao, vrag, sotona
benefaktor (lat.) - dobročinitelj
berda (tur.) - glazbeni instrument, bajs, kontrabas
bidermajer (njem.) - naziv za (malo)građanski stil iz 19. stoljeća, osobito u izradi namještaja, kojega karakteriziraju jednostavnost i udobnost
biks (njem.) - viks, voštilo, laštalo, mast za cipele
biljarcimer (njem.) - prostorija za igranje biljara
bistenhalter (njem.) - steznik
blankpancer (njem.) - svijetli, blistavi oklop
blindrama (njem.) - "slijepi okvir", okvir bez ornamenata ili bez platna
blondel - slika kojoj je autor Blondel Lancelot (1469-1561), flamanski slikar i graditelj, karakterizira ih bogatstvo ornamenata i boja; slika u takvom stilu uopće
boa constrictor (lat.) - udav
bois-de-rose (franc.) - u boji ružina grma
bola (engl. *bowle*) - vrsta pića od vina, šećera i voća
Bonnat, Léon (1833-1922) - francuski portretist i profesor na Školi lijepih umjetnosti, vrstan tehničar, strogo se drži akademskih pravila i osporava impresionizam
bordeaux (franc.) - vrsta francuskog vina iz okolice grada Bordeauxa
borniran (franc.) - umno ograničen,

uskogrudan, glup
bowle (engl.) - vrsta pića od vina, šećera i voća (isp. *bola*)
boza (tur.) - slatko piće od žita, kukuruza, riže i vode
briftreger (njem.) - poštar
browning (engl.) - naziv za vrstu pištolja i drugog oružja (prema J. M. Browningu, engleskom konstruktoru oružja)
brudershaft (njem.) - pobratimstvo; **piti brudershaft** - pobratimiti se
bubant - učenik koji "buba" gradivo, uči napamet bez razumijevanja
burš (njem.) - oficirski sluga, posilni

cabanelizam - prema francuskom slikaru Alexandreu Cabanelu (1823-1889, ugledni francuski akademski slikar, jedan od najžešćih protivnika impresionista)
Calatrava - tvrđava u Španjolskoj; 1158 po njoj se nazvao viteški Red od Calatrave, koji se borio protiv Maura; Red je postojao sve do 19. stoljeća
Canaletto - pravim imenom **Giovanni Antonio Canal** (1697-1768), talijanski slikar, poznat po vedutama Venecije
Canaletto-imitacija - v. **Canaletto**
Canossa - mjesto u Italiji, u provinciji Emilia-Romagna; 1077. godine tamo se svetorimski (njemački) car Henrik IV. pokorio papi Grguru VII. koji ga je ekskomunicirao jer je odbijao priznati vrhovnu vlast pape; Henrik se ponizio tako što je tri dana stajao u dvorištu dvorca golglav i bos
Cézanne, Paul (1839-1906) - francuski slikar, postekspresionist; izvršio veliki utjecaj na slikarstvo 20. st.
chemin de fer (franc.) - vrsta kartaške igre
cicisbeo (tal.) - kavalir udate žene, "kućni prijatelj"
cintor (tal.) - "ograda prostor oko crkve koji služi ujedno kao groblje. Od talijanskog *cimitero*" (Krleža)
Circumdederunt (lat.) - "Zahvatiše me", prve riječi pogrebnog napjeva
Circumdederunt me dolores mortis (Zahvatiše me bolovi smrti); opijelo, sprovod, smrt
cirkumdederunt - v. **Circumdederunt**

Cormon, Fernand (1845-1924) - slikar, ilustrator i likovni pedagog, vlasnik uglednog ateljea u Parizu krajem 19. i poč. 20. stoljeća, u kojem su djelovali Matisse, Toulouse-Lautec i Van Gogh; strogo se držao akademskih regula

cornes d'abondance (franc.) - rogovi obilja

corpora delicti (lat.) - predmeti koji dokazuju zločin

Credo (lat.) - Vjerujem (u jednoga Boga), molitva; prenes: nečija uvjerenja, načela

crêpe georgette (franc.) - krep-žoržet, svilena tkanina od valovite potke

crescendo (tal.) - u glazbi: postepeno pojačavanje

Crômagnard (franc.) - kromanjonac, čovjek iz paleolita (naziv prema francuskom mjestu Cro-Magnon pored kojega je u 19. stoljeću pronađeno čuveno pretpovijesno nalazište)

Crucifix (lat.) - raspelo, križ (ovdje kao kletva)

cukerbeker (njem.) - slastičar

cukervaser (njem. *Zuckerwasser*) - zašećerena voda

curriculum vitae (lat.) - tok života, životopis

Czernowicz - danas *Chernovtsy*, grad u današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini, u podnožju Karpata; nekoć u austrijskoj Bukovini

Czerny, Carl (1791-1857) - austrijski klavirist, kompozitor i glazbeni pedagog, učenik Beethovenov i učitelj Franza Liszta, najpoznatiji po svojim etidama, klavirskim kompozicijama za vježbanje

Čarlston - ples izuzetno popularan nakon prvog svjetskog rata, nazvan prema američkom gradu Charlestonu

Čerkezi - narod koji obitava u srednjem Kavkazu u Rusiji

dacovina (kajk.) - daća, namet, porez

dajningrum (engl. *dining-room*) - blagovaonica

danse macabre (franc.) - mrtvački ples

Daumier, Honoré (1808-1879) - francuski slikar i karikaturist; slikao svakodnevne motive s izraženom notom društvenog prosvjeta

de facto (lat.) - ustvari, zaista

defraudirati (lat.) - pronevjeriti, utajiti;

defraudant - pronevjeritelj, varalica

déjeuner (franc.) - ručak, doručak

déjeuner dînatoire (franc.) - doručak poput objeda

de longue haleine (franc.) - na dugi rok, dugotrajan

Del Sarto - v. *Andrea del Sarto*

De profundis clamavi ad te, Domine!

(lat.) - Iz dubine vapijem k tebi, Gospodine! (početak posmrtnog psalma)

Derain, André (1880-1954) - francuski slikar, jedan od članova fovističkog pokreta

Detaille, Édouard (1848-1912) - francuski slikar, poznat po akvarelima u kojima prikazuje bitke i vojni život

detašman (franc.) - odred vojnika odijeljen od glavnog dijela vojske i određen za neki posebni zadatak

Dienstführender (njem.) - službujući časnik, dežurni časnik

difamantan (lat.) - klevetnički

dijurnist (lat.) - dnevničar (vrsta nižeg činovnika)

dinstman (njem.) - javni služnik, poslužitelj, teklić; ulični najamni poslužitelj

disakord (tal.) - nesklad, nesloga, neskladan skup zvukova

disolucija (lat.) - raspadanje; rastava

diston (lat.-grč.) - disonancija, nesuglasje, nesklad

Divisionsfeldgericht (njem.) - Divizijski ratni sud

doktor juris (lat.) - doktor prava

domine (lat.) - gospodine

dompteur (franc.) - krotitelj

Donauwellenwalzer (njem.) - Valcer dunavskih valova

dragoner (franc.) - v. *dragun*

dragonski (franc.) - pridjev prema *dragon* ili *dragun* (v.)

dragun (franc.) - prvotno vojnik u konjici koja je sjahivala prije boja; draguni ili dragoni su se kasnije od ostale konjice razlikovali jedino po uniformi

dragunska regimenta - dragunski puk; v. *dragun*

drajfiriltakt (njem.) - tročetvrtinski takt (u

glazbi), takt valcera

draperija (franc.) - zastor, tkanina

namještena u nabore

Duga ulica - ulica u središtu Zagreba koja se s Gornjeg grada spušta na Trg bana Jelačića, danas Radićeva ulica

durancija (lat.) - vrsta breskve

džentri (engl. *gentry*) - sitno plemstvo, plemići posjednici bez titula; klasa između srednjeg staleža i plemstva

džentri regimenta - puk sastavljen od džentrija (v.)

eau de Cologne (franc.) - kolonjska voda

egede (mađ.) - gusle, violina

egzercirplac (njem.) - vojno vježbalište

eigentlich (njem.) - ustvari, zapravo

einseitig (njem.) - jednostran, djelomičan, pristran, površan, nepotpun

ekrazirati (franc.) - razbiti, razoriti, dići u zrak (uz pomoć ekrazita, vrste eksploziva)

eksjezuit - bivši jezuit (isusovac)

ekskvizitni (lat.) - izabran, probran; izvrstan, odličan, fin, osobit

ekspozej (franc.) - izlaganje, kratak prikaz nečega, izvještaj

Éljen! (mađ.) - Živio!

emendacija (lat.) - naknadni ispravak nekog teksta

empiriokriticizam (grč.) - subjektivistički filozofski pravac s kraja 19. stoljeća (osnivač E. Mach); poriče objektivno postojanje materije i razmatra stvari kao komplekse osjeta

enchantée (franc.) - očaran

encijan (lat.) - vrsta biljke sa zvonolikom cvjetovima

en passant (franc.) - u prolazu, uzgred, usput

epidemišpital (njem.) - kužna bolnica

erarski (lat.) - državni, koji pripada državi ili se odnosi na državnu blagajnu

erpreser, Erpresser (njem.) - iznudač, ucjenjivač

eskamotirati (franc.) - sakriti, zataškati

et compagnie (franc.) - i društvo

et finissons (franc.) - i završimo

etapno pučanstvo - narod u području gdje

se vode ratne operacije

"ex offo" (lat. *ex officio*) - po službenoj dužnosti

ex privata (lat. *ex privata diligentia*) - iz vlastite marljivosti

Exerzierreglement (njem.) - Vježbovnik

Fähnrich (njem.) - zastavnik

fajn (njem.) - fin, uglađen

faks, faksna (njem. *Faxe*) - kreveljenje, lakrdijašenje, cerenje

falš (njem.) - krivo, lažno

famulus (lat.) - sluga, pomoćnik

felčer (njem.) - vojni liječnik, ranarnik

feldflaša (njem.) - čuturica

Feldgerichtsordonnanz (njem.) - ordonanc (v.) vojnog suda

feldgrau (njem.) - siva boja vojničkog odjela, sivomaslinasta boja

feldkaplan (njem.) - vojni svećenik

Feldmarschalleutnant (njem.) - jedan od najviših činova u austrougarskoj vojsci, podvojvoda

ferbl (njem.) - vrsta kartaške igre

fertig (njem.) - vojnička komanda:

"spremno!", "na gotovs!"

feš (njem.) - lijep, elegantan

fešak (češ.) - gizdelin, kicoš, hohštapler

Fijuma - Rijeka (grad)

filistar - malograđanin, uskogrudan čovjek

financ (njem.) - pripadnik financijske policije, utjerivač poreza

fingiran (lat.) - izmišljen, lažni, himbeni

fingirati (lat.) - hiniti, pretvarati se

fizik (grč.) - liječnik

F. J. I - Franjo Josip I. (1830-1916) - austrijski car od 1848. do smrti

fligelhorn (njem.) - vrsta puhačkog instrumenta, lovački rog, krilni rog

fligl (njem.) - krilo (zgrade)

flobertica - dječja puška

florentiner (tal.) - fjorentinac, firentinski šešir, široki slamnati šešir

flosar (njem.) - splavar

flotezza (tal.) - nijansa boja

folijant (lat.) - knjiga u formatu poluarka; debela velika knjiga

forarbajter (njem.) - predradnik, poslovođa

foringe (od njem. *Führung* - vođenje) -

kočija, fijaker; **foringaš** - kočijaš, kirijaš
forint, forinta (tal.) - novčana jedinica u Austro-Ugarskoj
frajla (njem.) - gospodica; prostitutka
frajlica - umanj. od **frajla** (v.)
fraklić - mjerica, bočica
francjozefinizam - razdoblje, stil i način vladanja u doba austrijskog cara Franje Josipa I. (vladao 1848-1916)
frauli (njem.) - od milja prema njem. *Frau*, gospoda
freh (njem.) - drzak, bezobrazan
fremdencimer (njem.) - gostinjska soba
fuksija - vrsta ukrasne biljke
Fünferulaner (njem.) - pripadnik Pete ulanske pukovnije
furioso (tal.) - u glazbi oznaka za divlje, brzo, burno izvođenje
Furlan - stanovnik Furlanije, odnosno sjeveroistočne talijanske pokrajine Friuli, u kojoj živi dosta Slovenaca

galon (franc.) - širit, gajtan
galoša (franc.) - kaloša, kaljača; gornja cipela od gume koja se nosi kako se cipele ne bi isprljale blatom
ganjak (njem.) - hodnik
garibaldinski - pridjev prema imenu *Giuseppea Garibaldija* (1807-1882), talijanskog nacionalističkog revolucionara i vođe pokreta za oslobođenje Italije od Austrije i njeno ujedinjenje
Gedankengang (njem.) - tijek misli
Geheimrat (njem.) - tajni savjetnik (visoka činovnička titula)
gemütlich (njem.) - u ugodnom raspoloženju, slobodno, "po domaći"
gešeftsman (njem.) - trgovac, dućandžija
Giraud-Teulon, Alexis - francuski antropolog iz 19. stoljeća (djelo: *Origines de la famille*)
glase (franc.) - sjajna pamučna tkanina
glivajn (njem.) - vino kuhano sa šećerom, cimetom i korom od limuna (koristilo se kao lijek protiv nazeba)
Gnädige (njem.) - milostiva
Goya - *Goya y Lucientes* (1746-1828), španjolski slikar i grafičar, slikao prizore iz pučkog života, ostvario stravične scene iz

pobuna, ludnica, no vrhunac svoga stvaranja dosegao u portretu
gradački - pridjev prema Gradac, stariji hrvatski naziv za grad Graz u Austriji
grajzleraj (njem.) - "zagrebački naziv za malu trgovinu, sitničariju. Od njemačkog: *Greislerei*" (Krleža)
Granada - grad u Andaluziji u južnoj Španjolskoj, važno središte u vrijeme arapske vlasti, kasnije poznato sveučilišno središte
granat (lat.) - vrsta dragog kamena tamnocrvene boje
grande toilette (franc.) - velika svečana toaleta
grandi (španj.-tal.) - visoki plemići, pripadnici najvišeg plemstva
grencerski (njem.) - graničarski, krajiški
grosfater (njem.) - djed
grosso modo (lat.) - u glavnim potezima
gubernija (rus.-lat.) - najviša upravna jedinica u carskoj Rusiji
gumiarabika - arapska guma, gusta tekućina koja se proizvodi od gume jedne afričke vrste akacije, a služi za lijepljenje
gumipeta - pločica od gume koja se pričvršćuje ispod kožne pete na obući, da bi se omekšao, olakšao i utihnjavao hod
gumiradler (njem.) - u starom Zagrebu naziv za fijaker koji je na kotačima umjesto željezne oplata imao gumu (kako bi činio što manje štropota)
Gürtel - dio Beča (njem. *Gürtel*, pojas)
Gyulai-husar - husar u službi Franza Gyulaija, austrijskog generala; vodio austrijsku vojsku u bitci kod Magente u sjevernoj Italiji, protiv francuske i pijemontske vojske, u Drugom ratu za ujedinjenje Italije 1859-61, koji je završio porazom Austrije; u tim je borbama sudjelovalo dosta Hrvata
halbcylinder (njem.) - polucilindar, vrsta šešira
halt! (njem.) - stoji!, stani!
haltovati (njem.) - zaustaviti
haluga - alga
harlekin (tal. *arlecchino*) - mali zastor koji regulira visinu otvora pozornice
hausrok (njem.) - kućni kaput

hauzirer (njem.) - pokućarac, torbar, trgovac koji prodaje po kućama

hauzmajster (njem.) - kućepazitelj

havelok (engl.) - vrsta muškog kaputa

Herrenzimmer (njem.) - soba za gospodu, muška soba

hiperestezija (grč.) - bolesna osjetljivost

hodna, hodna satnija - "satnija formirana i opremljena za polazak na ratište, Marschkompagnie. Četa za bitku naoružana, kada prvi put kreće u etapu, na ratište" (Krleža)

Hoehn, Alfred (1887-1945) - njemački pijanist

hofrat (njem.) - dvorski savjetnik, visoki činovnički položaj u Austro-Ugarskoj

Hogarth, William (1697-1764) - engleski slikar i bakrorezac; slikar engleskih običaja; djela su mu satiričnog karaktera

Holbein, Hans Mladi (oko 1497-1543) - njemački renesansni slikar, majstor portreta

honved (mađ.) - domobran

Horacije - Kvint Horacije Flak (65. do 8. pr. n. e.) - rimski lirik, pjesnik oda i satira, autor djela *Ars poetica* (*O pjesničkom umijeću*)

husar (mađ.) - vojnik lake konjice

ibercijer (njem.) - ogrtač, dugačak jesenjski ili proljetni kaput

Ihering (Jhering), Rudolf von (1818-1892) - njemački pravni stručnjak, otac sociologijske jurisprudencije

ihthosaur (grč.) - "ribogušter", ribolika vrsta dinosaura koja je živjela u vodi

imitatio naturae (lat.) - oponašanje prirode

imponderabilije (lat.) - sitnice, nevažne stvari

indigniran (lat.) - rasrđen, ozlojeđen, ljut, zgađen

infaman (lat.) - podao, gadan

infamija (lat.) - podlost, gadost

Infanteriegefreiter, infanterigefrajter (franc.-njem.) - pješadijski kaplar

infanterist (franc.) - vojnik pješak

infantkinja (lat.) - princeza, kraljevna, rođakinja kraljevske kuće

infernaln (lat.) - paklenski, užasan

in flagranti (lat.) - na djelu

informator (lat.) - kućni učitelj

interurban (lat.) - međugradski, međumjesni (telefonski razgovor)

invektiva (lat.) - uvreda, prijetnja

inzultirati (lat.) - vrijeđati, napasti

irréparable (franc.) - nepopravljivo

Ischl - Bad Ischl, grad i poznato termalno lječilište u središnjoj Austriji, nekoć ljetna rezidencija cara Franje Josipa i središte mondenog života carske Austrije

Isolani, Johann Ludwig Hektor (1586-1640) - hrvatski general u Austrijskoj službi, kao vođa hrvatskih konjanika sudjelovao 1632. godine u bitki kod **Lützena** (v.) pod **Wallensteinom** (v.) i u drugim borbama u tridesetogodišnjem ratu; ozloglašen zbog pljački njegovih vojnika

ius (lat.) - pravo

izgled - pogled

Jahrgang (njem.) - godište

jermenski - armenski

jeunesse dorée (franc.) - zlatna mladež

jopeć (kajk.) - majmun; prenes: mamurluk, pijanstvo

jour fixe (franc.) - žur-fiks, stalan dan u tjednu namijenjen za primanje gostiju, dan primanja

judikatura (lat.) - pravosuđe, sudovanje, sudska praksa

juridički (lat.) - pravno, pravnički

jurisprudencija (lat.) - pravna znanost

jurist (lat.) - pravnik

juristeraj (njem.) - pravna znanost

kacenjamer, kacnjamer (njem.) - mamurluk

kadaver (lat.) - mrtvo tijelo, leš

kadet (franc.) - učenik oficirske škole, pitomac; u austrougarskoj vojsci trupni podoficir - kandidat za oficira

kaftan (tur.) - dugi kaput, tradicionalna nošnja naroda Centralne Azije i Turske; kasnije se nosio i u Europi

kajita (nizoz.) - sobica, kabina na brodu

kalabrez (tal.) - vrsta pustenog šešira sa širokim obodom (prema tal. pokrajini Kalabriji)

kaligrafija (grč.) - vještina lijepog pisanja, krasopis

kaloša (franc.) - galoša, kaljača; gornja cipela od gume koja se nosi kako se cipele ne bi isprljale blatom

kamerad (franc.) - drug, prijatelj, kolega

kamerdiner (njem.) - sobar, komornik

kamilavka (novogrč.) - kaluđerska kapa kod pravoslavnih svećenika

kaputaš - čovjek koji nosi kaput (umjesto seljačke surke ili radničke bluze), građanin, gospodin

karmine (lat.) - gozba u počast pokojnika, daća

karteč(a) (tal.) - artiljerijska granata napunjena mecima koji se rasprsnu kada granata eksplodira

Kärtnerica - popularni naziv za bečku Kärtnerstrasse, ulicu koja je bila središte bečkog velegradskog života

kasafrajla (njem.) - blagajnica, kasirica

katalepsa (grč.) - uzetost volje

keden (kajk.) - tjedan

Kenard lajna - Cunard, britanska broderska tvrtka koja je polovinom 19. stoljeća prva uspostavila promet velikim transatlantskim linijskim brodovima (osnivač i vlasnik *Samuel Cunard*); vlasnik slavni brodova "Mauretania", "Lusitania", "Aquitania", "Queen Mary", "Queen Elizabeth"; **lajna** - prema engl. *line*, linija

Khuen-Hédervary, Karlo (1849-1918) - hrvatski ban do 1903, nakon toga predsjednik mađ. vlade; provoditelj mađarizacije u Hrvatskoj

kibla (njem.) - kabao (koji stoji u zatvorskoj ćeliji i služi za obavljanje nužde)

kirasir (franc.) - pripadnik posebnih pukova teške konjice

kiraso (curacao) - liker od kore gorkih naranača (po otoku Curacau u Karipskome moru)

Kirman-perzer - bogatim ornamentima ukrašeni perzijski tepih (naziv po gradu Kirmanu ili Kermanu u jugoistočnom Iranu)

kirmanski - v. **Kirman-perzer**

klajnbirgerski (njem.) - malograđanski

klak (franc.) - sklopljivi visoki šešir (cilindar)

klakson (engl.) - automobilska truba

Klasenerster (njem.) - prvi u razredu, najbolji dak

klervoaajantan (franc.) - pronicljiv; vidovit, proročanski

knajpovski - pridjev prema njem. liječniku *Sebastianu Kneippu* (1827-1897), župniku u bavarskom mjestu Wörishofenu, izumitelju metode hidropatskog liječenja (liječenja hladnim i toplim kupkama, mineralnom vodom i sl.)

knalefekt (njem. *knallen*, pucati, opaliti) - bučni efekt

koantro (franc. *cointreau*) - vrsta likera

Kočever - pokućarac, sitni trgovac koji ide po kućama (naziv prema slov. pokrajini Kočevje, čiji su se stanovnici bavili tim poslom)

Kodály, Zoltán (1882-1967) - mađarski kompozitor i sakupljač folklorne građe, suradnik Bele Bartóka, inspiriran mađarskom folklornom glazbom

kolonel (franc.) - pukovnik

kolonenduft (njem.) - zadah vojske u maršu, u koloni

koncedirati (lat.) - dopustiti, priznati, odobriti

koncilijantnost (lat.) - pomirljivost, popustljivost, sklonost kompromisu

koncipijent (lat.) - odvjetnički pripravnik, perovođa

kondolencija (lat.) - izražavanje sućuti

kondotjer (tal.) - vođa najamnih vojnih družina u 14-16. st. u Italiji; plaćenik, pustolov

Königgrätz - grad u današnjoj Češkoj (češki naziv Hradec Králové), kraj kojega su 1866. Prusi pobijedili Austriju (bitka kod Sadove), nakon čega je došlo do ujedinjenja Njemačke pod Pruskim vodstvom

konta (njem. *Kunde*) - mušterija, stranka, stalan kupac

konvolut (lat.) - svitak, smotak

kopfšus (njem.) - hitac u glavu, pogodak u glavu

koprofag (grč.) - govnožder

Korasan (*Khorasan*) - povijesna regija koja je obuhvaćala dijelove današnjeg Irana, Turkmenistana i Afganistana; po njoj su dobili ime čuveni tepisi koji se tamo proizvode

korijandoli (tal.) - šareni papirići koji se

bacaju na zabavama

košta (njem.) - hrana, prehrana

košutovska brada - brada kakvu je nosio mađarski političar Lajos Kossuth, vođa mađarske revolucije 1848-49.

kotiljon (franc.) - društveni ples popularan u 18. i 19. st. u Francuskoj; početni ples na zabavi

kozer (franc.) - čovjek koji ugodno pripovijeda, koji umije dobro zabaviti druge, časnik, zabavljač

kraherl (njem.) - piće od sode i nekih slatkih primjesa

krajcar (njem. *Kreutzer*) - sitan novac u Austro-Ugarskoj

krajcerblat (njem.) - novine koje se prodaju za jedan krajcar (v.), jeftine senzacionalističke novine

krakeler (njem.) - svadljivac, čovjek koji izaziva svade; aferas

krampampula (njem.) - rakija borovička, klekovača, trešnjevača

krasno (rus.) - crveno

kraval (njem.) - vika, buka, uzbuna, svađa, skandal, metež

kreton (franc.) - vrsta jake tkanine za zavjese, namještaj i sl.

Krimski rat - rat Rusije protiv saveznika Velike Britanije, Francuske, Sardinskog kraljevstva i Turske (1853-1856), završio ruskim porazom; cilj mu je bio zaustaviti širenje Rusije na štetu propadajućeg Turskog carstva

kronenorden (njem.) - krunski red, visoko odlikovanje u Austro-Ugarskoj

ksindl (njem. *Gesindel*) - banda, fukara

Kubin, Alfred (1877-1959) - austrijski grafičar i ilustrator, poznat po crtežima snovitih, često morbidnih tema

Kufstein - grad u Tirolu u Austriji; snažno vojno uporište, poznata tvrđava Geroldseck iz 13. stoljeća

kujon (franc.) - hulja, podlac; mučitelj, progonitelj (nižih od sebe)

kujonirati (franc.) - izvrgavati mučenju, progoniti na najpodliji način

Künstler (njem.) - umjetnik

kunstzamlar (njem.) - sakupljač umjetnina

kuraža (franc.) - hrabrost

kurčšlus (njem.) - kratki spoj

kuzen (franc.) - nećak, bratić, rođak

kuzina (franc.) - nećakinja, sestrična, rođakinja

kvargl - vrsta pikantnog sira

kverulant (lat.) - pravdaš, osoba koja se rado tuži; svadljivac, gundalo; **kverulantstvo** - zanovijetanje, stalno traženje pravde

kvinta (lat.) - jedan od načina zadavanja udaraca u mačevanju

k. z. - kratica za Kazneni zakonik

lächerlich (njem.) - smiješno

ladanjski - seoski

lady patroness (engl.) - zaštitnica, pokroviteljica, patronesa

lagav - bačva

lajdenska boca - vrsta kondenzatora, staniolom obložena boca koja služi za prikupljanje elektriciteta (naziv prema nizoz. gradu Leydenu)

lajstung (njem.) - djelo, čin, napor

lajtnant (franc.-njem.) - potporučnik

lak-firtelšue (njem.) - lakirana "četvrtcipela", vrsta plitke, obično ženske cipele

laraojantan (franc.) - suzan, plačan, cmizdrav

laufšrit (njem.) - trčeći korak, trk

Lautréamont, Comte de (1846-1870) - pravim imenom Isidore Ducasse, francuski pjesnik, začetnik pjesama u prozi; "prokleti pjesnik", za života nepoznat, "otkrili" su ga nadrealisti; najpoznatije djelo: *Les Chants de Maldoror*

lazar (hebr.) - bogalj, bolestan čovjek, prosjak

L'embarquement pour Cythere (franc.) - "Odlazak za Citeru", "Ukrčavanje za Cytheru", čuvena slika franc. slikara Antoinea Watteaua (1684-1721)

lermedl (njem.) - naučnica, učenica u privredi, "šegrtica"

liht (njem. *licht*) - svijetlo

lihtkapuciner (njem.) - svijetli kapuciner (kapučino), svijetla bijela kava

lister (njem.) - vrsta sjajne, lagane tkanine za muške kapute

livreja (franc.) - uniforma slugu, vratara i sl.

livriran (franc.) - sluga odjeven u *livreju* (v.)

lozung (njem.) - lozinka

Lubbock, John (1834-1913) - engleski antropolog i teoretičar prava, proučavao porijeklo suvremene civilizacije istražujući pretpovijest i primitivne narode; djelo: *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man*

luft (njem.) - zrak; praznina, ništa

luknja (njem.) - rupa

lungenšus (njem.) - pogodak u pluća

Lützen - mjesto u Saskoj, u Njemačkoj, kod kojega se 1632. godine u tridesetogodišnjem ratu odigrala bitka između Švedskog kralja Gustava i njemačke carske vojske pod vodstvom češkog vojskovođe Albrechta Wallensteina; također i mjesto Napoleonove pobjede nad Prusima i Rusima 1813. godine

mahista - pristaša filozofije E. Macha (v. **empiriokriticizam**)

maitre d' hôtel (franc.) - glavni konobar, natkonobar, šef sale (njem. Ober)

majna (prema njem.-engl.) - rudnik

major-auditor (lat.) - major-vojni sudac

makao - vrsta kartaške igre

Makart, Makartstil, makartovski - u stilu Hansa Makarta (1840-1884), austrijskog slikara velikih dekorativnih kompozicija; po njemu se *Makart-stilom* nazivaju interijeri pretrpani pokućstvom, sagovima i sl.

malaga (španj.) - vrsta slatkog i jakog vina

malta (njem.) - carina, carinarnica; brklja, brana na ulazu u grad (na kojoj se naplaćivala pristojba za ulaz u grad)

manikirka (franc.) - osoba koja se bavi manikiranjem, njegom ruku i nokata

manliherica (njem.) - "austrougarska vojnička puška koju je konstruirao njemački graditelj oružja Ferdinand Ritter von Mannlicher (1848-1904)" (Krleža)

marcia funebre (tal.) - posmrtni marš

Marija Stuart (1542-1587) - škotska kraljica koja je vladala Engleskom, zatočila ju je i pogubila engleska kraljica Elizabeta I; njezina sudbina tema je djela mnogih pisaca, skladatelja i slikara

marineblau (njem.) - modro

marocain-svila (franc.) - maroken, vrsta svilene tkanine

Marsilja - Marseille (grad u Francuskoj)

marše - stoka

marškompanija (njem.) - u austrijskoj vojsci četa koja je određena za polazak na bojište

martiromanija (grč.) - ludilo kod kojega

čovjek želi biti patnik, bolesna strast za podnošenje muka

martoloz (tur.) - naziv kojim su Turci u 16. i 17. stoljeću nazivali kršćane koji su služili kao

vojnici u turskim pograničnim gradovima; općenito: vojnik, vojničina

Maschinenkrieg (njem.) - rat strojeva

masreglovati (njem.) - oštro postupati s

nekim, strogo kazniti

Massenkrieg (njem.) - masovni rat

masseuse (franc.) - maserka

mašamoda (franc. *marchande de mode*) -

žena koja pravi šešire, modistica

mašingever (njem.) - strojica, mitraljez

Matisse, Henri (1869-1954) - francuski

slikar, grafičar i slikar, postimpresionist,

jedan od utemeljitelja fovizma

matoidno (tal.) - ludo, suludo, luckasto

Medveščak - potok u Zagrebu koji teče od Sljemena do rijeke Save, danas je djelomično

natkriven; zagrebačka gradska četvrt

merci (franc.) - hvala

meter (franc. *metteur*) - slagar koji složene

retke slaže u stranice, koji priprema novine

za tisak

metresa (franc.) - ljubavnica, konkubina

mikromanija (grč.) - umanjivanje vlastite

vrijednosti, skromnost (suprotno od

megalomanije)

minderwertig (njem.) - manje vrijedan

modisteraj (njem.) - radionica ženskih šešira

molestirati (lat.) - dosadivati, smetati

moluskno (lat.) - poput mekušca

Mondscheinsonata (njem.) - Mjesečeva

sonata (Beethoven)

monstranca (lat.) - posuda u kojoj se čuva

hostija

moral insanity (engl.) - moralno ludilo, vrsta

ludila s antisocijalnim nagonima;

pomanjkanje etičkog rasuđivanja i osjećaja

morfinist (njem.) - čovjek koji uzima morfij,

ovisnik o morfiju

mormoni - vjerska sekta u Americi koja

dozvoljava mnogoženstvo

Munch, Eduard (1863-1944) - norveški ekspresionistički slikar
mundharmonika (njem.) - usna harmonika
Munkač - pogrdan izraz za Mađara
muštarda (tal.) - senf, gorušica

Nad Lipom - ulica u zapadnom dijelu Zagreba
nahtopf (njem.) - noćna posuda, kahlica
Neanderthal - mjesto pored Düsseldorfa u Njemačkoj gdje je 1856. pronađena lubanja pračovjeka, po njemu nazvanoga neandertalac
nebosklon - obzor, horizont
nemes (mađ.) - plemić
Nerejide - u starogrčkoj mitologiji kćeri Nereja, morskog božanstva, vladara Egejskog mora; najpoznatija od 50 Nerejida je Tetida, Ahilejeva majka
niger (engl.) - crnac
nobl (franc.) - plemenit, otmjen
noblesa (franc.) - plemstvo, aristokracija, nobilitet
nor (njem.) - lud, budalast
noštromo (tal.) - vođa palube
nota bene (lat.) - pamti dobro
Nova Ves - zagrebačka ulica, sjeverni produžetak Kaptola
nuvoriš (franc.) - skorojević, čovjek koji se naglo obogatio, osobito u vrijeme rata

oberlajtnant (njem.-franc.) - natporučnik;
oberlajtnant jeger - natporučnik lovačke kompanije
Oberleutnant (njem.-franc.) - natporučnik
oberst (njem.) - pukovnik
ocalno - čelično
odiozno (lat.) - neugodno, mrsko, odbojno, odvratno
oficirsdiner (njem.) - poslužnik, posilni, sluga kod oficira, "momak"
oldenburger (njem.) - vrsta jakih konja (naziv prema sjevernonjemačkoj pokrajini Oldenburg)
ol rajt (engl. *all right*) - u redu
onkl (njem.) - stric, ujak
opica (kajk, prema njem. *Appe*) - majmun
ordonanc (franc.) - vojnik ili časnik dodijeljen zapovjedniku za ispomoć, prenošenje naredbi i druge poslove

orkestrion (grč.) - mehanički glazbeni instrument (na ručni ili električni pogon) koji oponaša sviranje cijelog orkestra

pacer (njem.) - šeprtlja, neznalica, nespretnjaković
padišah (perz.) - veliki šah, titula orijentalnih vladara
palir (njem.) - građevni poslovođa, šef zidara
panoptikum (grč.) - muzej voštanih figura; prenes: smjesa šarolikih predmeta
paoma - palma
papirmaše (franc.) - v. **papier-mâché**
papier-mâché (franc.) - papirna masa pomiješana s ljepilom, kredom, gipsom i sl, od koje se izrađuju različiti predmeti; ljepenka
par distance (franc.) - na razmaku
par terre (franc.) - na zemlji, klonuo
parhet (njem.) - pamučna tkanina s dlačicama s jedne strane
paroksizam (grč.) - vrhunac, kulminacija uzbuđenja
parta (njem.) - osmrtnica, objava nečije smrti
parveni (franc.) - skorojević, novobogataš
patroness (engl.) - pokroviteljica
patrontaša (njem.) - kožna torba za držanje metaka, fišeklija, nabojnjača
Pavane pour une Infante défunte (franc.) - "Pavana [vrsta plesa] za preminulu infantkinju"
pede libero (lat.) - nogom slobodnom
perfidija (lat.) - lukavost, himba, lažljivost, zlomislenost
periš - perorez, nož na rasklapanje
perovoda - pisar, bilježnik
pertraktiran (lat.) - raspravljen
perzer - perzijski tepih
petroler - pristaša Pariške komune (1871) koji su petrolejem polijevali javne zgrade i palili ih; revolucionar-palikuća
pigra massa (lat.) - lijena, nepokretna gomila
pinkl (njem.) - zavežljaj, naramak
pita - hrana
pizzicato (tal.) - trzanje prstom žice na muzičkom instrumentu
planetarica - astrologinja koja tumači ljudsku sudbinu "zapisanu u zvijezdama"

plastron (franc.) - tvrda "prsa" kod haljina i muških košulja
platfisi (njem.) - ravna stopala
pled (engl. *plaid*) - kockasti vuneni ogrtač; debeli vuneni šal
pledoaje (franc.) - obrambeni govor, govor tužitelja ili branitelja, najčešće: završna riječ tužitelja ili branitelja
plehmuzika (njem.) - limena glazba
plein pouvoir (franc.) - neograničena punomoć
pleinair (franc.) - puno svjetlo; slika rađena u prirodi, na punom svjetlu, pod vedrim nebom (ne u ateljeu)
plener - v. **pleinair**
plješiv - ćelav
počitanje - poštovanje
pogleč (kajk.) - pogledaj
porte-épé (franc.) - portepeja, uprtač, remen za nošenje oružja
portijera (franc.) - zastor nad vratima
postekleti (kajk.) - pobijesniti
postwaldmüllerovski - prema Ferdinandu Georgu Waldmülleru, jednom od najpoznatijih slikara **bidermajera** (v.)
Potok - današnja Tkalciceva ulica u Zagrebu (njom je stvarno nekoć tekao potok)
povjesmo - svežanjčić lana koji se navija oko preslice; uopće: lan, kudjelja, vuna
praktikus (lat.) - praktičar, snalažljiv čovjek, oportunist, pragmatičar, prilagodljiva osoba
prebendar (lat.) - posjednik *prebende*, crkvenog posjeda kojega na korištenje dobije neki viši svećenik
preparand (lat.) - učenik učiteljske škole
preparandist - isto što i **preparand** (v.)
preponderantno (lat.) - pretežno, odlučujuće, izvanredno, izrazito
presumptuozno (lat.) - umišljeno, uobraženo; objesno, drsko
primaš (lat.) - prvi violinist u ciganskoj glazbi
princesse (franc.) - kneginja, princeza
princkarlovski - na način princa Karla, odnosno kasnijeg austrijskog cara **Karla I.** (1887-1922, vladao kratko u vrijeme I. sv. rata, 1916-1918)
pristav - niži činovnik
pro futuro (lat.) - za budućnost, ubuduće
proteže (franc.) - štićenik, osoba koja se

nalazi pod nečijom zaštitom, pokroviteljstvom
provijant (tal.) - živežne namirnice, hrana, opskrba (vojnička)
provijantura (tal.) - intendatura, kancelarija koja upravlja provijantom (v.)
pulman (engl.) - vrsta željezničkih kola

qui pro quo (lat.) - "koji za koga", nesporazum, zamjena osoba

radirung (njem.) - slika ili crtež dobiven radiranjem, slikanjem iglom za graviranje (npr. u bakru); bakrorez, bakropis
raison d'être (franc.) - razlog postojanja, smisao života
rajthozne (njem.) - hlače za jahanje
rapir (franc.) - vrsta dvosjeklog mača
rauber (njem.) - razbojnik
reasumirati (lat.) - rezimirati, sažeto iskazati
rebel (lat.) - pobunjenik, buntovnik, ustanik, odmetnik
Regimentstrain (franc.-njem.) - pukovska komora
rekvirirati (lat.) - v. **rekvizicija**
rekvizicija (lat.) - privremeno ili trajno oduzimanje imovine od građana (za potrebe vojske)
resantiman (franc. *ressentiment*) - ponovna pojava nekog, uglavnom bolnog, osjećaja
Reserveoberleutnant (njem.) - rezervni natporučnik
respective (lat.) - odnosno, dotično, što se odnosi na svakog posebno
rešt (njem.) - zatvor
retur (franc.) - povratak; na pismima oznaka da se pošiljka vraća pošiljatelju
reverenda (lat.) - svećenička haljina, mantija
ričet (njem.-mađ.) - jelo od ječmene prekupe i graha; smjesa svega i svačega, zbrka
rigoroz (lat.) - strogi ispit na sveučilištu (doktorski ispit)
rikcug (njem.) - povlačenje, uzmak
Rimbaud, Arthur (1854-1891) - francuski pjesnik, preteča simbolizma i nadrealizma; poeziju počeo pisati sa 17 godina, a prestao sa 20, otkad živi pustolovnim životom po Europi i Africi; glavna djela: poema "Pijani brod", zbirke poezije "Sezona u paklu", "Iluminacije"

ritmajstor (njem.) - konjički kapetan
rocbub (njem. *Rotzbube*) - balavac, šmrkavac
rodomontada - hvalisanje, hvastanje, razmetanje (naziv prema Rodomonteu, liku iz Ariostovog epa "Bijesni Orlando")
rojta (mađ.) - resa
romar (od *Roma* - Rim) - hodočasnik
rotsildovski - prema obitelji Rotschild, neizmjereno bogatim i utjecajnim bankarima

safijanski - pridjev prema safijan, fino izrađena ovčja ili kozja koža (prema gradu Saffi u Maroku)
saktuh (njem.) - džepni rupčić
salonrok (njem.) - salonski kaput, svečani crni kaput do koljena
salvarzan (lat.) - lijek protiv sifilisa, malarije, tifusa i drugih bolesti
Sankt Pölten - grad u sjeveroistočnoj Austriji,
Santa Lucia - mjesto u Italiji, kod kojega se 1848. godine odigrala bitka između Austrije i Pijemonta (car Franjo Josip netom je stupio na prijestolje)
satrapski (grč.) - okrutan, samovoljan, tiranski (prema *satrap* - staroperzijski carski namjesnik)
saturnalije - u starom Rimu sedmodnevni veseli narodni praznik u čast boga Saturna; preteča današnjeg karnevala
Sauer, Emil von (1862-1942) - njemački pijanist i kompozitor
Savigny, Friedrich Karl von (1779-1861) - njemački pravnik, pravni znanstvenik i filozof, osnivač "povijesne škole" u jurisprudenciji
Schönberg, Arnold (1874-1951) - austrijski kompozitor, kasnije emigrirao u Sjedinjene Države; utemeljitelj dvanaestotonskog glazbenog sustava (dodekafonije), jedan od najutjecajnijih kompozitora 20. stoljeća
Schubert, Franz (1797-1828) - austrijski skladatelj iz razdoblja romantike, majstor njemačke popijevke
se (kajk.) - sve
second-empire (franc.) - Drugo carstvo; umjetnički i obrtnički stil iz vremena vladavine francuskog cara Napoleona III (vladao 1852-1870)
Sedan - grad na rijeci Meuse u Francuskoj,

gdje je u francusko-pruskom ratu 1870. godine poražen i zarobljen Napoleon III.
Segonzac, Andre Dunoyer de (1884-1974) - francuski slikar i ilustrator, sudionik Jesenskog salona 1903. (salona odbijenih); kasnije kubist
Seidenbonbon (njem.) - svileni (blistavo pocakljeni) bombon
sekond-ampir - v. **second empire**
sekt (franc.) - nekoć naziv za prošek, danas za pjenušac (šampanjac)
sekundarijus (lat.) - drugi liječnik u bolnici, pomoćnik i zamjenik primarijusa
Semipalatinsk - glavni grad istoimene oblasti u današnjem Kazahstanu (nekada u Rusiji, odnosno SSSR-u)
senzal (tal.) - mešetar, broker, burzovni posrednik
separatcug (lat.-njem.) poseban vlak
septemvirski (lat.) - pridjev prema *septemvir*, član Stola sedmorice, nekoć najvišeg suda u Hrvatskoj
serbus (lat.) - sluga! vaš sam sluga! (pozdrav)
serežan (od franc. *sergeant*) - žandar u negdašnjoj Vojnoj krajini; vojnik uopće
serkl (franc. *cercle*) - krug, društvo, skup
servijeta (franc.) - ubrus, salveta
servitiš (njem.) - stolić za posluživanje
servus (lat.) - sluga, vaš sam sluga (pozdrav)
signum laudis (lat.) - "znak zahvalnosti", odlikovanje u Austro-Ugarskoj
si grande (tal.) - tako velika
skerco (tal. *scherzo* - šala) - mala glazbena kompozicija u veselom tempu
skicenbuh (njem.) - crtanka (za skiciranje)
so (njem.) - tako
soanjiran (franc.) - njegovan, dobra izgleda, dotjeran
soareja (franc. *soirée*) - večernje druženje, večernje posijelo
solipsizam (lat.) - u filozofiji ekstremni subjektivizam, odnosno priznavanje jedino vlastitog "ja" kao jedine realnosti i negiranje postojanja vanjskog svijeta (koji je samo predodžba toga "ja"); sebičnost, egoizam
sordina (tal.) - prigušnica, glazbeni češalj, naprava za prigušivanje glazbenih instrumenata; **sa sordinom** - prigušeno, muklo, bezglasno

souper (franc.) - večera
statarijalno (tal. *statario* - prijekli sud) - pomoću prijekog suda, oštrim mjerama
status praesens (lat.) - sadašnje stanje
steeple-chase (engl.) - konjska trka sa zaprekama
Stirner, Max (1806-1856) - njemački filozof, zastupnik ekstremnog individualizma, egoizma i anarhizma
Strauss, Richard (1864-1949) - njemački skladatelj i dirigent, autor brojnih orkestralnih kompozicija (*Smrt i transfiguracija*, *Tako je govorio Zaratustra*) i opera (*Saloma*)
stražmeštar - narednik (najviši podoficirski čin u austrijskoj vojsci)
strit (engl. *street*) - ulica
Stundenhotel (njem.) - hotel u kojem se sobe iznajmljuju na sat (za ljubavnike)
stuporozan (lat. *stupor* - neosjetljivost, tupost) - ukočen, neosjetljiv, tup
subalteran (lat.) - podređen
sutana (tal.) - odjeća katoličkog svećenika koja se nosi izvan bogoslužja, reverenda, mantija
Sveti Duh - zagrebačka gradska četvrt sjeverozapadno od središta, nazvana po istoimenoj crkvi

Šalata - zagrebačka gradska četvrt, na brežuljcima sjeveroistočno od središta grada
šantaža (franc.) - ružni čin s ciljem da se dođe do nečega (npr. ucjena, iznuđivanje, zastrašivanje)
šaukelštul (njem.) - stolica za ljuljanje
šči (rus.) - ruska juha od kiselog kupusa ili zelja
šengajst (njem.) - "lijepi duh", obrazovan čovjek sa smislom za umjetnost
šeribrendi (engl. *cherry-brandy*) - vrsta pića, trešnjevača, višnjevača
šestilo - šestar
šiber (njem.) - špekulant, krijumčar; ratni profiter
šicengraben (njem.) - streljački rov, jarak
šif (njem.) - brod
šifon (franc.) - tanko bijelo platno
šikati se (prema franc. *chic*) - dolikovati, pristajati

škaf (njem.) - plića posuda za vodu, sa dva uha za nošenje
škapular (tal. *scapola* - pleća, lopatica) - dvije platnene svetačke sličice spojene uzicom; nose ih vjernici kao amajliju
šlaganfal (njem.) - kap, udarac kapi
šlajer (njem.) - veo, koprena
šmarn (njem.) - vrsta jela od brašna, mlijeka i šećera, drobljenac; prenes: nevrijedna stvar, tričarija
šmirglpapir (njem.) - brusni papir
šmuk (njem.) - nakit, ukras
šopenhauerski - pridjev prema njemačkom filozofu **Arthuru Schopenhaueru** (1788-1860, metafizički voluntarist, pesimist; najvažnije djelo: *Svijet kao volja i predodžba*)
šoštár (njem.) - postolar
špajscimer (njem.) - blagovaonica
španciranje (njem.) - šetnja
špancirati (njem.) - šetati
španišerajteri (njem.) - "španjolski jahači", vrsta žičane prepreke, krstila
Špilberg (Spielberg, Spilberk) - utvrda u gradu Brnu u Moravskoj, poznati zatvor za političke zatvorenike u habsburško vrijeme
šprengštík (njem.) - geler, krhotina granate
šrajbtiš (njem.) - pisači stol
šrajptiš - v. **šrajbtiš**
štacun (tal.) - dućan, prodavaonica, trgovina
štaheldrat (njem.) - bodljikava žica
štalmažster (njem.) - konjušnik
štamperl (njem.) - mala čašica za žestoka pića
štatpelc (njem.) - sukneni zimski kaput podstavljen krznom
štekragn (njem. *Stehkragen*) - tvrdi ovratnik
štelampa (njem.) - "stojeća lampa", svjetiljka na visokom stalku
štempliranje (njem.) - udaranje žiga, pečaćenje
štenkati (njem.) - zadirkivati, izazivati svađu
šticpunkt (njem.) - uporište
štikeraj (njem.) - vez, vezivo
štilleben (njem.) - mrtva priroda
štirnerijanski - pridjev prema njem. filozofu Maxu Stirneru (1806-1856, zastupnik ekstremnog individualizma, egoizma i anarhizma)
štokerl (njem.) - stolica bez naslona

štrickar (engl. *streetcar*) - tramvaj
šturmataka (njem.) - juriš, žestoki napad
šturmbrigada (njem.) - jurišna brigada
šubladenkasten (njem.) - ormar s ladicama
šuft (njem.) - podlac, pokvarenjak, lopov
švarc-gelb (njem. schwarz-gelb) - crno-žuti (boje austrijske carske zastave)
švarckinstler (njem.) - osoba koja se bavi crnom magijom, čarobnjak; šarlatan, opsjenar
švefel (njem.) - buncanje
švermati (njem.) - sanjariti, čeznuti

tajlorizacija - provođenje načela američkog inženjera **F. Taylora** (v.)

talar (lat.) - starorimska tunika do gležanja; duga haljina svećenika, sudaca, odvjetnika i sl.

Tante (njem.) - tetka

Taormina - grad i ljetovalište na Siciliji

Taylor, Frederick Winslow (1856-1915) - američki inženjer koji je razradio sustav za organizaciju rada i metode za normiranje rada strojeva i radnika

Tebris - Tabriz, grad u sjeverozapadnom Iranu, čuven po proizvodnji tepiha

templarski red - templari, srednjovjekovni viteškomonaški red, naziv dobili po jeruzalemskom hramu; poznati i pod nazivima Vitezovi sv. Ivana Jeruzalemskog, Ivanovci, Hospitalci, Rodski vitezovi, Malteški vitezovi (red je osnovan u Jeruzalemu za vrijeme križarskih ratova, 1309. preselili su se na grčki otok Rodos nakon gubitka teritorija u Svetoj zemlji, te konačno na Maltu, koju su dobili u svoj posjed)

tercijarno doba - u paleontologiji naziv za doba prije pojave čovjeka

terentiš (njem.) - terenski stol, zemljišni stol (s izrađenim umanjenim objektima)

Tigermilch (njem.) - "tigrovo mlijeko", vrsta vina

tinktura (lat.) - ljekarija u obliku tekućine, tekući ekstrakt biljaka

Tisza, Istvan (1861-1918) - grof, mađarski političar, predsjednik vlade 1903-05. i 1913-17., nositelj politike tlačenja nemađarskih naroda Ugarske, ubijen u atentatu

Tobija - Ime biblijskog mladića koji se u snu

borio s anđelom.

tokaji (mađ.) - tokajac, vrsta vina (po gradu Tokaju)

Tolna - županija u južnoj Mađarskoj, središte grad Szekszárd

totalizator (lat.) - mehaničko brojilo na konjskim utrckama koje pokazuje koliko je novca uloženo na pojedinog konja; kladenje na konjske utrke

tram (njem.) - greda, potoporanj

traverza (tal.) - greda

Traviata - opera slavnog talijanskog skladatelja Giuseppea Verdija (1813-1901), napisana 1853.

trinkgeld (njem.) - napojnica, manja novčana nagrada, sitniš

tromelfajer (njem.) - "bubnjarska vatra", učestala paljba iz većeg broja topova pred juriš

trotl (njem.) - šeprtlja, glupan

trumeau (franc.) - trimo, zid između dva prozora; visoko ogledalo postavljeno između dva prozora

tumult (lat.) - metež, buka, vrevla, zbrka

überspannt (njem.) - prenapet, pretjeran

ulan (polj.-tur.) - konjanik naoružan kopljem, kopljanik

ulanski - v. **ulan**

ultramontanac (lat.) - pristaša **ultramontanizma**, klerikalac (doslovno znači onaj koji je s onu stranu gore, odnosno Alpa, iz perspektive zapadne Europe, odnosno Talijan, pristaša pape i klerikalizma)

um Gottes Willen (njem.) - za volju božju, zaboga

Umbrija - pokrajina u središnjoj Italiji (gl. grad Perugia)

ungemütlich (njem.) - neugodan

unikum (lat.) - nešto jedinstveno, izuzetno

un succès incroyable! (franc.) - nevjerojatan uspjeh

unterstand (njem.) - "sklonište podzemno na fronti. Od njemačkog: Unter stand. Sklonište od artiljerijske paljbe, vatre. Jama se kopa nekoliko metara u dublinu" (Krleža)

urbi et orbi (lat.) - gradu (Rimu) i svijetu, svima (izraz se koristi kad papa, koji je ujedno i rimski biskup, blagoslivlja svoj grad i

cijeli svijet)

utriran (lat.) - pretjeran, prekomjeran

vafenrok (njem.) - kratak časnički kaput

vajnkarta - v. **vajnkarte**

vajnkarte (njem. Weinkarte) - vinska karta

vaškuhinja (njem.-hrv.) - praonica rublja, mjesto za iskuhavanje rublja

vaštiš (njem.) - umivaonik

veltanšaug (njem.) - svjetonazor, pogled na svijet

vengerski (rus.) - mađarski, ugarski

Verdienstkreuz (njem.) - "križ za zasluge", austrougarsko vojničko odlikovanje

veronal (prema tal. gradu Veroni) - kemijski spoj, sredstvo za uspavlivanje, u većim dozama smrtonosan

Veronese, Paolo (1528-1588) - pravim imenom Paolo Caliari, glasoviti venecijanski renesansni slikar

verthajmica (njem.) - vrsta vrlo sigurne brave

Veuve Cliquot (Clicquot) - jedna od najpoznatijih vrsta francuskog šampanjca

vicig (njem.) - duhovit, šaljiv

vicinalni (lat.) - obližnji, susjedni; **vicinalni**

vlak - sporedna, obično uskotračna željeznica za lokalni promet

vilanji (mađ.) - vrsta mađarskog vina (naziv prema vinorodnoj regiji Villány)

violencija (lat.) - žestina, silina

virginija - prema amer. saveznoj državi Virginiji, dugačka tanka cigara, savijena oko slamke koja se prije pušenja izvuče

vis maior (lat.) - viša sila

vitriol (lat.) - sulfat, sol sumporne kiseline

von oben (njem.) - s visoka, odozgo, prezirno

votant (lat.) - prisjednik, porotnik, treći član sudskog vijeća koji nije ni predsjednik ni izjavitelj vijeća

Vrbik - dio Zagreba (u Trnju, južno od središta grada)

vsjoravnó (rus.) - svejedno

Wache (njem.) - straža

Wallenstein, Albrecht Wenzel von (1583-1634) - austrijsko-češki general, zapovjednik njemačke carske vojske u tridesetogodišnjem ratu

Wedgwood - naziv za stil proizvodnje keramičkog posuđa, nazvan po proizvođaču *Josiah Wedgwoodu* (1730-1795), slavnom engleskom keramičaru, reprezentu engleskog neoklasicističkog stila 18. stoljeća

wenigstens (njem.) - barem

Ypern - grad u Belgiji, poznat po velikim bitkama u I. sv. ratu

zekser (njem.) - sitni novac u Austro-Ugarskoj, isprva 6 krajcara, a kasnije 20 filira)

Ziegelofen (njem.) - ciglarska peć, ciglana

Zurigo (tal.) - Zürich, grad u Švicarskoj

žaket (franc.) - kaputić, prsluk

žovijalno (franc.) - veselo, vedro, nestašno, srdačno; milostivo, pokroviteljski